

Επαμεινώνδα Ι. Σταματιάδη

ΣΑΜΙΑΚΑ

Τόμος Α

Παραχώρηση άδειας ψηφιοποίησης και διανομής

Ηλίας Αθ. Γιαννουλόπουλος

Ψηφιοποίηση

Εργαστήριο Ψηφιακής Τυπογραφίας και Μαθηματικών Εφαρμογών

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Μαθηματικών

Σάμος 2010

Και οι τέσσερις τόμοι της μετάφρασης των «Σαμιακών» είναι διαθέσιμοι (ιδιωτική έκδοση):

Βιβλιοπωλείο Γιαννουλόπουλου
Στάση ΚΤΕΛ, Βαθύ Σάμου
Τηλέφωνο: ++30-22730-80580
Τηλεομοιότυπο: ++30-22730-23824
Email: igiannoulopoulos [AT] gmail [DOT] com

Τα πνευματικά δικαιώματα ανήκουν στον Η. Γιαννουλόπουλο. Απαγορεύεται η εμπορική εκμετάλλευση του παρόντος, η μεταβολή του καθ' οιονδήποτε τρόπο, καθώς και η επαναδιανομή του από άλλες ιστοσελίδες.

Υπεύθυνος ψηφιακής έκδοσης: Α. Τσολομύτης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Μαθηματικών.

Στοιχεία ψηφιοποίησης: Η ψηφιοποίηση έγινε με φωτογραφική αναπαραγωγή στα 15 Mpixels. Η επεξεργασία των αρχείων έγινε σε GNU/Linux 2.6.18.

All four volumes of the modern Greek translation of “Samiaka” are available (privately published):

Giannoulopoulos Bookstore
Bus Stop of ΚΤΕΛ, Vathy Samos
Telephone: ++30-22730-80580
Fax: ++30-22730-23824
Email: igiannoulopoulos [AT] gmail [DOT] com

This work’s copyrights belong to I. Giannoulopoulos. Commercial exploitation of this work, modification of this file in any way or redistribution from web pages other than <http://myria.math.aegean.gr/labs/dt/> are all strictly forbidden.

Digitally published by A. Tsolomitis, University of the Aegean, Department of Mathematics.

The book was photographically reproduced at 15 Mpixels. The files were processed on GNU/Linux 2.6.18.

Αντί προλόγου...

Ο πρώτος τόμος από τα «Σαμιακά» και η «Λαογραφία» της Σάμου του Επαμεινώνδα Σταματιάδη, στη μετάφραση του 1965 των Ι. Ζαφείρη και Ν. Μύτικα, είναι τα πρώτα έργα που ψηφιοποιήθηκαν από το Εργαστήριο Ψηφιακής Τυπογραφίας και Μαθηματικών Εφαρμογών, του Τμήματος Μαθηματικών του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Το εργαστήριο έχει πρόγραμμα ψηφιοποίησης σημαντικών για τη Σάμο έργων για τα οποία μπορούμε να εξασφαλίσουμε τα δικαιώματα για την ψηφιακή έκδοση ή έργων τα πνευματικά δικαιώματα των οποίων έχουν λήξει.

Η επιλογή των Σαμιακών και της Λαογραφίας, έγινε με το σκεπτικό ότι αυτά είναι και δυσέυρετα (ειδικά η Λαογραφία δεν υπάρχει πια στο εμπόριο) αλλά και ευρέως γνωστά ως έργα, τόσο στους κατοίκους της Σάμου όσο και στους επιστήμονες Ιστορικούς, αφού αποτελούν μια από τις συχνότερες (αν όχι τη συχνότερη) αναφορά στην βιβλιογραφία της Ιστορίας της Σάμου.

Από τη θέση του διευθυντή του εργαστηρίου θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Ηλία Γιαννουλόπουλο για την ευγενική παραχώρηση της απαιτούμενης άδειας για τον Τόμο Α των «Σαμιακών», καθώς και τον Ανδρέα Ζαφείρη για την ευγενική παραχώρηση της απαιτούμενης άδειας για τον τόμο της Λαογραφίας των «Σαμιακών».

Πιστεύω ότι με τέτοιες δράσεις, πέραν της προφανούς επιστημονικής τους αξίας, το Πανεπιστήμιο ενισχύει τους δεσμούς του με την τοπική κοινωνία αλλά και συνεισφέρει στη διάχυση της γνώσης που σχετίζεται με τον τόπο. Ελπίζω η τοπική κοινωνία να αγκαλιάσει αυτή την προσπάθεια και να συνεισφέρει στην ανεύρεση σπάνιου υλικού για τη Σάμο, αλλά και για γειτονικά νησιά όπως η Ικαρία.

Αντώνης Τσολομούτης, Σάμος 2010.

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ

ΣΑΜΙΑΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΣΑΜΟΥ

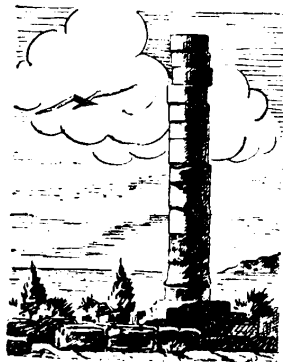
01 FEB. 1994

ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΝΑΡΧΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1880

ΤΟΜΟΣ Α΄

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ "ΜΕΤΑΓΛΩΤΤΙΣΜΕΝΗ,,

938.975
ΣΤΑ

033547

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Ι. ΖΑΦΕΙΡΗΣ - Ι. ΣΟΦΟΥΛΗΣ Ο. Ε. ΣΤΑΔΙΟΥ 48

ΑΘΗΝΑ ΙΟΥΛΙΟΣ 1965

ΣΤΗ ΣΑΜΟ

ΤΗΝ ΕΝΔΟΞΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΑΓΑΠΗΜΕΝΗ

ΠΑΤΡΙΔΑ

ΑΦΙΕΡΩΝΩ

ΣΑΝ ΜΙΚΡΗ ΜΟΥ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Πρὸς τοὺς ἀναγνῶστες
Λίγα λόγια γιὰ τὴν ἐπανέκδοση
τῶν ΣΑΜΙΑΚΩΝ

Ἐκ πολλὰ χρόνια μᾶς βασάνιζε ἡ σκέψη, ὅτι ἔπρεπε νὰ ξαναδοῦνε τὴ δημοσιότητα, τὰ περίφημα «ΣΑΜΙΑΚΑ», τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ τῆς Σάμου, τοῦ Ἐπαμεινώνδα Σταματιάδη.

Πρῶτα πρῶτα, γιατί πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο ἀξίας, πού ἡ μελέτη του θὰ βοηθήσει τὸν κάθε Ἕλληνα, ἰδιαίτερα ὅμως τὸν Σαμιώτη· κι' ὕστερα, γιατί στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια τὰ «ΣΑΜΙΑΚΑ» γίνανε τόσο δυσεύρετα, πού ἡ ἀπόχτησή τους ἀποτελεῖ κατόρθωμα. Εἶναι ἀλήθεια, πὺς διαβάζοντας τὸ πεντάτομο αὐτὸ ἔργο, μένεις κατάπληχτος ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν εἰδήσεων πού περιέχει καὶ θαυμάζεις τὸν ἄνδρα πού μπόρεσε νὰ συγκεντρώσει ἓνα τέτοιο θησαυρό. Βέβαια ἡ ἱστορική κρίση τοῦ Σταματιάδη δὲν μπόρεσε πάντοτε νὰ φτάσει στὴ σωστὴ ἐκτίμηση καὶ τοποθέτηση τῶν γεγονότων. Κι' ἀκόμα, οἱ διαφορὲς «ἐξηγήσεις» πού ἐπεξεργάστηκε, σύμφωνα μὲ τὶς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του, ξεπεράστηκαν ἀπὸ τὶς κατοπινὲς καταχτήσεις τῆς Γενικῆς Ἐπιστήμης. Ὡστόσο καὶ πάλι δὲν λιγοστεύει ἡ ἀξία τοῦ συγγραφέα, ἀφοῦ προσπάθησε νὰ φωτίσει τὰ πράγματα μὲ τοὺς προβολεῖς τῆς ἐποχῆς του.

Ἄλλὰ τὸ πῶς σημαντικό στὰ «ΣΑΜΙΑΚΑ», εἶναι ἡ ἀναλυτικὴ ἐξιστόρηση τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀγῶνων τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ. Μέσα στὰ «ΣΑΜΙΑΚΑ» ὁ ἀναγνώστης θὰ παρακολουθήσει τοὺς πρώτους κατοίκους τοῦ νησιοῦ, πού ἀγωνίζονται γιὰ νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμια, πού τοὺς παραχώρησε ὁ Κιλίτζ - πασᾶς, καὶ τὰ ὁποῖα καταπατᾶνε οἱ διοικητὲς - βοεβόδες. Κατοπινὰ, θὰ δῆ τὶς ἀνοιχτὲς συγκρούσεις τοῦ λαοῦ μὲ τοὺς προκρίτους - κοτσαμπάσηδες, πού συνεργάζονταν μὲ τὴν τούρκικη διοίκηση τῆς Σάμου. Καὶ καθὼς, γιὰ νὰ διεξαχθοῦνε ἀγῶνες, χρειάζονται καθοδηγητικὰ ἐπιτελεῖα, ἀρχίζουν ἀπὸ πολὺ νωρὶς νὰ διαμορφώνονται στὴ Σάμο τὰ κόμματα τῶν ἀντίμαχων παρατάξεων. Ὦντας δὲ οἱ Σαμιῶτες, λαὸς ναυτικὸς καὶ θαλασσομάχος καὶ γυροφέρνοντας τὸν κόσμον μὲ τὶς νᾶδες του, ἀτσαλώνει τὸν ἀνυπόταχτο χαρακτήρα του καὶ πλαταίνει τὴν πολιτικὴ του σκέψη σὲ σημεῖο πού ν' ἀφομοιώσει π ρ ῶ τ ο ς α ὕ τ ὀ ς

σ τ ή ν Ἑ λ λ ά δ α, τήν οὐσία καί τὸ περιεχόμενον τῆς κοσμο-
ιστορικῆς ἀλλαγῆς, πού συντελεῖται μὲ δόση τῆ Γαλλία, σ' ὀλόκλη-
ρη τήν Εὐρώπη.

Ἐνσαρκωτές λοιπόν τῶν ἰδανικῶν τῆς Μεγάλῃς Γαλλικῆς Ἐπα-
νάστασης, προβάλλουν στή σκηνή τῆς ἱστορίας οἱ Καρμανιόλοι τῆς
Σάμου καί πολεμοῦνε μέχρι θανάτου τοὺς στηριγμένους στόν κα-
ταχτητῆ συντηρητικούς Καλλικαντζάρους.

Ὁ συγγραφέας δὲν φωτίζει ἱστορικά τὸ θέμα τῶν Καρμανιόλων
τῆς Σάμου. Ἐνῶ σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ ἔργου του, ἀναλύει μὲ τῆ
σωστῆ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας κι' ἐξηγᾷ τὰ περιστατικά καί τὰ
φαινόμενα, γιὰ τοὺς Καρμανιόλους μᾶς δίνει τίς πιὸ ἀφελεῖς ἐξη-
γήσεις. Ὅμως παραμένει συνεπῆς πρὸς τήν ἱστορικὴ ἀλήθεια κι'
ἀφηγεῖται μὲ ἀμεροληψία τήν ἐθνικὴ καί κοινωνικὴ τους δράση.

Μὲ ἐξαιρετικὴ ζωντάνια καί μὲ πλῆθος λεπτομέρειες ἀποθανατίζει
ὁ Σταματιάδης τὸ Σαμιακὸ μεγαλόρημα τοῦ 21. Ὁ ἀναγνώστης
θα διαβάσῃ μέσα στό ἔργο αὐτὸ τοῦ ἔξοχου πατριώτη μας, σελίδες
ἐπικοῦ μεγαλείου, καθὼς ὁ ἐνωμένος λαὸς μὲ τήν καθοδήγηση τοῦ
μεγάλου Λογοθέτη Λυκούργου καί τῶν λαμπρῶν συνεργατῶν του,
ἐξουδετερώνει τίς τρομαχτικὲς ἀποβατικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρ-
κων καί μεταφέρει τὸν ἐπαναστατικὸ πόλεμο στήν ἀπέναντι Ἐ-
νατολή. Καί θα παρακολουθήσῃ μὲ δέος τὸ ἀργὸ καί βασανιστικὸ
δρᾶμα τοῦ ὁμαδικοῦ ἐκπατρισμοῦ τῶν Γενναίων τῆς Σάμου, πού
νίκησαν τὸν Τούρκο καί κράτησαν παρθένο κι' ἀμόλυντο τὸ νησί
τους, ἀλλὰ τοὺς ἐξουδετέρωσε ἡ φαρμακερὴ πέννα τῆς εὐρωπαϊκῆς
διπλωματίας.

Ἄλλὰ πολὺ μεγάλη ἀξία ἔχει καί τὸ λαογραφικὸ ὕλικό, τὸ ὁποῖο
συγκέντρωσε ὁ Σταματιάδης στό 5ο τόμο τοῦ ἔργου του. Γιατί τὰ
παραμῦθια, τ' ἀνέκδοτα, τὰ αἰνίγματα καί τὰ τραγούδια τῆς Σά-
μου ἀποτελοῦνε τῆ λαϊκῆ πολιτιστικῆ δημιουργία τῶν κατοίκων
τῆς κι' ἐκφράζουν τῆ ψυχὴ τοῦ λαοῦ τῆς.

Αὐτὸ λοιπόν τὸ ἔργο πού εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος χάρις στίς
ικανότητες, τοὺς κόπους καί τὸν ἄδολο πατριωτισμὸ τοῦ ἀξέχαστου
ἱστορικοῦ μας καί χάρις στή «γενναϊόπρεπη» ἀπόφαση τῆς Γενι-
κῆς Σαμιακῆς Συνέλευσης, ἔγινε μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου δυσ-
εὔρετο. Αὐτὸ ἄλλωστε ἦταν φυσικό. Ὁ χρόνος, οἱ πολέμοι, τὰ κι-
νήματα, ἡ κατοχὴ καί οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοί, λιγιστέφανε τὰ
«Σ Α Μ Ι Α Κ Α» στό ἐλάχιστο. Δὲν ξέρουμε σὲ πόσα ἀντίτυπα
κυκλοφορήσανε, εἴμαστε ὅμως βέδαιοι, πὼς αὐτῆ τῆ στιγμῆ, μονά-

χα λίγα βρίσκονται στη ζωή κι' είναι καλά φυλαγμένα στις δι-
βλιοθήκες τῶν κατόχων τους.

Ἄλλὰ ἀφοῦ σήμερα, αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικότητα, ὡς πρὸς τὸ
πολύτιμο αὐτὸ ἔργο, πῶς θὰ μπορέσουν, ὅσοι ἀπὸ τῆ γενεά μας
θέλουν, νὰ διαβάσουν τὰ «Σ Λ Μ Ι Α Κ Λ» τοῦ Σταματιάδη;
Τὴν ἀπάντηση σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση, ἔρχεται νὰ δώση ἡ καινούρ-
για ἔκδοση τῶν «Σ Λ Μ Ι Α Κ Ω Ν», τὴν ὁποία ἐπιχειροῦμε.

Ὡστόσο προέκυψε ἓνα πρόβλημα: Νὰ ξανατυπωθῆ ὁ Σταματιάδης
αὐτούσιος καὶ στὴν ἀρχαίζουσα γλῶσσα, πὺ χρησιμοποίησε πρὶν
ἀπὸ ἓναν αἰῶνα, ἢ ν' ἀποδοθῆ τὸ ἔργο του στὴ ζωντανὴ γλῶσσα
τοῦ ἔθνους μας, τὴ Δημοτικὴ; Ἄν π.χ. τυπώναμε τὴ φράση «ὁ Πο-
λυκράτης ὁμοίαζε πρὸς τοὺς δι' ἀπορρῶγος ὄρους κρημνοδατοῦν-
τας ἔπως ἀριδηλωτέρως κατανοήσωσι τὰς ἐν τῷ οὐρανῷ φύσεις, οἴ-
τινες, φθάσαντες μέχρι προνευκότος τινὸς ἀυχένος, οὔτε νὰ προ-
χωρήσωσι δύνανται, οὔτε νὰ καταθῶσιν πρὸς τὴν τῶν χασμάτων
ὄψιν ἰλιγγιῶντες.....» (Σαμιακὰ Τόμ. Α', σελ. 70), θὰ δίναμε τά-
χα στὸν πολυάσχολο καὶ βιαστικὸ ἀναγνώστη τοῦ 1965 μιὰ εὐκο-
λονόητη κρίση γιὰ τὸν Πολυκράτη καὶ μαζί τὴν εὐχάριστη ἐντύ-
πωση πὺ ἀφήνει ἡ καλὴ ἱστορικὴ ἀφήγηση; Εἶναι αὐτονόητο πῶς,
μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἔργου στὴ ζωντανὴ μας γλῶσσα, ὁ ἀναγνώ-
στης θὰ διευκολυνθῆ πολὺ καὶ θὰ τὸ διαβάσῃ μ' εὐχαρίστηση, χω-
ρὶς ν' ἀνατρέξῃ σὲ λεξικά ἔπως κάναμε μεις, γιὰ ν' ἀποδώσουμε
ἔσο τὸ δυνατό μὲ ἀκρίβεια καὶ μὲ καθαρότητα τὸν ἀφηγηματικὸ
λόγο τοῦ συγγραφέα. Βέβαια, ἡ «μεταγλώττιση» ἀπὸ τὴ μικτὴ ἀρ-
χαίζουσα τοῦ Σταματιάδη, στὴ σύγχρονη δημοτικὴ, εἶναι μιὰ λε-
πτὴ δουλειά. Τὸ σπάσιμο τῆς μεγάλης πρόταξης καὶ τὸ κοιμιάτια-
σμά της στὶς μικρὲς φράσεις πὺ θὰ καθαρίσουν τὸ νόημα, ἢ ἀπε-
λευθέρωση τῆς ἀφήγησης ἀπὸ τὶς μετοχές, τὶς εὐκτικὲς καὶ τ' ἀ-
παρέμφοτα, καὶ ἡ συγκρότηση τοῦ λόγου στὴ σύγχρονη μορφή του,
προϋποθέτουν σὰν ὄρο ἀπαρασάλευτο γιὰ τὸν μεταφραστὴ, τὴν πι-
στὴ προσήλωσή του στὸ νόημα τοῦ κειμένου πὺ «μεταγλωττίζει».
Τότε μονάχα θ' ἀποδοθῆ ἡ πραγματικὴ σκέψη τοῦ συγγραφέα.
Ἐμεῖς προσπαθήσαμε ὡς ἐκεῖ πὺ μᾶς ἐπιτρέπαγε οἱ δυνάμεις μας
νὰ κάνουμε σωστὴ καὶ στρωτὴ τὴν ἀπόδοση τῶν «Σ Λ Μ Ι Α Κ Ω Ν»
καὶ παραδίδουμε στὴ κρίση τῶν ἀναγνωστῶν μας τὴν
ἐπανεκδόσή τους.

ΟΙ ΕΚΔΟΤΕΣ

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 1965

Ὁ συγγραφέας τῶν «ΣΑΜΙΑΚΩΝ», Ἐπαμεινώνδας Γ. Σταματιάδης, Διευθυντὴς τοῦ Ἡγεμονικοῦ Διοικητικοῦ Γραφείου. Μέλος ἀντεπιστέλλον πολλῶν σοφῶν ἐταιρειῶν καὶ Ἰππότης διαφόρων Ταγμάτων.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

πρὸς τοὺς ἀναγνώστες

Δυὸ λόγοι μ' ἔκλιναν ν' ἀπασχοληθῶ τόσο καιρὸ, μὲ τὸ γράψιμο τῆς ἱστορίας τῆς ἀγαπητῆς μας πατρίδας Σάμου· ὁ πρῶτος: γιὰ ν' ἀποδώσω, κατὰ τὴς δυνάμεις μου, τὸ φόρο τιμῆς πρὸς τὴ γεννέτειρά μου, κι' ὁ δεύτερος: γιὰ νὰ συνεισφέρω κι' ἐγὼ στὴ συγκρότηση τῆς ἐθνικῆς ἐν γένει ἱστορίας μας, μ' ἓνα ἔργο, τὸ ὁποῖο νὰ πραγματοποιεῖται ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ξακουστά νησιὰ τῆς Ἑλλάδας. Οἱ δυὸ αὗτοί λόγοι εἶναι, νομίζω, ἀρκετοὶ γιὰ ν' ἀποτρέψουν κάθε μορφὴ γιὰ τὴς ἀτέλειες τοῦ ἔργου μου· ἴσως ὅμως νὰ ἔχουν ἄλλη γνώμη ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι παντοῦ καὶ πάντοτε, γυρέβουνε τὰ ἐλοκληρωμένα καὶ τὰ τέλεια.

Κατὰ κοινὴ ὁμολογία ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι, ἡ ἔρευνα τῶν ὄσων ἐγέναν στὸν καθένα ἐλληνικὸ τόπο εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ πολλοὺς λόγους, καὶ γιὰ τὸ ὅτι ἀπὸ τὴς μερικῆς αὐτῆς, ἔστω καὶ ἀτελεῖς, ἱστορίας, εἶναι δυνατόν ἔπειτα νὰ συναρμολογηθῇ, ἀπὸ σοφοὺς ἄντρες, ἡ γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδας σὲ μιὰ μορφὴ τελειότερη, ἐνῶ, ὅπως ἔχουν τώρα τὰ πράγματα, ἀναγκαζόμαστε, καὶ γιὰ τὴς πιὸ στοιχειώδεις γνώσεις τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδας μας, νὰ καταφεύγουμε σὲ συγγράμματα ξενικά. Ἔτσι, λοιπόν, καὶ ἀντὶ νὰ κατακρίνονται, πρέπει νὰ παινεύονται, ὅσοι ἀπὸ τοὺς δικούς μας ἀσχολήθηκαν, ἀνάλογα μὲ τὴς δυνάμεις του, καὶ γράψανε ἱστορικὰ ἔργα, σωστὰ δὲ ὁ Πολύβιος λέει: «τοῖς τὰς κοινὰς ἱστορίας πραγματοποιουμένοις μεγάλας χάριτας ἀπονέμειν δίκαιον πάντας ἀνθρώπους, ὅτι τοῖς ἰδίους πόνους ὠφελῆσαι τὸν κοινόν βίον ἐφιλοτιμήθησαν».

Σὰν πρωτοκαταπίεστηκα μὲ τὸ γράψιμο τοῦ ἔργου ποὺ κρατᾶτε στὰ χέρια σας, καταμέτρησα ὅλες τὴς δυσκολίες ποὺ θὰ συναντοῦσα. Γράφοντας σ' ἓνα νησί, ποὺ δὲν ὑπάρχουν βιβλιοθήκες οὔτε κανένα ἄλλο ἀπὸ τ' ἀπαραίτητα, γιὰ τὸ συγγραφεὴ, βοηθήματα, ἐκτὸς δὲ ἀπὸ αὐτὰ, ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἱστορία ἑνὸς νησιοῦ γιὰ τὸ ὁποῖο, κανεὶς μέχρι τώρα δὲν εἶχε γράψῃ κάτι τὸ αὐτοτελές, δίστασα παραπολὸν ἂν θᾶπρεπε ν' ἀναλάβω ἐγὼ τὸ δύσκολο ἔργο, ἢ ἂν θᾶτανε προτιμότερο νὰ τὸ παρατήσω σὲ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι, καὶ γιὰ τὴν ἱκανότητά τους καὶ γιὰ τὴς εὐκολίες, ποὺ τυχὸν νὰ εἶχανε, θὰ μπορούσαν νὰ γράψουν μὲ μεγαλύτερη ἐπιτυχία ἀπὸ μένα· ὡστόσο τοὺς διαταγμούς μου αὐτοὺς τοὺς παραμέρησαν λόγοι, τοὺς ὁποῖους ἀπλῶς καὶ μόνο ἀναφέρω ἐδῶ: Τὸ καθήκον μου πρὸς τὴν πατρίδα, σὰν μιὰ φωνὴ ποὺ τίποτα δὲν μπορούσε νὰ τὴν κάμῃ νὰ σιωπᾶσῃ, πίεζε τὴ συνείδησή μου τόσο, ποὺ δὲν μπόρεσα ν' ἀντισταθῶ.

Πολλοὶ ἀπ' ὅσους ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας, γράψανε, καθὼς μοῦ φαίνεται, χωρὶς νὰ ἐξακριβώσουν τὰ πραγματικὰ γεγονότα, μερικοὶ δὲ, καὶ ἀπὸ κακὴ πρόθεση, φτάσανε σὲ

τέτοια αφηγήματα, τα οποία, αν αποδεικνύονταν αληθινά, θα στιγματίζανε οποιοδήποτε τήν πολυδοξασμένη μας πατρίδα. Παραστήσανε, δηλαδή, αυτοί οι συγγραφείς, τους άντρες της Σάμου, χωρίς φρονήματα και χωρίς τιμή, και ότι βλα τα κάνουν με σκοπό ν' άρπάξουν, από τήν άρπαχτική τους δε διάθεση και μόνον έγιναν αϊτιοι, κατά τήν Έλληνική Έπανάσταση, των παθημάτων της πολυδύστηλης Χίου. Και μάς αποκαλέσανε κλέφτες και λυμεώνες κι' άρπαγες έπιδρομείς κι' αποκοτιάρηδες και δέν παραλείψανε βρισιά, πού νά μή μάς τή φορτώσουν. Τις άκατανόμαστες δε αυτές μομφές επανέλαδαν και πολλοί Έθρωπαίοι, οι όποιοι μεταγράψανε στα έργα τους, σάν ιστορικές αλήθειες, τις σαχλαμάρες των δικών μας παραμυθόδων. Άλλ' αν ή φορά των πραγμάτων, έξαναγκάζη όχι μονάχα έμάς τους Σαμιώτες, αλλά και ύλους τους Έλληνες ν' άκούμε πότε - πότε τις συκοφαντίες και τις ειρωνείες των ξένων με ύπομονή, οι κατηγορίες θμως των δημοφύλων, δέν είναι δίκαιο νά περνάνε ανεξέλεγχτες, και νά στιγματίζουν με τήν κακοφημία άλλους, κι' όχι εκείνους, πού τους αξίζει.

Άπό τήν άρχή λοιπόν θάλαμε σκοπό μας νά εξακριβώσουμε, κατά πόσο είναι σωστή ή γνώμη, τήν όποία παραδέχτηκαν πολλοί, ότι οι Σαμιώτες είναι υπεύθυνοι για τήν καταστροφή της Χίου, πού έγινε τό 1822. λέμε δε ότι τήν παραδέχτηκαν πολλοί, γιατί πολλοί, αν και δέν έπρεπε, χωρίς νά ξέρουν τις λεπτομέρειες για τό γεγονός εκείνο, πού θα είναι παντοτινά αξιοθρήνητο, και άκούγοντας μονάχα τους κατηγορούς, χωρίς νά δοϋνε καμμιά δικιά μας απάντηση, από άγνοια παραδέχτηκαν τή μομφή σάν θάσιμη.

Έμεις, πού γεννηθήκαμε μετά από κείνη τήν καταστροφή, έχουμε ύποχρέωση νά έρευνήσουμε με ψυχραιμία κάθε της λεπτομέρεια, ν' αναζητήσουμε αξιοπίστες μαρτυρίες κι' έπίσημα ντοκουμέντα, κι' άφου έξοπλιστούμε με δαϋτα, νά βγοϋμε και ν' αντιμετωπίσουμε τους κατηγορητές μας. Γνωρίζουμε πολυ καλά ότι, όσο πιθ εύκολο είναι νά συκοφαντήση κάποιος έναν άλλο, τόσο πιθ δύσκολο είναι στόν δικασυρμένο, νά υπερασπίση τόν έαυτό του. Βέβαια ή αλήθεια τελικά θα λάμπη, και της ψευτιάς τό πέπλο θα διαλυθη. Άλλά, ώσπου νά φτάσουμε σ' αυτό τό αποτέλεσμα, χρειάζεται χρόνος πολυς και κοπιαστικός άγώνας.

Ένω για' αυτό εργαζόμουν κι' έρευνούσα τά πράγματα, μου γεννήθηκε ή ιδέα νά καταστήσω τό έργο μου τελειότερο, νά εξιστορήσω, δηλαδή, τά περι Σάμου από τους αρχαιστάτους χρόνους, και νά προχωρήσω με τή σειρά, στην αφήγηση εκείνων των γεγονότων, τα όποια είχα για πρώτο μου θέμα. Δυστυχώς, κανέναν από τους μορφωμένους Σαμιώτες δέν έγραψε με άειδική και αυτοτελή ιστορία του νησιού μας, εκτός από μερικές πραγματείες, τις όποιες κατά τό διάστημα αυτό δημοσίεψε σέ φυλλάδια ο Έμιμανουήλ Κρητικίδης, και από τήν «Ιστορία της Σάμου κατά τήν Έλληνική Έπανάσταση», τήν όποίαν δημοσίεψε ο Γεώργιος Δημητριάδης, και ή όποία είναι γεμάτη από παραμορφώσεις και περιουτολογία. Κι' έτσι συμβαίνει, νά γνωρίζουμε τήν ιστορία μικρών έλληνικών νησιών, για τή Σάμο δε, τήν πριγκήπισσα αυτή της Ίωνίας, νά έχουμε πλήρη άγνοια. Έχοντας λοιπόν

αυτά υπόψιν μου, κι' ακόμα, υπακούοντας στις προτροπές σεβασμιών ανθρώπων, αποφάσισα ν' αρχίσω νά γράφω τήν *Ίστορία τῆς Σάμου* ἀπό τά μυθικά της χρόνια καί νά συμπεριλάβω ἔτσι στό ἔργο μου, δλόκληρη τήν ἱστορία τοῦ νησιοῦ, ἀντίς γιά τήν ἱστορία ὀρισμένης ἐποχῆς, καθὼς εἶχα γιά σκοπό μου, ὅταν ξεκίνησα.

Αὐτά περίπου ἔγραφα τὸ 1862, ὅταν μὲ τὸν τίτλο «*Σαμιακά*» δημοσίεψα στὴν Ἀθήνα μέρος ἀπὸ τὸ ἔργο μου καί συγκεκριμένα, τὸ ἀναφερόμενο στὴν ἱστορία τῆς Σάμου ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους μέχρι τὸ τέλος τῆς 1ῆς ἑκατονταετηρίδας, ὁπότε συνέδηκε ἡ ἐρήμωσή της, εἶχα δὲ σκοπὸ νά ἐκδώσω ἀργότερα καί τὸ δεύτερο μέρος, πὺ περιλάβαινε τήν ἀπὸ τότε καί μέχρι σήμερα, ἱστορία τῆς Σάμου.

Πολλὰ χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε, μαζὺ δὲ μὲ τις βιωτικὲς μου ἀσχολίες δὲν παρέλειπα νά συγκεντρώνω ἱστορικὸ ὕλικό, νά τὸ ταξινομῶ καί νά τὸ πλουτίζω, δουλεύοντας μὲ μεγάλη προσοχὴ γιά νά καταστήσω, ὅσο τὸ δυνατόν, πιὸ ἄρτιο τὸ ἔργο μου. Πόσο, γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἀγωνίστηκα, καί πρὸς πόσες δυσκολίες ἐπάλαμψα μέχρις ὅτου νά διαπλάσω αὐτὸ τὸ ἀκατέργαστο ὕλικό, μποροῦνε νά καταλάβουν ὅσοι ἀσχολήθηκα μὲ τέτοιες δουλειές. Καί θὰ πολυλογοῦσα ἀνώφελα, ἂν θ' ἀνάφερα ποιές ἐπιβληθῆκες τῆς Δύσης ἐπισκέφθηκα, γιά νά βρῶ σ' αὐτές κάθε τι πὺ θὰ χρῆσιμειε γιά τὸ σκοπὸ μου, καί σὲ πόσους ἀπευθύνθηκα, καί στὴν Ἑλλάδα καί στὴν Εὐρώπη, ζήτηντας τους πληροφορίες. Μιά δὲ τέτοια ἀφήγησι θὰ μὲ παράσερνε ἴσως σὲ πικρὲς μομφές ἐνάντια σὲ κείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν μὲ ἀξίωσαν οὔτε ἀπάντησης, στὴν ἔκφραση δὲ τῆς θαθεῖς εὐγνωμοσύνης μου πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι, ὄχι μονάχα μὲ προθυμία μου δώσανε τίς πληροφορίες πὺ τοὺς γύρεψα, ἀλλὰ καί μὲ χρήσιμες συμβουλές μ' ἐνισχύσανε, καί μὲ τὴν καλὴ τους στάση μοῦ δώσανε κουράγιο, γιά ν' ἀποτελειώσω τὸ ἔργο μου.

Ἀναλαμβάνοντας λοιπὸν τὴν ἐκτύπωση τῶν «*Σαμιακῶν*» μου, σύμφωνα μὲ τὴ γενναϊόπρητη ἀπόφαση πὺ ψήφισε ἡ Γενικὴ Σαμιακὴ Συνέλευση τοῦ περασμένου χρόνου, νόμισα καλὸ, νά ξαναδημοσιέψω καί τὸ πρῶτο μέρος τους, πὺ εἶχα ἐκδόσει προηγουμένα. Μ' ἔπεισε δὲ γι' αὐτὸ: πρῶτα τὸ ὅτι, ἐπειδὴ πέρασαν πολλὰ χρόνια ἀπὸ τὴ δημοσίεψή τους, ἔγιναν δυσεύρετα καί ἡ ἐκτύπωση μονάχα τοῦ δευτέρου μέρους τους, δὲν θὰ ἔφτανε γιά νά ἱκανοποιήση τὴν περιέργεια τοῦ κάθε φιλαναγνώστη, κι' ἰδιαίτερα κείνων πὺ θέλουν νά μάθουν μὲ ἀκρίβεια τὰ περὶ Σάμου. Ὑστερα, δὲ γιατί, μὲ τὴ συγκέντρωση καί τὸν πλουτισμὸ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, θέλησα νά συμπληρώσω ὅσα εἶχα ἀφήσει ἀτελεῖ στα τεύχη πὺ εἶχαν ἐκδοθεῖ, ἀκόμα δὲ καί νά διορθώσω ὅσα τυπογραφικὰ λάθη μπηχανε τότε στο κείμενο ἀπὸ ἀβλεψία. Κι' ἔτσι φέρνω στο φῶς ἓνα σύγγραμμι αὐτοτελὲς καί ἀρκετὰ πλουτισμένο, τὸ ὁποῖο μπορεῖ, καθὼς μοῦ φαίνεται, νά ἱκανοποιήση τὴ φιλομάθεια καί τῶν Σαμιωτῶν, καί καθενὸς πὺ ἐνδιαφέρεται γιά τὴ Σαμιακὴ Ἱστορία.

Κι' ἐκεῖνα μὲν πὺ ἀφοροῦν τὴν ἀρχαία Σάμο, τὰ θανείστηκα ἀπὸ τοὺς διάφορους συγγραφεῖς, στοὺς ὁποῖους κάθε φορὰ παραπέμπω τὸν ἀναγνώστη. Τὰ δὲ γεγονότα τῶν νεωτέρων χρόνων, τὰ ἐξιστόρησα

χωρίς ν' ακολουθῶ τις ἀνεύθυνες φήμες, οὔτε καὶ νὰ παίρνω πληροφορίες ἀδιακρίτως καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ θεωροῦν εὐκολὴ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας. Ἀντίθετα, αὐτὰ τ' ἄκουσα ἀπὸ ἀξιόπιστους ἀντρες, οἱ ὁποῖοι ἔλαβαν μέρος στὸν ἱερὸ ἀγῶνα, σὲ μερικά δὲ ἀπὸ τὰ κατοπινὰ γεγονότα ὑπῆρξα μάρτυρας αὐτόπτης καὶ συνεργάτης, ἔνεκα δὲ τούτου καταδικάστηκα σὲ πολύχρονη ἐξορία τὸ 1866. Βασικὰ δὲ καὶ ἀδιάφευστα πειστήρια γι' αὐτὰ ποὺ ἐξιστορῶ, παρουσιάζω τὰ ἴδια, τὰ δημόσια ἔγγραφα τὰ ὁποῖα, σχεδὸν ὅλα, δημοσιεύονται γιὰ πρώτη φορὰ μ' αὐτὰ δέ, διαλύεται κάθε ἀμφιβολία καὶ στερεώνεται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια.

Ἄλλὰ καὶ ἂν προσπάθησα, μὲ κάθε τρόπο, νὰ κάμω, ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ τέλει, τὸ σύγγραμμά ποὺ κρατᾶτε στὰ χέρια σας, ὁμολογῶ ὅτι τοῦτο ἔχει πολλὰς ἐλλείψεις· δὲν ξεχνᾶω ἄλλωστε ὅτι «οὐδὲ πάνυ γε ραδίον ἔστιν εὖρεῖν ἔργον, ἐφ' ᾧ οὐκ ἂν τις αἰτίαν ἔχοι· χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήσαντας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν». Ὅμως ἐγώ, ἀνάλογα μὲ τις δυνάμεις μου καὶ σύμφωνα μὲ τις περιστάσεις ἐργάστηκα καὶ χάραξα καὶ προετοίμασα ἓνα δρόμο. Μακάρι δέ, ἄλλοι καλύτεροὶ ἀπὸ μένα καὶ περισσότερο εὐκολυμένοι νὰ μπορέσουν ν' ἀναπληρώσουν τις ἐλλείψεις τοῦ δικοῦ μου ἔργου. Μάλιστα δέ, μακάρι νὰ μποροῦσα νὰ διαγείρω τὸν πατριωτισμὸ καὶ τὴ φιλοπατρία τῆς Σαμιακῆς νεολαίας, ἣ ὁποῖα, φλογιζόμενη ἀπὸ τὸν πόθο γιὰ μόρφωση καὶ γιὰ μάθηση, θὰ παρακολουθήσῃ μέσα σ' αὐτὸ τὸ διβλίο, σὰν σὲ καθρέφτη, τὰ κατορθώματα καὶ τὴ δόξα τῶν προγόνων τῆς.

Καὶ γώ, γιὰ τοὺς πολύχρονους τοὺς κόπους μου, πῆρα μιὰ καὶ μονάχη πληρωμὴ: τὴν ἐξόφληση, ὣς ἐκεῖ ποὺ μπόρεσα, τοῦ χρέους μου πρὸς τὴν πατρίδα. Θὰ μποροῦσα δὲ νὰ θεωρηθῶ ὁ πιὸ εὐτυχισμένος ἄνθρωπος, ἂν αὐτὸ τὸ ἔργο μου θὰ συντελοῦσε κάπως γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀγαπητῆς μου πατρίδας.

Ἐγγραφα στὸ Λιμάνι τοῦ Βαθυοῦ τῆς Σάμου, τὸ Φλεβάρη τοῦ 1881.

ΕΠΙΧΡΕΙΩΝΤΑΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ

Σ Α Μ Ι Α Κ Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(Οἱ συγγραφεῖς πού γράψανε γιά τή Σάμο)

Πολλοὶ συγγραφεῖς — ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι — ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ Σάμο, ἐπειδὴ τὸνομά της ἦταν ἀνέκαθεν φημισμένο καὶ ξακουστό. Κι' ἄλλοι μὲν γράψανε βιβλία εἰδικὰ γι' αὐτήν, ἄλλοι δὲ τὴν ἀναφέρουνε περαστικά μέσα σὲ γενικώτερα ἔργα τους. Καὶ τὰ μὲν εἰδικὰ περὶ Σάμου συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, χάθηκαν ὅλα κατὰ τις τόσες καὶ τόσες ἐθνικὲς μας καταστροφές, γιὰ τὰ ἔργα δὲ τῶν συγγραφέων πού τὴ μνημονεύουνε περαστικά, παραπέμπουμε τὸν ἀναγνώστη στὶς ὑποσημειώσεις τῆς κάθε σελίδας.

Οἱ δὲ περιηγητὲς τῶν νεώτερων χρόνων, ἐπειδὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στολίζουν τὶς περιγραφὲς τῶν ταξιδιῶν τους μὲ κατασκευάσματα τῆς φαντασίας τους καὶ μὲ παραμύθια, πρέπει νὰ μπαίνουν στὴν ἴδια κατηγορία μὲ κείνους τοὺς ἱστοριογράφους οἱ ὅποιοι, κατὰ τὸν Ἡρωδιανό:

«... παιδείας κλέος αἰδίων μνώμενοι, ὡς ἂν μὴ σιωπήσαντες λάθοιεν εἰς τὸν πολὺν ὄμιλον ἀριθμούμενοι, τῆς μὲν ἀληθείας ἐν ταῖς ἀφηγήσεσιν ὠλιγώρησαν, οὐχ' ἤκιστα δ' ἐπεμελήθησαν φράσεώς τε καὶ εὐφωνίας, θεωροῦντες ὡς εἴ τι καὶ μυθῶδες λέγοιεν, τὸ μὲν ἡδὺ τῆς ἀκροάσεως αὐτοὶ καρπώσονται, τὸ δὲ ἀκριβὲς τῆς ἐξετάσεως οὐκ ἐξελεχθήσονται».

Σὲ μᾶς δὲ γνωστοὶ εἶναι ἀπὸ ὅσους ἔγραψαν γιά τὴ Σάμο, ἀπὸ μὲν τοὺς ἀρχαίους κατ' ἀλφαβητικὴ σειρά, ἀπὸ δὲ τοὺς νεώτερους, κατὰ χρονολογικὴ, οἱ παρακάτω:

Ἄ ε θ λ ι ο ς ἢ Λ ἴ θ λ ι ο ς ὁ Σάμιος· ἔχει γράψει «Ὁρος Σαμίων», δηλαδὴ, χρονικὰ τῆς Σάμου· (ὠρος εἶναι τὸ ἀρσενικὸ τοῦ ὠρα καὶ στὴν Ἰωνικὴ διάλεκτο σήμαινε χρονιά, χρονικὸ διάστημα καὶ χρονικὸ) ¹.

Α ἰ ν ε ἰ α ς· ἔχει γράψει «Σαμιακοὺς λόγους», ἂν αὐτοὶ δὲν εἶναι Σακιανοί, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τοὺς παρακάτω στίχους:

*Ἡ τοῦ Μυρτίλλου τούτου δὲ γυνή, τοῦ καὶ Κανδαύλου,
παρὰ Αἰνεῖα φέρεται Σαμιακοῖς ἐν λόγοις*

1. Ἄθηναιος IB. 23 — Ἑτυμολ. Μέγα στὴ λέξη: Νένονται.

*Νυσσία κλῆσιν ἔχουσα, πρὸς Τέτυλλαν ὡς γράφει
τις Πτολεμαῖος ἅμα τε καὶ Ἑφαιστίων κλῆσιν*²

Ἄλεξανδρίδης, ἔγραψε «Σαμακὴ ἱστορία»³.

Ἄλεξις ὁ Σάμιος, πού ἔγραψε «Σαμίων Ὕμνους», σὲ τρία βιβλία⁴.

Ἀναξανδρίδης, πού συνέγραψε τὸ ἔργο «Σαμία», τὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος⁵.

Ἀριστοτέλης ὁ Σταγειρίτης, πού ἔγραψε τὴν «Πολιτεία Σαμίων»⁶.

Ἀσιος ὁ Σάμιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ἓνα γενεολογικὸ ποίημα στὸ ὁποῖο ἀνιστοροῦσε πολλὰ περὶ τῆς Σάμου⁷.

Δοῦρις ὁ Σάμιος, πού ἔγραψε «Σαμίων Ὕμνους», ἔργο τὸ ὁποῖο ἀναφέρει συνεχῶς ὁ Ἀθήναιος καὶ ἄλλοι⁸.

Ἐρατοσθένης, πού ἔγραψε «Σαμακὰς Ἀρχαιότητας»⁹.

Εὐγαίων ἢ Εὐγέων ὁ Σάμιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε «Σαμίων Ὕμνους»¹⁰.

Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ὁ ὁποῖος ἔγραψε «Πολιτείαν Σαμίων», ἔργο ἀπὸ τὸ ὁποῖο περισωθήκανε λίγα ἀποσπάσματα¹¹.

Θεόδωρος ὁ Ροίκου, Σάμιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ ἔργο «Νεὴ ποίησις», δηλαδὴ πραγματεία γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας στὴ Σάμο· τὸ ἔργο αὐτὸ σωζότανε στίς βιβλιοθήκες τῆς Ρώμης μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Αὐγούστου¹².

Κράτης ὁ Κωμικός, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὸ ποίημα «Σάμιοι», δηλαδὴ ἓνα μῦθο ἀπὸ τὸν ὁποῖο περισωθήκανε αὐτοὶ οἱ λίγοι, γεμάτοι χάρη στίχοι:

2. Σχόλ. εἰς Τέτυλλον Νιλ. Α. 144 — Γραμματ. Ἀνάκτ. τόμος 3, σ. 351. — Μύλλερ. Ἰστ. Πραγ. Ἑλλάδ. τόμ. 4. σελ. 278.

3. Ἀθήναιος ΣΤ. 14.

4. Ἀθήναιος ΙΒ. 34. ΙΓ. 23 — Περσέζαλ. καὶ Ἀντίγρ. Καρύστου 20.

5. Ἀθήναιος ΣΤ. 56.

6. Ἀριστοτέλ. Τόμ. Δ. σελ. 182.

7. Πλωταν. Ζ. 4 — Ἀθήν. ΙΒ. 30.

8. Ἀθήν. ΙΒ. 15 — 15 8. ΙΕ. 23 — Σχόλ. Εὐριπ. στήν Ἑκάδη, στίχ. 934 — Πορφύρ. πρὸ Βίο τοῦ Πυθαγόρα 3 κ.τ.λ.

9. Μπέρνχαρντ: «περὶ Ἐρατοσθένους», σελ. 86.

10. Φωτίου Λεξ. στή λέξι «Νηίς» — Διοδώρ. Ἑλικων: περὶ χαρακτήρ. Θουκυδίδου 5.

11. Ἡρακλείδ. περὶ Πολιτ. 1.

12. Πολυδεύκ. Ι. 52.

σκοτίνη ποτ' ἐν χύτρη τάριχος ἐλεφάντινον
 ἦψε ποντιάς χελώνη πευκίνουσι κύμασιν,
 καρκίνοι ποδάνεμοί τε καὶ τανύπτεροι λύκοι
 ὕσοριμαχεῖν ἄνδρες οὐρανοῦ καττύματα
 παῖ' ἐκείνον, ἄγχ' ἐκείνον ἐν Κέῳ τὶς ἡμέρα;
 ἵππω γηράσκοντι τὰ μείονα κίγκλ' ἐπίβαλλε¹³

Μηνόςδοτος ὁ Σάμιος, πού ἔγραψε «Ἀναγραφὴν τῶν κατὰ τὴν Σάμιον ἐνδόξων». Στὸ ἔργο του αὐτὸ ἀνάπτυσε μὲ ἀκρίβεια «περὶ τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς Σαμίας Ἦρας»¹⁴.

Ὁ λύμπιχος ἔγραψε «Σαμακά»¹⁵.

Ποτάμων ὁ Λέσβιος, πού ἔγραψε «Σαμίων Ὀρους»¹⁶.

Σιμμίας, ὁ ἱατρογράφος ἔγραψε «Ἀρχαιολογίαν Σαμίων»¹⁷.

Καὶ αὐτοὶ μὲν εἶναι, ἀπ' ὅσους ἐμεῖς ξέρουμε, οἱ συγγραφεῖς πού κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, γράψανε γιὰ τὴ Σάμο, αὐτὰ δὲ εἶναι τὰ συγγράμματά τους. Ἀπὸ δὲ τοὺς νεώτερους, πολλοὶ καὶ διάφοροι γράψανε ἐπίσης γιὰ τὴ Σάμο, ἀπ' ὅλους δὲ ὁ ἀρχαιότερος καὶ ὁ πιὸ ψεύτης εἶναι ὁ Χριστόφορος Βουενδελμόντης, Φλωρεντινὸς καλόγηρος, ὁ ὅποιος τὸ 1422 δημοσίεψε τὴν περιήγησιν πού ἔκαμε στὰ νησιὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πελάγου κι' ἀνάφερε καὶ τὴ Σάμο, τερατολογώντας καὶ μυθοπλαθώντας μᾶλλον, ἀντὶς νὰ γράψῃ κάτι τὸ σωστὸ γι' αὐτήν. Γιατί, τί θὰ πῆ ὅποιος διαβάσει στὸ βιβλίον αὐτοῦ τοῦ καλόγηρου: «Ὅτι στὸ μέσο τῆς Σάμου ὑπάρχει ἓνα μέρος πού κάνει ἄφθονα μῆλα. Ἐπιτρέπεται δὲ στὸν καθένα νὰ πάῃ στὸ μέρος αὐτὸ καὶ νὰ φάῃ ἐπὶ τόπου ὅσα μῆλα θέλει, ὅχι ὅμως νὰ πάρῃ καὶ μαζί του. Γιατί, ἂν πάρῃ, ἔστιο κι' ἓνα μῆλο, τότε ὁ δρόμος κλείνεται μοναχὸς του καὶ πρέπει ν' ἀφήσῃ τὸ μῆλο γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ λευτερωθῇ καὶ νὰ γυρίσῃ πίσω στὸ σπίτι του»¹⁸.

Κατὰ τὸ 1453, ἡ Σαμιώτισσα Εὐφροσύνη, πού κατοικοῦσε στὴν Πόλην, ἔφυγε μόλις πάτησαν ἐκεῖ οἱ Τούρκοι κι' ἐπέστρεψε στὴ Σάμο, ἐδῶ δὲ ἔγραψε μὲ τ' ὄνομα: «Πεντηκονθήμερον» τὸ χρονικὸ τῆς πολιορκίας ἐπὶ 50 μέρες τῆς μεγάλης ἐκείνης πολιτείας. Ἐγραψε ἀκόμα κι' ἓνα χρονικὸ γιὰ τὴ

13. Ἰθῆν. Γ. 117 — Σουῖδας στὴ λέξη Κράτης — Παλινδευκ. Ζ. 63. — Ζηροῦσιου Περσικ. Δ. 41.

14. Ἰθῆν. ΙΔ. 27 — ΠΕ. 32.

15. Κλήμ. Ἀλεξανδρ. Προτρεπτ. 26.

16. Σουῖδ. στὴ λέξη: «Ποτάμων».

17. Σουῖδ. στὴ λέξη: «Σιμμίας».

18. Βουενδελμόντης «Βιβλίον τῶν νησιῶν τοῦ Ἀρχιπελάγου». § 54.

Σάμο με τίτλο: «Τὰ Σαμίων», τὸ ὁποῖο σωζότανε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς βιβλιοθηκὲς τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἐμεῖς ὅμως, ἂν καὶ πολὺ προσπαθήσαμε γιὰ νὰ βροῦμε τὸ ἔργο αὐτὸ τῆς Εὐφροσύνης, δὲν κατορθώσαμε τίποτα, οὔτε δὲ γιὰ τὸ περιεχόμενό του, ἀλλὰ οὔτε καὶ γιὰ τὴ συγγραφέα του μπορέσαμε νὰ μάθουμε κάτι περισσότερο.

Τὴ Σάμο τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Βενέδικτος Βορδώνης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ 1547 γιὰ τὴν περιήγησή του στὰ νησιά, ἀλλὰ κι' αὐτός, χωρὶς τὴν ἐλάχιστη κρίση καὶ μ' ἐπιπολαιότητα, ξαναλέει, τὰ ὅσα γράφει ὁ Βουονδελμόντης:

«ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς νήσου, εὗρηγται κῆποι, περιέχοντες μηλέας τινάς, ἐκ τοῦ ἀφθόνου καρποῦ τῶν ὁποίων τοῖς πᾶσιν ἔξεστι φαγεῖν· εἴ δε τις πειραθεῖ μῆλα ἐκτὸς τοῦ κήπου νὰ ἐξαγάγη, κωλύεται εἰς τὴν ἔξοδον οὐχὶ παρ' ἀνθρώπου τινός, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς τοῦ χωρίου φύσεως. Καὶ χαίμαί δὲ τὰ μῆλα πεσόντα, δὲν δύναται τις ἐκτὸς τοῦ κήπου νὰ ἀποφέρῃ»¹⁹.

Ἐπίσης καὶ ἄλλος περιηγητής, ὁ Πέτρος Βελών, ποὺ κατὰ τὸ 1555 παρέπλευσε τὴν ἔρημη Σάμο, τὴ μνημονεύει στὸ ἔργο του. Ἐνῶ δὲ ἀπορεῖ πῶς τέτοιο νησί ἔμεινε ἀκατοίκητο, κι' ἀντὶ νὰ μᾶς δώσῃ καίμια ἱστορικὴ ἢ γεωγραφικὴ πληροφορία, θεώρησε ἄρκετὸ νὰ μᾶς περιγράψῃ τὴ ζωὴ τῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦσαν τὴ Σάμο γιὰ ὀρμητήριό τους καὶ τρομοκρατοῦσαν τοὺς θαλασσινοὺς καὶ τοὺς ταξειδιῶτες²⁰.

Μερικὲς συνοπτικὲς εἰδήσεις περὶ Σάμου βρίσκουμε καὶ στὰ «Νησιωτικά» τοῦ Θωμᾶ Πορκακίου, ποὺ δημοσιεύτηκαν τὸ 1590, στὴ Βενετία²¹.

Κατὰ τὸ 1605 παράπλευσε τὴ Σάμο ὁ Ἐρρίκος Βρέβης, ὁ ὁποῖος στὰ περιηγητικὰ του γράφει λίγα καὶ γιὰ τὴ Σάμο· αὐτὰ ὅμως εἶναι λαθεμένα καὶ ψεύτικα. Λέει π.χ. ὅτι ἡ Σάμος εἶναι τόπος δλότελα ἄγονος, γι' αὐτὸ καὶ ῥημύθηκε. Παρακάτω ὅμως προσθέτει ὅτι ἀφοῦ ξανακατοικήθηκε ἀπὸ Ἑλληνας ἀποικοῦς, ἔπαψε νὰ θεωρεῖται σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ παρακατιανὰ νησιά. Ἀλλὰ τότε, ποῦ εἶναι ἡ ἀφορία τῆς;²².

19. Βορδώνης: «Νησιωτικά», σελ. 36.

20. Μπελλόν: «Παρατηρήσεις γιὰ πολλὰ παράδοξα καὶ λίγα ἀξιολημνόμενα ποὺ βρῆκα στὴν Ἑλλάδα, Ἀσία, Ἰουδαία, Αἴγυπτο, Ἀραβία κι' ἄλλες χῶρες». Τόμ. Α' σελ. 85.

21. Θωμᾶ Πορκακίου: «Νησιωτικά» σ. 38. — «Τὸ πῶς ἔσκουστο νησί τοῦ κόσμου».

22. Ἐρ. Μπρέβη: «Ταξιδ. ἀφηγήσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς Ἁγίους Τόπους, τὴν Αἴγυπτο καὶ τὰ βασίλεια τῆς Τύνιδας καὶ τοῦ Ἀλγερίου», σελ. 14.

Για τή Σάμο ἔγραψε λίγα ὁ Σά ν δ υ, πού περιηγήθηκε τὸ Ἑλληνικὸ πέλαγος κατὰ τὸ 1616· ἀλλὰ κι' αὐτὸς δὲν μᾶς εἶπε τίποτε πιὸ νέο ἀπὸ κείνα, πού ἔγραφαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς γιὰ τή Σάμο ²³.

Κατὰ τὸν αὐτὸ χρόνον ἐπεσκέφτηκε τή Σάμο καὶ ὁ Γάλλος Μ π ο θ έ η καὶ ἔγραψε μερικὰ γι' αὐτήν, στὸ ὁδοιπορικὸ του. Ἀλλὰ δὲν μᾶς πληροφοροεῖ τίποτα τὸ ἀξιόλογο, ἐνῶ θὰ περιμέναμε περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν τοτινὴν κατάστασιν τῆς Σάμου, ἐπειδὴ κι' αὐτὸς καὶ ὁ Βρέβης τὴν εἶδανε τότε πού μόλις εἶχε ξανακατοικηθῆ. ²⁴.

Μ' ἐντολὴ τοῦ βασιλεῦς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΓ', περιόδεψε, κατὰ τὸ 1621, γιὰ ἐπιστημονικὰς ἔρευνες, στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ μαζὶ καὶ στὴ Σάμο, ὁ Λ ο υ δ ο β ῖ κ ο ς Δ ε σ ά γ η ς, βαρῶνος τῆς Κορνεσίνης. Ἡ δὲ περιήγησή του, πού ἐκδόθηκε ἀνώνυμα στὸ Παρίσι τὸ 1632, περιέχει μερικὰ καὶ γιὰ τή Σάμο, τὰ ὅποια ὁμοῦς δὲν ἱκανοποιοῦν, οὔτε στὸ ἐλάχιστον, τὴν περιέργειά μας ²⁵.

Ἐνας ἄλλος περιηγητής, ὁ Ἰ ω ά ν ν η ς Δ ο γ λ ι ό ν η ς, πού δημοσίεψε τὸ 1623 γεωγραφία τῆς Εὐρώπης, ἀναφέρει καὶ τὴ Σάμο. Κι' αὐτὸς ὁμοῦς περιορίστηκε στὴν ἀρχαία τῆς ἱστορία, τὴν ὁποία καὶ νόθεψε μ' ἓνα σωρὸ ψευτιές καὶ παραμύθια ²⁶.

Ὁ Φλαμανδὸς Σ τ ο κ ώ β ι ο ς, πού ἐπεσκέφτηκε τή Σάμο στίς 15 Μαΐου 1631, ἔγραψε λίγα γι' αὐτὴ στὸ βιβλίον τῶν περιηγήσεών του, καὶ κατηγοροῦσε τοὺς Σαμιῶτες γιὰ ἀμαθεῖς, ἐπειδὴ δὲν μπόρεσαν νὰ τοῦ δείξουν τὴ σπηλιά, ὅπου ἔμεινε τὰ παλῆα χρόνια ἡ σίβυλλα Φυτῶ!! Καὶ ὁμοῦς, αὐτὸς πού παρατήρησε τοὺς ἄλλους, γιὰ τὴν δὲν ξέρανε νὰ τὸν πληροφορήσουν σὲ ποιά σπηλιά κατοικοῦσε μιὰ γυναῖκα πού ἔζησε τόσους αἰῶνες πρὶν, — ἴσως δὲ καὶ νὰ μὴν ὑπῆρξε ποτὲ ἡ σίβυλλα Φυτῶ — ἔπεσε σὲ πολὺ μεγάλο σφάλμα ἀγνοίας τῆς σύγχρονης ἱστορίας, ἀφοῦ τοποθέτησε τὸν σουλτάνο Σελίμ, στὰ 1550, ἐνῶ ἡ βασιλεία του ἄρχισε 11 χρόνια ὑστερότερα ²⁷.

Κατὰ τὸ 1656 παράπλευσε τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Σάμου, ὁ γάλλος Θ ε β ε ν ώ. Στὴν ἀφήγησιν δὲ τῶν ἐντυπώσεών του, τὸ μόνον ἀξιόλογο πού λείπει γιὰ τή Σάμο εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἀπάνω στὴν Κέρκη τὸ λεγόμενον καντήλι, δηλαδή ἓνα φῶς πού φέγγει τὴ νύχτα, καὶ γιὰ τὸ ὁποῖον καὶ μεῖς στὸ κατάλληλον σημεῖον τῆς ἱστορίας μας, ἀναφέρουμε τὰ σχετικὰ ²⁸.

23. Σάντη: «Διήγησις ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ μᾶς καινούργιας μέρας τοῦ 1610», σελ. 88.

24. Μποδέη: «Ὁδοιπορικόν», σ. 61.

25. «Ταξίδι στὴν Ἀνατολὴ μ' ἐντολὴ τοῦ βασιλεῦς στὰ 1621 ὑπὸ ΔΑ», σ. 187.

26. Δογκλιόνι Ἰ.: «Ἀμφιθέατρο τῆς Εὐρώπης», σελ. 1170.

27. Στοκωδίου: «Ταξίδι στὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἀνατολὴ», σελ. 210.

28. Θεβενώ: «Ἀφήγησις ἐνὸς ταξιδιοῦ στὴν Ἀνατολὴ», σελ. 231.

Στὸ Γεωγραφικὸ ἔργο τοῦ Μάρκου Βοσκίνι, ποὺ ἐκδόθηκε δυὸ χρόνια ἀργότερα, δηλαδὴ τὸ 1658, στὴ Βενετία, συναντᾶμε καὶ μερικὰ περὶ Σάμου, τὰ ὁποῖα ὅμως εἶναι ἀτελῆ καὶ δὲν ἔχουν τίποτα ποὺ νὰ ἐνδιαφέρῃ²⁹.

Κατὰ τὸ 1666, ὁ Ἰωσήφ Γεωργεiriήνης ἀπὸ τὴ Μῆλο, ἀρχιεπίσκοπος Σάμου, ἀφοῦ παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ἔδρα του, ἔνεκα διαφόρων λόγων καὶ πῆγε στὸ Λονδίνο, συνέγραψε ἐκεῖ, στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ μὲ τὴν παράκληση, καθὼς λέει, «ἀνδρῶν φιλομαθῶν καὶ περιφήμων διὰ τὴν εὐγένειάν των» περιγραφῆν τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς Σάμου, Ἰκαρίας, Πάτμου καὶ Ἄγιου Ὀρους. τὴν ὁποία ἀφιέρωσε «τῷ ὑψηλοπρεπεστάτῳ καὶ πορφυρογεννήτῳ ἄρχοντι κυρίῳ Ἰακώβῳ, τῷ ἡγεμόνι τῆς μεγαλουπόλεως τοῦ Ἑβόρακου», ὁ ὁποῖος μὲ τ' ὄνομα Ἰάκωβος Β', βασιλεψε κατοπινὰ στὴν Ἀγγλία. Αὐτὴ ἡ περιγραφὴ, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1678 στὸ Λονδίνο καὶ στὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα, μεταφράστηκε ἀπὸ μᾶς καὶ δημοσιεύεται στὸ Β' τόμο τοῦ ἔργου μας, εἶναι δὲ ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Σάμου κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Μὲ βάση δὲ τὴν Ἀγγλικὴ μετάφραση ὁ Πάουλος ἔγραψε στὴ Γερμανικὴ γλῶσσα «Περιγραφὴν τῆς Σάμου», ἡ ὁποία δημοσιεύτηκε στὸ ἔργο του «Συλλογὴ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀξιολογωτέρων περιηγήσεων». Ἀπ' ἐδῶ δὲ πάλιν, ἀφοῦ μεταφράστηκε στὴ Γαλλικὴ, ἐκδόθηκε σὲ ἄλλη συλλογὴ περιηγήσεων³⁰.

Μεγάλῃ, καὶ ἀρκετὰ περίεργῃ πραγματεία γιὰ τὴ Σάμο, ἔγραψε καὶ ὁ περιηγητῆς Πιασένζας ἀπὸ τὴ Νεάπολη, στὴ «Χωρογραφία» του, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1688 στὴ Μοδῶνῃ. Ὄντας πολὺ μορφωμένος ὁ ἄντρας ἐκεῖνος, ἀσχολήθηκε μὲ προσοχὴ ὄχι μονάχα μὲ τὴν ἀρχαία ἱστορία τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλὰ, γιὰ τὴ σύγχρονή του κατάσταση τῆς Σάμου, περιέλαβε στὴ μελέτη του. Τὸ δὲ σύγγραμμά του, τὸ ὁποῖο ἔχει γίνεῖ πιά δυσεῦρετο, δικαίως πρέπει νὰ θεωρεῖται πολὺτιμο³¹.

Γιὰ τὸ νησί μας γράφει στὴν «Περιγραφὴ τῶν νησιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ πελάγους» καὶ ὁ Φλαμανδὸς Δάππερ (1688). Ἀλλὰ τὸ μέρος τῆς περιγραφῆς ποὺ πραγματεύεται τὴ Σάμο, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἀρχαιολογικὲς παρατηρήσεις τὶς ὁποῖες ὁ Δάππερ συγκέντρωσε ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ ἄλλους ἀρχαίους συγγραφεῖς, εἶναι κυρίως ἀντιγραφὴ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωσήφ

29. Μ. Μποσκίνι: «Τὸ ἀρχιπέλαγος μ' ὅλα τὰ νησιά του», σελ. 72.

30. Περιγραφὴ τῆς σημερινῆς κατάστασης τῆς Σάμου, Ἰκαρίας, Πάτμου καὶ Ἄθωνα, ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ Γεωργεiriήνη, ἀρχιεπίσκοπο Σάμου. Λονδίνο 1678.

31. Πιασένζα: «Τὸ Αἰγαῖο καὶ ἡ γεωγραφία τοῦ Ἀρχιπελάγους», σ. 181.

Γεωργειρήνη. Τὴν περιγραφὴ τοῦ Δάππερ μετέφρασε στὰ Ἑλληνικὰ καὶ δημοσίεψε σὲ φυλλάδιο ὁ Πύργιος Μανουήλ ³².

Ὁ Π. Κορονέλλης, ὁ ὁποῖος περιέγραψεν ὅλα τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, κατόπιν ἐντολῆς τῆς Ἑνετικῆς κυβέρνησης, σὲ μερικές σελίδες τοῦ ἔργου του, ποῦ ἐκδόθηκε στὴ Βενετία τὸ 1696, μὲ πολλές καλλιτεχνικὲς εἰκόνες, περιγράφει καὶ τὴ Σάμο καθὼς ἦταν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, κι' ἀφοῦ πρόσθεσε λίγες ἀρχαιολογικὲς πληροφορίες γι' αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτόν, ἐλάχιστες εἰδήσεις περὶ Σάμου μπορέσαμε ν' ἀποχτήσουμε ³³.

Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ περὶ τοῦ Ἀ. ΔελαΜοντράη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Μάη τοῦ 1699 ἐπεσκέφτηκε τὴ Σάμο καὶ δημοσίεψε τὶς ἐντυπώσεις τῶν περιηγήσεών του τὸν ἴδιο χρόνο, στὴ Χάγη. Τὰ γραφόμενά του μοιάζουν μὲ ξηρὲς ἐκθέσεις ποῦ δὲν περιέχουν τίποτα τὸ ἀξιοπερίεργο ³⁴.

Κατὰ τὸ Γενάρη τοῦ 1702, ἔφτασε στὴ Σάμο, ὁ ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ κυβέρνησις γιὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἐπιστημονικὲς ἔρευνες στὰ νησιά τῆς Μεσογείου, διάσημος βοτανολόγος Πίττων Τουρνεφόρτιος. Γράφοντας δὲ ἀπὸ δῶ πρὸς τὸν κόμητα τοῦ Βονσαρτραίν, τοῦ ἐκθέτει λεπτομερικὰ τὶς ἐντυπώσεις ποῦ ἀποκόμισε ἀπὸ τὴ Σάμο, κατὰ τὴ δίμηνη παραμονή του σ' αὐτήν. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Τουρνεφόρτιου μεταφράστηκε ἀπὸ μᾶς καὶ δημοσιεύτηκε σὰν ἐπιφυλλίδα στὴν ἐφημερίδα «Σάμος» ³⁵.

Γράφει μερικὰ γιὰ τὴ Σάμο καὶ ὁ περιηγητὴς Ταλλώτ, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπεσκέφτηκε τὸ 1731 κι' ἐκθειάζει τὴν εὐφορία τῆς, ἰδιαίτερα δὲ παινεύει ἓνα δέντρο ποῦ ὑπάρχει στὴ Σάμο καὶ παράγει ἓνα κόκκινο καρπὸ, ὀλίγο χοντρήτερο ἀπὸ τὸ τραγανὸ κεράσι καὶ μὲ γεύση ἐξαισία ³⁶.

Ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Ριχάρδος Ποκώκ, μνημονεῦει τὴ Σάμο στὸ περὶ Ἀνατολῆς σύγγραμμά του, ποῦ ἐκδόθηκε τὸ 1739 στὴν Ἀγγλική, μεταφράστηκε δὲ κατόπιν στὴ γαλλικὴ γλῶσσα. Ἀλλὰ κι' αὐτὸς ἐπανέλαβε σχεδὸν ὅσα εἶπε ὁ Τουρνεφόρτιος, πρόσθεσε λίγα δικά του κι' ἔκαμε ἓνα λαθεμένον σχεδιάσμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας ³⁷.

Γιὰ τὴ Σάμο ἔγραψε στὰ Περιηγητικὰ του καὶ ὁ Αἰμίλιος Μπλοῦντ. Ὅμως, τὰ ὅσα ἔγραψε, μᾶλλον τῆς φαντασίας του κατασκευάσματα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν κι' ὄχι πραγματικὴ ἀφήγησις τῶν ὄσων εἶδε

32. Δάππερ: «Περιγραφὴ τῆς Σάμου». Μετάφρασις ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ ὑπὸ Μανουήλ Πυργίου. Σάμος.

33. Π. Κορονέλλης: «Νησιωτικὸ», Μέρους Α. σελ. 258.

34. Α. Δελαμοντραίη: «Ταξίδια στὴν Εὐρώπη, Ἀσία καὶ Ἀφρικὴ», Τόμ. Α. σ. 34.

35. Π. Τουρνεφόρτιος: Ἀφήγησις ἀπὸ ἓνα ταξίδι — Ἐφημερίς Σάμος, ἀρ. 402-110.

36. Ταλλώτ: Καινούργιο ταξίδι στὴν Ἀνατολή, σ. 258.

37. Ριχάρδου Ποκώκ: «Περιγραφὴ τῆς Ἀνατολῆς». Τόμ. 3ος, σ. 211.

στήν περιήγησή του. Γιατί, εκτός από τὰ ἄλλα παραμύθια του, λέει, πὼς οἱ Σαμιῶτες ἐξασκοῦνται ἐπίμονα στὸ νὰ βουτᾶνε στὴ θάλασσα γιὰ νὰ βγάξουν σφουγγάρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι γεμᾶτες οἱ σαμιώτικες ἀκτές, καὶ πὼς καμμιά κοπέλλα δὲν παντρεύεται ἓνα παλληκάρι προτοῦ αὐτὸ νὰ μπορέση νὰ κάνη βουτιά στὴ θάλασσα, πὺ νὰ κρατᾶ μισὴ ὥρα!! Ἴσως δὲ αὐτὲς τὶς ψευτιὲς νὰ διάβασε ὁ δικὸς μας ὁ Ραγκαβῆς ὅταν ἔγραψε στὰ «Ἑλληνικά» του, πὼς οἱ Σαμιῶτες εἶναι ἄριστοι δύτες καὶ σφουγγαράδες καὶ πὼς κάθε χρόνο ξεκινᾶνε 140 σφουγγαράδικα ἀπὸ τὴ Σάμο. Κι' ὅμως, ποτὲ οἱ Σαμιῶτες δὲν ἦταν σφουγγαράδες καὶ ποτὲ δὲν φάνηκε καὶ δὲν ἀκούστηκε σαμιώτικο σφουγγαράδικο³⁸.

Περιληπτικὰ γιὰ τὴ Σάμο, ἢ μᾶλλον τὴν περιγραφή τοῦ ἀρχαίου λατομείου, πὺ τὴν ξέρουμε μὲ τ' ὄνομα Σπηλιανή, περιλαβαίνει στὸ βιβλίο του κι' ἓνας Ἄγγλος πὺ περιώδεψε τὸ ἑλληνικὸ πέλαγος στὰ 1750, δημοσίεψε δὲ ἀνώνυμα τὸ ἔργο του, τὸ ὁποῖο ἀργότερα μεταφράστηκε στὰ γαλλικά³⁹.

Μὲ τίτλο «Πολιτικὰ καὶ ἔρωτικά ἀνέκδοτα τῆς Σάμου καὶ τῆς Λακεδαιμόνος» δημοσιεύτηκε τὸ 1751 ἀνώνυμο μυθιστόρημα στὴ Χάγη, μὲ ὑπόθεση, τὰ σχετικά μὲ τὸν Πολυκράτη καὶ τὸν Συλοσῶντα καὶ τοὺς ἔρωτες τοῦ Ἀθηναίου Λυσιμάχου, πὺ ἦταν πρεσβευτὴς στὴν αὐλὴ τοῦ Πολυκράτη, καὶ τῆς κόρης τοῦ τυράννου Ἡριφίλης. Ἐννοεῖται ὅμως πὼς τὸ ἔργο αὐτὸ μᾶλλον γιὰ ψυχαγωγία μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὄχι γιὰ ἱστορικὴ μελέτη⁴⁰.

Περιγραφή ἐπαινετικὴ γιὰ τὴ Σάμο ἔγραψε σὲ στίχους στιφούς, ὁ Κ α ι σ ἄ ρ ι ο ς Δ α π ὄ ν τ ε ς. Τὸν Δαπόντε τὸν προσκαλέσανε οἱ Σαμιῶτες στὸ νησί τους, ἴσως καὶ μπορέση μὲ τὸ θαυματουργὸ σταυρὸ του, μέσα στὸν ὁποῖο εἶχε ἓνα κομματάκι τίμιο ξύλο, καὶ σῶση τ' ἀμπέλια τους, πὺ τὰ κατὰστρεφε μὲ ἀρρώστεια. Ἦρθε λοιπὸν ὁ Δαπόντες τὸ 1757 στὴ Σάμο κι' ἔγραψε γι' αὐτὴν τοὺς στίχους του. Τὸ ἀνέκδοτο χειρόγραφο τοῦ Δαπόντε τὸ βρήκαμε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου, στὴν Περαιὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κι' ἀπὸ κεῖ δημοσιέψαμε τὸ σχετικὸ μὲ τὴ Σάμο κομματι⁴¹.

Ἐν τῇ Σάμῳ τὴν ἀναφέρει στὸ σύγγραμμά του καὶ ὁ Ἰ ἄ κ ω θ ο ς Δ α λ λ α ο υ ἄ η ς, πὺ τὴν παράπλευσε τὸ 1775. Ἀλλὰ ἡ περιγραφή του εἶναι

38. Αἰμ. Μπλόντε: «Ταξεῖδι στὴν Ἀνατολή», σ. 269.

39. «Ταξεῖδι στὴ Γαλλία, στὴν Ἰταλία καὶ στὰ νησιά τοῦ ἀρχιεπελάχου ἢ γράμματα ἀπὸ πολλὰς χώρες τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς» 1750. Μετάφ: ἀπ' τ' Ἀγγλικά ἀπὸ τὸν Δ. Ι. τόμ. 4. σ. 294.

40. Πολιτ. κι' ἔρωτικά ἀνέκδοτα τῆς Σάμου καὶ Λακεδαιμ., σὲ 8 βιβλία. Χάγη 1751.

41. «Κῆπος Χαρίτων, δηλαδὴ βιβλίο γιὰ τὴν περιοδεία τοῦ τιμίου ξύλου κτλ.», παρὰ Κ. Δαπόντε. — Ἐπετηρὶς τῆς Ἡγεμονίας Σάμου τοῦ 1877 σελ. 54.

έντελῶς ἐπιπόλαια καὶ πραγματεύεται τὴν κατάστασίν της κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ⁴².

Τρία χρόνια ὕστερα ἀπὸ αὐτόν, δηλαδή τὸ 1778, ὁ Γάλλος Σο ν ν ἰ ν η ς, πὺ περιώδεψε, μ' ἐντολὴ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΣΤ', πολλὰς χώρες τῆς Ἀνατολῆς, ἔφτασε καὶ στὴ Σάμο, γιὰ τὴν ὁποία γράφει λίγα, ἀλλὰ γεμᾶτα ὁμορφιά καὶ καλωσύνη. Ἀναφερόμενος δὲ στὴν ἀρχαία της δόξα, προσθέτει: «... Ἀπὸ πολλὰ χρόνια κανένας μέγας ἀνδρας δὲν γεννήθηκε στὴ Σάμο. Ἄς μὴν μᾶς παραξενεύῃ ὅμως αὐτό, ἀφοῦ ξέρουμε ὅτι κάτου ἀπὸ βαρὺ τυραννικὸ ζυγὸ δὲν ἀναπτύσσεται ἡ ἐξυπνάδα καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, κι' οὔτε εἶναι ποτὲ δυνατόν, δοῦλοι νὰ γίνουν μεγάλοι πολῖτες. Καὶ ὅμως, οἱ Σαμιῶτες εἶναι προικισμένοι μὲ προσόντα λαμπρά, εἶναι οἱ πιὸ χαριτωμένοι καὶ οἱ πιὸ πνευματώδεις ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἀκόμα ἡ πατρίδα τους ἔχει τὸ κάθε τι πὺ χρειάζεται γιὰ τὴν εὐτυχία της, δηλ. λιμάνια, γεωγραφικὴ θέση πὺ βοηθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, εὐφορὴ γῆ, ὑγιεινὸ κλίμα, ζωγόνο ἀέρα καὶ πολλὰ νερά. Ὅλα αὐτὰ θὰ ἦτανε πηγὲς πλοῦτου κι' εὐτυχίας, ἀν δὲν τ' ἀχρήστευε μιὰ διοίκησις, ἡ ὁποία, θαρρεῖς, ὅτι γεννήθηκε ἀπὸ διαβόλους ⁴³.

Ἐπὴρ καὶ σύντομη περιγραφὴ τῆς Σάμου ἔκαμε ὁ βαρῶνος Ριεδέσελ, πὺ δημοσίεψε τὸ 1802 τὶς περιηγητικὰς του ἐντυπώσεις, στὴ γερμανικὴ γλῶσσα. Ἡ περιγραφὴ του, πὺ κατοπινὰ μεταφράστηκε στὴ γαλλικὴ γλῶσσα, ἔχει πολλὰ λάθη καὶ τίποτα τὸ ἀξιόλογο. Κι' αὐτός, καθὼς ὁ Τουρνεφόρτιος καὶ ὁ Ποκώκ, δὲν εἶδε μὲ καλὸ μάτι τὶς Σαμιώτισσες, γι' αὐτὸ καὶ κοροῖδευτικὰ λέει, πὺς ἂν καὶ στὰ παλιὰ τὰ χρόνια οἱ γυναῖκες τῆς Σάμου ἦτανε τόσο ἄσχημες, ὅσο εἶναι τώρα, δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραξενεύῃ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐδῶ λατρευότανε ἡ Ἥρα ἀντὶ τῆς Ἀφροδίτης, οὔτε καὶ τὸ ὅτι ἡ συζυγικὴ πίστις ἔμεινε ἀπρόσβλητη, ἀφοῦ ἔλειπαν οἱ πειρασμοὶ (δηλ. οἱ ὁμορφες γυναῖκες). Φαίνεται πὺς ὁ ἀγαθὸς μας βαρῶνος ἦτανε μέγας γυναικᾶς, ἄς μὴν ἀποροῦμε δὲ πὺς εἰρωνεύτηκε τὶς Σαμιώτισσες, ἀφοῦ δὲν ἔβηκε στὴ Σάμο ἰέρειες τῆς ἀγαπητῆς του θεᾶς Ἀφροδίτης! ⁴⁴

Ἀφοῦ λέμε γιὰ κείνους πὺ ὀπωσδήποτε καταπιάστηκαν καὶ γράψανε γιὰ τὴ Σάμο, δὲν μποροῦμε ν' ἀποσιωπήσουμε τὶς ἀνοησίες ἐκείνου τοῦ πικρόχολου καὶ φαρμακὸγλωσσου καὶ στραβομάτη Γερμανοῦ, τοῦ Βαρθόλομου, πὺ ἐπισκέφτηκε κατὰ τὸ 1803—1804 τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Σάμο, καὶ τὰ ἔβηκε

42. Ἰάκ. Δαλαουάνη — «Παλιὰ καὶ καινούργια Κωνσταντινούπολις καὶ περιγραφὴ τῶν παραλίων τῶν νησιῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους». Τόμ. 2. σελ. 35.

43. Σο ν ν ἰ ν η ς: «Ταξίδι: στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Τουρκία». Τόμ. 2. σελ. 305.

44. Βαρῶνος Ριεδέσελ: «Ταξίδι: στὴ Σικελία, στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδῃ καὶ στὴν Ἀνατολή», σελ. 242.

ὄλα σέ κακὰ χάλια, κατάκρινε δὲ τὰ πάντα χωρὶς καμμιά ἐξαίρεση. Δίκαια λοιπὸν ὁ μεγάλος Δάσκαλος τοῦ Γένους, ὁ Κοραΐης, εἶπε ὅτι ὁ Βαρθόλδος ἐπισκέφτηκε τὴν Ἀνατολή μὲ δεμένα τὰ μάτια καὶ σάμπως νὰ τὸν πηγαίνανε οἱ τέσσερις μέσα στὴ νεκρόκασσα! ⁴⁵.

Ἄνδρας διάσημος γιὰ τὴ μόρφωση καὶ τὴν κοινωνικὴ του θέση, ὁ Σοῦαζέλ Γουφφιέ, ποὺ ἦτανε πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴν Αὐλὴ τοῦ σουλτάνου καὶ ὁ ὁποῖος ἔγραψε «Γραφικὴν περιήγησιν τῆς Τουρκίας» ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴ Σάμο καὶ μὲ τὸν γλαφυρό του κάλαμο περιέγραψε τὰ ἐρείπια τοῦ Ἡραίου καὶ τῆς ἀρχαίας πολιτείας τῆς Σάμου ⁴⁶.

Γιὰ τὴν ἀρχαία αὐτὴ πόλη δημοσιεύτηκε στὸ σύγγραμμα «Ἴωνικαὶ Ἀρχαιότητες» ἓνα ἀξιόλογο ἄρθρο μαζί μὲ εἰκόνες καὶ μ' ἓνα τοπογραφικὸ χάρτη, ποὺ παρουσιάζει τὴ θέση τῆς πόλης τῆς Σάμου καὶ τὰ ἐρείπιά της ⁴⁷.

Μεγάλης ἀξίας πραγματεία γιὰ τὴν ἀρχαία ἱστορία τῆς Σάμου, δημοσίεψε κατὰ τὸ 1822, σὰν αἰνέσιμη διατριβὴ του, ὁ Θεόδωρος Πανόφκας. Τὸ ἔργο αὐτό, ἂν καὶ περιορίζεται στὰ στενὰ ὄρια μιᾶς μονάχα ἐποχῆς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Σάμου, δηλαδὴ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποία τὴν κυβερνοῦσαν βασιλιάδες, εἶναι τὸ τελειότερο ἀπ' ὅσα ἔχουνε γραφτῆ γιὰ τὴν ἀρχαία Σάμο, γιὰτὶ ὁ συγγραφέας του ἔκαμε πολλές προσπάθειες γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ ἀπὸ τίς ἀρχαῖες πηγές, τίς ἀπαραίτητες γιὰ τὸ σκοπὸ του πληροφορίες ⁴⁸.

Γιὰ τὴ Σάμο γράψανε στίς «Ἀνατολικὲς ἀνταποκρίσεις» τους καὶ οἱ Γάλλοι Μισὼ καὶ Πουζουλά, ἀλλὰ καὶ τῶν δυὸ ἡ πέννα στάζει φαρμάκι. Αὐτοί, ἐνῶ περιοδῆσαν τὴ Σάμο στίς 30 Δεκεμβρίου 1830, τότε, δηλαδὴ ποὺ ἦτανε ἀκόμα πρόσφατα τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τῶν Σαμιωτῶν, στενοχωρήθηκαν γιὰτὶ δὲν τὴν βρῆκαν καθὼς ἦτανε στὴν ἐποχὴ τοῦ Πυθαγόρα κλαψουρίζουν δὲ σὰν γριές, γιὰτὶ ὁ λαὸς τοῦ νησιοῦ ἐξαθλιώθηκε, καὶ σπαράζονε γιὰτὶ δὲν ἔχει σήμερα στρατοὺς καὶ στόλους, ὅπως τὸν καιρὸ τοῦ Πολυκράτη. Ἀπελπίστηκαν λοιπὸν οἱ φίλοι μας καὶ κρέμασαν τὴν κακὴν λύρα τους πάνω στὸν Κέρκη κι' ἄρχισαν νὰ παρακαλᾶνε τὴν Παναγιά τοῦ Κακοπέρατου καὶ τὴ Βροντιανή, ἴσως καὶ βοηθήσῃ τοὺς ἀπελπισμένους Σαμιῶτες, ποὺ σὰν τὰ παιδαρέλια πιστεύουν στὴν ἀνάσταση τῆς ἀρχαίας Σάμου. Τέλος λένε πὼς καὶ ἡ Σάμος εἶχε τὴν τύχη τῶν μεγάλων καὶ περιφήμων πόλεων τῆς Ἰωνίας, ποὺ τώρα εἶναι ἔρημες!!! Στους Γάλλους αὐτοὺς δὲν ἔχουμε ν' ἀπαν-

45. Βαρθόλδος: «Ταξείδι: στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1803 - 1804». Τόμ. Α', σελ. 142.

46. Σουαζέλ Γουφφιέ: «Γραφικὴ περιήγησις τῆς Τουρκίας». Τόμ. Α', σελ. 199.

47. «Ἴωνικαὶ Ἀρχαιότητες». Τόμ. Α' κεφ. 5. (β' ἔκδοσις).

48. Θ. Πανόφκας: «Οἱ Βασιλιάδες τῆς Σάμου».

τήσουμε παρά εκείνο πού λέει ή παροιμία «Δέχου τόν άνδρα και τόν όρνιν τοῦ Θεοῦ»⁴⁹.

Κατά τὸ 1832 γράψανε ἕνα μεγάλο ἄρθρο γιά τή Σάμο, οἱ συντάχτες ἑνός περιοδικοῦ τῆς Βενετίας, μέ στοιχεῖα πού μαζέψανε ἀπό δημοσιεύσεις περιηγητῶν, ἀλλά στό ἄρθρο βρίσκεις πολλά τὰ λαθεμένα⁵⁰.

Τὸ ἴδιο ἔκαμε κι' ὁ Βάϋλος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει «στήν Ἀποθήκη τῶν περιηγήσεων του» ὅσα γράψανε πρὶν ἀπ' αὐτόν, οἱ ἄλλοι⁵¹.

Πάλι δέ, ἀπό τοῦ Βάϋλου τὰ γραφτά, διάλεξε μερικά και τὰ καταχώρησε σέ ἄρθρο του γιά τή Σάμο στήν Παγκόσμια Γεωγραφία του ὁ Μ α λ τ β ο ὄ ν⁵².

Τῆ Σάμο μνημονεύει στήν τοπογραφική περιγραφή τοῦ Αἰγαίου πελάγους κι' ὁ Δ έ π ι γ κ., ἀλλά και ἡ περιγραφή αὐτή εἶναι κοινή και δέν λέει τίποτα τὸ καινούργιο⁵³.

Ἀρχαιολογική πραγματεία περὶ Σάμου ἔγραψε ὁ κόμητας Ἄ λ έ ξ α ν δ ρ ο ς Λ α β ό ρ δ' ἡ πραγματεία αὐτή, ὅταν ὁ κόμητας πέθανε, δημοσιεύτηκε τμηματικά στό Παρίσι κατὰ τὰ 1838—1846, ἀπό τόν ἀδερφό του Λ έ ο ν τ α Λ α β ό ρ δ⁵⁴.

Στις 14 Αὐγούστου 1841 ἐπισκέφτηκε τή Σάμο ὁ διάσημος Γερμανός ἀρχαιολόγος Λ ο υ δ ο β ι κ ο ς Ρ ό ς, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ πιὸ ἀριόδιος γιά νά γράψη περὶ Σάμου, κι' ὁποῖος μπορούσε πολλά ν' ἀνακαλύψη, ἐφόσον καταγινότανε μέ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον περὶ τὴν ἀρχαιολογία. Ἐφτασε ὅμως στό Τηγάνι προερχόμενος ἀπό τὴν Τουρκία, τὴν ὁποία τότε μάλιστα μιὰ θανατηφόρα ἀρρώστεια κι' ὡς ἐκ τούτου, δέν τοῦ ἐπιτρέψανε νά κινηθῆ ἐλεύθερα μέσα στό νησί. Μπόρεσε νά ἐπισκεφτῆ τὸ Ἡραῖο, μονάχα κατὰ συγκατάδαση τοῦ ὑγειονομικοῦ φύλακα κι' ἐκεῖ ἔκανε μερικές παρατηρήσεις. Στὴν 24η δέ ἐπιστολή τῶν περιηγητικῶν του ἐντυπώσεων ἀπὸ τὸ Αἶγαῖο, ἔγραψε και λίγα γιά τή Σάμο. Ἀλλά και ἀπὸ τὰ λίγα αὐτὰ φανερώνεται ἡ ἀρχαιολογική πολυμάθεια και ἡ ὀρθή κρίση τοῦ Ρός⁵⁵.

Τὸ 1853 δημοσιεύτηκε στό περιοδικὸ «Σύμπαν» τοῦ Παρισιοῦ και στὸν εἰδικὸ τόμο του γιά τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἕνα ἄρθρο τοῦ Λ ο υ

49. Μισέ - Πουζουλᾶ: «Ἀνατολικές Ἀνταποκρίσεις». Τόμ. Γ', σ. 446.

50. Παγκόσμια Εἰκονογραφημένα. Τόμ. Δ', σελ. 118.

51. Βάϋλον: Ἀποθήκη ταξείδ. Ἐντ. ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, τόμ. 5ος, σ. 273.

52. Μαλτερόν: Παγκόσμια Γεωγραφία, τόμ. 8ος, σ. 130.

53. Δέπινγκ: Ἑλλάδα ἢ τοπογραφία τῆς Λεϊβαδίας τοῦ Μωρηᾶ και τοῦ Ἀρχιπελάγους, τόμ. Γ', σελ. 191.

54. Α. Λαβόρδ.: Ταξείδι στήν Ἀνατολή τοῦ Ἀλ. Λαβόρδ. Ἐκδόθηκε ἀπὸ τόν Α. Λαβόρδ. τὸ 1838 - 1846.

55. Α. Ρός: «Ταξείδι στὰ ἑλληνικὰ νησιά». Τόμ. Γ', σ. 139.

δοθίκου Λακροά, στο οποίο εξιστορούνται περιληπτικά τὰ σχετικά με τὴ Σάμο ἀπὸ τ' ἀρχαῖα μέχρι τὰ νεώτερα χρόνια ⁵⁶.

Κατὰ τὸ 1854, ὁ Γάλλος Γκερέν, ὁ ὁποῖος ἔμεινε πολὺν καιρὸ στὴ Σάμο, ἀσχολούμενος μ' ἀρχαιολογικὰς ἔρευνες, δημοσίεψε, ὅταν ἐπέστρεψε στὸ Παρίσι, «περιγραφὴν τῶν νήσων Πάτμου καὶ Σάμου». Ἡ περιγραφὴ αὐτὴ εἶναι γεμάτη ἀνακρίβειες καὶ τὸ χειρότερο μυρίζει... ἀγυρτία, γιατί ὁ Γκερέν, πού ταύτισε τὸ ν' ἀποκαλύπτῃς με τὸ ν' ἀνακαλύπτῃς, διακήρυξε πὺς ἀνακάλυψε τὸ ὕδραγωγεῖο τοῦ Εὐπαλίνου, τὸ ὁποῖο ἦτανε γνωστὸ σ' ὅλους τοὺς Σαμιῶτες με τ' ὄνομα «Φλέθα τοῦ "Αἰ - Γιάννη», τὸ εἶχανε δὲ σκεπασμένο γιὰ νὰ μὴν πέφτουν μέσα τὰ ζῶα. Κι' ὅταν τὸν ὡδήγησαν οἱ χωρικοὶ ἐκεῖ καὶ τὸ εἶδε, τότε διακήρυξε ὅτι ἀνακάλυψε τὸ ἄγνωστο, ὡς τὰ τότε, ὕδραγωγεῖο ⁵⁷.

Ὁ Γεώργιος Δημητριάδης ἀπὸ τὸν Μαραθόκαμπο, ἔγραψε ἱστορίαν τῆς Σάμου κατὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, καὶ τὴν τύπωσε στὴ Χαλκίδα, τὸ 1866. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος φαίνεται πὺς με τὸ ἔργο του ἐκεῖνο φρόντισε μονάχα γιὰ ἓνα πρᾶγμα, πὺς δηλαδὴ νὰ δοξαστῇ. Γι' αὐτὸ καὶ μεις, κάνοντας ἔλεγχο στὰ παραϊστορήματά του, δημοσιέψαμε τὸ 1867 στὴν Ἀθήνα ἓνα φυλλάδιον με τίτλον «Ὁ Γεώργιος Δημητριάδης ἀπορραπιζόμενος ὡς διαστροφεὺς καὶ παραχαράκτῃς τῆς, κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἱστορίας τῆς Σάμου». Στὸ φυλλάδιόν μας, ὁ Γ. Δημητριάδης ἀπάντησε με ἐντελῶς ἀδύνατα ἐπιχειρήματα. Ἀλλ' ἐμεῖς, με δεύτερον φυλλάδιον ὑπὸ τίτλον «Δεύτερον ἀπορράπισμα τοῦ διαστροφέως καὶ παραχαράκτου τῆς, κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἱστορίας τῆς Σάμου», πού ἐκδόθηκε τὸ 1868 στὴν Ἀθήνα, ἀποδείξαμε τὴν ἀπάντησίν του σκάρτη καὶ ἀστήριχτη ⁵⁸.

Τέλος, ἓνας ἄλλος Σαμιώτης, ὁ Ἐμμανουήλ Κρητικίδης ἀπὸ τὸ Καρλόβασι, πού ἀσχολιέται με τὰ πρᾶγματα τῆς πατρίδας κατὰ τρόπο ἀξίεπαινον, δημοσίεψε πολλὰς καὶ διάφορας πραγματείας περὶ τῆς Σάμου. Εἶναι δὲ αὐτές: «Περίθαισις Σαμίου τινὸς εἰς τὰς μονὰς καὶ τὰ μετόχια τῆς Σάμου κατὰ τὸ 1854», πού ἐκδόθηκε ἀνώνυμα στὴ Σμύρνη τὸ 1866. δεύτερη ἔκδοσις πλουτισμένη, δημοσιεύτηκε τὸ 1873 στὴν Ἐρμούπολιν τῆς Σύρας. «Ἀρχαιολογία, ἦτοι περὶ τῶν ἀρχαίων ναῶν τῆς Σάμου μετ' ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν», πού ἐκδόθηκε στὴν Ἐρμούπολιν τὸ 1867. «Βίος τοῦ Πυθαγόρα ἐρανοσθεῖς ἐκ διαφόρων συγγραφέων» πού ἐκδόθηκε ἐδῶ τὸν ἴδιον χρόνον. Ἐπίσης τὸ 1869 δημοσίεψε στὴν Ἐρμούπολιν φυλλάδιον με τὸν σόλοικον τίτλον «Φιλολογία, ἦτοι διάσημοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῆς Σάμου, ἐρανοσθέντες ὑπὸ Ἐ.

56. «Σύμπαν» Νησιὰ τῆς Ἑλλάδας, σελ. 214—248, Παρίσι 1853.

57. Γκερέν: «Περιγραφὴ τῶν νήσων, Πάτμου καὶ Σάμου», σελ. 129.

58. Ἱστορία τῆς Σάμου. Συντάχτηκε κι' ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Γ. Δημητριάδην, Σαμιώτην, αὐτόπτη, τῶν γεγονότων τῆς ἐπανάστασης. Γιὰ τὴ φιλόμαθον νεολαίαν. Χαλκίδα 1866.

Κρητικίδου», μετὰ δὲ ἀπὸ λίγου, «Τοπογραφίαν ἀρχαίαν καὶ σημερινήν τῆς Σάμου». Τὸν ἐπόμενον δὲ χρόνον δημοσίεψε «Πραγματείαν περὶ τῆς ἐρημώσεως καὶ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Σάμου», τέλος δὲ τὸ 1871 δημοσίεψε «Σύλλεκτα, βασιλεῖς καὶ τύραννοι τῆς Σάμου, μεθ' ἱστορικῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τοῦ 1330 π.Χ. μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1476 α.Χ. ἐρημώσεως αὐτῆς».

Αὐτοὶ εἶναι, ἀπὸ ὅσα ἡμεῖς ξέρουμε, οἱ ἀρχαῖοι κι' οἱ νεώτεροι πού γράψανε γιὰ τὴ Σάμο, κι' αὐτὰ εἶναι τὰ ἔργα τους. Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστέσουμε καὶ ὠρισμένες διατριβές, μὲ σαμακὸ περιεχόμενο, πού ἐκδόθησαν ἀπὸ τὸν Κάρολο Κούρτιο, τὶς «Ἐπετηρίδες τῆς Ἡγεμονίας Σάμου», πού ἄρχισαν νὰ ἐκδίδονται ἀπὸ μᾶς πρὶν 5 χρόνια⁵⁹ καὶ μιὰ πραγματεία μας γιὰ τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις μεταξὺ Σάμου — Ἰταλίας⁶⁰.

Στὸ ἀρχεῖο (κάσα) πού ὑπάρχει στὴ Χώρα τῆς Σάμου, σωζότανε μέχρι τὸ 1834 κι' ἓνας κώδικας, ὅπου ἦτανε καταγραμμένα ὑπὸ τύπο χρονικῶν, ὅλα τὰ ἀξιοσημεῖωτα πού συνέβησαν στὴ Σάμο, ἀπὸ τὸν ἀποικισμό τῆς ὡς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Ἀλλά, κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὸν τούρκικο στόλο, ὁ στόλαρχος Χασάν - βέης, ἄρπαξε τὸν κώδικα ἀπὸ τὸ Φρούριο τοῦ Τηγανιοῦ, ὅπου τὸν βρῆκε, καὶ μαζί μὲ ἄλλα πράγματα, τὸν ἔστειλε στὴν Πόλη. Τὸ κάρδι ὅμως πού τὰ κουδαλοῦσε, τὸ βρῆκε μεγάλη φουρτούνα καὶ βούλιαξε μὲ τὸ πλήρωμά του μεταξὺ Σάμου καὶ Κολοφώνα. Κι' ἔτσι χάθηκε ἐκεῖνος ὁ κώδικας, πού βέβαια θὰ εἶχε πολύτιμα ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν καθένα, πού θᾶθελε νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορία τῆς Σάμου.

59. Ἐπετηρίδα τῆς Ἡγεμονίας Σάμου ἔτη 1875 - 80. — Σάμος.

60. Περὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῆς Σάμου μὲ τὴν Ἰταλία, ἀπὸ τ' ἀρχαῖα χρόνια μέχρι σήμερα. Σάμος 1879, σ. 46.

Γεωγραφική θέση. Μέγεθος. Βουνά. Ποτάμια. Ἀκρωτήρια τῆς Σάμου.

Ἡ Σάμος, ἔνα ἀπὸ τὰ νησιὰ πού ὀνομάζονται ἀνατολικές Σποράδες, ἀπλώνεται μεταξύ τοῦ 36' 50'' τῆς 26ο καὶ τοῦ 5' 40'' τῆς 27ο ἀνατολικοῦ μήκους καὶ μεταξύ τοῦ 39' 45'' καὶ τοῦ 50' τῆς 37^ο βορεινοῦ πλάτους, ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ ἀστεροσκοπείου τοῦ Γκρήνουϊτς. Δηλαδή θρῖσκεται πρὸς τὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ Ἰκαρίου πελάγους, καὶ ἔχει: Ἀνατολικά τῆς τῆ Νέα Ἐφεσο (Κουσάντασι), δυτικά τῆς τὰ νησιάκια Κορσοὶ ἢ Φοῦρνοι, καὶ πῖο μακρὰ τους τὴν Ἰκαρία, πρὸς τὸ Βορῆα ἔχει τὸν Κολοφῶνα (Σιγατζίκι) καὶ τὴ Χίο, καὶ ἀπὸ τὸ Νοτιᾶ ἔχει τὰ νησιὰ Πάτμο καὶ Λέρο. Ἀπὸ τὸ Κουσάντασι ἡ Σάμος ἀπέχει (κάθο μὲ κάθο) ἑννιά μίλια, τὸ ἴδιο κι' ἀπὸ τὴν Ἰκαρία, ἀπὸ τὸ Σιγατζίκι ἀπέχει 14 μίλια, ἀπὸ τὴ Χίο 35 μίλια καὶ ἀπὸ τὴν Πάτμο 18 μίλια. Μεταξὺ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ τῆς ἄκρου, τοῦ Ποσειδίου (τώρα ὀνομάζεται Μερτζίκι) καὶ τοῦ ἄκρου τῆς Μυκάλης τῆς Μ. Ἀσίας, τοῦ Τρωγυλίου (τώρα λέγεται Σκιαδάκη) εἶναι ἓνα πολὺ στενὸ πέρασμα, τὸ ὁποῖο σχηματίζει τὸν Ἐπταστάδιο πορθμὸ, ὅπως τὸν λέγανε οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ὁ ὁποῖος τώρα ὀνομάζεται μὲ τὸ τούρκικο ὄνομα «Ντάρ - μπογάζ».

Τὸ σχῆμα τοῦ νησιοῦ μοιάζει μὲ φύλλο θελανιδιάς κι' ἀπλώνεται κατὰ μὲν τὸ μῆκος ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ πρὸς τὴ Δύση, κατὰ δὲ τὸ πλάτος, ἀπὸ τὸ Βορῆα πρὸς τὸ Νοτιᾶ. Εἶναι δὲ τὸ μᾶκρος τῆς 30' 30'', καὶ τὸ πλάτος τῆς 11' 15'', δηλαδή ἔχει τὸ μεγαλύτερο μᾶκρος τῆς ἀπὸ τὸ Καλιμπάχτασι μέχρι τὸ Δοιμούζδουρνοῦ (εἴκοσι πέντε μίλια) καὶ τὸ μεγαλύτερο πλάτος τῆς ἀπὸ τὸ Τηγγάνι μέχρι τὸ Καρλόδασι (ἑντεκα μίλια).

Οἱ γεωγράφοι, πού ἀσχοληθήκανε μὲ τὴ Σάμο, θρῖσκονται σὲ μιὰ παράδοξη ἀσυμφωνία ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν περίμετρό τῆς. Ὁ ἀρχαιότερος ἀπὸ ὅλους, ὁ Σκύλακας ὁ Καρυανδεύς, καταγράφει τὴ Σάμο ὅτι εἶναι ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, ἢ δέκατη ἀπὸ τὰ νησιὰ τῆς Μεσογείου, μετὰ δηλαδή τὴ Σαρδηνία, τὴ Σικελία, τὴν Κρήτη, τὴν Κύπρο, τὴν Εὐβοία, τὴν Κύρνο, τὴ Λέσβο, τὴ Ρόδο καὶ τὴ Χίο¹.

Ὁ Ἀγαθὴ μ ε ρ ο ς λέει πὼς ἔχει περίμετρο 630 στάδια². Ὁ

1. Σκύλακα: περίπλους, σελ. 109.

2. Ἀγαθῆμ. γεωγραφ. Α. 5.

Σ τ ρ ά θ ω ν α ς κατεβάζει τὴν περίμετρο αὐτὴ σὲ 60 στάδια³. Ὁ Π λ ί ν ι ο ς ὀρίζει τὴν περιφέρεια τῆς Σάμου σὲ 87 χιλιάδες ρωμαϊκὰ βήματα⁴. Τέλος, ὁ Ἰ σ ί δ ω ρ ο ς, πιδ ἀνοιχτοχέρης ἀπὸ τοὺς ἄλλους, τὴν ἀνεβάζει σὲ 100 χιλιάδες ρωμαϊκὰ βήματα. Ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὶς καταμετρήσεις, πὺ κάμανε οἱ νεώτεροι, ἡ Σάμος ἔχει περιφέρεια 75 ναυτικὰ μίλια.

Δίπλα στὴ Σάμο θρῖσκονται καὶ μερικὰ νησάκια καὶ σκόπελοι, πὺ μποροῦμε νὰ τὰ ποῦμε κι' ἐξαρτήματά της. Τὰ μεγαλύτερα εἶναι : πρὸς τὸ Β.Α. μέρος κι' ἀριστερά μας, ὅταν μπαίνουμε στὸ λιμάνι τοῦ Βαθυοῦ, τὰ νησάκια πὺ ἀναφέρει ὁ Πλίνιος, ἡ Ρυπαρά, ἡ Νυμφαία καὶ ἡ Ἀχιλλεῖα· αὐτὰ παλαιότερα ὠνομάζονταν «Πηλοῦ Νησία» καὶ τώρα τὰ λέμε «νησία τοῦ Κότσιακα». Τὸ ὄνομα δὲ αὐτὸ τὸ πήρανε πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια ἀπὸ τὸ μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Κότσιακα, πὺ εἶναι ἀπέναντί τους, ἀπάνω στὴ Σάμο. Λέγονται δὲ καθένα ξεχωριστά : Πρασονῆσι, Δασκαλειό, Διαπόρι καὶ Μακρονῆσι ἢ Ἀγία Παρασκευή. Ἀνατολικώτερα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ «Κασσονῆσι». Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ Νοτιά, εἶναι ἡ «Γετοῦσα», τὸ σημερινὸ Ἀγαθονῆσι ἢ Γαῖδουρονῆσι καὶ παρακάτω, τὰ νησάκια «Ναρθηκίαι» ἢ «Ναρθηκίδες», τὰ ὁποῖα ὁ Μελέτιος, δὲν ξέρουμε γιατί, τ' ἀποκαλεῖ «Πατοῦσες». Ἀπὸ αὐτὲς σημαντικώτερες εἶναι, κατὰ τὸν Πλίνιο, ἡ Λειψὸς ἢ Λειψία, καὶ οἱ Ἀρχίοι ἢ Ναρκίοι. Πρὸς τὴ νοτιοδυτικὴ ἄκρη τῆς Σάμου, θρῖσκεται ἡ «Σαμισπούλα», ἡ ὁποῖα πιθανὸν νὰ εἶναι ἡ ἀρχαία «Τραγία», δίπλα στὴν ὁποῖα ἐγινε ἡ πεισματώδικη ναυμαχία μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σαμίων καὶ τέλος οἱ Κορσεοί, δηλαδὴ τὰ νησάκια «Ἅγιος Μηνᾶς», «Κρουμεοί», «Θήμενα», «Μακρονῆσι» καὶ «Ἀνθρωποφάγοι».

Ἐπειδὴ ἡ Σάμος γειτονεῖ πάρα πολὺ μὲ τὴν ἀσιατικὴ παραλία κι' ἐπειδὴ, καὶ στῶν δυὸ τῆ γῆ, τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα μοιάζουν ὑπερβολικά, μπορεῖ ὁ καθένας δικαιολογημένα νὰ ὑποθέσῃ, πὺς ἀρχικὰ ἡ Σάμος ἦταν ἐνωμένη μὲ τὴν ἀπέναντι Ἀσία καὶ ἀποτελοῦσε ἀκρωτήριό της, καὶ ὅτι ἀργότερα ἀποσπάστηκε ἀπὸ τὴν Ἀσία εἴτε ἀπὸ τὴν ἐνέργεια κάποιου ἡφαιστείου, εἴτε ἀπὸ ἄλλην αἰτία. Τὴν ὑπόθεσιν δὲ αὐτὴ τὴν ἐνισχᾶνε, ὅχι μονάχα οἱ μαρτυρίες τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες, χῶρες πὺ προηγούμενα ἦσαν ἐνωμένες, ἀποκόπηκαν ἀναμεταξὺ τους, καθὼς ἡ Ἄντισσα ἀπὸ τὴ Λέσβο, ἡ Προχύτη καὶ ἡ Πιθηκοῦσα ἀπὸ τὸ Μισηνὸ, οἱ Καπρέες ἀπὸ τὸ Ἀθήναιο κι' ἡ Σικελία ἀπὸ τὴ Ρηγίνη, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅταν σταθῆς κι' ἀγγυαντέψῃς ἀπὸ τὴν ἀπέναντι Ἀσία πρὸς τὰ ἐδῶ, ἔχεις ἀμέσως μπροστά σου τὴν εἰκόνα μιᾶς Σάμου, πὺ φαίνεται ὅτι ξεκόλλησε ἀπὸ τὴ γειτονικὴ ἡπειρο. Τὸ ὅτι

3. Στράβ. ΙΔ' α. 15.

4. Πλίν. Ἱστορ. Ἐθν. Ε' 37.

δὲ συνεχεῖς σεισμοὶ ταραξάνε στὰ περασμένα χρόνια τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸ θεβαιώνουν πολλές μαρτυρίες. Ἀλλά, κι' ἂν ἐμεῖς ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὰ πολλὰ τεκμήρια καὶ περιοριστοῦμε μονάχα σ' ἓνα, πάλι θὰ πειστοῦμε γι' αὐτό. Ὁ σχηματισμὸς δηλαδὴ τῶν βουνῶν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Σάμου, καὶ ἰδιαίτερα τὸ μεγάλο βουνὸ Σαϊτάνι, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀπὸ τὴν κορφή ὡς τὴν βάση του ραγισμένο καὶ ξεκολλημένο, ἀποδείχνει πὼς δὲν ἦταν ὅπως εἶναι σήμερα ἢ κατάστασή τους ἀπὸ ἐξαρχῆς.

Ἴσως κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου δὲν ἔχει τόσο ψηλά καὶ τόσο ἀπότομα βουνά, καθὼς ἢ Σάμος. Ἄν δὲ ἐξετάσουμε μὲ προσοχὴ τὴν κατάστασή τους, μποροῦμε νὰ τὰ πάρουμε ὅλα σὰν μιὰ βουνοσειρά, πού ἀπλώνεται σ' ὁλόκληρο τὸ νησί, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ πρὸς τὴ Δύση. Ὅμως αὐτὴ ἡ βουνοσειρὰ ἔχει τόσες διακλαδώσεις καὶ τόσες παραλλαγές, ὥστε εὐκόλα μπορεῖ ὁ καθένας ν' ἀπαριθμήσῃ τόσα βουνά, ὅσες εἶναι οἱ παραλλαγές τῆς βουνοσειρᾶς. Ὁ Στράβωνας περιγράφοντας τὴ Σάμο, ἀναφέρει μόνο δυὸ βουνά, τὸν Ἄμπελο, ὁ ὁποῖος κάνει ὄρεινὴ ὄλη τὴ Σάμο, καὶ τὸν Κερκετέα, τὸν ὁποῖο ἀποκαλεῖ «ὄρος ἐνδοξότερον τῆς Ἄμπέλου»⁵. Στὰ βουνά αὐτὰ ὁ Πλούταρχος προσθέτει τὸ «Φλοιὸν»⁶ καὶ ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος, τὸ «Ἀσσωρόν»⁷. Ἀπὸ τοὺς νεώτερους, ὁ Βουενδελμόντης λέει γιὰ τὰ βουνά τῆς Σάμου, στὸ βιβλίον του «περὶ τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους», ὅτι εἶναι πάρα πολὺ ψηλά. «Ἐνα τὸ λέγε Ἄκτο, τὸ ἄλλο τὸ λέγε Μανταλένα καὶ πρὸς τὴ δύση φαίνονται κι' ἄλλα βουνά ψηλότερα». Ὁ Πορκάκης τὰ ὀνομάζει Οἶθη καὶ Μεριδάλο. Ὁ Βοσκίνης τ' ἀποκαλεῖ Μάνταλο καὶ Νότα.

Οἱ νεώτεροι ἔχουν διαφορετικὰς γνώμεις γιὰ τὴν ὀνομασίαν τοῦ βουνοῦ Ἄμπελος. Μερικοὶ τὸ ἐτυμολογοῦν ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ ἀνέκαθεν καλλιεργοῦσαν ἐκεῖ πολλὰ ἀμπέλια. Ἄλλοι, ἀντίθετα, ὅπως ὁ περιηγητὴς Βουενδελμόντης λένε ὅτι, ἀντιφραστικὰ τὸν εἶπαν Ἄμπελο, ἐπειδὴ ἡ Σάμος δὲν κάνει κρασί. Αὐτὸς ὅμως ὁ ἰσχυρισμὸς, κατὰ τὴ γνώμη μας, δὲν εἶναι λογικὸς, ἀφοῦ τὸ βουνὸ εἶναι κατάφυτο ἀπὸ ἀμπελώνες, πού κάνουν τὰ πιὸ καλὰ σταφύλια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γίνεται ὁ «ἀνθοσμίας», τὸ περίφημο μωσχάτο κρασί.

Ὁ Ἄ μ π ε λ ο ς, ὁ Κ α ρ β ο ὕ ν η ς, ὅπως τὸν λέμε, ἀρχίζει ἀπὸ τὰ χωριά Κοντακέικα καὶ Φοῦρνοι, καθὼς δὲ προχωράει πρὸς τὰ πάνω, χωρίζει κατὰ μῆκος σχεδὸν ὅλο τὸ νησί, σὲ περισσότερο πλάτος πρὸς τὸ Ν. καὶ σὲ λιγότερο πρὸς τὰ Β.Α. Σύμφωνα μὲ τὴν καταμέτρηση πού ἔκαμε ὁ Ἄγγλος ὑδρογράφος Βρόκ τὸ 1852, ὁ Καρβούνης ἔχει ὕψος 3.738 γυάρδες,

5. Στράβ. I. ε' 13.

6. Πλούτ. Ἑλλήν. ΣΤ'.

7. Στεφ. Βυζαντ. στή λέξι: «Ἀσσωρόν».

δηλαδή 1139 μέτρα. Σύμφωνα με τον Γκερέν, έχει ύψος 1200 γαλλικά μέτρα. Από τον κορμό του Καρβούνη απλώνονται προς την Ανατολή και προς το Βορῆα τέσσερα κλωνάρια του, τα οποία βλέπουν προς τη θάλασσα και τελειώνουν σε τέσσερα ακρωτήρια. Προς τα Δυτικά ο Καρβούνης φτάνει στο μεγαλύτερο ύψος του και κατόπιν στρέφεται προς τα Νότια και καταλήγει στο δμώνυμο ακρωτήριο. Μικρότερα βουνά του, είναι, το Καστρί, ο Βορυνιάς, (πάνω από τους Σπαθαραίους) τα Τσόπελα, στη περιφέρεια του Παγώνδα, το Δουμουζ - βορνοῦ ἀπέναντι από την Έφεσο, και μερικά ἄλλα.

Ἀλλὰ τὸ ψηλότερο και μεγαλοπρεπέστερο ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Σάμου εἶναι ὁ Κερκετέας, ὅπως τὸν λέει ὁ Στράβωνας, ἢ ὁ Κερκήτιος κατὰ τὸν Πλίνιο, τὸ «χιονισμένο βουνό» τοῦ Νικάνδρου. Αὐτὸ τὸ βουνὸ ἀπλώνεται μεταξὺ τῆς 24° 18' 6'' ἀνατολικοῦ μήκους και τῆς 37° 43' 48'' βορείου πλάτους κι' ἔχει ὕψος κατὰ τὸν Βρόκ 4725 γυάρδες και κατὰ τὸν Γκερέν 1570 γαλλικά μέτρα.

Οἱ ἀρχαῖοι δὲν μᾶς ξεκαθαρίζουν, γιὰ ποιὸ λόγο δόθηκε στὸ βουνὸ τ' ὄνομα Κερκετέας. Ἀπὸ τοὺς νεώτεροις μερικοὶ ὑποστηρίζουν πὼς τὸν εἶπανε ἔτσι, ἐπειδὴ ἡ Σάμος ἔχει σχῆμα προβάτου κι' ὁ Κερκετέας (ἢ Κέρκης, ὅπως τὸν λέμε), θεωρεῖται ὡς τὸ κέρκος τοῦ προβάτου. Ἐμεῖς ὅμως ἐτυμολογοῦμε τὸ ὄνομα ἄλλοιῶς: Κέρκω ἢ κρέκω σημαίνει ὄρνιθας, χτυπῶ, ἀχολογῶ· δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου παράδοξο, ἂν στὸ ψηλὸ αὐτὸ βουνὸ δόθηκε τ' ὄνομα Κερκετέας, ὡς ἂν δηλωτικὸ τοῦ ὄρνιθου και τοῦ βουητοῦ ποὺ κάνουνε τὰ κύματα ὅταν σπάζουνε στοὺς πρόποδες του, ἢ ὁ ἄνεμος ὅταν ἀγριοχτυπάει τὰ πλευρά του. Ἡ γδυμένη κορφὴ τοῦ Κέρκη, ἢ Βίγλα, μοιάζει μ' ἕναν ὄμορφο γέροντα τοῦ ὁποῖου τῆ μεγαλοπρέπεια τῆ κάνουν ἐκφραστικώτερη τ' ἄσπρα του μαλλιά. Βάραθρα ποὺ σοῦ προξενοῦνε φρίκη, βράχοι ραγιασμένοι και τὸ μεγάλο ὕψος, δίνουν σ' αὐτὸ τὸ βουνό, κάτι τὸ ἔξαλλο. Ὁ Κέρκης μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἕνας ὄγκος ἀπὸ πολλὰ βουνὰ σωριασμένα τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο, κι' αὐτὸς ὁ ὄγκος χαμηλώνει πρὸς τὸ ΒΑ μέρος, και ψηλώνει πρὸς τὸ ΝΔ. Ὁ Κέρκης εἶναι βατὸς μονάχα ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ μέρος. Χρησίμεψε πάντοτε ὡς κρυψώνα γιὰ τοὺς καταδιωκομένους. Στὶς κρίσιμες περιστάσεις τῆς Σάμου, ἐδῶ βρήκανε καταφύγιο τὰ γυναικόπαιδα. Στὸν Κέρκη συναντᾶμε δυὸ ἀξιόλογα: Τὸ πρῶτο, ὅτι ὁ Κέρκης εἶναι ἐντελῶς κούφιος· και τὸ δεύτερο, ὅτι ἔχει ἄφθονα σπήλαια, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ παράξενα. Ἐχοῦμε τῆ γνώμη πὼς ὁ Κέρκης ἦταν πρῶτα ἡφαίστειο και μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἔσβυσε, ἀφοῦ ἡ φωτιὰ κατάφαγε τὰ σιθικά του. Πολλὲς τρύπες, ποὺ κάποτε θὰ ἦτανε κρατῆρες, ἔγιναν ἀργότερα χάσματα (γράδες) μετὰ μεγάλο βάθος. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ χάσματα, τὰ πιὸ σπουδαῖα εἶναι τὰ ἑξῆς:

Τῆς Παναγίας τοῦ Κακοπέρατοῦ ὀνομάζεται ἔτσι ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι πού εἶναι χτισμένο μέσα. Γιὰ νὰ φτάσης ὡς ἐκεῖ, θὰ περπατήσης σ' ἓνα πολὺ επικίνδυνο μονοπάτι, πού ἔχει μᾶκρος 400 βήματα καὶ πλάτος μονάχα ἓνα βῆμα. Εἶναι δὲ τὸ μονοπάτι αὐτὸ σὲ πολὺ μεγάλο ὕψος!

Ἡ λεγομένη Τρύπα τοῦ Πανάρετου, πού πῆρε τ' ὄνομα ἀπὸ ἓνα τολμηρὸ Φουρνιώτη ἐξερευνητῆ — τὸν Πανάρετο — ὁ ὁποῖος πρὶν 70 χρόνια, ἐπεχείρησε νὰ ἐξερευνήσῃ ἀπὸ κοντὰ τὴν τρύπα κι' ἔπεσε μέσα. Ἔτσι σκοτώθηκε κι' αὐτὸς καὶ οἱ δύο συντρόφοι του, ὁ Ἰωαννίκιος κι' ὁ Ἀνδρέας.

Τὸ σπήλαιο τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Τῆς Παναγίας τῆς Σαραντασκαλιώτισσας λέγεται ἔτσι ἀπὸ τὰ 40 σκαλοπάτια, τὰ ὁποῖα εἶναι λαξευμένα στοῦ βουνοῦ τὴν πέτρα, καὶ τὰ ὁποῖα σὲ φέρνουν στὸ σπήλαιο.

Τὸ σπήλαιο τῆς Ἀγίας Τριάδας, κοντὰ στὸ ὁποῖο βρίσκεται κι' ἄλλο ἓνα.

Τὸ σπήλαιο τοῦ Κασόλη καὶ

Τὸ μεγαλύτερο ἀπ' ὅλα, τὸ λεγόμενο Καντήλι.

Γιὰ τὸ τελευταῖο αὐτὸ σπήλαιο, πολλὰ κατὰ καιροὺς εἶπανε καὶ ντόπιοι καὶ πολλοὶ ξένοι ταξιδιωτῆς. Αὐτὸ τὸ σπήλαιο βρίσκεται σὲ μιὰν ἀπόκρημνη καὶ γεμάτη βάραθρα θέσῃ, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἰκαρία, καὶ 500 μέτρα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα. Κάθε συννεφιασμένη νύχτα, ἓνα φῶς, σὰν τὸ φῶς τῆς λάμπας, βγαίνει ἀπὸ τὸ σπήλαιο, καὶ τὸ φῶς αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὴ θάλασσα, δὲν τὸ βλέπουν ὅμως οἱ κάτοικοι, πού μένουν ἀπὸ κάτω. Σύμφωνα μὲ τὴν ντόπια παράδοση, μιὰ τσοπανοπούλα ἔβασκε τὶς κατσίκες τῆς καὶ ξαφνικὰ μιὰ κατσικὰ ἔπεσε μέσα στὴν τρύπα. Τότε ἡ τσοπανοπούλα κάνοντας μεγάλες προσπάθειες κατέβηκε γιὰ νὰ βρῇ τὴ γίδα τῆς. Μόλις ὅμως προχώρησε πιὸ μέσα, κατάπληχτη ἀντίκρουσε μπροστὰ τῆς τὸ λείψανο ἑνὸς πεθαμένου ἀσκητῆ, ὁλόγυρα δὲ ἀπὸ τὸ νεκρὸ καίγανε λαμπάδες καὶ καπνίζανε θυμιατήρια· ἄκουσε δὲ καὶ γλυκὲς ψαλμωδίες. Κατατρομαγμένη ἡ κόρη κι' ἐκστατικὴ ἀνέβηκε ἀπὸ τὴ σπηλιά, κι' ἀφοῦ ἔτρεξε στοὺς δικούς τῆς, τοὺς εἶπε, τὰ ὅσα εἶδε. Ἄλλὰ ὅταν ξαναγύρισε μὲ τοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ τοὺς δείξῃ τὴν τρύπα, δὲν τὴ βρῆκε.

Ἦστερα ἀπὸ αὐτὸ, γεννήθηκε στοὺς ἀπλοϊκοὺς ἡ ἰδέα ὅτι μέσα σ' ἐκείνη τὴν τρύπα, ἀπὸ τὴν ὁποῖα βγαίνει τὸ φῶς, κρύβεται τὸ σῶμα τοῦ ἀγαπημένου μαθητῆ Ἰωάννη, γιὰ τὸν ὁποῖον εἶπεν ὁ Κύριος στὸν Πέτρο: «ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, τί πρὸς σέ;» καὶ ἀπὸ τὰ παλαιὰ χρόνια εἶχε γίνῃ λόγος, ὅτι ὁ μαθητῆς ἐκεῖνος δὲν ἐπρόκειτο νὰ πεθάνῃ.

Ἀπὸ τοὺς ξένους, ἄλλοι εἶπαν πὼς αὐτὸ τὸ φῶς εἶναι δημιούργημα τῆς φαντασίας, κι' ἄλλοι, πὼς εἶναι ἔργο ἀγυρτικὸ τῶν καλογέρων, πού μένουν αὐτοῦ. Κι' ὁμοίως, ὄχι μονάχα ὁ Θεόδωρὸς εἶδε στὰ 1655 αὐτὸ τὸ φῶς, καθὼς μαρτυράει ὁ ἴδιος, ὄχι μονάχα ὁ ἱεράρχης τῆς Σάμου Ἰωσήφ Γεωργειρήνης θεβαιώνει τὴν ὑπαρξή του, ἀλλὰ καὶ μεῖς παραπλέοντας τὴ Σάμο στὰ 1862, μὲ τὰ μάτια μας εἶδαμε τὴ λάμψη. Τὸ γεγονός βέβαια δὲν τὸ ἀποδίνουμε σὲ θαῦμα, ἀλλὰ σὲ φυσικὴ αἰτία, δηλαδὴ στὸ φωσφοροῦχο ὕδρογόνο πού παράγεται μέσα στὸ σπήλαιο καὶ τὸ φωτίζει κατὰ τίς συννεφιασμένες νύχτες. Καὶ μὴν σὰς φανῆ παράδοξο: πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ Παγιώνδα, εἶχε ξεριζωθῆ ἓνα πολὺ μεγάλο δέντρο κι' ἀπὸ τὸν κορμὸ του, πού σάπιζε, ἔδωγαινε τὴ νύχτα, μιὰ περίεργη λάμψη. Καὶ οἱ ἀπλοῖκοι ἀποδίνανε σ' ἐκεῖνο τὸν κορμὸ πολλὰ τὰ θαυμάσια μέχρις ὅτου ἄλλοι, πῶς τολμηροί, σκίσανε τὸ δέντρο καὶ κουβαλήσανε δῶ κι' ἐκεῖ τὰ κομμάτια του, τὰ ὁποῖα ἔδωγαιναν ἐπίσης μεγάλη λάμψη!

Αὐτὰ λοιπὸν γιὰ τὸν Κέρκη. Τ' ὄνομα δὲ τοῦ βουνοῦ Φ λ ο ι ὶ ν τὸ συναντᾶμε στὸν Πλούταρχο. Κανένας ἄλλος συγγραφέας δὲν τὸ ἀναφέρει κι' οὔτε ξέρουμε ποιὸ εἶναι αὐτό. Ὑποθέτουμε μόνο πὼς εἶναι κείνο τὸ βουνὸ πού θρίσκειται δίπλα στοὺς Κουμαραδαίους.

Τέταρτο βουνὸ τῆς Σάμου ἀναφέρει ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος τὸν «Ἀσσωρόν». «Ἀσσωρόν, ὄρος Σάμου, ὅθεν ρεῖ ὁ Ἀμφίλυσος». Ὁ γεωγράφος Μελέτιος κατατάσσει τὸ Ἀσσωρόν στὶς ἀρχαῖες πόλεις τῆς Σάμου. Ἐμπρὸς ὁμοίως στὴ σαφῆ ἔκφραση τοῦ Στεφάνου δὲν ἔχει καμμιά ἀξία τοῦ Μελετίου ἢ μαρτυρία.

Ἀλλὰ ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ βουνό; Ὁ Γκερὲν κάνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ «Προφήτης Ἡλίας» ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ βουνὰ πού ἀποτελοῦνε τὸν Ἄμπελο, μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ Ἀσσωρόν. Ὁ Κρητικίδης, λέει Ἀσσωρό, τὸν Καρβούνη. Ἀλλὰ μεῖς σκεφτόμαστε διαφορετικὰ. Λέμε δηλαδὴ, ὅτι ὁ Ἀμφίλυσος εἶναι τὸ «Βαθὸ Ρέμμα», πού περνάει ἔξω ἀπὸ τὸν Πύργο. Κι' ἀφοῦ ὁ Ἀμφίλυσος πηγάζει ἀπὸ τὸν Ἀσσωρό, ὁ Ἀσσωρός θὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ κείνα τὰ βουνὰ (τοῦ Μορτζᾶ ἢ τοῦ Κοχύλη) ἀπ' ὅπου παίρνει τὰ νερά του.

Φυσικὸ εἶναι, ἀφοῦ ἡ Σάμος ἔχει τόσα πολλὰ καὶ μεγάλα βουνὰ, νὰ εἶχε ἀνέκαθεν καὶ πολλὰ ποτάμια καὶ ξερσπόταμους. Γιὰ τὴν ἀφθονία τῆς σὲ νερά, ἀποκλήθηκε ἀπὸ τοὺς ποιητὲς «ὕδρηλή». Οἱ ἀρχαῖοι μᾶς ἄφησαν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πῶς μεγάλων ποταμῶν τῆς, πού εἶναι 4. Ὁ Ἰ μ ε ρ α σ ο ς, ὁ Χ ή σ ι ο ς, ὁ Ἀ μ φ ί λ υ σ ο ς καὶ ὁ Ὑ β ή τ τ η ς ἢ Ἰ β ή τ τ η ς. Σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ προστέσουμε καὶ ὅσο, τὸν Κ ε ρ κ ή τ ι ο, πού ἀναφέρει ὁ Μελέτιος. Ἀλλὰ καὶ σήμερα, πέντε εἶναι τὰ μεγαλύτερα ρέμματα τῆς Σάμου:

Τὸ ρέμμα τῶν Μύλων, πού ἔχει τὶς πηγές του στὰ βουνὰ τῶν Ἀρβανιτῶν καὶ χύνεται στὴ θάλασσα, δίπλα στὸ Ἡραῖο.

Τὸ ρέμμα τῶν Μυτιληνῶν, πού πηγάζει ἀπὸ τὸν Καρβούνη καὶ χύνεται στὸν Μεσόκαμπο.

Τὸ ρέμμα τοῦ Πύργου, πού παίρνει τὰ νερά του ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Μορτζᾶ καὶ τοῦ Κοχύλη καὶ χύνεται στὸν Πάλο.

Ἐὸ ρέμμα τῶν Φούρνων πού ἔχει τὶς πηγές του στὶς Φλέβες καὶ χύνεται ἔξω ἀπὸ τὸ Καρλόδασι.

Τὸ ρέμμα τὸ Καρλοθασίτικο, πού ἔχει τὶς πηγές του στὸ Μενεγάκι καὶ στὸ Φτεριά τοῦ Κέρκη, περνάει μέσα ἀπὸ τὸ Καρλόδασι καὶ χύνεται στὴ θάλασσα.

Ὁ ποταμὸς Ἴμβρασος στ' ἀρχαῖα χρόνια λεγότανε Παρθένιος, ἐπειδὴ, κατὰ τὴ μυθολογία, κοντὰ στὶς ὄχθες του, καὶ κάτου ἀπὸ ἓνα δενδράκι «ἄγνου», γεννήθηκε ἡ θεὰ Ἡρα. Αὐτὴ τὴ μετονομασία, τὴν ἀναφέρει κι' ὁ ποιητὴς Καλλίμαχος, πού λέει: «ἀντὶ γὰρ ἐκλήθης, Ἴμβρασε, Παρθενίου»⁸.

Κατὰ τὸν σχολιαστὴ Ἀπολλώνιου τοῦ Ροδίου, ὀνομάστηκε Παρθένιος, ἐπειδὴ δίπλα του ἔμεινε καὶ μεγάλωσε ἡ Ἡρα⁹. Πάντως δὲν ξέρουμε σὲ ποιά ἐποχὴ καὶ γιὰ ποῖο λόγο ἀλλάχτηκε τ' ὄνομα τοῦ ποταμοῦ. Ἡ δὲ λέξις Ἴμβρασος, φαίνεται ὅτι παράγεται ἀπὸ τὸ Ἴμβρος ἢ ὄμβρος καὶ τὸ —ασος, τὸ ὁποῖο στοὺς Πελασγοὺς σήμαινε τὸν ποταμὸ. Συνεπῶς Ἴμβρασος ὀνομάστηκε ὁ ποταμὸς γιὰτὶ σχηματιζόταν ἀπὸ τὰ θρόχυνα νερά. Καὶ εἶναι περίεργη, ἂν ὄχι γελοία, ἡ ἐξήγηση τοῦ ὑπομνηματιστῆ τοῦ Πλίνιου, ὅτι Ἴμβρασος σημαίνει Παρθένιος, ἐπειδὴ ὀρισμένοι λαοὶ λέγανε τὴν Ἀρτεμι, Ἀρτίμπασα! Ἄλλωστε, καθὼς λέει ὁ Ἡρόδοτος καὶ οἱ Σκῦθες λέγανε Παρθένα τὴν Οὐράνια Ἀφροδίτη χωρὶς καθόλου νὰ εἶναι παρθενικὰ ἢ θεὰ Ἀφροδίτη. Ὁ Στράβωνας λέει, πὼς τὰ νερά τοῦ Ἴμβρασου τρέχανε ἀπὸ τὸ Βορρὰ πρὸς τὸ Νοτιὰ. Ὁ Ἀθήναιος λέει ὅτι ὁ Ἴμβρασος, κυλοῦσε δίπλα στὴν πόλη τῆς Σάμου. Ἐξὸν ἀπὸ τὴ μυθολογούμενη γέννηση τῆς Ἡρας δίπλα στὶς ὄχθες του, ὁ Ἴμβρασος εἶναι γνωστὸς στὴ μυθολογία ἐπειδὴ

*τῶρα ποτ' Ὀκυρόην, νέμφην περικαλλέα κούρην
Χησιᾶς εὐπατέρεια τέκεν φιλοτῆτι μιγεῖτα
Ὀκυρόην, ἧ κάλλος, ἀπειρίτον ὄπασαν Ὀραι¹⁰*

Αὐτὴν τὴν Ὀκυρόην τὴν πόθησεν ὁ Ἀπόλλωνας καὶ προσπάθησε νὰ τὴν

8. Καλλιμ. Ἀποσπάσμ. 23.

9. Σχολ. Ἀπολλ. Ροδ. Ἀργον. Α. 187.

10. Ἀθήν. Ζ. 19.

άρπάξη. Ἐκείνη, γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ κυνηγητὸ τοῦ πεισματάρη θεοῦ, ἔφυγε ἀνήμερα στὴ γιορτὴ τῆς Ἄρτεμις καὶ πέρασε στὴ Μίλητο. Ἐκεῖ ἀντάμωσε ἓνα ναυτικὸ, φίλο τοῦ πατέρα της, τὸν Πομπίλο, καὶ τὸν θερμοπαρακάλεσε νὰ τὴν σώσῃ. Ἐκείνος τότε ἔβαλε τὴν κοπέλλα μέσα στὸ καΐκι του κι' ἐνῶ ἔλυνε τὰ πρυμνήσια σκοινιά γιὰ νὰ φύγῃ, παρουσιάστηκε θυμωμένος ὁ Ἀπόλλωνας κι' ἀφοῦ ἔβαλε στὸ χέρι τὴν Ὠκυρόη, πέτρωσε τὸ καράβι καὶ τὸν καλὸ μας τὸν Πομπίλο, τὸν μεταμόρφωσε σὲ ψάρι!...

— Κι' ὅμως, τὸ πολυτραγουδιζόμενο αὐτὸ ποτάμι, σήμερα δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀσήμαντο αὐλάκι καὶ δείχνει πολὺ καθαρὰ τὴ διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαίους καὶ στοὺς τωρινούς χρόνους. Ὁ Ἰμβρασος, πού σήμερα λέγεται *Παρθένης ἢ ῥέμμα τῶν Μύλων*, παίρνει τὰ νερά του ἀπὸ τὰ θουνὰ τοῦ χωριοῦ Ἀρβανίτες καὶ χύνεται στὴ θάλασσα, σὲ ἀπόστασι 700 βήματα μακρὰ ἀπὸ τὸ Ἡραῖο. Τὸ χειμῶνα πέφτουν μέσα στὸν Ἰμβρασο πολλοὶ χεῖμαρροι, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὑποίους εἶναι πολὺ ὀρμητικοί.

— Στὰ πιὸ ἀρχαῖα χρόνια τῆς Σαμιακῆς ἱστορίας συναντᾶμε ἐπίσης καὶ τ' ὄνομα τοῦ ποταμοῦ *Χήσιου*. Ὁ Χήσιος εἶναι τὸ ποτάμι πού περνάει ἔξω ἀπὸ τοὺς Μυτιληνοὺς, χωρίζει τὴν Ἀστυπάλαια ἀπὸ τὸν Μεσόκαμπο καὶ χύνεται στὸν Ἑπταστάδιο πορθμὸ. Μᾶς πείθει δὲ στὴν ὑπόθεσή μας πὼς αὐτὸς εἶναι ὁ Χήσιος καὶ τὸ σημερινὸ του ὄνομα, πού λέγεται «*Χεζᾶς*».

— Ἀρχαῖο εἶναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμφιλύσου, πού σήμερα λέγεται *ποτάμι τοῦ Πύργου*. Γιὰ τὸν Ἀμφίλυσο ὁ ποιητὴς Εὐφορίωνας λέει, «*δαῖμον ὅς, Ἀμφιλύσοιο νέμεις ῥόν*»¹¹.

— Ἀλλὰ ποιὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ Ὑθήττης ἢ Ἰθήττης, καὶ ὁ Κερκήτιος τοῦ Μελετίου; Βέβαια, μετὰ τὸ πέρασμα τόσων χρόνων, κι' ἐνῶ δὲν σώζονται πιά οὔτε τὰ ἐρείπια μεγάλων κι' εὐτυχησμένων πολιτειῶν, εἶναι δύσκολο ἢ μάλλον ἀδύνατον νὰ γυρεύουμε μόνιμες κοίτες, στὰ πολυθόρυθα νερά. Πρέπει ὅμως ὁ Ὑθήττης νὰ εἶναι τὸ *Φουρνιῶτικον ῥέμμα* καὶ ὁ Κερκήτιος, τὸ *Καρλοβασίτικον ῥέμμα*.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ποτάμια ὑπῆρχαν βέβαια στὴ Σάμο καὶ πολλῆς φλέβης. Οἱ ἀρχαῖοι μᾶς ἄφησαν τὰ ὀνόματα τριῶν, δηλαδή τῆς Ἀρέθουσας¹², τῆς Γιγαρθοῦς καὶ τῆς Λευκοθέας¹³. Ποῦ ἦταν ὅμως αὐτές; Γιὰ τὴ θέσιν τῆς Ἀρέθουσας δὲν ξέρουμε τίποτα. Ὅσο γιὰ τίς δυὸ ἄλλες αὐτές κατὰ τὸν Ἰωσήφ Γεωργιέρη, εἶναι οἱ δυὸ πηγές τῆς Χώρας δηλαδή τῆς *Μεσακῆς* καὶ τοῦ *Πλατάνου*. Ἀλλὰ μὴπως δὲν ὑπάρχει ὅμοια μ' αὐτές πηγὴ καὶ στοὺς

11. Στέφ. Βυζ. στὴ λέξι: «Ἀμφίλυσος».

12. Σχολ. Θεοκρ. Εἰδυλ. Α. 117.

13. Πλίν. Ἴστ. Ἑθν. Ε. 37.

Μυτιληνούς; Μήπως ἢ Φλέβα τοῦ "Α η - Γ ι ά ν ν η πρὸς Β. τοῦ βουνοῦ Καστρί, δὲν εἶναι ἀξιόλογη; Μήπως δὲν ὑπάρχουν στὴ Σάμο πηγές μὲ παροχὴ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς πηγές τῆς Χώρας; Γι' αὐτὸ καὶ μεῖς δὲν ἐκφράζουμε γνώμη γιὰ κάτι ἀδέβαιο. Τέλος πρέπει νὰ μνημονέψουμε καὶ τὸ ὄρατο ἐκεῖνο ὑδραγωγεῖο τοῦ Βολουμνίου, ὅπου ὑπῆρχε τὸ παρακάτω ἀφιερωτικὸ ἐπίγραμμα

*Ἡισορόων τότε Θαῦμα, Βολούμνιον ἡγεμονῆα
πολλὸν ἐπαινήσας μέλιτε πορευόμενος.
δείψη τειρομένοιι μελισταγῆς ἤγαγεν ὕδωρ
καὶ ὁ' ὑπ' ἀμηχανίης εὔρε πόρον ὕδασι
καὶ τάδε μὲν κατέθηκεν ἐπὶ σκοπέλοις κελαρίζειν,
τὸ πρὶν ξηροτέροις καύμασι τειρομένοις·
τῶ νῦν μὴδ' ἀπόληγε κέλευε δὲ πᾶσιν ὀδίταις
ὕμνεϊν θαρσαλέως τῆδε πορευομένοις
ἢ χαρίτων πόρον ἔσχεν, ἐπιτρέφαντος Ἀρίστου
ὅς Θέμιν ἡμερίοις δεῖξεν ἀγαλλομένην»¹⁴*

Μᾶς φαίνεται παράξενο, ἐνῶ ἡ Σάμος ἔχει τόσα πολλὰ ἀκρωτήρια, ν' ἀναφέρῃ μονάχα 3 ἀπὸ αὐτὰ ὁ Στράβωνας, ποὺ λέει «Ἐν δεξιᾷ μὲν οὖν προσπλέουσι πρὸς τὴν πόλιν ἐστὶ τὸ Π ο σ ε ἰ δ ι ο ν (τώρα λέγεται: Γ ρ η ᾱ ς π ο δ ι ᾶ) ἄκρα ποιούσα πρὸς τὴν Μυκάλην τὸν ἑπταστάδιον πορθμόν... Καλεῖται μὲν οὖν Ἄ μ π ε λ ο ς (τώρα λέγεται: Ἄ σ π ρ ο ς Κ ᾶ θ ο ς)· καὶ ἄκρα τὶς βλέπουσα πρὸς τὸ τῆς Ἰκαρίας Δρέπανον... Ἀπέχει δὲ ἡ ἄκρα τῆς Σάμου ἢ καλουμένη Κ α ν θ ᾶ ρ ι ο ν (τὸ σημερινὸ Κ α λ α μ π ᾶ - κ τ α σ ι) ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Δρεπάνου ἐν Ἰκαρίᾳ σταδίουσ ὀγδοήκοντα».

Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ συναντᾶμε πρῶτα - πρῶτα τὸ ἀκρωτήριο Δ ο μ ο ὺ ζ θ ο υ ρ ν ο ὺ, τὸ ὁποῖο μοιάζει μὲ γλώσσα καὶ ἀγναντεύει πρὸς τὰ Ἄναια τῆς Μ. Ἀσίας. Καθὼς προχωροῦμε πρὸς τὸ Βορῖά καὶ στρεφόμεσθε πρὸς τὰ Δυτικὰ συναντᾶμε τὸν Κ ό τ σ ι κ α καὶ μέσα, τὸ λιμάνι τοῦ Βαθουῦ. Προχωροῦμε καὶ βρῖσκουμε διάφορους κάδους, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι πολὺ ἀπότομοι καὶ φτάνουμε στὸ ἀκρωτήριο τοῦ Κ α ρ λ ο - β α σ ι ο ὺ. Στρίβουμε πρὸς τὰ μεσημβρινὰ κι' ἀφοῦ βροῦμε πολλὰς κοφτὲς ἀκτὲς, φτάνουμε στὸ Σ α ῖ τ ᾶ ν ι, ὅπου τελειώνῃ ἡ Βορινὴ πλευρὰ τῆς Σάμου. Ἀρχίζοντας πάλι ἀπὸ ΒΔ., συναντᾶμε τὸ Κ α λ α μ π ᾶ κ τ α σ ι

14. Ηοκώϊ: Περιγραφή τῆς Ἀνατολῆς. Τόμ. Γ', σ. 216. Μπέκ. «Ἑλληνικὲς Ἐπιγράμματα», ἀριθ. 2256.

καὶ μερικοὺς ἄλλους κάβους μέχρι τὸν Ἄ η - Γ ι ἄ ν ν η ὅπου τελειώνει ἡ Δυτικὴ πλευρά. Ἀπὸ τὸ ὄρμητῆριον τοῦ Μ α ρ α θ ο κ ἄ μ π ο υ προχωροῦμε πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Νότιας πλευρᾶς καὶ βρίσκουμε τὸ ἀκρωτήριον τῆς Σ α μ ι ο π ο ὑ λ α ς, πού εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ὁμώνυμον νησάκι· παραπέρα βρίσκουμε τὸν κάβον τῆς Κ ο λ ῶ ν α ς. Ἀπὸ δὴ τραβάμε Ἀνατολικά καὶ φτάνουμε στὴν παραλία τῆς μεγάλης πεδιάδας τῆς Σάμου, πού τελειώνει στὸ λιμάνι τῆς ἀρχαίας πόλης. Λιγὰκι ἀνατολικώτερα εἶναι τὸ Ἄ ρ ῆ ἰ ο ν ἄ κ ρ ο ν, ὁ περίφημος Κ ἄ θ ο - Φ ο ν ῆ ἄ ς· ὕστερα εἶναι τὸ ἀκρωτήριον τῆς Γ ρ η ἄ ς π ο δ ι ἄ παραπέρα δὲ τὸ ἀκρωτήριον Μ ο υ λ α θ ρ α - ἧ μ η. Ἐδῶ, ὡς τὶς ἀρχαῖες τοῦ περασμένου αἰῶνα, φαίνονταν τὰ θεμέλια παλαιοῦ μαρμαρένιου πύργου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο, ὅπως λένε, δεινότανε μιὰ ἀλυσίδα ἢ ὁποῖα ἔφτανε ὡς τὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴν παραλία, καὶ ἐμπόδιζε τὸ πέρασμα τῶν πλοίων ἀπὸ τὸν ἑπταστάδιον πορθμῶν¹⁵. Ἔτσι τελειώνει ἡ περιφέρεια τοῦ νησιοῦ.

Ἡ Σάμος δὲν ἔχει σχεδὸν λιμάνια, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἀξιόλογο, τὸ λιμάνι τοῦ Βαθυοῦ. Ἐπὶ τὰς μερικοὺς κολπίσκους, τοὺς ὁποῖους οἱ ναυτικοὶ χρησιμοποιοῦνε γιὰ τὰ φυλάγονται. Τέτοιοι κολπίσκοι εἶναι: τῆς Ἀ γ ῖ α ς Π α ρ α σ κ ε υ ῆ ς, τοῦ Ἀ σ π ρ ὸ χ ο ρ τ ο υ, τοῦ Κ α σ ο ν η σ ι ο ῦ, τοῦ Μ ο λ α θ ρ α ἧ μ η, τοῦ Τ η γ α ν ι ο ῦ (πού εἶναι τὸ ἀρχαῖον τεχνητὸν λιμάνι τῆς Σάμου), τοῦ Λ ἄ κ κ ο υ, τοῦ Κ υ ρ ι α κ ο ῦ, τῆς Μ α κ ρ υ ἄ ς Π ο ὑ ν τ α ς καὶ τοῦ Σ α ἰ τ α ν ι ο ῦ.

15. Π. Τουρνεφόρτιος: «Ἀφίγ. ἀπὸ ἓνα ταξίδι στὴν Ἀνατολή», Τόμ. Β' σ. 115.

Ὄνόματα τῆς Σάμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα

Ὅπως ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας πήρανε σὲ διάφορες ἐποχὲς διάφορα ὀνόματα ἀπὸ τὰ προϊόντα, ἢ ἀπὸ τὰ ζῶα, εἴτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού τὰ κατοικήσανε, ἔτσι κι' ἡ Σάμος, δὲν ἦταν πάντοτε γνωστὴ μὲ τ' ὄνομα πού ἔχει σήμερα. Διαβάζουμε στὸν Στράβωνα γιὰ τὴ Σάμο ὅτι:

οὐδ' ἐκαλεῖτο τῷ αὐτῷ ὀνόματι πρότερον, ἀλλὰ Μελάμφυλος, εἴτ' Ἀνθεμίς, εἶτα Παρθενία ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Παρθενίου».

Σὲ ἄλλο δὲ σημεῖο τοῦ ἔργου του, ἀλλάζοντας τὴ σειρὰ τῶν ὀνομάτων τῆς Σάμου ὁ ἴδιος γεωγράφος ξαναλέει ὅτι:

«ἢ Σάμος ἐκαλεῖτο Παρθενία, πρότερον, οἰκούντων Καρῶν, εἶτα Ἀνθεμίς, εἶτα Σάμος, εἴτε ἀπὸ τινος ἐπιχωρίου ἥρωος, εἴτε ἐξ Ἰθάκης καὶ Κεφαλληνίας ἀποικίσαντος».

Στὰ τόσα πολλὰ αὐτὰ ὀνόματα, ὁ Νίκαντρος προσθέτει κι' ἄλλο τὸ «Φυλλίς»¹ τὸ ὅποιο ὁ Ἰάμβλιχος τὸ μετατρέπει σὲ «Φυλλάς» καὶ λέει:

«Φυλλάς δι' ὀνομάζεται αὕτη»²

Ὁ Πλίνιος λέει γιὰ τὰ ὀνόματα τῆς Σάμου:

«Πρῶτα τὴ λέγανε «Παρθενία». Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλη τὴ λέγανε πρῶτα «Δρυοῦσα», ὕστερα «Ἀνθεμοῦσα». Ὁ Ἀριστόκριτος προσθέτει πὸς τὴ λέγανε «Μελάμφυλλον» κι' ἔπειτα «Κυπαρισσία» Ἄλλοι τὴν εἶπαν «Παρθενοαροῦσα καὶ «Στεφάνη»³

Κι' ὁ σχολιαστὴς Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου γράφει ὅτι παλαιότερα ἢ Σάμος ὀνομαζόταν «Μελάνθεμος» καὶ «Παρθενία» καὶ «Ἀνθεμοῦσα»⁴. Ὁ δὲ Ἡσύχιος

1. Νικάνδρου: Ἄλεξ. στ' 149 — Ἡσύχιος στὴ λέξη: «Φυλλίς».

2. Ἰάμβλιχ.: στὸ βίβλ. τοῦ Πυθαγόρα 2.

3. Πλίν.: Ἱστορ. Ἐθν. Ε' 37.

4. Σχολ. Ἀπολλων. Ροδ. στὰ Ἀργοναυτ. Β. 866.

αναφέρει πώς τή λέγανε καί «Δόρυσσα»⁵. Ἐπί τέλους καί σάμπως νά μὴ φτά-
νανε τὰ τόσα ὀνόματα, ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος λέει πὼς λεγόταν καί «Ἰμβρασ-
σος» καί ὁ πολίτης τῆς Σάμου «Ἰμβράσιος»⁶. Ἐνας δὲ σχολιαστῆς Ἀπολ-
λωνίου τοῦ Ροδίου προσθέτει πὼς ἡ Σάμος λεγόταν «Ἰμβρασία»⁷.

Ἄλλὰ χρησιμοποιοῦνταν ἄραγε τὰ τόσα πολλὰ αὐτὰ ὀνόματα; Μᾶς εἶναι
δύσκολο νὰ τὸ καθορίσουμε, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἀρχίζει ἡ ἱστορία τῆς
Σάμου, μὲ τὸ τελευταῖο τῆς ὄνομα τὴν ἀναφέρουν καί μ' αὐτὸ τὴν ὀνομάζουν οἱ
συγγραφεῖς πού ἀσχολήθηκαν μαζὺ τῆς, δὲν ἐξιστοροῦνε δὲ πουθενὰ σὲ ποιῆς
ἐποχῆς καί κάτω ἀπὸ ποιῆς περιστάσεις ἄλλαξε τόσες ὀνομασίες. Ἄν δὲ παρα-
δεχτοῦμε σὰν ἀλήθεια ὅτι ἡ Σάμος ἄλλαξε τόσα ὀνόματα, τότε πρέπει νὰ ὑποθέ-
σουμε πὼς τὸ τελευταῖο τῆς ὄνομα τὸ πῆρε κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, δηλαδὴ
μεταξὺ τοῦ 1666—1181 π.Χ. Ἄλλὰ ὅπως καί νὰ εἶναι, ἐμεῖς θὰ ποῦμε γιὰ
τις πιθανῆς αἰτίες ἀπὸ τίς ὁποῖες ξεκίνησαν οἱ ἀρχαῖοι καί δῶσανε τόσα πολλὰ
ὀνόματα στὴ Σάμο καί ἀδιαφόρησαν ἂν αὐτὰ τὰ ὀνόματα χρησιμοποιοῦνταν
ποτὲς ἢ ὄχι.

Φ υ λ λ ἄ ς ἢ Φ υ λ λ ἱ ς ὀνομάζεται στρῶμα ἀπὸ φύλλα, μεταφο-
ρικὰ δέ, ὁ τόπος ὁ γεμᾶτος ἀπὸ φυλλοβόλα δένδρα. Πιθανὸν λοιπὸν νὰ τὴν
εἶπανε Φυλλάδα ἢ Φυλλίδα, οἱ πρῶτοι πού τὴν κατοικήσανε, ἀπὸ θαυμασμὸ
στὴ πλούσια βλάστησή τῆς.

Ἄν καί εἶναι πολλοὶ ἐκεῖνοι πού παραδέχονται ὅτι τὸ ἀρχαιότερο ἀπὸ
τὰ ὀνόματα πού τῆς δόθηκαν εἶναι τὸ «Παρθενία», ἐμεῖς ἔχουμε τὴ γνώμη
ὅτι πιὸ λογικὸ εἶναι νὰ ὀνομάστηκε τοὺς χρόνους πού πρωτοκατοικήθηκε
«Φυλλίδα» ἢ «Ἀνθεμίδα» ἢ «Δρυοῦσα» ἐπειδὴ μὲ τὰ ὀνόματα αὐτὰ θὰ μπο-
ροῦσαν οἱ κάτοικοι νὰ παραστήσουν πιὸ ὀριστικὰ τίς πρῶτες ἐντυπώσεις τους.
Καί δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ βέβαια, ἀμέσως μόλις πάτησαν τὸ πόδι τους στὸ νησί
νὰ πλάσουν καί τὸ μῦθο, ὅτι στὴ Σάμο γεννήθηκε ἡ Ἥρα.

Μ ε λ ἄ μ φ υ λ λ ο ς ὀνομάστηκε, κατὰ τὸν Ἰάμβλιχο, γιὰ τὴν πλούσια
καί γόνιμη γῆ τῆς⁸, ἀλλὰ κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀπὸ τὴ δάφνη μὲ τὰ σκοτεινὰ
φύλλα, πού εὐδοκιμεῖ στὴ Σάμο, τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Ἀνακρέων:

μελαμφύλλω δάφνη
χλωρᾷ τ' ἐλαία τανταλίξει⁹

5. Ἡσύχιος: στὴ λέξη: «Δόρυσσα».

6. Στέφ. Βυζαντ.: στὴ λέξη: «Ἰμβρασσος».

7. Σχολ. Ἀπολλων. τοῦ Ροδ. στὰ Ἀργοναυτ. Α. 187.

8. Ἰάμβλιχος, στὸ Βίβλ. τοῦ Πυθαγόρα Β. 1.

9. Ἀνακρ. Ἀποσπάσι. 13 — Ἀθῆν. IB' 25.

και ὁ Μελέαγρος, πού λέει:

και Σαμίου δάφνης κλῶνα μελαμπέταλλον¹⁰

Δ ρ υ ο ὕ σ α ὀνομάστηκε ἀπὸ τὴν πληθώρα τῶν βελανιδιῶν πού σκεπάζανε τὰ βουνά της. Καὶ σήμερα συναντᾶμε μερικὰ ἰσκιερὰ δάση βελανιδιές. Ἐπίσης ἡ μεσημβρινο - ἀνατολική πεδιάδα τῆς Σάμου λέγεται «Β ε λ α - ν ι δ ι ἄ» ἀπὸ τὶς πολλὲς βελανιδιές πού ὑπῆρχανε ἐκεῖ.

Δ ὀ ρ υ σ σ α λεγότανε κατὰ τὸν Ἡσύχιο. Ἄλλὰ ὁ ἴδιος σ' ἄλλο μέρος, τὴ λέει καὶ Δρυοῦσα, «Δρυοῦσα ἢ Σάμος τὸ παλαιόν». Ὡστε δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κατὰ λάθος ὁ Ἡσύχιος τὴν εἶπε Δόρυσσα ἀντὶ Δρυοῦσα. Ὅμως μᾶς εἶναι ἄγνωστο γιὰ ποιό λόγο τὴν εἶπανε Δόρυσσα.

Ἄ ν θ ε μ ῖ ς, Ἄ ν θ ε μ ο ὕ σ α ἢ Μ ε λ ἄ ν θ ε μ ο ς : Τὴν εἶπανε γιὰ τὸν ἴδιο λόγο πού τὴν εἶπανε Φυλλάδα καὶ Μελάμφυλλο, δηλαδὴ γιὰ τὰ πολλὰ λουλούδια της.

Κ υ π α ρ ι σ σ ῖ α, ὀνομάστηκε ἐπειδὴ ἦταν κατάφυτη ἀπὸ κυπαρίσσια. Καὶ σήμερα ἡ δυτικὴ πλευρά της εἶναι γεμάτη ἀπὸ αὐτά.

Σ τ ε φ ἄ ν η, τὴν ἀποκάλεσαν, εἴτε ἀπὸ τὸ σχηματισμό της, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν κλίση πού παίρνει τὸ νησί πρὸς τὸ δυτικὸ μέρος, σὰν νὰ σχηματίζη ἓνα στεφάνι· εἴτε γιὰ τ' ἀπότομα βουνά της μὲ τὶς πολλὲς κορφές, (κι' οἱ ἀρχαῖοι λέγανε «στεφάνες» τὶς κορφές τῶν βουνῶν).

Ἴ μ β ρ α σ σ ο ς ἢ Ἴ μ β ρ α σ ῖ α, πού ἀναφέρει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀπολλωνίου, θ' ἀποκλήθηκε ἀπὸ τὸν ποταμὸ της, τὸν Ἴμβρασσο.

Π α ρ θ ε ν ῖ α : Τὴν ἔλεγαν κυρίως οἱ ποιητές. Ὁ Καλλίμαχος π.χ. λέει:

*νήσιο διάβροχον μαστὸν
παρθενίης (οὐπω γὰρ ἔην Σάμος) ἤχισε νύμφαι
γείτονος Ἀγκαίου Μυκαλησίδες ἐξείμισαν»¹¹*

και ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, λέει:

ὁ δ' Ἴμβρασίδος ἔδος Ἡρῆς Παρθενίην¹²

και σ' ἄλλο σημεῖο:

«Παρθενίης ἐπάνευθεν»¹³

10. Μελέαγρ. Στεφ. 23.

11. Καλλίμαχ.: Ὑμνος στὴ Δῆλο 49.

12. Ἀπολλων. Ροδίου: Ἀργον. Α. 187.

13. Ἀπολλων. Ροδίου: Ἀργοναυτ. ΙΑ' 872.

Ὁ Ταρραῖος, στὸ σχολιαστὴ τοῦ Ἀπολλωνίου, ἀναφέρει ὅτι ἡ Σάμος ὀνομάστηκε Παρθενία, ἀπὸ τὴν Παρθενία, τὴ γυναίκα τοῦ Σάμου¹⁴. Ὁ Τερέντιος Οὐάρρων λέει πὼς τὸ ὄνομα αὐτὸ τὸ πῆρε ἡ Σάμος, ἐπειδὴ ἐδῶ γεννήθηκε ἡ Ἥρα, ἡ ὁποία ὄντας παρθένα, παντρεύτηκε τὸν Δία¹⁵. Τέλος ὁ Πανόφκας λέει ὅτι δὲν ὀνομάστηκε Παρθενία ἀπὸ τὴν παρθένα Ἥρα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ποταμὸ Παρθένιο, ἐπειδὴ κατὰ τὴ γνώμη του, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη ὁ τόπος καὶ οἱ κάτοικοι, προτοῦ καθιερωθεῖ ἡ λατρεία τῆς θεᾶς. Ἀλλὰ δικαιούμαστε καὶ μεῖς νὰ προβάλλουμε τὴν ἴδια ἀντίρρηση γιὰ τὸν ποταμὸ καὶ νὰ ποῦμε ὅτι προτοῦ πάρει ὁ ποταμὸς τ' ὄνομά του, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν κάτοικοι. Πάντως δὲν παραδεχόμαστε πὼς οἱ ἀρχικοὶ κάτοικοι δῶσανε πρῶτα τ' ὄνομα στὸν ποταμὸ καὶ πὼς ἀργότερα ὀνομάστηκε ἀπὸ τὸν ποταμὸ, καὶ τὸ νησί. Συμφωνοῦμε δὲ μὲ τὸν Οὐάρρωνα καὶ ἔχουμε τὴ γνώμη πὼς τ' ὄνομα Παρθενία δόθηκε στὴ Σάμο, ἐπειδὴ κατὰ τὴ μυθολογία γεννήθηκε αὐτοῦ ἡ Ἥρα ἢ γιὰ τὴν παντρεία της μὲ τὸ Δία.

Π α ρ θ ε ν ο α ρ ο ὕ σ α, ὀνομάστηκε ἐπειδὴ τὴν διάλεξε ἡ θεὰ Ἥρα καὶ τὴν προτίμησε ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος γιὰ ἱερό της τόπο. Ξεκινώντας δὲ ἀπὸ αὐτὸ ὁ Διόδωρος ὁ Σαρδιανός, λέει ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἥρα:

*ἢ τε Σάμον μεδέουσα καὶ ἢ λάχες Ἰμβρασσον δέξο*¹⁶

Σ ά μ ο ς. Φέρνουμε τώρα τὸ λόγο καὶ στὸ κύριο ὄνομα τοῦ νησιοῦ. Σ' αὐτὸ πού χρησιμοποιήσανε οἱ ἀρχαῖοι καὶ τὸ ὁποῖο μεταχειριζόμαστε καὶ μεῖς. Θὰ τὸ ἐξετάσουμε δὲ ἀπὸ δυὸ πλευρές: ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴν ἐτυμολογικὴ. Ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς Ἄσιος ἐξιστορεῖ ὅτι ὁ Ἀγκαῖος, ὁ ὁποῖος μετανάστεψε στὴ Σάμο ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία, ἔδωσε στὸ νησί πού ἦρθε, τὸ ὄνομα τῆς Σάμης τῆς Κεφαλληνίας, ὅπου πρῶτα βασίλευε¹⁷. Ἄλλοι λένε ὅτι ἡ Σάμος πῆρε τ' ὄνομά ἀπὸ τὸν Σ ά μ ο, τὸν τρίτότοχο γυιὸ τοῦ Ἀγκαίου¹⁸. Ὁ γεωγράφος Μελέτιος στὸν σχολιαστὴ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου¹⁹, ἐφαρμόζοντας γιὰ τὴν Ἰωνικὴ Σάμο ὅτι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὴ Θρακικὴ Σάμο, κάνει τὴν ὑπόθεση ὅτι τὴν εἶπανε Σάμο ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σ ά ο υ, τοῦ παιδιοῦ τοῦ Ἑρμῆ καὶ τῆς Ρήνης. ἀφοῦ θάλανε στὴ μέση, τοῦ ὀνόματος, τὸ μ. Αὐτὸν τὸν Σάο, τὸν μνημονεύει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἀλλὰ λέει πὼς ἐκεῖνος πῆρε τ' ὄνομα ἀπὸ τὸ νησί,

14. Σχολ. Ἀπολλων. Ροδίου: εἰς Ἀργον. Α. 187.

15. Τ. Οὐάρρωνα: Ἀργον. 68.

16. Ἀνθολογία Π. ΣΤ' 213.

17. Πυρσανίας Ζ. 4.

18. Στράβ. ΙΔ' α' 15.

19. Σχολ. Ἀπολ. Ροδ. στὰ Ἀργον. Α' 917.

κι' ὄχι πὼς ἔδωσε στή Σάμο τὸ δικό του ²⁰. Τέλος ἄλλοι ἐξιστοροῦνε πὼς ἀποκλήθηκε Σάμος ἀπὸ τοὺς Σ α ῖ ο υ ς, ἓνα παλαιὸ ἔθνος πού τὴν κατοίκησε. Αὐτὸ ὅμως εἶναι μιὰ ἀπλήρῃ ὑπόθεση καὶ δὲν στηρίζεται σὲ καμμιά ἱστορική βάση. Αὐτὰ γιὰ τὴν ἱστορική πλευρὰ τοῦ ὀνόματος.

Ἄς ἐξερευνησοῦμε τώρα καὶ τὸ ἐτυμολογικὸ μέρος. Σύμφωνα μὲ κείνους πού ἀσχολοῦνται μὲ τὶς Ἀνατολικὲς γλῶσσες, ἡ ρίζα σ α μ ᾶ ἀπαντᾷ στή Φοινικὴ γλῶσσα καὶ σημαίνει κείνο πού ἔχει, τὸ ψηλό. Γι' αὐτὸ οἱ Φοίνικες λέγανε σ ᾶ μ ε ν τὸν οὐρανό. Ἀλλὰ καὶ στήν ἑβραϊκὴ γλῶσσα σ α μ ᾶ σημαίνει τὸ ψηλό. Τὸν οὐρανὸ οἱ Ἑβραῖοι τὸν λένε σ α μ ᾶ γ ι ρ, τὸν μέχρι τὸν οὐρανὸ ψηλό, τὸν λένε σ ᾶ μ ε μ ρ ο ὑ μ κι' αὐτὸν πού κατοπτεῦει τὸν οὐρανὸ τὸν λένε ζ ο φ α σ ᾶ μ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀραβες τὸν οὐρανὸ σ α μ ᾶ καὶ τὸν ὕψιστο ἐ σ σ α μ ᾶ ὀνομάζουν ²¹. Καὶ στήν Ἰωνικὴ διάλεκτο μὲ τὴ λέξη σ ᾶ μ ο ἀντὶ ψάμμο ἢ ἄμμο, ὑπονοοῦσαν τὴν ἀμμουδερὴ ὄχθη καὶ γενικὰ κάθε ὕψωμα ²². Τὸ ὅτι δὲ αὐτὲς οἱ λέξεις εἶχαν τὴν ἴδια σημασία, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ποιητὴ τῶν «Σιθυλλικῶν Λόγων» ὁ ὁποῖος λέει, παίζοντας μὲ τὶς λέξεις:

ἔσται καὶ Σάμος ἄμμος καὶ Δῆλος ἄδηλος ²³

καὶ σ' ἄλλο μέρος:

Καὶ Σάμον ἄμμος ἄπασαν ὑπ' ἠῶνεσσι καλύψει ²⁴

Γι' αὐτὰ λοιπόν, τὸ ὄνομα Σάμος δόθηκε σὰν δηλωτικὸ τοῦ ὕψους καὶ στὸ Σαμιακὸ Φρούριο τῆς Ἡλιῶδας, ὅπου ὑπῆρχε καὶ πόλη Σάμος, καὶ στή Θρακικὴ Σάμο, καὶ στὸ νησί τῆς Κεφαλληνίας, δηλαδή σὲ τόπους πού ἦταν ψηλοί. Γι' αὐτὸ κι' ὁ Ὅμηρος λέει γιὰ τὴ Θρακικὴ Σάμο:

*ἔνθεν γὰρ ἐφαίνετο πᾶσα μὲν Ἰδη
Φαίνετο δὲ Πριάμοιο πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν* ²⁵

Ἀλλὰ κι' ἂν παραλείψουμε τὰ νησιά καὶ τὶς πόλεις πού λέγονται μὲ τ' ὄνομα αὐτό, παρατηροῦμε ὅτι τὸ νησί γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος μπορεῖ ἐπιτυχημένα νὰ ὀνομαστῇ Σάμος ἐξ αἰτίας τῆς φυσικῆς του κατασκευῆς. Ἐπειδὴ καὶ ὀρεινὸ εἶναι καὶ ἀπὸ τὰ γύρω νησιά, τὸ πιὸ ψηλό. Ὅμως, γιὰ τὸ Ὅμηρος, ὁ ὁποῖος

20. Διόδωρ. Σικελ. Β' 47.

21. Μπόχωρτ.: "Ἱερὴ γεωγραφία", κεφ. 8.

22. Στράβ. Η. γ' 19.

23. Σιθυλ. Λόγοι. Γ' 363.

24. Σιθυλ. Λόγοι. Δ' 91.

25. Ὅμηρ. Ἰλιάδ. Ν. 13.

ἐξυμνεῖ στίς ραψωδίες του χῶρες ἀσήμαντες καὶ συνεχῶς ἀναφέρει τὴ Σαμοθράκη, τὴν ὁποία ξεχωρίζει πότε μὲ τὸ ἐπίθετο «Θρακική»

ὑποῦ ἐπ' ἀκροτάτης κορυφῆς Σάμου ὑληέσσης Θρηκίης²⁶

καὶ ἄλλοτε ἀναφέροντάς τὴν στὴ σειρά μὲ τὰ κοντινά της νησιά:

μεσσηγύς τε Σάμου τε καὶ Ἰμβροῦ παιπαλοέσσης²⁷

καὶ τὴν Κεφαλληνία, τὴν ὁποία ὀλόκληρη τὴν ἀποκαλεῖ Σάμον:

οἷ τε Ζάκυνθον ἔχον, ἠδ' οἷ Σάμον ἀμφενέμοντο²⁸

καὶ τὴν πόλη τῆς Κεφαλληνίας τὴν ἀποκαλεῖ Σάμην...

ἐκ δὲ Σάμης πίσυρές τε καὶ εἴκοσι φῶτες ἔασι²⁹

γιατί, λέμε, ὁ Ὅμηρος δὲν ἀναφέρει καθόλου τὴν Ἰωνική Σάμο; Ἄραγε δὲν τὴν ἤξερε; Αὐτὸ μᾶς φαίνεται ἀπίστευτο. Ἄλλωστε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι στὴ βιογραφία του, ποὺ λένε πὼς τὴν ἔγραψεν ὁ Ἡρόδοτος, ἀναφέρεται πὼς ὁ Ὅμηρος παράμεινε γιὰ πολὺ καιρὸ στὴ Σάμο, καθὼς θὰ ποῦμε καὶ παρακάτω, καὶ στὸν ὕμνο τοῦ Ἀπόλλωνα, ποὺ θεωρεῖται ποίημα τοῦ Ὀμήρου, ὑπάρχει ὁ στίχος:

καὶ Σάμος ὑδρὸνλή, Μυκάλης τ' αἰπεινὰ κάρηνα³⁰

καὶ τὸ ὅτι γειτονεῦει ἡ Σάμος μὲ τὴ Μυκάλη, μᾶς πείθει πὼς ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴν Ἰωνική Σάμο. Τὸ ὅτι δὲ ὁ Ὅμηρος ἐγνώριζε τὴ Σάμο τὸ θεβαιώνει καὶ ὁ Στράβωνας ποὺ λέει:

«Ἦδει μὲν οὖν αὐτὴν, οὐδ' ἐκαλεῖτο τῷ αὐτῷ ὀνόματι πρότερον»³¹

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Σοφιστῆς ὁ λεξικογράφος, μιλώντας γιὰ τὴ Σαμοθράκη λέει:

«Θρηκίην παρὰ τοῦ ποιητοῦ εἰρησθαι πρὸς διαστολήν τῆς ὁμωνυμίας, ἐπεὶ οἶδε καὶ ἐν Ἰωνία τῆς Καρίας Σάμον Ὅμηρος»³²

26. Ὅμηρ. Ἰλιάδ. Ν. 12.

27. Ὅμηρ. Ἰλ. Ω. 98.

28. Ὅμηρ. Ἰλ. Α. 634.

29. Ὅμηρ. Ὀδύς. Η. 249.

30. Ἄντ. ὕμν. στὸν Ἀπόλλωνα στ. 41.

31. Στράβ. Ι. 6. 17.

32. Ἀπόλλων. Λεξικογράφου. στίς λέξι: Σάμοιό τε παιπαλοέσσης Θρηκίης.

Μυθικοί χρόνοι· Φοίνικες. Πελασγοί. Κᾶρες
Πρῶτοι κάτοικοι τῆς Σάμου.

Οἱ ἄνθρωποι ἀφοῦ ξεπεράσανε τὶς πρῶτες ἀνάγκες τους, στρέψανε μὲ περιέργεια τὸ βλέμμα τους πίσω στὰ περασμένα, γιὰ νὰ πληροφορηθοῦνε ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς ξεκινήσανε γιὰ νὰ φτάσουνε στὴν τελευταία κατάστασή τους. Μὴ μπορώντας δὲ μέσα στὴ θολούρα τῶν αἰώνων νὰ βροῦνε τὸ ὀρισμένο κείνο σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεκινήσανε, νόμισαν πῶς αὐτὴ ἢ θολούρα (ἄχλυ) εἶναι ὁ μυστηριώδης πέπλος ποῦ σκεπάζει τὸν Θεό, πίσω ἀπὸ τὸν ὁποῖο κρυβότανε ἡ πρώτη καταγωγή τους. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔτσι φτάνανε ὡς τὰ θεϊκά, πλάσανε σὰν πρῶτους ἀρχηγούς — «ἀρχηγέτες» — τους, τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωες, καὶ περιθάλανε μὲ μύθους καὶ μὲ θαύματα τὴν καταγωγή τους. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἱκανοποιοῦσαν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ κάνανε σεβαστό, καὶ στοὺς ἄλλους, τὸ γένος τους. Αὐτὰ δὲ τὰ μυθεύματα σιγὰ σιγὰ τελειοποιούντανε καί, περνώντας ἀπὸ πατέρα σὲ γιὸ, πήρανε, ἐπὶ τέλους, τὸ κύρος τῆς παράδοσης.

Νὰ λοιπὸν γιὰτὶ ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἱστορίας ὄλων τῶν λαῶν, εἶναι γεμάτη σκιές καὶ ἀσάφεια, νὰ γιὰτὶ οἱ μῦθοι, ποῦ δύσκολα διευκρινίζονται, τὴν κάνουν ἀκόμα σκοτεινότερη. Δὲν ὑπάρχει στὴν ἀρχαιότητα λαός, τοῦ ὁποῖου ἀρχηγέτης νὰ μὴν λογίζεται ἓνας θεὸς ἢ ἓνας ἥρωας, οὔτε λαός, στὴ χώρα τοῦ ὁποῖου — προτοῦ κατοικηθῆ — νὰ μὴν ἔγιναν πράγματα φοβερὰ καὶ τεράστια.

Ἀπὸ αὐτὸ τὸν κανόνα δὲν ἐξαιρεῖται βέβαια ἡ Σάμος. Οἱ ἀρχαῖοι μυθολογοῦσαν γι' αὐτὴν ὅτι, τότε ποῦ ἀκόμα ἦταν ἀκατοίκητη ἀπὸ ἀνθρώπους, τὴν πατούσανε κάτι θηρία πάρα πολὺ μεγάλα καὶ τρομαχτικά, καὶ σκούζανε μὲ τόσο δυνατὲς κραυγές, ὥστε σκίζότανε ἡ γῆς. Αὐτὰ τὰ θηρία τὰ λέγανε Νηιάδες, Ναϊάδες ἢ Μηνιαδες, πολλὰ χρόνια δὲ ὕστερα δειχθάνε τὰ κόκκαλά τους στὴ Σάμο¹. Ἀπὸ τὰ φοβερὰ δὲ σκουξίματα τῶν Νηιάδων ἐγῆκε ἀργότερα στὴ Σάμο ἡ παροιμία «καὶ μία μείζων βία τῶν Μηνιαδων» ἢ «καὶ μείζον βοᾷ Νηιάδων», καὶ τὴν ἔλεγαν γιὰ κείνους τοὺς ἀνθρώπους ποῦ τοὺς χτύπησαν ἀνυπόφορες συμφορές².

Εὐκόλο εἶναι γιὰ τὸν καθένα νὰ ὑποθέσῃ ποιὰ εἶναι ἡ ἐξήγηση τοῦ μύθου

1. Ἡρακλεῖδ. Πολιτ. Σαμίων I. Σουῖδ.: στὴ λέξη: Φωτίου λεξικό: στὴ λέξη.

2. Ἀποστολ. Περσικ. Θ. 51.

τῶν Ναϊάδων. Κατὰ τοὺς γλωσσολόγους τὸ ρῆμα ν ο ὕ δ στή Φοινικικὴ γλῶσσα σημαίνει «σειομαι», ν ἡ δ δὲ οἱ Φοίνικες ἔλεγαν τὸν σεισμό. Καὶ στὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οἱ λέξεις ν ἡ δ καὶ ν ἡ δ α πάντοτε σημαίνουν τὸ σεισμό³. Ἔτσι μπορούμε νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι, ἐπειδὴ στὰ παλιὰ χρόνια τῆ γῆ τῆς Σάμου τὴ ταραζάναε καὶ τὴ σκίζάναε σεισμοί, οἱ κάτοικοί της πιστέψανε πῶς, ἐκεῖνα τὰ ὑπόκωφα βουητὰ τῶν σεισμῶν ἦτανε οἱ φωνῆς τῶν Μηνιάδων⁴. Ἴσως δὲ μετὰ τοὺς σεισμοὺς ἐκείνους νὰ ἐπακολούθησαν ἐκρήξεις ἡφαιστείων, τὴ λάβα δὲ πού βγήκε ἀπὸ τὰ τρισάβαθα τῆς γῆς, τὴ νόμισαν πῶς εἶναι τὰ κόκκαλα κείνων τῶν θηρίων.

Γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουμε τὴν ἐπιθυμία μας καὶ νὰ μάθουμε κάτι γιὰ τοὺς πρώτους ἀνθρώπους πού κατοικήσανε τὴ Σάμο, πρέπει νὰ γυρίσουμε πολὺ πίσω, στὰ πανάρχαια χρόνια τῆς ἱστορίας.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ, κι' ὅταν διασκορπίστηκαν τὰ παιδιά τοῦ Νῶε, ἡ Σάμος καὶ τ' ἄλλα νησιά τῆς Μεσογείου πέσανε, κατὰ τὴν κλήρωση πού ἔγινε, στὸν Χάμ καὶ στὸν Ἰάφεθ⁵. Ἀργότερα περιήλθανε στὸν Ἐλισά, πού ἦταν γυιὸς τοῦ Ἰαθάν κι' ἐγγονὸς τοῦ Ἰάφεθ⁶. Τὰ παραπάνω τὰ μνημονεύουμε μονάχα σὰν παράδοση καὶ δὲν ἔχουν ἐξακριβωθῆ ἱστορικά. Ὁ Βοχάρτιος στὴν «Ἱερὴ του Γεωγραφία» λέει πῶς οἱ Φοίνικες εἶναι οἱ πρώτοι πού κατοικήσανε τὴ Σάμο⁷. Αὐτὸ εἶναι πιθανό, καὶ ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη στὴν ὁποία φτάσανε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ Σαμιῶτες τόσο στὶς τέχνες, ὅσο καὶ στὰ ναυτικά, μᾶς πείθει πῶς πήρανε ἀπὸ τοὺς Φοίνικες σπέρματα πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα καλλιεργήσανε σιγὰ σιγὰ καὶ τ' ἀναπτύξανε. Καὶ ὅμως, ἐξὸν ἀπὸ ἀπλῆς ὑποθέσεις δὲν ἔχουμε στοιχεῖα γιὰ νὰ προχωρήσουμε περισσότερο καὶ νὰ ποῦμε ὅτι οἱ Φοίνικες μείνανε στὴ Σάμο. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἀρχαιότατο ἔθνος τῶν Σαίων, γιὰ τὸ ὁποῖο λέγεται ὅτι κατοίκησε στὴ Σάμο. Τέλος, ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τῆς Σάμου ἐμεῖς τουλάχιστον ξέρουμε πῶς περισώζεται ἓνα μονάχα λείψανο, δηλαδὴ ἓνα τσεκοῦρι τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς πού βρέθηκεν ἐδῶ τελευταῖα, καὶ τὸ ὁποῖο τώρα φυλάγεται στὸ Μουσεῖο τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς, στὴ Σμύρνη⁸.

Μέσα στὴ θολούρα πού σκεπάζει τὴν ἀρχαιότητα, οἱ Π ε λ α σ γ ο ί, οἱ ὁποῖοι κατὰ τοὺς μὲν, ἀνήκουν στὴν ἰνδογερμανικὴ φυλὴ κατὰ τοὺς ἄλλους

3. Μποχώρτ.: Ἱερὴ Γεωγραφ. κεφ. 8ον, σ. 408.

4. Ἀριστοτ. Μετεωρολ. Β. 8. Ἀριστοτ. «περὶ κόσμου» 4. Σουῖδ. στίς λέξ.: χθόνιαί θρονταί.

5. Χρονικ. Πασχάλ. Α. 52—Ἐπιφον. Ἀγκυρωτ. 113.

6. Βοχαρτίου. «Ἱερὴ Γεωγραφία» I. κεφ. 8, σελ. 408.

7. Βοχαρτίου, στὸ ἴδιο.

8. Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμιέως. Ἡ Λιθίνη Ἐποχὴ στὴ Μικρὰ Ἀσία, σελ. 6.

δὲ στή καυκασία, ὅταν ἐξαναγκάστηκαν ἀπὸ τὸν Δευκαλίωνα νὰ ξεσπιτωθοῦνε ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, στήν ὁποία κατοικοῦσαν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, διασκορπίστηκαν σὲ διάφορες χῶρες τῆς κατοπινῆς Ἑλλάδας καὶ σ' αὐτὲς τὶς χῶρες δημιούργησαν πολλὰς ἀποικίας. Ἐνα μεγάλο τμήμα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Πελασγοὺς μετανάστεψε κατὰ τὸ 1529 π.Χ. στή Μικρὰ Ἀσία καὶ σιγὰ σιγὰ κατοίκησε τὴ παραλιακὴ ζώνη καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ κοντινὰ νησιά. Φαίνεται δὲ πὼς κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐγκατεστάθηκε καὶ στὴ Σάμο κάποια Πελασγικὴ ἀποικία, ἡ ὁποία καὶ θὰ τῆς ἔδωσε ἓνα ἢ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ εἶχε, προτοῦ πάρει τὸ τελευταῖο.

Τὸ ὅτι δὲ οἱ Πελασγοὶ κατοίκησαν τὴ Σάμο, τὸ μαρτυρεῖ κι' ὁ Διονύσιος ὁ Περιγηγητής, ὁ ὁποῖος τὴν ἀποκαλεῖ κατοικητήριον τῆς λατρευομένης ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς θεᾶς Ἑρας... «καὶ Σάμος ἡμερόεσσα Πελασγίδος ἔδρανον Ἑρας»⁹. Μὲ περισσότερη δὲ σαφήνεια μιλάει ὁ σχολιαστὴς του: «Τοὺς πρώτους κατοίκους τῆς νήσου Πελασγοὺς λέγεσθαι γενέσθαι· ἐν αὐτῇ γὰρ καὶ Ἑρα τετίμητο, ἢ ὄνομα Πελασγία»¹⁰.

Μετὰ ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς κατοίκησαν τὴ Σάμο οἱ Κᾶρες, ποὺ μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ καθορίσουμε τὴ καταγωγὴ τους. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡροδότου λέγανε πὼς αὐτοὶ ἦταν αὐτόχθονες, ἀλλὰ οἱ νεώτεροι τοὺς θεωροῦν ἀπογόνους τῶν Φοινίκων, τῶν Πελασγῶν ἢ τῶν Κρητικῶν¹¹. Οἱ Κᾶρες ἀποδίνανε τὴ φύτρα τους, ἢ μᾶλλον τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τους, στὸν ἡγεμόνα Κάρ, γιὰ τοῦ Μανῆ καὶ ἀδερφοῦ τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ Μυσοῦ, ὁ ὁποῖος πῆρε πρῶτος ἀπὸ τοὺς θεοὺς τὸ χάρισμα τῆς οὐρανίας. Ἐμεῖς ὅμως, ἀδιαφοροῦντες ἂν ὁ Κάρ ἦταν Πελασγὸς ἢ Κρητικὸς, ἢ ἂν ὁ πατέρας του ὁ Μανῆ εἶναι, ὅπως μερικοὶ παραδέχονται ὁ ἐγγονὸς τοῦ Χάμ, ὁ Μεσσαίμ, παρατηροῦμε πὼς οἱ Κᾶρες ξαπλωθήκανε σὲ μεγάλο μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πελάγου, ἀπὸ τὸ μικρὸ νησί τῆς Σκύρου μέχρι τὴ Ρόδο καὶ φτάσανε μὲ τὶς πειρατεῖες καὶ μὲ τὸν πολεμικὸ τους βίον, σὲ πολὺ μεγάλη δύναμη.

Μερικοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς πήραν ἀφορμὴ ἀπὸ τὸν Διόδωρο τὸ Σικελιώτη ποὺ λέει ὅτι, ἡ Σάμος καὶ μερικὰ ἄλλα νησιά λέγονταν «νησιά τῶν Μακάρων» καὶ προσθέσανε στὰ ἔθνη ποὺ κατοίκησαν αὐτοῦ, καὶ τοὺς Μάκαρες οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴ γνώμη τους ἦταν κλωνάρι ἀπὸ τοὺς Κᾶρες, ὅπως κατὰ τὸ Μεσαίωνα οἱ Ρωξάλανοι ἦταν κλωνάρι τῶν Ἀλανῶν, καὶ οἱ Ὀστρογότθοι, τῶν Γότθων. Ὅμως τοῦτο δὲν ἀποδείχεται ἀπὸ τίποτα, γιατί ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ὀνο-

9. Διονύσιος. Οἰκονομ. περίπλους στ. 530.

10. Εὐστάθ. στὸ Διονύσιον., ὡς ἄνω — Ραζούλ Ροκέτ: «Ἑλληνικὲς Ἀποικίαις». Τόμ. Α' σελ. 293.

11. Φρερέ: Ὑπομν. γιὰ τοὺς ἀρχ. κατοίκους τῆς Ἑλλάδας, σελ. 107 — Σεβέν, Ἀνασκαφῆς στὴν Κερκίρα.

μασία — μ ά κ α ρ ο ς — δόθηκε στή Σάμο ἔνεκα τῆς φυσικῆς τῆς ὁμορφιάς, καί οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς μερικῆς φορές λέγανε Μάκαρες, τοὺς Κᾶρες ἢ δὲ συλλαβῇ —μα— ὅταν ἔμπαινε μπροστὰ ἀπὸ πολλὰ ὀνόματα, φανέρωνε κυρίως τὸν τόπο. Ἔτσι, καὶ κατὰ τὴν ἄλλη περίπτωσι, κι' ἂν ἡ Σάμος ὀνομαζότανε νησί τῶν Μακάρων, ἀπλῶς θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται κατοικία ἢ χώρα τῶν Καρῶν ¹². Ἄλλωστε ὁ Πτολεμαῖος ἀναφέρει πολλὰ ἄλλα νησιὰ μακάρων — γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν εὐφορία τους — καὶ τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν κατοικήθηκαν ἀπὸ Κᾶρες ἢ Μάκαρες.

Ἡ παράδοσι καὶ ἡ Ἱστορία διατήρησε μέχρις ἐμᾶς αὐτὲς τίς πληροφορίες γιὰ τοὺς πρώτους οἰκιστὲς τῆς Σάμου.

Τότε ἀκόμα ποὺ ὁ πολιτισμὸς ἦτανε σὰν τὸ μωρὸ στὴν κούνια του, τὸ κυνήγι καὶ ἡ πειρατεία ἀποτελοῦσαν τίς ἀπασχολήσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ληστροπειρατικὴ ζωὴ ἦτανε κάτι τὸ συνηθισμένο. Ἀπομεινάρια δὲ ἀπὸ πειρατικῆς συνήθειες θρίσκουμε στοὺς Σαμιῶτες στὰ κατοπινὰ χρόνια. Ἀφοῦ δὲ ὁ Μίνωας, ὁ βασιλεὺς τῆς Κρήτης, κατάστρεψε τὸ κράτος τῶν Καρῶν κι' ἀφοῦ ἔτσι οἱ Κᾶρες ἄφησαν τὸ νησί, παρουσιάζονται κάτοικοι τῆς Σάμου οἱ Λέλεγες, συγγενεῖς μὲ τοὺς Πελασγοὺς κατὰ τὴ γνώμη μερικῶν, καὶ γνήσιοι Πελασγοί, κατὰ τὴ γνώμη ἄλλων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία ἤρθανε στὴ Σάμο ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸν Ἀγκαῖο.

---

12. Σκόμν. Ἀσία 52 — Πλέν: Λεσβιακὰ κεφ. Β. σ. 25 - 37.

Ἄγκαϊος, ὁ πρῶτος βασιληᾶς τῆς Σάμου (1360 π.Χ.)

Ἵλοι συμφωνοῦνε πῶς ἀντιμετωπίζει τεράστιες δυσκολίες ἐκεῖνος ποῦ καταπιάνεται νὰ γράψῃ γιὰ μιὰ ἐποχὴ ποῦ δὲν εἶναι ἱστορικὴ ἀλλὰ μᾶλλον μυθολογικὴ, γιὰτὶ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ψάχνῃ ἀνάμεσα στὰ παραμύθια γιὰ νὰ διαλέξῃ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποῦ ἔχουνε κάποια ὑπόσταση. Αὐτὴ δὲ τῆ δυσχέρεια ὁ μελετητῆς τὴν αἰσθάνεται περισσότερο προκειμένου γιὰ τὸν Ἄγκαϊο, ἐφόσον μὲ τὸ ἴδιο ἔνομα παρουσιάζονται δύο πρόσωπα, ἓνα μυθολογικὸ κι' ἓνα ἱστορικὸ, καὶ τῶν δυὸ δὲ μπερδεύονται, καὶ ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἄλλοι μὲν ἱστορήσανε δυὸ Ἄγκαίους, ἄλλοι δὲ παραδέχονται μονάχα ἓναν, τὸν Ἄγκαϊο τὸν πρῶτο βασιλῆα τῆς Σάμου.

Ὅσο δὲ γιὰ τὴ γέννηση καὶ τὴν πατρίδα τοῦ Ἄγκαίου οἱ ἀρχαῖοι πλάσανε ἓνα σωρὸ μύθους. Ὁ Ἄσιος ὁ ποιητῆς, κατὰ τὸν Πausανία, λέει ὅτι ὁ Φοίνικας παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ Οἰνέα, τὴν Περικτυόνη καὶ γέννησε ἀπὸ αὐτὴ τὴν Ἀστυπάλαια καὶ τὴν Εὐρώπη, ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς ὁποῖες συνευρέθη μὲ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ γέννησε τὸν Ἄγκαϊο, ὁ ὁποῖος ἔγινε ὁ πρῶτος βασιληᾶς τῶν Λελέγων. Ὁ δὲ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος λέει πῶς πατέρα τοῦ Ἄγκαίου ἦταν ὁ Ποσειδώνας.

καὶ δ' ἄλλω δύο παῖδε Ποσειδάωνος ἴκοντο, ὁ δ' Ἰμβρασίδος ἔδος Ἦρας· Παρθενίην Ἄγκαϊος ὑπέρβιος¹

καὶ προσθέτει πῶς γέννησε αὐτὸν ἡ Ἀστυπάλαια δίπλα στὸν ποταμὸ Ἰμβρασο.

ὄν Ἰμβρασίοισι παρ' ὕδασιν Ἀστυπάλαια τίκτε Ποσειδάωνι²

Ὁ Ἰγίνος μυθολογᾷ πῶς ὁ Ἄγκαϊος ἦτανε γυιὸς τοῦ Ποσειδώνα καὶ τῆς Ἄλτης, τῆς κόρης τοῦ Καθηστοῦ³. Ὁ σχολιαστῆς τοῦ Λυκόφρονος λέει πῶς ἦτανε γυιὸς τοῦ Ἀκτορα τοῦ γυιοῦ τοῦ Φόρβαντα⁴ καὶ ἄλλοι τὸν γενεαλογοῦνε διαφορετικὰ. Σὲ μᾶς φαίνεται πὶδ ἀξιόπιστος ὁ Ἀπολλόδορος ποῦ γράφει ὅτι ὁ Ἄγκαϊος εἶχε μητέρα τὴν Εὐρυνομὴ ἢ Κρεοφίλη, πατέρα δὲ τὸν Λυκοῦργο τὸ γυιὸ τοῦ Ἀλεοῦ, τοῦ Ἀφείδαντα,

1. Ἀπολλων. Ροδ. Ἄργον. ΙΑ' στ. 806.

2. Αὐτόθι Β. στ. 866.

3. Ἰγίνου: Μῦθοι 173 - 348.

4. Τζέτζ. Εἰς Λυκόφρονα Ἄλεξ. σελ. 486.

τοῦ Ἀρκάδα, τοῦ Λυκάονα, τοῦ Πελασγοῦ, καὶ ὅτι γεννήθηκε στὴν Ἀρκαδία⁵.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδερφοῦ του Ἐπόχου, ὁ Ἀγκαῖος, ἴσως γὰ ἦρθε σὲ προστριβῆς μὲ τὸν πατέρα του· πῆρε λοιπὸν μαζὺ του πολλοὺς Ἀρκάδες, στοὺς ὁποίους πιθανὸν γὰ προστεθήκανε καὶ μερικοὶ Ἡλεῖοι καὶ Ἴωνες ἀπὸ τὴν Αἰγυπτία, καὶ πέρασε στὴν Κεφαλληνία, τὴν ὁποία ἴσως καὶ γὰ μετωνόμασε σὲ Σάμη ἀπὸ τὴν Σάμη τῆς Ἰλίδας. Δὲν παρέμεινε δὲ στὴν Κεφαλληνία πολὺ χρόνον, ἐπειδὴ ἕνας χρησμός τοῦ Ἀπόλλωνα τοῦ ἐπέβαλε τὰ ἑξῆς:

*Ἄγκαϊ, εἰναλίαν νῆσον Σάμον ἀντὶ Σάμης σε
οἰκίζεις κέλλομαι· φυλλάς, δ' ὄνυμαζεται αὕτη⁶*

συγκέντρωσε λοιπὸν ἀρκετοὺς ἀποικοὺς ἀπὸ τὴ Κεφαλληνία, τὴν Ἀρκαδία καὶ τὴ Θεσσαλία, ἔστειλε καὶ μάζεψε τέτοιους καὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴν Ἐπίδαυρο καὶ τὴ Χαλκίδα, καὶ ἦρθε καὶ κατοίκησε στὴ Σάμο.

Ἄλλὰ ἐπειδὴ συγκεντρώθηκαν πολλοὶ ἀποικοὶ στὴ Σάμο, ἕνα μέρος ἀπὸ αὐτοὺς ἔφυγαν καὶ κατοίκησανε στὰ κοντινὰ νησιὰ Κῶ καὶ Ἀστυπάλαια.

Ὁ Ἀγκαῖος ἔμεινε στὴ Σάμο 10 περίπου χρόνια, ἔπειτα δέ, καθὼς λέει ὁ ποιητής, ἐπειδὴ κατεῖχε καὶ τὴ ναυτικὴ καὶ τὴν πολεμικὴ τέχνη, συνόδεψε τοὺς Ἀργοναῦτες στὴν ἐκστρατεία τους στὴν Κολχίδα (1350 π.Χ.) γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ χρυσοῦ δερματιοῦ... Τότε δὲ φάνηκε ὁ πιὸ ὠφέλιμος ἀπὸ κάθε ἄλλον, γιὰτὶ μὲ τὴ μεγάλῃ του ἐνεργητικότητά καὶ μὲ τὴν ἐμπειρία του, βοήθησε καὶ εἶχε καλὸ τέλος ἢ ἐκστρατεία. Ὁ κυβερνήτης τῆς Ἀργῆς, ὁ Τίφυς, σκοτώθηκε ἀπὸ ἕνα ἀγριογούρουνο κοντὰ στὸ Λύκο ποταμό. Οἱ Ἀργοναῦτες τότες ἄρχισαν γὰ κλαῖνε γιὰτὶ δὲν εἶχαν ἰδέα γιὰ τὰ ναυτικά, καὶ φοβηθήκανε πὼς δὲν θὰ ξαναδοῦνε πατρίδα. Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ὁ Ἀγκαῖος προσπάθησε γὰ ἐμπνεύσει θάρρος στοὺς ἀπελπισμένους. Παρατηρώντας δὲ τὸν Πηλέα, ὁ ὁποῖος, φοβούμενος τὸ παραπέρα ταξίδι, συμμόυλευε τοὺς συντρόφους του γὰ μὴν μπουνε στὸ πλοῖο, εἶπε:

*Αἰακίδη, πῶς καλῶν ἀφειδήσαντας ἀέθλων
γαίῃ ἐν ἄλλοδαπῇ δὴν ἔμμεναι; οὐ μὴν ἄροιοι
ἴδοιν ἑόντά με τόσον ἄγει μετὰ κῶας Ἰήσων,
Παρθενίης ἀπάνευθεν, ὅσον τ' ἐπίστορα νηῶν
τῶ μὴ τοι τυτθὸν γε δέος περὶ νηὶ πελέσθω
ὥς δὲ καὶ ἄλλοι δεῦρο δαήμονες ἄνδρες ἔασιν,*

5. Ἀπολλοδ. ἐιελισθ. Α. 9.

6. Ἰάμβελ. γ. β. Πυθ. γ. 2.

τῶν ὅτινα προύμνης ἐπιβήσομεν, οὐ τις ἰάψει
ναυτιλίην· ἀλλ' ὄκα, παραφάμενος τάδε πάντα,
Θαρσαλέως ὀρόθυνον ἐπιμνήσασθαι ἀέθλου⁷

Ἐπειτα, στράφηκε πρὸς τοὺς κλαίοντας συντρόφους καὶ τοὺς εἶπε τὰ πα-
ρήγορα αὐτὰ λόγια:

Δαιμόνιοι, τί νῦ πένθος ἐτώσιον ἴσχομεν αὐτως;
οἱ μὲν γὰρ ποθὶ τοῦτον, ὃν ἔλλαχον οἶτον ὄλλοντο,
ἡμῖν δ' ἄλλοι ἔασι κυβερνητῆρες ὁμίλῳ
καὶ πολέες· τῷ μὴ τι διατριβόμεθα πείρης,
ἀλλ' ἔγρεσθ' εἰς ἔργον, ἀπορρίψαντες ἀνίαν⁸

Τὰ λόγια αὐτὰ ξαναφέρανε τὴν ἐλπίδα στὴ καρδιά τῶν ἀπελπισμένων
Ἀργοναυτῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀναθέσανε στὸν Ἀγκαῖο τὴ διακυβέρνηση τῆς Ἀρ-
γῶς, ἐφόσον αὐτὸς

...Πορείας

οὐρανίων ἄστρον ἐδάη κύκλους τε πλάνητας,
δίζετο γὰρ τὰ τ' ἐόντα τὰ τ' ἐσόμεν' ἀνθρώποισιν⁹

Αὐτὸς τοὺς πῆγε μὲ τὸ καλὸ στήν Κολχίδα. Ἐχτισε δὲ ὁ Ἀγκαῖος κοντὰ
στὸ Τιεῖο τὴ πόλη Σήσασμα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἔχει πολὺ μεγάλη
σχέση μὲ τ' ὄνομα τῆς Σάμου, στὶς ὄχθες τοῦ Παρθενίου ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπί-
σης μᾶς φέρνει στὴ μνήμη τὸ πρῶτο ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Ἰμβρασοῦ. Ἀλλὰ
κατὰ τὸ γυρισμὸ ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία, ὅταν βρῆκε τὴν Ἀργῶ δυνατὴ φουρ-
τούνα κοντὰ στὰ νησιὰ Ἐχινάδες, τότε καὶ ὁ Ἀγκαῖος ἀπελπίστηκε κι' ἄρχι-
σε νὰ κλαίη καὶ νὰ χτυπιέται γιὰ τὸ σίγουρο χαμὸ τους, λέγοντας:

Ὡλύμεθ' αἰνότατον δῆθεν μόρον, οὐδ' ὑπάλυξις
ἔστ' ἄτης. Πάρα δ' ἄμμι τὰ κύντατα πημανθῆναι
τῆ δ' ὑπ' ἐρημαίῃ πεπιηότας, εἶκεν ἀῆται
χεροσθέν ἀμπνεύσειαν· ἐπεὶ τεναγώδεα λεύσω,
τῆλε περισκοπέων ἄλα πάντοθεν· ἤλιθα δ' ὕδωρ
ξαινόμενον πολιῆσιν ἐπιτροχάει φαρμάθοισι
καὶ μὲν ἐπισμογερωῶς διὰ δὴ πάλαι ἠδ' ἐκεάσθη
νηῶς ἱερὴ χέρσον πολλὸν πρόσω· ἀλλὰ μιν αὐτὴ
πλυμμυροῖς ἐκ πόντοιο μεταχθονίην ἐκόμισε·
νῶν δ' ἡμὲν πέλαγος δε μετέσσειται, οἴοθη θ' ἄλμη
ἄπλοος εἰλεῖται. γαιης ὑπὲρ ὅσσον ἔχουσα,

7. Ἀπολλων. Ροδ. Ἀργον. Β. 869.

8. Αὐτόθι Β. 883.

9. Ὀρφέως Ἀργον. 208.

τοῦνεκ' ἐγὼ πᾶσαν μὲν ἀπ' ἐλπίδα φημί κεκόφθαι
 ναυτιλῆς νόστου τε· δαημοσύνην γέ τις ἄλλος
 φήνειεν· παρὰ γὰρ οἱ ἐπ' οἴηκεσσι θαάσσειν
 μαιομένω κομιδῆς· ἄλλ' οὐ μάλα νόστιμον ἦμαρ
 Ζεὺς ἐθέλει καμάτοσιν ἐφ' ἡμετέροισι τελέσσαι¹⁰.

Ὅστος οἱ φόβοι τοῦ Ἀγκαίου δὲν ἐπαληθεύσανε καὶ ἡ Ἀργὼ ξέφυγε ἀπὸ τὸν κίντυνο καὶ τερμάτισε τὸ ταξίδι της, φέρνοντας πίσω στὰ σπίτια τους τοὺς ἥρωες ποὺ πήρανε μέρος στὴν πολυθρύλλητη ἐκείνη ἐκστρατεία.

Καθὼς ὑπάρχουνε πολλὲς γινῶμες σχετικὰ μὲ τὴ γέννηση τοῦ Ἀγκαίου, ἔτσι καὶ γιὰ τὸ θάνατό του ἔχουνε γραφεῖ πολλὰ καὶ ἀντιφατικὰ μεταξὺ τους. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, καθὼς λέει ὁ σχολιαστὴς Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου¹¹, ὁ Ἀγκαῖος ὅταν ἐπανῆλθε στὴ Σάμο ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὴν καλλιέργεια τῶν κτημάτων του καὶ μὲ πολλὴ δραστηριότητα ἔσπρωχνε τοὺς δούλους στὴ δουλειά. Γι' αὐτό, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀμπελουργοὺς του, βαρυστημένος ἀπὸ τὸν αὐστηρό του κύριο, τὸν καταράστηκε κι' ἔκαμε τὴν προφητεία ὅτι ὁ Ἀγκαῖος δὲν θὰ πιῇ κρασί ἀπὸ τ' ἀμπέλι ποὺ ἐφύτεψε. Καὶ τότε μὲν ὁ Ἀγκαῖος κοροΐδεψε τὸν δούλο γιὰ τὴ προφητεία ἐκείνη. Ὅταν δὲ ἔφθασε ἡ ἐποχὴ τοῦ τρυγητῆ, ὁ Ἀγκαῖος ἔστιψε ἕνα σταφύλι μέσα σὲ μιὰ κούπα κι' ἀφοῦ κάλεσε κοντά του τὸ δούλο ποὺ εἶχε κάμει τὴν προφητεία, τοῦ εἶπε, ἐνῶ ἐτοιμαζότανε γιὰ νὰ πιῇ τὸ ζουμί: «Ἀκόμα ζῶ καὶ ὁ καρπὸς ὠρίμασε καὶ τώρα θὰ πιῶ· ἔλεις τὸ κρασί στὴ κούπα». Σ' αὐτὰ ὁ δούλος ἀποκρίθηκε ὅτι εἶναι μεγάλη ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸ ποτήρι καὶ στὰ χεῖλια. Ἐνῶ δὲ ὁ Ἀγκαῖος ἔφερε πρὸς τὸ στόμα τὸ ποτήρι, ξάφνου ἄλλος δούλος ἔφτασε τρέχοντας, καὶ τὸν εἰδοποίησε πὼς μπῆκε μέσα στ' ἀμπέλι ἕνας φοβερὸς κάπρος καὶ κάνει μεγάλη ζημιὰ. Μόλις ἐκεῖνος τᾶκουσε αὐτὰ παράτησε τὸ ποτήρι πρὶν ἀκόμα νὰ γευτῇ τὸ κρασί τοῦ ἀμπελιοῦ του, κι' ἔτρεξε γιὰ νὰ κυνηγήσῃ τὸν κάπρο. Καὶ τότε ἐπαλήθεψε ἡ προφητεία τοῦ δούλου, ἀφοῦ τὸν Ἀγκαῖο

...ἠνῆριξεν Οἰταῖος στόνουξ
 βοσβῶνος ἐν τόρμαισιν θουλίξας δέμας·
 ἔγνω δ' ὁ τλήμων σὲν κακῶ μαθῶν ἔπος,
 ὡς πολλὰ χεῖλευς καὶ δεπαστραίων ποτῶν
 μέσῳ κυλίνδει μοῖρα παμμήστῳ βροτῶν¹²

Ἔτσι ὁ μὲν Ἀγκαῖος μεταφέρθηκε στὸ σπίτι του νεκρὸς, ἀπὸ τὸ γεγονός

10. Ἀπολλων. Ροδ. Ἀργοναυτ. Δ. 1561.

11. Σχολ. Ἀπολλ. Ροδ. εἰς Ἀργον. Α. 188.

12. Λυκόφρ. Ἀλεξ. 486 — Τζιτζιζης κώτθι.

δὲ αὐτὸ ἐγῆκε ἢ παροιμία: «πολλὰ μεταξύ πέλει κύλικος καὶ χεῖλος ἄκρου»¹³, δηλαδή: μεγάλη ἀπόσταση χωρίζει τὸ ποτήρι ἀπὸ τὴν ἄκρη τῶν χειλιῶν.

Κατὰ τὸν Φερεκύδη¹⁴ καὶ τὸν Ἀπολλόδωρο¹⁵ καὶ τὸ Παιανία¹⁶, ὁ Ἀγκαῖος εἶχε διαφορετικὸ τέλος. Ὁ Οἰνέας ὁ βασιλεὺς τῆς Καλυδῶνας — λένε οἱ ἀναφερόμενοι συγγραφεῖς — προσφέροντας στοὺς θεοὺς τοὺς πρῶτους καρποὺς ποὺ ὠρίμαζαν κάθε χρόνο, παράλειψε νὰ κάμη προσφορά καὶ στὴν θεὰ Ἄρτεμη. Γι' αὐτὸ ἡ θεὰ ἐξοργίστηκε καὶ ἔστειλε ἕνα φοβερὸ κάπρο, ὁ ὁποῖος κατάστρεφε τίς βοσκὰς καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ βασιλεῦς¹⁷. Ὁ Μελέαγρος δὲ ὁ γυῖός του, θέλοντας ν' ἀπαλλάξῃ τὸν τόπο ἀπὸ τίς καταστροφὰς ποὺ προξενούσε τὸ θηρίο, προσκάλεσε ὅλους τοὺς διαλεχτοὺς κυνηγοὺς τῆς Ἑλλάδας μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὸν Ἀγκαῖο, γὰρ νὰ βγοῦνε ὅλοι μαζὺ νὰ κυνηγήσουν τὸν κάπρο¹⁸. Ὁ Ἀγκαῖος δέχτηκε τὴν πρόσκληση τοῦ Μελέαγρου καὶ ἦρθε στὴ Καλυδῶνα, ὅπου συναθροιστήκανε πολλοὶ ἥρωες. Βγήκανε λοιπὸν στὸ κυνήγι, πετύχανε τὸ θηρίο καὶ ἀρχίσανε νὰ τὸ τοξεύουνε.

Πρῶτη ἦ Ἀτάλαντη, ἡ κόρη τοῦ Ἰάσου καὶ τῆς Κλυμένης, ἡ ὁποία ἦτανε ξακουστὴ κυνηγός, καὶ γι' αὐτὸ πῆγε μαζὺ μὲ τοὺς ἥρωες, σημαδεύει καὶ πλήγωσε μὲ τὸ τόξο της τὸν κάπρο. Ὄταν τὸ εἶδε αὐτὸ ὁ Ἀγκαῖος ἐνθουσιάστηκε, σήκωσε τὸ δίκωπο τσεκούρι τοῦ ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσε στίς μάχες καὶ φώναξε: «Μάθετε παλληκάρια μου πόσο τὰ ἀνδρικά βέλη ὑπερέχουνε ἀπὸ τὰ γυναικεῖα καὶ παραχωρεῖστε μου τὴ θέση σας γὰρ νὰ χτυπήσω ἐγὼ. Γιατὶ ἀκόμα καὶ ἂν ἦ ἴδια ἡ Ἄρτεμη μὲ τὰ δικά της τὰ ὄπλα ὑπερασπίζεται αὐτὸν τὸν κάπρο, καὶ παρὰ τὴ θέλησὶ της ἐγὼ θὰ τὸν σκοτώσω μὲ τὸ δεξιὸν μου χέρι». Ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ τὰ καυχῆσάρικα λόγια, ἐτοιμάστηκε νὰ χτυπήσῃ τὸ θηρίο, πατώντας στὰ δάχτυλα τῶν ποδαριῶν του. Τότες ὁ κάπρος χύμηξε καὶ δάγκασε τὸν Ἀγκαῖο στὴν κοιλιά, ἀπὸ τὴν πληγὴ δὲ ποὺ τοῦ ἄνοιξε, χύθηκαν τὰ ἔντερα του καὶ στράγγιξε τὸ αἷμα του¹⁹. Στὸ ναὸ τῆς Ἀλέας Ἀθηνῶν στὴ Τεγέα σωζότανε στὴν ἐποχὴ τοῦ Παιανία μιὰ εἰκόνα, ποὺ παρίστανε τὸ κυνήγι τοῦ Καλυδωνεῖου κάπρου καὶ τὸν Ἀγκαῖο νὰ τραυματίζεται καὶ νὰ ρίχνῃ στὴ γῆ τὸ τσεκούρι ποὺ κρατοῦσε στὸ χέρι του²⁰. Καὶ

13. Ζηνοβ. παροιμ. Ε. 71.

14. Σχολ. Ἀπολλ. Ροδ. εἰς Ἀργον. Α. 188.

15. Ἀπολλοδ. εἰδλ. II' 2.

16. Παιαν. Η. 55. — Φιλοστρ. Εἰκ. Μελέαγρος.

17. Καλλίμ. ὕμνος εἰς Ἄρτ. στ. 260.

18. Ὀμήρου Ἰλιάδ. I. 543.

19. Ὁβιδίου Μεταμ. Κ. 8 - 4 - Ὑγίνου Μῦθ. 173348.

20. Παιαν. 4 - 45.

ὁ Ἄριστοφάνης δέ, ὁ ἀδερφὸς τοῦ Πολύγνωτου, ζωγράφησε σὲ πίνακα τὸν Ἄγκαϊο τραυματισμένο ἀπὸ τὸν κάπρο καὶ κοντὰ του τὴ μάνα του, τὴν Ἀστυπάλαια, νὰ κλαίῃ τὸ χαμὸ του²¹.

Αὐτὰ εἶναι κεῖνα ποὺ μυθολογήσανε οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἄγκαίου· ἐπειδὴ δὲ καὶ κατὰ τὶς δυὸ διηγήσεις λέγεται πῶς τὸν σκότωσε ὁ κάπρος, νὰ τί ὑποθέτουμε μεῖς γιὰ τὸ θάνατό του. Τότε δροῦσε στὴν Αἰτωλία ἕνας περιβόητος ληστής, γυιὸς τῆς Φαιᾶς, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴ ζωὴ ποὺ ἔκανε πῆρε τὸνομα «Κρομμυόνης Σῦς». Αὐτὸς μάζεψε πολλοὺς συντρόφους καὶ μὲ τὴ συμμορία του κατέστρεφε τὴ χώρα. Ἴσως δὲ μὲ τὴν πρόσκληση τοῦ Μελεάγρου, οἱ ἥρωες τῆς ἐποχῆς ἀνταμώσανε καὶ θγήκανε νὰ ἐξοντώσουν τοὺς ληστές. Ὁ Ἄγκαϊος δέ, ὄντας ἐνθουσιώδης καὶ ριψοκίνδυνος, πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία ὅπου καὶ σκοτώθηκε.

Ὁ Ἄγκαϊος παντρεύτηκε τὴ κόρη τοῦ Μαιάνδρου, τὴ Σαμία, ἣ ὁποία τοῦ γέννησε τὸν Περίλαο, τὸν Ἐνουδο, τὸν Σάμο, τὸν Ἀλιθέρση καὶ τὴν Παρθενόπη, ἣ ὁποία ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα γέννησε τὸν Λυκομήδη²². Ἐπίσης λένε πῶς ἦτανε γυιὸς τοῦ Ἄγκαίου ὁ Ἀγαπήνορας, ὁ ὁποῖος ἔγινε βασιλεῖς τῶν Ἀρκάδων καὶ ὁ ὁποῖος πῆρε μέρος στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας²³. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴ τῆς Τροίας, ἐπιστρέφοντας στὴν πατρίδα του, ἔχτισε τὴν Πάφο στὴν Κύπρο, ὅπου ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγῃ ἀπὸ τὴν κακοκαιριά.

21. Πλιν. Ἱστ. Ἑθν. κεφ. 35 σ. 32, 40.

22. Ἄσιος παρὰ Πausan. Ζ. 4.

23. Ὅμηρ. Ἰλ. Β. 609.

Σάμος. Αιολεῖς ἄποικοι. Κυδρόλαος. Ἴππασος. Ἴωνες.
Τεμβρίων. Προκλῆς.

Τὸν Ἀγκαῖο διαδέχτηκεν ὁ τρίτοτος γυῖός του Σάμος, ὁ ὁποῖος παντρεύτηκε τὴν Παρθενία καὶ ἔδωσε, καθὼς λέει ὁ σχολιαστὴς Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, τὸ ὄνομά της σ' ὀλόκληρο τὸ νησί. Γιὰ τὴ βασιλεία του δὲ καὶ γιὰ τὴ διάρκειά της δὲν γνωρίζουμε τίποτα.

Μεγάλα καὶ σοβαρὰ γεγονότα συνταράξανε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὴν Ἑλλάδα. Ἐξήγητα, κατὰ τὸν Στράβωνα ἢ ὀγδόντα, κατὰ τὸν Ἀρίσταρχο (ὡς γράφει ὁ Πλούταρχος), χρόνια μετὰ ἀπὸ τὴν καταστροφή τῆς Τροίας (1199 π.Χ.) οἱ βίαιες ἐπιδρομὲς τῶν Δωριέων στὴ Πελοπόννησο, ἀναγκάσανε τοὺς Αἰολεῖς ποὺ κατοικοῦσανε στὴ Βοιωτία νὰ μεταφερθοῦνε στὴν Ἀττικὴ. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐκεῖ εἶχε μαζευτεῖ πολὺς πληθυσμὸς καὶ ἔπειδὴ ἡ γῆ τῆς Ἀττικῆς εἶναι ἄγονη, ἀναγκαστήκανε καὶ ἀπὸ κεῖ νὰ φύγουν, σκορπιστήκανε δὲ στὴν Ἰταλία, στὴ Μ. Ἀσία καὶ σὲ μερικὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1151 π.Χ.) καὶ ὁ Μάκαρ ἢ Μακαρέας, γυῖός, κατὰ τὸν Ἡσίοδο, τοῦ Κριάκου Δία, κατὰ δὲ τὸν Διόδωρο, γυῖός τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Ρόδου, διώχτηκε ἀπὸ τὸν Ὠλένο ὅπου βασιλεῦε, γιὰ τὸ φόνο τοῦ ἀδερφοῦ του Τενάγου καὶ πῆγε μαζὺ μὲ πολλοὺς ἄποικους στὴ Λέσβο ποὺ ἦταν ἔρημη σχεδόν, ἔνεκα πλημμύρας¹. Ὅχι δὲ πολὺ ἀργότερα, ἄλλη ὀμάδα ἀπὸ ἄποικους Αἰολεῖς, κατὰ ἓνα χρησμό, ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, ὑπὸ ἀρχηγὸ τὸν Λέσβο, γυῖὸ τοῦ Λαπίθου καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ ἴδιο νησί, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς νέας ἀποικίας παντρεύτηκε τὴ Μήθυμνα, τὴν κόρη τοῦ Μακαρέα, καὶ ἔδωσε στὴ Λέσβο τὸ ὄνομά του. Ὁ Μακαρέας ὥστόσο, εἴτε γιὰ στενοχωρήθηκε ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τῶν νέων ἀποίκων, εἴτε καθὼς ἐξιστορεῖ ὁ Διόδωρος, γιὰ τὴν ἦταν φιλόδοξος καὶ δραστήριος, καὶ ἤθελε νὰ κατακτήσῃ καὶ τὰ γειτονικὰ νησιά, ἔστειλε πρῶτα μὲν τὸ γυῖό του Ἐγέριο ἢ Ἐγέρτιλο ἀρχηγὸ ἀποικίας στὴ Χίος, ἔπειτα δὲ, τὸ 1140 π.Χ., ἔβγαλε ἄλλο γυῖό του, τὸν Κυδρόλαο, στὴ Σάμο, τὴν ὁποία αὐτὸς ἐμοίρασε σὲ κλήρους καὶ ἔγινε βασιλεὺς της.

Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι θέβαια σκοτεινὴ, δὲν εἶναι ὁμοῦς καὶ ἐντελῶς μυθική. Οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομὲς ποὺ ἔγιναν στὴν Ἑλλάδα μετὰ ἀπὸ τὸν Τρωϊκὸ

1. Διόδωρ. Σικελ. Β. 81.

πόλεμο, θά ἀναγκάσανε βέβαια πολλούς λαούς νά ἐκπατριθοῦνε καί νά γυρέψουν σέ ἄλλα μέρη καταφύγιο, τόσο γιά νά γλυτώσουν ἀπό τοὺς ἐχθρούς, ὅσο καί γιά νά ἐξοικονομήσουν τὰ ἀπαραίτητα γιά τή ζωή τους. Στά ἀπέναντι ἀπό τήν Μ. Ἀσία νησιά, πού ἦταν ἔρημα ἢ μισοέρημα, θά μπορούσε ὁ βίος νά εἶναι ἀνετος καί ἀσφαλής. Σέ τέτοια λοιπόν κατάσταση θά ἦταν καί ἡ Σάμος, ὅταν δέχτηκε τὸν Κυδρόλαο μὲ τοὺς ἀποίκους του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους γιά τὸ ὑγιεινὸ της κλίμα καί γιά τὴν εὐφορία της ἀποκλήθηκε νησι τῶν μακάρων.

Ὅταν ὁ Κυδρόλαος βασίλευε στή Σάμο, ἢ λίγα χρόνια πρίν, ὁ Ρηγνίδας, ὁ γυιὸς τοῦ Φάλκου τοῦ Τημένου, Δωριέας, ἐξεστράτευσε ἀπὸ τὸ Ἄργος καί ἀπὸ τὴ Σικυωνία κατὰ τῆς Φλιούντας. Ἀπὸ τοὺς κατοίκους της, ἄλλοι μὲν δεχτήκανε νά μοιράσουνε τὴ γῆ τους μὲ τοὺς Δωριεῖς, κι' ἀναγνώρισαν γιά βασιληᾶ τους τὸν Ρηγνίδα, ἄλλοι ὅμως πού δὲν τοὺς ἄρεσε ἡ καινούργια κατάσταση, ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους μ' ἐπικεφαλῆς τὸν ἄρχοντα Ἴππασο καί πῆγανε στή Σάμο ὅπου ἐγκαταστάθηκαν, ὁ Ἴππασος δὲ ἀνακηρύχτηκε βασιληᾶς τους². Πόσο καιρὸ δὲ κράτησε καί πῶς διοίκησε καί τοῦ Κυδρόλαου καί τοῦ Ἴππασου ἡ βασιλεία στή Σάμο, μᾶς εἶναι ὀλότελα ἄγνωστα. Στὴν ἐποχὴ τους ὅμως ἢ λίγο ὕστερα ἀπὸ αὐτοὺς, ἐγκαταστάθηκε στή Μικρὰ Ἀσία, συνεπῶς δὲ καί στή Σάμο, ἡ ἀποικία τῶν Ἰώνων, ὁ χρόνος καί τὰ καθέκαστα τῆς ὁποίας ἀπασχολήσανε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς νεώτερους σοφοὺς.

Μετὰ ἀπὸ τὸν ἥρωϊκὸ θάνατο τοῦ Κόδρου οἱ Ἀθηναῖοι, σεβόμενοι τὴ μνήμη ἐκείνου, καταργήσανε τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα, καθιέρωσαν δὲ γιά βασιληᾶ τους τὸν Δία, κι' ἐκλέξανε γιά ἰσόβιο ἄρχοντά τους τὸν γυιὸ τοῦ Κόδρου Μέδοντα, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι αὐτὸς θά λογοδοτῆ στὸ λαό. Ἀλλὰ ὁ Νηλέας καί τ' ἄλλα παιδιὰ τοῦ Κόδρου, δὲν δεχτήκανε αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, διακήρυξαν δὲ πῶς δὲν ἀνέχονται νά τοὺς κυβερνάη ὁ Μέδοντας, ὁ ὁποῖος ἦτο καί κουτσὸς ἀπὸ τὸ ἓνα πόδι. Τότες οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νά ζητήσουν τὴ γνώμη τῆς Πυθίας περὶ τοῦ πρακτέου, ἐκείνη δὲ καθιέρωσε στὸ Μέδοντα τὴν ἐξουσία, στὸν Νηλέα δὲ καί στ' ἀδέρφια του Ἄδραχτο, Κοδρύλλο, Ναῦκλο καί Κνωπο, ἔδωσε χρησιμὸ ὅτι πρέπει νά φύγουν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους. Ἡ Ἀττικὴ δὲ τότε καί οἱ γειτονικοὶ τόποι ἦταν γεμᾶτοι ἀπὸ κατοίκους, διότι μὲ τίς ἐπιδρομὰς τους οἱ Ἑρακλειῖδες καταχτήσανε τίς δώδεκα Ἰωνικὲς πόλεις τῆς Πελοποννήσου καί τίς κατοικήσανε κεῖνοι, διώχοντάς τοὺς ντόπιους, πού καταφύγανε στὴν Ἀττικοβοιωτία. Τὰ παιδιὰ λοιπόν τοῦ Κόδρου ὑποδείξανε σ' αὐτοὺς τίς εὐφορες χῶρες τῆς Ἀσίας, στίς

2. Πλυσκν. Β. 12.

ὅποῖες πρὶν ἀπὸ καιροῦ εἶχανε καταφύγει καὶ οἱ Αἰολεῖς, καὶ πετύχανε νὰ συγκεντρώσουν μεγάλο ἀριθμὸ ὀπαδοῦς ἰδιαίτερα ἀπὸ τὶς φυλὲς τὶς συγγενικὲς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἢ πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἀποικίας. Ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ὁ μὲν Παυσανίας ἱστορεῖ ὅτι στὴν ἀποικία αὐτὴ πήρανε μέρος Θηβαῖοι ὑπὸ τὸ Φιλώτα, καὶ Μιννεῖς καὶ Φωκαεῖς, ὁ Ἡρόδοτος δὲ προσθέτει σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς Δρύοπες, τοὺς Μολοσσούς, τοὺς Ἀρκάδες καὶ τοὺς Ἐπιδαυρίους³. Ἐκίνησαν δὲ οἱ ἀνακατεμένοι αὐτοὶ ἀποικιστὲς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς θεᾶς Ἄρτεμις,

σὲ γὰρ ποιήσατο Νηλεὺς
ἠγεμόνην ὅτε νηυσὶν ἀνήγετο Κεκροπίηθεν
Χησιᾶς Ἰμβρασίη πρωτόθρονε ⁴

ἀλλὰ τοὺς βρῆκε φουρτούνα, καὶ πόδισαν στὴ Νάξο, ἐκεῖ δὲ παρέμειναν πολὺ καιρὸ⁵. Ἐνῶ δὲ ὁ Νηλεὺς δυσκολευότανε ν' ἀποφασίσῃ τί θὰ κάμῃ, οἱ μάντιες διακηρύξανε ὅτι πρέπει νὰ καθαριστῇ καὶ νὰ ἐξαγνισθῇ τὸ στρατόπεδο, γιατί ὑπάρχουν ἁμαρτωλοὶ μεταξὺ τῶν ἀποίκων. Ὑστερα ἀπὸ αὐτό, ὁ Νηλεὺς προσποιεῖται πὼς πρόκειται νὰ διαλέξῃ μὲ λαχνὸ καὶ νὰ θυσιάσῃ ἓνα παιδί γιὰ νὰ ἐξευμενίσῃ ἔτσι τὸ θεό. Μὲ αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπο ἔπεισε ὄσους δὲν νοιῶτανε τὸν ἑαυτὸ τους καθαρὸ, νὰ παραμείνουν στὴ Νάξο, ἀπὸ τὴν ὁποία σιγὰ σιγὰ πατήσανε καὶ στὰ γύρω νησιά. Ἐκεῖνος δὲ μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους σήκωσε πανιά κι' ἀφοῦ ὑπόφερε πάρα πολλὰ ἐπειδὴ τοῦ ἔλειπε ἡ ναυτικὴ πεῖρα, κατοίκησε μὲ τοὺς ἀποίκους τοῦ πολλὰ νησιά στὸ Αἶγαῖο καὶ στὸ Ἰκάριο πέλαγος. Κατόπιν κατέλαβε μιὰ μεγάλη ἔκταση τῆς Μικρασιατικῆς παραλίας καὶ τὰ νησιά Σάμο καὶ Χίο, κι' ἔδωσε α' αὐτὴν τ' ὄνομα Ἰωνία. Ἀφοῦ δὲ ἔδωξε ἀπὸ κεῖ τοὺς Κάρεις, τοὺς Μύγδονες, τοὺς Λέλεγες κι' ὄσους ἄλλους βρῆκε μπροστά του, ἔχτισε, καθὼς λέει τὸ Πάριον χρονικόν, τὴν Ἐφεσο, τὶς Ἐρυθρές, τὶς Κλαζομενές, τὸν Κολοφῶντα, τὴ Μυοῦντα καὶ τὴ Σάμο⁶. Καθὼς δὲ λένε οἱ περισσότεροι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἔχτισε τὶς δώδεκα πόλεις τῆς Ἰωνίας, ἀνάμεσα δὲ σ' αὐτὲς καὶ τὴ Σάμο⁷. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ἀγῶνας μεταξὺ τῶν ντόπιων κατοίκων τῆς περιοχῆς καὶ τῶν ἐπιδρομέων ὑπῆρξε αἱματηρὸς καὶ πολύχρονος, καὶ παρουσίασε πολλὰ καὶ διάφορα φάσεις⁸. Πολλοὶ ἐπίσης ὑποθέτουν ὅτι οἱ λαοὶ ποὺ ξεριζώθηκαν ἀπὸ τὸν τόπο

3. Ἡρόδοτ. Α. 145.

4. Καλλίμ. Ὑμνος στὴν Ἄρτεμη στ. 226.

5. Αἰλιανού: Β. Ἱστορ. Η. 5.

6. Χρονικὸ Πάριον: ἐποχ. κη'.

7. Ἡρόδοτ. Α. 145.

8. Ἱστορ. Παναθην. § 76.

τους, ξαναγύρισαν με περισσότερες δυνάμεις για να διεκδικήσουν τη γη τους και τα δικαιώματά τους. Όσοσο δεν γνωρίζουμε ούτε τη διάρκεια, ούτε τις λεπτομέρειες αυτού του αγώνα.

Ακολουθώντας το Νηλέα ήρθανε στη Σάμο, ο Τεμβρίων ή Τυμβρίων και ο Προκλής ή Πατροκλής του Πιτυρέα, που φύγανε από την πατρίδα τους, την Επίδαυρο, για την έξησ αιτία: Ο Διηφόντης, ο απόγονος του Ηρακλή, επειδή συντέλεσε πάρα πολύ για ν' αυξηθῆ ἡ δύναμη τοῦ βασιληᾶ τῆς Ἀργολίδας Τημένου, ἔλαβε, γι' ανταμειβή, τὴν κόρη τοῦ βασιληᾶ σὲ γάμο, συνάμα δὲ πήρε καὶ τὴν ἄδεια νὰ συγκεντρώσῃ πολλοὺς Δωριεῖς καὶ νὰ χτίσῃ πόλεις, σ' ὅλα τὰ παραθαλάσσια μέρη τῆς Ἀργολίδας. Ἀλλὰ τὰ παιδιά τοῦ Τημένου, ζήλεσαν γιὰ τὴν προτίμησῃ που ἔδειχνε ὁ πατέρας τους στὸ Διηφόντη. Σκότωσαν λοιπὸν τὸν πατέρα τους κι' ἐξαναγκάσανε τὸν Διηφόντη νὰ ἐκπατριστῆ μαζί μὲ ὅλους ἐκείνους που δυσαρέστησε ὁ φόνος τοῦ Τημένου. Μαζὺ λοιπὸν μὲ αὐτοὺς ὁ Διηφόντης πάτησε τὴν Ἐπίδαυρία, τῆς ὁποίας, ὁ ἀπὸ τὸν Ἴωνα καταγόμενος βασιληᾶς Πιτυρέας ὄντας ἀνίκανος ν' ἀντισταθῆ στὴν ὀρμὴ τῶν πολλῶν ἐχθρῶν, ἐγκατέλειψε στοὺς Δωριεῖς τὴν πόλη. Τότε δὲ καὶ ὁ Τεμβρίων μὲ τὸν Προκλή ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρο καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους συμπολίτες τους ἤρθανε τὸ 1130 π.Χ. στὴ Σάμο. Οἱ κάτοικοι τῆς Σάμου, ἐπειδὴ δὲν μπόρεσαν νὰ διώξουν τοὺς ἐπιδρομείς, ἀναγκάστηκαν νὰ συνθηκολογήσουν. Τοὺς δέχτηκαν λοιπὸν «συγκοινωνοὺς τῶν ἐφεστίων θεῶν» καὶ τοὺς παραχώρησαν τὴν πέρα ἀπὸ τὸν Χήσιο ποταμὸ ἔκτασῃ, γιὰ νὰ κατοικήσουν⁹.

Τοιοιουτρόπως ὁ Τεμβρίων καὶ ὁ Προκλής, ἀφοῦ γώρισαν τὸ νησὶ στὰ δυό, στὴ Χησία καὶ στὴν Ἀστυπάλαια, βασίλεψαν ὁ καθένας στὸ μέρος που πήρε. Ὑστερα χτίσανε τὴν πόλη τῆς Σάμου, γράφει δὲ σχετικά μ' αὐτὸ ὁ Στράβωνας, «κτίζει Σάμον δὲ Τεμβρίων, εἶθ' ὕστερον Προκλής» καὶ διατηρήσανε τὴ βασιλεία 10 περίπου χρόνια, δηλαδή ἀπὸ τοῦ 1130 - 1120 π. Χ.¹⁰.

Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, δηλαδή μεταξὺ τοῦ 1184 καὶ τοῦ 1104, λέγεται πὼς ἤρθε στὴ Σάμο κι' ὁ πατέρας τῆς ποιήσης, ὁ Ὅμηρος. Ἄν δὲ καὶ τὰ σχετικά μὲ τοῦτο τὸν ἄνδρα εἶναι συγκεχυμένα, κι' οὔτε μποροῦμε νὰ πιστέψουμε ὅσα ἀναφέρει γι' αὐτὸν ὁ ψευτο-Ἡρόδοτος στὴ βιογραφία που τοῦ ἔγραψε, ἐν τούτοις παραθέτουμε ἐδῶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ βιογραφία, ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὴ Σάμο.

Κατὰ τὸν ψευτο-Ἡρόδοτο, λοιπὸν, ὁ Ὅμηρος ἔφτασε στὴ Σάμο τὴ μέρα

9. Στράβ. Ζ. α' 2 - I 6 17.

10. Στράβ. ΙΔ. α' 3. Ἐπιμ. Μεγα: λ. Ἀστυπάλαια.

πού οί ντόπιοι γιόρταζαν «τ' Ἀπατούρια». Ὄταν δὲ τὸν εἶδε ἕνας Σαμιώτης, πού τὸν γνώριζε ἀπὸ τῆ Χίο, εἰδοποίησε τοὺς θρησκευτικούς ἀρχηγούς τῶν φατριῶν — «τοὺς φράτορες» —, γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ ποιητῆ. Ἀμέσως οἱ φράτορες τὸν ἔστειλαν νὰ πάη νὰ τοὺς φέρη τὸν ξένο. Ὁ πολίτης βρῆκε τὸν Ὅμηρο καὶ τοῦ εἶπε: «ὦ ξένε, ἡ πόλη μας γιορτάζει τ' Ἀπατούρια καὶ σὲ προσκαλοῦνε οἱ «φράτορες» μας γιὰ νὰ γιορτάσης καὶ σὺ μαζύ μας». Ἐνῶ δὲ ὁ ποιητῆς δέχτηκε τὴν πρόσκληση, κι' ἀκολουθοῦσε τὸν Σαμιώτη, ἀντάμωσε στὸ δρόμο μερικὲς γυναῖκες, πού προσφέρανε θυσία στὴν «κουροτρόφο». Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἦταν τυφλός, πλησίασε περισσότερο ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε στὸν τόπο τῆς θυσίας. Τότε ἡ ἱέρεια θύμωσε καὶ εἶπε στὸν ποιητῆ: «Ἄντρα, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἱερά!» Ὁ δὲ Ὅμηρος, πού τὸν ἐξοργίσανε αὐτὰ τὰ λόγια, ἀφοῦ ρώτησε κι' ἔμαθε, ποιά ἦταν κείνη πού τὸν ἐπέπληξε καὶ γιὰ ποιά θεὰ γίνεται ἡ θυσία, ἀπηύθυνε στὴν ἱέρεια τὴν ἀστεία αὐτὴ κατάρρα:

*Κλῶθι μοι εὐχομένω, κουροτρόφε, δὸς δὲ γυναῖκα
τὴν δε νέων μὲν ἀνήσασθαι φιλότητα καὶ εὐνήν,
ἢ δ' ἐπιτερέσθω πολιοκροτάφοισι γέρονσι
ἧν οὐραὶ μὲν ἀπήμβλυνται, θυμὸς δὲ μενοικᾷ*

Ὄταν δὲ ἔφτασε ἐκεῖ πού μένανε οἱ ἱερεῖς, στάθηκε στὸ κατώφλι τῆς πόρτας κι' ἀφοῦ αἰσθάνθηκε τὴ ζέστη ἀπὸ τὴ φωτιά πού ἔκαιε μέσα, εἶπε:

*Ἄνδρὸς μὲν στέφανος παῖδες, πύργοι δὲ πόλῃος
ἵππιοι δ' αὖ πεδίου κόσμος, νῆες δὲ θαλάσσης,
χοήματα δ' αὔξει οἶκον, ἀτὰρ γεραροὶ βασιλῆες
ἤμενοι ἐν ἀγορῇ, κόσμοι λαοῖσιν ιδέσθαι
αἰθόμενου δὲ πυρός, γεραρώτερος οἶκος ιδέσθαι
ἤματι χειμερίω, ὅπότε ἂν νίψῃσι Κρονίων.*

Ἦστερα μπῆκε στὸ σπίτι τῶν φρατόρων, ὅπου τὸν περιποιήθηκαν πολὺ. Τὴν ἄλλη μέρα περνοῦσε ἀπὸ ἕνα ἀγγειοπλαστεῖο τὴν ὥρα πού οἱ μαστόροι ταΐζανε τὴ φωτιά τοῦ καμινιοῦ, γιὰ νὰ ψήσουν τὰ πῆλινα. Ὄταν ἐκεῖνοι ἔμαθαν πὼς ὁ ξένος εἶναι ἄνδρας σοφός, τὸν παρεκάλεσαν νὰ τοὺς τραγουδήσῃ κάτι, καὶ τοῦ ὑποσχέθηκαν ὅτι θὰ τοῦ χαρίσουν πῆλινα ἀπὸ τὴν παραγωγή τους καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχουν. Τότε ὁ Ὅμηρος τραγούδησε γι' αὐτοὺς τὸ παρακάτω τραγούδι πού λέγεται «Κάμινος» ἢ «Κεραμεῖς»:

*Εἰ μὲν δώσετε μισθὸν αἰείσω, ὦ κεραμηῆες,
δεῦρ' ἄγ', Ἀθηναίη καὶ ὑπείρεχε χεῖρα καμίνου
εὐδὲ πεπανθεῖεν κότυλοι καὶ πάντα κανάστρα
φροχθῆναί τε καλῶς καὶ τιμῆς ὄνον ἀρέσθαι,
πολλὰ μὲν εἶν' ἀγορῇ πωλεύμενα, πολλὰ δ' ἀγνιαῖς,*

πολλά δέ, κερδηθῆναι ἡμῖν δὲ δὴ, ὡς σφιν ἀεῖσαι.
 Ἦν δ' ἐπ' ἀναδείην τρεφθέντες, ψεύδε ἄρησθε,
 συγκαλέω δὴ ἔπειτα καμίνω δηλητηῆρας,
 Σύντριβ' ὁμῶς Σμάραγόν τε καὶ Ἄσβεστον ἠδὲ Σαβάκτην.
 Ὀμόδαμόν θ' ὡς τῆδε τέχνη κακὰ πολλὰ πορίζοι.
 Πέροθε πῦρ αἴθουσαν καὶ δώματα σὸν δὲ κάμινος
 πᾶσα κυκηθείη, κεραμέαν μέγα κακυσάντων
 ὡς γνάθος ἰππεΐη βρούκει, βρούκοι δὲ κάμινος,
 πάντ' ἔντοσθ' αὐτῆς κεραμήϊα λεπτὰ ποιούσα.
 Δεῦρο καὶ Ἥελίου θύγατεε, πολυφάρμακε Κίρκη,
 ἄγρια φάρμακα βάλλε, κάκου δ' αὐτοῖς τε καὶ ἔργα
 δεῦρο δὲ καὶ Χείρων, ἀγέτω πολλέας Κερταύρους,
 οἳ θ' Ἑρακλῆος χεῖρας φύγον, οἳ νε ἀπόλοντο,
 τίπτειεν τάδε ἔργα κακῶς πίπτοι δὲ κάμινος·
 αὐτοὶ δ' οἰμώζοντες δρώατο ἔργα πονηρά,
 γηθήτω δ' ὀρώων αὐτῶν κακοδιμόνα τέχνην,
 ὅς δὲ χ' ὑπερκύψει, περὶ τούτου πᾶν τὸ πρόσωπον
 φλεχθείη, ὡς πάντες ἐπίσταντ' αἴσιμα ρέξειν

Ὅταν δὲ ξεχειμώνιασε στῆ Σάμο, πήγαινε, ὀδηγούμενος ἀπὸ παιδιᾶ,
 κάθε πρωτομηναῖα στὰ σπίτια τῶν πλουσίων, κι' ἔφελνε τὴν «Ἐ ἰ ρ ε σ ι ὶ ὠ
 ν η ν», δηλαδή τὰ παρακάτω εὐχετήρια λόγια, κι' ἔπαιρνε γιὰ τὸν κόπο
 τοῦ ἕνα νόμισμα:

Δῶμα προσετραπόμεσθ' ἀνδρὸς μέγα δυναμένοιο,
 ὅς μέγα μὲν δύναται, μέγα δὲ βρέμει ὄλβιος ἀεὶ·
 αὐτὰ ἀνακλίεσθε θύραι, πλοῦτος γὰρ ἔσεισιν
 πολλός. σὺν πλούτῳ δὲ καὶ εὐφροσύνῃ τεθαλυῖα,
 εἰρήνη τ' ἀγαθή· ὅσα δ' ἄγγεα, μεστὰ μὲν εἶη,
 κυρβαίει δ' ἀεὶ κατὰ καρδόπου ἔρπον μύξα
 νῦν μὲν κοιθαίην εὐώπιδα σησαμόεσσαν·
 τοῦ παιδὸς δὲ γυνῆ κατὰ δίφρακα βήσεται ὕμιν,
 ἡμίονοι δ' ἄξουσι κραταίποδες ἔς τόδε δῶμα·
 αὐτὴ δ' ἰστὸν ὑφαίνοι ἐπ' ἠλέκτρῳ βεβανῖα
 νεῦμαίτι, νεῦμαι ἐνιαύσιος ὡς τε χελιδῶν
 ἔστηκ' ἐν προθύροις ψιλῆ πόδα·, ἀλλὰ φέρ' αἶψα
 πέρσαι τῷ Ἀπόλλωνι γιγιάτιδος·
 Εἰ μὲν τι δώσεις, εἰδὲ μὴ, οὐχ' ἐστήξομεν,
 οὐ γὰρ συνοικήσοντες ἐνθάδ' ἴλθομεν,

Ἄφοῦ δὲ ἀναχώρησε ἀπὸ τῆ Σάμο στὶς ἀρχές τῆς ἀνοιξῆς γιὰ νὰ μετα-
 βῆ στὴν Ἀθήνα, προσορμίστηκε στὴ Νιό, ἐκεῖ ὁμῶς ἀρρώστησε καὶ πέθανε.

Λεωγόρας. Πόλεμος πρὸς τοὺς Ἐφεσίους. Ἐκπατρισμός καὶ ἐπάνοδος τοῦ Λεωγόρα.

Γιὰ τὸν θίο δὲ τοῦ Προκλή κι' ἂν τὸν διαδεχτήκανε στή βασιλεία τὰ παιδιά του, δὲν ξέρομε τίποτα τὸ συγκεκριμένο. Ξέρομε ὅμως ὅτι ὁ Τεμβρίων, ἔγινε ἀρχηγὸς ὁμάδας ἀποίκων καὶ μετανάστεψε στή Θράκη, ἀφήνοντας διάδοχό του στή Σάμο τὸ Λεωγόρα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Σαμιῶτες πολέμησαν πρὸς ξένους¹.

Στὴν Ἐφεσο τότε βασίλευε ὁ Ἄνδροκλος, ἓνας ἀπὸ τοὺς γιουὺς τοῦ Κόδρου, ὁ ὁποῖος εἶχε κατοικήσει τὴν πόλη κατὰ τὴ μετοικεσία τοῦ Νηλέα. Αὐτός, θεωρούμενος ἰδρυτὴς τοῦ βασιλείου τῶν Ἰώνων, ἀπολάβαινε ἰδιαίτερες τιμὲς ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους Ἰῶνες, δηλαδὴ τοῦ δίνανε τὴν προεδρία στοὺς ἀγῶνες, φοροῦσε ἐπίσημη βασιλικιὰ πορφύρα, κρατοῦσε «σκίπωνα», ἀντὶς γιὰ σκῆπτρο καὶ εἶχε τὴν ἀρχιερατεία στή λατρεία τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρας². Στὸν Ἄνδροκλο δὲν ἄρεσε ἡ διακυβέρνηση τῆς Σάμου ἀπὸ τὸν Λεωγόρα ἐπειδὴ αὐτὸς πού εὐνοοῦσε τὴ γεωργία, προστάτευε τοὺς ἀρχαίους τῆς Σάμου κατοίκους — τοὺς Κάρες — ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς καὶ τὶς καταπιέσεις πού ὑποφέρανε στὴν ἀπέναντι Μικρασιατικὴ παραλία. Ἔτσι λοιπὸν μὲ τὴν πρόφαση πὼς ὁ Λεωγόρας σχεδιάζει μαζὺ μὲ τοὺς Κάρες νὰ χτυπήσουν τὴν Ἐφεσο, στὴν πραγματικότητά δὲ γιὰ τὴ φθοροῦσε τὴν εὐημερία τῆς Σάμου καὶ ἀγωνιοῦσε γιὰ τὴν κατάκτησή της, ἐκήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ βασιλεῆ τῆς Σάμου.

Κατὰ τὸν πόλεμο αὐτὸ ὁ Λεωγόρας ὑπῆρξε ἄτυχος, ὑποχρεώθηκε δέ, ὕστερα ἀπὸ ἐπίμονο ἀγῶνα, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴ Σάμο καὶ νὰ καταφύγῃ μὲ μερικὸς ὁπαδούς του στὸ φρούριο Ἄναια, στὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴ ἀκτὴ³. Κι' ἄλλοι Σαμιῶτες πού φύγανε τότες ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, πήγανε στὸ νησί «Θ ρ ά κ η» — πού λέγονταν παλαιότερα «Δ α ρ δ α ν ί α» — κι' ἀφοῦ κατοικήσανε κεῖ, τὸ μετωνόμασαν «Σ α μ ο θ ρ ά κ η»⁴.

Ὁ δὲ Λεωγόρας ἀφοῦ δχύρωσε τὰ Ἄναια, τὰ χρησιμοποιοῦσε σὰν βάση ἐξόρμησης καὶ ἐξοικονομοῦσε ἐπὶ 10 ὀλόκληρα χρόνια τὰ πρὸς συντήρηση, μὲ τὴ ληστοπειρατεία.

1. Στράβ. ΓΔ' α' 13.

2. Αὐτόθι: Γ. 6' 17.

3. Θουκυδ. Γ. 32 Κ 16. — Πλουτ. Ἑλλ. νε — Σουΐδας λ. Ἄναια.

4. Στράβ. Ζα. 19 — Παισαρ. Ζ4.

Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Ἄνδροκλος πού ἔγινε κυρίαρχος τῆς Σάμου, ἐπέκτεινε τὸ κράτος του καὶ στὰ γειτονικὰ νησιά, ἔτσι πού ἔγινε ὁ πραγματικὸς μονάρχης ὀλόκληρης σχεδὸν τῆς Ἰωνίας. Ἄλλὰ μετὰ ἀπὸ 10 χρόνια ὁ Λεωγόρας χτύπησε μὲ πολλές δυνάμεις τὸν ἄρπαγα τοῦ θρόνου του καὶ τὸν νίκησε ὕστερα ἀπὸ πολύχρονο καὶ πεισματικὸ ἀγῶνα, κατὰ τὸν ὅποιο ἐπεδείχτηκε κι' ἀπὸ τὶς δυὸ μεριὲς ἀξιοθαύμαστη ἀντρειωσύνη. Ἔτσι ὁ Λεωγόρας ἔδιωξε ἀπὸ τὴ Σάμο τοὺς Ἐφεσίους καὶ ξαναπῆρε τὴ βασιλικὴ ἐξουσία.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Λεωγόρα καὶ ἡ προστασία πού παρεῖχε στοὺς Κάρεις, συνδέσανε πιὸ πολὺ τὶς φιλικὲς σχέσεις ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ στοὺς Σαμιῶτες. Γι' αὐτὸ, ὅταν λιγάκι ἀργότερα ξέσπασε δυνατὸς πόλεμος ἀνάμεσα στοὺς Πριηνεῖς καὶ στοὺς Κάρεις, κι' οἱ Πριηνεῖς στείλανε πρεσβευτὲς στοὺς Σαμιῶτες γιὰ νὰ τοὺς ὑπενθυμίσουν τὴν κοινὴ τους καταγωγὴ καὶ νὰ γυρέψουν τὴν πολεμικὴ τους συνδρομὴ, οἱ Σαμιῶτες γιὰ κοροϊδία, κι' ἀντὶ γιὰ ἄλλη βοήθεια, τοὺς ἔστειλαν μιὰ βάρκα μονόξυλη!⁵. Ὅμως οἱ Πριηνεῖς δέχτηκαν τὴ βάρκα σὰν θεόσταλτη, ἀγωνίστηκαν μὲ πολὺ θάρρος καὶ νίκησαν τοὺς Κάρεις, τοὺς ὁποίους μάλιστα βοήθησε ὁ Ἄνδροκλος μὲ μεγάλη δύναμη. Μετὰ τὴ νίκη τους οἱ Πριηνεῖς ἐκφράσανε τὴν εὐγνωμοσύνη τους πρὸς τοὺς Σαμιῶτες, στοὺς ὁποίους ἀποδώσανε κατὰ κύριο λόγο, τὴν ἐπιτυχία τους. Ἄλλὰ οἱ Σαμιῶτες θέλησαν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὴν περίσταση καὶ ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Πριηνεῖς μιὰ ἔκταση γῆς στὴν ἀπέναντι τῆς Σάμου Βατινήτιδα χώρα. Ἔνεκα δὲ τούτου, ἀναπτύχθηκε τὸ μεγάλο ἐκεῖνο μεταξὺ Σαμιωτῶν καὶ Πριηνέων μῖσος, πού ἐπέφερε πολλὰ κακὰ καὶ στοὺς δυὸ λαοὺς καὶ τὸ ὅποιο δὲν ἔσβησε παρὰ μονάχα μὲ τὴν καταστροφὴ τους.

5. Βαλερ. Μαξιμ. I 6.

Ἀμφικράτης. Συλοσῶν. Δημοτέλης (1110-620 π.Χ.). Ἐπανάσταση τῶν δούλων

Παραμένει ἄγνωστο πόσα χρόνια ἀκριβῶς βασίλευσε στή Σάμο ὁ Λεωγόρας μετὰ τὸ διώξιμο τοῦ Ἀνδρόκλου. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν ἀρκετὰ ἡλικιωμένος, φαίνεται πὼς θὰ κυβέρνησε γιὰ λίγο διάστημα, ὥστε ὑποτίθεται, πὼς πέθανε γύρω στὰ 1110 π.Χ.

Μετὰ ἀπὸ τὸ Λεωγόρα καὶ ἐπὶ τέσσερες σχεδὸν αἰῶνες τὴν ἱστορία τῆς Σάμου τὴ σκεπάζει σκοτάδι ἀξεπέραστο. Ἀπὸ τὰ σχετικὰ συγγράμματα, τὰ ὅποια θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς διαφωτίσουν γιὰ τὰ γεγονότα τῶν χρόνων ἐκείνων, κανένα δὲν περισώθηκε, ἔνεκα δὲ τούτου καὶ μεῖς ἀναγκαζόμαστε νὰ παρέλθουμε σιωπηρὰ ἓνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα, κατὰ τὸ ὅποιο πολλὰ ἴσως ἀξιόλογα θὰ ἔγιναν, καὶ νὰ πάρουμε τὸ μίτο τῆς Ἱστορίας στὰ χέρια μας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀμφικράτη, τὸν ὁποῖο θρῖσκουμε βασιλῆα τῆς Σάμου λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν 20ῆ Ὀλυμπιάδα, δηλαδὴ τὸ 670 π.Χ. Ἀλλὰ οὔτε καὶ ξέρουμε ἀκριβῶς, τὰ σχετικὰ μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Ἀμφικράτη. Ὅτι δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἢ Σάμος ἦταν ἀρκετὰ δυνατὴ, τὸ συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, ποὺ γράφει στὴν Ἱστορία του ὅτι ὁ Ἀμφικράτης ἔκαμε ἐκστρατεία κατὰ τῆς Αἴγινας καὶ προξένησε μεγάλη ζημιὰ στοὺς Αἰγινῆτες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κι' ἔπαθε πολλὰ¹. Ὁ πόλεμος δὲ αὐτὸς ποὺ ἔγινε σὲ τόσο μακρυνὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Σάμο, μαρτυρᾷ πὼς ὁ Ἀμφικράτης εἶχε σοβαρὴ ναυτικὴ δύναμη. Ὅπως δὲ καὶ νὰ εἶναι, ὁ πόλεμος αὐτὸς μὲ τοὺς Αἰγινῆτες γέννησε ἄσθεστο μῖσος μεταξὺ τῶν δυὸ λαῶν. Καὶ οἱ Αἰγινῆτες ἐκδήλωσαν ἀργότερα τὸ μῖσος τοὺς πρὸς τοὺς Σαμιῶτες. Συγκεκριμένα δέ, ὅταν ἐκστρατεύσανε κατὰ τῆς Κυδωνίας τῆς Κρήτης ποὺ ἦτανε Σαμιακὴ ἀποικία, τοὺς μὲν Σαμιῶτες τοὺς διώξανε ἀπὸ κείνο τὸν τόπο, τὰ δὲ σαμιώτικα καράβια ποὺ πέσανε στὰ χέρια τοὺς τ' ἀχρηστέψανε, κόβοντας τὶς μυτερές τοὺς πλώρες, καὶ τ' ἀφιερῶσανε στὸ ἱερὸ τῆς Ἀθηνᾶς, στὴν Αἴγινα.

Φαίνεται δὲ πὼς ὁ Ἀμφικράτης ἦταν ἄντρας τυραννικός, γι' αὐτὸ ἔγινε στάση, κι' αὐτὸς μὲν ἔχασε τὸ θρόνο, ἀνέλαβαν δὲ τὴν ἐξουσία οἱ ὑποκινητὲς τῆς ἐξέγερσης Γεωμόροι, δηλαδὴ οἱ ἀριστοκράτες.

Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ὑποθέτουν πὼς ξέσπασε στὴ Σάμο ἡ ἐπανάσταση τῶν

1. Ἡρόδοτ. Γ. 59.

δούλων, κατά τὴν ὁποία χίλιοι δούλοι βγήκανε ἀπὸ τὴν πόλιν, καταλάβανε τὸ βουνὸ Καρβούνη καὶ ἀπὸ κεῖ ἐξορμούσαν κατὰ τῶν ἀφεντάδων καὶ τοὺς προξενούσαν μεγάλες ζημιές. Ἐφοῦ δὲ ἡ ἐπανάσταση διαρκούσε ἕξ χρονία καὶ εἶδαν οἱ δουλοχτῆτες τῆς Σάμου πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ ὑποτάξουν τοὺς ἐπαναστάτες, συμβουλευτήθηκαν τὸ μαντεῖο καὶ ὑπογράψανε συνθήκες σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες οἱ ἀντάρτες μπόρουν ν' ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ νὰ πᾶνε στὴν Ἔφεσο ².

Ἡ ἱστορία ἀπόδειξη γιὰ τὴ δύναμη τῆς Σάμου εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι λιγότερο ἀργότερα οἱ Σαμιῶτες, πού δὲν ξεχνοῦσαν ὅσα πάθαν ἀπὸ τοὺς δούλους, στείλανε ναυτική βοήθεια στοὺς Λακεδαιμονίους οἱ ὅποιοι πολεμοῦσαν μὲ τοὺς Μεσσηνίους ³. Εὐγνωμονοῦντες δὲ γι' αὐτὴ τὴ συνδρομὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι κι' ἀνταποδίνοντας τὴ χάρη, βοηθήσανε κι' αὐτοὶ ἀργότερα μὲ στρατὸ τοὺς Σαμιῶτες φυγάδες πού γύρεψαν τὴ συνδρομὴ τους κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ Πολυκράτη.

Ὡστόσο οἱ Γεωμόροι δὲν διατηρήσανε γιὰ πολὺ καιρὸ τὴν ἐξουσία. Αἰματηρὸς πόλεμος ξέσπασε μεταξὺ Αἰολέων καὶ Σαμίων, πιθανὸν δὲ αἷτιοι τοῦ πολέμου νὰ ἦταν οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Λέσβου, οἱ ὅποιοι, ὅταν οἱ Αἰολεῖς τοὺς διώξαν ἀπὸ κείνο τὸ νησί, κατέφυγαν στὴ Σάμο, στὸν Κυδρόλαο. Ἐχοντας δὲ αὐτοὶ στὴ μνήμη τους τὰ παθήματα τῶν προπατόρων τους, ἴσως νὰ παραπέισαν τοὺς Σαμιῶτες νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τῶν Αἰολέων, μὲ τὴν ἐλπίδα ν' ἀποκτήσουν ξανά τὴ χαμένη τους πατρίδα. Οἱ Σαμιῶτες δέ, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἔνεκα τῆς μακρυνῆς συγγενείας τους μὲ τοὺς Λεσβίους, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ ἐλπίζαν νὰ ὠφεληθοῦνε ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἄκουσαν τὶς προτροπές τους. Ἐφοῦ λοιπὸν ἀποφασίσανε τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Αἰολέων, ἐκλέξανε στρατηγὸ τὸν Συλοσῶντα, τὸν γιὸ τοῦ Καλλιτέλη, ἕνα δημοφιλεῖς καὶ σεβαστὸ ἄντρα.

Αὐτὸς δέ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἐπεδίωκε ν' ἀνατρέψῃ τὴν ἐξουσία τῶν Γεωμόρων καὶ νὰ καταλάβῃ ὁ ἴδιος τὴν ἀρχή, μὲ εὐχαρίστηση ἄρπαξε τὴν περίσταση, τὴν τόσο εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν σκοπῶν του. Καὶ λοιπὸν, ἐνῶ οἱ Σάμιοι οἱ ὅποιοι προπαρασκευάζοντο γιὰ τὴν ἐκστρατεία, ἀμελοῦσαν, κατὰ τὴ γιορτὴ τῆς Ἡρας νὰ κάμουν τὶς ἐτοιμασίες γιὰ τὸ πανηγύρι, ὁ Συλοσῶντας παριστάνοντας τὸ θεοφοβούμενο, διακήρυξε πὼς δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ ποτὲ ἐπὶ τῆς στρατηγίας του νὰ παραμεληθῇ τίποτα ἀπὸ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς καὶ ἀπαίτησε ὅπως πάρουν ὅλοι μέρος στὴ γιορτὴ, κατὰ τὴ συνήθεια.

2. Μαλαχὸς, στὸν Ἄθην. ΣΤ' 32.

3. Ἡροδότ. Γ. 47.

Τὰ λόγια τοῦ Συλοσῶντα πείσανε τοὺς Σαμιῶτες, οἱ ὅποιοι θαυμάζανε τὸν στρατηγὸ γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀντρεία του, κι' ἀφοῦ ἄφησαν κάθε δουλειά, ἦρθανε στὸ ἱερό τῆς Ἥρας ὅπου ἔστησαν σκηνές κι' ἐτοιμάστηκαν γιὰ τὸ πανηγύρι. Ἐνῶ ὅμως ὅλοι ἦτανε ξένοιαστοι καὶ δὲν περίμεναν τίποτα τὸ κακό, ὁ στρατηγὸς Συλοσῶντας, προσκάλεσε καὶ τοὺς ναῦτες οἱ ὅποιοι ἦτανε μέσα στὰ καράβια ἔτοιμοι γιὰ ταξίδι, καὶ μαζὺ μ' αὐτοὺς μπῆκε τὴ νύχτα στὴν πόλη. Ἐκεῖ δέ, ἀφοῦ κατέλυσε τὴν ἀρχὴ τῶν Γεωμόρων, ἀνακηρύχτηκε αὐτὸς βασιλεὺς ⁴.

Ἐστερα ἀπὸ λίγο καιρό, οἱ Σαμιῶτες φανερώσανε καὶ πάλι τὴ φιλοπόλεμη διάθεσή τους· γιατί, ἐνῶ οἱ Χαλκιδεοὶ πολεμοῦσαν πρὸς τοὺς Ἐρετριεῖς καὶ ἦρθαν οἱ Μιλήσιοι σὲ βοήθεια τῶν τελευταίων, οἱ Σαμιῶτες συμμάχησαν μὲ τοὺς Χαλκιδεοὺς καὶ συντέλεσαν πολὺ στὴ νίκη τῶν Χαλκιδέων ἐναντία στοὺς Ἐρετριεῖς ⁵. Κατὰ δὲ τὴν 30ῆ ἢ 32ῆ Ὀλυμπιάδα, δηλαδὴ τὸ 648 π.Χ., οἱ Σαμιῶτες κλήθηκαν διαιτητὲς γιὰ νὰ κρίνουν μιὰ διαφορὰ ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στοὺς Χαλκιδεοὺς καὶ τοὺς Ἀνδριῶτες καὶ δῶσανε τὴν ψῆφο τους ὑπὲρ τῶν τελευταίων ⁶.

Μὲ πολὺ μεγάλη συντομία περάσαμε τὸ περὶ τῶν βασιλείων τῆς Σάμου μέρος, ἐπειδὴ τὰ ἀρχαῖα συγγράμματα ποὺ περισώθηκαν, ἐλάχιστες εἰδήσεις μᾶς παρέχουν γι' αὐτοὺς. Πραγματικά, εἶναι πάρα πολὺ μεγάλο δυστύχημα, τὸ ὅτι χάθηκαν ἐκεῖνα τὰ συγγράμματα, ὅπου βέβαια μὲ λεπτομέρειες θὰ ἀναφέρονταν τὰ σχετικά μὲ τὴ Σάμο. Καὶ ἔτσι, πολλὰ μὲν ἔργα, καὶ ἴσως μεγάλα, τὰ ἔσθησεν ὁ χρόνος, πολλῶν δὲ περιφνημῶν ἀνδρῶν καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα παραδόθηκαν στὴ λησμονιά. Ὅσοι δὲ καταπιάνονται νὰ γράφουν τὴν ἱστορία ἐκείνων τῶν χρόνων περιέρχονται σὲ πολὺ μεγάλη ἀπορία. Γι' αὐτὸ κι' ἐμεῖς κλείνουμε τὸ κεφάλαιο τῶν βασιληῶδων τῆς Σάμου μὲ τὸν Δημοτέλη, γιὰ τὸν ὅποιον ὅμως δὲν ξέρουμε τίποτες ἄλλο, παρὰ ὅτι σκοτώθηκε κατὰ τὴν 40ῆ Ὀλυμπιάδα, δηλαδὴ τὸ 620 π.Χ. καὶ ὑπῆρξε ὁ τελευταῖο βασιλεὺς τῆς Σάμου.

4. Πολυαίν. Στρατηγ. ΣΤ' 45.

5. Ἡροδότ. Ε' 99 — Θουκυδ. Α. 15 — Στράβ. Ι. α' 12.

6. Πλουτάρχ. Ἑλλην. Α.

Ἐξουσία τῶν Γεωμόρων. Κατάλυσή της. Δημοκρατία. Ἀρπαγή τοῦ θώρακα καὶ τοῦ κρατῆρα. Οἱ Σαμιῶτες λευτερόνουν τριακόσους Κερκυραίους.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Δημοτέλη ἡ ἐξουσία πέρασε ξανά στὰ χέρια τῶν Γεωμόρων, οἱ ὅποιοι ὅμως γιὰ λίγο χρόνο τὴ διατηρήσανε. Χαρακτηριστικὸ τῆς ἀριστοκρατίας εἶναι ὁ ἐγωϊσμός της, πού δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὸν ἐγωϊσμό τῶν τυράννων. Ἔτσι, οἱ αἰτίες ἐκεῖνες πού προκαλοῦνε τὸ γκρέμισμα τῶν θρόνων, ἐπενεργοῦνε καὶ στὴν κατάλυση τῶν ἀριστοκρατιῶν.

Οἱ Μεγαρίτες πού εἶχαν ἀφορμὲς πολέμου κατὰ τῶν Περινθίων, οἱ ὅποιοι ἦταν ἄποικοι τῆς Σάμου, ἐκστρατεύσανε κατ' αὐτῶν, κουβαλοῦσαν δὲ μαζί τους κι' ἀλυσσίδες γιὰ νὰ δέσουν ὅσους ἐχθροὺς θὰ αἰχμαλώτιζαν. Ὄταν ἔμαθαν αὐτὰ οἱ Γεωμόροι τῆς Σάμου, ἀποφάσισαν νὰ στείλουν γρήγορα βοήθεια στοὺς Περινθίους, γιὰ τὸ λόγο ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς ἀποίκους τους, πού βρίσκονταν στὸν ἔσχατο κίνδυνο, στὴν οὐσία δὲ γιὰ νὰ ἀπαλλαχτοῦν ἀπὸ τὴν παρουσία ἐκείνων πού τοὺς ἦταν ἐμπόδια στὴ διατήρηση τῆς ἀχαλίωτης ἐξουσίας τους. Ἔστειλαν λοιπὸν ἐνάντια στοὺς Μεγαρίτες 30 καράβια ὑπὸ 9 στρατηγούς. Ἀπὸ αὐτὰ μερικὰ καταστράφηκαν ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι ἀπὸ κεραυνό, τὰ ἄλλα δὲ φτάσανε στὴ Πέρινθο, κατανικήσανε τοὺς Μεγαρίτες καὶ πιάσανε 600 αἰχμαλώτους ἀπὸ αὐτούς.

Ἦστερα ἀπὸ τέτοια νίκη οἱ στρατηγοὶ τῆς Σάμου τὸ πήραν ἀπάνω τους, ὅπως λέμε, καὶ σκέφθηκαν νὰ καταλύσουν τὴν ὀλιγαρχία τῶν Γεωμόρων στὴν πατρίδα τους. Δώσανε δὲ τὴν εὐκαιρία γι' αὐτὸ οἱ κυβερνήτες τῆς Σάμου, πού γράψανε στοὺς στρατηγούς νὰ φέρουν στὴ Σάμο τοὺς Μεγαρίτες δεμένους μὲ κεῖνες τὶς ἀλυσσίδες τὶς ὁποῖες προορίζανε γιὰ τοὺς Περινθίους. Οἱ δὲ στρατηγοί, ὅταν πήραν τὰ γράμματα, τὰ δεῖξανε στοὺς Μεγαρίτες καὶ τοὺς ἔπεισαν νὰ συνταχθοῦνε μαζί τους, καὶ νὰ λευτερώσουν τὴν πόλη. Γιὰ νὰ πετύχουν δὲ στὸ σκοπὸ τους, σὲ κοινὴ σύσκεψη ἀποφάσισαν νὰ θάλουν, ὅταν θὰ πλησιάζουν στὴ Σάμο, τὶς ἀλυσσίδες τῶν δεσμῶν γύρω ἀπὸ τὰ σκέλια τους καὶ νὰ περιλάβουν τ' ἀνοίγματα τους μέσα στὴ ζώνη τοῦ χιτῶνα τους, γιὰ νὰ μὴν ἐμποδίζονται ὅταν περπατοῦν. Ἔτσι ψευτοδέθηκαν οἱ αἰχμάλωτοι καὶ ἀφοῦ πήραν ἀπὸ ἓνα ξίφος, καταλεύσανε στὴ Σάμο. Ἀφοῦ δὲ βγήκαν στὴ στερηγὰ, προχώρησαν διὰ μέσου τῆς Ἀγορᾶς πρὸς τὸ Βουλευτήριο, ὅπου καθόντανε συγκεντρωμένοι ὅλοι οἱ ἀριστοκράτες, περιμένοντας τὸν ἐρχομὸ τῶν

στρατηγῶν καὶ τῶν αἰχμαλώτων. Ἄλλὰ οἱ Μεγαρίτες, μόλις δόθηκε τὸ σύνθημα τῆς σφαγῆς, ἔπεσαν ἀπάνω τους καὶ τοὺς σκότωσαν ὅλους. Ἀφοῦ δὲ ἡ πόλη λευτερώθηκε, ὅσοι θέλανε ἀπὸ τοὺς Μεγαρίτες, πού βοήθησαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της, γραφτήκανε πολῖτες τῆς Σάμου, τὴν ἀρχὴ δὲ τῶν Γεωμόρων, ἀντικατέστησε τὸ Δημοκρατικὸ πολίτευμα, κατὰ τὸ ἔτος 610 π.Χ. Τότε κατασκεύασαν ἓνα μεγάλο οἶκημα, μέσα στὸ ὁποῖο θάλανε, γι' ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος τίς «π έ δ ε ς» τῶν Μεγαριτῶν, γι' αὐτὸ καὶ τὸ κτίριο αὐτὸ ἐπιωνομάστηκε «Π ε δ ή τ η ς»¹.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὁ Ἄρκεσίλαος, ὁ γυιὸς τοῦ Βάττου τοῦ βασιλεῦς τῆς Κυρήνης, ἀναγκάστηκε νὰ ἐκπατριστῆ καὶ κατέφυγε στὴ Σάμο. Διατηροῦσαν δὲ οἱ Σαμιῶτες σχέσεις μὲ τοὺς Κυρηναίους ἀπὸ τότε πού ἓνας Σαμιώτης πλοίαρχος, ὁ Κωλαῖος, ταξιδεύοντας γιὰ τὴν Αἴγυπτο, ξέπεσε στὸ νησὶ Πλατέα, ὅπου, συναντήθηκε μὲ μερικοὺς κατοίκους τῆς Θήρας πού πήγαιναν ν' ἀποικίσουν τὴν Κυρήνη καὶ εἶχαν ἔλλειψη τροφίμων, καὶ τοὺς βοήθησε. Ὁ Ἄρκεσίλαος λοιπὸν στρατολόγησε πολλοὺς ἄντρες στὴ Σάμο κι' ἐπέστρεψε στὴν Κυρήνη, ὅπου μὲ τὴ βοήθεια αὐτῶν, κατέλαβε τὴν ἔξουσία. Δὲν κυβέρνησε ὅμως γιὰ πολὺ καιρὸ γιατί σκοτώθηκε ἀπὸ τοὺς Βαρκαίους. Ἡ τύχη δὲ τῶν ἀντρῶν ἐκείνων πού τὸν ἀκολούθησαν ἀπὸ τὴ Σάμο μᾶς εἶναι ἀγνωστὴ².

Οἱ παλαιῆς πειρατικῆς συνήθειες τῶν Καρῶν δὲν εἶχαν ἐκλείψει ἀκόμα ἀπὸ τὴ Σάμο. Τὸν τρίτο χρόνο τῆς 47ης Ὀλυμπιάδας, δηλ. τὸ 590 π.Χ., ἀναφέρεται πὼς οἱ Σαμιῶτες ἄρπαξαν ἓνα θώρακα ἐξαίσιος, τὸν ὁποῖο ὁ Ἄμμασις, ὁ βασιλεὺς τῆς Αἴγύπτου, ἔστειλε δῶρο στοὺς Λακεδαιμόνιους. Ἦταν δὲ ὁ θώρακας αὐτὸς λινὸς κι' εἶχανε ὑφάνει ἀπάνω διάφορα ζῶα, ὀλόγυρα δὲ στολιζόταν μὲ θαμιθάκι καὶ μὲ χρυσάφι. Τὸν ἔκαναν δὲ ἀξιοπρόσεχτο τὰ κρόσια του, πού τὸ καθένα, ἂν καὶ λεπτότατο, ἀπετελεῖτο ἀπὸ 460 ἄλλα, τὰ ὁποῖα ὅλα διακρίνονταν πάρα πολὺ καλά³.

Ἐνα δὲ χρόνος μετὰ τὴν ἄρπαγὴ τοῦ θώρακα οἱ Σαμιῶτες κλέψανε καὶ ἓναν καλλιτεχνικώτατο γάλκινο κρατήρα πού τὰ χεῖλια του ἦταν πλουμισμένα μὲ ἐκτυπώματα ζώων καὶ χωροῦσε μέσα τριακόσους ἀμφορεῖς. Αὐτὸν τὸν κρατήρα τὸν ἔστειλαν στὸν Κροῖσο οἱ Λακεδαιμόνιοι, σὲ ἀντάλλαγμα τοῦ χρυσαφιοῦ πού κείνος τοὺς πρόσφερε γιὰ νὰ κατασκευάσουν τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα στὸ Θόρακα. Τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὴ τὴν ἄρπαγὴ τὰ ἱστορήσανε διπλᾶ: γιατί οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι λέγανε πὼς ὁ κρατήρας πού τὸν ἔστειλαν στίς Σάρδεις, κομίστηκε στὴ Σάμο, ἐκεῖ δὲ ὅταν τὸ ἔμαθαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κα-

1. Πλουτάρχ. Ἑλλην. ΑΖ.

2. Ἡροδότ. Δ. 152, 162, 163, 164.

3. Ἡροδότ. Γ. 47.

τοίχους, πήγαν με τὰ καράβια καὶ τὸν ἀρπάξανε· οἱ δὲ Σαμιῶτες ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀποκρούοντας τὴ θρῆσιν, ἰσχυρίζονται πῶς οἱ Λακεδαιμόνιοι ποὺ μετέφεραν τὸν κρατῆρα, ὅταν ἔμαθαν ὅτι ὁ Κροῖσος αἰχμαλωτίστηκε καὶ οἱ Σάρδεις κατελήφθησαν ἀπὸ τὸν Κύρο, πούλησαν τὸν κρατῆρα στὴ Σάμο, σὲ ἰδιῶτες, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀφιέρωσαν στὸ ναὸ τῆς Ἥρας⁴.

Κατὰ τὴν αὐτὴ περίπου ἐποχὴ, δηλαδὴ μεταξὺ τοῦ 580 καὶ 560 π.Χ., οἱ Σαμιῶτες συνδράμανε καὶ ματαιώθηκε μιὰ πράξη ἐπονείδιστη, καὶ γι' αὐτὸ ἐπέσυραν ἐναντιὰ τους τὴν ἐχθρότητα τοῦ Περσίου, τοῦ ἰσχυροῦ τυράννου τῆς Κορίνθου, κέρδισαν ὅμως ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν εὐγνωμοσύνη τῶν Κερκυραίων.

Ὁ Περσὶς, ἀκούοντας τὶς διαβολὲς τῶν παλλακίδων του, σκότωσε τὴ γυναῖκα του Λυσιδα, ποὺ ἦταν ἔγκυος, ἀφοῦ δὲ ἀποκήρυξε τὸ γυιό του τὸ Λυκόφρονα, τὸν ἐξόρισε στὴν Κέρκυρα, ὅπου τὸν σκότωσαν οἱ ντόπιοι. Ἐκεῖνος τότε ποὺ ἀγανάχτησε γιὰ τὸ φόνο τοῦ γυιῶ του, ἔπιασε 300 ἀγόρια Κερκυραίων προυχόντων καὶ τὰ ἔστειλε στὶς Σάρδεις στὸν Ἀλυάττη γιὰ νὰ τὰ μόνουχισῃ. Ἀλλὰ οἱ Κορίνθιοι ποὺ μεταφέρνανε τὰ παιδιὰ ἀναγκάστηκαν ἀπὸ τὴν κακοκαιρία νὰ προσορμιστοῦν στὴ Σάμο.

Ὅταν οἱ Σαμιῶτες ἔμαθαν τὸ λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ὀδηγοῦνταν στὶς Σάρδεις κείνα τὰ παληκάρια, τὰ ὀρμήνεψαν νὰ καταφύγουν ἰκέτες στὸ ἱερὸ τῆς Ταυροπόλου Ἀρτέμιδας, ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος, ἢ στὸ ναὸ τῆς Ἥρας, ὅπως ἀναφέρει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος. Τότε οἱ Κερκυραῖοι νέοι ἔκαμαν ὅπως τοὺς συμβούλεψαν, καὶ κατέφυγαν ἰκέτες στὸ ναὸ. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ποὺ ἐμποδίζονταν ἀπὸ τοὺς Σαμιῶτες νὰ θγάλουν μετὰ τὴν βία τοὺς ἰκέτες ἀπὸ τὸ ἱερὸ, τοὺς πολιορκήσαν, γιὰ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσουν μετὰ τὴν πείνα, νὰ θγοῦν. Ἀλλὰ οἱ Σαμιῶτες γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Κερκυραῖους νέους, ὀργάνωσαν μιὰ γιορτὴ κατὰ τὴν ὁποία μόλις βασιλεύει ὁ ἥλιος ἀρχίζαν οἱ ἔφηβοι καὶ οἱ παρθένες νὰ χορεύουν κατὰ ὀμάδες. Κάθε ὀμάδα δὲ ἀπὸ τοὺς χορευτὲς ἔφερε μαζί της γλυκίσματα ἀπὸ σουσάμι καὶ μέλι (δηλαδὴ παστέλια) καὶ τ' ἀφιέρωνε, δῆθεν, στὸ ναὸ. Καὶ οἱ Κερκυραῖοι ἰκέτες ἀπὸ μέσα, τ' ἀρπάξανε καὶ τὰ τρώγανε, καταπραΰνοντας ἔτσι τὴν πείνα τους. Ἡ γιορτὴ αὐτὴ διαρκοῦσε πολὺ καιρὸ καὶ οἱ Κορίνθιοι βαρυνέστησαν νὰ περιμένουν μάταια ἀπέξω ἀπὸ τὸ ναὸ. Ἐγκατέλειψαν λοιπὸν τὰ παιδιὰ καὶ ἐπέστρεψαν στὴ πατρίδα τους.

Ὁ Ἀντήγορας ὁ Κρητικὸς καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Χαλκιδικεὺς λαθεμένα ἱστορήσαν, καθὼς γράφει ὁ Πλούταρχος, πῶς οἱ Κνίδιοι ἐκστρατεύσανε καὶ ἀφοῦ διώξανε ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἥρας τοὺς φύλακες, παρέλαβαν τοὺς νέους, καὶ τοὺς

4. Ἡρόδοτ. Α. 70

ἔφεραν πίσω στήν Κέρκυρα, ὅπου οἱ Κερκυραῖοι ψηφίσανε γι' αὐτούς, τιμές κι' ἀτέλειες⁵. Δέν πῆγαν τοὺς νέους στήν Κέρκυρα οἱ Κνίδιοι, ἀλλά οἱ Σαμιῶτες καὶ διατήρησαν ἀπὸ τότε σχέσεις στενές μὲ τοὺς Κερκυραίους. Ὁ δὲ Περίανδρος ὅταν ἔμαθε ἀπὸ τοὺς Κορινθίους φρουροὺς πὺ ἐπέστρεψαν στή πατρίδα, ὅλα ὅσα ἔγιναν στή Σάμο, πέθανε ἀπὸ τῆ στενοχώριά του.

---

5. Ηλόδοτος: περὶ κακοῦθειας Ἡροδότου· 22.

Ὁ πόλεμος μέ τούς Πριηνεῖς (570 π.Π.)

Στά προηγούμενα ἀναφέραμε τίς αἰτίες τῆς ἔχθρας πού ὑπῆρχε ἀνάμεσα στούς Σαμιῶτες καί στούς Πριηνεῖς. Ἡ κατοχή μερικῶν χωραφιῶν στή Βατινήτιδα χώρα, κοντά στό Κάριο καί στή Δρουῦσα, στήν ἀπέναντι τῆς Σάμιου Ἀσιατική ἤπειρο, ἦταν ἀντικείμενο συνεχῶν μεταξύ τους φιλονικιῶν καί ἀδιαλλάκτου μίσους· ἐπακόλουθο δὲ αὐτοῦ τοῦ μίσους ὑπῆρξε πόλεμος διαρκῆς καί αἱματηρός, ὁ ὁποῖος, καθὼς μπορούμε ἀπό τὰ σκληρὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔθιμα νά συμπεράνουμε, πολλές ζημιές προξένησε στούς ἀντιμαχομένους. Καί στήν ἀρχή μὲν καί τὰ δυὸ μέρη πολέμησαν γενναῖα καί εἶχανε πότε τὸ ἓνα καί πότε τὸ ἄλλο ἐπιτυχίες· ἀλλὰ ὅμως μιὰ φοβερὴ ἦττα, τὴν ὁποία πάθαν οἱ Σαμιῶτες, τοὺς ἀνάγκασε νά καταβάλουν μεγάλες προσπάθειες γιὰ νά μπορέσουν ἀποτελεσματικὰ ν' ἀντιπεξέλθουν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὅποτε, μετὰ ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια, ἀφοῦ συγκρούστηκαν μέ τούς Πριηνεῖς στή θέση Δρυ, προξένησαν σ' αὐτούς τόσο μεγάλη καταστροφὴ ὥστε «τὸ περὶ Δρυ σκότος» πῆρε ἀπὸ τότε τὴν ἔννοια τῆς καταπληκτικῆς καταστροφῆς, οἱ δὲ γυναῖκες τῆς Πριήνης χρησιμοποιοῦσαν αὐτὴ τὴ φράση ἀντὶ γιὰ φριχτὴ κατάρα καί γιὰ τὸ πιὸ μεγάλο ὄρκο¹. Οἱ πιὸ εὐγενεῖς καί οἱ πρῶτοι ἀπὸ τούς Πριηνεῖς πέσανε σ' αὐτὴ τὴ μάχη καί μόνο ἐλάχιστοι γλυτώσανε· ἔπιασε δὲ τούς Πριηνεῖς τέτοιος τρόμος πού στείλανε γιὰ πρεσβευτὴ στή Σάμιο τὸ σοφὸ Βίαντα γιὰ νά συνδιαλλάξῃ τοὺς δυὸ λαούς. Ἐκεῖνος δὲ ἦρθε στή Σάμιο καί κατόρθωσε μέ τὴ σύνεση καί τὴν εὐγλωττία του νά ἐξευμενίσῃ τοὺς Σαμιῶτες, καί γι' αὐτὸ πολὺ φημιστήκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, ἀπὸ τότε δὲ λεγότανε γι' αὐτὸ ἡ παροιμία «καὶ δι-κάσασθαὶ Βίαντος τοῦ Πριηνέως κρέσσων»².

Μὲ κοινὴ ἀπόφαση Σαμιῶν καί Πριηνέων ἀνατέθηκε ἡ ἐπίλυση τῆς διαφορᾶς στοὺς Ροδίτες αὐτοὶ δὲ ἐκδόσανε γραπτὴν ἀπόφαση τὴν ὁποία οἱ Πριηνεῖς χαράξανε σὲ πλάκα καί τὴν ἀφιέρωσαν στό ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς· αὐτὴ τὴ πλάκα πού εἶναι λιγάκι στραπατσarisμένη ἀπὸ τὴ πολυκαιρία, τὴ θρῆκε κατὰ τὸ περασμένο αἰῶνα στά ἐρείπια ἐκείνου τοῦ ναοῦ ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Σάνδ-

1. Ἡροδότ. Γ. 47—Πλουτάρχ. Ἑλλ. Κ. — Ἀριστοτ., πολιτ. Σαμιῶν — Ζηνοδ. παροιμ. ΣΤ' 12.

2. Ἰππῶναξ παρὰ Στράβ. ΙΔ α' 12. — Πλουτάρχ. Ἑλλην. Κ.—Κικέρ. Λόγ. ΙΙΙ. Αἰλ. ΙΙ. Ἱστορ. 5. 17.

λερ, τή μετέφερε δὲ μαζὺ μὲ ἄλλα ἐπιγράμματα στὴν Ὀξωνία καὶ τὴ δημοσίεψε ἐκεῖ. Ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς ἡ ἀπόφαση ἐκείνη

... ..εἰς

Σάμον ἀριδ...α τὸν δὲ καὶ καθ' ὃν καιρόν...
 Ἐπιστολὰς ὑπὸ Ἀγησάρχου, ἐν αἷς ὑπὲρ μὲν ἰδιωτικῶν
 ἀμφιβασιῶν ἐλέγετο, ὑπὲρ δὲ τὰς περὶ Δρουῦσαν
 καὶ τὰς περὶ τὸ Κάριον χώρας οὐθεὶς ἀμφεσβάτει·
 νῦν δὲ Σαμίους ἐλθεῖν ἐπὶ κρίσιν καὶ ἀφορισμὸν
 τῶν Ροδίων, ἐγκαλοῦντας ὅτι χώρας πλήθος
 ἔχοιεν Πριανεῖς Σαμίων, ὃν καὶ ἐν τούτῳ τὸ
 Κάριον ὑπὲρ οὗ νῦν διακρίνεσθαι· οἱ δὲ Σάμιοι τὰ
 τε περὶ τὰς ὑπὲρ τούτων κλαρώσεισι ἔλεγον
 καθ' ἃ καὶ ἐπὶ ταῖς κρίσεσι τὰς ὑπὲρ τοῦ Βατινήτου
 ἀποφανθῆναι αὐτοῖς παρεδείκνυον ὅτι
 τὸ Κάριον καὶ ἃ περὶ τοῦτο χώρα αὐτοῖς ἐπι-
 λαρωθεῖη, καὶ γὰρ αὐτῶν Πριανέων διακλαρῶντων τὰν
 χώραν λαχεῖν αὐτοὶ Κάριον καὶ Δρουῦσαν κατὰ
 τὰ ἐν ταῖς ἐγγραφομέναις Μαιανδρίου τοῦ Μι-
 λησίου ἱστορίαις κατακεχωρισμένα διότι λάχοιεν
 Κάριον καὶ Δρουῦσαν, μετὰ τε τὴν παράταξιν
 τὰν γενομένην αὐτοῖς ποτὶ Πριανεῖς ἐπὶ Δρουὶ καὶ
 πᾶσαν ταύταν τὰν χώραν ἐν ταῖς συνθήκαις
 αὐτῶν γενέσθαι· ὀρίξασθαι γὰρ ποτ' αὐτοὺς ὡς
 ὑφαγέοντο ἱστοριογράφους τοὺς μαρτυ-
 ροῦντας Σαμίους ὅτι μὲν τὸ Κάριον ἔλαχον Μετα-
 γένεα Πάριον, ὅτι δὲ ὠρίξαντο ποτὶ τοὺς
 Πριανεῖς...ωνα Ρόδιον ἀγῶνα τε καὶ
 Ὀλυμπικόν ..λοκριν...ωλε Κάριον ἐσ...ν
 αὐτῶν κατὰ.. . . . .

Ἄλλὰ ἡ ἀπόφαση αὐτὴ τῶν Ροδιτῶν, προσωρινὰ μονάχα σταμάτησε τὴν μεταξὺ τῶν δυὸ λαῶν ἐχθρότητα, γιατί στὰ κατοπινὰ χρόνια συναντᾶμε πάντοτε καυγάδες μεταξὺ Σαμίων καὶ Πριανέων γιὰ τὴ κατοχὴ τῶν χωραφιῶν τῆς Βατινήτιδας.

Πολυκράτης ὁ τύραννος

Οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς ἔχουν διαφορετικὲς γνώμες γιὰ τὴ χρονολογία ποὺ ἄρχισε τοῦ Πολυκράτη ἡ ἐξουσία· ἀπὸ αὐτοῦς, ἄλλοι μὲν λένε πὺς ἄρχισε τὸ πρῶτο ἔτος τῆς 59ης Ὀλυμπιάδας, δηλαδὴ τὸ 542 π.Χ., ἄλλοι δέ, τὸ τρίτον ἔτος τῆς 53ης, δηλ. τὸ 566 π.Χ., κι' ἄλλοι τὸ 537 π.Χ.: ὅλοι τους δέ, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὶς γνώμες τους, προβάλλουν πολλὰ καὶ διάφορα ἐπιχειρήματα. Λοιπὸν, μιὰ καὶ οἱ σοφοὶ διαφωνοῦνε μεταξὺ τους ἐμεῖς ἀκολουθοῦμε τὴ γνώμη ποὺ τὴν παραδέχονται οἱ περισσότεροι σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ τυραννίδα τοῦ Πολυκράτη ἄρχισε τὸ 566 ἢ τὸ 542 π.Χ.

Ἦτανε δὲ ὁ Πολυκράτης γυιὸς τοῦ Αἰάκου κι' εἶχε δυὸ ἀδέρφια, τὸν Παντάγνωτο καὶ τὸν Συλοσῶντα. Ὄντας μεγαλοφυῆς καὶ δημιουργικὸς ἄντρας, ἀποφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴ τῆς πατρίδας του, ἡ ὁποία μετὰ τὸ θάνατο τοῦ τελευταίου τῆς βασιληᾶ Δημοτέλη, ἀπολάμβανε ἀρκετὴ ἐλευθερία. Ὅταν λοιπὸν ἐπρόκειτο κάποτε νὰ τελέσουν πάνδημη θυσία στὸ ναὸ τῆς Ἥρας στὴν ὁποία, κατὰ τὴ συνήθεια, συνώδευαν τὴν πομπὴ ἔνοπλοι ἄντρες, ἀφοῦ συγκέντρωνε μὲ τὴν πρόφαση τῆς γιορτῆς πολλὰ ὅπλα, διέταξε τὸν Παντάγνωτο καὶ τὸν Συλοσῶντα νὰ λάβουν μέρος στὴ πομπὴ μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ ἀφοῦ ἀρπάξουν τὰ ὅπλα τῶν πολιτῶν, κατὰ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἔχουν ἀποθέσει τὶς πανοπλίες πρὸ τοῦ ναοῦ καὶ θὰ ἐκτελοῦν τὶς θυσίες, νὰ σκοτώσουν ὅλους ὅσοι ἀνήκουν στὴν ἐχθρική μερίδα· ὁ ἴδιος ὁ Πολυκράτης συγκέντρωνε στὴ πόλη τοὺς φίλους του καὶ κατέλαβε μ' αἰφνιδιασμὸ τὰ ἐπίκαιρα σημεία. Ἀφοῦ τὸ σχέδιό του πέτυχε πέρα γιὰ πέρα, ὁ Πολυκράτης περιτείχισε τὴν ἀκρόπολη Ἀστυπάλαια, πῆρε μισθοφόρους ἀπὸ τὸν Λύγδαμι, τὸν τύραννο τῆς Νάξου κι' ἔγινε κι' αὐτὸς τύραννος τῆς Σάμου. Καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ διαίρεσε τὴ Σάμο σὲ τρία μέρη, αὐτὸς μὲν ἐκράτησε τὴν Ἀστυπάλαια, τὰ ἄλλα δυὸ δὲ μέρη δηλαδὴ τὴ Χησία καὶ τὴν Αἰσχριωνία τὰ μοίρασε στ' ἀδέρφια του. Ὅμως, λίγο κατόπιν, ἀφοῦ σκότωσε τὸν Παντάγνωτο κι' ἔδωξε μὲ τὴ βία τὸ Συλοσῶντα, ἔγινε ἐκεῖνος ἐξουσιαστὴς ὁλοκλήρου τοῦ νησιοῦ¹.

Θέλοντας δὲ ὁ Πολυκράτης νὰ στερεώσῃ τὴν ἐξουσία του, ἤρθε σὲ φιλικὲς σχέσεις μὲ τὸ βασιλεῖα τῆς Αἰγύπτου, τὸν Ἄμμαση, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ξεκίνησε ἀσήμαντος καὶ ἀνέβηκε στὸ θρόνο· τοῦ ἔστειλε λοιπὸν δῶρα καὶ δέχτηκε ἀπὸ

¹ . Πολυαίν. Στρατηγ. Β. 23.

κεινον άλλα, ανάμεσα σ' αὐτὰ δὲ ἦτανε καὶ ξύλινες εἰκόνες, ζωγραφισμένες κι' ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές, προοριζόμενες γιὰ τὸ ναὸ τῆς Ἥρας.

Πολὺ σύντομα ὁ Πολυκράτης ἀπόκτησε δύναμη θαυμαστή, ἡ φήμη του δὲ ἀπλώθηκε σ' ὅλη τὴν Ἰωνία καὶ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὸ λόγο ὅτι, σ' ὅλες του τὶς πράξεις στάθηκε πάντα τυχερός. Ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἱστοροῦνε ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἡ Σάμος ἔφτασε σὲ μεγάλο βαθμὸ δύναμης καὶ μεγαλείου, καὶ ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων, καθὼς τὶς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος δηλαδὴ 100 καράβια (μὲ 50 κουπιὰ τὸ καθένα) καὶ 1.000 τοξότες, δὲν εἶναι ὑπέρογκος, ὑποθέτουμε ὅμως ὅτι τὴ δύναμη αὐτὴ τὴν εἶχε μονάχα σὲ καιρὸ εἰρήνης, γιὰτι ἄλλοῦ ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος γράφει ὅτι κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους πόλεμο «τῷ ἐπίκουροι μισθωτοὶ καὶ τοξόται οἰκῆιοι ἦσαν πλήθει πολλοί». Ἐστρεψε δὲ τὴν προσοχὴ του ὁ Πολυκράτης ἰδιαίτερα πρὸς τὸ ναυτικὸ καὶ κατασκεύασε πολλὰ καράβια μὲ τὰ ὁποῖα κατέλαβε τὴ Ρήνια, τὴ Σύρα κι' ἄλλα νησιὰ καὶ ἄλλες πόλεις κι' ἔγινε γιὰ ἔρισμένο χρόνον θαλασσοκράτορας². Ἐπίσης νίκησε σὲ ναυμαχία τοὺς Λεσβίους, οἱ ὁποῖοι εἶχανε βοηθήσει μὲ ὅλες τους τὶς δυνάμεις τοὺς Μιλησίους, παλαιούς ἐχθροὺς τῶν Σαμίων, καὶ ἐνῶ ἐτοιμαζόταν νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τοὺς τελευταίους, ρώτησε τὸ Μαντεῖο τί νὰ κάμῃ καὶ πῆρε τὴν ἀπάντησι: « π ἄ λ α ι π ο τ ᾽ ἦ σ α ν ἄ λ κ ι μ ο ι Μ ι λ ῆ σ ι ο ι ». Ἀπὸ τὸν χρησμὸ δὲ αὐτὸν ὁ Πολυκράτης φωτίστηκε, ἔπαψε νὰ σκέφτεται τὴ συνθηκολόγησι κι' ἐξακολούθησε τὸν πόλεμο μὲ τέτοια ἐπιμονή, ὥστε οἱ Μιλήσιοι ἀναγκάσθηκαν, ἀντὶ πάσης θυσίας, νὰ τὸν τερματίσουν ἐκεῖνοι³.

Ὅταν λοιπὸν ὁ Πολυκράτης ἔφτασε στὸ ἀποκορύφωμα τῆς εὐδαιμονίας του, πληροφόρησε τὸν φίλο του Ἄμαση γιὰ τὴν καταπληχτικὴ ἐκείνη εὐνοια τῆς τύχης του· ἐκεῖνος δὲ ἀπόμεινε ἐκπληχτος γι' αὐτό, κι' ἀναλογιζόμενος πόσο ἡ τύχη ἀλλάζει, πόσο δὲ θλιβερὰ εἶναι κάποτε τὰ ὑστερνὰ ἐκείνων ποὺ εὐτυχοῦνε, ἔγραψε πρὸς τὸν Πολυκράτη τὴν παρακάτω ἐπιστολή:

Ἦ
 Ὅ Ἄμασις τῷ Πολυκράτει ταῦτα λέγει.
 Εὐχάριστον λίαν εἶναι νὰ μανθάνῃ τις ὅτι ὁ φίλος καὶ ὁ ξένος αὐτοῦ εὐδαιμονοῦσιν· πλὴν ἄλλ' ἐμοὶ αἰσαὶ μεγάλαι εὐτυχίαι δὲν ἀρέσκουσι, διότι γινώσκω πόσον ἡ θεοῦ εἶναι φθονερά. Διὰ ταῦτα ἐπιθυμῶ καὶ ἐγὼ καὶ ἐκεῖνοι, οὓς φιλῶ, ἄλλοτε μὲν νὰ εὐτυχῶσιν, ἄλλοτε δὲ νὰ δυστυχῶσιν, ὥστε οὕτως ἐναλλάξ νὰ διέρχωνται μετὰ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας τὸν βίον· διότι οὐδέποτε ἤκουσα ἄνθρωπον κατὰ πάντα εὐδαίμονα, μὴ κάκιστον τέλος λαβόντα. Ὅθεν σύ, ἐμοὶ πειθόμενος, πρῶτον ἐν ταῖς εὐτυχίαις σου ταῦτα. Φρόντισον νὰ εὖρης ὅτι σοι

2. Θεόπομπος στὸ Σχολιαστ. Ἀριστοφ. εἰς Εἰρήν. στ. 363.

3. Ἡρόδοτου Γ. 39.

είναι πολυτιμότερον πράγμα και ἐπὶ τῇ στερήσει τοῦ ὁποίου τὰ μάλιστα ἢ ψυχῆ σου ἀλγήσει· τοῦτο ἀπόβαλε εἰς τρόπον ὅμως ὥστε οὐδέποτε πλέον νὰ φανῇ εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ἂν δὲ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα αἱ εὐτυχίαι δὲν σοὶ ἔρχονται ἀνάμικτοι δυσιυχίων, διὰ τούτου τοῦ τρόπου θεράπευε τὸ πρᾶγμα».

Ὁ Πολυκράτης βρῆκε αὐτὴ τὴ συμβουλή πολὺ φρόνιμη κι' ἀποφάσισε νὰ τὴν πραγματοποιήσει. Ἔχοντας λοιπὸν ἓνα πολύτιμο δαχτυλίδι, ἔργο Θεοδώρου τοῦ Τηλέκλου πού τὸ πολυκαμάρωνε και τὸ χρησιμοποιοῦσε γιὰ σφραγίδα του, ἀπαφάσισε, γιὰ νὰ τὸ χάσει, νὰ τὸ ρίξει στὴ θάλασσα. Μπήκε τότε σ' ἓνα καράδι και ξανοίχτηκε στὴ θάλασσα, ἢ καθὼς λένε ἄλλοι, ἀπὸ τὴ κορυφὴ ἑνὸς πύργου, ἔρριξε παρουσία ὄλων τὸ δαχτυλίδι στὴ θάλασσα, ἀφοῦ δὲ γύρισε πίσω, ἦτανε πικραμένος πολὺ· ἀλλὰ οὔτε κι' αὐτὴ ἡ θυσία του μπόρεσε νὰ λυγίσει τὴ σκληρὴ του μοῖρα. Ὅστερα ἀπὸ πεντέξη μέρες, ἓνας ψαρᾶς ἔπιασε ἓνα μεγάλο και καλὸ ψάρι κι' ἀποφάσισε νὰ τὸ δωρήσει στὸν Πολυκράτη· πήρε λοιπὸν τὸ ψάρι, πήγε στὸ μέγαρο τοῦ τυράννου κι' ἀφοῦ παρουσιάστηκε, τοῦ εἶπε: «Βασιλεῖ μου, ἔπιασα αὐτὸ τὸ ψάρι, και ἂν και εἶμαι ἄνθρωπος πού ζῶ ἀπὸ τὴ δουλειά μου, δὲν θεώρησα σωστὸ νὰ τὸ πουλήσω στὴν ἀγορά, γιατί μου φάνηκε πὼς ἀξίζει γιὰ σένα και τὴ δύναμή σου». Ὁ δὲ Πολυκράτης, πού τὸν εὐχαρίστησαν αὐτὰ τὰ λόγια, ἀπάντησε στὸ ψαρᾶ: «Ἐκαμεε καλά και σοῦ χρωστῶ δυὸ χάρες: μιὰ γιὰ τὰ λόγια, και μιὰ γιὰ τὸ δῶρο σου· σέ προσκαλῶ δὲ στὸ τραπέζι μου».

Ὅταν ὅμως οἱ μάγειροι καθαρίζανε τὸ ψάρι, βρῆκαν στὴν κοιλιά του τὴ σφραγίδα τοῦ Πολυκράτη και τρέξανε χαρούμενοι νὰ τοῦ τὸ ποῦνε· ἐκεῖνος δὲ ἀπόδωσε τὸ γεγονὸς αὐτὸ στοὺς θεοὺς και πληροφόρησε σχετικὰ και τὸν Ἀμαση, ὁ ὁποῖος, ὅταν εἶδε πὼς εἶναι ἀδύνατο στὸν ἄνθρωπο τὴ μοῖρα του ν' ἀλλάξει και βέβαιος πιά ὅτι τὸ τέλος τοῦ Πολυκράτη θὰ εἶναι πολὺ φοβερό, ἔστειλε στὴ Σάμο κήρυκα και διάλυσε τὴ μεταξὺ τους φιλία, γιὰ νὰ μὴν πονέσει κι' αὐτὸς ὅταν θὰ βρῆ τὸ κακὸ τὸν Πολυκράτη⁴. Καὶ αὐτὴ μὲν τὴν ἐξήγηση δίνει ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τὴ διάλυση τῆς φιλίας τῶν δυὸ ἀντρῶν· σὲ μᾶς ὅμως φαίνεται πιὸ ἀξιόπιστος ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης πού τὴν ἀποδίνει σὲ ἄλλη αἰτία.

«Πολυκράτους τῶν Σαμίων δυνάστου διαίως προσφερομένου, τοῖς τε πολίταις και τοῖς εἰς Σάμιον καταπλέουσι ξένοις, τὸ μὲν πρῶτον λέγεται πρεσβευτᾶς ἀποστείλαντα παρακαλεῖν αὐτὸν ἐπὶ τὴν μετριότητα, οὐ προσέχοντος δ' αὐτοῦ τοῖς λόγοις, ἐπιστολὴν γράψας τὴν φιλίαν και τὴν ξενίαν τὴν πρὸς αὐτὸν διαλυόμενα· οὐ γὰρ βούλεσθαι λυπηθῆναι συντόμως, ἀκριδῶς

4. Ἡρόδοτ. Γ. 43.

εἰδὸτα ὅτι πλησίον ἐστὶν αὐτῷ τὸ κακῶς παθεῖν, οὕτω προεστηκότι τῆς τυραννίδος»⁵.

Γιὰ τὴν πρὸς τοὺς ξένους δὲ συμπεριφορὰ τοῦ Πολυκράτη μᾶς δίνει παράδειγμα ὁ ἴδιος συγγραφέας μερικοὺς ξένους, τοὺς ὁποίους ἀφοῦ καταλήστεψε ὁ τύραννος ἔπειτα τοὺς σκότωσε⁶.

Ὡστόσο ἡ διοίκηση τοῦ Πολυκράτη πήγαινε καλά, ἢ δὲ ἐξουσία του ἐπεχτάθηκε σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ κοντινὰ νησιά· ἔνεκα δὲ τούτου, μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ βασιλεῦς τῶν Λυδῶν Κροῖσου, ὁ Κῦρος, ἐξοργισμένος μὲ τοὺς Σαμιῶτες, γιατί ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἀκόμα κι' αὐτοὶ οἱ ἰσχυροὶ τότε Χιῶτες καὶ Λέσβιοι, στείλανε πρεσβευτὲς καὶ τοῦ δήλωσαν τὴν ὑποτέλειά τους, μονάχα οἱ Σαμιῶτες ἀπὸ τοὺς Αἰολεῖς καὶ τοὺς Ἴωνες ποὺ κατοικοῦσαν στὴν Ἀσία ἀρνήθησαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχία του — ἀποφάσισε νὰ διαλύσῃ τὴ θαλασσοκρατορία τους. Ἐκστράτευσε λοιπὸν ἐνάντια στὴ Σάμο καὶ κατόρθωσε νὰ πυρπολήσῃ τὸ νῆσος τῆς Ἡρας. Ἀλλὰ οἱ Σαμιῶτες τοῦ ἐπετέθηκαν μὲ τὸ στόλο τους καὶ κατὰ τὴ ναυμαχία ποὺ ἔγινε, ἔπαθε τρομακτικὴ ζημιὰ, λέγεται μάλιστα πὼς σκοτώθηκε κατὰ τὴ ναυμαχία, κατὰ ἄλλη δὲ πληροφορία μόλις κατόρθωσε νὰ σωθῆ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴ χώρα του, ὅπου καὶ πέθανε, πολεμώντας πρὸς τοὺς Μασσαγέτας⁷. Τὰ σχετικὰ δὲ μὲ τὸν πεισιματάρικο κι' αἰματηρὸ ἐκεῖνο πόλεμο τὰ περιέγραψε ὁ ψευτο - Πυθαγόρας στὸ βιβλίον του «Περὶ τοῦ πολέμου Κύρου καὶ Σαμίων»⁸ τὸ ὁποῖο ὅμως χάθηκε.

Κατὰ τὸν Πανόφκα αὐτὸς ὁ πόλεμος διεξήχθηκε στὴν Ἀσιατικὴ ἤπειρο καὶ ὄχι πάνω στὴ Σάμο, γιατί τάχα ὁ Κῦρος δὲν εἶχε καράβια· ἀλλὰ πὼς μπορούμε, ἂν εἶναι ἔτσι, νὰ συμβιδάσουμε τὸν ἱστορούμενο, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, ἐμπρησμὸ τοῦ Ἡραίου ἀπὸ τοὺς θαρβάρους; ἢ μήπως δὲν εἶχε τὰ μέσα ὁ πλούσιος ἐκεῖνος μονάρχης γιὰ νὰ φτιάξῃ καράβια; Ἀλλ' ὅπως κι' ἂν εἶναι, ὁ Πολυκράτης νίκησε τὸν Κῦρο. Ἀφοῦ δὲ συγκέντρωσε τίς μανάδες ἐκείνων ποὺ σκοτώθηκαν στὸν πόλεμο, τίς μοίρασε στοὺς πλούσιους πολῖτες γιὰ νὰ τίς διατρέφουν κι' ἔλεγε στὸν καθένα «Μητέρα σοι ταύτην δίδωμι» ἀπ' αὐτὸ δὲ βγήκε ἡ παροιμία : «Πολυκράτης μητέρας νέμει» γιὰ κείνους ποὺ διαμοιράζουσε τὰ ξένα στοὺς ξένους⁹. Στρατολογούσε δὲ τοὺς πάντες γιὰ τὸν πόλεμο, χωρὶς νὰ κάνῃ ἐξαιρέσεις, ἄρπαζε τὰ λάφυρα ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ φίλους, τὰ ξανάδινε δὲ στοὺς φίλους δικαιολογού-

5. Διοδ. Σικελ. Γ α' 95.

6. Διοδ. Σικελ. περὶ ἀρετῆς καὶ ζῳγραφ. 7.

7. Ἡρόδοτ. Α. 244.

8. Ἰ. Μαλαμᾶς 66—Κεδρηγὸς συν. ἱστορ. 243— Περσέβ. καὶ Θουκυδ. Α. 13.

9. Ζηνοβ. Παροιμ. Ε 64.

μενος πώς ἔτσι γινόταν πιδ ἀγαπητός, ἀφοῦ τᾶπαιρνε καὶ τὰ ἐπέστρεφε, παρὰ νὰ μὴν ἔπαιρνε τίποτα ἀπὸ αὐτούς. Μὴ ξεχνώντας δὲ ὅτι χάρις στή συνδρομὴ τοῦ τύραννου τῆς Νάξου Λύγδαμη, κατέλαβε τὴν ἐξουσία, βοήθησε κι' αὐτὸς τὸν Ἀρκεσίλαο, τρίτο βασιλῆα τῆς Κυρήνης ποὺ διώχτηκε ἀπὸ τὴ πατρίδα του γιατί παραβίασε τοὺς νόμους τοῦ Δημόναχτα τοῦ νομοθέτη. Σ' αὐτὸν λοιπὸν ὁ Πολυκράτης ἐπέτρεψε καὶ στρατολόγησε στή Σάμο μισθοφόρους, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὁποίων ξαναπῆρε τὴν ἐξουσία στή Κυρήνη.

Ἐπίσης ὁ Πολυκράτης ἔνωσε μὲ ἀλυσσίδες τὴ Δῆλο μὲ τὸ νησί Ρήγεια, νομίζοντας ὅτι ἔτσι θὰ μεταδίδονταν ἡ ἱερότητα τῆς πρώτης καὶ στή δευτέρη κι' ὀργάνωσε ἐδῶ λαμπροὺς ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνα. Μὴ ξέροντας δὲ ἂν οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ ὀνομαστοῦν Δῆλιοι ἢ Πύθιοι, ἢ ὡς λένε ἄλλοι συγγραφεῖς, μὴ ξέροντας ἂν θὰ ἔκανε τὴ θυσία στὸν ὀρισμένο χρόνο, ἔστειλε καὶ ρώτησε τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν, τὸ ὁποῖο καὶ τοῦ ἀποκρίθηκε «Τ α ὕ τ ἄ σ ο ι κ α ἰ Π ὕ θ ι α κ α ἰ Δ ῆ λ ι α» ὑπονοώντας ἔτσι ὅτι πλησιάζει τὸ τέλος του. Ἀπὸ τότε δὲ οἱ ἀρχαῖοι χρησιμοποιοῦσαν αὐτὴ τὴ φράση σὰν παροιμία γιὰ κείνους ποὺ βρίσκονται στὰ στερνὰ τους¹⁰.

Τὴ τρίτη χρονιά τῆς 62ης Ὀλυμπιάδας δηλαδὴ τὸ 525 π.Χ., ξέσπασε πόλεμος πεισιματώδικος μεταξὺ Σαμίων καὶ Λακεδαιμονίων, τὶς αἰτίες του δὲ πολλοὶ τὶς ἐξιστόρησαν κατὰ διαφόρους τρόπους. Ὁ Καμβύσης, ὁ γυιὸς τοῦ Κύρου ἐτοιμαζόμενος νὰ ἐκστρατεύσει κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἔστειλε πρεσβευτὲς στὸν Πολυκράτη — ἔγινε δὲ αὐτὸ μὲ τοῦ Πολυκράτη τὴν εἰσήγηση — καὶ τοῦ ζητοῦσε ναυτικὴ βοήθεια. Αὐτὸς τότε ἀφοῦ συγκέντρωσε ὅσους Σαμιῶτες ὑποπευόταν γιὰ ἀντιπάλους του, τοὺς ἔστειλε στὴν Αἴγυπτο παραγγέλοντας στὸν Καμβύση νὰ μὴν τοὺς ἐπιτρέψει νὰ ξαναγυρῶσιν πιά στή πατρίδα τους. Καὶ κατὰ τοὺς μὲν, οἱ ἔτσι σταλμένοι ἀπὸ τὸν Πολυκράτη, ὅταν προσορμίστηκαν στή Κάρπαθο, ἀρνήθησαν νὰ ταξιδέψουν γιὰ παρακάτω· κατὰ τοὺς ἄλλους δέ, φτάσανε μὲν στὴν Αἴγυπτο ἀλλὰ δραπετεύσαν ἀπὸ κεῖ κι' ἐπέστρεψαν στή Σάμο, ὅποτε τῷμαθε αὐτὸ ὁ Πολυκράτης καὶ βγήκε γιὰ νὰ τοὺς καταδιώξει. Ἀφοῦ δὲ συναντήθηκαν καὶ ναυμαχήσανε, νικήθηκε ὁ Πολυκράτης κι' οἱ φυγάδες βγήκανε στή στεριά τῆς Σάμου· ἐδῶ ὅμως νικήθηκαν ἀπὸ τὸ στρατὸ κι' ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν στή Λακεδαίμονα. Αὐτὸ μοῦ φαίνεται ἀπίθανο καὶ πολὺ δύσκολο λίγοι φυγάδες θὰ ὑπερισχοῦσαν τοῦ θαλασσοκράτορα Πολυκράτη· ἄλλωστε ἀφοῦ ὑπερτεροῦσαν κατὰ θάλασσα, γιατί χρειάζονταν ξένη βοήθεια; Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν εἶναι, ὁ Πολυκράτης, ὑποπευόμενος καὶ τοὺς ἀπέξω καὶ τοὺς ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴ Σάμο δυσαρεστημένους, ἔπιασε κι' ἔκλεισε

10. Σουῖδ. λ. Τὰ ὕττα σοι καὶ Πύθια καὶ Δῆλια. Φωτίου λεξ. Παροιμ. ΣΤ' 16. Διογ. Παροιμ. Η. 35.

στά ναυπηγεῖα γιά ὀμήρους τίς γυναῖκες καί τὰ παιδιὰ τῶν πολιτῶν, ἀποφασισμένος, ἂν οἱ Σαμιῶτες τὸν ἐγκαταλείβουν νὰ πυρπολήσῃ τὰ ναυπηγεῖα καί νὰ κάψῃ τοὺς κρατουμένους ὀμήρους.

Οἱ δὲ κυνηγημένοι ἀπὸ τὸν Πολυκράτη ἀφοῦ φτάσανε στὴ Σπάρτη, παρουσιάστηκαν ἰκέτες στοὺς ἄρχοντες στοὺς ὁποίους εἶπανε πολλὰ καί ζήτησαν τὴ βοήθειά τους ἐναντίον τοῦ τυράννου. Ἀλλὰ ὁ βασιλεὺς Κλεομένης συμπεριφέρθηκε πολὺ ἄσχημα ἀπέναντί τους. Κατὰ τὴν πρώτη συνάντηση, ἐνῶ τοὺς ἔδωσε τὸ λόγο, τοὺς διέκοψε στά μισὰ τῆς ὀμιλίας καί τοὺς εἶπε, χοροῖδεύοντας τὴν Ἰωνικὴ πολυλογία τους: «τὰ μὲν πρῶτα ἐπιλέλαθαμες, τὰ δὲ ὕστερα οὐ συνήκαμες διὰ τὸ τὰ πρῶτα ἐπιλέλασθαί». Κατὰ τὴ δευτέρη δὲ συνάντηση, πού οἱ Σαμιῶτες παρουσιάστηκαν μὲ ἄδεια σακκιά κι' εἶπανε πῶς τὰ σακκιά ἔχουν ἀνάγκη ἀλφίτων» ὁ Κλεομένης καί πάλιν τοὺς εἰρωνεύτηκε κι' εἶπε πῶς ἡ λέξις σακκί ἦταν περιττή, ἀφοῦ καί χωρὶς αὐτὴ μποροῦσαν νὰ δηλώσουν ὅτι χρειάζονται ψωμιά¹¹. Παρὰ τίς εἰρωνεῖες του ὅμως, τοὺς ὑποσχέθηκε πῶς θὰ τοὺς δώσῃ καί ψωμὶ καί βοήθεια, καί γιὰ νὰ καλυφθῇ ἡ σχετικὴ δαπάνη ἀποφάσισε μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη καί τῆς γερουσίας, νὰ μείνουν μιὰ μέρα νησιτικοὶ ὅλοι οἱ Λακεδαιμόνιοι καί τὰ ζωντανά τους, τὸ ὄφελος δὲ ἀπὸ τὴ νηστεία νὰ δοθῇ στοὺς Σαμιῶτες¹². Ὑστερα δὲ ἀπὸ αὐτά, ἐτοιμάσανε στράτευμα καί τῶστεῖλαν στὴ Σάμο γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ τυράννου. Λέγανε δὲ οἱ Σαμιῶτες, πῶς οἱ Σπαρτιάτες τὸ ἔκαμαν αὐτὸ ἀπὸ εὐγνωμοσύνη γιατί καί ἐκεῖνοι βοήθησαν μὲ ναυτικὸ τοὺς Σπαρτιάτες, τότε πού πολεμοῦσαν μὲ τοὺς Μεσσηνίους. Ἀλλὰ οἱ Σπαρτιάτες λέγανε πῶς τὸ ἔκαμαν γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦνε τοὺς Σαμιῶτες πού τοὺς εἶχανε κλέψει τὸ θώρακα καί τὸ κρατήρα, γιὰ τὰ ὁποῖα μιλήσαμε στά προηγούμενα. Πρόθυμα δὲ πῆραν μέρος στὴν ἐκστρατεία μὲ τοὺς Σπαρτιάτες καί οἱ Κορίνθιοι, πού δὲν ξεγνοῦσαν, καθὼς ἀνιστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς Κερκυραίους νέους¹³. Ἀλλὰ ὁ Πλούταρχος γράφοντας γιὰ τὴν κακοήθεια τοῦ Ἡροδότου, δὲν τὰ παραδέχεται αὐτὰ καί λέει πῶς οἱ Σπαρτιάτες βοήθησαν τοὺς Σαμιῶτες φυγάδες κατὰ τοῦ Πολυκράτη, ἐπειδὴ μισοῦσαν τοὺς τυράννους κι' εἶχανε φιλελεύθερα αἰσθήματα· τὸ ἴδιο δὲ ὑποστηρίζει καί γιὰ τοὺς Κορίνθιους· ἄλλωστε ἡ Κόρινθος θὰ ἦτανε πολὺ αἰσχρὴ πόλις ἂν θὰ ἐξακολουθοῦσε, ἀφοῦ πιά εἶχε καταστραφεῖ τὸ τυραννικὸ καθεστῶς της, νὰ κρατᾶ κακία στοὺς Σαμιῶτες γιατί λευτερώσανε τοὺς 300 Κερκυραίους νέους, δηλαδὴ γιὰ μιὰ γενναία κι' ἀξιεπαινη πράξι. Ἀλλὰ γι' αὐτά, ὡς ἐδῶ.

11. Ἀριστοτ. Οἰκονομ. Β. 9.

12. Ἡροδότ. Γ. 47 καί συνέχεια.

13. Ἡροδότ. Γ. 220 - 126. -- Μαξίμ. Τυρ. λ. Πολυκράτης. Βαλερ. Μαξίμ. 6. 8 - 13.

Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ἀφοῦ μὲ μεγάλο στόλο φτάσανε στὴ Σάμο, ἄρχισαν νὰ πολιορκοῦνε τὴν πόλη: χτυπούσανε δὲ τὸ κάστρο καὶ κατέλαβαν ἕναν πύργο πού ἦτανε κοντὰ στὴ θάλασσα, κατὰ τὴ μεριά τοῦ προαστείου· ἔφτασε ὅμως ὁ Πολυκράτης μὲ πολὺ στρατὸ καὶ τοὺς ἀπέκρουσε ἀπὸ κεῖ. Ἄπὸ ἕναν ἄλλο δὲ πύργο, πού ἦταν ἀπάνω στὴ ράχη τοῦ βουνοῦ Ἄμπελος, ἐξόρμησαν οἱ Σαμιῶτες φυγάδες κι' οἱ σύμμαχοί τους κάνοντας ἔφοδο, οἱ ὅπαδοι δὲ τοῦ Πολυκράτη, ἀφοῦ ἔσπασε ἡ ἀντίστασή τους, τὸ βάλανε στὰ πόδια καὶ πέφτανε νεκροὶ καθὼς τοὺς χτυποῦσαν ἀπὸ πίσω. Ὁ Ἡρόδοτος μνημονεῦει τὰ ὀνόματα δυὸ ἀνδρῶν, τοῦ Λυκώπου καὶ τοῦ Ἀρχίου, οἱ ὁποῖοι συνεπαρμένοι ἀπὸ μεγάλο ἐνθουσιασμό, πηδῆξανε μαζὶ μὲ τοὺς ὑποχωροῦντες μέσα στὸ κάστρο, ἐκεῖ ὅμως ἀποκλειστήκανε καὶ σκοτώθηκαν· ἂν δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀκολουθοῦσαν τὸ παράδειγμα τῶν δυὸ ἐκείνων ἀντρῶν, σίγουρα ἡ πόλη θὰ ἔπεφτε στὰ χέρια τους. Οἱ δυὸ δὲ πού σκοτώθηκαν μέσα στὰ τείχη, κηδεύτηκαν ἀπὸ τοὺς Σαμιῶτες μὲ μεγάλες τιμὲς καὶ θάφτηκαν μὲ δημόσια δαπάνη. Ἴσως αὐτὸ νὰ ἦτανε στρατήγημα τοῦ Πολυκράτη γιὰ νὰ προσελκύσῃ, μὲ τὴν πανηγυρική κηδεῖα δυὸ ἐχθρῶν, τὴν εὐνοια τῶν Λακεδαιμονίων καὶ νὰ τοὺς καταπραῦνῃ. Ἀλλὰ ὅπως καὶ νᾶναι, αὐτὴ ἡ πράξη θεωρήθηκε ἀξιέπαινη, ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἀναφέρει πῶς συνάντησε στὴ Πιτάνη τὸν ἕγγονο τοῦ σκοτωμένου Ἀρχία, πού τὸν λέγανε κι' αὐτὸν Ἀρχία, καὶ τὸν ἄκουσε νὰ παινεύῃ δημοσίᾳ τοὺς Σαμιῶτες, γιὰ τὸ λόγο ὅτι αὐτοὶ μονάχα ἤξεραν νὰ ὑπολήπτωνται τοὺς ἄριστους, εἴτε φίλοι ἦταν, εἴτε ἐχθροί, καὶ διαρκῶς ἔλεγε καὶ ξανάλεγε ὅτι πρέπει νὰ τιμῶνται οἱ Σαμιῶτες.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ τύχη εὐνόησε τὸν Πολυκράτη, γιατί ὕστερα ἀπὸ πολιορκία 40 ἡμερῶν, οἱ Λακεδαιμόνιοι, βλέποντας πῶς δὲν κατορθώνουν τίποτα, ἐπέστρεψαν στὴν πατρίδα τους. Λένε δὲ πῶς τοὺς ἐξαπάτησε ὁ Πολυκράτης, ὁ ὁποῖος ἔκοψε πολὺ μολυβένιο χρῆμα κι' ἀφοῦ τὸ ἐπιχρῦσωσε, τοὺς τὸ ἔδωσε γιὰ γνήσιο χρυσάφι. Αὐτὴ δὲ ἦταν ἡ πρώτη ἐκστρατεία πού ἔκαμαν οἱ Λακεδαιμόνιοι στὴν Ἀσία.

Ὅταν οἱ Σαμιῶτες ἀντίπαλοι τοῦ Πολυκράτη εἶδανε ὅτι τοὺς ἐγκατέλειψαν οἱ σύμμαχοί τους, σηκώθηκαν καὶ πῆγαν στὴ Σίφνο, γιατί εἶχανε ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα. Ἀκμάζανε δὲ τότες οἱ Σιφναῖοι, κι' ἀπ' ὅλους τοὺς νησιῶτες ἦταν οἱ πλουσιώτεροι, τόσο ὥστε ἀπὸ τὸ δεκατιάτικο τῶν μεταλλείων τοῦ νησιοῦ τους, συγκέντρωναν πλουσιώτατο θησαυρὸ στοὺς Δελφούς. Συνήθιζαν δὲ κάθε χρόνο νὰ μοιράζωνται τὰ χρονιάτικα κέρδη κι' ἀπὸ τὸ δεκατιάτικο μάζευαν αὐτὸ τὸ θησαυρὸ τὸν ὁποῖο προσφέρανε στὸ μαντεῖο καὶ τὸ ρωτοῦσαν ἂν γιὰ πολὺ καιρὸ θὰ ἐξακολουθήσουν ν' ἀπολαβαίνουν τὰ τιωρινά τους ἀγαθὰ. Κατὰ τὴ χρονιά δ' ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποία στὴ Σάμο γινόταν ὁ μεταξὺ Πολυ-

κράτη και Λακεδαιμονίων πόλεμος, ή Πυθία τούς είχε δώσει αυτή τήν ἀπάντηση:

*Ἄλλ' ὅταν ἐν Σίφνῳ πρυτανήϊα γένηται
λευκοφρὸς τ' ἀγορή, τότε δὴ δεῖ φράδμονος ἀνδρὸς
φράσασθαι, ξυλινόν τε λόχον κήρυκα τ' ἐρυθρόν.*

Εἶχανε δὲ οἱ Σιφναῖοι κατασκευάσει τὸ πρυτανεῖο καὶ τήν ἀγορά τους με παριανή πέτρα καὶ δὲν μπόρεσε αὐτὸ τὸ χρησιμὸ νὰ τὸν ἐξηγήσῃ κανένας ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἢ τοὺς ξένους. Ὁ ἐρχομὸς ὅμως τῶν Σαμιωτῶν ἔλυσε τὸ μυστήριον, γιατί οἱ ἀρχαῖοι ἀλείθανε τὰ καράβια με μίλτο, κι' αὐτὰ ὠνόμαζε ὁ χρησιμὸς «ξύλινο λόχος» καὶ «κόκκινο κήρυκα».

Ὅταν οἱ Σαμιῶτες φτάσανε στὴ Σίφνον, στείλανε πρεσβευτὲς στοὺς κατοίκους καὶ γύρευαν νὰ τοὺς δώσουν 10 τάλαντα· ἐπειδὴ δὲ κείνοι ἀρνήθησαν νὰ τὰ δώσουν, ἄρχισαν οἱ Σαμιῶτες νὰ λεηλατοῦν τήν ὑπαιθρο καὶ νὰ κάνουν μεγάλες ζημιές στοὺς Σιφναῖους. Τότε οἱ Σιφναῖοι ἐβγήκανε με τὰ ὅπλα νὰ τοὺς πολεμήσουν ἀλλὰ νικήθησαν κι' ἀφοῦ ἀποκλείστηκαν μέσα στὴν πόλη ἀναγκάστηκαν, γιὰ νὰ γλυτώσουν, νὰ τοὺς πληρώσουν ἀντὶς γιὰ 10, ἕκατὸ τάλαντα.

Ἐπειτα οἱ Σαμιῶτες, ἐξαναγκάσανε καὶ τοὺς Ἑρμιονεῖς, ποὺ δὲν εἶχαν χρήματα, νὰ τοὺς παραχωρήσουν τὸ νησί Ἰῶδρα, τήν ὁποία ὑποθηκέψανε στοὺς Τροϊζηνίους καὶ πῆραν ἀπὸ κείνους τὰ λεπτὰ. Κατόπιν, πῆγανε στὴν Κρήτη καὶ γκίσανε τήν πόλη Κυδωνία. Καὶ δὲν εἶχανε σκοπὸ, πηγαίνοντας ἐκεῖ, νὰ κάμουν ἀποικία· ἀλλὰ ἐπειδὴ κρατοῦσαν ἀκόμα μέσα τους τὸ παλιὸ μεταξὺ Ἰώνων καὶ Ἀχαιῶν μίσος, σχεδιάζανε νὰ διώξουν ἀπὸ τήν Κρήτη τοὺς Ζακυνθινούς. Στὸ τέλος ὅμως διώξανε καὶ τοὺς Σαμιῶτες ἀπὸ κεί οἱ Αἰγινῆτες, ὄχι γιὰ ἀντεκδίκηση γιὰ τήν ἐκστρατεία ποὺ ἔκαμε κατὰ τῆς Αἰγίνας ὁ Ἄμφικράτης, καθὼς λέει ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ μᾶλλον γιατί οἱ Αἰγινῆτες δὲν ἀνέχονταν νὰ βλέπουν ἄλλους νὰ θαλασσοκρατοῦνε.

Καθὼς δὲ τὰ πάντα σ' αὐτὸ τὸν κόσμον ἔχουνε τὸ τέλος τους, ἔτσι καὶ τοῦ Πολυκράτη ἢ εὐδαιμονία πλησίαζε στὸ τέρμα της, καθὼς εἶχε προβλέψει ὁ Ἄμασις, καὶ κατὰ τῆς Πυθίας τὰ προμαντεύματα. Ἄν δέ, καθὼς λέει ὁ τραγικὸς ποιητής, κανένας ἀπὸ τοὺς θνητοὺς δὲν εἶναι ὡς τὸ τέλος τοῦ εὐτυχισμένου, ὅμως τοῦ Πολυκράτη ὁ θάνατος, ὕστερα ἀπὸ τέτοια μακρόχρονη καὶ διαρκῆ εὐνοια τῆς τύχης, ἔμελλε νὰ τοῦ εἶναι καὶ πολὺ βασανιστικὸς καὶ πολὺ ἀτιμωτικὸς. Ὁ Ὀροίτης, ὁ Πέρσης, σατράπης στὶς Σάρδεις, μαθαίνοντας γιὰ τήν εὐτυχία τοῦ Πολυκράτη, ἂν καὶ ποτὲς δὲν ἔπαθε κακὸ ἀπὸ αὐτὸν κι' οὔτε ἄκουσε ψυχρὸ λόγον, ἀποφάσισε νὰ τὸν συλλάβῃ καὶ νὰ τὸν ἐξοντώσῃ. Λέγεται δὲ πὼς δυὸ εἶναι τὰ αἷτια ποὺ τὸν ἔκαμαν νὰ τὸ ἀποφασίσῃ: Ἐτυχε κάποτε

νά κουδεντιάζη με τόν Μητροδάτη, τὸ σατράπη τοῦ Δασκυλείου, περὶ ἀνδρείας· ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ κουδέντα σὲ κουδέντα φιλονεικίσανε, παίρνοντας τὸ λόγο ὁ Μητροδάτης εἶπε στὸν Ὅροίτη: «Τολμᾶς καὶ σὺ νὰ λέγεις ἀντρας, ἀφοῦ τὴ Σάμο, πού βρίσκεται τόσο κοντὰ στὸ νομὸ σου, καὶ πού μπορεῖ νὰ κυριευτῆ τόσο εὐκόλα, δὲν εἶσαι ἄξιος νὰ τὴν ὑποτάξης στὸ βασιλῆα μας, ἕνας δὲ ντόπιος πού σηκώθηκε με 15 στρατιῶτες, τὴν κατέκτησε καὶ τώρα εἶναι τύραννός της;». Ἱστοροῦνε λοιπὸν μερικοὶ πὼς ὁ Ὅροίτης, πού θύμωσε ἀπὸ αὐτὴ τὴ βρισιά, ἀποφάσισε ἀπὸ τότε, ὄχι νὰ τιμωρήσῃ τὸν ὑβριστὴ, ἀλλὰ νὰ ἐξοντώσῃ τὸν Πολυκράτη, πού ὑπῆρξεν ὁ αἴτιος γιὰ νὰ τὸν ἐξευτελίσουν. Ἄλλοι πάλι λένε, ὅτι, ὅταν κάποτε ὁ Ὅροίτης ἔστειλε ἕναν ἀπεσταλμένο του στὸν Πολυκράτη γιὰ νὰ τοῦ ζητήσῃ κάτι, ὁ Πολυκράτης ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι του, ἔμεινε στραμμένος πρὸς τὸν τοῖχο καὶ δὲν ἔδωσε καμμιά ἀπάντηση, εἴτε ἀπὸ ἀδιαφορία, εἴτε περιφρονώντας τὸν Ὅροίτη στὸ πρόσωπο τοῦ ἀπεσταλμένου του· αὐτὸ δὲ τὸ θεώρησε γιὰ προσβολὴ ὁ Ὅροίτης κι' ἀποφάσισε νὰ ἐξολοθρέψῃ τὸν ὑβριστὴ του.

Εἶχε δὲ ὁ Ὅροίτης ἔδρα του τὴν παρά τὸν ποταμὸ Μαϊάνδρο Μαγνησία καὶ ἤξερε πολὺ καλὰ πὼς ὁ Πολυκράτης ἦτανε πνεῦμα φιλόδοξο, ἀφοῦ πρῶτος αὐτὸς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, ἔβαλε γιὰ σκοπὸ του νὰ γίνῃ θαλασσοκράτορας καὶ κυρίαρχος ὅλης τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν νησιῶν· ὁ Ὅροίτης λοιπὸν πού τὰ γνώριζε αὐτά, ἔστειλε στὴ Σάμο ἀπεσταλμένο του τὸν Μύρσο τοῦ Γύγου, ὁ ὁποῖος ἔφερε αὐτὸ τὸ γράμμα:

«Ὅροίτης τῷ Πολυκράτει ταῦτα λέγει·

Μανθάνω ὅτι μελετᾶς νὰ ἐπιχειρήσῃς πράγματα μεγάλα, στερεῖσαι ὅμως χρημάτων ἱκανῶν ἀναλόγως τῶν σκοπῶν σου· ἔθεν εἰάν πράξεις ὡς ἐγώσὲ συμβουλεύω, καὶ σεαυτὸν ὑψώσεις καὶ ἐμὲ σώσεις. Ὁ βασιλεὺς Καμβύσης, καθ' ἃ σαφῶς μοι ἐξαγγέλονται, ἀπεφάσισε τὸν θάνατόν μου· ἂν ἄρα ἐλθὼν, φυγαδεύσεις ἐμέ τε καὶ τὰ χρήματα ἐμοῦ, μέρος μὲν αὐτῶν λάβε σύ, μέρος δὲ ἄφες καὶ εἰς ἐμέ, διὰ δὲ τῶν χρημάτων αὐτῶν δύνασαι νὰ ἄρξης ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ἂν ἀπιστῆς περὶ τῶν χρημάτων, πέμψον ὃν ἔχεις πιστότατον πρὸς με ἵνα αὐτῷ δείξω ταῦτα».

Διαβάζοντας τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ὅροίτη ὁ Πολυκράτης εὐχαριστήθηκε πάρα πολὺ, κι' ἐπειδὴ τότε εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα, ἔστειλε τὸν γραμματικὸ του τὸν Μαϊάνδριο γιὰ νὰ βεβαιωθῆ ἂν εἶναι ἀληθινὰ τὰ ὅσα τοῦ παραγγέλλει ὁ Πέρσης. Αὐτὸς δὲ, ὅταν ἔμαθε πὼς ἔρχεται τοῦ Πολυκράτη ὁ γραμματικὸς, γέμισε με πέτρες ὀχτῶ μεγάλες κάσες κι' ἔβαλε πάνω - πάνω λίγο χρυσάφι· ἔπειτα ἔκλεισε τίς κάσες καὶ τίς κάρφωσε καὶ τίς εἶχε τάχα ἑτοιμες γιὰ νὰ

τις στείλη στή Σάμο. Ἦλθε λοιπὸν ὁ Μαιάνδριος, εἶδε τις 8 μεγάλες κάσες γεμάτες — καθὼς νόμιζε — μὲ χρυσάφι, κι' ἐπιστρέφοντας στή Σάμο ἀνάφερε στὸν τύραννο ὅ,τι εἶδε.

Ἔτσι ὁ Πολυκράτης ἐξαπατήθηκε, κι' ἔπесе στήν παγίδα πού τοῦστησε ὁ Ὀροίτης. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς φίλους του, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Ἡλείος μάντις τοῦ παλατιοῦ του, τοῦ λέγανε νὰ μὴν πάη στή Μαγνησία· κι' ἓνα ὄνειρο δὲ τῆς κόρης του προειδοποιούσε ὅτι τὸ ταξίδι πρὸς τὸ σατράπη θὰ εἶναι ἀπαίσιο. Εἶδε δηλαδή ἡ κόρη στὸν ὕπνο της ὅτι ὁ πατέρας της κουνιόντανε στὸν ἀέρα καὶ ὁ μὲν Δίας τὸν ἔλουζε, ὁ δὲ ἥλιος τὸν ζέσταινε. Προσπάθησε λοιπὸν μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐμποδίσῃ τὸν πατέρα, ὅταν δὲ κείνος ἔμπαινε στὸ καράβι γιὰ τὸ ταξίδι ἡ κόρη του ξοπίσω τοῦ φώναζε. Ἀλλὰ ἡ μοῖρα ἔσπρωχνε τὸν τύραννο πρὸς τὸ χαμό, ἔτσι πού οὔτε στίς προτροπὲς οὔτε στίς φωνὲς ἔδινε σημασία· μάλιστα δὲ φοβέριζε τὴν κόρη του ὅτι θὰ τὴν κρατήσῃ ἀπάντρευτη γιὰ πολὺ καιρὸ ἀκόμα, ἅμα γυρίσει ἀπὸ τὸ ταξίδι· ἐκείνη δὲ εἶπε πὼς προτιμᾷ νὰ μείνῃ γιὰ πάντα παρθένα, ἀρκεῖ νὰ μὴ στερηθῇ τὸν πατέρα της. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Πολυκράτης πῆγε στὸν Ὀροίτη, ἔχοντας μαζύ του μεγάλη ἀκολουθία καὶ τὸν Δημοκῆδη τὸν Καλλιφῶντος, ἄριστο γιατρὸ ἀπὸ τὸν Κρότωνα. Μόλις ὅμως ἔφτασε ἐκεῖ, πιάστηκε μὲ διαταγὴ τοῦ Ὀροίτη καὶ θανατώθηκε μὲ πολὺ φοβερὸ τρόπο, πού δὲν ταίριαζε οὔτε σ' αὐτὸν οὔτε στὰ μεγαλεπήβολα σχέδιά του, ἀφοῦ σταυρώθηκε ἀπάνω στὸ βουνὸ τῆς Μυκάλῃς κατὰ τὸ 522 π.Χ., ὕστερα ἀπὸ 15 ἢ 20 ἢ 44 χρόνων τυραννία¹⁴. Ἔτσι δὲ ἐγγῆκε σωστὸ καὶ τ' ὄνειρο τῆς κόρης τοῦ Πολυκράτη, ἀφοῦ αὐτὸς κρεμασμένος καθὼς ἦταν ἀπάνω στὸ σταυρὸ, ὅταν μὲν ἔδρεχε, λουζότανε ἀπὸ τὸ Δία, ὅταν δὲ ἦταν καλωσύνη, τὸν χάρειναν οἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου. Ὁ δὲ Ὀροίτης ἀφοῦ σκότωσε τὸν Πολυκράτη, ἀπὸ τὴν ἀκολουθία του τοὺς μὲν Σαμιῶτες ἄφησε νὰ φύγουν ἐλεύθεροι, τοὺς ξένους δὲ καὶ τοὺς δούλους, τοὺς κράτησε ὁ ἴδιος ὡς ἀνδράποδα.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους συγγραφεῖς δὲν πιστεύουν στή διήγησι αὐτὴ τοῦ Ἡρόδοτου γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Πολυκράτη καὶ λένε ὅτι ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος προτοῦ νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδας, ὑπόταξε μὲ τις δυνάμεις τοῦ Ὀροίτη ὅλες τις ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰ νησιά· πιάστηκε λοιπὸν τότε καὶ ὁ Πολυκράτης καὶ σταυρώθηκε.

Τέτοιο τέλος εἶχανε οἱ εὐτυχησμένες μέρες τοῦ Πολυκράτη, πρὸς τὸν ὁποῖο κανένας ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τυράννους δὲν μπορεῖ, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, νὰ συγκριθῇ, κι' ὁ ὁποῖος ἀπόχτησε, κατὰ τὸ Θουκυδίδη, μεγάλη ναυτικὴ δύναμη. Ὁ Στράβωνας θαυμάζει τὴ λαμπρότητα τῆς δυνάμει του, ὁ Πλίνιος ἀναφέρει

14. Ἡρόδοτ. Γ. 120—126. Μαξ. Τυρ. λ. «Πολυκράτης»: Βαλερ. Μαξιμ. β. 8—13.

τόν «σεπτόν τύραννον» καί ὁ Εὐστάθιος λέει. ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ τυράννου δέν ὑπῆρξε φαυλοκρατία. Ὁ Πολυκράτης εἶχε ὅλα τὰ προτερήματα πού ἔχουν οἱ ἔξοχοι ἄνδρες, εἶχε ὅμως καί πολλά ἀπό τὰ ἐλαττώματα τοῦ τυράννου, μέ τήν ἔννοια πού ἔχει σήμερα ἡ λέξις, ἦταν δηλαδή σκληρός κι' ἀχόρταστος. Γιὰ νά συγκρατῆ τοὺς πολίτες σέ ὑπακοή, χρησιμοποιοῦσε ἄλλοτε μέν γιορτές καί πανηγύρια καί θεάματα ¹⁵, ἄλλοτε δέ δία καί καταπίεση ¹⁶. Γιὰ νά ξεχνοῦν τήν καταπίεση, τοὺς ὑποχρέωνε σέ κουραστικές ἐργασίες. Ἄρπαζε διαρκῶς τὰ ἔσοδα τῆς πολιτείας καί τίς περιουσίες τῶν ἰδιωτῶν ¹⁷. Γιὰ νά ἐμποδίση τοὺς νέους νά συνάψουν κάθε δεσμὸ μεταξύ τους καί νά συγκεντρωθοῦν γιὰ κάποιο σκοπό, κατέσκαφε τίς παλαιστρες, τίς ὁποῖες θεωροῦσε πῶς εἶναι τὰ «ἀντιτειχίσματα τῆς ἀκρόπολός τους» ¹⁸.

Ἄλλὰ παρά τήν ἀξιοζήλευτη δύναμη πού ἀπόκτησε ὁ Πολυκράτης, ἔμοιαζε ὅμως μέ κείνους πού περπατοῦν στήν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ ἐνδὲς ἀπότομου βουνοῦ. Αὐτοί, ἀφοῦ ἀνέβηκαν ὡς ἐκεῖ πάνω γιὰ νά ἐξετάσουν καθαρώτερα τήν οὐράνια δημιουργία, οὔτε νά προχωρήσουν πιὰ μποροῦν, οὔτε ὅμως καί νά κατεβοῦνε, γιατί τοὺς πιάνει ἴλιγγος καθὼς ἀγναντεύουν μπροστά τους τὰ χάη καί τὰ θάραθρα. Γι' αὐτό, πάντοτε ἦταν φοβισμένος κι' ἐπλαθε μέ τῆ φαντασία του χίλιους κινδύνους. Ὑποψιαζόταν ἀκόμα καί τῆ γυναίκα του. Γιὰ νά εἰδοποιεῖται δέ γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῆς, διέταξε κι' ἀνοίξανε ἓνα θαθὺ καί φαρδὺ χαντάκι μπροστά στήν εἴσοδο τοῦ δωματίου του, ἀπὸ πάνω δέ τὸ στρώσανε μέ σανίδια. Ἔτσι δέν μποροῦσε νά περάση μέσα ἀπαρατήρητα γιατί καθὼς θὰ θάδιζε πάνω στὸ κούφιο μέρος, θὰ προκαλοῦσαν θόρυβο καί βουή τὰ θήματα τῆς. Ἄλλὰ κι' ὅταν ἐπρόκειτο νά συνευρεθῆ μαζί τῆς τήν ὑποχρέωνε νά πηγαίνει στὸ δωμάτιό του ἐντελῶς γυμνή ¹⁹.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Πολυκράτης διακρίθηκε σὰν φίλος τῆς Τέχνης καί τῶν Μουσῶν. Ὁλόγυρά του συγκέντρωσε πολλοὺς διάσημους ἄνδρες, ὅπως τὸν γιάτρο Δημοκῆδη, τὸν Ἀνακρέοντα τὸν Τῆτιο καί τὸν Ἴδουκο τὸ Ρηγίνο, ὀργάνωσε πολὺτιμη βιβλιοθήκη στὴ Σάμο ²⁰, συγκρότησε πολλὰ ἐργαστήρια γιὰ τίς καλὲς τέχνες, ἀφοῦ κάλεσε ἀπὸ ἄλλα μέρη τεχνίτες ἄριστους τοὺς ὁποῖους ἀκριβοπλήρωνε ²¹ καί, γιὰ νά τὸ ποῦμε μέ λίγα λόγια, κατέστησε τὴ Σάμο

15. Ἄθην. IB. 10.

16. Διοδ. Σικ. Α. 85.

17. Ἄριστ. Πολιτ. Ε. 15. Πολυαιν. Στρατηγ. Α. 24.

18. Ἄθην. ΙΓ. 78

19. Φίλων περὶ πρὸν. Κ. 13.

20. Ἄθην. Α. 4.

21. Ἄθην. 13. 78.

τὴν πρώτην ἀπ' ὅλης τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς ξένης πολιτείας ²².

Ὡς πρὸς τὰ ἦθη δὲ καὶ τὸ βίον του, ὁ μὲν Ἄλεξις ἀναφέρει, στὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀθηναίου, ὅτι ὁ Πολυκράτης ἦτανε σεμνὸς καὶ κόσμιος ²³, ἀντίθετα δὲ ὁ Κλεῖτος, στὸ ἴδιον σύγγραμμα, μιλάει γιὰ τὴν ἀκολασία του λέγοντας:

«Ἐκ πάντων τούτων ἄξιον θαυμάζειν τὸν τύραννον ὅτι οὐδαμῶθεν ἀναγέγραπται γυναϊκας ἢ παιδας μεταπεμψάμενος, καίτοι περὶ τὰς τῶν ἀρρένων ὀμιλίας ἐπτοημένος, ὡς καὶ ἀντερᾶν Ἀνακρέοντι τῷ ποιητῇ».

Καὶ ὁ Αἰλιανὸς δὲ ἀνιστορεῖ ὅτι κάποτε ὁ Πολυκράτης διέταξε καὶ κούρεψανε τὸν Σιμέρδι, ἀπὸ ζηλοτυπία πρὸς τὸν Ἀνακρέοντα ποῦ εἶχε παινέψει τὰ ὄμορφα μαλλιά τοῦ νέου. Αὐτὸ μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἦτανε φιλήδονος, γι' αὐτὸ καὶ στὴν αὐλή του βλέπουμε συμμαζεμένους πολλοὺς νεαροὺς. Λίγα ὀνόματα ἀπὸ τούτους διέσωσε ὡς ἐμᾶς ὁ Ἰγνίος λυρικὸς, ὁ ὁποῖος ἐξύμνησε μὲ χάρη ἀμίμητη τὰ μαλλιά τοῦ Σιμέρδι, τοῦ Κλεόβουλου τὰ ὄμορφα μάτια, τοῦ Λυκάσπιδα τὸ κέφι καὶ τ' ἀστεία του, τοῦ Μέγιστου τὴν ὄμορφιά, τοῦ Βαθύλλου τὴν νεότη καὶ τοῦ Σιμάλη τὸ μουσικὸ ταλέντο.

Ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τρόπο ποῦ ἔζησε αὐτὸς τὴ ζωὴ του, σίγουρα ὅμως συνετέλεσε στὸ νὰ διαφθαροῦνε τῶν Σαμίων τὰ ἦθη· γιατί προτοῦ ἀκόμα νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχή, φρόντισε νὰ φτιάξῃ ἀκριβὰ στρώματα καὶ πολυτελεῖς κρατῆρες, καὶ αὐτὰ τὰ πρόσφερε στοὺς πολῖτες ποῦ παντρεύονταν ἢ ποῦ κἀνανε συμπόσια, προσπαθώντας ἔτσι νὰ κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι δὲ συγγραφεῖς κατηγοροῦν τὸν Πολυκράτη ὅτι γιὰ τὴν καλοπέρασή του ἔφερε πρόβατα ἀπὸ τὴ Μίλητο, γίδες ἀπὸ τὴ Σκύρο καὶ τὴ Νάξο,

22. Ἡροδότ. Γ'. 139. Στὸ Νανιάνο μουσεῖο τῆς Βενετίας εὑρίσκεται τὸ πόδι μπρούτζι-νου ἐπίπλου ποῦ φέρνει τὴν ἐπιγραφή,

ΠΟΛΥΚΡΑΤΕΝ

ΑΝΕΘΕΚΕ

καὶ ὅλοι τὸ ἀποδίδουν στὸν Πολυκράτη τῆς Σάμου, ἂν καὶ ὁ Θείριος λέγει πὼς κάποιος ἄλλος Πολυκράτης τὸχει ἀφιέρωσει. Ἀλλὰ καὶ στὴ συλλογὴ ἀρχαιοτήτων τοῦ Πουρταλέζ, ἢ ὁποῖα πούληθηκε στὸ Παρίσι τὸ 1865, ὑπῆρχε ἓνας ἀμφορέας, ἀφιέρωμα καθὼς λένε τοῦ Πολυκράτη στὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Ἐπίσης ἀρχαιότατο μνημεῖο τῆς Σάμου, τὸ ὁποῖο ἀνάγεται στὰ χρόνια τοῦ Πολυκράτη, σύμφωνα μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γραφῆς του, εἶναι μιὰ μικρὴ μαρμαρένια πλάκα, ἢ ὁποῖα εῤεθηκε κοντὰ στὸ Ἡραῖο καὶ γράφει ἀπάνω «θουστροφγηδὸν» τὰ ὀνόματα ΠΡΩΤΟΧΑΡΙΟΣ ΣΟΤΟΡΔΑΝΜΗΔ, δηλαδὴ Δημιάνδρος Πρωτοχάριος, καὶ ἢ ὁποῖα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀφιέρωμα ἢ ἐπιτάφια πλάκα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

23. Ἀθήν. IB. 69.

σκυλλιά από την Ήπειρο και τη Σπάρτη και γουρούνια από τη Σικελία. Ἄλλὰ γι' αὐτὰ μᾶλλον ἀξιέπαινος εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὁ ἄντρας, γιατί ἀπόδλεπε στὸ νὰ αὐξήσῃ τὶς καλὲς ράτσες καὶ νὰ καλυτερέψῃ τὴν κτηνοτροφία τῆς Σάμου. Ὁ Κλέαρχος, σχολιάζοντας τὸν Ἀθήναιο, λέει ὅτι ὁ Πολυκράτης χάθηκε, γιατί μιμήθηκε τὰ ἔθιμα τῶν Λυδῶν καὶ ὅπως στὶς Σάρδεις ὑπῆρχεν ὁ καλούμενος «Γ λ υ κ ὺ ς Ἰ λ γ κ ὠ ν» καὶ τὰ «Λ υ δ ὠ ν Ἰ λ ν θ η», ἔτσι καὶ στὴ Σάμο ἔκαμε τὴ λεγόμενη «Σ α μ ι α κ ἦ Λ α ὕ ρ α» καὶ τὰ «Σ α μ ῖ ω ν Ἰ λ ν θ η», συνοικίες δηλαδή ἀπόλαυσης καὶ παραλυσίας²⁴. στὰ χρόνια δὲ τῆς τυραννίας του ὀλόκληρη ἡ πολιτεία γιόρταζε συνεχῶς καὶ γλεντοκοποῦσε. Ἔτσι οἱ Σαμιῶτες καταντήσανε μαλθακοί, ὅσων τοὺς Συδαρίτες, καὶ τὶς μὲν γυναῖκες συνώδευαν στοὺς δρόμους πολλὰς ἐπιποστρίδες, δηλαδή ὑπηρέτριες, οἱ ὁποῖες ἔβαζαν τὸ δεξὶ τους χέρι στὴ μέση τῶν κυράδων τους καὶ τὶς ὑποδαστάζανε²⁵, οἱ δὲ ἄντρες φοροῦσαν σκουλαρίκια καὶ ροῦχα ἀκριθά, ὅπως λέει ὁ ποιητὴς Ἄσιος:

« Οἱ δ' οὕτως φοίτεσκον ὅπως πλοκάμοις κτενίσαιντο
εἰς Ἡρας τέμενος, πεπεικασμένοι ἡμῖσι καλοῖς,
χιονόεοι χιτῶσι πέδον χθονὸς εὐρέος εἶχον,
χρῦσαι δὲ κόρυμβαι ἐπ' αὐτῶν τέττιγες ὡς,
χαῖται δ' ἠωρεῦντ' ἀνέμω χρυσέοις ἐνὶ δασμοῖς
δαιδαλέοι δὲ χλιδῶες ἄρ' ἀμφὶ βραχίουσιν ἦσαν,
νήσαντες ὑπισπίδιον πολεμιστήν»²⁶

ἄλλωστε ἓνα ἀπὸ τὰ μέσα ποὺ ἀνακάλυψε ἡ τυραννία γιὰ τὴ στερέωσή της, εἶναι ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν καὶ ἡ ἐξαθλίωση, ἡ δὲ ἱστορία τῆς ἐξουσίας τοῦ Πολυκράτη μπορεῖ ἐπιτυχημένα νὰ ὀνομαστῇ: τέχνη γιὰ νὰ διοικῆς σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῶν τυράνων. Σωστὰ λοιπὸν ὁ Ἀριστοτέλης λέει:

«Καὶ τὸ πένητας ποιεῖν τοὺς ἀρχομένους τυραννικόν, ὅπως μήτε φυλακὴ τρέφεται, καὶ πρὸς τῷ καθ' ἡμέραν ὄντες, ἀσχοιοὶ ὧσιν ἐπιδουλεύειν· παράδειγμα δὲ τούτου αἴτε πυραμίδες αἱ περὶ Αἴγυπτον καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν Κυψελιδῶν καὶ τοῦ Ὀλυμπίου ἡ οἰκοδόμησις ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ τὰ περὶ Σάμου ἔργα τοῦ Πολυκράτους· πάντα γὰρ ταῦτα δύνανται ταῦτὸν ἀσχολίαν καὶ πενίαν τῶν ἀρχομένων»²⁷.

24. Ἀθήν. IB. 30 — Πλουτάρχ. παροιμ. 38 — Σουΐδ. Ἐν λ.—Μακκάρ. Παροιμ. Ζ. 55 Η. 2.

25. Ἡσύχ. στὴ λ. Ἐπωστρίδες.

26. Ἄσιος παρ. Ἀθήν. IB' 30.

27. Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Ε. 9.

Ὁ Πυθαγόρας καὶ τὸ σύστημά του

Τὴν ἴδια ἐποχὴ πού ὁ Πολυκράτης ἀνέβαζε τὴ Σάμο, στή πιὸ μεγάλη τῆς δύναμη καὶ δόξα, ἓνας ἄλλος περίφημος ἄντρας, τῆς ἔδινε πρόσθετη φήμη μὲ τὴ σοφία καὶ μὲ τὰ ἔργα του. Ἦτανε δὲ αὐτός, ὁ Πυθαγόρας, ὁ γυιὸς τοῦ Μνήσαρχου.

Θέλοντας νὰ προσδιορίσουμε μὲ ἀκρίβεια τὸ χρόνο τῆς γέννησης τοῦ Πυθαγόρα, σκοντάφτουμε σὲ πολλές δυσκολίες, γιατί ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς σοφοὺς, πού ἀσχολήθηκε μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, κατέληξε στὴ δική του γνώμη. Θεωροῦμε ἄσκοπο ν' ἀπαριθμήσουμε τὶς διαφορὲς αὐτὲς γνώμες, κι' ἐπειδὴ κρίνουμε πιὸ σωστὴ ἐκείνη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ὁ Πυθαγόρας γεννήθηκε τὴν 50ῆ Ὀλυμπιάδα, δηλαδή ἀπὸ τὸ 580—576 π.Χ., συντασσόμαστε μαζί της.

Ἀλλὰ οἱ ἀρχαῖοι διαφωνοῦν καὶ γιὰ τὸν τόπο τῆς γέννησης τοῦ Πυθαγόρα. Οἱ μὲν: Ἀριστόξενος, Θεόπομπος καὶ Ἀρίσταρχος τὸν λένε Τυρρηνό. Ὁ δὲ Νεάνθης τὸν λέει Σύριο ἢ Τύριο, κι' ἄλλοι, Φλιάσιο ἢ Μεταποντίνο. Ἀλλὰ τὶς παράλογες αὐτὲς γνώμες τὶς κριτικάρανε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους συγγραφεῖς κι' ἀποδείξανε μὲ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα ὅτι ὁ Πυθαγόρας εἶναι Σαμιώτης¹.

Ὁ Κλεάνθης ἀναφέρει στὸν Πορφύριο² ὅτι ὁ Μνήσαρχος, ὁ πατέρας τοῦ Πυθαγόρα ἦταν Τυρρηνός, ἀπὸ κείνους πού ἀποικήσανε τὴ Λήμνο. Ἦρθε δὲ στὴ Σάμο, ἔγινε πολίτης κι' ἔζησε καὶ πέθανε αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Παυσανίας, πέφτοντας σ' ἓνα τερατώδικο χρονικὸ λάθος, λέει ὅτι ὁ Μνήσαρχος ἦτανε ἔγγονος τοῦ Ἴππάσου πού μετανάστεψε ἀπὸ τὴ Φλιούντα στὴ Σάμο³, ἀλλὰ ὁ Ἴππασος μετανάστεψε ὕστερα ἀπὸ τὴν κάθοδο τῶν Ἑρακλειδῶν, κι' ὁ Μνήσαρχος ἔζησε περισσότερο ἀπὸ 500 χρόνια κατοικιώνωτερα. Ὅπως ὅμως κι' ἂν ἔχη ἡ ὑπόθεση, ὁ Μνήσαρχος κατοικώντας στὴ Σάμο καὶ θεωρούμενος Σαμιώτης, παντρεύτηκε τὴν Πυθαΐδα, πού ἦτανε ἀπόγονος τοῦ Ἀγκαίου, τοῦ πρώτου βασιλεῖα τῆς Σάμου, κι' ἀπόκτησε τρεῖς γυιούς, τὸν Εὐνομο, τὸν Τυρρηνό καὶ τὸν Πυθαγόρα καὶ μιὰ κόρη, τὴ Θεμιστόχλεια⁴.

1. Σενιέ: Ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ φιλοσοφία του.

2. Πορφύρ.: Βίος Πυθαγ. 3.

3. Παυσαν. Β. 12.

4. Ἰάμβελιχος: στὸ βίος Πυθαγόρα Κ. 2.

Καί καθώς συμβαίνει μ' όλους τούς ένδοξους άντρες τής αρχαιότητας, έτσι και για τού Πυθαγόρα τή γέννηση και τήν πρώτη άγωγή, υπάρχουν ένα σωρό μύθοι. Διαβάζουμε στον Π ο ρ φ ύ ρ ι ο, ότι ένας Σαμιώτης ποιητής έπλασε τὸ μῦθο πῶς ὁ Πυθαγόρας γεννήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τήν Πυθαΐδα:

*Πυθαγόρην θ' ὄν τίκτε Διὶ φίλω Ἀπόλλωνι
Πυθαΐς, ἣ κάλλος πλεῖστον ἔχει Σαμίων*

Ἀλλά καὶ ὁ Ἰάμιδλιχος διηγίεται μιάν ἄλλη, ἐξίσου θαυμαστὴ γέννηση τοῦ Πυθαγόρα: Ὁ Μνήσαρχος, λέει, ὁ πατέρας τοῦ Πυθαγόρα, πού ἔφτιαχνε κοσμήματα ἢ ἦτανε ἔμπορος, μέλλοντας κάποτε νὰ ταξιδέψῃ, μαζὺ μὲ τὴ γυναίκα του τὴ Παρθενία, στὴ Συρία, γιὰ ἐμπορικὲς δουλειές, ρώτησε τὸ μαντεῖο ἂν τὸ ταξίδι του θά ναι χαρούμενο κι' ἐπικερδές. Καὶ τὸ μαντεῖο τοῦ ἀπάντησε ὅτι θὰ κερδίσῃ πάρα πολλὰ χρήματα μ' αὐτὸ τὸ ταξίδι, καὶ ἡ Παρθενία πού ἦταν ἔγκυος, θὰ γεννήσῃ ἓνα γυιὸ τὸν ὁποῖο δὲν θὰ ξεπεράσῃ ποτὲ κανένας στὴν ὀμορφιά καὶ στὴ σοφία κι' ὁ ὁποῖος θὰ κάμῃ πολὺ μεγάλο καλὸ στὸ ἀνθρώπινο γένος. Ὅταν ὁ Μνήσαρχος τᾶκουσε αὐτὰ σκέφτηκε πῶς, ἂν τὸ παιδί πού περίμενε δὲν θὰ ἦταν ἔξοχο καὶ θεόσταλτο, δὲν θὰ προανάγγελε ὁ χρησμός τὴ γέννησή του, καὶ μετονόμασε τὴ γυναίκα του ἀπὸ Παρθενία σὲ Θαΐδα, τὸ γυιὸ δὲ πού τοῦ γεννήθηκε τὸν ὀνόμασε Πυθαγόρα, ἐπειδὴ προφήτεψε γι' αὐτὸν ἡ Πυθία. Καθὼς δὲ γράφει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὁ Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος, ἱστορεῖ ὅτι ὕστερα κείνος ἀποκλήθηκε Πυθαγόρας, γιὰτι ἔλεγε τὴν ἀλήθεια καθὼς καὶ ἡ Πυθία· καθὼς δὲ λένε ἐκεῖνοι πού ἀσχολοῦνται μὲ τὶς ἀνατολικὲς γλῶσσες, τὸ ὄνομα παράγεται ἀπὸ τὶς δυὸ σασκρητικὲς λέξεις π ι τ ᾶ καὶ γ ο υ ρ ο ὺ, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ μὲν πρώτη σημαίνει σπίτι ἢ τόπο συνλεύσεως, ἡ δὲ δευτέρη πρόεδρο συνεδριάσεως ἢ δάσκαλο ἐνὸς σχολείου· ἔτσι, κατὰ τὴ γνώμη τους, ἡ λέξι Πυθαγόρας σημαίνει: διευθυντὴς διδασκαλείου.

Καὶ ὁ μῦθος προσθέτει πῶς, ὅταν ἀκόμα ἦτανε βρέφος, ἀποκαλύφτηκε τὸ λαμπρὸ του μέλλον, γιὰτι κατὰ τὶς πρῶτες μέρες τῆς γέννησής του φάνηκε νὰ τὸν σκεπάζῃ μιὰ θεϊκὴ λάμψη μέσα στὴ κούνια του. Ὅσο δὲ τὸ παιδί μεγάλωνε, τόσο καὶ φανερόνονταν οἱ σωματικὲς καὶ ἠθικὲς του ἀρετές· γιὰτι ὁ Πυθαγόρας, καθὼς λέει ὁ Δικαίαρχος, προικίστηκε ἀπὸ τὴ φύση πλουσιοπάροχα, ὄντας μεγαλοπρεπῆς καὶ ὑψηλόφρονος κι' εἶχε πολὺ χάρη κι' ὀμορφιά ἢ ὀμιλία του καὶ ἡ συμπεριφορά του καὶ ὅλοι του οἱ τρόποι, καθὼς δὲ λέει ὁ Πορφύριος, ἦταν ὁ πιὸ ὀμορφος ἀπ' ὅσους γεννήθηκαν στὸν κόσμον ὡς τότε κι' ὁ πιὸ θεοπρεπῆς, σὶς συνήθειές του δὲ ἦτανε κοσμιώτατος καὶ ἡ συμπεριφορά του καὶ οἱ τρόποι του ἦταν γεμάτοι χάρη. Ὁ δὲ Ραδχέτερ λέει πῶς βρῆκε στὸ Μουσεῖο τῆς Νεάπολης ἓνα ὀρειχάλκινο κεφάλι, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχει

τῆ γνώμη ὅτι ἀπεικονίζει τὴν ἀληθινὴ μορφή τοῦ Πυθαγόρα, καὶ τὸ ὅποιο εἶναι καμωμένο ἀπὸ τὸν Λύσιππο, ὁ ὁποῖος τὸ δούλεψε ἀπὸ ἓνα ὁμοίωμα ποῦ ἄφησε ὁ γυῖος τοῦ Πυθαγόρα.

Ἄφου δὲ πέθανε ὁ Μνήσαρχος, ὁ Πυθαγόρας, ποῦ εἶχε μεγάλο ζῆλο στὴ μόρφωση, μαθήτεψε κοντὰ στὸν Φερεκύδη ποῦ ἔμενε τότε στὴ Σάμο, ἢ καθὼς λένε ἄλλοι, πῆγε καὶ παρακολούθησε τὰ μαθήματά του στὴ Λέσβο, κατὰ σύσταση τοῦ θεοῦ του Ζωῖλου. Ὅταν δέ, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ δασκάλου του, γύρισε στὴ Σάμο, πῆρε μαθήματα ἀπὸ τὸν Ἑρμοδάμαντα, τὸν ἀπόγονο τοῦ Κρεωφύλου, ὕστερα δὲ ἀπὸ τὸν Ἀθάριδα τὸν Ὑπερβόρειο καὶ ἀπὸ τὸν Ναζαράτο ἢ Ζαράτο, τὸν μάγο· ἀλλ' ἐπειδὴ ἦταν ὑπερβολικὰ φιλομαθῆς, δὲν ἀρκέστηκε στὰ ὅσα ἔμαθε ἀπὸ τὼς σοφοὺς ἄντρες στὴ Σάμο. Γι' αὐτό, μιὰ νύχτα, καὶ σὲ ἡλικία 18 χρονῶ, ἀναχώρησε ἀπὸ τὴ Σάμο κι' ἀφου πέρασε στὴ Μίλητο, ἐξομολογήθηκε στὸν ἀκμάζοντα τότε σοφὸ Θαλῆ, τὸν πόθο ποῦ τὸν κάτεχε γιὰ νὰ δῆ μεγάλες πολιτείες καὶ νὰ γνωρίσῃ τὴ σοφία τους. Ἄφου δὲ ὁ Μιλήσιος σοφὸς παίνεψε τὴ φιλομαθείά του, ἔφυγε κι' ἀπὸ κεῖ, καὶ πέρασε στὴ Σιδῶνα, ὅπου, ἔμεινε πολὺ καιρὸ καὶ διδάχτηκε τὶς ἱεροτελεστίες καὶ τὰ μυστήρια. Ἀπὸ τὴ Σιδῶνα πῆγε στὴν Αἴγυπτο, ὅπου παρακολούθησε τὸν Αἰγύπτιο ἀρχιπροφῆτη Σώγχηδα καὶ τὸν Οἰνουφέα τὸν Ἡλιουπολίτη, ὁ ὁποῖος τὸν κατήχησε στὰ Αἰγυπτιακὰ μυστήρια, ἀπὸ τὰ ὅποια καὶ αὐτὸς ὕστερα μιμήθηκε τὰ συμβολικὰ καὶ τὰ ἀπόκρυφα⁵.

Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Πολυκράτης, προβλέποντας τὸ λαμπρὸ μέλλον τοῦ Πυθαγόρα, τοῦ ἔδωσε, ὅταν ἔφευγε ἀπὸ τὴ Σάμο, συστατικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ἄμαση, ποῦ βασίλευε τότε στὴν Αἴγυπτο καὶ ὁ ὁποῖος τὸν ὑποδέχτηκε μὲ φιλοφρόνηση. Ἄφου δὲ παρέμεινε στὴν Αἴγυπτο ἐπὶ 22 χρόνια, μετέβηκε ἀπὸ κεῖ στὴ χώρα τῶν Χαλδαίων γιὰ νὰ διδαχθῆ τὴν τέχνη τῶν μάγων· ἐκεῖ ὁμοῦς πιάστηκε αἰχμάλωτος ἀπὸ τὸν Καμβύση καὶ μεταφέρθηκε στὴ Βαβυλώνα ὅπου διέμεινε 12 χρόνια καὶ ἐκπαιδεύτηκε ἀπὸ τοὺς μάγους· ἐδῶ δέ, καθὼς λέγεται, ἔκανε παρέα μὲ τοὺς προφῆτες Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ καὶ ὠφελήθηκε πολὺ ἀπὸ τὶς γνώσεις τους· ἢ δὲ φήμη του ἔφτασε μέχρι τὶς πιὸ μακρυνὲς χῶρες τοῦ κόσμου.

Ὅταν πουλήθηκε ἀπὸ τὸν Καμβύση σὰν δούλος, ἐξαγοράστηκε κι' ἀπελευθερώθηκε, καθὼς ἱστοροῦνε μερικοί, ἀπὸ τὸν τύραννο τοῦ Κρότωνα, ὁ ὁποῖος ἔτυχε τότε νὰ θρίσκειται στὴ Βαβυλώνα, καθὼς δὲ λένε ἄλλοι, ἀπὸ ἓνα πλούσιο Κροτωνιάτη, τὸν Γίλλο. Κατόπιν ὁ Πυθαγόρας ἐπισκέφτηκε τὴν Περσία κι' ἀφου ἔτσι συμπλήρωσε τὶς περιηγήσεις του, ἀποφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴ Σάμο φορτωμένος μὲ γνώσεις καὶ ὄντας 56 ἢ 60 χρονῶ. Κατὰ τὴν ἐπι-

5. Πλουτάρχ.: Ἴσις καὶ Ὅσιρις. 10.

στροφή του, επισκέφτηκε και την Ἀθήνα για νὰ διδαχθῆ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνα καὶ ὅπου λένε, ὅτι δημιούργησε μιὰ μουσική σχολή τῆς ὁποίας ἡ μνήμη διατηρήθηκε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες κατόπιν (κατὰ τὴν περιγραφή τῶν Ἀθηναίων ποὺ ἔκαμε ἓνας ἀνώνυμος τὰ 1400, καὶ ἡ ὁποία διασώζεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Βιέννης, διαβάζονται τὰ ἐξῆς: «Ἐς γοῦν τὴν ἀκρόπολιν ἡμῶν εἰσερχομένων, εὐρίσκομεν ἓν μικρὸν διδασκαλεῖον, ὅπερ ὑπῆρχεν τῶν μουσικῶν, ὅπερ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος συνεστήσατο»). Ὑστερα πῆγε στὴ Σπάρτη γιὰ νὰ διδαχθῆ τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου. Ἀφοῦ δὲ ἀναδείχτηκε δυὸ φορές ὀλυμπιονίκης, πῆγε στὴ Δῆλο ὅπου πρόσφερε θυσία στὸν Ἀπόλλωνα τὸν Γεννήτορα. Μετὰ πῆγε στὴ Κρήτη στοὺς μύστες τοῦ βουνοῦ Μόργου, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς Ἰδαίους Δαχτύλους· ἐκεῖ οἱ μύστες τοῦ ἔκαμαν καθαρμὸ μὲ ἀστροπελέκι (κεραυνία λίθος) ἀφοῦ ἔμεινε ἀπὸ τὴν αὐγὴ ξαπλωμένος δίπλα στὴ θάλασσα, τὴ νύχτα δὲ δίπλα στὸ ποτάμι στεφανώθηκε μὲ μαῦρα ἀρνίσια μαλλιά, καὶ ἔπειτα κατέβηκε μαζὺ μὲ τὸν Ἐπιμενίδη τὸν Μέγα στὸ Ἰδαίον. Ἐκεῖ ἀφοῦ εἶδε τὸ θρόνο καὶ τὸν τάφο τοῦ Δία χάραξε ἀπάνω ἓνα ἐπίγραμμα ποὺ ἀρχίζει: «Ἦδε θανὼν κεῖται Ζᾶν, ὃν Δία κικλήσκουσιν». Στὸ τέλος δὲ ἀνάφερε κείνον ποὺ τὸγραψε: «Πυθαγόρας τῷ Δίῃ»!!

Ἀφοῦ δὲ ὁ Πυθαγόρας ἐπέστρεψε στὴ Σάμο, ὠργάνωσε ἓνα σχολεῖο, ποὺ ἀποκλήθηκε «Πυθαγόρου Ἡμικύλιον» καὶ ὅπου δίδασκε ὅσους ἔρχονταν νὰ τὸν ἀκούσουν· ἀλλὰ κι' ἔξω ἀπὸ τὴ πόλη, σὲ μιὰ ἀπομονωμένη θέσῃ εἶχε ἓνα ἰδιαιτέρο μέρος, κι' ἐκεῖ κατέφευγε καὶ ἀφιέρωνε τὸν ἑαυτό του στὶς ψηλές του μελέτες.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴ πολύχρονη του περιπλάνηση, δὲν παρέμεινε γιὰ πολὺ καιρὸ στὴ Σάμο, δυὸ δὲ λένε πὼς εἶναι οἱ αἰτίες τοῦ ἐκπατρισμοῦ του. Καὶ καθὼς μερικοὶ ἱστοροῦνε, οἱ φιλοσοφικὲς καὶ μαθηματικὲς θεωρίες τοῦ Πυθαγόρα, δὲν ἄρεσαν στὸν Ἀναξίμανδρο τὸ Μιλήσιο, ὁ ὁποῖος δημοσία τὸν κατηγοροῦσε γιὰ ταραξία καὶ ἄπιστο. Ὁ Πυθαγόρας ἀντέκρουσε μὲ εὐγλωττία τὶς κατηγορίες ἀλλὰ ἀφοῦ δὲν κατόρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς ἐχθροὺς ποὺ τοῦ ξεσήκωσε ὁ Ἀναξίμανδρος, ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴ Σάμο, ἀφοῦ κρύφτηκε γι' ἀρκετὸ καιρὸ, ἄγρια καταδιωκόμενος⁶. Ἀκόμα δὲ καὶ σήμερα ὑπάρχει στὸ νότιο μέρος τοῦ Κέρκη ἓνα σπήλαιο στὸ ὁποῖο δύσκολα μπορεῖς ν' ἀνεβῆς, καὶ τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ντόπιους «Σ π ἡ λ α ι ο τ ο ὕ Π υ θ α γ ὄ ρ α», γιὰτὶ μιὰ ἀρχαία παράδοση ἀναφέρει πὼς ἐδῶ κρύφτηκε ὁ Πυθαγόρας δταν τὸν κυνηγοῦσαν.

Κατὰ τὴ γνώμη ὅμως, ποὺ μᾶς φαίνεται καὶ πιθανώτερη, ἄλλων ἱστορικῶν οἱ ὁποῖοι παίρνουν ὑπόψη τους, τὸ πόσο δύσκολα μποροῦνε νὰ συμβιβα-

6. Ράμσεϋ: Κύρου περιήγ. Τόμ. Β' 132.

στούν ἡ σοφία καὶ ἡ τυραννία, ὁ Πυθαγόρας, ὅταν ἐπέστρεψε στὴ Σάμο καὶ τὴ βρῆκε κάτω ἀπὸ τὸ τυραννικὸ καθεστῶς τοῦ Πολυκράτη, ἀποφάσισε ὁ ἴδιος νὰ ἐκπατρισθῇ. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴ Σάμο, πῆγε στὸ Κρότωνα ἀπὸ εὐγνωμοσύνη, γιατί ἕνας Κροτωνιάτης τὸν ἐλευθέρωσε στὴ Βαθυλώνα, τότε ποὺ ἦτανε δοῦλος, καὶ γιὰ νὰ διδάξῃ σ' ἐκείνη τὴ πόλη. Ἔχει δίκηο λοιπὸν ὁ Κικέρων ὅταν λέει πὼς ἡ μεγάλη Ἑλλάδα (δηλ. ἡ Ἑλλάδα τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἰταλίας) χρωστáει τὸν πολιτισμὸ, τοὺς νόμους καὶ τὶς τέχνες τῆς στὸν Πυθαγόρα.

Λένε δὲ πὼς τὴ μετάβαση τοῦ Πυθαγόρα στὴν Ἰταλία, τὴν εἶχε προφητέψει ἀπὸ παλιά, ἡ περιβόητη Σαμία Σίβυλλα Φυτῶ, ἡ ὁποία εἶχε πεῖ:

Ἐξ Ἰάδος χώρας ἤξει σοφὸς Ἰταλίδησιν

Ὅταν δὲ ἦρθε στὸν Κρότωνα, κατοίκησε στὸ σπίτι τοῦ πασίγνωστου ἀθλητῆ Μίλωνα· βασίλευε δὲ τότε στὴ Ρώμη ὁ Σέρβιος Τύλλιος καθὼς λέει ὁ Τίτος ὁ Λίβιος, ἢ ὁ Ταρκύνιος Σουπέρβος, καθὼς λένε ἄλλοι. Ἀφοῦ δὲ εἶναι ἔτσι, καταπέφτει ὁ ἰσχυρισμὸς ἐκείνων ποὺ ἐπιμένουν ὅτι ὁ Πυθαγόρας ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Νουμᾶ⁷ καὶ στερεώνεται ἡ γνώμη τοῦ Πλουτάρχου ποὺ λέει ὅτι ὅσοι τὸ ἰσχυρίζονται αὐτό, νομίσανε γιὰ σοφὸ Πυθαγόρα, ἕνα ἄλλο Πυθαγόρα ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ὁ ὁποῖος νίκησε στὸ στάδιο κατὰ τὴν 11ῃ Ὀλυμπιάδα, στὸ τρίτο χρόνο τῆς ὁποίας ἀνέβηκε ὁ Νουμᾶς στὸ θρόνο⁸.

Τότε δὲ στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα ὑπῆρχε μεγάλη διαφθορά, ἀλλὰ ὁ Πυθαγόρας ἀντὶς νὰ χτυπήσῃ ἀμέσως γιὰ νὰ καταστείλῃ τὴν ἀκολασία, προσπάθησε μὲ τὸ παράδειγμά του καὶ μὲ τὶς προτροπές του νὰ συνετίσῃ σιγὰ - σιγὰ τοὺς ἀνθρώπους· κατ' ἀρχὰς δὲ συμμορφώθηκε καὶ κείνος μὲ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς ποὺ εἶχαν οἱ Κροτωνιάτες, ντύθηκε ὅπως ἐκεῖνοι, φόρεσε χρυσο στεφάνι στὸ κεφάλι κι' ἔβαλε στενὴ περισκελίδα. Ἐκμεταλλευόμενος δὲ τὴ φήμη ποὺ εἶχε ἀποχτήσει στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες, καὶ τὴν καλοπιστία τῶν κατοίκων, θέλοντας δὲ συνάμα νὰ καταπλήξῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς κάμῃ νὰ πηγαίνουν ν' ἀκούνε μὲ περισσότερο σεβασμὸ τὴ διδασκαλία του, διακήρυξε⁹ πὼς τὴν πρώτη φορὰ γεννήθηκε μὲ τὸνομα *Α ἰ θ α λ ἰ δ η ς* κι' εἶχε πατέρα τὸν Ἑρμῆ καὶ μάνα μιὰ πόρνη ἀπὸ τὴ Σάμο· ὅταν δὲ ὁ οὐράνιος πατέρας του τοῦ εἶπε νὰ τοῦ γυρέψῃ ὅ,τι θέλει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀθανασία, αὐτὸς τοῦ ζήτησε τὸ χάρισμα νὰ θυμᾶται καὶ ζωντανὸς καὶ πεθαμένος, ὅλα, ὅσα θά

7. Ἀππιαν.: Ἐμφυλ. Β. 29 — Ὁβ.δ. Μεταμορφ. ΙΕ' 60.

8. Πλουτάρχ.: Βίος Νουμᾶ 3 — Κικέρων. Β. 15 — Τίτος Λίβιος βιβλ. 8ον σελ. 23.

9. Σχολ. Ἀπόλλων. Ροδίου: Ἄργον. Α'. 645.

συμβαίνουν. Μετά δὲ ἀπὸ τὸν Λιθαλίδη, γεννήθηκε ὁ Ἐὐφορβος, γιὸς τοῦ Πανθόου καὶ ἀφοῦ πλήγωσε, κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, τὸν Πάτροκλο, σκοτώθηκε κι' αὐτὸς ἀπὸ τὸ Μενέλαο· συμπλήρωνε δὲ πῶς στὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα, στὸ Ἄργος, γνώρισε τὴν ἀσπίδα τοῦ ποῦ ἦτανε πιά σαπισμένη, καὶ τὴν ὁποία τοῦ πῆρε, ὅταν σκοτώθηκε, ὁ Μενέλαος καὶ τὴν ἀφιέρωσε στὸ θεὸ ὅταν ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν Τροία. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τὸν Εὐφορβον, γεννήθηκε ὡς Ἐρμιότιμος, ἔπειτα δὲ ἀπὸ αὐτὸν ξαναγεννήθηκε μὲ τὸνομα Πύρρος, φαρᾶς ἀπὸ τὴ Δῆλο καὶ τελικὰ γεννήθηκε Πυθαγόρας. Γιὰ τὴν δώση δὲ στὰ λόγια τοῦ μεγαλύτερου κῦρος, κατασκεύασε ἕνα ὑπόγειον, κλείστηκε μέσα καὶ διέδωσε πῶς πέθανε· ἄφησε δὲ ἐντολὴν στὴ μάνα τοῦ νὰ καταγράφη ἡ ἕνα δελτίον κάθε τι ποῦ συμβαίνει στὴν πόλιν κάθε μέρα.

Ἀφοῦ δὲ παράμεινε γιὰ κάμποσον καιρὸν στὸ ὑπόγειον, βγήκε ἀπὸ μέσα ἀδυνατισμένος καὶ κοκκαλιάρης καὶ πῆγε στὴν ἀγορὰ, ἐκεῖ δὲ εἶπε στὸ λαὸν μὲ κάθε λεπτομέρεια ὅλα ὅσα συνέβησαν στὴν πόλιν κατὰ τὴν ἀπουσία του. Ἐλεγε δὲ πῶς ἔρχεται ἀπὸ τὸν ἄδην, ὅπου εἶδε τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ Ἡσιόδου νὰ εἶναι δεμένη σὲ μιὰ κολώνα καὶ νὰ σπαράζῃ, τὴν δὲ ψυχὴν τοῦ Ὀμήρου νὰ εἶναι κρεμασμένη ἀπὸ ἕνα δέντρο κι' ὀλόγυρά της νὰ εἶναι φίδια, κι' αὐτὰ γιατί:

*Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὀμηρὸς θ' Ἡσιόδός τε
ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνειδέα καὶ ψόγος ἐστί,
κλέπτειν, μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν*¹⁰

Ἴσως οἱ τέτοιου εἴδους ἐπινοήσεις νὰ καταγελαστοῦνε ὡς ἀγυρτίες· ἂς μὴ ξεχνᾶμε ὅμως ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ποῦ ἔζησε ὁ Πυθαγόρας, κάτι τέτοια ἦταν ἀπαραίτητα γιὰ τὴν διαμόρφωση τῶν ἠθῶν, καὶ ὅτι παρόμοια τερατολογήματα χρησιμοποίησαν κι' ὁ Μίνωας κι' ὁ Λυκούργος καὶ πολλοὶ ἄλλοι νομοθέτες τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ μ' αὐτὰ τὰ τεχνάσματα ὁ Πυθαγόρας κέρδισε τὸ σεβασμὸν τῶν Κροτωνιατῶν καὶ τῶν γειτόνων τους· ἔτσι, ἄλλοι τὸν ἐπίστευαν ὡς Ἀπόλλωνα ποῦ ἦρθε ἀπὸ τὰ Ἵπερθόρεα κι' ἄλλοι τοῦ ἀποδίνανε θαυμαστὰς ιδιότητες, ὅλοι δὲ ἀνεξαίρετως τὸν τιμοῦσαν ὡς ἕνα «καλὸν δαίμονα» ποῦ ζοῦσε ἀνάμεσά τους. Κάποτε, ποῦ πῆγαινε ἀπὸ τὴν Σύδαρην στὸ Κρότωνον κι' ἀντάμωσε ψαράδες ποῦ εἶχανε ρίξει τὰ δίχτυα στὴ θάλασσα, τοὺς προεῖπε, καθὼς λέγει ὁ μῦθος, τὸν ἀριθμὸν τῶν ψαριῶν ποῦ θὰ φάρευε ἢ καλὰ δα τους, κι' ἐπαλήθευε ὁ λόγος του! κι' ὅταν, οἱ ψαράδες ποῦ βρήκανε μέσα στὰ δίχτυα ποῦ σύρανε, ὅσα ψάρια τοὺς προεῖπε ὁ Πυθαγόρας, τὰ ξανα-

10. Σέξτος Ἐμπεϊρικός: Κατὰ μᾶθημ. 8.

ρίξανε στή θάλασσα, ἀφοῦ γιά πολὺ ὥρα τὰ κράτησαν στή στεριά, ὅλα τους πάλι ζωντανέψανε! Ἄλλοτε πάλι γδύθηκε κι' ἔδειξε τὸ μερί του νὰ εἶναι χρυσό! ¹¹. Μιά φορά φώναξε ἕνα ἄσπρο ἀητὸ πού πετοῦσε, κι' ἐκεῖνος ἦρθε κοντά του· τότε ὁ Πυθαγόρας τὸν ἔψησε πάνω στή φωτιά, ἀλλὰ ὁ ἀητὸς δὲν ἔχασε τὴ ζωὴ του! Μιά ἄλλη φορά διέταξε τὴν ἀρκούδα τῆς Δαυνίας, ἡ ὁποία ἔκανε μεγάλη ζημιὰ στὰ χωράφια, νὰ σηκωθῆ νὰ φύγη ἀπὸ κεῖ· ἡ ἀρκούδα ὑπάκουσε, κι' ἔγινε ἀπὸ τότε ἀφαντῆ! Ἀπαγόρευε σ' ἕνα βόδι νὰ τρώη κουκιά! ἐκεῖνο πείστηκε καὶ οὔτε πλησίασε πιά τὰ κουκιά! Τὴν ἴδια μέρα τὸν εἶδαν καὶ τὸν ἄκουσαν νὰ μιλάη σὲ δυὸ πολιτεῖες πού ἦταν μακριὰ ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, δηλαδὴ στὸ Μεταπόντιο τῆς Ἰταλίας καὶ στὸ Ταυρομένιο τῆς Σικελίας!

Περνώντας κάποτε ἕνα ποταμὸ, τὸν Ἰμβρασο, καθὼς λέει ὁ Ἀπολλώνιος, τὸν Νέσσο δὲ κατὰ τὸν Διογένη τὸ Λαέρτιο καὶ κατὰ τὸν Πορφύριο, τὸν Καύκασο, χαιρετήθηκε, μπροστὰ σὲ πολλοὺς ἄλλους, ἀπὸ τὸν ποταμὸ μὲ τὶς λέξεις: «Χ α ἰ ρ ε Π υ θ α γ ὀ ρ α»! Καὶ γιὰ νὰ τὰ ποῦμε μὲ λίγα λόγια, προέλεγε τοὺς σεισμούς, σταματοῦσε τὶς καταιγίδες, ἔδιωχνε τὶς ἀρρώστειες, γιάτρευε τοὺς ἀρρώστους!

*Ἦν δέ τις ἐν κείνοισιν ἀνὴρ περιώσια εἰδώς,
ὅς δὴ μῆκιστον πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον
παντοίων τε μάλιστα σοφῶν ἐπιήρανος ἔργων·
ὁπότε γὰρ πάσασιν ὀρέξαιτο πραπίδεςσι,
ρεῖά γε τῶν ὄντων πάντοτε λεύσεσκεν ἕκαστα,
καί τε δέκ' ἀνθρώπων καὶ τ' εἴκοσιν αἰώνεσσι* ¹²

Ἔνεκα ὅλων αὐτῶν, ἡ παρουσία τοῦ Πυθαγόρα ἐπέδρασε σ' ὁλόκληρη τὴν Ἰταλία, καὶ ἀπ' ὅλες τὶς γύρω πολιτεῖες τρέχανε στὸ Κρότωνο γιὰ νὰ δοῦνε τὸν μεγάλο ἄνθρωπο καὶ νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὰ λεγόμενά του. Οἱ δὲ ἀρχόντοι, τὸ θεωροῦσαν γιὰ μεγάλη τους τιμὴ, νάχουνε κοντά τους τὸν Πυθαγόρα καὶ νὰ κουδεντιάζουνε μαζί του, γιὰ νὰ μαθαίνουν ἀπὸ αὐτὸν τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ κυβερνοῦνε. Κι' ἐκεῖνοι ἀκόμα πού ἀπλῶς τὸν βλέπανε, τὸ γράφανε στοὺς δικούς τους, σάμπως νὰ τοὺς ἔτυχε κάτι τὸ μεγάλο: «Τοσοῦτον τοὺς ἄλλους εὐδοξία ὑπερέβαλεν, ὥστε καὶ τοὺς νεωτέρους ἀπαντας ἐπιθυμεῖν μαθητὰς αὐτοῦ γενέσθαι καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἡδῖον ὄραν τοὺς παῖδας τοὺς αὐτῶν ἐκείνῳ συγγιγνωμένους ἢ τῶν οἰκείων ἐπιμελουμένους καὶ τούτοις οὐχ' οἶόν τ' ἀπιστεῖν», λέγει ὁ Ἰσοκράτης. Τόσο δὲ μεγάλη φήμη ἀπόχτησε ὁ Πυθαγόρας, ὥστε τὸ σπίτι του τὸ λέγανε «Δ ἦ μ η τ ρ ο σ

11. Πλουτάρχ.: Βίος Νουμά 8 — Ὁριγένης κατὰ Κέλσ. Δ. 23.

12. Ἐμπειροκλήης στὸ Πορφ. (Βίος Πυθαγ. 30).

ίερόν», τὸ δρόμο δὲ στὸν ὁποῖο δίδασκε, τὸν ὀνόμασαν «Μουσειόν»¹³.

Πολὺ γρήγορα μαζεύτηκαν ὀλόγουρά του πολλοὶ μαθητές, οἱ ὁποῖοι, ὅταν ἀργότερα διασκορπίστηκαν σ' ἄλλη σχεδὸν τὴν Εὐρώπη, τὴ φωτίσανε μὲ τὸ φῶς τῆς σοφίας τοῦ Πυθαγόρα. Ἔτσι δὲ συγκροτήθηκε ὁ «Πυθαγόρειος Δεσμὸς» ἢ ἡ «Πυθαγορεία Αἵρεσις», τὴν ὁποία ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἀποκάλεσε «Ὀργία», ἄλλοι δὲ τὴν εἶπαν «Σχολήν» ἢ «Κοινωνίαν». Ἡ δὲ «Αἵρεσις» περιλάμβανε κατὰ μὲν τὸν Ἰουστίνου, τριακόσιους μαθητές, οἱ ὁποῖοι συνδέονταν μεταξύ τους μὲ ὄρκου, κατὰ δὲ τὸν Διογένη τὸ Λαέρτιο, ἑξακόσιους. Τέλος, σύμφωνα μὲ τὸν Διόδωρο τὸ Σικελιώτη, ἡ Αἵρεση αὐτὴ εἶχε μαθητὲς καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ μεσημβρινὴ Ἰταλία, στὴν κυρίως Ἑλλάδα, στὰ Ἑλληνικὰ νησιά, ἀκόμα στὴν Κυρήνη καὶ στὴν Καρχηδόνα.

Ὁ Πυθαγόρας ἐξασκοῦσε τεράστια ἐπιρροὴ πάντω στοὺς μαθητὲς του κι' ἦταν ἀρκετὸ νὰ πῆ μόνο κάτι γιὰ νὰ πεισθοῦνε κεῖνοι ἀμέσως γιὰ τὸ λόγο ὅτι: «ὕτὸς ἔφα». Γι' αὐτὸ, ὅταν κάποτε «πελάργησε», δηλαδὴ παρατήρησε δημοσίᾳ ἓνα μαθητὴ του, τοῦ προξένησε τόσο μεγάλη θλίψη, ὥστε ὁ δύστυχος ἐκεῖνος αὐτοκτόνησε, γιὰτὶ δὲν μποροῦσε πιά νὰ ζήσει ὕστερα ἀπὸ τὴν προσβολὴ πού τοῦ ἔγινε· ἀπὸ τότε ὁ Πυθαγόρας δὲν παρατήρησε δημοσίᾳ κανέναν¹⁴.

Ἀλλὰ κεῖνο πού κυρίως συντέλεσε στὸ ν' ἀποχτήσῃ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὑπόληψη ὀλονῶν, ἦταν ἡ ἀρετὴ του. Βλέποντας τὴν κατάχρηση πού γινόντανε στὸν τίτλο τοῦ σοφοῦ, ὠνόμασε τὸν ἑαυτὸ του «φιλόσοφος» κι' ἔλεγε ὅτι ἡ ἀληθινὴ σοφία εἶναι κάτι πού ταιριάζει στὸ Θεό, ὁ δὲ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀποκληθῆ μονάχα φίλος τῆς σοφίας.

Ἔτσι περιόρισε σὲ θαυμὸ ἀξιοθαύμαστο τὰ παραλυμένα ἦθη τῶν Ἰταλῶν καὶ ἰδιαίτερος τῶν Κροτωνιατῶν, κοντὰ στοὺς ὁποῖους ζοῦσε τὸν περισσότερο χρόνο καὶ ἐξουδετέρωσε τὰ τσακώματά τους καὶ τὰ πάθη πού τοὺς μαστίζανε. Καὶ ὅπως λέει ὁ Ἰάμβλιχος: «ἀνεῖλεν ἄρδην, στάσιν καὶ διχοφωνίαν καὶ ἀπλῶς ἑτεροφροσύνην οὐ μόνον ἀπὸ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν μέχρι πολλῶν, ὡς ἱστορεῖται, γενεῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλου ἀπὸ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ πόλεων πασῶν κατὰ τε ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλας»¹⁵. Καὶ πραγματικά, ἐνῶ θρῆκε τοὺς κατοίκους ξεδομένους στὴν πολυτέλεια καὶ στὶς τρυφές, κατόρθωσε νὰ τοὺς σωφρονίσῃ, μὲ τὸ νὰ παινεύῃ τὴν ἀρετὴ καὶ νὰ ὑποδείχνῃ τὴν ὀμορφιά τῆς καὶ τὰ καλὰ πού τὴν ἀκολουθοῦνε, καὶ μὲ τὸ

13. Φαβερῖνος στὸ Διογ. Λαέρτ. (Βίος Πυθαγ.) Πλάτ. Λογμ. Β. Ι. 16.

14. Σουΐδας: λ. Πελαγρᾶν.

15. Ἰαμβλιχ.: β. Πυθαγ. 4.

νά παρουσιάζω στα μάτια τῶν ἀνθρώπων τὸ αἶσχος τῆς ἀσωτίας, νά τοὺς ὑπενθυμίζω δὲ καὶ ὄλους ἐκείνους τοὺς λαοὺς οἱ ὁποῖοι καταστράφηκαν ἀπὸ τὴν ἀσωτία. Διδάσκοντας δὲ στὶς γυναῖκες τὶς ἀρετὲς τοῦ φύλου τους, στοὺς παντρεμένους τὴ σωφροσύνη καὶ τὴν ἐπιείκεια, στοὺς νέους τὸ σεβασμὸ πρὸς τοὺς γέροντας καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστῆμες, μετέλλαξε τὰ ἦθη τῶν Κροτωνιατῶν, καὶ κατέστησε τὴν πόλη τους ἀγνώριστη. Κι' ὅταν κάποτε, σὲ πόλεμο ποὺ ξέσπασε ἀνάμεσα στοὺς Λοκροὺς καὶ στοὺς Κροτωνιάτες μικήθηκαν οἱ τελευταῖοι κι' ἦτανε γι' αὐτὸ στενοχωρημένοι, ὁ Πυθαγόρας μὲ τὰ συνετὰ του λόγια κατάφερε νά τοὺς ἐνθουσιάσει τόσο πολὺ, ὥστε οἱ μὲν γυναῖκες τρέξανε κλαίγοντας στὸ ναὸ τῆς Ἥρας καὶ καταθέσανε ἐκεῖ τὰ κοσμήματά τους ὑπὲρ τῆς πατρίδας, οἱ δὲ ἄνδρες ξαναβρήκανε τὸ θάρρος τους καὶ νίκησαν τοὺς Λοκροὺς, ἀκολουθώντας δὲ τὶς συμβουλὲς τοῦ σοφοῦ ἄντρα ἀναδείξανε τὴν πόλη τους δυνατὴ καὶ ἀκμαία ¹⁶.

Ὁ Πυθαγόρας παντρεύτηκε τὴ Θεανὴ τὴν κόρη τοῦ Πυθάνακτα, ἣ καθὼς λένε ἄλλοι, τοῦ Βροντίνου τοῦ Κροτωνιάτη, γυναῖκα ἐξαιρετικὰ ἐνάρετη καὶ μορφωμένη ¹⁷ κι' ἀπόχτησε ἀπὸ αὐτὴν πολλὰ παιδιά, ὅπως τὸν Μ ν ή - σ α ρ χ ο, γιὰ τὸν ὁποῖο λένε μερικοὶ πὼς πέθανε νέος, ἄλλοι δὲ λένε πὼς διαδέχτηκε τὸν πατέρα του στὴ διδασκαλία, καὶ τὸν Ἄ ρ ί μ ν η σ τ ο καὶ τὸν Μ ά μ ε ρ κ ο καὶ τὸν Τ η λ α ύ γ η καὶ τὴ Δ α μ ῶ καὶ τὴν Μ υ ί α· σ' αὐτὰ ὁ Σουΐδας προσθέτει κι' ἄλλο ἓνα γυιό, τὸν Δ ά μ ω ν α, ὁ δὲ Φῶτιος, ἄλλη μιὰ κόρη, τὴν Α ἰ σ ά ρ α. Πόσο δὲ μεριμνήσανε γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν τους ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ Θεανὴ, ἀποδείχεται ἀπὸ τὸν ἐνάρετο βίο ποὺ ζήσανε, ἀπὸ τὴ μόρφωση ποὺ εἶχανε καὶ ἀπὸ τὴ μεγάλη τιμὴ, τὴν ὁποία τοὺς εἶχε ὅλος ὁ κόσμος.

Παραμένει ἄγνωστο ἂν ὁ Πυθαγόρας συνέγραψε κάτι· ἂν δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος θεβαιώνει κατηγορηματικὰ πὼς δὲν ἔγραψε τίποτα ¹⁸, ὡστόσο, ἀποδόθηκαν σ' αὐτὸν μέχρι 11 συγγράμματα. Ὁ Ἡράκλειτος, καθὼς λέει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ἀναφέρει ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἔγραψε 3 ἔργα: Π α ι δ ε υ τ ι κ ὸ, Π ο λ ι τ ι κ ὸ καὶ Φ υ σ ι κ ὸ ¹⁹. Ὁ Ἡρακλείδης ἐπίσης ἀποδίνει σ' αὐτὸν τὰ ἔργα: «Π ε ρ ἰ τ ο ὦ ὄ λ ο υ», «Ἰ ε ρ ὸ ν Λ ὸ γ ο ν», «Π ε ρ ἰ ψ υ χ ῆ ς», «Π ε ρ ἰ ε ὕ σ ε θ ε ἰ α ς», «Μ υ σ τ ι κ ὸ ν Λ ὸ γ ο ν» καὶ ἄλλα. Ὁ δὲ Πλίνιος τὰ ἔργα: «Π ε ρ ἰ Ἐ ν ε ρ γ ε ι ὶ ὠ ν κ α ἰ Ἰ δ ι ὸ τ η τ ο ς τ ὶ ν φ υ τ ὶ ν», περὶ «Μ α γ ι κ ὶ ν φ υ

16. Ἰουστίνου: Ἱστορ. Κ. 4.

17. Κλήμ. Ἀλεξ. Στρομ. Α. 17 Δ 52. Στοδ. Γαμ. Παρχ. Β. 78—81.

18. Πλουτάρχ.: Περὶ Τύχ. Ἀλεξ. 6 — Πορφ. βίος Πυθ. 54.

19. Ἡρακλείτ. στὸ Διογ. Λαέρτ. (β. Πυθ. Α 5).

τῶν», περὶ «Κράμιδης», περὶ «Βολβῶν» καὶ περὶ «Σκίλλης»²⁰. Ὁ δὲ Τζέτζης λέει ὅτι ὁ Πυθαγόρας:

*οὐ μόνον προεγίνωσκε καλῶς αὐτὸς τὰ πάντα,
ἀλλὰ γε καὶ τοῖς χρῆζουσι τὰ μέλλοντα γινώσκειν
προγνωστικὰ κατέλειπε διάφορα βιβλία*

Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω συγγράμματα ποὺ ἀποδόθηκαν στὸν Πυθαγόρα, ἀναφέρονται καὶ τρεῖς ἐπιστολές του, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἢ μιὰ πρὸς τὸν Ἀναξιμένη, ἢ ἄλλη πρὸς τὸν τύραννο Ἰέρωνα, κι' ἢ τρίτη πρὸς τὸν Τηλαύγη, τὸ γυιό του. Μαζὺ δὲ μ' αὐτὰ καὶ τὰ «Χρυσᾶ ἔπη», τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ ὁ Χρῦσιππος τὰ λέει γνήσια ποιήματα τοῦ Πυθαγόρα, ὅμως ἀπὸ πολλοὺς ἀποδίδονται στὸν Φιλόλαο.

Ὅπως γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Πυθαγόρα ὑπάρχουν διαφορετικὲς γνώμες, ἔτσι ἔχουν γραφεῖ πολλὰ καὶ διάφορα γιὰ τὴν ἡλικία του, γιὰ τὸν τόπο ὅπου πέθανε καὶ γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀπεβίωσε· μερικοὶ εἶπανε πῶς ἔζησε 80 χρόνια, ἄλλοι εἶπανε 94, ἄλλοι 99, ἄλλοι 100, ἄλλοι 104 κι' ἄλλοι 117, καὶ ὅτι πέθανε στὸ Κρότωνα ἢ στὸ Μεταπόντιο, τὸ τέταρτο, καθὼς λέει ὁ Εὐσέβιος, ἔτος τῆς 70ῆς Ὀλυμπιάδας, δηλ. τὸ 497 π.Χ. Περὶ τοῦ τρόπου δὲ μὲ τὸν ὁποῖο ἀπεβίωσε, ὁ μὲν Δικαίαρχος ἱστορεῖ, καθὼς λέει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὅτι ὁ Πυθαγόρας κλείστηκε μέσα στὸ τέμενος τῶν Μουσῶν στὸ Μεταπόντιο, κι' ἀφοῦ παρέμεινε ἐκεῖ νησιτικῶς ἐπὶ 40 μέρες, πέθανε ἀπὸ τὴν πείνα²¹. Ὁ δὲ Ἑρμιππος γράφει ὅτι, τότε ποὺ πολεμοῦσαν οἱ Ἀκραγαντῖνοι μὲ τοὺς Συρακουσίους, θῆκε κι' ὁ Πυθαγόρας καὶ πῆρε θέση πρὸ τῶν Ἀκραγαντῖνων· ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑποχώρηση ποὺ ἔκαμαν οἱ Συρακούσιοι, ὁ Πυθαγόρας μὲ λίγους μαθητὲς του βρέθηκε μπροστὰ σ' ἓνα χωράφι κατὰφυτο ἀπὸ κουκιά, ἐκεῖ δὲ καὶ σκοτώθηκε, γιὰτὶ δὲν θέλησε νὰ πατήσῃ τὰ κουκιά καὶ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τοὺς Ἀκραγαντῖνους. Αὐτὰ δὲ τὰ βεβαιώνει καὶ τὸ ἐπίγραμμα:

*«Αἰ! αἰ! Πυθαγόρης τί τόσον κνάμους ἐσεβάσθη
καὶ θάνε φοιτηταῖς ἄμμυ γὰ τοῖς ἰδίοις;
χωρίον ἦν κνάμων, ἵνα μὴ τούτοις δὲ πατήσῃ
ἐξ Ἀκραγαντῖνων κᾶτθαν ἐνὶ τριόδῳ»²²*

Ὁ Πλούταρχος γράφει ὅτι, ἐνῶ μιὰ μέρα ὁ Πυθαγόρας καθόντανε στὸ σπίτι τοῦ ἀθλητῆ Μίλωνα, ἤρθανε οἱ Κροτωνιάτες, παρακινούμενοι ἀπὸ κά-

20. Πλίν. Ἱστ. Ἑθν. κεφ. 19 σ. 30 Κεφ. 20, σ. 35, Κεφ. 24, σελ. 17-19, Κεφ.

25 σελ. 2.

21. Δικαίαρχος: στὸ Διογ. Λαέρτιο (βίος Πυθαγ. Β. 3).

22. Ἑρμιππος: στὸ Διογ. Λαέρτ. (βίος Πυθαγ. Β. 3).

ποιους ἐχθρούς του, και βάλανε φωτιά στο σπίτι, έτσι δὲ τότε κάηκε κι' ἐκεῖνος και πολλοί ἀπὸ τοὺς μαθητές του ²³. Ἄλλοι δὲ λένε πὼς γλύτωσε ἀπὸ τῆς φωτιάς, κι' ἐνῶ βρέθηκε μπρὸς σ' ἓνα μέρος γεμάτο ἀπὸ κουκιές, δὲ θέλησε δὲ νὰ περάσει γιὰ νὰ μὴ πατήση τὰ κουκιά, ἀλλὰ στάθηκε ἐκεῖ και σκοτώθηκε ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς ²⁴. Ὁ δὲ Τζέτζης, ἱστορώντας τὰ σχετικὰ μὲ τὸ τέλος τοῦ Πυθαγόρα λέει ὅτι:

«...Εἰς Ἰαλίαν ἀπελθὼν, ἐδίδασκεν ἐκεῖσε·
εἶτα κακίοις μισηθεῖς, φουγάνοις πυρπολεῖται
ἐν πόλει μὲν τῇ Κρότωνι. Μίλωνος δὲ οἰκία,
τοῦ πηλαιστοῦ τοῦ Μίλωνος, τοῦ πᾶσι θουλλουμένου,
σὺν μαθηταῖς δὲ τοῖς αὐτοῦ πολλοῖς συμπυρπολεῖται·
οὕτω τινὲς μὲν λέγουσιν αὐτὸν πυρποληθῆναι,
ἄλλοι τινὲς δὲ λέγουσιν ὡς ἐκ πυρᾶς ἠρπάγη,
τῶν θερμότερων μαθητῶν αὐτὸν ἀφαιρηξάντων·
ἢ και στοωνόντων ἑαυτοὺς εἰς πῦρ γεφύρας δίκην
και δι' αὐτῶν ἐκείνον δὲ τὸ πῦρ ἐκπεφευγὸς·
οὕτω τὸ πῦρ, ὡς λέγουσιν, ἐκπεφευγὸς τὸ τότε,
φυγὴν τε πρὸς Μετάποντον, Μουσῶν ἐν τῷ τεμένει,
ἐκείτε συγκρουπιτόμενος, ἄρτον φαγεῖν οὐκ ἔχων,
ἐφ' ὅλαις τεσσαράκοντα ἡμέραις λιμῶ θνήσκει
ἐτῶν ἑπτάχων ἑκατόν, πλήν ἔτους ἑνὸς μόνον»

Καθὼς οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νεώτερους συγγραφεῖς πιστεύουν, ὁ Πυθαγόρας πῆγε στὴ Κανυλιονία, ὅπου ὅμως οἱ πολῖτες, ἀπὸ μίσους πρὸς αὐτόν, τοῦ κλείσανε τὶς πόρτες τῆς πολιτείας τους. Ἐκεῖνος δὲ ἀφοῦ καταδιώχθηκε πάρα πολὺ κατέφυγε στὸ Μεταπόντιο, ὅπου και πέθανε τὸ 507 π.Χ. σὲ ἡλικία 80 περίπου χρονῶ. Τὸ σπίτι στὸ ὁποῖο ἀπεβίωσε και ἡ ἔδρα ἀπὸ τὴν ὁποία συνήθως δίδασκε, σωζόντανε μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Κικέρωνα και τὰ δείχνανε στοὺς ξένους ποὺ πῆγαιναν στὸ Μεταπόντιο ²⁵.

Ἄς μιλήσουμε τώρα και γιὰ τὴν Αἴρεσή του, ἢ ὁποία ὀνομάζεται ἐπίσης και Ἰταλική, ἀπὸ τὸν τόπο, στὸν ὁποῖο συγκροτήθηκε. Ὁ κανονισμὸς τῆς Σχολῆς τοῦ Πυθαγόρα περιλάμβανε ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς και ὅλες τὶς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου, και πρὸς τὴ φύση και πρὸς τοὺς ὁμοίους του, γι' αὐτὸ και ἡ εἴσοδος ἐνὸς μέλους στὴ Σχολὴ γινότανε μὲ ὀρισμένους τύπους και ἔπειτα ἀπὸ μιὰ δοκιμασία στὴν ὁποία θὰ τὸν ὑποβάλανε. Ὅταν ἕνας ἤθελε νὰ προστεθῆ στοὺς «εἰσοὺς» τότε ὁ ἴδιος ὁ Πυθαγόρας

23. Πλούταρχ.: περὶ δαιμον. τοῦ Σωκράτη 18.

24. Διοδ. Σικελ. I, 8. Ἰαμβλίχ.: Βίος Πυθαγ. 35.

25. Βαλερ. Μάξιμ. II' 7. 2. Ἰουστίν. Κ4. Κικέρων 5. 2.

ἐξερευνοῦσε πρῶτα τὸ χαρακτῆρα, τὶς συνήθειες, τὰ αἰσθήματα, τὰ λόγια, τὰ ἔργα καὶ γενικὰ τὸ βίον του, κι' ἂν τὸν εὑρίσκε ἄμιμπτο, τὸν δεχότανε ὅσιν μαθητῆ του. Τότε ὁ μαθητῆς αὐτὸς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ παραδώσῃ στοὺς οἰκονόμους τῆς ἐταιρίας, ὅλα ὅσα εἶχε, «δ ι ὀ τ ι κ ο ι ν ἄ τ ἄ φ ἱ λ ω ν»²⁶. Ἡ δοκιμασία τοῦ καινούργιου μαθητῆ διαρκοῦσε πολὺ καιρὸ. Τρία ὀλόκληρα χρόνια δὲν εἶχε οὔτε ψῆφο οὔτε περίθαλψη· μετὰ δὲ ἀπὸ αὐτά, ἔμεινε ἄλλα πέντε χρόνια καταδικασμένος σὲ σιωπή, γι' αὐτὸ καὶ λεγόταν «Ἄ κ ο υ σ τ ι κ ὄ ς». Ἔτσι γυμναζότανε γιὰ νὰ καταδαμάξῃ τὴν ἀνθρώπινη πολυπραγμοσύνη καὶ, μὴν ἔχοντας τὶς φροντίδες τῆς ζωῆς νὰ μπορῆ ν' ἀπασχολῆται μονάχα μὲ τὰ θεϊκά, γιατί εἶχανε τὴ γνώμη πῶς πρὶν νὰ περάσουν τὰ 5 χρόνια δὲν μπορούσε ν' ἀφομοιώσῃ τὴ σοφία. Ἀπὸ αὐτὸ δὲ ἐγῆκε καὶ ἡ παροιμία πού ἔλεγε: «Σιωπηλότερος ἔσομαι καὶ τῶν Πυθαγόρα τελεσθέντων». Σ' ὅλο δὲ αὐτὸ τὸ διάστημα τῆς δοκιμασίας, ὁ δόκιμος δὲν ἐπιτρέποτανε νὰ σταθῇ ἀπέναντι τοῦ Πυθαγόρα, καὶ μιὰ κουρτίνα χῳρίζε τὸ δόκιμο ἀπὸ τὸ δάσκαλο. Ἄν ὕστερα ἀπὸ τὴ πεντάχρονη δοκιμασία ὁ μαθητῆς κρινόταν ἀπαράδεχτος, τὸν διώχνανε, τοῦ ἐπέστρεφαν τὴν περιουσία πού κατέθεσε, κι' ἄνοιγαν γι' αὐτὸν ἕνα τάφο μέσα στὸ σπίτι, κι' αὐτὸ σήμαινε πῶς διακόπτεται κάθε σχέση μετὰξὺ τοῦ διωγμένου καὶ τῶν ἐταίρων. Ἡ ἴδια ποιητὴ ἐπιβαλλότανε καὶ σὲ κείνους πού φανερώνανε τὰ μυστικά τῆς ἐταιρίας, ἀπὸ αὐτοὺς δὲ μονάχα ἕνας, ὁ Ἰππαρχος, ἔγινε προδότης. Ὅταν ὁμοίως, μετὰ τὴ πεντάχρονη δοκιμασία, ὁ μαθητῆς κρινόταν ἄξιος, τότε γινόταν ἴσος μὲ τοὺς ἐταίρους, οἱ ὁποῖοι ἦταν χωρισμένοι σὲ «Μ α θ η μ α τ ι κ ο ῦ ς» καὶ σὲ «Φ υ σ ι κ ο ῦ ς» ἢ καθὼς λένε ἄλλοι, σὲ «Σ ε β α σ τ ι κ ο ῦ ς», σὲ «Π ο λ ι τ ι κ ο ῦ ς» καὶ σὲ «Μ α θ η μ α τ ι κ ο ῦ ς».

Οἱ Πυθαγόρειοι, συγκεντρωμένοι σ' ἕνα κτίριο, ζούσανε κοινὴ ζωὴ κι' ἦτανε μοιρασιμένοι σὲ ομάδες· κι' ἄλλοι μὲν ἦταν ἀπασχολημένοι μὲ τὴ γεωμετρία καὶ τὴν ἀστρονομία, (πρῶτος δὲ ὁ Πυθαγόρας ἀνακάλυψε τὸ ἄστρο τῆς Ἀφροδίτης καὶ τ' ὠνόμασε Ἑσπερο καὶ Φωσφόρο), ἄλλοι δὲ ἐξασκούντανε σὲ ἄλλες ἐπιστῆμες, κείνοι δὲ πού φροντίζανε γιὰ τὸ νοικοκυριὸ τῆς ἐταιρίας λέγονταν «Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο ι» ἢ «Π ο λ ι τ ι κ ο ἰ». Δὲν φορούσανε ροῦχα ἀπὸ χοντρὸ λινὸ ὕφασμα, καθὼς οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ἀλλὰ ἀπὸ ἄσπρο μπαμπακερὸ ὕφασμα τῆς Αἰγύπτου, κι' αὐτὸ εἶχε κάτι τὸ μεγαλόπρεπο· καὶ τὴν πορφύρα τους δὲν τὴ χρησιμοποιούσανε μονάχα γιὰ φόρεμα, ἀλλὰ σκεπάζανε μ' αὐτὴν καὶ τὰ κρεβάτια τους, κι' ὅταν πέθαιναν, τοὺς τυλίγανε μέσα σ' αὐτήν. Σ' αὐτὸ δηλαδὴ, ἀκολουθοῦσαν τὸ παράδειγμα τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου, καὶ κείνων πού παίρνανε μέρος στὰ Ὀρφικά μυστήρια. Αὐτὸ δὲ

26. Ζηνοβ. παροιμ. Α. 79.

πῆρε σάν ἀφορμὴ ὁ Ἡρόδοτος καὶ παρομοίωσε τὴν Αἴρεση τῶν Πυθαγορείων μὲ τὰ μυστήρια, καὶ τὴν ὠνόμασε «Ὁ ρ γ ι α».

Τὸ πρῶτ' ξυπνώντας οἱ ἑταῖροι, ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ σκεφτοῦνε τί ἔπρεπε νὰ κάμουν τὴν ἡμέρα πού ἄρχιζε:

*«Πρῶτον μὲν ἐξ ὕπνου μελίφρονος ἐξυπανιστὰς
εὖ μᾶλα ποιπνεύειν ὅσ' ἐν' ἡματι ἔργα τελέσεις»*

Μένοντας δὲ ἀκόμα στὸ κρεβάτι, ἀναπολούσανε τὶς πράξεις πού κάμανε ἀπὸ τὸ πρῶτ' ὡς τὸ βράδυ τῆς χθεσινῆς ἡμέρας, μετὰ δὲ ἀπὸ τὴ χθεσινῆ, τῆς προχθεσινῆς, κι' ἔτσι ἐξασκούσανε τὸ μυαλό τους, φέρνοντας ξανά καὶ μὲ λεπτομέρειες, στὴ μνήμη τους, τὶς πρὶν ἀπὸ τρεῖς καὶ τέσσερες ἡμέρες, πράξεις τους. Ἀφοῦ δὲ σηκώνονταν ἀπὸ τὸ κρεβάτι, πῆγαιναν μονάχοι τους μέσα στὰ ἄλση κι' ἐκεῖ παίζανε γλυκὰ τὴ λύρα τους, καὶ γιὰ νὰ καθάριση τὸ μυαλό τους ἀπὸ τὸ θάρος τοῦ ὕπνου, καὶ γιὰ νὰ προετοιμαστοῦν, συνδέοντας τὶς ἀναμνήσεις τους, μὲ τοὺς κόπους τῆς μέρας πού ἄρχιζε. Παίζανε δὲ τὴ λύρα τους μέχρι τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, τὴν ὁποία χαιρετούσανε, γονατίζοντας μπροστὰ στὸ φωτεινὸ ἀστέρι. Ὑστερα ἀπὸ τὸν ἀτομικὸ τους περίπατο στὸ ἄλσος, οἱ σύντροφοι συναθροίζονταν καὶ ξοδεύανε τὶς πρῶτες ὥρες τῆς ἡμέρας στὴν ὁμαδικὴ διδασκαλία, συζητοῦντες γιὰ τὶς ἐπιστῆμες καὶ τὴν ἠθικὴ, προβάλλοντας μεταξὺ τους ζητήματα γιὰ λύση, τέλος δὲ οἱ σοφώτεροι διδάσκανε στοὺς λιγώτερο σοφοὺς, τὶς πρῶτες θεωρίες τῆς ἀνώτερης μόρφωσης.

Οἱ Πυθαγορικοὶ ἐπιζητοῦσαν πιὸ πολὺ τὴν ἐνότητα τῶν νόμων παρὰ τῆς ὕλης· ἔτσι, ἀντὶς ν' ἀπασχολοῦνται μὲ τὴν ἔρευνα τῶν φαινομένων, ἀποβλέπανε μονάχα στὶς μεταβολὲς αὐτῶν. Δηλαδή, ἂν τὰ φαινόμενα γίνονται καὶ ξαναγίνονται διαρκῶς, χωρὶς νὰ χάνουν τίποτα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, ὅμως οἱ σχέσεις πού τὰ καθορίζουν ἢ πού θρῖσκονται μέσα στὰ φαινόμενα, εἶναι αἰώνιες, ἀμετάβλητες καὶ ξεκαθαρισμένες. Σὰν καθοριστικούς δὲ παράγοντες στὶς σχέσεις τῶν φυσικῶν φαινομένων πρὸς τὰ φαινόμενα αὐτὰ κατὰ κάποιον τρόπο ἀφηρημένο, οἱ πυθαγορικοὶ πιστεύανε τοὺς ἀριθμούς, γιὰ αὐτοὶ μονάχα ἐκφράζουν κάτι τὸ σταθερὸ καὶ διευκρινίζουν τὰ ὑπόλοιπα πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα καὶ μόνο ὑπάρχουν. Γιὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν οἱ ἀριθμοὶ εἶχανε τόσο μεγάλῃ ἀξία γιὰ τοὺς Πυθαγορικούς, ὥστε ὁ πιὸ μεγάλος ὄρκος τοῦ Πυθαγόρα ἦταν: «Μ ἄ τ ὀ ν ἄ ρ ι θ μ ὀ τ ἔ σ σ ε ρ α». Τὴν «Τ ε τ ρ α κ τ ὕ» δὲ τὴν εἶχαν γιὰ κάτι τὸ ἐξαιρετικὸ οἱ μαθητές του:

*«Ὁὐ μὰ τὸν ἀμετέρη γενεῇ παραδόντα τετρακτὸν,
παγὰν ἀεννάου φύσεως, ὀρίζωμά τ' ἔχουσαν»*

Ἀποδίδανε δὲ τὸν ἀριθμὸ τέσσερα μεγάλη τιμῆ, εἴτε γιὰ τὰ τέσσερα στοιχεῖα ²⁷, εἴτε γιὰ τὶς τέσσερες φάσεις τῆς σελήνης ²⁸, εἴτε γιὰ τὸν οἶ πρῶτοι τέσσερες ἀριθμοί, ἓνα, δύο, τρία καὶ τέσσερα δίνουν, σὺν προστεθού, τὸ δέκα, πού εἶναι ὁ πιὸ τέλειος ἀριθμὸς ²⁹, καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιο κατεβαίνουμε ἀμέσως στὴ μονάδα, τὴν ὁποία ὁ Πυθαγόρας ἔλεγε καὶ ὕπεριον ἰδία, ἐπειδὴ εἶναι παραπάνω ἀπὸ ὅλα τ' ἄλλα ³⁰. Ἀποδῶ πῆρε ἀφορμὴ ὁ Νικόμαχος ὁ Γερασσηνὸς καὶ ἔγραψε τὰ «Ἀριθμητικὰ Θεολογούμενα» σὲ 10 βιβλία. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο ἄσκοπων συλλογισμῶν ὅπου μὲ τὴν πρόσθεση, τὴν ἀφαίρεση καὶ μὲ κάθε λογῆς ἀνακάτωμα τῶν ἀριθμῶν, ἀγωνίζεται ὁ συγγραφέας νὰ τοὺς μεταμορφώσῃ σὲ θεοὺς καὶ σὲ θεῖσες! ³¹.

Σὰν ἀρχὴ λοιπὸν γιὰ τὰ πάντα, οἱ Πυθαγορικοὶ εἶχαν τὴν μονάδα. Ἀπὸ τὴ μονάδα λέγανε πὼς ἐγήκε ἡ ἀόριστη δυάδα. Ἀπὸ τὴ μονάδα καὶ τὴν ἀόριστη δυάδα, ἐγήκαν οἱ ἀριθμοί. Ἀπὸ τοὺς ἀριθμοὺς, τὰ σημεῖα. Ἀπὸ αὐτὰ ἐγήκαν οἱ γραμμὲς, ἀπὸ τὶς γραμμὲς τὰ ἐπιπέδα σχήματα. Ἀπὸ αὐτὰ ἐγήκαν τὰ στερεὰ σχήματα καὶ ἀπὸ αὐτὰ τέλος ἐγήκαν τὰ στερεὰ σώματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ τέσσερα στοιχεῖα, φωτιά, νερό, χῶμα καὶ ἀέρας. Βλέπουμε ἔτσι πὼς ἡ ἠθικὴ, ἡ φυσικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Πυθαγορικῶν, στηρίζονταν ἀπάνω σὲ παράλογες μᾶλλον παρά λογικὲς ἀναλογίαις πρὸς τὶς οὐσιώδεις σχέσεις τῶν ἀριθμῶν, ἔπαιρναν δὲ ἀπὸ δῶ κείνο τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀκρίβειας καὶ τῆς ἐνότητος, πού τοὺς ἔδινε δύναμη καὶ μεγαλωσύνη ³². Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦνε τὸν Πυθαγόρα σὺν ἐφευρέτῃ τοῦ «ρέμιλ», δηλαδὴ ἐνὸς ὑπολογισμοῦ ὁ ὁποῖος ἔχει σὺν βάση του, τὴν ἀρετὴ τοῦ «ἐβζέτ», δηλαδὴ τῶν ἄρτιων ἢ περιττῶν ἀριθμῶν πού ἀποτελοῦνε τὸνομα τῆς μάνας καὶ τοῦ πατέρα κάθε παιδιοῦ. Μ' αὐτὸν τὸν ὑπολογισμὸ κάνουν τὴν πρόγνωση γιὰ τὸ μέλλον τοῦ παιδιοῦ!

Συνάμα δὲ οἱ Πυθαγορικοὶ ἀποδίδανε κάποια μουσικὴ ἐνέργεια σὲ ὅλα ὅσα βρίσκονται σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, λέγοντας πὼς ὁ κόσμος (πρῶτος δὲ ὁ Πυ-

27. Ἡσύχιος: στή λ. «τετρακτὴς».

28. Σουΐδας: στή λ. «Πυθαγόρας».

29. Σέξτος Ἐμπεῖρ.: προβλ. μαθημ. Β 4.

30. Λυδοῦ: περὶ μηνῶν ΙΑ 5 — Θεοδ. Θεραπ. 2.

31. Φωτίου βιβλιοθ. ρπζ'.

32. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας εἶχαν ἓνα παιγνίδι μὲ καθρέφτες, πού τὸ λέγανε Πυθαγόρου παίγνιον» καὶ περιγράφεται ἔτσι: «Προσελήνου τῆς σελήνης οὐσῆς, εἴτις εἰς ἔσοπτρον ἐπιγράφειεν αἵματι ὅσα βούλεται καὶ προσειπὼν ἑτέρῳ στήναι κατόπιν αὐτοῦ δείκνυσι πρὸς τὴν σελήνην τὰ γράμματα, κακεῖνος ἀτενίσας ὁ πλησίον εἰς τὸν τῆς σελήνης κύκλον, ἀναγνοίη πάντα τὰ ἐν τῷ κατόπτρῳ γεγραμμένα ὡς ἐπὶ τῆς σελήνης γεγραμμένα. Σχολ. Ἀριστοφ. στίς Νεφέλες 750.

θαγόρας ονόμασε τὸν οὐρανὸ «κ ό σ μ ο ν», γιατί εἶναι στολισμένος με τὴ ζωνὴ καὶ με ὅλα τὰ καλὰ) δημιουργήθηκε ἀπὸ ἓνα εἶδος ἀρμονίας, τὴν ὁποία ἀπομιμήθηκε ἀργότερα ἢ λύρα, κι' αὐτὴ ἢ ἀρμονία ἔδινε ἤχους στὴ περιστροφικὴ κίνηση τῶν οὐρανίων σωμάτων. Συγκρίνοντας δὲ μερικὲς φορές τὶς διαστάσεις τῶν πλανητῶν μ' ἐκεῖνες τῶν φυσικῶν ὀργάνων, ὀνομάζανε «Τ ό ν ο ν» τὸ μεταξὺ τῆς Γῆς καὶ τοῦ Φεγγαριοῦ διάστημα, τὸ ὁποῖο καθορίζανε σὲ 126 χιλιάδες στάδια. Ἀπὸ τὸ Φεγγάρι μέχρι τὸν Ἑρμῆ τὸ ὑπολογίζανε μισὸ τόνο, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν Ἑρμῆ ἕως τὴν Ἀφροδίτη, ἀπὸ αὐτὴ δὲ ἕως τὸν Ἥλιο, ἐνάμισυ τόνο, ἀπὸ τὸν Ἥλιο μέχρι τὸν Ἄρη, ἓνα τόνο, ἀπὸ τὸν Ἄρη ὡς τὸ Δία μισὸ τόνο, ὅσο κι' ἀπὸ τὸ Δία ὡς τὸν Κρόνο, ἀπὸ δὲ τὸν Κρόνο μέχρι τὴ σφαῖρα τῶν ἄστρον ἐνάμισυ τόνο, τὸ σύνολο δὲ ἀπὸ αὐτὰ σχημάτιζε τὴν «διαπασῶν τῶν ἑπτὰ τόνων». Λέγανε δὲ ἀκόμα ὅτι κάθε σῶμα κινεῖται κατὰ ἓνα ἰδιαίτερο ρυθμὸ, ὅπως, ὁ μὲν Κρόνος κατὰ τὸν Δωρικὸ ρυθμὸ, ὁ δὲ Ζεὺς κατὰ τὸν Λυδικὸ, κι' οἱ ἄλλοι πλανῆτες κινοῦνται με' ἄλλους ρυθμούς· ἀποτελοῦν δὲ ὅλα μαζύ, ἔτσι καθὼς κινοῦνται, μιὰ οὐράνια μουσικὴ ἀρμονία, τῆς ὁποίας οἱ ἤχοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πιαστοῦνε ἀπὸ τὰ ἀδύνατα ἀκουστικὰ μαζ ὄργανα.

Σὰν πρῶτο ἀπ' ὅλα τὰ μαθήματα ὁ Πυθαγόρας συνιστοῦσε τὴ γεωμετρία, στὴν ὁποία εἶχε πολὺ εὐδοκιμήσει, ἀφοῦ ἔλυσε καὶ τὸ περιβόητο κείνο πρόβλημα τῆς ὑποτείνουσας τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου. Λέγεται δὲ ὅτι ὅταν τὸ ἔλυσε, θυσίασε 100 βόδια, καθὼς γράφει σχετικὰ ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ λογιστικὸς, πὺν λέει:

*«ἤνικα Πυθαγόρης τὸ περικλεῆς εὔρατο γράμμα
ἔκεινο, ἐφ' ὅτω κλεινὴν ἤγαγε βουθυσίην»*

καὶ στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του εἶχε τὴν ἐπιγραφή:

«Μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίστω»³³.

Εἶχε δὲ τὴ γνώμη πὺς τὰ ζῶα γεννηθήκανε τὰ μὲν ἀπὸ τὰ δὲ ἀπὸ σπέρματα, καί, κατὰ τὸν Πυθαγόρα, τὸ σπέρμα εἶναι μιὰ σταγόνα μυαλοῦ ἢ ὁποία περιέχει μέσα τῆς θερμὸ ἀτμὸ. Ἡ σταγόνα αὐτὴ, ὅταν βρεθεῖ μέσα στὴ μήτρα, χρησιμοποιοῦ ἀπὸ μὲν τὸν ἐγκέφαλο «ί χ ώ ρ α» καὶ ὑγρὸ καὶ αἷμα, ἀπὸ τὰ ὁποία γίνονται οἱ σάρκες, τὰ νεῦρα, τὰ κόκκαλα, οἱ τρίχες καὶ συγκροτεῖται ἔτσι τὸ σῶμα, ἀπὸ δὲ τὸν ἀτμὸ γίνονται, ἢ ψυχὴ καὶ οἱ αἰσθήσεις. Διαιρεῖται δὲ ἢ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ νοῦ, στὶς φρένες καὶ στὸ θυμὸ. Νοῦ δὲ καὶ θυμὸ ἔχουν καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, φρένες δὲ ἔχει μονάχα ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἔδρα τῆς ψυχῆς εἶναι ἀπὸ τὴν καρδιά μέχρι τὸν ἐγκέφαλο. Στὸ μέρος τῆς

33. Πλουτάρχ. Ἠθικὰ ΣΤ. 19, Ἀθην. Ι. 13.

καρδιάς θρίσκειται ὁ θυμὸς, στὸν ἐγκέφαλο οἱ φρένες καὶ ὁ νοῦς. Δεσμὰ τῆς ψυχῆς εἶναι οἱ φλέδες, οἱ ἀρτηρίες καὶ τὰ νεῦρα. Οἱ ψυχές, ὅταν ἔρθει ὁ θάνατος, ρίχνονται στὴ γῆ καὶ μένουν στὸν ἀγέρα, ἀπὸ κεῖ δὲ πάλι ξαναπηγαίνουν στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὰ ζῶα.

Τὸ δόγμα γιὰ τὴ μεταμψύχωση, ἂν καὶ τόσο σκληρὰ καταδικάζεται ἀπὸ μερικούς, ἔχει ὅμως τὴν ἀρχὴν του στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν τελειότητα τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, εἶναι τὸ ἴδιο τὸ δόγμα γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἀνακατεμένο μὲ πλάνες. Ὁ φόδος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπινους νόμους, δὲν προξενούσε τὰ παλιὰ χρόνια μεγάλη ἐντύπωση στοὺς πολλούς, ὥστε νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸ κακό. Χρειάζονταν λοιπὸν μεγαλύτερες τιμωρίες γιὰ νὰ φοβερίζουν τοὺς ἀνθρώπους, κι' εἶχανε σὰν τέτοιες τὶς ἀπειλές ὅτι οἱ κακοποιοὶ πεθαίνοντας, θὰ μεταμορφώνονταν σὲ ταπεινὰ ζῶα καὶ θὰ ὑποφέρνανε ὅλη τὴν κακοπέραση καὶ τὰ δάσανα ἐκείνων³⁴. Γι' αὐτὸ οἱ Πυθαγορικοὶ δὲν θυσιάζανε ποτὲ ζῶα παρὰ ἀφοῦ τὰ ἀναγκάζανε μὲ λουτρά ἢ μὲ ἄλλους τρόπους νὰ σκύψουν τὸ κεφάλι τους σὲ σημεῖο ὅτι ἐγκρίνουν τὰ ἴδια τὴ θυσία τους! Ἀλλὰ καὶ λόγοι ὑγιεινῆς ἐμπόδιζαν τὴ θυσία τῶν ζῶων· ὁ Πυθαγόρας ποὺ ἦταν καὶ γιατρός, ἤθελε νὰ ἐξασκήσῃ καὶ νὰ συνηθίσῃ τοὺς ἀνθρώπους στὸν εὐκολο βίον καὶ σ' ἓνα ἀπλό διαιτολόγιο, ὥστε νὰ τρῶνε φαγητὸ ἀμαγείρευτο καὶ νὰ πίνουν κρύο νεράκι, ποὺ δίνει ὑγεία στὸ σῶμα καὶ ζωντάνια στὴν ψυχὴ³⁵.

Αὐτὲς τὶς θεωρίες δὲν τὶς παραδέχτηκαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ κοροιδέσανε μὲ πικρὰ λόγια τὸν Πυθαγόρα γιὰ τὸ δόγμα τῆς μεταμψύχωσης, ποὺ τὸ πῆρε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ξενοφάνης εἶπε:

*«καὶ ποτέ μιν στυφελιζομένου σκύλακος, παρόντα
φασὶν ἐποικτεῖραι καὶ τόδε φάσθαι ἔπος·
παῦσαι, μηδὲ ὅαπιζ' ἐλειή φίλου ἀνέρος ἐστί
ψυχή, τὴν ἔγνωιν φθεγξιμένης αἴων.»*

Ἀκόμα ὁ Πυθαγόρας ἐπέβαλε τὸν σεβασμὸ πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ πρὸς τοὺς ἥρωες, δὲν ἐπέτρεπε δὲ ποτὲ στοὺς μαθητές του ν' ἀγγίξουν ὅσα ψάρια ἦτανε ἱερά, οὔτε ἄσπρο πετεινό, γιὰ τὸ λόγο ὅτι τὸ ἄσπρο χροῖμα ἀνηκε στοὺς ἀγαθοὺς, οὔτε κυπαρισένια νεκρόκασα, γιὰ τὸ σκῆπτρο τοῦ Δία. Ξεχώριζε τὴν τιμὴν ποὺ ὀφείλουμε στοὺς θεοὺς καὶ στοὺς ἥρωες, κι' ἔλεγε ὅτι τοὺς μὲν θεοὺς ἔχουμε ὑποχρέωση νὰ τιμᾶμε πάντοτε, μὲ τὸ νὰ φοροῦμε ἄσπρα, καθαρὰ ρούχα καὶ νὰ εἴμαστε ἀγνοί, τοὺς ἥρωες δὲ νὰ τιμᾶμε ἀπὸ τὸ μεσημέρι κι'

34. Τιμ. στὸν Πλάτων. 104.

35. Πλουτάρχ.: Συμπόσιον 8. Διογ. Λαερτ.: στὸ βίον Πυθαγ. 23.

ἔπειτα. Ἔκαναν δὲ τὴν ἀγνεία, μὲ καθαρισμούς, μὲ λουτρά καὶ μὲ ραντισμούς.

Αὐτὰ ἦτανε τὰ συνηθισμένα, μὲ τὰ ὁποῖα καταπιάνονταν οἱ μαθητὲς τοῦ Πυθαγόρα καὶ φιλοσοφοῦσαν, ὅταν, καθὼς προείπαμε, παρατούσανε τὴ λύρα καὶ τοὺς μοναχικοὺς περιπάτους καὶ συναθροίζονταν στὴ σχολή. Διαδέχονταν δὲ αὐτὲς τὶς συζητήσεις οἱ κανονικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὸ δυνάμωμα τοῦ σώματος κι' ἔπειτα τρώγανε ἓνα φτωχικὸ γεῦμα μὲ μέλι καὶ ψωμί, γιὰτὶ κατὰ τὸν κοιμικὸ ποιητὴ

*...Πυθαγορισμοὶ καὶ λόγοι
λεπτοί, δεσμωμένοι τε φροντίδες
τρέφουσ' ἐκείνους. τὰ δὲ καθ' ἡμέραν τάδε·
ἄστος καθαρὸς εἰς ἑκατέρω. ποτήριον
ὑδατος τσαῦτα ταῦτα»³⁶*

Ἵστερα ἀπὸ τὸ φαγητὸ πηγαίνανε νὰ ταχτοποιήσουν τὶς ὑποθέσεις τους· μόλις δὲ θασίλευε ὁ ἥλιος μαζευόντουσαν πάλι καὶ θγαίνανε περίπατο δυο-δυο καὶ τρεῖς μαζύ, καὶ λέγανε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο τί μάθανε κείνη τὴ μέρα. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν περίπατο, κάνανε ψυχρὸ λουτρὸ κι' ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ συγκεντρώνονταν γιὰ τὸ δεῖπνο. Ποτὲ σ' ἓνα τραπέζι δὲν κάθονταν περισσότεροι ἀπὸ δέκα γιὰ φαί, κι' αὐτὸ γιὰ νὰ ἐπικρατῆ ἀνάμεσά τους ἡ μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη· ἀρχίζανε καὶ τελειώνανε τὸ δεῖπνο μὲ σπονδὲς καὶ θυσίες. Χρησιμοποιοῦσαν στὸ δεῖπνο τροφίμα θρεπτικώτερα καὶ σὲ κάποια ποικιλία, σὲ σχέση μὲ τὸ μεσημεριανὸ φαγητό, δηλαδὴ λάχανα καὶ φρούτα, κάποτε δέ, καθὼς λέγεται, καὶ κρέας. Ἦταν ἀπαγορευμένο στοὺς ἑταίρους νὰ σκύψουν καὶ νὰ πάρουν τὰ ψίχουλα ποὺ πέσανε ἀπὸ τὸ τραπέζι, γιὰ τὸ λόγο ὅτι αὐτὰ ἀνήκουν στοὺς ἥρωες, στὴν πραγματικότητα ὅμως γιὰ νὰ τρῶνε μὲ προσοχὴ καὶ ὄχι μὲ λαϊμαργία. Μερικὲς μέρες τοῦ χρόνου στρώνανε γι' αὐτοὺς πλούσιο τραπέζι, γεμάτο ἀπὸ ὀρεχτικὰ φαγητά· τότε οἱ ἑταῖροι τὸ βλέπανε γιὰ λίγο κι' ὕστερα τὸ ἄφηναν γιὰ νὰ τὸ φᾶνε οἱ δοῦλοι, αὐτοὶ δὲ δὲν τρώγανε οὔτε τὴ συνηθισμένη τροφή τους· τὸ κάνανε δὲ αὐτὸ γιὰ νὰ περιορίζουνε τὶς σαρκικὲς ἐπιθυμίες, ἢ ὅπως λέει ὁ κοιμικός:

*«ἔδει θ' ὑπομεῖναι μικροσιτίαν, ρύπον
ρίγος, σιωπὴν, στεγνότητ' ἀλουσίαν»³⁷*

Ἵστερα ἀπὸ τὸ δεῖπνο ἀκουγαν διδαχτικὰ κι' εὐχάριστα ἀναγνώσματα

36. Ἰλλεξ.: στὸν ἸΑθήναιο Δ. 360.

37. Ἰλλεξ.: στὸν ἸΑθήναιο Δ. 360.

καὶ τὴν ὥρα πού ἐτοιμάζονταν ν' ἀποχωριστοῦνε, ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας ὑπενθύμιζε σ' ὅλους τὰ βασικώτερα καθήκοντα καὶ τὰ πιὸ σπουδαῖα ἄρθρα τοῦ κανονισμοῦ τῆς Σχολῆς. «Μὴν παύετε», τοὺς ἔλεγε, «νὰ τιμᾶτε τοὺς Θεούς, τοὺς δαίμονες καὶ τοὺς ἥρωες, νὰ ἔχετε εὐλάβεια στοὺς γονεῖς καὶ στοὺς εὐεργέτες σας καὶ νὰ συμβάλλετε γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν νόμων πού καταπατήθηκαν. Μὴν κόβετε δέντρο ἢ φυτὸ ἀπὸ τὸ ὅποιο ὀφελεῖται ὁ ἄνθρωπος, μὴν σκοτώνετε ζῶο ἀπὸ τὸ ὅποιο δὲν κινδυνεύει κανεὶς». Τότε πιά ὁ καθέννας πήγαινε στὸ σπίτι του, ὅπου ἀναπολοῦσε τὶς πράξεις πού ἔκαμε κείνη τὴ μέρα, καὶ συλλογιζότανε μήπως παρέλειψε κάτι ἀπὸ ὅσα ἔπρεπε νὰ κάμῃ γι' αὐτὸ εἶχανε σὰν παράγγελμά τους αὐτό:

*«μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προσδέξασθαι,
πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρεῖς ἕκαστον ἐπελθεῖν,
πῆ παρ' ἐβη»: τί δ' ἔρεξα; τί δέ μοι δέον οὐκ. ἐτελέσθη;»*

Κι' ἔτσι τελείωνε τὴ μέρα του καθὼς τὴν ἄρχισε, καὶ μὲ τὸν ἦχο τῆς λύρας προπαρασκευάζε τὸν ἑαυτὸ του γιὰ ἓνα ὕπνο γαλήνιο καὶ γλυκό, πού θὰ τὸν ξαλάφρωνε ἀπὸ κάθε θάρος πού ἔφερε ἡ φασαρία τῆς μέρας.

Καὶ ὅπως ὀλόκληρος ὁ βίος τῶν Πυθαγορείων ἦταν ἀρετὴ καὶ μόνο ἀρετὴ, ἔτσι καὶ τὸ τέλος τους ἦταν ἰλαρὸ καὶ ἀνώδυνο. Τὰ σώματα ἐκείνων πού πέθαιναν, τὰ ξάπλωναν ἀπάνω σ' ἓνα κρεββάτι γεμάτο ἀπὸ φύλλα μυρτιᾶς, ἐληῶς καὶ χουρμαδιᾶς κι' ἀντὶ γιὰ ἄλλη θυσία, κάνανε κατὰ τὴν κηδεῖα τους μυστηριώδικες τελετές³⁸. Ὄταν συνέβη στὸν Κρότωνα ἡ ἐξόντωση τῶν Πυθαγορείων, πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς κατόρθωσαν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ κεῖ, ἀνάμεσά τους δὲ καὶ ὁ Λύσις, ὁ δάσκαλος τοῦ Ἑπαμεινώνδα. Ἀφοῦ δὲ κείνος πέθανε στὶς Θῆβες, οἱ σύντροφοί του ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ἔχοντας τὸ φόβο, μήπως καὶ δὲν τοῦ κάμανε κατὰ τὴν ταφή του, τὰ κανονισμένα, στείλανε στὶς Θῆβες τὸν Θεάνορα, μὲ σκοπὸ νὰ φιλοδωρήσῃ κείνους πού νοσηλέψανε τὸν Λύσι γιὰ νὰ τοῦ δώσουν τὸ νεκρὸ σῶμα του· ἀλλ' ὅμως ὁ Ἑπαμεινώνδας, ὁ ὁποῖος ἦτανε μυημένος στὰ Πυθαγόρεια μυστήρια, εἶχε προλάβει κι' ἔθαψε, κατὰ τὸν συνηθισμένο τους τρόπο, τὸ δάσκαλό του.

Τέτοια ἦτανε, μὲ λίγα λόγια, ἡ διδασκαλία τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνθρώπου, πού εἶναι κι' ὁ πρῶτος πού ἔμαθε τοὺς Ἕλληνας νὰ χρησιμοποιοῦνε τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμά. Καὶ γιὰ νὰ εἶναι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία του πιὸ εὐκολονόητη, μεταχειριζότανε μερικὲς παροιμίες συνοπτικὲς, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονταν τὸ δόγματά του, καθὼς λέγει ὁ Ἰάμβλιχος,

38. Πλίν.: Ἱστ. Ἑθν. ΑΒ' 12.

«*Ἰδιότροπός τε μὴν καὶ συμβολικὴ ἦν ἡ σύμπασα Πυθαγόρειος ἀγωγή καὶ αἰνίγμασί τισι καὶ γρίφοις ἐκ γε τῶν ἀποφθεγμάτων ἔοικυῖα διὰ τὸ ἀρχαῖζειν τῷ χαρακτήρι καθ' ἅπερ καὶ τὰ θεῖα τῷ ὄντι καὶ Πυθόχρηστα λόγια, δυσπαρακολούθητά πως καὶ δυσερμήνευτα φαίνεται τοῖς ἐκ παρέργου χρηστηριαζομένοις.*»

Τέτοιες δὲ παροιμίες ἦταν:

«*Πῦρ σιδήρῳ μὴ σαλεύειν*»
 «*Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν*»
 «*Μὴ γεύεσθαι μελανούρων*»
 «*Σιτίον εἰς ἀμίδα μὴ ἐμβάλλειν*»
 «*Ἐπὶ χοίνικας μὴ καθίζειν*»
 «*Καρδίαν μὴ ἐσθίειν*»
 «*Φορτίον συγκαθαιρεῖν καὶ μὴ συνεπιτιθέναι*»
 «*Τὰ στρώματα ἀεὶ συνδεδεμένα ἔχειν*»
 «*Ἐν δακτυλίῳ εἰκόνα θεοῦ μὴ περιφέρειν*»
 «*Χύτρας ἴχνος συγγεῖν ἐν τῇ τέφρᾳ*»
 «*Ἐλαδίῳ εἰς Θάκον μὴ ὁμόργνυσθαι*»
 «*Πρὸς ἥλιον τετραμμένον μὴ μιχεῖν*»
 «*Ἐντὸς λεωφόρου μὴ βαδίζειν*»
 «*Ἀπονυχίσμασι καὶ κουραῖς μὴ ἐπουρεῖν μηδὲ ἐφίστασθαι*»
 «*Ὀξεῖαν μάχαιραν ἀποστρέφειν*»
 «*Ἀποδημοῦντι ἐπὶ τοῖς ὄροις ἀνεπιστρεπτεῖν*»
 «*Γαμφώνυχα μὴ τρέφειν*»
 «*Μὲ ραδίως δεξιὰν ἐμβάλλειν*»
 «*Ὅμορφίους χελιδόνας μὴ τρέφειν*»
Κυάμων ἀπέχεσθαι»

τὸ ὁποῖο οἱ νεώτεροι μετατρέψανε σὲ «Πυθαγορικούς κυάμους μὴ ἐσθιε», ποῦ σημαίνει, γὰ μὴν ἀδικῆς³⁹.

Αὐτὸ τὸ τελευταῖο πολλοὶ τὸ ἐξηγήσανε κατὰ διαφόρους τρόπους. Οἱ ἀρχαῖοι ἀποδίδανε στὰ κουκιά παράδοξες καὶ γελοῖες μαζύ, ἰδιότητες. Ὁ Πορφύριος, στὸ βίο τοῦ Πυθαγόρα ἀναφέρειν τὸ μῦθο ὅτι τὰ κουκιά περιέχουν μιὰ οὐσία, ἡ ὁποία εἶναι συστατικὸ μέρος τῆς ἔμφυχης ἐκείνης ὕλης, τῆς ὁποίας ἓνα κομμάτι εἶναι ἡ ψυχὴ μας· ὅταν λοιπόν, λέει, πάρει κάποιος λουλούδια τῆς κουκιάς τότε ποῦ ἀρχίζουν γὰ εὐωδιάζουν, καὶ ἀφοῦ τὰ βάλει σὲ δοχεῖο, θάψει τὸ δοχεῖο στῆ γῆ, ἀν πάη ὕστερα ἀπὸ 90 μέρες, κι' ἀνοίξει τὸ δοχεῖο,

39. Ἄποστ. Παροιμ. ΙΕ. 11.

θά βρῆ μέσα ἓνα παιδικὸ κεφάλι! Ἄλλὰ ὁ Πυθαγόρας φαίνεται πῶς δὲ μιλοῦσε γιὰ ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κουκιά κατὰ κυριολεξία, ἀφοῦ καθὼς μαρτυράει καὶ ὁ Ἀριστόξενος, πολλές φορές στὸ τραπέζι του χρησιμοποιοῦσε κουκιά, ἀλλὰ ἔλεγε γιὰ τὰ κουκιά μὲ τὰ ὁποῖα γινότανε κεῖνα τὰ χρόνια οἱ ἐκλογές τῶν ἀρχόντων, δηλαδή ἀπαγόρευε στοὺς μαθητές του νὰ μπερδεύωνται στοὺς πολιτικούς ἀγῶνες. Ἐπειδὴ δὲ τὰ κουκιά εἶναι «ἀνεμώδη» καὶ κάνουν τίς γυναῖκες στειρές κι' ἔχουν ἀποτελέσματα καταστρεπτικά γιὰ τὴν υἰεία, ἴσως οἱ μαθητές του ἀργότερα νὰ πάψανε νὰ τὰ τρῶνε ⁴⁰.

Ὅπως δὲ καὶ γάχη αὐτὴ ἢ ὑπόθεση, ὁ Διονύσιος ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦσε νὰ μάθῃ τὴν αἰτία πού δὲν τρώγανε κουκιά, διέταξε νὰ συλλάβουν καὶ νὰ τοὺς παρουσιάσουν στὸν ἴδιο, ὅποιους θὰ τύχαινε, Πυθαγορείους· οἱ δὲ στρατιῶτες του συναντήσανε δέκα ἀπὸ αὐτούς, πού πήγαιναν ἀπὸ τὸ Τάραντα στὸ Μεταπόντιο, καὶ θέλησαν νὰ τοὺς συλλάβουν, ἀλλὰ οἱ Πυθαγόρειοι τότε ἄρχισαν νὰ τρέχουν γιὰ νὰ σωθοῦνε. Καταδιωκόμενοι, φτάσανε σ' ἓνα χωράφι γεμάτο κουκιά, ἐκεῖ δὲ προτιμήσανε νὰ σφαχτοῦνε, παρὰ νὰ πατήσουν τὰ κουκιά. Τελικὰ οἱ στρατιῶτες πιάσανε τὸν Μιλλία τὸν Κροτωνιάτη καὶ τὴ γυναῖκα του Τίμυχα ἀπὸ τὴ Λακωνία, καὶ τοὺς φέρανε στὸν τύραννο, ὁ ὁπέτος, θέλοντας νὰ μάθῃ γιατί οἱ ἄλλοι Πυθαγόρειοι προτιμήσανε νὰ σφαχτοῦνε, παρὰ νὰ μποῦνε στὸ χωράφι, διέταξε νὰ βασανίσουν τὴν Τίμυχα. Ἐκείνη δέ, ἐπειδὴ φοδῆθηκε μὴ τυχόν κι' ἀναγκαστῆ ἀπὸ τὰ βασανιστήρια νὰ ὁμολογήσῃ τὸ μυστικό, ἔκοψε τὴ γλῶσσα της μὲ τὰ δόντια καὶ τὴν ἔφτυσε στὰ μούτρα τοῦ τυράννου. Μιὰ ἄλλη δὲ Πυθαγορεία, πού τὴ βασάνιζαν γιὰ νὰ πῆ γιατί δὲν τρώει κουκιά, ἀποκρίθηκε: «Φ ἄ γ ο ι μ' ἄ ν, ε ἴ ε ἴ π ο ι μ' ἄ ν». Κι' ὅταν τὴ βιάζανε γιὰ νὰ φάῃ κουκιά εἶπε: «Ε ἴ π ο ι μ' ἄ ν, ε ἴ φ ἄ γ ο ι μ' ἄ ν» κι' ἔκοψε τὴ γλῶσσα της γιὰ νὰ μὴν ἔχῃ τὸ ὄργανο γιὰ τὸ λόγο καὶ γιὰ τὴ γεύση.

Ὁ κύριος λοιπὸν σκοπὸς τοῦ Πυθαγόρα ἦτανε ἡ ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιθυμοῦσε νὰ διαπλάσῃ τὸν ἄνθρωπο, δηλαδή ν' ἀναπτύξῃ σ' αὐτὸν κάθε τι τὸ ἀγαθὸ καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ κάθε τι τὸ κακὸ, φέρνοντας τοὺς ἀνθρώπους τὸν ἓνα κοντὰ στὸν ἄλλο καὶ συνδέοντάς τους μὲ δεσμὸ ἀκατάλυτο. Ἔτσι οἱ Πυθαγόρειοι δὲν θυμῶνανε ποτέ, οὔτε κακολογοῦσαν· δὲν κλαίγανε καὶ δὲν παραπονούντανε γιὰ τίς δυστυχίες τους· δὲν τοὺς τάραζε ποτέ ὁ φόβος ἢ ὁ κίνδυνος καὶ δὲν ξεπέφτανε ποτέ σὲ παρακάλια καὶ σὲ κολακειές. Ἀπαλλαγμένοι δὲ ἀπὸ κάθε πάθος, ἦταν ἔτοιμοι νὰ θυσιαστοῦνε γιὰ τοὺς ἄλλους· γιὰ νὰ δοῦμε δὲ τὴ μενάλῃ τους ἀρετὴ μᾶς φτάνουν ἀπὸ πολλὰ ἄλλα, τὰ παρακάτω παραδείγματα:

40. Ἰπποκράτ.: περὶ διαίτης Β. 13. Κλημ. Ἄλεξ.: Στροφι. Γ 521.

“Όταν ήτανε τύραννος τῆς Σικελίας ὁ Διονύσιος, ἕνας Πυθαγόρειος, ὁ Φιντίας μὲ τῶνομα, πού πιάστηκε μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ἐπιβουλεύτηκε τὴ ζωὴ τοῦ τυράννου, καὶ καταδικάστηκε σὲ θάνατο, παρακάλεσε τὸν τύραννο νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ γιὰ λίγο χρόνο νὰ βγῆ ἀπὸ τὴ φυλακὴ γιὰ νὰ ταχτοποιήσῃ τὶς ἰδιαίτερες ὑποθέσεις του, ὑποσχότανε δὲ ὅτι θὰ γυρίσῃ ξανά στὴ φυλακὴ, καὶ διακήρυχνε ὅτι μποροῦσε νὰ παρουσιάσῃ κ’ ἐγγυητῆ. Ὁ Διονύσιος, ὁ ὁποῖος δὲν πίστευε πῶς θὰ βρεθῆ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἐγγυηθῆ ὑπὲρ ἑνὸς καταδίκου σὲ θάνατο, δέχτηκε τὴν πρόταση καὶ ὁ Φιντίας τότε παρουσίασε ἕναν ἄλλο Πυθαγόρειο, πού τὸν λέγανε Δάμωνα, ὁ ὁποῖος χωρὶς τὸν παραμικρὸ δισταγμὸ ἀνάλαβε ὅλη τὴν εὐθύνη, ἔτσι δὲ ἐπιτρέψανε στὸ Φιντία νὰ βγῆ ἀπὸ τὴ φυλακὴ. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐπαινοῦσαν τὴν ὑπερβολὴ τῆς φιλίας τοῦ Δάμωνα, πολλοὶ δὲ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ ἄμυαλο, ὅλοι δὲ περιμένανε τὴν καθορισμένη ὥρα, γιὰ νὰ βεβαιωθοῦν ἂν ὁ Φιντίας θὰ κρατήσῃ τὴν ὑπόσχεσή του καὶ θὰ ἐπιστρέψῃ στὴ φυλακὴ· μόνο δὲ ὁ Δάμωνας ἔδειχνε τὴν πιὸ μεγάλη ἀταραξία. Πραγματικά, στὴν ὀρισμένη ὥρα ἐπέστρεψε τρεχάτος ὁ Φιντίας κ’ ἀφοῦ ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν εὐθύνη τὸν φίλο του, πρόσφερε τὸν ἑαυτὸ του στὸν δῆμιο. Τότε ὁ Διονύσιος, πού θαύμασε τὴ γενναιοφροσύνη τῶν δυὸ φίλων, τοὺς ἄφησε ἐλευθέρους καὶ τοὺς παρακάλεσε νὰ τὸν πάρουνε κ’ αὐτὸν τρίτο στὴ φιλία τους.

Ἐνας ἄλλος Πυθαγόρειος πού πεζοποροῦσε, ἔφτασε κατακουρασμένος σ’ ἕνα ξενοδοχεῖο καὶ κεῖ ἀρρώστησε βαρειά· νοιώθοντας δὲ πῶς φτάνει τὸ τέλος του κ’ ἐπειδὴ δὲν εἶχε νὰ πληρώσῃ τὸν ξενοδόχο γιὰ τὶς περιποιήσεις πού τοῦ ἔκαμε κατὰ τὴν ἀρρώστεια του, τοῦ ζήτησε ἕνα σανίδι, χάραξε ἀπάνω κάτι συμβολικὰ γράμματα κ’ εἶπε στὸν ξενοδόχο νὰ ἐκθέσῃ τὸ σανίδι στὸ δρόμο. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπεβίωσε, ὕστερα δὲ ἀπὸ πολὺ καιρὸ πέρασε ἀπὸ κεῖ ἕνας ἄλλος Πυθαγόρειος, ὁ ὁποῖος, ὅταν εἶδε τὰ συμβολικὰ γράμματα τοῦ σανιδιοῦ, ξόφλησε στὸν ξενοδόχο τὸ χρέος τοῦ πεθαμένου συντρόφου του, καὶ κατόπιν ἐξακολούθησε τὸ δρόμο του.

Μπαίνοντας κάποτε ὁ Εὐρύφημος ὁ Συρακούσιος στὸ ναὸ τῆς Ἥρας, ἀντάμωσε τὸν Λύσι πού ἔβγαине ἔξω καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ περιμένη λιγάκι, ὥσπου νὰ προσευχηθῆ, καὶ νὰ βγῆ κ’ αὐτός. Ὁταν ὁ Εὐρύφημος τελείωσε τὴν προσευχή του, ξέχασε τί εἶχε παραγγεῖλει στὸ Λύσι καὶ βγήκε ἔξω ἀπὸ ἄλλη πόρτα. Τὸ βράδυ ἐκεῖνο ὁ Λύσις δὲν πῆγε στὴν παρέα τῶν συντρόφων του, ἐπίσης δὲ καὶ τὴν ἄλλη μέρα· κ’ ἐνῶ ὅλοι ἀπορούσανε γιὰ τὴν ἀπουσίαζε τόσο πολὺ, ὁ Εὐρύφημος θυμῆθηκε τί εἶπε στὸ Λύσι χθὲς πού ἦτανε στὸ ναὸ. Ὁταν δὲ πῆγε ἐκεῖ, βρῆκε τὸν σύντροφό του νὰ κάθεται στὴν ἴδια ἐκεῖνη θέση πού τὸν ἄφησε ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα, κ’ ἐξακολουθοῦσε νὰ τὸν περιμένη!!

Τέτοιος υπήρξε ο μεγάλος εκείνος άντρας τής αρχαιότητας, και τέτοια είναι τ' αποτελέσματα τής διδασκαλίας του. Ἡ Σάμος καυχιέται για τή γέννηση τοῦ Πυθαγόρα, κι' αν ή ιστορία της δέν είχε να παρουσιάση κανένα άλλο ένδοξο, αλλά για τόν άντρα μονάχα αὐτόν δικαιούται να είναι παντοτινά περήφανη, γιατί ο Πυθαγόρας από παληά θεωρήθηκε ὅτι είναι τὸ ἄκρον ἄωτον τής ανθρώπινης σοφίας, και οί τιμές τίς ὅποιες ἀξιώθηκε σέ ὅλους τοὺς αἰῶνες, ἐπιθεβαιώνουν τὰ λεγόμενά μας. Ὅταν κατά τόν Σαμνιτικό πόλεμο, τὸ μαντείο τῶν Δελφῶν ὑπόδειξε στοὺς Ρωμαίους να στήσουν στὸ πιὸ σπουδαῖο σημεῖο τής Ρώμης δυὸ ἀνδριάντες, τὸν ἕνα για τὸν πιὸ σοφό, και τὸν ἄλλο για τὸν πιὸ γενναῖο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ἐκεῖνοι διαλέξανε σάν τέτοιους, τὸν Πυθαγόρα και τὸν Ἀλκιβιάδη, και στήσανε τοὺς ἀνδριάντες τους στήν πλατεῖα τῶν Κυρικῶν⁴¹. Καί οἱ Σαμιῶτες τοῦ στήσανε ἀνδριάντα στή Σάμο. Ἀλλά κι' ἄλλοῦ υπήρχανε ἀνδριάντες του, και στὸ δημόσιο γυμνάσιο τοῦ Ζευξίππου, στήν Κωνσταντινούπολη. Γι' αὐτόν δέ τὸν ἀνδριάντα, λέει ὁ Χριστόδωρος ὁ Κοπτίτης:

. . . . . ἰστάμενος δὲ
ἔπρεπε Πυθαγόρας Σάμιος σοφός· ἀλλ' ἐν Ὀλύμπῳ
ἐνδιᾶειν δοκέεσκε, φύσιν δι' ἐβιάζετο χαλκοῦ
πλημμύρον νοερῆσι μεληδόσιν ὡς γὰρ οἶω
οὐρανὸν ἀχράντοισιν ἐμέτρειε μῶνον ὀπωπαῖς⁴²

Ἀλλά ὁ Πυθαγόρας ἀπόλαψε τιμές μεγαλύτερες, και μπορούμε να πούμε σκανδαλώδικες, κατά τὰ κατοπινά χρόνια. Ἡ φιλοσοφία του ἔφτασε μέχρι τοὺς Ἰνδοὺς και τοὺς Ἀσιάτες εἰδωλολάτρες, κι' ὡς τὰ σήμερα δὲ ὑπάρχει μιὰ αἵρεση Μωαμεθανική, ἰδίως στήν Περσία, ὅπου διδάσκεται ή διδασκαλία του ἀπὸ τοὺς «Σ ο φ ὕ ς», δηλ. τοὺς ἱεροφάντες. Μερικοὶ Ἀσιάτες πιστεύουν πὼς τὸν γέννησε παρθένος· μιὰ δὲ χριστιανική αἵρεση, ή αἵρεση τῶν Γνωστικῶν, κατά τήν ἐποχὴ τοῦ σκοτεινοῦ μεσαίωνα, κατάταξε μεταξὺ τῶν ἁγίων και τὸν Πυθαγόρα· κι' ἔτσι οἱ ὀπαδοὶ τής αἵρεσης αὐτῆς, εἶχανε τοποθετημένη τήν εἰκόνα του, δίπλα στήν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ με τήν ἴδια δὲ εὐλάβεια θυμιάζανε και προσκυνούσανε και τίς δυὸ⁴³.

Μετά δὲ τὸ θάνατο τοῦ Πυθαγόρα, τὰ μὲν παιδιὰ του με τή μητέρα τους πήγανε στή Σάμο, ὅπου ζήσανε μέχρι τὸ θάνατό τους, οἱ δὲ μαθητές του, πού διασκορπιστήκανε δῶ και κεῖ, διαδόσανε τὸ φιλοσοφικό του σύστημα και τιμηθήκανε πάρα πολύ. Ὁ Ζάμολξις π.χ. πού ἦτανε δούλος του, θεοποιήθηκε ἀπὸ

41. Πλούταρχ.: στὸ βίο Νομῆ 8.

41. Ἑλλήν. Ἀνθολογία Τόμ. Α. σ. 42 (στί, Λατινική γλῶσσα).

43. Ἐπιφ. Τόμ. Α. σ. 53. Εἰρήν. κατά αἵρετ. 101.

τούς Γέτες, ὁ δὲ Χαρώντας ἔγινε νομοθέτης στὸ Ρήγιο, ἐνῶ ἄλλοι μὲ ἄλλους τρόπους, εὐεργέτησαν τοὺς ἀνθρώπους. Ὅστόσο, τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα τοῦ Πυθαγόρα ἀντιμετώπισε καὶ πολλοὺς ἐχθρούς, κυρίως μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι στὶς ἐνέργειές τους τὶς ἰδιοτελεῖς, συναντούσαν ἐμπόδιο ἀνυπέρβλητο, τὴν αὐστηρὴ ἠθικὴ τῶν Πυθαγορείων.

Ἡ δημοκρατικὴ μερίδα τοῦ Κρότωνα, πρὸς τὴν ὁποία ἦταν ἐχθρικά τὰ κηρύγματα τοῦ Πυθαγόρα, ἀποστρέφονταν τὶς ἀριστοκρατικὲς ἰδέες τῶν Πυθαγορείων καὶ ἀποφάσισε τὴν ἐξόντωσή τους. Ἀκόμα δὲ ὁ Κύλωνας, ἄνδρας πλούσιος καὶ ἐνδοξος ἀλλὰ τυραννικὸς καὶ ἀλαζονικὸς στὸ χαρακτήρα, ὅταν ζήτησε νὰ γίνῃ μέλος τῆς ἐταιρίας καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τὸν διώξαν γιὰ τὰ ἦθη του, ἐνώθηκε μὲ ἕναν ἄλλο δημαγωγό, τὸν Νίνωνα, ποὺ τοὺς μισοῦσε ἀπὸ προσωπικοὺς λόγους, καὶ ἄρχισαν νὰ ξεσηκώνουν μὲ κάθε τρόπο τὸν ὄχλο ἐναντίον τοῦ Πυθαγορείου. Τὸ γνωμικὸ «κυάμων ἀπέχεσθαι» κατακρίθηκε πῶς ἀποβλέπει στὴ διαίρεση τῶν πολιτῶν, καὶ ὀλόκληρη ἡ πυθαγόρεια διδασκαλία θεωρήθηκε πῶς εἶναι ὁ μόνιμος κίνδυνος γιὰ τὶς λαϊκὲς ἐλευθερίες. Ἔτσι λοιπόν, ἐνῶ μιὰ μέρα οἱ Πυθαγόρειοι ἦταν μαζεμένοι στὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ πανηγυρίζανε τὴν ἑορτὴ τῶν Μουσῶν, ὤρμησε ἐναντίον τους ὄχλος πολὺς καὶ λυσσασμένος καὶ σκότωσε 60 ἢ καθὼς λένε ἄλλοι, 300, μονάχα δὲ δύο, ὁ Ἀρχύτας καὶ ὁ Λύσις, καταφέρανε νὰ σωθοῦνε ἀπὸ τὴ σφαγὴ. Ὅταν δόθηκε τὸ σύνθημα ἀπὸ τὸν Κρότωνα, οἱ Πυθαγόρειοι καταδιωχτήκανε παντοῦ μὲ μεγάλη σκληρότητα καὶ στὶς ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Ἰταλίας ἔγιναν στάσεις καὶ ξεσπάσανε κάθε εἶδους ταραχὲς καὶ ἐπακολούθησαν ἀφθονοὶ φόνοι.⁴⁴ Στὰ 490 π.Χ., μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν Ἀχαιῶν, ἀποκαταστάθηκε ἡ εἰρήνη καὶ δόθηκε γενικὴ ἀμνηστία στοὺς Πυθαγορείους· ἐκεῖνοι ὅμως, ἐπειδὴ βλέπανε τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα σὰν φοβερὸ καὶ τρομερὸ, δὲν πῆραν μέρος στὰ δημόσια πράγματα, καὶ οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἐγκατεστάθησαν στὸ Ρήγιο, ὅπου ἐξακολούθησαν νὰ ἐφαρμόζουν μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια τὰ διδάγματα τοῦ Πυθαγόρα μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη.

Κι' ὄχι μονάχα ὡς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς αἰῶνες κατόπιν ἐπέζησε τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα τοῦ Πυθαγόρα. Κατὰ τὸν πρῶτο αἰῶνα π.Χ. οἱ νεο-Πυθαγόρειοι συγκροτήσανε δικιά τους αἵρεση, στὴν ὁποία ἀνήκε καὶ ὁ Ἀπολλώνιος ἀπὸ τὴν Τύρο, ποὺ ἀποκλήθηκε Θαυματουργός. Οἱ δὲ εἰδωλόλατρες: Πορφύριος ἀπὸ τὴν Τύρο καὶ ὁ μαθητὴς του Ἰάμβλιχος ἀπὸ τὴ Χαλικίδα, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποίησαν ὑβριστικὴ γλῶσσα κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὄχληθήκαν πίσω ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Πυθαγόρα γιὰ νὰ χτυπήσουν ἀπὸ κεῖ

44. Πολύβ. Β. 39.

τις αλήθειες τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ὁ Ἰώσηπος δὲ λέει, ἔτι ἀπὸ τοῦς Ἑβραίουσ οἱ Ἑσσαῖοι ζοῦσαν τὴ ζωὴ τους σύμφωνα μὲ τις ἀρχές τοῦ Πυθαγόρα⁴⁵. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, κατὰ τὸν 5ο αἰῶνα, ὁ καρδινάλιος Νικόλαος Κουζαῖος καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ἰορδάνης Μπροῦνο, ἀναδείχτηκαν θερμοὶ ὑποστηρικτῆς τοῦ συστήματός του. Ὁ Λεῖμπνιτς ἐξύμνησε τὴν Πυθαγόρεια διδασκαλία καὶ εἶπε ὅτι «κλείνει μέσα της τὴν πρὸ ὑγιεινὴ καὶ πρὸ ψηλή, ἀπὸ τὴ σοφία τῶν ἀρχαίων». Τέλος δέ, ἡ ἑταιρεία τῶν «Ἐλευθέρων Κτιστῶν» καὶ ἡ λεγομένη «Ἀρμονικὴ Σύστασις», προσπαθῆσανε τὸν 18ο αἰῶνα νὰ ξαναζωντανέψουν τὸν Πυθαγορισμό. Κι' ἀνάμεσα στοῦς νεώτερουσ ἔρρισκονται ἐπίσης πολλοί, οἱ ὅποιοι ὀνειροπολοῦνε τὴν ἐπικράτηση τῆς μυστηριώδουσ αὐτῆς διδασκαλίας.

---

45. Ἰώσηπ. Ἀρχαιολ. ΙΕ. 10. 4.

Μαιάνδριος

Όταν ὁ Πολυκράτης ἔφυγε ἀπὸ τῆ Σάμο καὶ πήγαινε νὰ συναντήσῃ τὸν Ὅροίτη, ἄφησε ἀναπληρωτὴ του στὸ τυραννικὸ καθεστῶς, τὸν γραμματεῖα του Μαιάνδριο, γιὸ τοῦ Μαιανδρίου, δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸν ἴδιο ποὺ ἔστειλε προηγούμενα γιὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τίς διαθέσεις τοῦ δόλιου σατράπη, καὶ ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ συντέλεσε στὸ χαμὸ του. Ὁ Μαιάνδριος δέ, μόλις ἔμαθε τὸν οἰκτρὸ θάνατο τοῦ Πολυκράτη, ἔδειξε στὸν κόσμο πὼς εἶναι πολὺ δίκαιος ἄνθρωπος, καὶ ἀφοῦ πρῶτα ἔχτισε θωμὸ στὸν Δία τὸν Ἐλευθερωτῆ, μὲ τέμενος ὀλόγυρα, κάλεσε ἔπειτα σὲ συγκέντρωση τοὺς πολῖτες καὶ τοὺς εἶπε: «Ὅλοι βέβαια ξεύρετε ὅτι σὰν ἐπίτροπος παρέλαβα τὸ σκῆπτρο καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ Πολυκράτη, καὶ γι' αὐτὸ ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ σᾶς διοικῶ. Ἄλλ' ὅμως, αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο κατηγορῶ τοὺς ἄλλους, δὲν θέλω νὰ τὸ πράξω ἐγὼ μὲ τὴ θέλησή μου, γιὰτι οὔτε ὁ Πολυκράτης μοῦ ἄρεσε, ἐπειδὴ ἦτανε πάρα πολὺ τυραννικὸς πρὸς τοὺς ὁμοίους του, οὔτε καὶ κανένας ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ κάνουν τὰ ἴδια. Τώρα δὲ ποὺ κείνος ὑπόκυψε στὴ σκληρὴ του μοῖρα, ἐγὼ σᾶς παραδίνω τὴν ἀρχὴ καὶ κηρύχνω ἰσονομία γιὰ ὅλους· κάντε μου δέ, ἂν θέλετε, τὴν τιμὴ νὰ χαρίσετε σὲ μένα καὶ στοὺς ἀπογόνους μου τὸ δικαίωμα νὰ ἱερατεύουμε σ' αὐτὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἐλευθερωτῆ Δία, ποὺ ἐγὼ κατασκεύασα, καὶ στὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου σᾶς ἀνακηρύχνω ἐλευθέρους».

Τὰ δίκαια αὐτὰ λόγια τοῦ Μαιανδρίου, δὲν τοὺς εὐχαρίστησαν ὅλους, γιὰτι ἦτανε πολλοὶ οἱ παθόντες ἀπὸ τὸν Πολυκράτη καὶ εἶχε πολλοὺς ἐχθροὺς τὸ τυραννικὸ καθεστῶς. Σηκώθηκε λοιπὸν ἓνας ἀπὸ τοὺς Σάμιους πρόκριτους, ὁ Τελέσαρχος, καὶ ἀπάντησε στὸν Μαιάνδριο μὲ τὰ παρακάτω ὑβριστικὰ λόγια: «Ἄλλὰ σύ, τιποτένιε καὶ ὀλέθριε ἄνθρωπε, ἦσουν ἀνάξιος γιὰ νὰ μᾶς κυβερνήσῃς, καὶ ὀφείλεις μονάχα νὰ λογοδοτήσῃς γιὰ τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα διαχειρίστηκες». Ὁταν ὁ Μαιάνδριος ἄκουσε τὰ πικρὰ αὐτὰ λόγια, σκέφτηκε πὼς ἂν ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐξουσία, θὰ γίνῃ κάποιος ἄλλος τύραννος, ἀκόμα δὲ φοβήθηκε πὼς θὰ καταδιωχτῆ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Πολυκράτη καὶ ἀποφάσισε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχή. Μπήκε λοιπὸν στὴν ἀκρόπολη, καὶ μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι πρόκειται, κατὰ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Τελέσαρχου, νὰ δώσῃ λόγο γιὰ τὰ χρήματα ποὺ διαχειρίστηκε, προσκάλεσε ἐκεῖ τοὺς πρὸ σημαίνοντες πολῖτες, τοὺς ὁποῖους, μόλις πήγανε, τοὺς ἔπιασε καὶ τοὺς ἔκλεισε στὴ φυλακῆ. Ἐνῶ δὲ ἔτσι εἶχε φυλακισμένους πολλοὺς πολῖτες καὶ ἄρχισε νὰ στερεώνει

τὴν ἐξουσία του, ἀρρώστησε βαρειά. Ὁ Λυκάρητος, τότε, ὁ ἀδελφός του, πού νόμιζε ὅτι ὁ Μαιάνδριος θὰ πεθάνη κι' ἔλπιζε πὼς θὰ βασιλέψῃ αὐτὸς μετὰ ἀπὸ κείνον, σκότωσε ὅλους τοὺς φυλακισμένους Σαμιῶτες γιὰ νὰ μπορέσῃ πιὸ εὐκολα νὰ πάρῃ τὴν ἐξουσία. Οἱ ἐλπίδες του ὅμως δὲν πραγματοποιήθηκαν γιατί ὁ Μαιάνδριος σὲ λίγο ἔγινε καλὰ κι' ἀνάλαβε τὴν ἀρχή, τὴν ὁποία ὅμως διεκδικοῦσε ἓνας ἄλλος δυνατὸς ἀντίπαλος.

Ἔχουμε πεῖ πὼς ὁ Πολυκράτης, ὅταν κατέλαβε τὴν ἐξουσία, τὸν ἕνα ἀδερφό του, τὸν Παντάγνωτο, τὸν σκότωσε, τὸν ἄλλον δέ, τὸν Συλοσῶντα, τὸν ἔδιωξε ἀπὸ τῆ Σάμο. Ὁ Συλοσῶν ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τῆ Σάμο, πῆγε γιὰ περιήγησιν εἰς τὴν Αἴγυπτο, κατὰ τὸ χρόνον πού ὁ γιὸς τοῦ Κύρου, ὁ Καμβύσης ἔκανε τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῆς χώρας αὐτῆς, δηλαδὴ τὸ 528 π.Χ. Τότε δὲ εἶχανε μαζευτεῖ εἰς τὴν Αἴγυπτο, γιὰ ἐμπόριον ἢ καὶ ἀπὸ περιέργεια, πολλοὶ ἄνθρωποι. Μιὰ μέρα λοιπὸν, πού ὁ Συλοσῶντας φοροῦσε μιὰ ὠραία χλαμύδα καὶ περιφερότανε εἰς τὴν ἀγορά, συνάντησε τὸν Δαρεῖο, ὁ ὁποῖος τότε ἦτανε σωματοφύλακας τοῦ Καμβύση· ὁ Δαρεῖος θαύμασε τὴν ὀμορφιὰ τῆς χλαμύδας κι' εἶπε εἰς τὸν Συλοσῶντα νὰ τοῦ τὴν πουλήσῃ· αὐτὸς δὲ πού ἔβλεπε τὸ Δαρεῖο νὰ θέλῃ τόσο πολὺ ν' ἀποκτήσῃ τὴν χλαμύδα καὶ, καθὼς λέει ὁ Ἡρόδοτος, ὕστερα ἀπὸ θεῖα φώτιση, δὲν δέχτηκε νὰ τὴν πουλήσῃ, ἀλλὰ τοῦ τὴν πρόσφερε δῶρο. Ὁ Δαρεῖος παίνεψε τὴν πράξιν τοῦ Συλοσῶντα καὶ δέχτηκε τὴν προσφορά. Ὁ Συλοσῶντας πάλι, πού σκέφτηκε πὼς ἔχασε τὴν χλαμύδα ἀπὸ ἐπιπολαιότητα, σιγά - σιγά τὴν ξεχνοῦσε. Ἄλλα ὅμως ἐκεῖνος σκέφτηκε, κι' ἄλλα τοῦ ἐτοίμαζε ἢ Τύχη.

Μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Καμβύση, διάδοχός του ἐκλέχτηκε τὸ 521 π.Χ., ὁ Δαρεῖος. Ὁ δὲ Συλοσῶντας, ὅταν ἔμαθε πὼς βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἔγινε ὁ ἄντρας ἐκεῖνος εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε χαρίσει ἄλλοτε τὴν χλαμύδα του, πῆγε εἰς τὴν Σοῦσα κι' ἀφοῦ κάθισε εἰς τὰ σκαλοπάτια τοῦ παλατιοῦ, ἔλεγε πὼς εἶναι εὐεργέτης τοῦ βασιλεῦς. Ὁ θυρωρὸς πού τ' ἄκουσε αὐτό, πῆγε καὶ τὸ ἀνάφερε εἰς τὸν Δαρεῖο· ὁ βασιλεὺς τότε ἀπορώντας γι' αὐτό εἶπε, «καὶ ποῖός εἶναι αὐτὸς ὁ Ἕλληνας τὸν ὁποῖον ἐγὼ, πού μόλις τώρα πῆρα τὴν ἀρχή, ντρέπομαι σὰν εὐεργέτη μου; Φέρε τον μέσα, γιὰ νὰ μάθω τί θέλει καὶ τὰ λέει αὐτά». Ἀφοῦ ὁ Συλοσῶν παρουσιάστηκε εἰς τὸν βασιλεῦς, τὸν ρώτησαν οἱ δραγουμένοι ποῖός εἶναι, καὶ τί ἔκαμε καὶ λέγεται εὐεργέτης τοῦ Δαρείου. Τότε ὁ Συλοσῶν θυμήσε εἰς τὸν βασιλεῦς τὴν χλαμύδα καὶ ὅτι αὐτὸς εἶναι κείνος πού τοῦ τὴν δῶρησε. Ὁ Δαρεῖος ἀναγνώρισε τὸν Συλοσῶντα καὶ τοῦ εἶπε: «Γενναῖε μου ἄνθρωπε, σὺ λοιπὸν εἶσαι κείνος πού μου δῶρησες τὴν χλαμύδα, τότε πού δὲν εἶχα καμμιὰ δύναμιν; Ἄν ἦτανε μικρὴ ἢ προσφορά σου, ὅμως ἰσοφαρίζει μὲ μεγάλη, καὶ γι' ἀνταπόδοσιν, ἐγὼ σοῦ δίνω ὅσο χρυσάφι κι' ἀσῆμι θὰ θέλῃς· γιατί ὁ Δαρεῖος τοῦ Ἰστάσπου δὲν εἶναι ποσὲ δυνατὸ νὰ ξεχάσῃ τὸν εὐεργέτην σου».

Σ' αὐτὰ δὲ ὁ Συλοσῶν ἀποκρίθηκε: «Δὲν σοῦ γυρεύω χρυσάφι οὔτε ἀσῆμι, βασιλῆᾶ μου. Θέλω μονάχα νὰ μοῦ ἀποδώσης τὴν πατρίδα μου τὴ Σάμο, ὅπου, ὕστερα ἀπὸ τὸ φόνο τοῦ ἀδελφοῦ μου ἀπὸ τὸν Ὀροίτη, ἐξουσιάζει ἓνας δούλος μας. Δῶσε μου λοιπὸν τὴ Σάμο, χωρὶς νὰ γίνουν φόνοι κι' ἐξανδραποδισμός».

Ὁ Δαρεῖος ὅταν ἄκουσε αὐτὰ, διέταξε τὸν στρατηγὸ Ὀτάνη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Συλοσῶντα. Ὁ Ὀτάνης, ἀφοῦ ἔκαμε ἕλες τὶς ἀπαράιτητες προπαρασκευές, κατέβηκε μὲ τὸ στρατό του στὴν παραλία ἀπὸ κεῖ δὲ μπῆκαν στὰ καράβια καὶ πῆγαν στὴ Σάμο.

Ὅταν ὁ Μαιάνδριος εἶδε μπροστὰ στὴν πόλη τόσο πολὺν ἐχθρικό στρατό, τὸν ὁποῖο δὲν μπορούσε ν' ἀντιμετωπίσῃ, ἀναγκάστηκε νὰ κάμῃ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Ὀτάνη, συμφωνήθηκε δὲ ὅτι μέσα σὲ ὀρισμένο χρόνο θὰ πάρῃ τοὺς δικούς του καὶ θὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ νησί. Ὁ Μαιάνδριος εἶχε ἓνα ἀδελφό, τὸν Χαρίλαο, κατὰδικο στὴ φυλακὴ γιὰ ἓνα ἀδίκημα· μόλις αὐτὸς ἔμαθε τὰ νέα, ἔσκυψε κι' εἶδε ἀπὸ τὸ παραθυράκι τῆς φυλακῆς τοὺς Πέρσες, πού κάθονταν ἤσυχοι στὶς πολυτελεῖς σκηνές τους ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη, κι' ἄρχισε νὰ φωνάζῃ, πῶς θέλει νὰ μιλήσῃ στὸ Μαιάνδριο. Ἀφοῦ δὲ τὸν φέρανε μπροστὰ στὸν ἀδελφό του, ἄρχισε νὰ τὸν κοροϊδεύῃ καὶ νὰ τὸν ἀποκαλῆ ἄναντρο, λέγοντάς του: «Ἐμένα, κακὲ ἄνθρωπε, ἂν καὶ εἶμαι ἀδελφός σου, μ' ἔδεσες καὶ μὲ φυλάκισες γιὰ ἓνα μικρὸ φταίξιμό μου, τοὺς Πέρσες ὅμως πού σὲ διώχνουν ἀπὸ τὴν πατρίδα σου καὶ σὲ κάνουν νὰ κουβαλᾶς δῶ κι' ἐκεῖ τὸ νοικοκυριό σου, δὲν τολμᾶς νὰ τοὺς χτυπήσῃς, ἂν καὶ εἶναι εὐχολο νὰ τοὺς θάλλῃς στὸ χέρι. Ἄλλ' ἂν ἐσύ, φοβᾶσαι, δῶσε σὲ μένα τοὺς στρατιῶτες σου, γιὰ νὰ τιμωρήσω ἐγὼ τοὺς ἐπιδρομεῖς· εἶμαι δὲ ἕτοιμος νὰ σὲ φέρω ἔξω ἀπὸ τὸ νησί μὲ ἀσφάλεια».

Ἡ πρόταση αὐτὴ ἄρεσε στὸ Μαιάνδριο, ὅχι γιὰτὶ πίστευε πῶς οἱ στρατιῶτες του ἦταν ἱκανοὶ νὰ τὰ θάλουν μὲ τὸσον ἐχθρικό στρατό, ἀλλὰ γιὰτὶ φθονοῦσε τὸν Συλοσῶντα πού πῆγαινε νὰ καταλάβῃ τὴν πόλη χωρὶς μάχη, κι' ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐξασθενήσῃ τὴ δύναμη τῆς Σάμου. Ἦταν δὲ βέβαιος πῶς, καὶ μὲ τὴν παραμικρὴ παρενόχληση οἱ βάρβαροι, θὰ προβαίνανε σὲ σκληρὲς ἀντεκδικήσεις. Πέρασε λοιπὸν ἀπὸ μιὰ κρυφὴ διώρυγα ἢ ὁποῖα ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη ἔφτανε στὴ θάλασσα, μπῆκε στὸ καράβι μὲ τοὺς δούλους του κι' ἔφυγε ἀπὸ τὴ Σάμο. Ὁ δὲ Χαρίλαος ἐξόπλισε τοὺς μισθοφόρους, ἄνοιξε τὶς πόρτες τῆς ἀκρόπολης κι' ἐπετέθηκε αἰφνιδιαστικὰ ἐνάντια στοὺς Πέρσες ἀξιωματούχους πού καθόντανε στὶς σκηνές τους ἀμέριμοι, γιὰτὶ νόμιζαν πῶς ἐπικρατεῖ ἢ εἰρήνη, καὶ σκότωσε πολλοὺς ἀπὸ αὐτούς. Ὅταν ὅμως συγκεντρώθηκε ὀλόκληρη ἢ περσικὴ δύναμη καὶ χτύπησε τὸν Χαρίλαο, ἀναγκάστηκε αὐτὸς μὲ τοὺς στρατιῶτες του νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ξανακλείστηκε στὴν ἀκρόπολη. Ὁ δὲ Ὀτάνης πού ἐξοργίστηκε γιὰ τὴν παραδίαιση τῶν συνθηκῶν, ὅταν εἶδε καὶ

τή φθορά πού πάθανε οί Πέρσες, πολιόρκησε ξανά τή Σάμο, και παρά τή ρητή διαταγή τοῦ Δαρείου ὅπως παραδοθῆ στοῦ Συλοσῶντα χωρίς φόνους κι' ἔξανδραποδισμό, διέταξε νά σκοτώνουν ἀδιακρίτως κάθε Σαμιώτη πού θά πιάνανε, ἀκόμα και κείνους πού θά βρίσκανε μέσα στά ἱερά.

Ὁ Μαιάνδριος, πού ἔφυγε ἀπό τή Σάμο, μέ ὄλους τοὺς θησαυροὺς του τὸ 520 π.Χ. πῆγε στή Σπάρτη· μόλις δὲ ἔφτασε ἐκεῖ, διέταξε τοὺς ὑπηρέτες του νά βγάλουν ἀπὸ τίς κάσες τὰ χρυσᾶ και τ' ἀσημένια ποτήρια και νά προσποιῶνται ὅτι τάχα τὰ ξεσκονίζουν, ἐκεῖνος δὲ ἐπεσκέφθηκε τὸν Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη, πού βασίλευε τότε στή Σπάρτη και τὸν προσκάλεσε στοῦ σπίτι του. Ἦρθε λοιπὸν ὁ Κλεομένης στοῦ σπίτι τοῦ ξένου Σαμιώτη και θαύμαζε τὸν πλοῦτο πού ἔβλεπε· ὁ δὲ Μαιάνδριος, πού ἔλπιζε πὼς θά καταφέρῃ νά τὸν πάρῃ μέ τὸ μέρος του κι' ἔτσι, μέ τή βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, νά ξαναπάρῃ τὴν ἀρχή στή Σάμο, ἐπανειλημμένα τοῦ πρόσφερε γιὰ δῶρο, ἐκεῖνα τὰ ποτήρια. Ὁ Κλεομένης ὅμως πού κατάλαβε τὰ σχεδιαζόμενα δὲν δέχτηκε νά πάρῃ τίποτα, κι' ἐπειδὴ φοβήθηκε μὴν τυχὸν και δωροδοκηθοῦν ἄλλοι πολῖτες, πῆγε κι' εἶπε στοὺς Ἐφόρους ὅτι συμφέρει στή Σπάρτη νά διωχτῆ ἀπὸ κεῖ ὁ Μαιάνδριος γιὰ νά μὴ δωροδοκῆσῃ τὸν ἴδιο ἢ κανένα ἄλλο Σπαρτιάτη και τὸν κάμει παληάνθρωπο. Οἱ δὲ Ἐφοροὶ πού βρήκανε σωστὴ τὴ γνώμη τοῦ Κλεομένη, διώξανε ἀμέσως τὸν Μαιάνδριο ἀπὸ τή Σπάρτη.

Ὁ Μαιάνδριος ὑπῆρξε τύραννος τῆς Σάμου γιὰ δυὸ μονάχα χρόνια¹.

1. Ἡρόδοτ. Γ. 140—149.

Συλοσώντας

Οι Πέρσες μετά από λιγόχρονη πολιορκία κυρίευσαν τήν πόλη· έπειτα δέ, κι' αφού κατέλαβαν όλόκληρο τὸ νησί, τὸ παράδωσαν στὸ Συλοσώντα, σύμφωνα με τὴ διαταγή τοῦ Δαρείου. Ἐγινε δὲ αὐτὸ τὴν 65ῃ Ὀλυμπιάδα. Ἀλλὰ στὴ Σάμο δὲν ὑπῆρχαν τότε, παρὰ ἐλάχιστοι ἄντρες, γιατί πολλοὶ σκοτώθηκαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἔφυγαν γιὰ νὰ σωθοῦν. Ἀπὸ αὐτὸ δὲ ἐγῆκε ἡ παροιμία «ἔκρητι Συλοσώντος εὐρυχωρήη».

Ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός γράφει ὅτι τὴ Σάμο δὲν τὴν ἐρήμωσαν οἱ Πέρσες, ἀλλὰ ὁ τυραννικός τρόπος με τὸν ὅποιο κυβερνοῦσε ὁ Συλοσώντας¹, τὸ ἐπιθεβαιώνει δὲ αὐτὸ καὶ ὁ Στράβωνας, ὁ ὅποιος λέει ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Συλοσώντας διοικοῦσε σκληρὰ καὶ ἄγρια, οἱ περισσότεροι κάτοικοι ἐγκατέλειψαν τὴ Σάμο κι' ἐγκαταστάθηκαν σὲ ἄλλα μέρη². Ἀλλὰ ὅπως καὶ νὰ εἶναι, φαίνεται ὅτι ὁ Συλοσώντας κυβέρνησε με σκληρότητα, καὶ γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴν ἐξουσία, καὶ γιὰ νὰ γίνει ἀρεστός στὸ φίλο τοῦ Δαρείου. Βέβαια οἱ Σαμιῶτες, πού δὲν ἦτανε συνηθισμένοι σὲ ξενικές ἐπεμβάσεις, ἀναγκαστικά ὑποκύψανε στὸν τύραννο πού τοὺς ἐπέβαλεν οἱ Πέρσες· κι' ὁ Συλοσώντας, πού τὸ καταλάβαινε αὐτό, προσπάθησε νὰ τοὺς τρομοκρατήσῃ με τὴ βία τῆς τυραννίας, γιὰ νὰ μὴν ἐπιχειρήσουν τίποτα κακὸ ἐναντίον του.

Γιὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ δὲ τὴ λειψανδρία πού ὑπῆρχε καὶ γιὰ ν' ἀποκτήσῃ ὀπαδοὺς, ἔκαμε νόμο, σύμφωνα με τὸν ὅποιο, κάθε δούλος πού μπορούσε νὰ πληρώσῃ στὸ δημόσιο ταμεῖο πέντε «στατήρες», ἀποχτοῦσε τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτη· θέβαια, οἱ στατήρες αὐτοὶ προκειμένου γιὰ δούλους, δὲν ἦτανε χρυσοὶ ἀλλὰ ἀσημένιοι· τότε ἐγῆκε κι' ἡ παροιμία «Σαμίων ὁ δῆμος» πού τὴ λένε γιὰ ἓνα σωρὸ πράγματα ἀνακατωμένα. Συντέλεσε δὲ στὴν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σάμου καὶ ὁ στρατηγὸς Ὀτάνης. Τὸν παρότρυνε δὲ σ' αὐτὸ ἓνα ὄνειρο πού εἶδε, καὶ μιὰ ἀρρώστεια πού ἔπαθε στ' ἄγαμνά του. Κατὰ τὴ γνώμη μας, αὐτὸ ἔγινε τότε πού ἀντικατάστησε τὸν Μεγάδαζο καὶ κυρίεψε τὸ Βυζάντιο, τὴ Χαλκηδόνα, τὴν Ἄντανδρο καὶ τὴ Λῆμνο, στὴν ὁποία διόρισε

1. Ἡρακλείδου Ποντ.: Πολιτ. Σαμίων I.

2. Στράβων: ΙΔ' α'. 17.

ὑπαρχο τὸν ἀδελφὸ τοῦ Μαιανδρίου, τὸν Λυκάρητο³. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπίθανο ὅτι ἔφερε ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέρη ἀποίκους στὴ Σάμο.

Γιὰ τὴν τυραννίδα τοῦ Συλοσῶντα δὲν περισώθηκε τίποτε τ' ἀξιόλογο, οὔτε ξέρουμε ἀκριβῶς πῶς καὶ πότε πέθανε αὐτός. Ἄφοῦ ὅμως ἦταν γέρος τότε πού κατέλαβε τὴν ἀρχή, ἀσφαλῶς γιὰ λίγο καιρὸ θὰ τὴ διατήρησε. Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πὼς πέθανε μεταξὺ τῆς 63ης καὶ 64ης Ὀλυμπιάδας, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 513 - 509 π.Χ. Καὶ ἀπὸ μὲν τὴν ἀπροσδόκητη καὶ θαυμάσια τύχη του, ὅγῃκε ἡ παροιμία «Χ λ α μ ὺ ς Σ υ λ ο σ ῶ ν τ ο ς», πού τὴ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ κείνους πού κορδώνανε ἐπειδὴ φοροῦσαν καλὰ φορέματα⁴, τοῦ Δαρείου δὲ ἡ διαγωγή, στὴν περίπτωση τοῦ Συλοσῶντα, παινεύτηκε παρὰ πολὺ καὶ θεωρήθηκε ἀπὸ τότε ὡσάν ὑπόδειγμα εὐγνωμοσύνης καὶ βασιλικῆς, πραγματικά, μεγαλοφροσύνης⁵.

3. Ἡροδότου: Ε. 27.

4. Ζηνοβ.: Παροιμ. Β. 90.

5. Θερμιστ.: Πενταετ. Λογ. Η. 109.

Αϊάκης - Ἐπανάσταση τῶν Ἰώνων.

Ἡ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τῶν Περσῶν γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Συλοσῶντα στὴ Σάμο, κατέστησε αὐτὸ τὸ νησί ἀπλὸ ἐξάρτημα τοῦ Δαρείου, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε μιὰ ἄμεση κτήση του. Αὐτὸ δὲ φάνηκε πιὸ καθαρὰ στὴν ἐποχὴ τοῦ Αἰάκη, τοῦ γιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Συλοσῶντα, τότε ποὺ ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση τῶν Ἰώνων, ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Ὁ Δαρεῖος, ὅταν κατὰ τὸ 513 π. Χ. ἔκαμε τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Σκυθῶν, εἶχε συγκροτήσει ὀλόκληρο τὸ πολεμικὸ του ναυτικὸ ἀπὸ Ἴωνες, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἦτανε κι' οἱ Σαμιῶτες, μ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸν τύραννὸ τους Αἰάκη. Διέταξε δὲ ὁ Δαρεῖος τοὺς Ἴωνες νὰ πλεύσουνε στὸν ποταμὸ Ἴστρο, καὶ νὰ μείνουν ἐκεῖ γιὰ νὰ φυλάνε τὴ γέφυρα, ὥσπου νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία. Τοὺς ἔδωσε μάλιστα 60 μέρες προθεσμία καὶ τοὺς εἶπε, πῶς ἂν δὲν γυρίσῃ μέχρι τότε, θὰ εἶναι λεύτεροι νὰ ἐπιστρέψουν στὴν πατρίδα τους. Ἐν τῇ μεταξὺ ὄμως οἱ Σκύθες, στείλανε στοὺς Ἴωνες πρεσβευτὲς καὶ τοὺς προτείνανε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ γέφυρα τοῦ Ἴστρου, καὶ νὰ φύγουν γιὰ τὰ σπίτια τους. Οἱ Ἴωνες ὑποσχέθηκαν ὅτι θὰ φύγουν, ἀλλὰ δὲν τὸ ἔκαμαν. Σὲ λίγο ξαναστείλανε ἄλλους πρεσβευτὲς, οἱ ὁποῖοι πληροφόρησαν τοὺς Ἴωνες γιὰ τὶς πολεμικὲς ἀτυχίες τοῦ Δαρείου, ἀπαίτησαν δὲ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ διαλύσουν τὴ γέφυρα καθὼς ὑποσχέθηκαν. Ἡ εἶδηση γιὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ Δαρείου χώρισε τοὺς Ἴωνες, γιὰτι πολλοὶ θέλανε νὰ χαλάσουν τὴν γέφυρα καὶ λέγανε πῶς αὐτὸ θὰ φέρῃ τὴ καταστροφὴ στοὺς βαρβάρους καὶ τὴ λευτεριά στοὺς Ἴωνες. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς ὅσοι τὰ λέγανε αὐτὰ ἦτανε λογικοί. Ὅμως αὐτὸ δὲν συνέφερε τοὺς τυράννους τῶν Ἰώνων — μαζὺ δὲ καὶ στὸν Αἰάκη — ὅχι γιὰτι εὐνοοῦσαν τοὺς Πέρσες, ἀλλὰ γιὰτι ξέρανε πῶς μόλις θὰ καταστραφῇ ὁ Δαρεῖος, θὰ χαθῇ μαζὺ μ' ἐκεῖνον καὶ ἡ δύναμη ποὺ εἶχαν οἱ τύραννοι στὶς πατρίδες τους.

Ἔτσι λοιπόν, χάρις στοὺς συμπεροντολογικοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν Ἰώνων τυράννων, σώθηκε ἀπὸ βέβαιη καταστροφὴ ὁ Δαρεῖος, γιὰτι ἡ γέφυρα δὲν διαλύθηκε μέχρι τὴν ἐπιστροφή του. Εὐγνωμονώντας δὲ ὁ βασιλεὺς τοὺς Ἴωνες γιὰ τὴν ὑπηρεσία ποὺ τοῦ προσφέρανε τοὺς τίμησε πάρα πολὺ, κάλεσε δὲ κοντά του, στὶς Σάρδεις, καὶ τὸν τύραννο τῆς Μιλήτου, τὸν Ἰστιαῖο, γιὰ νὰ τὸν περιποιηθῇ. Λίγο δὲ ὑστερότερα ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση τῆς Ἰωνίας, στὴν ἐποχὴ ὃ Ἰστιαῖος ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλο.

Μερικοί Ναξιῶτες, πού τοὺς ἐξόρισε ἀπὸ τὴν πατρίδα τους ἢ ἀντίπαλη φατρία, καταφύγανε στὴ Μίλητο καὶ παρουσιάστηκαν στὸν Ἀρισταγόρα, πού ἐπιτρόπευε τὸν φιλοξενούμενο τοῦ Δαρείου, Ἴστιαῖο. Ἀφοῦ δὲ ὑποσχέθηκαν πολλά, ἰκετεύανε τὸν Ἀρισταγόρα νὰ τοὺς συνδράμῃ γιὰ νὰ ἐπανέλθουν στὴ Νάξο. Ὁ δὲ Ἀρισταγόρας, πού δὲν μποροῦσε ἀπὸ ἑαυτοῦ του νὰ τοὺς δώσῃ τὴ βοήθεια πού ζητοῦσαν, ἔγραψε στὸν Ἀρταφέρνη, ἀδελφὸ τοῦ Δαρείου καὶ σατράπη τῆς παραλιακῆς Μ. Ἀσίας, ὁ ὁποῖος τοὺς πρόσφερε 200 τριήρεις καὶ ἀρκετὸ στρατὸ — μὲ ἀρχηγὸ τὸν Μεγαδάτη — γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τους. Τέτοια μεγάλη δύναμη, ὑπὸ καλὴ ἡγεσία, θὰ μποροῦσε νὰ ὑποτάξῃ λαὸ δυνατότερο ἀπὸ τοὺς Ναξιῶτες· ὅμως ἐπειδὴ διαφώνησε ὁ Ἀρισταγόρας μὲ τὸν Μεγαδάτη, ἢ μὲν ἐκστρατεία ματαιώθηκε, οἱ δὲ Ναξιῶτες ὕστερα ἀπὸ τὴν τετράμηνη καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα πολιορκία τους, μείνανε πάλι ἥσυχοι.

Ὑστερα ἀπὸ τὸ κακὸ τέλος πού πῆρε ἡ ἐκστρατεία τῆς Νάξου, ὁ Ἀρισταγόρας, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά φοβότανε τίς συνέπειες τῆς ὀργῆς τοῦ Μεγαδάτη, ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ παροτρυνότανε ἀπὸ τὸν Ἴστιαῖο, ἀποφάσισε νὰ ἐπαναστατήσῃ: Ὁ Ἴστιαῖος τὸν παρότρυνε σ' αὐτό, γιὰτὶ στὰ Σοῦσα ἦτανε σὰν αἰχμάλωτος τοῦ Δαρείου, παραδοκοῦσε δὲ τὴν κατάλληλη περίσταση γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴ Μίλητο, κι' ἔλπιζε πὼς ἂν ξεσπάσῃ μιὰ ἀνταρσία, θὰ πετύχῃ τὸ σκοπὸ του.

Κήρυξε λοιπὸν ὁ Ἀρισταγόρας ἐλεύθερη τὴ Μίλητο καὶ τίς ἄλλες Ἴωνικὲς πόλεις, ἔστειλε δὲ πρεσβευτὴ του στὴ Μυοῦντα, ἔπου ἦτανε συγκεντρωμένος ὁ στόλος πού ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν Νάξο, καὶ ἔπεισε τὰ πληρώματα — πού τὰ ἀποτελοῦσαν Ἴωνες — νὰ τὸν βοηθήσουν ν' ἀπελευθερώσῃ τὴν κοινὴ πατρίδα, ἀπὸ τὸν Περσικὸ ζυγὸ. Ὅταν τῶμαθαν αὐτὸ οἱ Σαμιῶτες, προσχωρήσανε στὴν ἐπανάσταση καὶ διώξανε ἀμέσως τὸν τύραννο Αἰάκη, πού μόλις εἶχε ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Σκυθῶν. Κι' ἔτσι, τὸν πρῶτο χρόνον τῆς 70ης Ὀλυμπιάδας, δηλαδὴ τὸ 498 π. Χ., ἀναγκάστηκε ὁ Αἰάκης νὰ καταφύγῃ στὴν Περσία, κοντὰ στὸ Δαρεῖο.

Ἀφοῦ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ Ἀρισταγόρας ἐπαναστάτησε τοὺς Ἴωνες, πῆγε στὴ Σπάρτη καὶ ζήτησε τὴ βοήθειά της· ὅταν ὅμως ὁ βασιλεὺς Κλεομένης ὑπόδειξε στοὺς Ἐφόρους τίς μεγάλες συνέπειες πού θὰ εἶχε αὐτό, διατάχθηκε ὁ Ἀρισταγόρας νὰ φύγῃ αὐθημερὸν ἀπὸ τὴν Σπάρτη, γιὰτὶ ζητοῦσε πράγματα ἐπικίνδυνα καὶ ἐπιζήμια. Τότε ἐκεῖνος ἀναχώρησε ἀπὸ καὶ καὶ πῆγε στὴν Ἀθήνα, ὅπου γίνανε δεχτέες οἱ προτάσεις του, καὶ ὁ δῆμος ψήφισε τὴν ἀποστολὴ 20 караβιῶν ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Μελάνθιο, γιὰ βοήθεια πρὸς τοὺς Ἴωνες. Συνάμα δὲ καὶ οἱ Ἐρετριεῖς, ἀπὸ τὴν Εὐβοία πείστηκαν, κι' ἀποφάσισαν νὰ τοὺς στείλουν πέντε караβία. Ἔτσι, κι' ἀφοῦ ὁ Ἀρισταγόρας πέτυχε, ἐν μέρει, στὸ σκοπὸ του, ἐπέστρεψε στὴ Μίλητο κι' ἀπὸ καὶ κατόρθωσε νὰ

ξεσηκώση κατά τοῦ Δαρείου τοὺς Παίονες, οἱ ὅποιοι, ὅταν ὁ Μεγάδατος κατὰστρεφε τὴν πατρίδα τους πού εἶναι κοντά στοῦ Στρυμόνα, εἶχανε μεταφερθεῖ στή Φρυγία.

Ὅταν τὰ συμμαχικά καράβια καταπλεύσανε στὰ παράλια τῆς Ἰωνίας, ὁ Ἀρισταγόρας, ἐπιχειρώντας ἀντιπερισπασμὸ κατὰ τῶν Περσῶν πού πολιορκούσανε τὴ Μίλητο, τὰ ἔστειλε, μαζί μὲ στρατὸ τῆς ξηρᾶς καὶ ὑπὸ στρατηγούς τὸν ἀδελφὸ του Χαροπίνο καὶ τὸν Ἑρμόφαντο, στὴν Κορησσό, τῆς περιφερείας Ἐφέσου· ἀφοῦ δὲ οἱ Ἴωνες ἄφησαν ἐκεῖ τὸ στόλο καὶ μὲ Ἐφεσίους ὀδηγούς περάσανε τὸν Τιῶλο, ἀνέβηκαν στὶς Σάρδεις ὅπου θάλανε φωτιά. Ἀφοῦ δὲ τίς κάψανε, ὑποχωρήσανε πάλι στὰ καράβια τους. Τότε ὁ Δαρεῖος θύμωσε πολὺ κι' ὀρκίστηκε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἕλληνες μὲ τὸν πιὸ φριχτὸ τρόπο.

Ἐνῶ δὲ συνέβαιναν αὐτά, ἐξερράγη στὴν Κύπρο ἐπανάσταση, στὴν ὁποία δὲν πῆραν μέρος μονάχα οἱ Ἀμαθούσιοι. Ὅταν δὲ ἄρχισε νὰ τοὺς πολιορκῆ ὁ Σαλαμίνιος Ὀνήσιλος, μαθεύτηκε ὅτι ἔρχεται κατὰ τῆς Κύπρου στρατὸς καὶ μεγάλος φοινικικὸς στόλος, μ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πέρση Ἀρτύβιο· τότε κι' ὁ Ὀνήσιλος ἔστειλε πρέσβεις στοὺς Ἴωνες καὶ ζητοῦσε τὴ βοήθειά τους. Κι' ἐνῶ οἱ Ἴωνες, πού ὑποδέχτηκαν τοὺς κήρυκες μὲ προθυμία, στέλνανε μεγάλη δύναμη στὴν Κύπρο, ὁ ἐχθρικός στόλος, ἀφοῦ ἀποδίδασε στὸ νησί τὸ στρατὸ, περιέπλεε τίς Κληίδες. Σὲ λίγο πού ἔφτασε καὶ ὁ Ἴωνικός στόλος, ἄρχισε μάχη στὴ στεριά, μεταξὺ Ὀνησίλου καὶ Ἀρτυβίου καὶ ναυμαχία τῶν δυὸ στόλων, τοῦ Ἴωνικοῦ καὶ τοῦ Φοινικικοῦ. Καὶ στὴ στεριά μὲν νικῆθηκαν οἱ Ἕλληνες γιατί προδόθηκαν ἀπὸ τὸν Στησήνορα, τὸν τύραννο τοῦ Κουρίου, καὶ ἀπὸ τοὺς Σαλαμίνιους. Ἀντίθετα, στὴ ναυμαχία νίκησαν οἱ Ἴωνες πού ἀγωνίστηκαν μὲ πολὺ μεγάλη ἀνδρεία καὶ μὲ περίσκεψη. Διακρίθηκαν δὲ ἀπὸ ἄλλους, οἱ Σαμιῶτες: «Νῆυσί μὲν, νῦν Ἴωνες, ἄχροι γενόμενοι, ταύτην τὴν ἡμέραν ὑπερεβάλλοντο τοὺς Φοίνικας καὶ τουτέων Σάμιοι ἠρίστευσαν»¹. Ὡστόσο, ὅταν οἱ Ἴωνες ἔμαθαν ἐκεῖνα πού ἔγιναν στὴ στεριά καὶ ὅτι ἦταν πολιορκημένους ὅλες οἱ πόλεις τῆς Κύπρου, γύρισαν πίσω στὴν Ἰωνία.

Ἀφοῦ ἡ θέση τῶν ἐπαναστατῶν ἔγινε ἀπελπιστική καὶ μεγάλος περσικός στρατὸς προπαρασκευάζετο νὰ χτυπήσῃ τίς ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Ἰωνίας, οἱ Ἴωνες ἀποφάσισαν νὰ συγκεντρώσουν τὸ στόλο τους στὴ Λάδη, ἓνα μικρὸ νησί δίπλα στὴ Μίλητο — πού τώρα πιά ἐνώθηκε μὲ τὴν μεγάλη στεριά ἀπὸ τίς λάσπες πού κατεβάξει ὁ ποταμὸς Μαίανδρος — καὶ κεῖ νὰ περιμένῃ τὸν ἐχθρικό στόλο, ὅταν θὰ ἐρχόταν κατὰ τῆς Μιλήτου. Ἔτσι λοιπὸν ἀποφάσισαν, καὶ συγκεντρώθηκαν στὴ Λάδη, τὰ Ἴωνικά καράβια. Καὶ οἱ Μιλήσιοι

1. Ἡροδότ. Ε. 112.

μαζύ τους δὲ οἱ Πηγήνιοι κι' οἱ Μυούσιοι κι' οἱ Τήσιοι κατέλαβον τὴν ἀνατολική πλευρά μ' ἑκατὸν δώδεκα καράβια· οἱ Χιώτες δὲ μαζύ μὲ τοὺς Ἐρυθραίους, τοὺς Φωκαεῖς καὶ τοὺς Λέσβιους πιάσανε τὸ κέντρο μὲ 181 καράβια· καὶ τέλος οἱ Σαμιῶτες μὲ 60 καράβια, κατέλαβαν τὴ δυτικὴ πλευρά.

Ὅταν δὲ οἱ βάρβαροι μάθανε γι' αὐτὴ τὴ συγκέντρωση τῶν Ἰώνων, προσκαλέσανε τοὺς τυράννους τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν πόλεων, ποὺ ἤτανε διωγμένοι ἀπὸ τὶς πατρίδες τους κι' ἀκολουθοῦσανε τοὺς Πέρσες — ἀνάμεσά τους δὲ ἦταν κι' ὁ τύραννος τῆς Σάμου Αἰάκης — καὶ τοὺς δῶσανε ἐντολή, ὅπως, ὁ καθένας ἀπ' αὐτούς, στείλει πιστούς του ἀνθρώπους στὴν πατρίδα του, γιὰ νὰ προτρέψουν σὲ ὑποταγὴ τοὺς κατοίκους, καὶ νὰ ὑπόσχωνται τὴ λήθη στὰ περασμένα, ἂν ἐγκαταλείψουνε τὴν ἐπανάσταση, νὰ τοὺς ἀπειλοῦνε δὲ μὲ ἐξανδραποδισμό καὶ δουλεία, ἂν θὰ ἐπέμεναν σ' αὐτήν. Καὶ οἱ μὲν τυράννοι ἔπραξαν ὅπως τοὺς διέταξαν, ἀλλὰ οἱ ἐλληνικὲς πόλεις ἄκουγαν μὲ περιφρόνηση τὶς προτάσεις τῶν τυράννων καὶ δὲν δέχονταν νὰ προδώσουν τὸν ἀγῶνα.

Οἱ συγκεντρωμένοι δέ, στὴ Λάδη, ἐπαναστάτες, ἄρχισαν νὰ συσκέπτονται περὶ τοῦ πρακτέου, ἀκόμα δὲ καὶ νὰ ἐξασκοῦνται στὰ πολεμικά, ἀπὸ τὸν Φωκαεῖα στρατηγὸ Διονύσιο· ὕστερα ὅμως ἀπὸ ἑπτὰ μέρες, κι' ἀφοῦ βαρέθηκαν τὶς συνεχεῖς ἀσκήσεις καὶ τὶς κακουχίες στὶς ὁποῖες τοὺς ἐξανάγκασε ὁ στρατηγός, ἀρνήθηκαν πιά νὰ ὑπακούσουν· στήσανε λοιπὸν σκηνὲς στὴν παραλία τῆς Λάδης καὶ ξεκουράζονταν. Ἔτσι ἡ κατάσταση, σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη ὥρα, παρουσιαζότανε πραγματικὰ ἀπελπιστικὴ. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ στρατηγοὶ τῆς Σάμου, ἀφοῦ εἶδανε τὴν κατάσταση αὐτὴ, καὶ σκέφτηκαν ὅτι εἶναι ἀδύνατο ν' ἀντισταθοῦνε οἱ λίγοι Ἴωνες στὶς μεγάλες δυνάμεις τοῦ Δαρείου, κι' ἀφοῦ βρήκανε πὶὸ συμφέρουσες τὶς προτάσεις τοῦ Αἰάκου, ἀποφάσισαν, γιὰ νὰ σώσουν ἀπὸ τὴ βέβαιη καταστροφὴ τὴν πατρίδα τους καὶ τὰ ἱερά τους, νὰ λιποταχτήσουν μὲ τὴν θάλασσαν ἢ ἐνθαλασίᾳ. Κατὰ τὴν ἡμέρα λοιπὸν ποὺ θὰ γινόταν ἡ μάχη, κι' ἐνῶ οἱ δυὸ στόλοι ἐτοιμάζονταν γιὰ τὴ ναυμαχία, οἱ Σαμιῶτες τριηράρχοι ἐγκαταλείψανε τὴν θέσιν τους κι' ἔβαλαν πλώρη γιὰ τὴ Σάμο, ἐκτὸς ἀπὸ ἕντεκα, οἱ ὁποῖοι δὲν θέλησαν νὰ φύγουν κατὰ τέτοιον ἄτιμο τρόπο ἀλλὰ μείνανε καὶ ναυμαχήσανε μαζύ μὲ τοὺς ἄλλους Ἴωνες. Αὐτῶν δὲ τῶν 11 τριηράρχων τὰ ὀνόματα, μαζύ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν πατεράδων τους, οἱ Σαμιῶτες τὰ γράψανε ἀργότερα σὲ πλάκα καὶ στήσανε τὴ πλάκα σ' ἓνα ἀνοιχτὸ μέρος τῆς Σάμου, καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀποκηρύξανε τὴν ἀναντρη λιποταξία τῶν τριηράρχων ποὺ λιποτάχτησαν².

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἄτυχη ναυμαχία στὴ Λάδη, οἱ Πέρσες, ἀφοῦ πολιορκήσαν στενὰ ἀπὸ στεριά κι' ἀπὸ θάλασσα, τὴ Μίλητο, τὴν κυρίεψαν καὶ τὴν ἐξανδρα-

2. Ἡρόδοτος: ΣΤ. 13—16. Παιον. Ζ. 10.

πόδισαν. Οί δὲ Σαμιῶτες, ἀμέσως μετὰ τὴν ναυμαχία, καταδικάσανε, σὲ κοινή συνέλευσή τους, τὴν πράξιν τῶν στρατηγῶν³, καὶ ἐπειδὴ καταλάβαν ὅτι καὶ πάλι θὰ τοὺς ἐπιβάλουν οἱ Πέρσες τὸν τύραννο Αἰάκη, ἀποφάσισαν, πρὶν ἔρθει αὐτὸς στὴ Σάμο, νὰ φύγουν καὶ νὰ κάμουν ἄλλοῦ ἀποικία γιὰ νὰ μὴ γίνουν δοῦλοι στοὺς βαρβάρους. Ἔτσι οἱ πῖο πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς, ἀφοῦ περάσανε στὴν Καλὴ Ἀκτὴ, χτίσανε ἐκεῖ τὴ Ζάγκλη, θὰ ποῦμε δὲ γι' αὐτὴ στὸ μέρος τοῦ συγγράμματός μας ποὺ ἀναφέρεται στὶς Σαμιακὲς Ἀποικίες. Ὁ Δαρειὸς δέ, ἀφοῦ ξαναπῆρε τὴ Σάμο ὑπὸ τὴν κυριαρχία του, ἔδωσε διαταγὴ στοὺς Φοίνικες, νὰ φέρουν πίσω στὴν πατρίδα του τὸν Αἰάκη, γιὰ τὸ λόγον ὅτι εἶχε συντελέσει πάρα πολὺ στὴν καταστολὴ τῆς ἐπανάστασης τῶν Ἰώνων. Ἀκόμα δὲ ὁ βασιλεὺς, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη στὸν Αἰάκη καὶ στοὺς τριηράρχους, ποὺ λιποταχτήσανε τὴν ὥρα τῆς ναυμαχίας στὴ Λάδη, διέταξε τοὺς Φοίνικες νὰ μὴν πειράξουν τὴν πόλιν καὶ τὰ ἱερὰ τῆς Σάμου, ἐνῶ σ' ἄλλα μέρη διαπράξαν οἱ νικητὲς φριχτὲς σφαγὲς καὶ ἐξανδραποδισμούς.

Ἡ δευτέρη τυραννίδα τοῦ Αἰάκη στὴ Σάμο, ἦτανε λιγὸχρονη. Ὁ Ἡρόδοτος γράφει ὅτι τὸ 487 π. Χ., ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴν Ἰωνία ὁ Μαρδόνιος, πηγαίνοντας νὰ πολεμήσῃ τοὺς Ἑλληνας στὴν Ἐρέτρια καὶ στὴν Ἀθήνα, κατάλυσε τὰ τυραννικὰ καθεστῶτα ὄλων τῶν Ἰωνικῶν πόλεων καὶ ἀποκατάστησε τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα⁴. Ἄρα καὶ ὁ Αἰάκης διώχτηκε ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ δὲν ξέρουμε ποῦ πῆγε, ἢ δημοκρατία δὲ ἀποκαταστάθηκε στὸ νησί. Ὡστόσο μερικοὶ νεώτεροι συγγραφεῖς, θεωροῦν ἀπίθανη αὐτὴ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου καὶ ἐπιμένουν πῶς ὁ Αἰάκης πέθανε τὸ 497 π. Χ. στὴ Σάμο, ὄντας τύραννός της.

3. Ἡροδότ.: ΣΤ. 22.

4. Ἡροδότ.: ΣΤ. 43.

Θ ε ο μ ή σ τ ο ρ α ς

Ὁ Δαρεῖος πάντοτε εἶχε στό νοῦ του νά ἐκδικηθῆ τοὺς Ἕλληνας, γιατί οἱ Ἑρετριεῖς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωσαν βοήθεια στοὺς ἐπαναστατημένους Ἴωνες. Ἀλλὰ καὶ οἱ Πεισιπρατίδες, ποὺ καταφύγανε στὴν αὐλή του, καθημερινὰ τὸν παρακινούσαν νά κάμῃ πόλεμο, ἐλπίζοντας κι' αὐτοί, πὼς ἔτσι θὰ πετύχαιναν νά ἐπιστρέφουν στὴν πατρίδα τους. Ἔστειλε λοιπὸν ὁ Δαρεῖος ἐκστρατευτικὸ σῶμα κατὰ τῆς Ἑλλάδας ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη, καὶ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 490 π. Χ., ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Περσῶν, συγκεντρώθηκε στὴ Σάμο καὶ ξεκίνησε ἀπὸ κεῖ μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴν Εὐβοία. Μαζὺ μὲ τοὺς θαρβάρους παίρνανε μέρος στὴν ἐκστρατεία καὶ Ἴωνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Σαμιῶτες μὲ ὄσα πλοῖα τοὺς καθόρισαν οἱ Πέρσες. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὰ ποὺ συνέβησαν κατὰ τὴν ἐκστρατεία αὐτὴ τῶν Περσῶν, ἀνήκουν στὴ γενικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδας, ἐμεῖς δὲν θὰ τὰ ἐξιστορήσουμε ἀλλὰ θὰ περιοριστοῦμε μόνον σὲ ὅ,τι ἀναφέρεται στὴν ἱστορία τῆς Σάμου.

Ὁ Εἰρξῆς, ποὺ διαδέχτηκε τὸν Δαρεῖο, κληρονόμησε μαζὺ μὲ τὸ θρόνο καὶ τὸ κατὰ τῶν Ἀθηναίων μῖσος τοῦ πατέρα του, καὶ ἀποφάσισε νά τοὺς ἐκδικηθῆ γιὰ τὴν ἤττα τοῦ Μαραθῶνα. Κατὰ τὴ δεύτερη λοιπὸν ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας ὑποχρεώθηκαν οἱ Σαμιῶτες καὶ οἱ ἄλλοι Ἴωνες νά προσφέρουν τὰ πληρώματα γιὰ ἑκατὸ πλοῖα. Καὶ ἀρνήθησαν μὲν αὐτοὶ στὴν ἀρχὴ νά ἐκτελέσουν τὴ διαταγὴ¹, ἀναγκάστηκαν ὅμως τελικὰ νά δώσουν τοὺς κωπηλάτες καὶ τοὺς ὀπλίτες ποὺ χρειαζόντανε γιὰ ἑκατὸ πλοῖα. Ἄν δὲ καὶ μὲ τὸν ἐκθιασμό οἱ Ἴωνες ἔλαβαν μέρος στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἱ καρδιές τους ὅμως φλογίζονταν ἀπὸ τὴν ἀγάπη στὴν ἐλευθερία καὶ δὲν παρέλειπαν νά κάμουν ὅ,τι μπορούσαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Ἕλληνας ἦταν φοβισμένοι, ἐπειδὴ οἱ δυνάμεις τους ἦταν μικρές, σὲ σύγκριση μὲ τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν, οἱ Ἴωνες στείλανε κρυφὰ ἓνα Σαμιώτη ἀγγελιοφόρο στοὺς Ἕλληνας ναυάρχους, καὶ τοὺς ἐνημέρωσαν γιὰ τὰ σχέδια καὶ τὶς διαταγές τοῦ βασιλεῦς καὶ γενικὰ γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ ἐχθροῦ, εἶπαν δὲ ἀκόμα πὼς ἦταν ἔτοιμοι νά λιποταχτήσουν ἀμέσως μόλις θάρχιζε ἡ μάχη². Ἡ εἶδηση αὐτὴ ἀναπτέρωσε τὶς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοὺς ἐπει-

1. Διοδώρ. Σικ.: ΙΑ. 3.

2. Διοδώρ. Σικ.: ΙΑ. 17.

σε γὰ ἐπιταχύνουν τὶς προετοιμασίες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν Περσῶν. Σὰν συνέπεια δὲ τῆς σύγκρουσης τῶν δυὸ κόσμων, ἐπακολούθησε ἡ ἐνδοξη ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Ἀλλὰ καθὼς τότε στὴ Λάδη κυριάρχησε ἡ διχόνοια ἀνάμεσα στοὺς Σαμιῶτες τριηράρχους, ἔτσι καὶ τώρα, ἔγινε τὸ ἴδιο, στὴ Σαλαμίνα. Δυὸ ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Θεομήστορας τοῦ Ἀνδροδάμαντα κι' ὁ Φύλακος τοῦ Ἰστιαίου, πολέμησαν μὲ τόσο μεγάλη ἀνδρεία ὑπὲρ τοῦ βασιλεῦς τῶν Περσῶν, ὥστε μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, δηλαδὴ τὸ 497 π. Χ., ὁ Εἰρήνης ἔκαμε τὸν μὲν Θεομήστορα τύραννο τῆς Σάμου, τὸν δὲ Φύλακο τὸν ὠνόμασε «Ὀροσάγγηνη», δηλαδὴ βασιλικὸ εὐεργέτη, καὶ τοῦ δῶρησε μιὰ μεγάλη ἔκταση γῆς³. Ὡστόσο, ὁ παρὰ τὴ θέληση τῶν Σαμιωτῶν διορισμὸς τοῦ Θεομήστορα σὰν τυράννου τῆς Σάμου, δὲν κράτησε πολὺ καιρὸ· γιὰτὶ οἱ Σαμιῶτες, πού λαχταροῦσαν ν' ἀπαλλαχτοῦν ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγὸ, περίμεναν τὴν κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ διώξουν τὸν Θεομήστορα. Τέτοια δὲ εὐκαιρία παρουσιάστηκε σ' αὐτοὺς πολὺ σύντομα.

Ὅταν ὁ Περσικὸς στόλος ὑπεχώρησε ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα, μετέφερε τὸν Εἰρήνη μὲ τὴ στρατιὰ του στὴν Ἀβυδο. Ἐχειμῶνιασε δὲ ἓνα μέρος ἀπ' αὐτόν, στὴν Κύμη κι' ὁ ὑπόλοιπος στὴ Σάμο. Μὲ τὸν ἐρχομὸ δὲ τῆς ἀνοιξης, συγκεντρώθηκε ὅλος ὁ στόλος στὴ Σάμο. Ἦτανε δὲ συνολικὰ 300 πλοῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Φοίνικες. Αὐτοὺς οἱ Πέρσες στρατηγοὶ τοὺς ἔστειλαν στὴν πατρίδα τους, γιὰτὶ δὲν ὑποπτεύονταν ποτὲ πὼς θὰ μπορούσαν οἱ Ἕλληνες νὰ φτάσουν μέχρι τὴ Σάμο. Παρέμεινε δὲ ὁ στόλος ἐδῶ, γιὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὴν Ἰωνία, μὴν τυχόν κι' ἐπαναστατήσῃ⁴. Ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ μεριά οἱ Ἕλληνες, συγκέντρωσαν κι' αὐτοὶ τὶς ναυτικὲς τους δυνάμεις, πού τὶς ἀποτελοῦσαν 110 καράβια, ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ Σπαρτιάτη Λεωτυχίδη καὶ τοῦ Ἀθηναίου Εὐανθίππου, καὶ πῆγανε στὴν Αἴγινα· ἐκεῖ δὲ ἔφτασαν ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοὺς Ἴωνες, καὶ παρακαλοῦσαν τοὺς Ἕλληνες νὰ πᾶνε νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν. Οἱ Ἕλληνες ὅμως δὲν τόλμησαν νὰ προχωρήσουν πέρα ἀπὸ τὴ Δῆλο, γιὰτὶ δὲν ἦτανε συνηθισμένοι σὲ μακρυνὲς θαλασσοπορίες καὶ νόμιζαν ὅτι ἡ Σάμος ἀπέχει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ οἱ στῆλες τοῦ Ἡρακλεῖ.

Οἱ Σαμιῶτες ὅμως δὲν ἔχασαν καθόλου τὸ θάρρος τους, ὕστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴ μικροφυχία τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά, ἀποδλέποντας στὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους, ἔστειλαν στὴ Δῆλο, κρυφὰ ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ τὸν Θεομήστορα, πρεσβευτὲς, τὸν Λάμπονα τοῦ Θρασυκλῆ, τὸν Ἀθηναγόρα τοῦ Ἀρχεστρατίδη καὶ τὸν Ἡγησίστρατο τοῦ Ἀρισταγόρα, γιὰ νὰ ζητήσουν ξανά, τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν οἱ Σαμιῶτες πρεσβευτὲς παρουσιάστηκαν μπρο-

3. Ἡροδότ.: Η. 85.

4. Διοδώρ. Σικ.: ΙΑ. 17.

στά στους Έλληνες στρατηγούς, πήρε το λόγο ο Ήγησίστρατος κι' έκαμε μιὰ έκθεση για τήν γενική κατάσταση, θεβαίωσε δέ, ότι οί Ίωνες, μόλις άντικρύσουν τούς Έλληνες θά ξεσηκωθούν, οί δέ θάρβαροι θά δειλιάσουν. Άλλά κι' άν θά τολμοῦσαν ν' άντισταθούν, αυτό θά έβγαινε σέ καλό τών Έλλήνων, πού θά παίρνανε έτσι πολλά λάφυρα από αυτούς. Ίστερα, αφού μνημόνεψε τὰ ονόματα τών κοινών θεών τους, τούς παρώτρυνε νά μὴν διστάσουν νά έλευθερώσουν Έλληνες από τή δουλεία, και νά διώξουν τούς θαρβάρους. πράγμα, κατά τή γνώμη του, εύκολο, γιατί τὰ περσικά καράδια ήτανε κακοτάξιδα, κι' οί Πέρσες δέν ήτανε καλοί πολεμιστές. Τελειώνοντας δέ είπε, ότι προσφέρεται όμηρος αυτός ο ίδιος μαζί με τούς άλλους δυο άπεσταλμένους, για νά σβήση έτσι, άν γεννήθηκε, κι' ή παραμικρή ύποψία, για τήν αλήθεια τών λόγων του.

Ένω δέ ο Ήγησίστρατος έλεγε αυτά, ο Λεωτυχίδης από περιέργεια τόν ρώτησε πώς τόν λένε; όταν δέ του είπε πώς λέγεται Ήγησίστρατος, ο Λεωτυχίδης, παίρνοντας τὸ όνομα σαν καλοσημαδιά, του άπάντησε μ' ένθουσιασμό: «Δέχομαι, τόν οίωναόν τόν ήγησίστρατον, ω ξένε Σάμιε, και έξαιτούμαι όπως σύ τε και οί μετά σου, δώσωσιν ήμίν τὰ πιστά ότι οί Σάμιοι έσονται πρόθυμοι σύμμαχοι ήμῶν». Τότε οί Σαμιώτες πρεσβευτές όρκίστηκαν και ύπόγραψαν τή συμμαχία με τούς Έλληνες. Έπειτα δέ, ο Λάμπωνας κι' ο Άθηναγόρας επέστρεψαν στη Σάμο, τόν δέ Ήγησίστρατο τόν κράτησε κοντά του ο Λεωτυχίδης, πιστεύοντας πώς τόνομά του είναι γούρικο⁵.

Οί δέ Έλληνες, ξεκίνησαν τήν άλλη μέρα από τή Δήλο με τὰ 110 καράδια τους, και στίς αρχές Σεπτεμβρίου κατέπλευσαν στους Καλάμους τής Σάμου, στο σημερινό δηλαδή Ποταμάκι, αφού δέ πλησίασαν κοντά στο Ήραϊο, έτοιμάζονταν για ναυμαχία. Οί Πέρσες, μόλις έμαθαν ότι έρχεται εναντίον τους ο έλληνικός στόλος, ύποχώρησαν άμέσως από τή Σάμο κι' ανοίχτηκαν στην, πρό τής Μυκάλης, θάλασσα, δίπλα στη Μίλητο, όπου είχαν κατασκηνώσει οί 60 χιλιάδες στρατιώτες τους, πού φυλάγανε τήν Ίωνία. Έκει, αφού σύρανε τὰ πλοία τους στη στεριά, κατασκεύασαν με ξύλα και με πέτρες ένα πρόχειρο τείχος, κι' έσκαψαν δίπλα του ένα βαθύ χαντάκι για νά έξασφαλίσουν και τούς έαυτούς τους, και τὰ πλοία τους⁶.

Οί δέ Έλληνες πού ήρθανε στη Σάμο, λυπήθηκαν πολύ όταν έμαθαν πώς οί θάρβαροι έφυγαν και πήγαν στη Μυκάλη; δέν ήξεραν δέ τί νά κάμουν, έφόσον μερικοί από τούς στρατηγούς θέλανε νά επιστρέψουν στην πατρίδα, κι' άλλοι συμβουλεύανε νά πάη ο στόλος στον Έλλάσποντο. Τελικά

5. Ηροδότ.: Θ. 90.

6. Διοδώρ. Σικ.: ΙΑ. 34.

ὅμως ἀπορρίψανε καὶ τὶς δυὸ γυνῶμες κι' ἀφοῦ προετοιμάστηκαν γιὰ ναυμαχία, ἀποφάσισαν νὰ πλεύσουνε στὴ Μυκάλῃ. Ὅταν δὲ πλησίασαν πολὺ κοντὰ στὸ ἐχθρικό στρατόπεδο καὶ δὲν κινήθηκε κανεὶς ἐναντιὰ τους, ὁ ναύαρχος Λεωτυχίδης, καὶ γιὰ νὰ ξεσηκώσῃ τοὺς Ἴωνες κατὰ τῶν Περσῶν, καὶ γιὰ νὰ προκαλέσῃ τὴ δυσπιστία στοὺς Πέρσες, ἔπλεε κοντὰ στὴν παραλία, κι' ἔβαλε ἓνα κήρυκα νὰ λέῃ μὲ δυνατὴ φωνὴ αὐτὰ τὰ λόγια πρὸς τοὺς Ἴωνες: «Ἄνδρες Ἴωνες, ὅσοι εἶστε παρόντες καὶ ἀκούετε, θὰ καταλάβετε τί σὰς λέω, γιατί οἱ Πέρσες βέβαια δὲν θὰ καταλάβουν τίποτα ἀπὸ αὐτά. Ὅταν θ' ἀρχίσῃ ἡ μάχη, ἄς θυμηθῇ ὁ καθένας σας τὴ λευτεριά κι' ἔπειτα τὸ σύνθημα «Ἡθῆ» κι' ὅποιος δὲν ἄκουσε, ἄς μάθῃ αὐτὰ πού εἶπα ἀπὸ κείνον πού ἄκουσε».

Ἔτσι λοιπὸν προετοιμασμένοι γιὰ τὴ μάχη οἱ Ἕλληνες, βγῆκαν στὴ στεριά. Οἱ δὲ Πέρσες, ὅταν εἶδανε τοὺς ἐχθροὺς νὰ παίρνουν θέσεις ἀπέναντί τους, ἀφώπλισαν ἀμέσως τοὺς Σαμιῶτες, πού τοὺς ὑποπτεύτηκαν ὅτι συνεργάζονται μὲ τοὺς Ἕλληνες. Εἶχαν δὲ δώσει γι' αὐτὸ σοβαρὰς ὑπόνοιες οἱ Σαμιῶτες, γιατί, ἀφοῦ ἐλευθερώσανε 500 Ἀθηναίους, πού τοὺς εἶχαν αἰχμαλωτίσει στὴν Ἀττικὴ οἱ Πέρσες, τοὺς ἀποστείλανε, μὲ ἄφθονα ἐφόδια, στὴν πατρίδα τους. Ἐπειτα οἱ Πέρσες, διέταξαν τοὺς Μιλησίους νὰ πᾶνε νὰ φυλάξουν τὰ περάσματα τῆς Μυκάλῃς, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι γνώριζαν καλὰ τὸν τόπο, πραγματικὰ δὲ γιὰ νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, γιατί δὲν τοὺς εἶχαν ἐμπιστοσύνη. Κι' ἔτσι, παίρνανε μέτρα ἀσφαλείας καὶ προετοιμάζονταν γιὰ τὴ μάχη⁷.

Ὅταν ἄρχισε ἡ συμπλοκὴ, οἱ Σαμιῶτες πού βρισκόνταν κοντὰ στοὺς Μήδους, ἂν καὶ ἦταν χωρὶς ὅπλα κι' ἐνῶ κρεμότανε πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους τὸ μαχαίρι τοῦ ἐχθροῦ, ἐνώθησαν μὲ τοὺς Ἕλληνες κι' ἀφοῦ ἐξοπλίστηκαν μὲ τὰ ὅπλα τῶν σκοτωμένων Περσῶν, χτύπησαν τοὺς βαρβάρους. Τὸ παράδειγμα δὲ τῶν Σαμιωτῶν, πού ἀγωνίζονταν μὲ ἀνδρεία γιὰ τὴ λευτεριά⁸ ἀκολουθήσανε σὲ λίγο καὶ οἱ ἄλλοι Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς, ὥστε οἱ μὲν Ἕλληνες, πού βρήκανε καινούργιους συμμάχους, δυναμώσανε πολὺ, οἱ δὲ βάρβαροι τὰ σάστισαν, κι' ἀφοῦ ἀντιστάθηκαν γιὰ λίγο, τὸ θάλανε στὰ πόδια, καταδιώκονταν δὲ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ χάσανε πολλοὺς ἄντρες. Ἔτσι λοιπὸν τέλειωσε ἡ μάχη στὴ Μυκάλῃ (18 Σεπτεμβρίου 479 π. Χ.), ἡ ὁποία ταπεινώσε γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου βασιλεῆ, κι' ἔφερε στοὺς Σαμιῶτες ἀπειρὴ δόξα. Πράγματι, ἡ Ἑλλάδα σ' αὐτοὺς, κυρίως, ὀφείλει τὴν ἐνδοξότερη νίκη πού κέρδισε πολεμώντας τοὺς Πέρσες· πρῶτα - πρῶτα, γιατί αὐτοὶ

7. Ἡρόδοτ.: Θ. 99. Πολυαίν.: Στρατηγ. Ζ. 15.

8. Διοδώρ. Σικ.: ΙΑ. 27.

στείλανε πρεσβευτές και πείσανε τούς Έλληνες νά πάνε στή Μυκάλη, κι' ύστερα, γιατί κατά τήν ώρα τής μάχης, αυτοί συντελέσανε αποτελεσματικά για τή διάλυση τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου⁹. Μετά δέ ἀπό τή νίκη οἱ Σαμιῶτες διώξανε ἀπό τήν πατρίδα τους τόν τύραννο Θεομήστορα.

Ἐφοῦ οἱ Έλληνες κατατροπώσανε και λαφυραγωγήσανε τούς Πέρσες, ἀνεχώρησαν ἀπό τή Μυκάλη και πήγανε στή Σάμο· ἐδῶ δέ ἄρχισαν νά συσκέπτονται για νά μετοικήσουν τούς Ἴωνες σέ ἄλλα μέρη τής Ἑλλάδας, για τὸ λόγο ὅτι, ἂν αυτοί μένανε στήν Ἀσία, ὅπου εἶχανε γειτόνους πολὺ ἰσχυρότε- ρους ἀπό αὐτούς, δηλαδή τούς βαρβάρους, θά βρίσκονταν σέ συνεχῆ παρενό- χληση, και δὲν θά μπορούσαν κάθε φορά νά τούς βοηθᾶνε οἱ Έλληνες. Ἀκό- μα δέ, οἱ Πελοποννήσιοι στρατηγοὶ προτείνανε μιὰ ἄλλη λύση: νά διώξουν δηλαδή ἀπό τίς ἐμπορικές πόλεις, ὅλους τούς Έλληνες πού συνεργάστηκαν με τόν ἐχθρό, και νά ἐγκαταστήσουν ἐκεῖ τούς Ἴωνες. Σ' αὐτὰ συμφώνησαν και οἱ Ἴωνες κι' ἐτοιμάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τήν Ἰωνία. Ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐγκρίνανε αὐτὸ τὸν μετοικισμό, και λέγανε ὅτι, κι' ἂν ὅλοι οἱ ἄλλοι τούς ἐγκαταλείψουν, αὐτοὶ σὰν συγγενεῖς, θά τούς βοηθᾶνε πάντοτε. Ἔτσι λοιπὸν οἱ Έλληνες, πήρανε τὸ 478 π. Χ. μέσα στήν Ἑλληνική συμ- μαχία, τούς Σαμιῶτες και τούς ἄλλους Ἴωνες, πού συντελέσανε στήν ἦττα τῶν Περσῶν, και με ὄρκο τούς ὑποχρέωσαν νά παραμένουν σ' αὐτήν. Ἐφοῦ δέ ἡ Ἰωνία ἀπαλλάχτηκε ἀπό τὸν Περσικὸ ζυγὸ, οἱ Σαμιῶτες ἐγιναν κύριοι τοῦ νησιοῦ τους, και κυβερνήθηκαν ἀπό τότε με τὸ ὀλιγαρχικὸ σύστημα¹⁰.

Ὅταν ἐγινε αὐτὴ ἡ συμμαχία, οἱ Έλληνες ἔκαμαν ἀρχηγούς τοῦ στό- λου τὸν Σπαρτιάτη Πausανία και τὸν Ἀθηναῖο Κίμωνα, κι' ἐκστρατεύσανε τὸ 477 π. Χ. κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ἔχοντας μαζί τους και «συμμαχικές» Ἴωνικές δηλ. στρατιωτικές δυνάμεις. Ἀλλὰ ἐνῶ ὁ Κίμωνας ἦταν πρᾶος και μαλακός, ὁ Πausανίας ἦταν ἀπότομος και συμπεριφέρονταν τυραννικά και βάρβαρα στους συμμάχους ἀξιωματικούς και στρατιῶτες, τούς ὁποίους ἔβριζε χυδαῖα, τούς ἐξευτέλιζε και τούς χτυποῦσε με τὸ μαστίγιό του. Μπροστὰ σ' αὐτὴ τήν κα- τάσταση, οἱ ναύαρχοι και οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων κι' ἰδιαίτερα οἱ Σαμιῶ- τες, οἱ Χιῶτες και οἱ Λέσβιοι πήγαν και βρῆκαν τὸν Ἀθηναῖο Ἀριστείδη, πού ἔπαιρνε μέρος στήν ἐκστρατεία, και τὸν προτρέψανε νά ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴ γενική ἀρχηγία για ν' ἀπαλλάξῃ τούς συμμάχους ἀπό τὸν ἀλαζονικὸ Παυ- σανία. Ἐκεῖνος ὅμως δὲν δέχτηκε νά κάμῃ κάτι τέτοιο. Τότε ὁ ναύαρχος τῶν Σαμίων Οὐλιάδης κι' ὁ ναύαρχος τῶν Χίων Ἀνταγόρας συνωμοτήσανε, και τὸ 476 π. Χ. χτύπησαν, κοντὰ στὸ Βυζάντιο, και κατανίκησαν τήν τριήρη

9. Βαρθολομαῖος: «Ταξίδι τοῦ νέου Ἀναχάρση», Κεφ. 55 σ. 12.

10. Ἡροδότος: Θ. 106. Διοδώρος: Σικ.: Θ. 37.

του Πausανία. "Όταν δὲ κείνος εἶδε τοὺς ναυάρχους νὰ ἔρχονται ἐναντίον του, ἄρχισε θυμωμένος νὰ φωνάζει καὶ ν' ἀπειλῆ, καὶ νὰ λέει ὅτι δὲν χτυπᾶνε αὐτὴ τὴ στιγμή τὴν τριήρη του ἀλλὰ τίς ἴδιες τίς πατρίδες τους. Τότε ὁ Οὐλιάδης μὲ τὸν Ἀνταγόρα τὸν διέταξαν νὰ σηκωθῆ νὰ φύγει. Καὶ τοῦ εἶπανε ὅτι δὲν τὸν τιμωροῦν ὅπως τοῦ ἀξίζεις, γιατί οἱ Ἕλληνες σέβονται τὸ παρελθόν του καὶ τὴ δράση του στίς Πλαταιές. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀποστασία τους αὐτὴ, πῆγανε μὲ τοὺς Ἀθηναίους ¹¹.

Οἱ δὲ Σπαρτιάτες ὅταν ἔμαθαν τὰ γεγονότα, ἀφοῦ ἀποδοκίμασαν τὸν ἐλαφρόμοαλο Πausανία, ἐγκατέλειψαν θεληματικὰ τὴν ἀρχιστρατηγία τῆς Ἑλλάδας καὶ ἔπαυσαν νὰ στέλνουν στρατηγούς στὴ συμμαχία. Καὶ εἶπανε πὼς προτιμοῦν νὰ ἔχουν μυαλομένους καὶ λογικούς πολίτες παρὰ νὰ εἶναι κυρίαρχοι ὅλης τῆς Ἑλλάδας. Ἔτσι ἡ θαλασσοκρατορία περιῆλθε στοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβαν, μαζὺ μὲ τοὺς νησιῶτες, νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀφοῦ δὲ ἀνέθεσαν στὸν Ἀριστείδη τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου, συγκρότησαν τὴν κοινὴ συνέλευση τῶν συμμαχικῶν πόλεων. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς συνέλευσης, πὺ θὰ συνεδρίαζε κατὰ περιόδους στὴ Δῆλο, ἦταν ἡ διοίκηση, ὑπὸ τὴν προεδρία τῶν Ἀθηναίων, τῶν πραγμάτων τῆς συμμαχίας. Ἐπειδὴ ὁμως κυρίως οἱ σύμμαχοι εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα, ἡ κοινὴ συνέλευση ψήφισε, μὲ πρόταση τοῦ Ἀριστείδη, μιὰ γενικὴ εἰσφορὰ ἀπὸ 460 τάλαντα, καὶ κάθε πόλη θὰ πλήρωνε, κατ' ἀναλογία, τὸ μερικὸ τῆς. Ἀλλὰ σιγὰ - σιγὰ ἡ εἰσφορὰ αὐτὴ διπλασιάστηκε καὶ τριπλασιάστηκε, ὅχι γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθοῦν πολεμικὲς ἀνάγκες, ἀλλὰ γιατί ἔτσι σκέφτηκαν κι' ἔτσι ἀποφάσισαν οἱ δημαγωγοί, πὺ κάθε φορὰ βρίσκονταν στὴν ἐξουσία.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ λέγεται πὼς ἔμεινε στὴ Σάμο καὶ ὁ πατέρας τῆς ἱστορίας, ὁ Ἡρόδοτος. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς πὺ γεννήθηκε στὴν Ἀλικαρνασσό, ἀφοῦ ἐπεσκέφθηκε πάρα πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐγκαταστάθηκε στὴ Σάμο· πιθανὸν δὲ νὰ εἶχε καὶ συγγενεῖς στὴ Σάμο, ἀφοῦ λένε πὼς ὁ θεῖος του ὁ Πανύασις ἦταν Σαμιώτης. Ἐδῶ στὴ Σάμο συνέγραψε τὴν ἱστορία του ὁ Ἡρόδοτος, ἕνα δὲ κομμάτι ἀπὸ αὐτὴν, τὸ διάβασε στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες τὸ 456 π. Χ., κι' ἕνα ἄλλο κομμάτι τὸ διάβασε στὰ Παναθηναῖα τὸ 449 π. Χ. Τέλος, πῆγε στὴν πόλη τῶν Θουρίων, στὴν Ἰταλία, ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι τὸ τέλος περίπου τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ.

Ἐπίσης λέγεται ὅτι σ' αὐτοὺς περίπου τοὺς χρόνους, κι' ἐνῶ ἀκόμα ἦταν νεαρός, ἐπεσκέφθηκε τὴ Σάμο μαζὺ μὲ τὸν Ἀρχέλαο, καὶ ὁ Σωκράτης ὁ μέγας ¹².

11. Πλουτάρχ.: «Βίος Ἀριστείδη» 23.

12. Διογένης. Λαέρτις.: Β. 7.

Πόλεμος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους

Μὲ τὸ διώξιμο τοῦ Θεομήστορα ἀπὸ τῆ Σάμο καὶ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος στὸ νησί, οἱ Σαμιῶτες εὐτυχήσανε πολὺ, τόσο δὲ αὐξήθηκαν τὰ πλούτη καὶ ἡ δύναμη τῆς πατρίδας τους, ὥστε ἄρχισαν νὰ φθονοῦν καὶ νὰ ζηλεύουν τὴ Σάμο, οἱ Ἀθηναῖοι. Τὰ ἔθνη, ὅπως καὶ τὰ άτομα, ἔχουν τὸν ἴδιο κείνο ἐγωϊσμό που τὰ κάνει νὰ μὴν θέλουν τὴν πρόοδο τῶν ἄλλων. Ἔτσι κι' οἱ Ἀθηναῖοι, που βλέπανε, ἀλλὰ δὲν ἀνέχονταν τὴν πρόοδο τῆς Σάμου, ζητοῦσαν εὐκαιρία νὰ τὴν καταπολεμήσουν καὶ νὰ τὴν ἐκμηδενίσουν. Ὅποτε δὲ γυρεύει κάποιος ἀφορμὲς γιὰ νὰ τσακωθῆ, εὐκόλα μπορεῖ νὰ τὶς εὔρη¹.

Καθὼς οἱ πανάρχαιοι ἐξυμνοῦσαν τὸν τρόπο τῆς ζωῆς που εἶχε καθορίσει ὁ Κρόνος, ἔτσι καὶ οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ὑπερυμνοῦσαν τὴν εἰσφορά που τοὺς ἐπέβαλεν ὁ Ἀριστείδης, καὶ ἤταγε ἔτοιμοι νὰ τὴν πληρώσουν. Συντελοῦσε δὲ σ' αὐτὸ καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ δικαίου ἐκείνου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μιὰ καὶ μοναδικὴ φροντίδα εἶχε, πὼς δηλαδὴ θὰ σφίξη ἀκόμα περισσότερο τὶς σχέσεις μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ συμμάχων. Γι' αὐτὸ, ὅταν μὲ πρόταση τῶν Σαμίων συζητήθηκε τὸ θέμα τῆς μεταφορᾶς, παρὰ τὶς συνθήκες, τοῦ κοινοῦ ταμείου ἀπὸ τὴ Δῆλο, ὁ Ἀριστείδης συμφώνησε νὰ γίνῃ, λέγοντας «πὼς εἶναι μὲν ἄδικο, ἀλλὰ συμφέρον μας».

Ἀλλὰ, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, οἱ συμμαχικὲς εἰσφορὲς μετατράπηκαν σὲ ἀληθινούς φόρους, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, που διόρισαν τοὺς λεγόμενους Ἑλληνοταμίεις (ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἓνας εἶχε τὴ Σάμο γιὰ ἔδρα του)², ἀπὸ σύμμαχοι, μεταβλήθηκαν σὲ πραγματικοὺς δυνάστες, ἰδιαίτερα ἀπὸ τότε που ἐξορίστηκε ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ πέθανε ὁ Ἀριστείδης. Ἀπὸ τὶς πολλὲς δὲ πόλεις που ἔδωσαν τὸν ὄρκο τῆς συμμαχίας στὴ Δῆλο, μονάχα ἡ Σάμος, ἡ Χίος καὶ ἡ Λέσβος διατηροῦσαν τὰ συμμαχικά τους δικαιώματα, οἱ δὲ ἄλλες ἀφομοιώθηκαν μὲ τὶς ὑποτελεῖς στοὺς Ἀθηναίους πόλεις. Ὁ δεσποτισμὸς δὲ τῶν Ἀθηναίων, που ὑπῆρξε χειρότερος καὶ ἀπὸ τὸν βαρβαρικὸ ζυγὸ καὶ οἱ βαρβαροὶ φόροι, που ἐπιβάλανε, συντέλεσανε στὸ σπάσιμο τοῦ σωτήριου ἐκείνου δεσμοῦ, τῆς συμμαχίας δηλαδὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Σάμος δέ, που δὲν μπο-

1. Θουκυδ.: Η. 76. Στράβων: ΙΔ. α'. 18.

2. Ραγκαβῆ: «Ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες», σ. 260.

ροῦσε ν' ἀνεχτῆ τὴν ἄθλια αὐτὴ κατάσταση, εἶναι ἢ πρώτη πού κατάφερε τὸ ἀποφασιστικὸ χτύπημα ἐναντία σ' ἐκείνη τὴν δημοσπονδία, τὸ 440 π. X.

Οἱ Σαμιῶτες, πού ἤρθανε σὲ προστριβὲς μὲ τοὺς Μιλησίους γιὰ κάτι χωράφια τῆς Μικρασιατικῆς ἡπείρου, τὴν κυριότητα τῶν ὁποίων διεκδικοῦσαν καὶ οἱ δυὸ λαοί, κηρύξανε τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Μιλησίων, καὶ τοὺς κατατροπώσανε. Τότε οἱ Μιλησιοὶ, οἱ ὅποιοι ἦτανε σύμμαχοι ὑποτελεῖς στοὺς Ἀθηναίους, ἀποτάθηκαν σ' αὐτούς, καὶ γύρεψαν τὴ βοήθειά τους. Τὴν αἴτηση τῶν Μιλησίων ὑποστήριξαν καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ ὀλιγαρχικοῦ καθεστώτος τῆς Σάμου, οἱ ὅποιοι ζοῦσαν, ὡς φυγάδες, στὴν Ἀθήνα. Ἔτσι ἀφοῦ μπῆκαν στὸ μέσο οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ τὴν κατάπαυση τοῦ πολέμου, προσκαλέσανε τοὺς ἀντιπάλους νὰ τοὺς ἀναθέσουν τὴ διαιτησία τῆς διαφορᾶς τους. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Σαμιῶτες ἀρνήθηκαν νὰ σταματήσουν τῆς ἐχθροπραξίαις καὶ δὲν παραδέχτηκαν, γιὰ διαιτητές, τοὺς Ἀθηναίους, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὅποιοι ἀπὸ καιρὸ ἐπιζητοῦσαν μιὰ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ταπεινώσουν τοὺς Σαμιῶτες, τοὺς κήρυξαν τὸν πόλεμο. Ὁ Πλούταρχος λέει, πὼς σ' αὐτὸ τὸν πόλεμο ἔσπρωξε τὸν Περικλῆ ἢ περιδόθη ἑταίρα Ἀσπασία, πού καταγότανε ἀπὸ τὴ Μίλητο κι' ἐνδιαφερόταν ἐπωσδῆποτε γιὰ τὸ καλὸ καὶ γιὰ τὴ δόξα τῆς πατρίδας τῆς. Ἀλλὰ ὅπως κι' ἂν εἶναι, οἱ Ἀθηναῖοι ἀφοῦ ἔστειλαν 40 πλοῖα στὴ Σάμο, κατέλυσαν τὸ ὀλιγαρχικὸ πολίτευμα κι' ἐγκατέστησαν τὸ δημοκρατικόν. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτό, οἱ Ἀθηναῖοι ναύαρχοι ἄφησαν στρατιωτικὴ φρουρὰ στὴ Σάμο κι' ἀφοῦ παρέλαβαν 50 παιδιὰ καὶ 50 ἄνδρες σὰν ὁμήρους, πού τοὺς ἄφησαν κατόπιν στὴ Λῆμνο, ἔφυγαν ἀπὸ τὸ νησί.

Ἀλλὰ μόλις ἔφυγαν οἱ Ἀθηναῖοι, ξέσπασε στὴ Σάμο φοβερὴ στάση μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δημοκρατικοὶ ἐνισχύονταν ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ φρουρὰ, οἱ ὀλιγαρχικοὶ πῆγανε στῆς Σάρδεις καὶ γύρεψαν βοήθεια ἀπὸ τὸν σατράπη Πισσοῦθνη. Αὐτὸς δέ, πού καραδοκοῦσε τὴν κυριότητα τῆς Σάμου, τοὺς ἐνίσχυσε μὲ 700 στρατιῶτες. Μαζὺ μ' αὐτούς ξαναγύρισαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ στὴ Σάμο τὴ νύχτα, κι' ἀφοῦ μπῆκανε κρυφὰ στὴν πόλη, ἔδιωξαν τοὺς ἄρχοντες πού διόρισαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔστειλαν αἰχμαλώτους στὸ Πισσοῦθνη τοὺς στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς κι' ἐγκατέστησαν πάλι τὸ ὀλιγαρχικὸ πολίτευμα. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὰ πῆγανε στὴ Λῆμνο καὶ πῆγανε ἀπὸ κεῖ τοὺς ὁμήρους. Ἔτσι φανερὰ ἀπόδειξαν πὼς εἶναι πολεμικοὶ ἀντίπαλοι τῶν Ἀθηναίων κι' ἄρχισαν τῆς προπαρασκευῆς γιὰ νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τῆς Μιλήτου³.

Οἱ Ἀθηναῖοι πού τὰ ἔμαθαν αὐτά, ἔστειλαν ἐναντίον τῆς Σάμου 60 πολεμικὰ πλοῖα ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τῶν δέκα στρατηγῶν πού εἶχαν ἐκλεγεῖ ἐκείνη

3. Θουκυδ.: Α. 115.

τή χρονιά. Μεταξύ δὲ αὐτῶν ἦτανε καὶ ὁ Περικλῆς καὶ ὁ τραγικός ποιητῆς Σοφοκλῆς, ὁ ὁποῖος πῆρε τὴ στρατηγία σὰν ἔπαθλο γιὰ τὴν τραγωδία του «Ἀντιγόνη». Καθὼς λέει ὁ Πλούταρχος, οἱ Σαμιῶτες τότε, ὄχι μονάχα δὲν ἠσυχάζανε καὶ δὲν ζαρώνανε ἀπὸ τὸ φόβο, ἀλλὰ ξεύρανε νὰ θαλασσομαχοῦνε μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό⁴. Λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἐκστρατεία αὕτη ὁ Σοφοκλῆς γνώρισε τὸν Ἡρόδοτο ὁ ὁποῖος ἔμενε ἀκόμα στὴ Σάμο, κι' ἔγραψε γι' αὐτὸν ἓνα λυρικό ποίημα⁵.

Ἀπὸ τὰ 60 δὲ πλοῖα, ἔντεκα στάλθηκαν στὴ Χίο καὶ στὴ Λέσβο, γιὰ νὰ παραλάβουν ἀπὸ κεῖ ἐνισχύσεις, κι' ἄλλα πήγανε γιὰ νὰ συναντήσουν τὸν Φοινικικό στόλο, γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπῆρχε ἡ πληροφορία ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἔρθη σὲ βοήθεια τῶν Σαμίων. Ὁ δὲ Περικλῆς, μαζὺ μὲ τὰ ὑπόλοιπα πλοῖα συνάντησε δίπλα στὸ νησάκι «Τ ρ α γ ί α», τὸν Σαμιακὸ στόλο, πού ἐπέστρεφε ἀπὸ τὴ Μίλητο καὶ ἀποτελεῖτο ἀπὸ 70 πλοῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 20 ἦτανε μεταγωγικά, ἔκαμε ναυμαχία μ' αὐτὸν καὶ τὸν κατανίκησε. Σὲ λίγο καιρὸ φτάσανε στὸν Περικλῆ ἄλλα 40 πλοῖα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ 25 ἀπὸ τὴ Χίο καὶ τὴ Λέσβο. Τότε αὐτὸς ἀποβιβάστηκε στὸ νησί κι' ἀφοῦ περίφραξε τὴν πόλη μὲ τρεῖς σειρὲς τείχη, ἄρχισε νὰ τὴν πολιορκῆ ἀπὸ τὴ στεριά κι' ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Τότες οἱ Σαμιῶτες κατασκεύασαν γιὰ τὴν ἄμυνά τους μιὰ μηχανή, ἀλλὰ δὲν πρόλαβαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴ χρήση της, γιατί ἕνας, πού λεγόταν Καρυστίωνας, πρόδωσε στοὺς ἐχθροὺς τὴν κατασκευή της. Γι' αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῶ μεταχειρίστηκαν τοὺς Σαμιῶτες μὲ σκληρότητα, τὸν Καρυστίωνα ὁμως καὶ τὸ σὸί του, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη, τοὺς ἔκαμαν πολῖτες Ἀθηναίους⁶. Λέγεται πὼς ὁ Περικλῆς πῆρε ἓνα τάλαντο ἀπὸ τὸν κάθε ὄμηρο καὶ πολλὰ ἄλλα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὀλιγαρχικούς. Ἀκόμα δέ, ὁ Πέρσης Πισσοῦθνης, πού εὐνοοῦσε τοὺς Σαμιῶτες, πρότεινε νὰ δώσει στὸν Περικλῆ χίλια χρυσᾶ, ἀν ἔλυνε τὴν πολιορκία τῆς Σάμου. Ὁ Περικλῆς ὁμως ἀπέρριψε τὴν πρόταση τοῦ Πέρση.

Στὸ μεταξύ ἦρθε εἶδηση πὼς φθάνει ὁ Φοινικικὸς στόλος, κι' ὁ Περικλῆς μὲ 60 καράβια ξεκίνησε γιὰ τὴν Καῦνο τῆς Καρίας. Κατόπιν δὲ ἀνεχώρησε ὁ Στρησαγόρας μαζὺ μὲ ἄλλους τριηράρχες καὶ μὲ 5 καράβια, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸν Περικλῆ. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔτσι λιγότεψαν οἱ Ἀθηναϊκὲς δυνάμεις στὴ Σάμο, οἱ πολιορκημένοι, βγήκανε ξαφνικά μὲ τὰ καράβια τους, κι' ἔχοντας ἀρχηγὸ τὸν στρατηγὸ καὶ φιλόσοφο Μέλισσο, πέσανε ἀπάνω στὸ ἄ-

4. Πλούταρχ.: «Βίος Περικλῆ» 25 .P. Χάμιερλιγκ: «Ἰστορία» σελ. 89.

5. Πλούταρχ.: «εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευθέν».

6. Σχολιαστ. Ἀριστοφάνη: στίς «Σφήκες» στ. 283.

φραχτο στρατόπεδο τῶν Ἀθηναίων καὶ κατέστρεψαν τὰ καράβια τῆς προφυλακῆς. Στὴ ναυμαχία δὲ μὲ τὰ ὑπόλοιπα καράβια, νίκησαν τοὺς Ἀθηναίους. Ἔτσι, ἀφοῦ διέλυσαν τὴν πολιορκία καὶ κράτησαν 14 μέρες τὴ θάλασσα ὑπὸ τὸν ἔλεγχό τους, ἔφεραν μέσα στὴν πόλη ὅλα, ὅσα τοὺς ἦταν ἀπαραίτητα, καὶ ἔβγαλαν ἀπὸ μέσα ὅ,τι ἤθελαν. Ὅταν ὁμοῦς ἐπανῆλθε ὁ Περικλῆς, οἱ Σαμιῶτες μὲ τὰ καράβια τους ξανακλείστηκαν πάλι στὰ τείχη. Ἐφτασαν δὲ στοὺς ἀντιπάλους καινούργιες ἐνισχύσεις, ἀπὸ μὲν τὴν Ἀθήνα 60 καράβια, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Θουκυδίδη, τοῦ Ἀγκωνα, τοῦ Ἀντικλέα, καὶ τοῦ Τληπολέμου, ἄλλα 30 δὲ καράβια ἀπὸ τὴ Χίο καὶ τὴ Λέσβο. Ἄρα ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῆς Σάμου περιλάβαινε τόσες δυνάμεις, ὅσες εἶχε πρὶν δέκα χρόνια ὁ Κίμωνας πού πολεμοῦσε τὸν μεγάλο βασιλῆα. Ἀλλὰ καὶ τὰ 200 καράβια αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας, δὲν θὰ ἦταν ἀρκετά, ἂν οἱ Πελοποννήσιοι ἔδιναν στοὺς Σαμιῶτες τὴ βοήθεια πού τοὺς ζήτησαν.

Καὶ πάλιν, ὁ Περικλῆς πολιορκῆσε τὴν πόλη καὶ κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες γιὰ νὰ τὴν ἐκπορθῆσῃ. Διαίρεσε τὸ στρατό του σὲ 8 τμήματα. Τὰ τμήματα παίρνανε μέρος στὴ μάχη μὲ λαχνό. Ἐρριχνε λοιπὸν ὁ Περικλῆς κάθε μέρα λαχνό καὶ σὲ κείνους πού τύχαινε τὸ ἄσπρο ἐπέτρεπε νὰ ξεκουράζονται, τοὺς ἄλλους δὲ τοὺς ὑποχρέωνε νὰ πολεμοῦν. Ἀκόμα, χρησιμοποίησε καινούργιες μηχανές πού τὶς ἐφεῦρε ἕνας διάσημος μηχανικός, ὁ Ἀρτέμιωνας. Κατὰ τὴν περίστασι αὐτὴ οἱ Σαμιῶτες ἀπεδείχθησαν ἐξαιρετικὰ ἐπίμονες καὶ ἀνδρείοι. Τοὺς κούρασε ὁμοῦς πολὺ ὁ ἀτέλειωτος αὐτὸς πόλεμος, καὶ στὸν ἕνατο μῆνα τῆς πολιορκίας νικῆθηκαν, ἀφοῦ τοὺς πρόδωσε, καθὼς λέει ὁ Ἀιμιώνιος, ἕνας πονηρὸς Μιλήσιος, ὁ Κιλλικιώντας. Ἀφοῦ νικῆθηκαν, ὑποχρεώθηκαν νὰ γκρεμίσουν τὰ τείχη τους, νὰ δώσουν ὀμήρους, νὰ παραδώσουν στοὺς νικητὲς τὰ καράβια τους, τέλος δὲ νὰ πληρώσουν τὰ ἐξοδα τοῦ πολέμου, τὰ ὁποῖα ὑπολόγισε ὁ Περικλῆς σὲ 200 τάλαντα. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν πολιορκία πάθανε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μεγάλες ζημιές. Μιὰ ἐπιγραφή δέ, πού ἀνακαλύφθηκε πρὶν λίγα χρόνια στὴν Ἀθήνα, ἀναγράφει καὶ ὀνόματα πεσόντων σὲ κείνο τὸν πόλεμο:

*Οἶδε ἐν τῷ πολέμῳ τῷ
Σαμείων ἔπασαν.
Διόφαντος ναύαρχος
Διόφαντος τριήραρχος
Ἐρεχθείδος Διόξενος
Εὐκράτης . . . . .
Ναυσιγένης . . . . .⁷*

Κατὰ τὸν Σαμιώτη ἱστοριογράφου Δουρι, ὁ Περικλῆς συμπεριφέρθηκε

7. Πιττάκη: Ἀρχαιολογ. ἐφημ. 1203.

πρὸς τοὺς Σαμιῶτες μὲ φοβερὴ σκληρότητα, ἀφοῦ ἀπὸ τοὺς αἰχμάλωτους, ἄλλους σημάδεψε, δηλαδή «...περιέστιξε διὰ τῆς γλαυκός, τοῦ παθήματος τοῦτου, Σάμης ἕκτοτε κληθέντος», ἄλλους τοὺς ξάπλωσε πάνω σὲ σανίδες καὶ τοὺς ἔδεσε, κι' ὅταν ἀργοῦσαν νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πείνα τοὺς σκότωγε μὲ ραβδισμούς. Ἀλλωνῶν τέλος, ἔκοψε τὰ κεφάλια μὲ ξύλινα μαχαίρια! ⁸. Κορόϊδευε δὲ τοὺς Σαμιῶτες πῶς εἶναι παραπονιάρηδες κι' ἔλεγε γι' αὐτοὺς ὅτι «εὐοίκασι τοῖς παιδίοις, ἃ τὸν ζωμὸν δέχεται μὲν, κλαίοντα δέ» ⁹. Καὶ δὲν ἀναφέρουν μὲν τίποτα γι' αὐτά, οὔτε ὁ Θουκυδίδης, οὔτε ὁ Πλούταρχος. Ἀλλὰ ἡ παροιμία «Τὰ Σαμίων ὑποπτέυεις» ποὺ ἐγῆκε ἀπὸ τὴν περίστασι αὐτή, καὶ λέγεται γιὰ κείνους ποὺ φοβοῦνται ὅτι θὰ πάθουν ἀνεπανόρθωτα κακά, καὶ κείνο ποὺ εἶπε ὁ Ἀριστοφάνης... «Σαμίων ὁ δῆμος ἐστίν ὡς πολυγράμματος» ¹⁰, (γιὰ τὴ στίξη ποὺ ἐπέβαλε ὁ Περικλῆς στοὺς Σαμιῶτες), μᾶς πείθουν ὅτι οἱ νικημένοι πάθανε πολλὰ ἀπὸ τοὺς νικητές. Ἀλλὰ καὶ συγγραφεῖς ἀξιόπιστοι, ὅταν ἀναφέρονται στὴ σκληρότητα τοῦ Περικλῆ, ἐξανίστανται κι' ἀγανακτοῦν γιὰ τὸ ἐλεεινὸ κατάντημα τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς λέγει σχετικὰ:

«Ἀθηναῖοι μὲν γὰρ Σαμίους, ἀποίκους ἑαυτῶν ὄντας, Λακεδαιμόνιοι δὲ Μεσσηνίου, ἀδελφῶν οὐδὲν διαφέροντας, ἐπειδὴ προσέκρουσαν αὐτοῖς τι, διαλυσάμενοι τὴν συγγένειαν, οὕτως ὁμῶς ἐχειρίσαντο καὶ Θηριωδῶς ἐπειδὴ τὰς πόλεις αὐτῶν ὑποχειρίους ἔλαβον, ὥστε μηδὲ τοῖς ἀγριωτάτοις τῶν βαρβάρων ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὰ δόμφυλα παρανομίας παραλιπεῖ» ¹¹

Καὶ ὁ Αἰλιανὸς ἀναφερόμενος στὰ σχετικὰ μὲ τὴ στίξη, ἀνακράζει:

«...Ὅκ ἐβουλόμην αὐτὰ οὔτε Ἀθήνησι κεκρωῶσθαι οὔτε ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων λέγεσθαι, ὃ Πολιάς Ἀθήνη καὶ Ἐλευθέριε Ζεῦ καὶ οἱ Ἑλλήνων θεοὶ πάντες» ¹²

Ἡ καταστροφή τῆς Σάμου, τὴν ὁποία ὁ Πλούταρχος παρομοιάζει μὲ τὴν ἄλωσι τοῦ Τάραντα ἀπὸ τὸν Φάβιο Μάξιμο, ἐγίνε τὸν τέταρτο χρόνο τῆς 84ης Ὀλυμπιάδας, δηλαδή τὸ 439 π. Χ., ὅταν στὴν Ἀθήνα διοικούσε ὁ Τι-

8. Δοῦρις: στὸ βίβλ. Περικλέους, τοῦ Πλούταρχου 28. Σουῖδας: λ. Σάμη.

9. Ἀριστοτ.: Ρητορικ. Α. 7.

10. Ἡσίχιος: στὴ φράση «Σαμίων ὁ δῆμος»—Ἀποστ. Παροιμ. ΙΒ. 32.

11. Διον. Ἀλικαρν. ΙΔ. 5.

12. Αἰλιανοῦ Β. Ἱστορ. 9.

μοκλῆς, καὶ φόρτωσε τὸν Περικλῆ με δόξα. Ὄταν δὲ αὐτὸς ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα, ἐτέλεσε μεγαλόπρεπη κηδεῖα στοὺς πεσόντες κατὰ τὸν πόλεμο. Ἡ κηδεῖα αὐτὴ ἔγινε ἔτσι: Τὰ κόκκαλα τῶν σκοτωμένων πολεμιστῶν ἐκτέθηκαν γιὰ τρεῖς μέρες σὲ μιὰ σκηνή, γιὰ νὰ πηγαίνη καθένας νὰ προσφέρει στὸ νεκρὸ συγγενῆ του, ὅτιδήποτε ἀφιέρωμα ἤθελε. Τὴν τρίτη μέρα θάλανε τὰ κόκκαλα μέσα σὲ κυπαρισσένιες νεκρόκασες (λάρνακες) καὶ τὰ μετέφεραν με ἄμαξες στὸν καθορισμένο, γιὰ δημόσια ταφή, χώρο, στὸν Κεραμεικὸ. Κάθε φυλὴ εἶχε γιὰ τοὺς νεκροὺς τῆς, τὴ δικιά τῆς λάρνακα. Ὑπῆρχε δὲ καὶ μιὰ ἀδειανή, γιὰ τὰ κόκκαλα ποὺ δὲν βρέθηκαν. Τὶς ἄμαξες τὶς ἀκολουθοῦσαν οἱ συγγενεῖς τῶν πεσόντων, ἐνῶ οἱ γυναῖκες τοὺς μοιρολογοῦσαν κι' ἔκλαιαν. Καὶ κατόπιν, πήγαινε πολὺς λαὸς, ντόπιοι καὶ ξένοι. Ὄταν τοποθέτησαν τὶς λάρνακες στὸ δημόσιο τάφο καὶ τὶς σκέπασαν με χρῶμα, ἀνέβηκε ὁ Περικλῆς σ' ἓνα ψηλὸ βῆμα καὶ μίλησε γιὰ τοὺς πεσόντες.

Ὁ λόγος του ἦταν εὐγλωττος, ἀλλὰ γεμάτος ἀπὸ κομπασμὸ κι' Ἀθηναϊκὴ σεμινοτυφία. Ἀφοῦ παίνεψε τοὺς πεσόντες καὶ εἶπε πὼς εἶναι ἴσοι με τοὺς θεοὺς, καυχήθηκε γιὰ τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῆς Σάμου κι' ἔκρινε τὸν ἑαυτὸ του ἀνώτερο ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα, γιὰ τὸ λόγο ὅτι, κείνος σπατάλησε δέκα δλόκληρα χρόνια, γιὰ νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν Τροία, ἐνῶ αὐτὸς μέσα σ' ἑννέα μῆνες καθυπόταξε τὴ Σάμο. Σχετικὰ ὁ Ηλόυταρχος λέει:

«Καὶ οὐκ ἦν ἄδικος ἢ ἀξίωσις, ἀλλ' ὄντως πολλὴν ἀδηλότητα καὶ μέγαν ἔσχε κίνδυνον ὁ πόλεμος»¹³

Ὅτι δὲ πραγματικὰ ὑπῆρξε μεγάλος ὁ κίνδυνος γιὰ τοὺς Ἀθηναίους στὴ σύγκρουσή τους με τοὺς Σαμιῶτες, τὸ μαρτυραεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης ποὺ γράφει ὅτι ἡ Σάμος,

«Παρ' ἐλάχιστον ἦλθε τὸ Ἀθηναίων κράτος τῆς θαλάσσης ὅτε ἐπολέμησεν ἀφελέσθαι»¹⁴

Λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Περικλῆς νικῆθηκε σὲ μιὰ ναυμαχία ἀπὸ τὸν Σαμιακὸ στόλο.

Ὁ ἐπιτάφιος λόγος τοῦ Περικλῆ ἐνθουσίασε τόσο πολὺ τὰ πλήθη ὥστε μὲν κατέβηκε ἀπὸ τὸ βῆμα, τὸν σήκωσαν στὰ χέρια τοὺς οἱ γυναῖκες, οἱ ἀδελφές κι' οἱ μανάδες τῶν πεσόντων κι' ἀφοῦ τὸν στεφάνωσαν καὶ τὸν τύλιξαν με ταινίες τὸν περιφέρανε σὺν ἀθλοφόρῳ νικητῆ. Μέσα δὲ σὲ κείνο τὸν γενικὸ ἐνθουσιασμὸ μιὰ μονάχα φωνὴ γκρινιαρική ἀκούστηκε, ἡ φωνὴ τῆς

13. Ηλόυταρχ.: στὸ βίβ τοῦ Περικλῆ 12.

14. Θουκυδ.: Η. 76.

Ἐλπινίκης, τῆς ἀδελφῆς τοῦ αὐστηροῦ Κίμωνα, ἣ ὅποια θύμιζε στὸν καυχησιάρη Περικλῆ, τὴν ἀθλιότητα τοῦ πράγματος, λέγοντας σ' αὐτόν:

«Ταῦτα θαυμαστά, Περικλείς, ὅς ἡμῖν πολλοὺς κἀγαθοὺς ἀπώλεσας πολίτας, οὐ Φοίνιξι πολεμῶν, οὐδὲ Μήδοις ὥσπερ οὐμὸς ἀδελφὸς Κίμων, ἀλλὰ σύμμαχον καὶ συγγενῆ πόλιν καταστρεφόμενος»

Ὁ Περικλῆς ὅμως δὲν ἔδωσε καμμιά προσοχὴ στὰ δίκαια αὐτὰ λόγια. Λέγεται μόνον ὅτι χαμογέλασε κι' ἀπάντησε ὑδριστικὰ στὴν Ἐλπινίκη μὲ τὸν στίχο τοῦ Ἀρχίλοχου:

οὐκ ἂν μύροισι γραῦς ἐοῦσ' ἠλείφειο

Ἔτσι ὁ Περικλῆς σκλάβωσε καὶ τὶς ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Χίο καὶ τὴ Λέσβο, τῶν ὁποίων φοβόντανε τὴ μεγάλη ναυτικὴ δύναμη. Μὲ τὴν καταστροφὴ δὲ τῆς Σάμου ἔσπρωξε τὴν κατάστασι πρὸς τὸ μεγάλο κείνο πόλεμο, ὁ ὁποῖος ἐξαφάνισε τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἑλλάδας καὶ προπαρασκεύασε τὰ κατοπινὰ δεσμὰ της.

Ἡ Σάμος κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Σάμου, ὁ Περικλῆς ἀποκατάστησε καὶ πάλι τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ κατέφυγαν στὰ Ἄναια, στὸ συνηθισμένον σὲ τέτοιες περιστάσεις καταφύγιον, περιμένοντας τὴν εὐκαιρίαν γιὰ νὰ ξαναγυρίσουν εἰς τὴν Σάμον. Στὸ μεταξύ δὲ ξέσπασε ὁ μέγας, γιὰ τὰ καταστροφικὰ του ἀποτελέσματα, Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Κατ' αὐτὸν οἱ Σάμιοι, ἀφοῦ ἦσαν ὑποτελεῖς τοῦς Ἀθηναίους, κατ' ἀνάγκην συμπολεμοῦσαν, πλήρωναν δηλαδὴ φόρον καὶ ἔδιναν ναῦτες τοῦς Ἀθηναίους. Ἀντίθετα, κείνοι ποὺ κατέφυγαν εἰς τὰ Ἄναια, βοήθουσαν τοῦς Πελοποννησίους μὲ πλοῖα καὶ μὲ κυβερνήτες, δέχονταν πρόθυμα τοῦς φυγάδες ἀπὸ τῆς Σάμου καὶ ξεσήκωναν σὲ ἀποστασία τοῦς κατοίκους τῆς. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο αὐτὸς ὁ πόλεμος, στὸ βίον τοῦ Σοφοκλῆ, λέγεται ὁ «πρὸς τὰ Ἄναια» ἢ ὁ «πρὸς Ἀναίαν πόλεμος».

Στὸν τέταρτον χρόνον αὐτοῦ τοῦ πολέμου, δηλαδὴ τὸ 428 π.Χ., ἐπανεστάτησαν οἱ Λέσβιοι, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦς Μεθυμναίους. Κατέληξαν δὲ οἱ Λέσβιοι εἰς ἐπανάστασιν, γιὰ τὴν οὐκ ἐπὶ τὸν πόλεμον ἀποστασίαν τοῦς Ἀθηναίους, καὶ γιὰ τὴν φοβήθησαν μὴν χάσουν τὰ πλοῖα τοῦς καὶ τὰ τεῖχη τοῦς. Οἱ Ἀθηναῖοι, ποὺ θεωροῦσαν μεγάλην ὑπόθεσιν τὴν διατήρησιν τῆς συμμαχίας τῶν Λεσβίων, ἔστειλαν ἐναντίον τοῦς 40 πλοῖα, ὑπὸ τὸν Κλειππίδην τοῦ Δεινίου, αὐτὸς δὲ χωρὶς μεγάλην δυσκολίαν ἀποκατάστησε τὴν τάξιν εἰς τὴν Λέσβον. Τότε οἱ Χιῶτες, οἱ ὅποιοι συμπαθοῦσαν τοῦς Πελοποννησίους, βλέποντας πὼς ἀπειλοῦνται ἀπὸ τοῦς Ἀθηναίους, ἐτοιμάστηκαν ν' ἀποκρούσουν καθὲν προσβολήν. Ἦρθαν ὁμοῦ ἐναντίον τοῦς οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τοῦς ἀνάγκασαν νὰ γκρεμίσουν τὸ τεῖχος ποὺ ἔχτισαν, νὰ ὑποσχεθοῦν πίστην εἰς τὴν Ἀθήναν καὶ νὰ διατηρήσουν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα. Τόσο πολὺ δὲ θύμωσε γι' αὐτὰ ὁ Σπαρτιάτης ναύαρχος Ἀλκίδα, ὥστε ἀποφάσισε νὰ σκοτώσῃ ὅλους τοῦς Χιῶτες αἰχμαλώτους ποὺ κρατοῦσε. Καὶ θὰ ἐκτελοῦσε τὴν σκληρὴν αὐτὴν ἀπόφασιν ἂν δὲν πρόφθαναν νὰ τὸν ἐμποδίσουν οἱ Σαμιῶτες ἀπὸ τὰ Ἄναια, οἱ ὅποιοι μὲν ἔμαθαν τί πρόκειται νὰ γίνῃ, ἔστειλαν πρεσβευτὰς εἰς τὸν Ἀλκίδα καὶ τοῦ ἐξήγγησαν ὅτι προσπαθεῖ νὰ λευτερώσῃ τὴν Ἑλλάδα μὲ κακὸν τρόπον ἂν θὰ σκοτώσῃ ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι εἶναι σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων κατ' ἀνάγκην καὶ δὲν ἐχθρεύονται καθόλου τοῦς Πελοποννησίους. Κι' ἔτσι γλύτωσαν οἱ Χιῶτες αἰχμάλωτοι ἀπὸ τοῦ σίγουρου θανάτου¹.

1. Θουκυδίδης: Γ, 32.

Ἄλλὰ σ' αὐτὸ τὸν πόλεμο ἦταν γραφτὸ νὰ γίνουν πολλές ἀπερίσκεπτες ἐνέργειες. Ἡ ἀνόητη ἐκστρατεία κατὰ τῆς Σικελίας εἶχε ἀποφασιστεῖ, ἀνάμεσα δὲ στὰ θύματά της, πὺ ἐπρόκειτο νὰ θυσιαστοῦν στὴν ματαιότητα τῶν Ἀθηναίων, ἦταν καὶ οἱ ὑποτελεῖς τοὺς Σάμιοι². Ὑστερα δὲ ἀπὸ τὸ κακὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας, πρῶτοι οἱ Χιῶτες, μετὰ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς οἱ Σαμιῶτες κι' οἱ Βυζαντινοὶ ἐπαναστάτησαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων τὸ 412 π.Χ., γιατί δὲν μποροῦσαν πιά ν' ἀνεχτοῦν τὸν δεσποτισμὸ τους. Μόλις ὅμως τὰ ἔμαθαν αὐτὰ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐξόπλισαν πολλὰ καράβια καὶ τᾶστειλαν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὸν Στρομβιχίδη καὶ τὸν Θρασυκλῆ. Ὁ Στρομβιχίδης ἔφτασε στὴ Σάμο μὲ 8 καράβια κι' ἀφοῦ ἀποκατάστησε τὴν τάξη ἔφυγε παίρνοντας μαζύ του, γιὰ ἐπικουρία, ἓνα σαμιώτικο καράβι. Ἀναγκάστηκε ὅμως νὰ ἐπιστρέψῃ σὲ λίγο στὴ Σάμο γιατί ἔμαθε ὅτι ἔρχεται ἐναντίον του πολυάριθμος ἐχθρικός στόλος μὲ ναυάρχους τὸν Χαλκιδέα καὶ τὸν Ἀλκιβιάδη, ὁ ὁποῖος εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ συνεργαζόταν μὲ τοὺς Πελοποννησίους.

Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα κι' ὅσο θάσταξε ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ἡ Σάμος ὑπῆρξε τὸ κέντρο τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Ἀθηναίων καὶ γι' αὐτὸ ὁ Δημάδης τὴν ἔλεγε «ἀ π ο ρ ρ ῶ γ α τ ῶ ν Ἀ θ η ν ῶ ν»³.

Γιὰ νὰ μένη δὲ πάντοτε πιστὴ στοὺς Ἀθηναίους, βοήθησαν μὲ τὰ πληρώματα τριῶν καραδιῶν τοὺς πὺ στάθμευαν στὴ Σάμο, τὴν ἐπανάσταση πὺ ἔκαμε ὁ λαὸς στὸν 20ο χρόνο τοῦ πολέμου, ἐνάντια στοὺς ἀριστοκράτες, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους σκότωσε 200, ἐξόρισε 400 καὶ δήμεψε τὰ σπίτια καὶ τὴ γῆ τους. Μὲ ψήφισμά τους δὲ οἱ Ἀθηναῖοι παραχώρησαν στοὺς Σαμιῶτες, ἐπειδὴ ἀποδείχτηκαν σύμμαχοι πιστοί, αὐτονομία καὶ τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοίκησης. Συνάμα δὲ ὀχυρώσανε μὲ τείχη τὴν πόλη τῆς Σάμου. Ἀπὸ τότε οἱ Σαμιῶτες στάθηνκαν οἱ πιστότεροι σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων.

Στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ καλοκαιριοῦ, κατέπλευσαν στὴ Σάμο ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Φρύνιχο, Ὀνομακλῆ καὶ Σκίρωνα 48 καράβια μὲ 1.000 Ἀθηναίους καὶ 1.500 Ἀργεῖους στρατιῶτες, οἱ ὁποῖοι πέρασαν ἀμέσως στὴ Μ. Ἀσία καὶ στρατοπεδεύσανε μπροστὰ στὴ Μίλητο. Ἀφοῦ δὲ κινήθηκαν κατ' αὐτῶν πολλοὶ Μιλήσιοι καὶ ξένοι στρατιῶτες ἔγινε μάχη κατὰ τὴν ὁποία, οἱ μὲν Ἀργεῖοι νικῆθηκαν ἀπὸ τοὺς Μιλησίους, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τοὺς νίκησαν. Τότε ὅμως εἰδοποίησαν τὸν Φρύνιχο πὺς ἔρχονται πολλὰ καράβια ἐναντίον του κι' ἔκρινε καλὸ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴ Σάμο χωρὶς νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴ νίκη του πρὸ τῆς Μιλήτου. Οἱ δὲ Ἀργεῖοι, πὺ στενοχωρήθηκαν γιὰ τὴν ἦττα τους, ἐπέστρεψαν στὴν πατρίδα τους.

2. Θουκυδίδ.: Ζ, 57.

3. Ἀθήναιος: Γ'. 56.

Κατὰ τὸν ἐπόμενον χειμῶνα ἀποστείλανε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἄλλα 35 καράβια ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Χαρμίνο, Στρομβιχίδην καὶ Εὐκτῆμονα, καὶ συγκεντρώθηκαν στὴ Σάμο καὶ ἐκεῖνα πού βρισκόνταν στὴ Χίο καὶ σ' ἄλλα μέρη. Ἀποδῶ δὲ ὁ Στρομβιχίδης μὲ τὸν Ὀνομακλῆ καὶ τὸν Εὐκτῆμονα, ἐπὶ κεφαλῆς 30 καραβιῶν ἔπλευσαν κατὰ τῆς Χίου, οἱ δὲ ἄλλοι στρατηγοὶ μὲ 74 καράβια παρέμειναν στὴ Σάμο καὶ θαλασσοκρατοῦσαν, κάνοντας συνεχεῖς ἐπιδρομὲς κατὰ τῆς Μιλήτου. Τότε ὁ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Πεδάριτος, θέλοντας νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸ στοὺς Ἀθηναίους, κατευθύνθηκε στὴ Χίο, καὶ ἄρχισε ν' ἀπειλῆ τοὺς Χιωῆτες, ἂν δὲν τὸν βοηθοῦσαν τώρα, πού πλέη κατὰ τῆς Μιλήτου, ὅπως τοὺς ἔλεγε. Ἐν τῷ μεταξὺ φτάσανε καὶ τ' ἄλλα καράβια τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆ Σάμο, καὶ ἔμελλε νὰ γίνῃ ναυμαχία μεταξὺ τῶν δυὸ στόλων. Ἀλλὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι πῆραν τὴ νύχτα ἓνα ψεύτικο γράμμα, πού τοὺς πληροφοροῦσε ὅτι οἱ Σαμιῶτες αἰχμάλωτοι κατευθύνονται στὶς Ἐρυθρὲς γιὰ νὰ κάμουν προδοσία. Καὶ ἀναγκάστηκαν ν' ἀποχωρήσουν ἀπὸ τῆ Χίο γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν τὸν ὑποθετικὸ κίνδυνον στὶς Ἐρυθρὲς. Ἐπειτα ἀπὸ λίγο οἱ Ἀθηναῖοι, πού μάθανε ὅτι 6 πελοποννησιακὰ καράβια παρέπλεαν τὸ ἀκρωτήριον τῆς Κνιδίας Τριόπιο, ἔπλευσαν ἀπὸ τῆ Σάμο, τὰ χτύπησαν καὶ τὰ αἰχμαλώτισαν. Μετὰ δέ, ἀφοῦ πολιορκήσαν τὴν Κνίδα, ἐπέστρεψαν στὴ Σάμο μὲ πολλὰ λάφυρα.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, ἡ κατάσταση τῶν Ἀθηναίων, ὕστερα ἀπὸ ἓνα τέτοιο πολύχρονο καὶ δαπανηρὸ πόλεμον, δὲν ἦταν βέβαια ρόδινη, ἀφοῦ καὶ οἱ δημαγωγοὶ παρέλυναν ὅλη τὴ δύναμιν τῆς πόλης. Γι' αὐτὸ, ὅλοι θεωροῦσαν σὰν ἀναπόφευκτη μὴ πολιτικὴ μεταρρύθμιση. Καὶ γιὰ τὴ μεταρρύθμιση αὐτὴ, συντέλεσε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, ὁ Ἀλκιβιάδης. Ὁ «παράβολος» αὐτὸς ἄνδρας, ὁ ὁποῖος, γιὰ τοὺς φιλόδοξους σκοποὺς του, συμμάχησε μὲ τοὺς Πελοποννησίους καὶ μὲ τὸν Τισσαφέρην κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἔβλεπε μὲ πόνον τὴν ἄθλια κατάσταση τῆς πατρίδας του. Συνάμα δέ, ἐπειδὴ τὸν καταδίωκε ὁ Ἄγις, τοῦ ὁποῖου ἀποπλάνησε τὴ γυναῖκα, ὅταν ἔμενε στὴ Σπάρτη, δὲν εἶχε μεγάλη ἐμπιστοσύνη στὴν πολιτικὴ τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ ἔβλεπε πὼς μονάχα ἂν καταλυόταν ἡ δημοκρατία στὴν Ἀθήνα, θὰ μπορούσε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν πατρικὴ του γῆ. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχε πολλοὺς ἐχθροὺς στὴν Ἀθήνα, νόμισε καλὸ ν' ἀρχίσῃ τίς ἐνέργειές του ἀπὸ τῆ Σάμο, ἐφόσον καὶ οἱ τριῆραρχοὶ πού βρισκόνταν στὴ Σάμο δὲν συμπαθοῦσαν τοὺς δημαγωγούς τῆς Ἀθήνας. Ἀπευθύνθηκε λοιπὸν σ' αὐτούς καὶ τοὺς ὑποσχέθηκε πολλὰ καὶ διάφορα, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴ συμμαχία τοῦ ἰσχυροῦ σατράπη Τισσαφέρην, κοντὰ στὸν ὅποιο παρέμενε, γιὰ τὸ φόβον τοῦ Ἄγι. Τοὺς εἶπε ἀκόμα ὅτι ὁ σατράπης ἔχει πεποίθησιν μονάχα στοὺς ἄριστους καὶ στοὺς διαλεχτοὺς καὶ ὅτι οὐδέποτε θὰ χαριστῆ ἢ θὰ πιστέψῃ τὸν εὐκολομετάδλητον ὄχλον. Τὰ λόγια τοῦ Ἀλκιβιάδου

ἔπεισαν ἀμέσως τοὺς Ἀθηναίους τῆς Σάμου, οἱ ὅποιοι καὶ τρέξανε νὰ ἐνημερώσουν σχετικὰ τοὺς ντόπιους προύχοντες, πού ποθοῦσαν τὴν ἐπαναφορὰ τῆς ὀλιγαρχίας. Μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς πῆγαν καὶ συνάντησαν τὸν Ἀλκιβιάδην κι' ἀφοῦ συνεννοήθηκαν μαζί του, ἐπέστρεψαν στὴ Σάμο κι' ἄρχισαν νὰ λένε φανερὰ ὅτι, ἂν καταργηθῆ ἡ δημοκρατία κι' ἀναλάβει τὴν ἐξουσία ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ μέγας βασιληᾶς θὰ γίνῃ φίλος καὶ θὰ δώσῃ χρήματα πολλὰ καὶ δότηεια μεγάλη.

Αὐτὲς οἱ ἐξελίξεις εὐχαριστοῦσαν τοὺς ὀλιγαρχικοὺς ὄχι ὅμως καὶ τὸν Φρύνιχο, ὁ ὅποιος μισοῦσε τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ προσπαθοῦσε, μ' ὄλες του τὶς δυνάμεις, νὰ ἐκμηδενίσῃ τὰ σχέδια ἐκείνου. Ὁ δὲ λαὸς τῆς Σάμου, ἂν καὶ δὲν τοῦ ἄρεσαν αὐτὰ πού ἔκαναν οἱ ὀλιγαρχικοί, ἠσύχαζε μὲ τὶς ὑποσχέσεις πού τοῦ ἔδιναν.

Ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν περιόριζε τὶς ἐνέργειές του μονάχα στὴ Σάμο ἀλλὰ καὶ τοὺς φίλους του στὴν Ἀθήνα τοὺς ξεσήκωνε γιὰ τὴν κατάλυση τῆς δημοκρατίας, ὑποσχόμενος καὶ σ' αὐτοὺς ὅσα ὑποσχέθηκε στοὺς τριηράρχους. Κατόρθωσε ἔτσι νὰ πάρῃ πολλοὺς μὲ τὸ μέρος του, ἐτοίμαζε δὲ πρεσβευτὲς οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὴ Σάμο θὰ πήγαιναν στὴν Ἀθήνα γιὰ ν' ἀπαιτήσουν δημοσίᾳ τὴν κατάλυση τῆς δημοκρατίας καὶ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Ἀλκιβιάδην. Αὐτὰ ὅμως τὰ ἔμαθε ὁ Φρύνιχος καὶ ἐπειδὴ ὑποπεύτηκε πὺς μπορεῖ, ὅταν γυρίσει στὴν Ἀθήνα ὁ Ἀλκιβιάδης, νὰ καταδιωχθῆ αὐτὸς σὰν ἐχθρὸς του, σκέφτηκε κι' ἔκαμε τὸ ἑξῆς: Ἔστειλε κρυφὰ ἐπιστολὰς στὸ Λακεδαίμονα νάυαρχο Ἀστύοχο, πού παράπλεε τὴ Μίλητο, καὶ τὸν εἰδοποιοῦσε γιὰ πολλὰ καὶ γιὰ τὸ ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἐξαγοράζει τὸν Τισσαφέρην γιὰ νὰ τὸν φέρῃ μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Ἀστύοχος πού δὲν τὰ πίστεψε αὐτὰ πῆγε στὴ Μαγνησία, τὴν ἔδρα τοῦ Τισσαφέρην, ὅπου ἔμενε ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ τοῦ ἔδειξε τὶς ἐπιστολὰς πού ἔλαβε ἀπὸ τὴ Σάμο. Τότε ὁ Ἀλκιβιάδης, γιὰ ν' ἀντεκδικηθῆ τὸν Φρύνιχο, ἔστειλε τὶς ἐπιστολὰς του στοὺς προύχοντες τῆς Σάμου καὶ κατήγγειλε τὸν Φρύνιχο ὅτι ἔχει σχέσεις μὲ τὸν Ἀστύοχο, ὅτι προδίνει τοὺς Ἀθηναίους καὶ συνεπὺς εἶναι ἄξιος θανάτου. Τὸ μήνυμα τοῦ Ἀλκιβιάδην θορύβησε τὸν Φρύνιχο ὁ ὅποιος, ἂν καὶ βρισκότανε σὲ πολὺ μεγάλο κίνδυνο ἔγραψε ξανά στὸν Ἀστύοχο καὶ τοῦ ἔκανε παρατηρήσεις, γιὰτὶ δὲν κράτησε τὸ μυστικόν. Τοῦ παρουσίαζε δὲ τὸ σχέδιον μὲ τὸ ὅποιο θὰ μπορούσε νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, καὶ τοῦ πρότεινε νὰ τοῦ παραδώσῃ ὅλο τὸ στρατὸ καὶ τὰ καράβια, γιὰ τὸ λόγο ὅτι προτιμοῦσε νὰ ὑποστῆ κάθε θυσία, παρά νὰ ἐξοντωθῆ ἀπὸ τὸ πῶς μεγάλο ἐχθρὸ του⁴.

Ὁ Ἀστύοχος ὅμως, παράδωσε στὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὰ νέα γράμματα πού

4. Θουκυδίδης.: Η 50. Πλούταρχ.: «στὸ βίον τοῦ Ἀλκιβιάδην». 25.

ἔλαβε. Ὅταν δὲ τὸ ἔμαθε αὐτὸ ὁ Φρύνιχος φοβήθηκε μήπως κατηγορηθῆ γιὰ προδοτικῆς. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ γιὰ νὰ δείξῃ πὼς ἔχει στρατηγικὸ μυαλό, προεῖπε στοὺς Σαμιῶτες, πὼς οἱ ἐχθροὶ σχεδιάζουν νὰ χτυπήσουν τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ ἀτείχιστο μέρος τῆς, καὶ ὅτι πρέπει νὰ τὴν ὀχυρώσουν γρήγορα, γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμοι γιὰ ἄμυνα. Τότε οἱ Σαμιῶτες ἄρχισαν ἀμέσως νὰ κατασκευάζουν τὰ τείχη τους. Σὲ λίγο ἔφθασαν οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Ἀλκιβιάδου πού λέγανε ὅτι ὁ Φρύνιχος καταπροδίνει τὸ στράτευμα. Ἀλλὰ οἱ Σαμιῶτες πού ἤξεραν τὰ σχετικὰ ἀπὸ τὴν προηγούμενη φορά, θεώρησαν τὶς προδοτικὰ τοῦ Φρυνίχου ὡς μεγάλου στρατηγοῦ στρατηγήματα, δὲν ἔδωσαν καμμιά προσοχὴ στὶς καταγγελίες τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἐκτιμῆσαν τὸν Φρύνιχο πῶς πολὺ⁵. Ἐν τῷ μεταξύ ὁμοίως, ἕνας στρατιώτης τῆς περιπόλου, ὁ Ἐρμόνας, σκότωσε, μ' ἕνα μαχαίρι, τὸν Φρύνιχο. Κατὰ τὴν δίκην δὲ πού ἐπακολούθησε, ὁ μὲν φωνηᾶς κρίθηκε ἄξιος στεφάνου γιὰ τὴν πράξιν του, ὁ δὲ Φρύνιχος, καὶ πεθαιμένος καταδικάστηκε ὡς ἔνοχος προδοτικῆς. Ἡ περιουσία του στὴν Ἀθήνα δημεύτηκε, τὸ σπίτι του ξεθεμελιώθηκε καὶ γράφτηκε σὲ μιὰ χάλκινη στήλῃ ὅτι ὁ Φρύνιχος συμπεριφέρθηκε μὲ κακοήθεια πρὸς τὸ δῆμον, στὴ Σάμο.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φρυνίχου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 411 π.Χ., στάλθηκαν ἀπὸ τὴν Σάμον στὴν Ἀθήναν ὡς πρεσβευτὲς ὁ Πείσανδρος καὶ μερικοὶ ἄλλοι. Μόλις δὲ αὐτοὶ φτάσανε κεῖ, παρωτρύνανε τὸν δῆμον ν' ἀλλάξῃ τὸ πολίτευμα καὶ νὰ προσκαλέσῃ τὸν Ἀλκιβιάδου. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἔλεγαν πὼς θὰ μπόρουν νὰ καταπολεμήσουν ἐπιτυχέστερα τοὺς Πελοποννησίους ἀφοῦ διὰ μέσου τοῦ Ἀλκιβιάδου θ' ἀποκτήσουν τὴν συμμαχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὅμως πολλοὶ ὑποστήριζαν τὴν δημοκρατίαν καὶ δὲν ἤθελαν νὰ γυρίσῃ ὁ Ἀλκιβιάδης. Τότε ὁ Πείσανδρος πῆγαινε ξεχωριστὰ στὸν καθένα ἀντιφρονοῦντα καὶ τὸν ρωτοῦσε πῶς στηρίζεται καὶ ἐλπίζει στὸ μέλλον, ἀφοῦ οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἔχουν λιγώτερα καράβια ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἀλλὰ ἔχουν καὶ περισσότερες πόλεις καὶ συμμάχους καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ καὶ τὴ βοήθειαν τῶν Περσῶν. Ὅταν δὲ κείνος δὲν εἶχε τί νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ, ὁ Πείσανδρος τοῦ ὑπόδειχνε ὡς μοναδικὸ μέσον σωτηρίας τὸν ἐρχομὸν τοῦ Ἀλκιβιάδου, τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐξουσίας στοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ τὴν συμμαχίαν τῆς ὀλιγαρχίας μὲ τὸν Πέρση βασιλεῦσιν. Κατ' ἀρχὰς ὁ δῆμος δυσκολεύτηκε νὰ ὑποχωρήσῃ ὑπὲρ τῆς ὀλιγαρχίας. Τὸ ἀδιάκοπον ὅμως «δασκάλειμα» τοῦ Πείσανδρου καὶ ὁ φόβος γιὰ τὸ μέλλον, τὸν ἔκλειψαν νὰ ἐνδώσῃ, καὶ ψήφισεν τὴν ἀποστολὴν στὸν Τισσαφέρην καὶ τὸν Ἀλκιβιάδου τοῦ Πείσανδρου καὶ 10 ἄλλων πρεσβευτῶν γιὰ νὰ ἐνεργήσουν τὰ σχετικὰ. Συνάμα ἀντικατέστησεν καὶ τοὺς τριηράρχους στὴ Σάμον μὲ τὸν Διομέδοντα καὶ τὸν Λέοντα.

5. Πολύαινος: Στρατηγ. Γ. 6.

Ἄφου ὁ Πείσανδρος πῆγε μὲ τοὺς ἄλλους πρεσβευτὲς στὴ Μαγνησία καὶ συνεννοήθηκε μὲ τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐπέστρεψε στὴ Σάμο καὶ πρότρεπε τοὺς Ἀθηναίους πού ἦτανε κεῖ νὰ καταλύσουν τὴ δημοκρατία. Ὅταν τέλος τοὺς ἔπεισε καὶ συμφωνήσανε γιὰ ὅλα, ὁ Πείσανδρος κι' οἱ 5 πρεσβευτὲς ξαναγύρισαν στὴν Ἀθήνα, οἱ δὲ ὑπόλοιποι στάλθηκαν στὶς διάφορες πόλεις γιὰ νὰ καταλύσουν κι' ἐκεῖ τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα. Τὸν Μάρτιο τοῦ 411 π.Χ. ξέσπασε στὴν Ἀθήνα ἡ ἐπανάσταση πού γκρέμισε τὴ δημοκρατία, κι' ἡ ἐξουσία πέρασε στοὺς 400 ἀριστοκράτες τῆς ὀλιγαρχικῆς μερίδας. Καὶ προτοῦ φτάσουν στὴ Σάμο οἱ 10 πρέσβεις πού στάλθηκαν γιὰ νὰ πληροφορήσουν τὰ σχετικά, στασίασαν καὶ δῶ 300 συνωμότες κι' ἀφου χτύπησαν τοὺς δημοκρατικούς, κατέλαβαν τὴν ἀρχὴ καὶ σκότωσαν τὸ στρατηγὸ Χαρμῖνο κι' ἓνα μοχθηρὸν δημαγωγό, τὸν Ὑπέρβολο, πού εἶχε ἐξοριστεῖ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ ζοῦσε στὴ Σάμο. Δὲν εὐνοοῦσαν ὅμως ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ πού ἔμεναν στὴ Σάμο τὸ ὀλιγαρχικὸ πολίτευμα. Ὁ Λέοντας κι' ὁ Διομέδοντας, ἄνδρες τοὺς ὁποίους ἐκτιμοῦσε ἐξαιρετικὰ ὁ δῆμος, καὶ ὁ Θρασύβουλος ὁ τριῆραρχος καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ὀπλιτῶν Θράσυλλος ὑπέδειξαν στοὺς στρατιῶτες τοὺς ὅτι ἦταν ἀνάξιο νὰ ὑποκύβουν οἱ Ἀθηναῖοι στὸ ζυγὸ τῶν πλουσίων καὶ νὰ μὴν τοὺς καταπολεμήσουν. Ἐπῆλθε λοιπὸν ρήξις μεταξὺ δημοκρατικῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν, κι' οἱ δημοκρατικοί, βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους στρατηγοὺς ἐπεκράτησαν, κι' ἀφου σκότωσαν 30 ἀπὸ τοὺς 300 συνωμότες κι' ἐξόρισαν τοὺς 3 πρωταιτίους, ἀποκατέστησαν πάλι τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα. Τόσο δὲ μεγάλη κι' ἔνδοξη θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους αὐτὴ ἡ πράξις τῶν Σαμιῶν, ὥστε ἀργότερα ἔστησαν ἀπάνω στὴν ἀκρόπολη μιὰ στήλη πού παρίστανε τὸ λαὸ τῆς Ἀθήνας νὰ στεφανώνη τὸ λαὸ τῆς Σάμου. Συνάμα ἀποφάσισαν μὲ ψήφισμά τους, νὰ θεωροῦν σὰν ποινὲς πού ἐπεβλήθησαν ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἀθηναίους, ὅλες τίς ποινὲς θανάτου, ἐξορίας καὶ δήμευσης, πού θὰ ἐπέβαλαν οἱ Σαμιῶτες ἐναντίον ὁποιουδήποτε ⁶.

Ἡ ἀπροσδόκητη αὐτὴ μεταβολὴ στὴ Σάμο ἔγινε προτοῦ μαθευτῆ ἐδῶ ἢ κατάλυση τῆς δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ ἐγκατάσταση τῶν 400. Γι' αὐτὸ οἱ Σαμιῶτες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ἔστειλαν γρήγορα στὴν Ἀθήνα μὲ τὴν Πάραλο τὸν Χαιρέα τοῦ Ἀρχεστράτου γιὰ ν' ἀναφέρη τὰ ὅσα ἔγιναν στὴ Σάμο. Μόλις ὅμως ἔφτασε στὸν Πειραιᾶ ἢ Πάραλος, οἱ ὀλιγαρχικοὶ συλλάβανε καὶ φυλακίσανε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ναῦτες, τοὺς ἄλλους δὲ τοὺς μπαρκάρησαν σ' ἄλλο καράδι καὶ τοὺς ἔστειλαν γιὰ νὰ φρουροῦνε τὴν Εὐβοία. Ὁ δὲ Χαιρέας ὅταν τὰ εἶδε αὐτά, δραπέτευσε, κι' ἀφου ἔφτασε στὴ Σάμο τ' ἀνάφερε ὅλα, παρουσίασε δὲ ἀκόμα χειρότερη τὴν κατάσταση στὴν Ἀθήνα, λέ-

6. Ραγκαβῆ: «Ἑλλην. ἀρχαιοτ.». Τόμ. Α', σ. 349. Ἀριθ. 251, 268.

γοντας ὅτι οἱ 400 τιμωροῦν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μὲ ραβδισμούς, ὅτι δὲν τολμάει νὰ τοὺς μιλήσῃ κανένας κι' ὅτι σχεδιάζουν νὰ συλλάβουν ὅλους τοὺς δημοκρατικούς τῆς Σάμου κι' ἀφοῦ τοὺς θάλουν στὰ δεσμά, νὰ τοὺς σκοτώσουν, ἂν δὲν προσχωρήσουν στοὺς ὀλιγαρχικούς. "Ὅταν τὰ ἄκουσαν αὐτὰ στὴ Σάμο, τόσο ἐξοργίστηκαν ὥστε ἐτοιμάστηκαν νὰ ἐξοντώσουν τοὺς ἀρχηγούς τῆς ὀλιγαρχικῆς μερίδας καὶ κείνους πού πῆραν μέρος στὸ στασιαστικὸ κίνημα. Ἄλλὰ τοὺς ἐμπόδισαν οἱ πιὸ μυαλωμένοι καὶ δὲν ἔγινε τὸ κακὸ. "Ὅμως οἱ στρατηγοὶ Θρασύβουλος καὶ Θράσυλλος, θέλοντας νὰ στερεώσουν τὴ δημοκρατία, ὀρκίσανε ὅλους τοὺς στρατιῶτες, ἀκόμα καὶ κείνους πού ἀνήκανε στὴν ὀλιγαρχικὴ μερίδα, ὅπως ἐπικρατεῖ μεταξὺ τους ἢ ὁμόνοια, ὅπως ἐξακολούθησαν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Πελοποννησίων, ὅπως προασπίζουσι τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα καὶ θεωροῦν σὰν ἄσπονδους ἐχθροὺς τοὺς 400 τῆς Ἀθήνας. Ἔδωσαν δὲ τὸν ἴδιο ὄρκο καὶ ὅλοι οἱ ἐνήλικοι Σαμιῶτες, κι' ἕκαμαν ἔτσι κοινὰ μὲ τοὺς Ἀθηναίους τριηράρχες τὰ πολιτικὰ τους πράγματα καὶ τοὺς μελλοντικούς κινδύνους.

Τότε ἀναπτύχθηκε ἓνας παράξενος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῆς Ἀθήνας, πού ἐρισκότανε κάτω ἀπὸ τὸ ὀλιγαρχικὸ καθεστῶς, καὶ τῆς Σάμου, πού ζοῦσε ὑπὸ δημοκρατία καὶ εἶχε τὴ βοήθεια τοῦ δημοκρατικοῦ ἐπίσης Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ. Γιὰ νὰ στερεωθῇ δὲ ἡ δημοκρατία στὴ Σάμο σὲ γερὰ θεμέλια, συγκεντρώθηκαν ὅλοι σὲ συνέλευση καὶ καθαίρεσαν τοὺς ὑποπτους στρατηγοὺς καὶ τριηράρχες, ἐκλέξανε δὲ ἄλλους καὶ πρώτους μεταξὺ αὐτῶν, τὸν Θρασύβουλο καὶ τὸν Θράσυλλο. Ὑστερα οἱ στρατηγοί, γιὰ νὰ ἐνθαρρύνουν τοὺς στρατιῶτες, ἔβγαλαν λόγους καὶ εἶπανε ὅτι δὲν πρέπει νὰ στενοχωροῦνται, πού ἀποχωρίζονται ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, γιὰτι ἔχουν στὴ διάθεσή τους 80 καράβια, καὶ μποροῦνε μὲ τόσο μεγάλη δύναμη νὰ εἰσπράττουν μ' εὐκολία φόρους ἀπὸ τίς ἄλλες πόλεις, καὶ γιὰτι ἀκόμα ἔχουν μὲ τὸ μέρος τους τὴ Σάμο, πού δὲν εἶναι ἀδύνατη.

Ἐνῶ οἱ Σαμιῶτες ἀσχολοῦνταν μὲ δραστηριότητα στὶς πολεμικὲς προετοιμασίες, ὁ Λακεδαιμόνιος ναύαρχος Ἀστύοχος ἦταν χαρούμενος γιὰ τίς διχόνοιες τῶν ἀντιπάλων, κι' ἔλπιζε πολὺ γρήγορη τὴν καταστροφή τους. Διέταξε λοιπὸν τοὺς Μιλησίους νὰ πᾶνε ἀπὸ στερηθᾶς στὴ Μυκάλῃ, ἀνοιξε δὲ κι' αὐτὸς πανιὰ κι' ἔπλεε πρὸς αὐτὴν μὲ ὅλα, τὰ 112 καράβια του. Εἶχε δὲ σκοπὸ νὰ χτυπήσῃ τὰ καράβια τῶν Ἀθηναίων τῆς Σάμου, τὰ ὁποῖα ἦταν ἀραγμένα στὴ Γλαύκῃ τῆς Μυκάλῃς. Ἀλλὰ κείνοι, μόλις εἶδαν τοὺς Πελοποννησίους νὰ πλέουν ἐναντίον τους, ὑπαχώρησανε πρὸς τὴ Σάμο καὶ δὲν θέλησαν νὰ τὰ παίξουν ὅλα γιὰ ὅλα σὲ μιὰ ἄνιση σύγκρουση. Ἄλλωστε περίμεναν καὶ τὸν Στρομβιχίδῃ νὰ ἔρθῃ ἀπὸ τὸν Ἑλλάσποντο, ἔποτε μὲ τὸν ἐρχομὸ καὶ κείνου, μποροῦσαν νὰ ναυμαχήσουν μ' ἐλπίδες ἐπιτυχίας. Τότε οἱ Λακεδαιμόνιοι

καταπλεύσανε στή Μυκάλη, όπου στρατοπεδεύσανε και οί Μιλήσιοι, κι' άρχισαν νά προετοιμάζωνται για νά έπιτεθούν κατά τής Σάμου. "Όταν όμως έμαθαν πως έφτασε ό Στρομιδικίδης με πολλή δύναμη, παρατήθηκαν από τό σκοπό τους. Άφου δέ έτσι ενισχύθηκαν οί Άθηναίοι τής Σάμου, και είχανε ένα στόλο από 108 καράδια, πλεύσανε στή Μυκάλη, προπαρασκευασμένοι για ναυμαχία, τήν όποία όμως τώρα αποφύγανε οί Λακεδαιμόνιοι. Έτσι οί Άθηναίοι επέστρεψαν άπραχτοι στή Σάμο.

Στό μεταξύ όμως, οί στρατηγοί στή Σάμο κι' ιδιαίτερα ό Θρασύβουλος, προβλέποντας ότι πλησιάζει ή ώρα που θα γυρίση ό Άλκιβιάδης, έπεισαν τό λαό νά ζητήση με ψήφισμα τήν έπιστροφή του. Έπειτα από αυτό πήγε ό Θρασύβουλος στή Μαγνησία, πήρε τόν Άλκιβιάδη και τόν έφερε στή Σάμο. Μόλις δέ αυτός ήρθε στή Σάμο, συγκάλεσε τους πολίτες σέ συνέλευση και μίλησε με τέτοια πειστικότητα και τόσο επιδειχτικά για τή δύναμή του, ώστε οί Σαμιώτες ένθουσιάστηκαν και τόν εκλέξανε άμέσως στρατηγό και ταυτόχρονα δηλώσανε ότι περιφρονούνε τους έχθρους που τριγυρίζουν δω κοντά, και ότι είναι έτοιμοι νά πάνε με τό στόλο ως τόν Πειραιά για νά τιμωρήσουν τους 400. Άλλά ό Άλκιβιάδης τους έμπόδισε νά κάμουν κάτι τέτοιο και τους είπε ότι δέν πρέπει νά παραβλέπουν τους έχθρους που βρίσκονται κοντά τους και νά στρέφονται ένάντια σέ κείνους που είναι μακριά. Έπειδή δέ ήθελε νά δείξη ότι όλα όσα κάνει, τά κάνει από συμφώνου με τόν Τισσαφέρνη, πήγε πίσω στή Μαγνησία.

Είχε έπιστρέψει από τή Μαγνησία ό Άλκιβιάδης, όταν έφθασαν στή Σάμο οί δέκα πρεσβευτές που έστειλαν οί 400, για νά πουνε τά όσα έγιναν στήν Άθήνα. Στή συνέλευση δέ του δήμου, που έγινε, οί πρεσβευτές θέλησαν ν' αποδείξουν ότι ή πολιτική αλλαγή στήν Άθήνα έγινε για τή σωτηρία τής πατρίδας και προτρέψανε και τους Σαμιώτες νά κάμουν τό ίδιο. Τα λόγια αυτά έξοργίσανε τους πολίτες· αλλά ό Άλκιβιάδης συγκράτησε τό ξεσηκωμένο πλήθος κι' άφου ανάίρεσε τά λεγόμενα των πρεσβευτών τους έστειλε πίσω, άφου τους προέτρεψε νά πείσουν τους 400 όπως εγκαταλείψουν τήν έξουσία κι' αποκαταστήσουν τό πρώτο πολίτευμα.

Κατά τό διάστημα αυτό, ό Τισσαφέρνης, τόν όποιο, μετά τήν επάνοδο του Άλκιβιάδη κατηγορήσαν οί Λακεδαιμόνιοι προς τόν Πέρση βασιληά, ότι συνεργάζεται φανερά με τους Άθηναίους, θέλοντας ν' αποδείξη ψεύτικες τις κατηγορίες, πήρε τό φοινικικό στόλο και πήγε στήν Άσπενδο άφου διέταξε τόν ύπαρχό του Ταμών νά παρέχη στους Λακεδαιμονίους κατά τήν απουσία του τ' αναγκαία τρόφιμα. "Όταν ό Άλκιβιάδης έμαθε ότι ό Τισσαφέρνης βρίσκεται στήν Άσπενδο πήγε κι' αυτός εκεί με 13 καράδια. Άφου δέ σέ λίγο επέστρεψε στή Σάμο δήλωσε ότι κατόρθωσε ν' αποσπάση από τή συμμαχία

των Πελοποννησίων τον φοινικικό στόλο κι' ότι ἔκαμε στενότερες τὶς φιλικὲς σχέσεις μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Τισσαφέρνη.

Μοναδικὴ φροντίδα τοῦ Ἀλκιβιάδη ἦτανε μιὰ: νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἀθήνα. Δὲν ἤθελε ὁμως νὰ γυρίσῃ πίσω μ' ἀδειανὰ τὰ χέρια, καὶ σάμπως νὰ τὸν λυπήθηκαὶ καὶ νὰ τοῦ δώσαν χάρη, ἀλλὰ ἤθελε νὰ ἐπιστρέψῃ γεμιστὸς μὲ δόξα καὶ μὲ λαμπρότητα. Γι' αὐτό, ἐνῶ οἱ φίλοι του, κι' οἱ στρατηγοὶ Θρασύβουλος καὶ Θράσυλλος προπαρασκευάζανε τὰ πνεύματα ὑπὲρ αὐτοῦ στὴν Ἀθήνα, ὁ Ἀλκιβιάδης πῆρε ἀπὸ τὴ Σάμο τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στόλου καὶ ἐγῆκε σὲ καταδίωξη τοῦ ἐχθροῦ. Ἀφοῦ δὲ τὸν συνάντησε, κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 410 π.Χ., δίπλα στὴ Προκόννησο, τὸν χτύπησε μὲ τόλμη καὶ μὲ δύναμη καὶ τοῦ προξένησε τόσο μεγάλη καταστροφή ὥστε ὁ μὲν σύμμαχος τῶν Πελοποννησίων, Συρακούσιος ναύαρχος Ἐρμοκράτης, ἀναγκάστηκε, γιὰ νὰ μὴν αἰχμαλωτιστῆ, νὰ κάψῃ μπροστὰ στοὺς νικητὲς τὸ στόλο του, ὁ δὲ ναύαρχος τῶν Πελοποννησίων Μίνδαρος σκοτώθηκε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κυρίευσαν τὰ πλεονά ἀπὸ τὰ ἐχθρικὰ καράβια⁷.

Ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη δὲν προπαρασκεύασε μονάχα τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀλκιβιάδη στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ τὸν ἀνέβασε καὶ στὴ στρατηγία, δίπλα στὸ Θρασύβουλο καὶ στὸν Κόνωνα. Ἀφοῦ δὲ γύρισε στὴ Σάμο, μοίρασε στοὺς στρατιῶτες τὰ πολεμικὰ λάφυρα καὶ κολάκεψε ὅσο μπορούσε περισσότερο τὸ λαό. Ἀπόχτησε ἔτσι τόση πολλὴ εὐνοία, ὥστε οἱ Σαμιῶτες τοῦ ἔστησαν χάλκινη εἰκόνα στὸ Ἡραῖο⁸. Κατόπιν πῆγε καὶ εἰσέπραξε ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσὸ ἓνα μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ κι' ἀφοῦ κυρίεψε τὴ Μεροπίδα, κατέπλευσε στὴν Πάρο κι' ἀπὸ κεῖ πῆγε γιὰ νὰ κατασκοπεύσῃ τὸ Γύθειο ὅπου ἔμαθε ὅτι κατασκευάζαν οἱ Λακεδαιμόνιοι 30 καράβια⁹. Τέλος ἔφτασε στὸν Πειραιᾶ κι' ἀνέβηκε στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἔγινε δεχτὸς μὲ ζητωκραυγὲς σὰν ἥρωας καὶ σωτήρας τῆς πατρίδας καὶ τροπαιοφόρος στρατηγός. Ἀφοῦ ἔμεινε γιὰ λίγο στὴν Ἀθήνα πῆρε στρατὸ κι' ἔκατὸ καράβια καὶ πῆγε στὴν Ἄνδρο ποὺ εἶχε ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, νίκησε τοὺς Ἀνδριῶτες καὶ τοὺς Λάκωνες, ποὺ ἦτανε μαζί τους, κι' ἐπέστρεψε στὴ Σάμο. Ἐχοντας δὲ ὀρμητήριό του τὴ Σάμο, πολεμοῦσε τοὺς Λακεδαιμονίους¹⁰.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μινδάρου ἀνέλαβε ὁ Λύσανδρος τὴ ναυαρχία τοῦ Πελοποννησιακοῦ στόλου. Ὁ Λύσανδρος πῆρε ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴ Ρόδο κι' ἦρθε στὴν Ἐφεσο ὅπου παράμεινε μὲ 70 καράβια. Στὸ μεταξύ, ὁ Ἀλκιβιάδης, ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ πάῃ στὸν Ἑλλάσποντο, ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ ὁ Θρασύβου-

7. Ξενοφῶντος Ἑλλην.: Α. ε' 28.

8. Πλουτάρχου Ζ. 3.

9. Ξενοφῶντος Ἑλλην.: Α. στ' 2.

10. Ξενοφῶντος Ἑλλην.: Α. δ' 23.

λος, ἄφησε ἐπίτροπό του στή Σάμο τὸν Ἀντίοχο μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ μὴν προδῆ σὲ καμμιά πολεμικὴ ἐνέργεια. Ἀλλὰ ὁ Ἀντίοχος, πού ἐπιθυμοῦσε νὰ δοῦσα-στῆ, ἐπεχείρησε μὲ μιὰ μοίρα στόλου νὰ καταδιώξῃ τὸν Λύσανδρο. Ἀφοῦ δὲ συγκρούστηκαν παρὰ τὸ Νότιο, ὁ Ἀντίοχος ἔπαθε μεγάλη ζημιὰ, ἐφόσον ἔχασε 15 καράβια καὶ πολλοὺς νεκροὺς κι' αἰχμαλώτους. Μόλις τὸ ἔμαθε αὐτὸ ὁ Ἀλκιβιάδης ἔφτασε στὰ γρήγορα στή Σάμο, κι' ἀφοῦ πῆρε ἀπὸ δῶ ὅλο τὸ στόλο ἀνοίχτηκε πρὸς τὴν Ἔφεσο, καὶ προκαλοῦσε τὸ Λύσανδρο σὲ ναυμαχία. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Λύσανδρος δὲν δέχτηκε τὴν πρόκληση, ὁ Ἀλκιβιάδης ξαναγύρισε στή Σάμο.

Ἀφοῦ μαθεύτηκε στὴν Ἀθήνα ἡ ἤττα πού ἔπαθε ὁ στόλος στὸ Νότιο, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδη ἐπωφελήθηκαν τὴν περίσταση, κι' ἄρχισαν νὰ τὸν κατηγοροῦν. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἀπὸ τὴ Σάμο ἦτανε δυσσαρεστημένοι μαζί του, πήγανε στὴν Ἀθήνα κι' ἔλεγαν γι' αὐτὸν πὼς συνεργάζεται μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους κι' ἔχει φιλία μὲ τὸν Φαρνάβαζο, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὁποίου ἐλπίζει μετὰ τὸν πόλεμο, νὰ καθίση στὸ σβέρκο τοῦ λαοῦ¹¹. Τότε πιά κι' ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀφοῦ στὴν Ἀθήνα τὸν κατηγοροῦσαν σὰν ὑπεύθυνο γιὰ τὴν πανωλεθρία τοῦ Ἀντιόχου, στή Σάμο δὲ τὸν ἔδριζαν καὶ τὸν ἐξευτέλιζαν οἱ στρατιῶτες, μπῆκε σ' ἓνα καράβι καὶ πῆγε στή Χερρόνησο¹². Καταδικάστηκε δὲ σὰν προδότης ὁ χθесινὸς σωτήρας τῆς πατρίδας καὶ καθαιρέθηκε ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγῶ.

Κατόπιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκλέξανε 10 καινούργιους στρατηγούς. Ἐνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ Κόνωνας, πῆρε ἐντολὴ καὶ κατέπλευσε στή Σάμο μὲ 20 καράβια κι' ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου πού ἦταν ἐκεῖ. Μὲ τὸ στόλο δὲ αὐτό, πού τὸν ἀποτελοῦσαν 70 καράβια, ἔπλεε δῶ κι' ἐκεῖ, κι' ἐξοικονομοῦσε τ' ἀπαραίτητα γιὰ τὴ διατροφή τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴ διαρπαγὴ καὶ τὴ λεηλασία πού ἔκανε στὶς ἐχθρικές χώρες.

Μετὰ τὸν Λύσανδρο, κι' ἀφοῦ ἔληξε ἡ νόμιμη θητεία του, ἀνέλαβε ναύαρχος τοῦ Σπαρτιατικοῦ στόλου, ὁ Καλλικρατίδας. Αὐτός, χρησιμοποιώντας ὑβριστικὸ τρόπο, παρήγγειλε στὸν Κόνωνα ὅτι θὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ δῶ καὶ στὸ ἐξῆς νὰ μοιχεύῃ τὴ θάλασσα. Πραγματικὰ ὁ Καλλικρατίδας ἔβαλε σ' ἐφαρμογὴ τὸ σχέδιό του, ἄρχισε τὴν καταδίωξη τοῦ Κόνωνα καὶ κατόρθωσε νὰ τὸν ἀποκόψῃ ἀπὸ τὴ βάση του τῆς Σάμου. Τότε ὁ Κόνωνας βρέθηκε σὲ πολλὴ δύσκολη θέση καὶ κατέφυγε μαζί μὲ τοὺς δυὸ συστρατηγούς του, τὸν Λέοντα καὶ τὸν Ἐρασινίδη, στή Μυτιλήνη. Ὁ Καλλικρατίδας ὅμως, πού κυνηγοῦσε ἀπὸ πίσω τὸν στόλο τῶν Ἀθηναίων, τὸν χτύπησε δίπλα σ' ἐκεῖνο τὸ νησί καὶ

11. Διοδώρ. Σικελ.: II. 74.

12. Πλουτάρχ.: βίος Λυσάνδρου 5.

τόν νίκησε κατά κράτος, μόλις δὲ πού μπόρεσε ὁ Κόνωνας μὲ δυὸ καράβια του νὰ ξεφύγη τὴν αἰχμαλωσία.

Ἡ φοβερὴ αὐτὴ καταστροφή, συγκλόνησε τὴν Ἀθήνα, μόλις μαθεύτηκε. Οἱ διοικοῦντες ἐτοίμασαν ἀμέσως καινούργιο στόλο, ἀπὸ 110 καράβια, καὶ τὸν ἔστειλαν στὴ Σάμο. Ἀπὸ κεῖ ὁ στόλος πῆρε δέκα σαμιώτικα καράβια, ὑπὸ τὸ Σαμιώτη στρατηγὸ Ἰππέα, καὶ ἄλλα τριάντα καράβια ἀπὸ τοὺς ἄλλους συμμάχους, καὶ ἔγινε ἔτσι μιὰ ἀξιόμαχη δύναμη μὲ περισσότερα ἀπὸ 150 καράβια. Ἀμέσως ὕστερα, ἄρχισε νὰ καταδιώκη τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ὁποίους καὶ συνάντησε δίπλα στὶς Ἀργινοῦσες. Ἐκεῖ οἱ δυὸ στόλοι συγκρούστηκαν μὲ λύσσα καὶ μετὰ ἀπὸ πολῦωρη ναυμαχία, κατὰ τὴν ὁποία τὰ ὑπὸ τὸν Ἰππέα Σαμιώτικα καράβια, πού κρατοῦσαν τὸ ἀριστερὸ ἄκρο, ἀγωνίστηκαν μ' ἀνδρεία, ὁ Πελοποννησιακὸς στόλος ἔπαθε μεγάλη ζημιὰ. Ὁ ναύρχος Καλλικρατίδας ἔγινε ἄφαντος στὴ θάλασσα καὶ 70 καράβια χαθῆκανε. Μετὰ τὴν νίκη, οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ συγκεντρώθηκαν πάλι στὴ Σάμο, ἀφοῦ ἔνεκα τρικυμίας, οὔτε τὰ ἐπιπλέοντα στὴ θάλασσα πτώματα τῶν σκοτωμένων Ἀθηναίων μπορέσανε νὰ μαζέψουν, οὔτε καὶ νὰ καταδιώξουν τὰ ὑπόλοιπα ἐχθρικά καράβια.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Καλλικρατίδα, οἱ σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων στείλανε πρεσβευτὲς στὴ Σπάρτη καὶ ἀπαιτήσανε τὸ διορισμὸ τοῦ Λυσάνδρου, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ πὼς θὰ συμβάλλουν προθυμότερα στὸν κοινὸ ἀγῶνα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία του. Ἐπειδὴ ὁμως, κατὰ τοὺς νόμους τῆς Σπάρτης, δὲν ἐπιτρέπονταν σὲ κανέναν νὰ ναυαρχήσῃ δυὸ φορές, οἱ Λακεδαιμόνιοι, γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ πράγματα, διόρισαν ναύαρχο τὸν Ἄραχο, καὶ στείλανε μαζί του τὸν Λύσανδρο, σὰν ἐπιστολέα κατὰ τίτλο, ἀλλὰ στὴν οὐσία σὰν πραγματικὸν ναύαρχο καὶ ἀρχηγό. Ἀφοῦ ὁ Λύσανδρος παρέλαθε τὸν στόλο ἀνοίχτηκε πρὸς τὴν Καρία καὶ ἄρχισε νὰ ἐξανδραποδίζῃ τίς πόλεις πού ἦτανε σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ Ἀθηναῖοι λεηλατοῦσαν τὴν χώρα τῶν Περσῶν, τὴν Ἐφεσο καὶ τὴν Χίο¹³. Καὶ ἐπειδὴ, δὲν μποροῦσαν ν' ἀνεχτοῦνε τὴν προσβολὴ πού πάθαιναν μὲ τὸν ἐξανδραποδισμὸ τῶν συμμαχικῶν τους πόλεων, στείλανε 80 καράβια πρὸς τὴν Λάμψακο, τὴν ὁποία εἶχε ἐξανδραποδίσει πρὶν ἀπὸ λίγο, ὁ Λύσανδρος. Τότε οἱ δυὸ στόλοι ναυμαχήσανε δίπλα στοὺς «Αἰγὸς Ποταμούς», καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔπαθαν τέτοια πανωλεθρία, ἣ ὁποία καὶ ἐπεσφράγισε τὴν ἀδυναμία τῆς πατρίδας τους, σταμάτησε δὲ προσωρινὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμο. Στὴ ναυμαχία αὐτὴ διακρίθηκε καὶ ὁ Κλεομήδης, Σα-

13. Ξενοφ. Ἑλλην.: Β. α' 15. Διοδώρ. Σικελ. ΙΓ. 98—99. Πλουτάρχ. «Βίος Λυσάνδρου» 7.

μιώτης από την παράταξη των ὀλιγαρχικῶν, ὁ ὁποῖος συμπολέμησε μὲ τὸ Λύσανδρο κατὰ τῶν Ἀθηναίων¹⁴.

Ἵστερα ἀπὸ τὴν ἤττα στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς, τῆς ὁποίας ἡ διήγησις περιλαμβάνεται στὴ γενικὴ Ἑλληνικὴ ἱστορία, ἐγκατέλειψαν τοὺς Ἀθηναίους ὄλοι οἱ σύμμαχοί τους, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Σαμιῶτες, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἔσφαξαν ὄλους ἐκείνους πού ἐπιχειροῦσαν νὰ προκαλέσουν ἐξεγέρσεις μέσα στὴν πόλη τους, ἐξακολούθησαν νὰ ζοῦνε μὲ τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα. Ἡ ἀφοσίωσις τῶν Σαμιῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, κατὰ τὴν κρίσιμη ἐκείνη περίστασις, τιμᾶει ἰδιαίτερα τὸ χαρακτῆρα τους, ἐπειδὴ δὲν ἔλαβαν καθόλου ὑπόψιν τοὺς τὸν κίνδυνον πού τοὺς ἀπειλοῦσε. Ὁ δὲ Λύσανδρος, ἀφοῦ συγκρότησε στὴν Ἀθήνα τὸ περιδῶντο καθεστῶς τῶν Τριάντα τυράννων, ἔπλευσε μ' ὀλόκληρο τὸ στόλο του στὴν Ἀσία, καὶ μ' εὐκολία ἀποκατάστησε τὴν ὀλιγαρχία στίς διάφορες πόλεις. Σὲ μερικὲς πόλεις τότε ἐξοντώθηκαν οἱ δημοκρατικοὶ πολῖτες, ἐνῶ σὲ ἄλλες σώθηκαν μὲ τὴ φυγὴ. Ἡ Σάμος ὅμως, πού οἱ πολῖτες τῆς δὲν θέλησαν νὰ δεχτοῦνε τὸ Λύσανδρο, ἀποκλείστηκε καὶ πολιορκήθηκε. Καὶ ἀντιστάθηκαν γιὰ κάμποσο καιρὸ οἱ Σαμιῶτες· ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν νὰ συνεχίσουν περισσότερο τὴν ἀντίστασή τους, ἔκαμαν μὲ τὸν Λύσανδρο συνθήκη, συμφωνία μὲ τὴν ὁποία ὑποχρεώθηκε ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς κατοίκους νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ νησί μὲ τὰ ρούχα πού φοροῦσε, ἀφήνοντας τὰ πάντα στὴ διάθεσις τῶν ἀντιπάλων. Ἵστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐξῶσις πού ἔκαμε ὁ Λύσανδρος, προσκάλεσε τοὺς φυγάδες πού ζοῦσαν στὴν Ἀθήνα καὶ ἄλλοι, καὶ τοὺς παρέδωσε τὴν πόλιν, ἀφοῦ συγκρότησε, κατὰ τὸν πρῶτον χρόνον τῆς 94ης Ὀλυμπιάδας, δηλαδὴ τὸ 402 π.Χ., τὴν ἀρχὴ 10 ἀρχόντων, ὑπὸ τὸν Λακεδαιμόνιον Θώρακα, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἀρμοστή. Κατὰ τὴν παραμονὴν του στὴ Σάμον, ὁ Λύσανδρος ὀργάνωσε μουσικοὺς ἀγῶνας, στοὺς ὁποίους ὁ Νικήρατος ἀπὸ τὴν Ἡρακλεία νίκησε τὸν νεαρὸ τότες Ἀντίμαχον¹⁵.

Μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Σάμου, σταμάτησε γιὰ λίγο ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ἡ ἀπώλεια ὅμως τῆς Σάμου προξένησε τόση θλίψιν στοὺς Ἀθηναίους, ὥστε στείλανε πρεσβευτῆς, καὶ παρεκάλεσαν τὸν Λύσανδρον νὰ τοὺς ἀφήσῃ τὴν πιστὴν ἐκείνην σύμμαχον. Ὁ ἀγέρωχος ὅμως νικητῆς δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβῃ, πῶς ἓνας λαὸς, πού δὲν κυβερνάει τὸν ἑαυτό του, ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ διοικῆ ἄλλους. Κι' ἀπάντησε στοὺς πρεσβευτῆς μὲ σαρκασμὸν: «Ὁ τ α ν α ὕ τ ο ἰ ο ὕ κ ἦ τ ε, τ ὅ τ ε κ α ἰ ἄ λ λ ο υ ς ἔ χ ε ι ν ζ η τ ε ἰ τ ε ι:» Ἀπὸ αὐτὸ βγήκε καὶ ἡ παροιμία «Ὁ α ὕ τ ὅ ς α ὕ τ ὀ ν

14. Ξενοφ. Ἑλλην. Β. α' 113. Λυσ.: κατὰ Ἑρατοσθ. 15. Πλουτάρχ. «Βίος Λυσάνδρου» 11.

15. Πλουτάρχ.: «Βίος Λυσάνδρου» 18.

οὐκ ἔχει καὶ Σάμον θέλει»¹⁶.

Μετὰ τὸν ἑκπατρισμὸ τῶν δημοκρατικῶν ἀπὸ τῆ Σάμο, οἱ ὀλιγαρχικοὶ ποῦ ἔμειναν στὸ νησί, καταντήσανε σὲ τέτοιο ἐξευτελισμὸ καὶ πέρασε σὲ τὴν δουλοπρέπεια, ὥστε τῆ γιορτῆ «τῶν Ἡραίων» τῆ μετωνόμασαν σὲ «Λυσάνδρια»¹⁷, ἀφοῦ πιά εἶχε ἀναχωρήσει ὁ Λύσανδρος ἀπὸ τῆ Σάμο. Ἀναθέσανε ἐπίσης στὸν ποιητὴ Χοιρίλο νὰ γράψῃ ὕμνους καὶ παιᾶνες γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποῦ ὑπῆρξεν ὁ αἷτιος τῶν κακῶν γι' αὐτοῦς¹⁸. Ἕνας παιᾶνας ποῦ τραγουδοῦσαν πρὸς τιμὴ του ἄρχιζεν ἔτσι:

*Τὸν Ἑλλάδος ἀγαθέας στρατηγὸν εὐρυχώρου Σπάρτας
ὕμνήσομεν, ὦ ἰὴ παιᾶν*

Ἄλλὰ καὶ ἄγαλμα τοῦ στήσανε στὴν Ὀλυμπία, μὲ 2 ἐπιγράμματα. Τὸ ἕνα ἀφοροῦσε κείνους ποῦ τὸ ἔστησαν κι' ἔλεγε:

*Ἐν πολυθάκτω τεμένει Διὸς ὑψιμέδεντος
ἔστηκ' ἀναθέντων δημοσία Σαμίων*

τὸ ἄλλο, τὸ ἀναφερόμενο στὸ Λύσανδρο, ἔλεγε:

*ἄθνατον πάτραν καὶ Ἀριστοκρίτῳ κλέος ἔργων
Λύσανδρ' ἐκτελέσας, δόξαν ἔχεις ἀοετᾶς¹⁹*

Αὐτὰ ἔγιναν τότε στὴ Σάμο. Ἄλλὰ σὲ ἄλλες πόλεις προχωρήσανε περισσότερο, ἀφοῦ φτάσανε στὸ σημεῖο νὰ χτίσουν θωμούς στὸ Λύσανδρο σὰν νὰ ἦταν θεὸς καὶ νὰ τοῦ προσφέρουν θυσίες, ἀποκαλώντας τον σπιτήρα τῆς πατρίδας. Ὅστόσο δὲν ἀξίζουσαν τῆ συγγνώμη μας αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ποῦ κολακεύανε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀφοῦ μὲ τ' ἀγάλματα καὶ τοὺς θωμούς ἐξαγοράζανε τὴν ἡσυχία, ποῦ τοὺς ἦταν ἀπαραίτητη ὕστερα ἀπὸ ἕνα αἵματηρὸ καὶ πολύχρονο πόλεμο; Καὶ δὲν πρέπει νὰ τοὺς συχωρέσουμε ἀφοῦ κολακεύανε ἀναγκαστικὰ ἐκεῖνον, ποῦ μετὰ τὴν ἦττα στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς, ἦταν ὁ ἀληθινὸς κυρίαρχος ὅλης τῆς Ἑλλάδας;

16. Ἀποστ. Παροιμ. 11, 5. Δίων. Χρυσ. 71, 5.

17. Ἡσύχιος: στὴ λέξη: «Λυσάνδρια».

18. Ἀθην. Πρεσβ. Χριστ. 4, 81.

19. Πausan. Z. 13.

Κατάλυση τῆς ἀρχῆς τῶν δέκα. Ἐπιδρομές τῶν ἀντιμαχομέ- νων στόλων.

Ἡ ἐξουσία πού ἐγκατέστησε ὁ Λύσανδρος στή Σάμο δὲν μπορούσε νὰ κρατήσῃ γιὰ πολὺ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὁ τυραννικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο κυβερνοῦσαν οἱ δέκα, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἐνέργειες τῶν φυγάδων ἀπὸ τὴ Σάμο, ὑποσκάδανε βαθιὰ τὸ ἐτοιμόρροπο ἐκεῖνο οἰκοδόμημα. Ἐπὶ δέκα συνεχῆ χρόνια οἱ δύστυχοι Σαμιῶτες ὑπομείνανε σὰν εἴλωτες, τὸ τυραννικὸ καθεστῶς τῶν δέκα. Κατόπιν ἀνασάνανε λιγάκι, ὅταν πέρασε γιὰ μικρὸ διάστημα ἡ Σάμος στὴν ἐπιρροή τῶν Ἀθηναίων.

Ὅταν ὁ Κόνωνας κατόρθωσε νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς, κατέφυγε στὸ βασιλεῖα τῆς Κύπρου Εὐαγόρα. Αὐτός, ἐπειδὴ θαύμαζε τὴν Ἀθήνα, ἀκόμα καὶ σὰ χάλια πού εἶχε φτάσει, μεσίτευσε στὸ μεγάλο βασιλεῖα γιὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἐναντίον τῆς θαλασσοκρατορίας τῶν Πελοποννησίων. Ἡ μεσολάβηση τοῦ Εὐαγόρα πέτυχε, καὶ σὲ λίγο ὁ Κόνωνας ἀναδείχτηκε ἀρχηγὸς μιᾶς μοίρας Περσικοῦ στόλου. Ἄρχισε λοιπὸν νὰ καταδιώκῃ τὸ στόλο τῶν Πελοποννησίων καὶ ἀφοῦ τὸν πέτυχε κοντὰ στὴν Κνίδο, τὸν χτύπησε καὶ τὸν κατατρόπωσε. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴ νίκη, ὅλες οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις ἐτοιμάστηκαν γιὰ ν' ἀποτινάξουν τὸ βαρὺ ζυγὸ τῆς Σπάρτης. Ὁ Κόνωνας ἀφοῦ ἦρθε στὴ Σάμο, κατέλυσε τὴν Ἀρχὴ τῶν δέκα κι' ἔδωξε τὶς Σπαρτιατικὲς φρουρές. Οἱ δὲ Σαμιῶτες, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη, ἔστησαν στὸ Ἡραῖο χάλκινη τὴν εἰκόνα του¹. Ἀλλὰ μόλις ἔφυγε ὁ Κόνωνας κι' ἐνῶ ἀκόμα γιορτάζανε γιὰ τὶς ἀλλαγὲς πού ἔγιναν, φτάσανε στὴ Σάμο τρεῖς Σπαρτιατὲς στρατηγοί, ὁ Εὐδόκιμος, ὁ Διφίλας καὶ ὁ Φιλόδικος, μ' ἑφτά καράβια, κι' ἀφοῦ κατέλυσαν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, ἀποκατέστησαν τὸ ὀλιγαρχικόν. Ἡ Σάμος τότε παρουσίαζε τὸ λυπηρὸ φαινόμενον μιᾶς χώρας, πού θρίσκειται ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀντίπαλες φατρίες, κι' εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἐξυπηρετῇ πότε τὴ μιὰ καὶ πότε τὴν ἄλλη ἀπὸ αὐτές, καὶ νὰ ἐξαντλῇ ἔτσι μάταια τὶς δυνάμεις τῆς. Λίγο ἀργότερα, κατέπλευσε στὴ Σάμο ἄλλος Σπαρτιατῆς στρατηγός, ὁ Τελευτίας, ὁ ὁποῖος πῆρε ἀπὸ δῶ μὲ τὴ βία καράβια γιὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, κουρευλιάζοντας ἔτσι καὶ τ' ἀπομεινάρια ἀπὸ τὴν ἀρχαία δύναμη τοῦ νησιοῦ.

1. Πυρσαν. Ζ. 3.

Ὡστόσο, ἔφτασε τὸ μοιραῖο τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὅσες φορές μάχονται ἀναμεταξύ τους δυὸ ἀδελφοὶ λαοί, δὲν κατορθώνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ χαλκίφουν τὶς ἀλυσίδες τους. Ἐγινε ἔτσι τὸ 388 π. Χ. ἡ αἰσχρὴ Ἀνταλκίδεια εἰρήνη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Σάμος, πού πάλεψε τόσο σκληρὰ γιὰ τὴν ἐλευθερία, παραδόθηκαν στὴν Περσία καὶ ἀποτελέσανε ξεχωριστὴ σατραπία, ἡ ὁποία πλήρωνε στὸ μεγάλο βασιλεῖα φόρο ὑποτελείας 400 τάλαντα².

Ἀλλὰ τὰ τόσα θάσανα τῆς Σάμου, τὰ μεγαλώνανε μὲ τὶς συνεχεῖς ἐπιδρομὲς τους οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοί. Τὸ 484 π.Χ. ὁ στρατηγὸς Χαθρίας πού ἔπλεε ὀλόγυρα ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ ἐπιθυμοῦσε νὰ καταλάβῃ τὸ λιμάνι της, ἔκαμε τὸ ἑξῆς στρατήγημα γιὰ νὰ ξεγελάσῃ τὰ Περσικὰ καράβια πού τὸ φύλαγαν. Ἐστειλε μιὰ μοῖρα τοῦ στόλου του καὶ προκαλοῦσε τοὺς Πέρσες σὲ ναυμαχία, αὐτὸς δὲ μὲ τὰ πολλὰ καράβια του παραφύλαγε κρυμμένος καὶ περίμενε νὰ βγοῦν οἱ Πέρσες γιὰ νὰ καταλάβῃ μ' αἰφνιδιασμὸ τὸ λιμάνι. Ἐτσι κατάφερε ὁ Χαθρίας καὶ μπῆκε στὸ λιμάνι· δὲν ὠφελήθηκε ὅμως καὶ πολὺ μὲ αὐτό, γιατί οἱ ἀνάγκες τοῦ πολέμου ἀπαιτοῦσαν τὴν παρουσία τοῦ στόλου σὲ ἄλλα μέρη³. Ὑστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ ὁ Ἴφικράτης, πού στάλθηκε νὰ χτυπήσῃ τὴ Νίσο, πέρασε ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ τὴν ἐλεηλάτησε. Κι' ἀφοῦ φόρτωσε τὰ κλεμμένα στὰ καράβια του, πῆγε στὴ Δῆλο. Οἱ Σαμιῶτες τότε στείλανε πρεσβευτὲς στὸν Ἴφικράτη γιὰ νὰ τοῦ ὑπενθυμίσουν τὶς ὑπηρεσίες πού πρόσφερε πάντοτε ἡ Σάμος στοὺς Ἀθηναίους, καὶ νὰ τοῦ ζητήσουν νὰ τοὺς ἐπιστρέψῃ τὰ κλεμμένα. Ὁ Ἴφικράτης ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ τὰ δώσῃ πίσω, ἔδειξε ὅμως στοὺς πρεσβευτὲς ἕνα ψεύτικο γράμμα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, στὸ ὁποῖο δῆθεν τοῦ ἔγραφαν νὰ φύγῃ ἀπὸ καὶ ἀμέσως. Κι' ἀφοῦ τοὺς ἀποχαιρέτησε μὲ χαμόγελα, πῆγε σ' ἕνα ξερονήσι καὶ ἔμεινε μιὰ νύχτα καὶ μιὰ μέρα. Κι' ἐνῶ οἱ Σαμιῶτες, πού ἤξεραν ὅτι ὁ Ἴφικράτης βρίσκεται στὴ **Δῆλο, ζούσαν ἀνύποπτοι** στὴν πόλη ἢ εἶχαν διασκορπιστεῖ ἔξω στὸ νησί, ξαφνικὰ ὁ πανοῦργος στρατηγὸς παρουσιάστηκε στὴ Σάμο καὶ τὴ λαφυραγώγησε χειρότερα ἀπὸ τὴν προηγούμενη φορά⁴. Ἡ τέτοια διαγωγή τῶν Ἀθηναίων, ὕστερα ἀπὸ τὰ κακὰ πού πάθανε οἱ Σαμιῶτες, ἐπειδὴ ἔμειναν πιστοὶ σ' αὐτούς, δὲν ἦταν βέβαια ἡ κατάλληλη πληρωμὴ. Αὐτὴ ὅμως ἦταν ἡ κατάσταση κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἂν καὶ συμπεριφέρονταν ἐχθρικὰ πρὸς τοὺς Σαμιῶτες, δὲν λησιμονοῦσαν ὅμως καὶ τὴ στρατηγικὴ σημασία πού ἔχει αὐτὸ τὸ

4. Πολυαίν. Στρατηγ. Γ. 9.

2. Ξενοφ. Ἑλλην.: ΣΤ' 28 καὶ συνέχ.

3. Front. Strateg. I. 4. 14.

νησί. Γι' αὐτὸ δ' Ἴσοκράτης, ὅταν πρότρεπε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταλάβουν ἐλόκληρο τὸ νησί, πού τὸ φρουροῦσε ὁ Κυπρόθεμις, ὁ ὁποῖος διορίστηκε διοικητὴς τῆς Σάμου ἀπὸ τὸν Πέρση ὑπαρχο Ἰγράνη⁵, ἀνάπτυσε μ' εὐγλωττία τὰ πλεονεχτήματα πού θὰ εἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τὴν κατοχὴ τῆς Σάμου καὶ τῶν δυὸ ἄλλων νησιῶν, τῆς Χίου καὶ τῆς Ρόδου.

«Ἐὰν μὲν ὁ βάρβαρος ἐρωμενεστέρωσ κατάσχη τὰς πόλεις τὰς ἐπὶ θαλάττῃ, φρουράσ μείζουσ ἐν αὐταῖς ἢ νῦν ἐγκαταστήσας ταχ' ἂν καὶ τῶν νήσων, αἱ εἰσι περὶ τὴν ἡπειρον, οἷον Ρόδος καὶ Σάμο; καὶ Χίος, ἐπὶ τὰς ἐκείνου τόχας ἀποκλείναιεν· ἦν δ' ἡμεῖς αὐτὰς πρότεροι καταλάβομεν, εἰκὸς τοὺς τὴν Λυδίαν καὶ Φρυγίαν καὶ τὴν ἄλλην τὴν ὑπερκείμενην χώραν οἰκοῦντας, ἐπὶ τοῖς ἐντεῦθεν ὀρμωμένοις εἶναι. Δι' ὃ δεῖ σπεύδειν καὶ μηδεμίον ποιῆσθαι διατριβήν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅτερο οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἐκείνοι γὰρ ὑστερήσαντες τῶν βαρβάρων κοὶ προσέμνοί τινὰς τῶν συμμάχων, ἠναγκάσθησαν ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς κινδυνεύειν ἐξόν αὐτοῖς προτέροις διαβάσιν εἰς τὴν ἡπειρον μετὰ πάσης τῆς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως ἐν μέρει τῶν ἔθνων ἕκαστον χειρώσασθαι. Ἡμεῖς δ' ἂν σωφρονῶμεν, ἐξαοχῆς φυλαξόμεθα καὶ πειρασόμεθα φθῆναι περὶ τὴν Λυδίαν καὶ περὶ τὴν Ἰονίαν στρατόπεδον ἐγκαταστήσαντες, εἰδότες ὅτι καὶ βασιλεὺς οὐχ ἐκόντων ἄρχει τῶν ἡπειρωτῶν, ἀλλὰ μείζω δύνάμιν περὶ αὐτὸν ἕκαστων αὐτῶν ποιησάμενος· ἢς ἡμεῖς ὁπόταν κρείττω διαβιβάσωμεν, ὃ βουλευθέντες ραδίως ἂν ποιήσαιμεν, ἀσφαλῶσ ἄπασαν τὴν Ἀσίαν καρπωσόμεθα»⁶

Οἱ Ἀθηναῖοι συμφωνοῦσαν μὲ αὐτὲς τὶς ἰδέες τοῦ μεγάλου ρήτορα. Ἐστειλαν λοιπὸν τὸν Τιμόθεο τοῦ Κόνωνα μὲ χίλιους ἦ, καθὼς λέει ὁ Πολύαινος, μὲ ἐφτακόσους μισθοφόρους, γιὰ νὰ κατακτήσουν τὴ Σάμο. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ μισθοφόροι δὲν πληρώνονταν κανονικά, δὲν ἔκαναν καλὰ τὴ δουλειά τους. Ὁ Τιμόθεος τότε, γιὰ νὰ καλυτερέψῃ τὴν κατάσταση τοῦ μισθοφορικοῦ του στρατοῦ, κατέφυγε στὸ ἐξῆς στρατήγημα: Ἄρχισε νὰ μαζεύῃ ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο τοὺς καρποὺς καὶ τὰ προϊόντα, καὶ νὰ τὰ πουλᾷ στοὺς Σαμιῶτες. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτοὶ ὑποφέρανε πολλὰ θάσανα ἀπὸ τὴν κατοχὴ τῶν Ἀθηναίων, συμποτάρανε τὴν παραγωγὴ. Τὸ γεγονός αὐτὸ καὶ ἡ μεγάλη κατανάλωση τροφίμων, πού ἔκαναν οἱ ξένοι πού ἔρχονταν στὴ Σάμο, εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάντληση τῶν εἰδῶν διατροφῆς στὸ στρατόπεδο τοῦ Τιμοθέου. Τότε ὁ Τιμόθεος διέταξε, ὅπως οἱ μὲν πωλήσεισ τῶν σιτηρῶν γίνονται ἀπὸ «μέδιμνο» καὶ πάνω, τοῦ δὲ λαδιοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὑγρῶν, ἀπὸ «μετρητῆ» καὶ πάνω. Ἐπίσης ἀπαγόρεψε τὴ χρησιμοποίηση τῶν χερσίμυλων στὰ σπίτια καὶ διέταξε νὰ γί-

5. Δημοσθ.: «ὕπερ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων». Ἄρποκρ. στὴ λέξη: «Κυπρόθεμις».

6. Ἴσοκράτ.: Πανηγυρ. 48.

νεται άπάνω στους λόφους τὸ ἄλεσμα τοῦ σιταριοῦ. Μὲ τίς διαταγὲς αὐτὲς πέτυχε ὁ Τιμόθεος τὸ σκοπὸ του, γιατί οἱ ταξίαρχοι κι' οἱ λοχαγοὶ μπορούσαν ν' ἀγοράζουν «χοντρικά» μὲ τὸ μέδιμνο καὶ μὲ τὸ μετρητῆ καὶ νὰ μοιράζονται ἀνάλογα στους στρατιῶτες τους, ἐνῶ οἱ ξένοι ποὺ δὲν μπορούσαν ν' ἀγοράζονται σὲ μεγάλη ποσότητα, ἀναγκάζονταν νὰ κουβαλᾶνε ἀπέξω τὰ τρόφιμά τους, κι' ὅποτε θ' ἀναχωροῦσαν, ἂν εἶχαν τίποτα περισσεύματα, τὰ πουλοῦσαν στους στρατιῶτες⁷. Ἔτσι κατόρθωσε ὁ Τιμόθεος νὰ μισθοδοτήση καὶ νὰ καλοθρέψῃ τὸν στρατὸ του, μὲ τὸν ὁποῖο μπόρεσε καὶ κυρίεψε τὴν πόλη τῶν Σαμιῶν. Κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Σάμου παραλίγο νὰ χτυπηθῆ ὁ στρατηγὸς αὐτὸς ἀπὸ ἓνα καταπελτικὸ βέλος⁸. Ἡ ἄλωση τῆς Σάμου ἀπὸ τὸν Τιμόθεο, θεωρήθηκε μεγάλο κατόρθωμα, ξανάφερε δὲ αὐτὴν κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων⁹.

Μὲ τίς νέες νίκες πῆραν ἀγέρα τὰ μυαλὰ τῶν Ἀθηναίων, κι' ἄρχισαν νὰ καταπιέζουν τοὺς συμμάχους τους. Ἡ ταχτική τους αὐτὴ καὶ ἡ ἀλαφράδα τοῦ στρατηγοῦ Χάρητα, ποὺ πρότεινε νὰ λαφυραγωγῆσουν τὰ πλούτη τῶν συμμάχων, προκάλεσαν τὴν ἐξέγερση τῶν συμμαχικῶν πόλεων κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τοῦ 359—356 π.Χ. Οἱ Σαμιῶτες καὶ κατὰ τὴν περίσταση αὐτὴ ἔμειναν πιστοὶ στους Ἀθηναίους, καὶ γι' αὐτὸ οἱ ἐξεγερμένοι σύμμαχοι χτύπησαν μὲ μεγάλες δυνάμεις τὴν Σάμο, πολιορκῆσαν ἀπὸ στερεὰ κι' ἀπὸ θάλασσα τὴν πόλη καὶ ρήμαξαν ὅλο τὸ νησί. Ὅταν ὁμως ἔμαθαν πὼς οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ Χάρης, Τιμόθεος καὶ Ἴφικράτης κατευθύνονται μὲ 60 καράβια πρὸς τὸ Βυζάντιο, ἔλυσαν τὴν πολιορκία τῆς Σάμου καὶ τρέξανε νὰ βοηθήσουν τὸ ἀπειλούμενο αὐτὸ μέρος¹⁰. Αὐτὰ τὰ γράφει ὁ Διοδώρος ὁ Σικελιώτης. Ὅμως, ὁ Κορνήλιος Νέπωσ ἀναφέρει ὅτι καὶ ἡ Σάμος ἐξεγέρθηκε τότε μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους συμμάχους τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅτι πολιορκήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς¹¹. Ἀλλὰ μεῖς θεωροῦμε πιὸ σωστὴ τὴν ἀφήγηση τοῦ Διοδώρου, ἐπειδὴ ταιριάζει μᾶλλον μὲ τὴ διαγωγή ποὺ ἔδειξαν καὶ πρωτύτερα οἱ Σαμιῶτες. Ἴσως νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὰ τὰ γεγονότα καὶ τὸ παρακάτω ψήφισμα, ποὺ βρέθηκε τὸ 1876 στὶς ἀνασκαφὲς ποὺ ἔγιναν γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, κι' εἶναι λιγάκι κατεστραμμένο:

«Ἐδοξεν τῇ βολῇ καὶ τῷ δήμῳ, Πανδιονίς ἐπρουτάνευε, ἈγύροροςΚ... ἐγραμμάτευε... ἦρχε, Καλλίας Ὁαθεν ἐπεστάται, Κηφισοφῶν... εἶπεν... εἰσὶν ἄνδρες ἀγαθοὶ περὶ Ἀθηναίοις καὶ ἀπ... ὁ δῆμος ἐψηφίσαστο ὁ Ἀθη-

7. Πολυαίν.: Στρατηγ. 1, 9, 10. Ἀριστ. Ἄνω. Οἶκον. 24.

8. Πλουτάρχ.: Τιμοθ. ἀποφθέγματα.

9. Δεινάρχ.: «λογ. κατὰ Δημοσθένη» 1.

10. Διοδ. Σικελ. ΙΣΤ' 21.

11. Κορνηλ. Νέποτα: «Βίος Τιμοθέου» 2.

ραιων τῷ δήμῳ τῶν Σαμίων... αὐτοὶ κελεύουσιν εἰς Λακεδαιμονα ὄν τινα... δέονται Ἀθηναίων συνπράττειν πρὸς ἐλευθεριαν... συνπραττόντων τοῖς Σαμίσις ὅτι ἂν δύνωνται ἀγαθόν... ἐκείνων, ἐπαινόσι δὲ Ἀθηναῖοι Ἐφεσίος καὶ Νοτιῆς... Σαμίων τὸς ἐλθόντας, προσαγαγὲν δὲ τὴν πρᾶσβειαν τῶν Σαμίων εἰς τὸν δῆμον χρηματίσασθαι ἂν δὲ τὸ δέωνται, καλέσαι δὲ καὶ ἐπὶ δεῖπνον τὴν πρᾶσβειαν τῶν Σαμίων εἰς τὸ πρυτανέον εἰς αὖριον Κηφισοφῶν εἶπε, τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ τῇ βολῇ ἐψηφίσασθαι δὲ Ἀθηναίων τῷ δήμῳ κύρια εἶναι τὰ ἐψηφισμένα πρότερον περὶ Σαμίων, καθάπερ ἢ βολῇ προβολεύσασα εἰς τὸν δῆμον ἐξήνεγκεν· καλέσαι δὲ τὴν πρᾶσβειαν τῶν Σαμίων ἐπὶ δεῖπνον ἐς τὸ πρυτανέον ἐς αὖριον»¹²

Ὅμως, ὅπως καὶ νὰ εἶναι, ἡ Σάμος δὲν εἶχε πλέον τῆ δύναμη νὰ παραμείνη ἀνεξάρτητη, καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ θρίσκειται κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων. Ἔστησαν δὲ στὸ Ἡραῖο χάλκινο ἀνδριάντα τοῦ Τιμοθέου, γιὰ νὰ μὴν ξεχαστῇ ποτέ, ὅτι αὐτὸς κυρίευσε τὴν Σάμο¹³.

Οἱ Ἀθηναῖοι, γιὰ ν' ἀπαλλάξουν τὴν πόλη τους ἀπὸ πολλὰ φιλοτάραχα στοιχεῖα, πῆραν τὴν ἀπόφαση, κατὰ τὸν πρῶτο χρόνο τῆς 107ης ὀλυμπιάδας, δηλ. τὸ 352 π.Χ., κι' ἐπὶ ἄρχοντος Ἀριστοδήμου, καὶ στείλανε 2.000 κληρούχους ἀποίκους στὴ Σάμο¹⁴, παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη τοῦ γενναίου Κυδία, ὁ ὁποῖος μάταια προσπάθησε, μὲ μιὰ σειρὰ ἐπιχειρήματα, ν' ἀποτρέψῃ τοὺς συμπολίτες του ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐνέργεια¹⁵. Ἀνάμεσα στοὺς κληρούχους ἦτανε κι' ὁ Νεοκλῆς, ὁ πατέρας τοῦ φιλόσοφου Ἐπικούρου, ὁ ὁποῖος ἔτσι πέρασε τὰ νεανικά του χρόνια στὴ Σάμο, ὅπου καλλιεργοῦσε τὸν οἰκογενειακὸ τους κλῆρο καὶ παρακολουθοῦσε τὰ μαθήματα τοῦ πλατωνικοῦ Παιμφίλου. Ἀργότερα, γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν οἰκογένειά του ὁ Ἐπίκουρος ἐργάστηκε σὰν δάσκαλος στὴ Σάμο, καὶ κατόπιν πῆγε στὴν Ἀθήνα. Ὁ Τίμων, κοροῖδεύοντας τὸν Ἐπίκουρο, ἔλεγε:

*ῥστατος αὖ φυσικῶν καὶ κύντατος ἐκ Σάμου ἐλθὼν
γραμματῆς διδασκαλίδης, ἀναγωγότατος πάντων*¹⁶

Κατὰ πᾶσα πιθανότητα, μετὰ τὴν πρώτη ἀποστολὴ ἀποίκων, ἐπακολούθησε ἀργότερα καὶ δεύτερη. Φαίνεται δέ, πὼς ὅλοι αὐτοὶ ποὺ ἤρθανε στὴ Σάμο,

12. Ἀθηναίου τομ. Ε', τευχ. α', σελ. 92.

13. Πausan. Ζ. 3.

14. Διοδώρ. Σικελ. ΙΗ 16. — Μπέχτ. Ι. σ. 560.

15. Ἀριστοτέλ. Ρητορ. Β. 6.

16. Διογένης Λαέρτ.: στὸ βίβιο Ἐπικούρου 1.

ἦτανε τὰ περιτρίμματα καὶ τὰ κατακάθια τῆς Ἀττικῆς. Ἄφου προξένησαν πολλὰ κακὰ στοὺς Σαμιῶτες, τελικὰ τοὺς διώξανε κι' ἀπὸ τὴν πατρίδα τους¹⁷. Ἄπὸ δῶ βγήκε ἡ παροιμία «Ἄ τ τ ι κ ὸ ς π ἄ ρ ο ι κ ο ς», ποὺ τὴ λέγανε γιὰ τοὺς μοχθηροὺς καὶ κακότροπους ἀνθρώπους¹⁸.

---

17. Ἡρακλείδ. Πολιτ. Σαμίων 1.

18. Ζηνοβ. Παροιμ. Β. 40.

Ἡ Σάμος ἐπὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν διαδόχων του

Ἐδερναν, λοιπόν, τὴ Σάμο ὅλες οἱ συμφορές, τὶς ὁποῖες γεννάει ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὅποτε φάνηκε ὁ καινούργιος ἐχθρός, τὸν ὁποῖο προπαρασκευάσαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνας, δηλαδὴ ὁ Φίλιππος ὁ Μακεδόνας.

Ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ ἔργου μας ἡ ἐξιστόρηση τοῦ τρόπου καὶ τῶν μέσων, πὺ χρησιμοποίησε τὸ κοφτερὸ ἐκεῖνο μυαλό, γιὰ νὰ ξαπλώσῃ τὴν κυριαρχία του πάνω σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Σπάρτη, πὺ ἐξαντλήθηκε στοὺς πολέμους τῆς πρὸς τὴ Θήβα, ἢ Ἀθήνα, πὺ εἶχε παρακμάσει, κι' οἱ ἄλλες πόλεις, πὺ εἶχαν ἐξασθενήσει, δὲν μπορούσαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκτέλεση τῶν σκοπῶν τοῦ «μεγαλεπηθόλου» βασιλεῦς τῆς Μακεδονίας. Οἱ «φιλιππικοὶ» λόγοι τοῦ Δημοσθένη, καὶ τὰ ρητορεύματα τῶν ἄλλων προβλεπτικῶν ἀντρῶν, δὲν ἦτανε ἱκανὰ γιὰ νὰ ξανανάψουν τὴ σβυσμένη πιά στὶς καρδιὰς τῶν Ἑλλήνων, φλόγα τῆς ἐλευθερίας. Κι' ἔτσι, ἡ Μακεδονικὴ κατεβασιὰ προχωρόντας σιγά - σιγά, κατάκλυσε τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δὲ Σάμος, πὺ εἶχε καταστήσει ἐξάρτημα τῆς Ἀθήνας, παρακολουθοῦσε ἀπὸ κοντὰ ἐκείνη τὴν πόλη.

Ὅταν, μετὰ τὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας, τὸ 338 π. Χ., ὑποδουλώθηκε ἡ Ἑλλάδα στὸ Φίλιππο, τὴν ἴδια τύχη εἶχε καὶ ἡ Σάμος. Οἱ Μακεδόνες τότες ἐγκατέστησαν στρατιωτικὴ φρουρὰ στὴν πόλη τῆς Σάμου, καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ διαρκὴ ὑποταγὴ τῆς, πῆραν ὀμήρους πολλοὺς νέους. Ἀλλὰ οἱ Σαμιῶτες, παρὰ τὴν ὀμηρία τῶν παιδιῶν τους δὲν ὑπομείνανε, κι' ἀφοῦ ξεσηκώθηκαν, ἐδιωξαν τοὺς στρατιῶτες τοῦ Φιλίππου¹.

Ἔτσι ἡ Σάμος ἔμεινε πάλι ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους, πὺ ἦτανε ὑποτελεῖς στοὺς Μακεδόνες. Μετὰ δὲ τὸ θάνατο τοῦ Φιλίππου, ὁ Ἀλέξανδρος, θέλοντας νὰ κολακέψῃ τοὺς Ἕλληνας, ὑποσχέθηκε αὐτονομία καὶ δημοκρατικὸ πολίτευμα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ἄφησε δὲ στὴν Ἀθήνα τὴ Σάμο, γιὰ τὴν τύχη τῆς ὁποίας ἔγραφε μὲ ὑπουλη μετριοφροσύνη:

«Ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ὑμῖν ἐλευθέρων πόλιν ἔδωκα καὶ ἔνδοξον· ἔχετε δι' αὐτὴν λαβόντες παρὰ τοῦ τότε κυρίου καὶ πατρὸς ἐμοῦ προσαγορευομένου»²

1. Σουΐδας : στὴ λέξη «ὀμηρέω».

2. Πλούταρχ. : στὸ «Βίῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου» 28 — Διόδωρ. Σικ. 17. 24 — Ἀρριανῶδ : Ἀνάβαση Ἀλεξάνδρου Α. 18.

Ἄλλὰ καὶ τότε δὲν ἔπαυσε νὰ ὑποφέρῃ τὰ θάσανα τῶν στρατιωτικῶν ἐπιδρομῶν, τὸ πολύπαθο αὐτὸ νησί.

Κατὰ τὴν ἐκστρατεία του στὴν Ἀσία ὁ Ἀλέξανδρος, ἔφθασε στὴν Ἔφεσο ἀπὸ δῶ ἔστειλε, στὶς κατεχόμενες ἀπὸ τοὺς Πέρσες Ἴωνικὲς πόλεις, τὸν Ἀντίοχο, γιὰ νὰ καταλύσῃ τὶς ὀλιγαρχίες, καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ στὴν κάθε πόλιν τοὺς νόμους τῆς. Ἐκεῖνος δέ, πῆγε μὲ τὸν ὑπόλοιπο στρατὸ του καὶ κατέλαβε τὴ Μίλητο. Τότε ὁ Περσικὸς στόλος, ποὺ εἶχε συνολικὴ δύναμη 300 καράδια, βγήκε ἀπὸ τὴ Μυκάλῃ ὅπου ἦτανε προσορμισμένος, καὶ ἔπλεε, προκαλώντας σὲ ναυμαχία τὸ Μακεδονικὸ στόλο, ποὺ βρισκότανε στὴ Λάδη. Ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ νὰ προκαταλάβῃ τοὺς Πέρσες, ἔστειλε τὸ Φιλῶτα μὲ τὸ ἱππικὸ του στὴ Μυκάλῃ, ταυτόχρονα δὲ τὰ καράδια του ἐμπόδιζαν τὸν Περσικὸ στόλο νὰ μπῆ στὸ λιμάνι τῆς Μιλήτου. Οἱ Πέρσες τότε ποὺ ὑποφέρονε ἀπὸ ἔλλειψη νεροῦ καὶ τροφίμων, πλεύσανε στὴ Σάμο, καὶ ἀφοῦ πῆραν ἀποδῶ τροφές, προσπάθησαν νὰ διώξουν τοὺς Μακεδόνες ἀπὸ τὴ Μίλητο. Ἀλλὰ ἀφοῦ δὲν κατόρθωσαν νὰ κάμουν τίποτα, ἀνεχώρησαν. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος βλέποντας πόσο μικρὸς ἦταν ὁ στόλος του σὲ σύγκριση μὲ τὸν Περσικὸ, ἀποφάσισε νὰ τὸν διαλύσῃ³.

Λίγο πρὶν πεθάνει ὁ Ἀλέξανδρος, ἔδωσε ἀμνηστία σὲ ὅλους τοὺς φυγάδες. Τὸ ἔκαμε δὲ αὐτὸ γιὰ ν' ἀποχτήσῃ φίλους πολλοὺς σὲ κάθε πόλιν, ἀκόμα δὲ τὸ ἔκαμε καὶ γιὰ νὰ φημισθῇ. Ἔστειλε λοιπὸν στὴν Ἑλλάδα τότε ποὺ γίνονταν οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, τὸ Νικάνορα τὸ Σταγειρίτη μὲ διαταγὴ νὰ θάλλῃ κήρυκα καὶ νὰ διακηρύξῃ ὅτι, ὅλοι οἱ φυγάδες, μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ οἱ διωγμένοι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἀποίκους Σαμιῶτες,μποροῦν ἀνεμπόδιστοι νὰ ἐπιστρέψουν στὶς πατρίδες τους. Συντελέσανε δὲ πολὺ γιὰ τὴν ἐπάνοδο τῶν Σαμιῶν φυγάδων δυὸ ἄνδρες ἀπὸ τὴν Ἰασὸ, ὁ Γόργος καὶ ὁ Μιννίων. Αὐτούς, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη, οἱ Σαμιῶτες μὲ ψήφισμα τοὺς ἔκαμαν Σάμιους πολίτες. Τὸ ψήφισμα αὐτὸ ποὺ θρέθηκε τὸ 1866 κοντὰ στὸ Ἡραῖο ἔχει ἔτσι:

Ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, Ἐπίκουρος Δράκοντος εἶπεν· Ἐπειδὴ Γόργος καὶ Μιννίων Θεοδότου, Ἰασεῖς, καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ γεγένηται περὶ Σαμίους ἐν τῇ γηγῆ καὶ, διατρέβων Γόργος παρ' Ἀλεξάνδρῳ, πολλὴν εὐνοίαν καὶ προθυμίαν παρείχετο περὶ τὸν δῆμον τῶν Σαμίων, σπουδάζων ὅπως ὅτι τάχος Σάμιοι τὴν πατρίδα κομίσαιντο, καὶ ἀναγγείλαντος Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὅτι Σάμιον ἀποδοῖ Σαμίους, καὶ διὰ ταῦτα, αὐτὸν τῶν Ἑλλήνων στεφανωσάντων, ἐστεφάνωσε καὶ Γόργος καὶ ἐπέστειλε εἰς Ἰασὸν πρὸς τοὺς ἄρχοντας, ὅπως οἱ κατοικοῦντες Σαμίων ἐν Ἰασῷ ὅταν εἰς τὴν πατρίδα κατίωσιν, ἀτελῆ τὰ ἑαυτῶν ἐξάξονται καὶ πορεία αὐτοῖς δοθή-

3. Ἀρριανὸς : Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου Α. 19.

σεται τὸ ἀνάλωμα τῆς πόλεως τῶν Ἰασέων παρεχούσης καὶ τῶν ἐπαγγέλονται Γόργος καὶ Μιννίων ποιήσειν ὅτι ἂν δύνωνται ἀγαθὸν τὸν δῆμον τῶν Σαμίων, δεδόχθαι τῷ δήμῳ δεδόσθαι αὐτοῖς πολιτείαν ἐπ' ἴση καὶ ὁμοίῃ καὶ αὐτοῖς καὶ ἐκγόνοις καὶ ἐκπληρῶσαι αὐτοὺς ἐπὶ φυλὴν καὶ χιλιαστὴν καὶ ἑκατοστὴν καὶ γένος καὶ ἀναγράψαι εἰς τὸ γένος, ὃ ἂν λάχωσιν, καθότι καὶ τοὺς ἄλλους Σαμίους· τῆς δὲ ἀναγραφῆς ἐπιμεληθῆναι τοὺς πέντε τοὺς ἡγήμενους· τὸ δὲ ψήφισμα τόδε ἀναγράψαι εἰς στήλην λιθίνην καὶ στήσαι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἥρας, τὸν δὲ ταμίαν ὑπηρετεῖσαι.⁴

Ἡ κοινοποίηση τῆς ἀπόφασης τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔγινε ἐνθουσιώδεια δεχτή ἀπὸ τοὺς φυγάδες ποὺ παρευρίσκονταν στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες. Ἀντίθετα οἱ Ἀθηναῖοι, ποὺ εἶχανε μοιραστεῖ τὴ γῆ τῆς Σάμου, καὶ οἱ Αἰτωλοί, ποὺ εἶχανε διώξει τοὺς Οἰνιάδες ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, ἀντέδρασαν στὴν ἀπόφαση τοῦ Μακεδόνα. Ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος πέθανε προτοῦ ἐφαρμοστεῖ ἡ ἀμνηστεία ποὺ ἔδωσε, κι' οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τοὺς Αἰτωλοὺς ἐπαναστάτησαν καὶ συγκρότησαν μαζὺ μὲ ἄλλους συμμαχία κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ἀλλὰ ὁ Ἀντίπατρος, τὸν ὁποῖο εἶχε ἀφήσει, φεύγοντας, ὁ Ἀλέξανδρος στρατηγὸς τῆς Εὐρώπης, ἐπετέθη καὶ διέλυσε αὐτὴ τὴ συμμαχία, κι' ἐπεκύρωσε ἐκ νέου τὸ ψήφισμα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἀντιδρούσαν μ' ἐπιμονὴ στὸ ζήτημα τῶν Σαμίων φυγάδων, ὁ Ἀντίπατρος ἀναφέρθηκε στοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τότε ὁ Περδίκκας ἀποκατάστησε τοὺς Σαμιῶτες στὴν πόλη τους καὶ στὸ νησί τους. Ἐγινε δὲ αὐτὸ κατὰ τὸ δεύτερο χρονο τῆς 114ης Ὀλυμπιάδας, δηλ. τὸ 332 π. Χ., κι' ἀφοῦ ἡ φυγὴ τους διάρκεσε 43 χρόνια⁵. Οἱ Ἀθηναῖοι, ποὺ φοβόντουσαν ἀντεκδικήσεις ἀπὸ τοὺς Σαμιῶτες, ἔστειλαν σ' αὐτοὺς καὶ στὸν Περδίκκα γιὰ πρεσβευτὴ τους τὸν Διαγόρα. καὶ ὑπόγραψαν συνθήκες ὅτι στὸ ἐξῆς οἱ Σαμιῶτες κι' οἱ Ἀθηναῖοι θὰ εἶναι φίλοι. θὰ κάνουν καλὸ ὁ ἕνας δῆμος στὸν ἄλλον, καὶ δὲν θὰ κρατήσουν κακία γιὰ τὰ περασμένα⁶.

Συνάμα οἱ Σαμιῶτες εὐγνωμονοῦντες τὸν Διοκλῆ τὸ Γελῶο, τὸν Κοίη καὶ τὸν Λεοντίσκο τοὺς Ἐφεσίους, καὶ τὸν Δῆμιορχο τὸ Λύκιο, ποὺ τοὺς βοήθησαν στὰ χρόνια τοῦ ἐκπατρισμοῦ τους, τοὺς ἔκαμαν πολίτες τῆς Σάμου. Τὰ σχετικὰ δὲ ψήφισματα ποὺ βρέθηκαν τὸ 1866 κοντὰ στὸ Ἡραῖο ἔχουν ὡς ἐξῆς:

Ἐπὶ δημοιοργῶν Χαριδήμιον καὶ Ὀρχαμενίον, μηνὸς Πελουσιῶνος τε-

4. Χρυσσαλλίδος, ἔτος 1866, φυλλάδιον π'.

5. Εὐσεβ. : Χρονικ. Ὀλυμπ. σ'ιδ'.

6. Πραγματῆς : Ἑλλην. Ἀρχαιότη. Τομ. Α', σελ. 181, ἀρ.θ. 481.

τροάδι, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, γνώμη Πρωτάεων. Ἐπειδὴ Διοκλῆς Ἀναξαγόρου, Γελῶος, ἔν τε τῇ φυγῇ εὖνους καὶ πρόθυμος ὢν διετελεῖ τῷ δήμῳ καὶ χρήσιμος ὢν ἰδία τοῖς ἐντυγχάνουσιν τῶν πολιτῶν καὶ κοινῇ πᾶσι, κατεληλυθότων ἡμῶν εἰς τὴν πόλιν, τὴν αὐτὴν εὖνοιαν διαφυλάσσωσιν, δεδόχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἐπαινέσαι Διοκλῆν προθυμίας ἕνεκεν καὶ εὖνοίας, ἣν ἔχει περὶ Σαμίους, καὶ ἀναγράψαι αὐτὸν πρόξενον τοῦ δήμου. Δεδόσθαι δὲ αὐτῷ καὶ πολιτείαν ἐπ' ἴση καὶ ὁμοίᾳ καὶ αὐτῷ καὶ ἐγγόνοις καὶ ἐπικληρωῶσαι αὐτὸν ἐπὶ φυλὴν καὶ χιλιαστὸν καὶ ἑκατοστὸν καὶ γένος καὶ ἀναγράψαι αὐτὸν καθότι καὶ τοὺς ἄλλους Σαμίους· τὸ δὲ ψήφισμα τότε ἀναγράψαι εἰς στήλην λιθίνην καὶ στήσαι εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἥρας· τῆς δὲ ἐπικληρώσεως καὶ τῆς ἀναγραφῆς ἐπιμεληθῆναι τοὺς πρωτάνεις καὶ τὸν γραμματέα τῆς βουλῆς, τὸν δὲ ταμίαν εἰς τὸ ἀνάλωμα ὑπηρετῆσαι.

★   ★   ★

Ἐδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, Κλύμενος Ἀλκμαιονίδου εἶπεν· Ἐπειδὴ Κοίης καὶ Λεοντίσκος Μινίνου, Ἐφεσίοι, ἔν τε τῇ φυγῇ εὖνοι ὄντες διετέλουν τῷ δήμῳ τῶν Σαμίων καὶ πᾶσαν προθυμίαν ἐποιήσαντο ὅπως Σάμιοι κομίσωνται τὴν πατρίδα καὶ νῦν τὴν αὐτὴν εὖνοιαν παρέχονται τοῖς παραγιγνομένοις εἰς Ἐφεσον, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἐπαινέσαι Κοίην καὶ Λεοντίσκον Μινίνου, Ἐφεσίους, προθυμίας ἕνεκεν καὶ εὖνοίας, ἣν ἔχουσι περὶ Σαμίους, δεδόσθαι, δὲ αὐτοῖς, καὶ πολιτείαν ἐπ' ἴση καὶ ὁμοίᾳ καὶ αὐτοῖς καὶ ἐγγόνοις καὶ ἐπικληρωῶσαι αὐτοὺς ἐπὶ φυλὴν καὶ χιλιαστὸν καὶ ἑκατοστὸν καὶ γένος καὶ ἀναγράψαι αὐτοὺς καθότι καὶ τοὺς ἄλλους Σαμίους· τὸ δὲ ψήφισμα τότε ἀναγράψαι εἰς στήλην λιθίνην καὶ στήσαι εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἥρας· τῆς δὲ ἐπικληρώσεως καὶ τῆς ἀναγραφῆς ἐπιμεληθῆναι τοὺς πρωτάνεις καὶ τὸν γραμματέα τῆς βουλῆς, τὸν δὲ ταμίαν εἰς τὸ ἀνάλωμα ὑπηρετῆσαι.

★   ★   ★

Ἐδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, Εὐμόλπος Πυθαγόρου καὶ Ἀμφίδοκος Σκόθωνος εἶπαν· Ἐπειδὴ Δίμαρχος Τάρωνος, Λύκιος, ἔν τε τῇ φυγῇ εὖνους καὶ πρόθυμος ὢν διετελεῖ τῷ δήμῳ τῶν Σαμίων καὶ ἰδία τοῖς ἐντυγχάνουσιν τῶν πολιτῶν χρήσιμος ἑαυτὸν παρείχετο καὶ νῦν διατρίβων παρὰ τῇ βασιλίῳσσι Φίλα καὶ τεταγμένος ἐπὶ τῆς φυλακῆς εὖνον καὶ πρόθυμον ἑαυτὸν παρέχεται εἰς τε τὰς τοῦ δήμου χρείας καὶ ὢν ἂν τις ἰδία τῶν πολιτῶν δεόμενός του τύχη, δεδόχθαι τῇ βουλῇ ἐπαινέσαι μὲν Δίμαρχον ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ προθυμίας, ἣν ἔχων διετελεῖ πρὸς τὸν δῆμον τῶν Σαμίων, καὶ εἶναι αὐτῷ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας τυγχάνειν, ἂν του δέηται τοῦ δήμου, ἐπιμελεῖσθαι δ' αὐτοῦ καὶ τὰς συναρχίας ἀεὶ τὰς ἐνεστῶσας ἂν τις τυγχάνῃ χρείαν ἔχων, εἶναι δ' αὐτῷ καὶ ἐφοδοῦν ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον, ἂν του δέηται, πρῶτον μετὰ τὰ ἱερά καὶ τὰ βασιλικά, δεδόσθαι δ' αὐτῷ καὶ πολιτείαν καὶ ἐγγόνοις ἐπ' ἴση καὶ ὁμοίᾳ, εἶναι δ' αὐτὸν ἐδεργέτην καὶ πρόξενον τοῦ δήμου, ἐπικληρωῶσαι δ' αὐτὸν ἐπὶ φυλὴν καὶ ἑκατοστὴν καὶ γένος, καθότι καὶ τοὺς ἄλλους Σαμίους· τῆς δὲ ἐπικληρώσεως καὶ τῆς ἀναγραφῆς ἐπι-

μεληθῆναι τὸν γραμματέα τῆς βουλῆς, τὸ δὲ ψήφισμα τότε ἀναγράφαι εἰς στήλην λίθινην καὶ στήσαι εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἥρας.⁷

Λιγάκι δὲ ἀργότερα, δηλ. τὸ 319 π. Χ., ὁ Πολυσπέρχων, ποῦ ἦταν ὁ πιὸ ἡλικιωμένος ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ διορίστηκε ἐπιμελητῆς τῶν ἀνήλικων παιδιῶν ἐκείνου, καὶ στρατηγὸς αὐτοκράτορας τῆς Μακεδονίας, θέλοντας νὰ προσελκύσῃ τοὺς Ἑλληνας, παραχώρησε πολλὰ προνόμια στίς Ἑλληνικὰς πόλεις, ἔδωσε δὲ στοὺς Ἀθηναίους τὴ Σάμο, ἐπανέλαβε δηλ. ὅ,τι εἶχε κάμει ὁ Φίλιππος προηγουμένα. Ἔτσι βρέθηκε πάλι ἡ Σάμος ὑπὸ τὴν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ καὶ στήν κατάπτωσή της αὐτῆ, εἶχε κάποια παρηγοριά, ἀφοῦ, κατὰ τὸ Δημήτριον τὸ Μάγνη, ποῦ σχολιάζει τὸν Πλούταρχον, ἔδωσε στὸ μὲν Δημοσθένη γυναίκα⁸, στὸν ἀντίπαλό του δὲ τὸν Αἰσχίνην, τὴ φιλόξενη γῆ της γιὰ νὰ θαφτῆ, τὸ 314 π. Χ.

Καθὼς εἶναι γνωστό, μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ διάδοχοί του περιπλέχτηκαν σ' αἰματηρό, μεταξὺ τους, ἀγώνα. Δὲν ξέρουμε ἂν ἡ Σάμος μετέσχε σ' ἐκεῖνον τὸν ἀγώνα, ἀλλὰ στήν περίοδον ἐκείνην πουθενὰ δὲν ἀναφέρεται τ' ὄνομά της. Μονάχα στὴ ναυμαχία, ποῦ ἔγινε στὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου, συναντᾶμε τὸ ὄνομα ἑνὸς Σαμιώτη, τοῦ στρατηγοῦ Θεμίссονα, ποῦ ἦταν ἀρχηγὸς στίς ἐλαφρὰς ναυτικὰς μονάδες τοῦ Δημητρίου κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Δὲν ξέρουμε ὅμως ἂν στάλθηκε ἀπὸ τοὺς Σαμιῶτες γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον, ἢ ἂν ὑπηρετοῦσε στὸ Μακεδονικὸ στόλον καὶ μὲ τίς ἰκανότητές του ἀνέβηκε ἕως τὸ ἀξίωμα τοῦ ναυάρχου. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτῆ, δηλαδή ἀπὸ τὸ 352 - 324 π. Χ., ἀναφέρεται ὅτι τύραννος τῆς Σάμου ἦταν ὁ Δοῦρις ὁ ἱστοριογράφος⁹.

Πάντοτε οἱ πόλεμοι ἀποβαίνουν καταστρεπτικοὶ γιὰ τοὺς λαούς, ἰδιαίτερα ὅμως γιὰ κείνους ποῦ βρίσκονται στήν παρακμὴ τους· καὶ οἱ μὲν ἰσχυροὶ λαοὶ ἐξασθενοῦν, οἱ δὲ ἀδύνατοι παραλύουν ὀλότελα. Ἐνῶ λοιπὸν διεδραματίζονταν τόσο μεγάλα γεγονότα στήν Εὐρώπην καὶ στήν Ἀσίαν, οἱ Σαμιῶτες διατηροῦσαν τὴν παλαιὰ πρὸς τοὺς Πριηνεῖς ἐχθρότητα· τὰ χωράφια τῆς Βατινήτιδας ἦτανε ἡ αἰτία τῶν συγκρούσεών τους καὶ ὁ πόλεμος συνεχιζόταν μὲ μεγάλη λύσσα καὶ ἀπὸ τίς δυὸ πλευρές. Γιὰ νὰ δώσουν ἕνα τέλος σ' αὐτὸ τὸν πόλεμον οἱ ἀντιμαχόμενοι λαοί, ἀναθέσανε τὴ λύσιν τῆς διαφορᾶς τους στὸ βασιλεῖα Λυσίμαχον, στὸν ὁποῖον ἐκθέσανε καὶ οἱ Πριηνεῖς καὶ οἱ Σαμιῶτες τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους διεκδικοῦσαν τὴν κατοχὴν κείνης τῆς χώρας.

7. Χρυσολλίδος, ἔτος 1866, φυλλάδιον πα'.

8. Πλούταρχ. : «Βίος Δημοσθένης» 15.

9. Ἀθήναιος : Δ.Ι.Η. 18 — Σουῆδας : στή λέξι «Δοῦρις».

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Λυσιμάχου, πού θρέθηκε στὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Πριήγη, καὶ τώρα εἶναι στὴν Ὀξωνία, ἔχει ἔτσι:

Βασιλεὺς Λυσιμάχος Σαμίῳν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ χαίρειν. Παρήσαν ἐφ' ἡμᾶς οἱ τε πρέσβεις οἱ παρ' ὑμῶν καὶ οἱ παρὰ τῶν Πριηνέων ἀποσταλέντες ὑπὲρ τῆς χώρας, ἧς ἐντυγχάνετε ἡμισβητηκότες πρότερον ἐφ' ἡμῶν. Εἰ μὲν οὖν προΐδμεν ταύτην τὴν χώραν ὑμᾶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐτῶν ἔχειν καὶ ναίειν, καθ' ὅλον οὐκ ἂν ἐπεσπασάμεθα τὴν κρίσιν, νῦν δὲ ὑπελαμβάνομεν ἐξ ὀλίγου οὐ τινοσ χωρίου παντελῶς γεγονέναι τὴν ἐπίκτησιν. οὕτω γὰρ ἡμῖν ἐποιοῦντο τὴν μείαν ἐν τοῖς πρότερον λόγοις οἱ τῶν Πριηνέων πρέσβεις. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ παρήσαν οἱ τε παρ' ὑμῶν πρέσβεις καὶ οἱ παρὰ τῶν Πριηνέων, ἀναγκαῖον ἦν ἀκούσαντας τὰ διάφορα, κρῖναι τὰ ἀμφοτέρων. Οἱ μὲν οὖν Πριηνεῖς τὴν μὲν ἐξ ἀρχῆς γεγεννημένην αὐτοῖς κτῆσιν τῆς Βατινήτιδος χώρας ἐπεδείκνυον ἕκ τε τῶν ἱστοριῶν καὶ ἕκ τῶν ἄλλων μαρτυριῶν καὶ δικαιοματιῶν καὶ τῶν ἐξετῶν σποιδῶν. Πρότερον δὲ συνωμολόγουν αὐτοὺς Σαμίους ἐμβάλοντας ἀποβαλεῖν πολὺ τῆς δυνάμεως, τοὺς τε λοιποὺς ἐκλιπεῖν τὴν χώραν ταύτην καὶ εἰς τὴν νῆσον ἀποχωρῆσαι· τὸν δὲ Λύγδαμιν κατασχόντα εἰς τοὺς τόπους, πάλιν ἀποδιδόναι τὰς αὐτὰς κτήσεις τοῖς πρὶν οὖσιν ἐν τῇ χώρᾳ. Σαμίῳν δὲ οὐδένα παραγενέσθαι παρὰ τούτοις, πλὴν εἴ τις ἐτύγχανε παρ' αὐτοῖς κατοικῶν. Τούτων δ' ὕστερον διὰ τὸ κατὰ πόλεμον προσε- νέγκασθαι Πριηνεῦσι τοὺς Μιλησίους, οὔσης στρατείας, Σαμίους παρελέσθαι τὴν χώραν αὐτῶν. Περσθῆναι οὖν παρὰ τῶν Πριηνέων βίαντα περὶ διαλύσεων τοῖς Σαμίσις ὑπὲρ τῆς χώρας ταύτης· τὸν δὲ διαλύσαι τε τὰς πόλεις ταύτας καὶ τοὺς οἰκοῦντας... ὑπὲρ τῆς Βατινήτιδος χώρας, πρότερον μὲν ὅστις ὄκησεν ἐκεῖνα, τούτους καὶ μένειν ἐν τούτοις καὶ μέχρι τοῦ ἐσχάτου δὲ...ας. Νῦν δὲ ἠξίον ἡμᾶς καταστῆσαι εἰς κρίσιν τοὺς οἰκοῦντας τὴν χώραν· οἱ δὲ παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντες πρέσβεις τὴν κτῆσιν τὴν γεγεννημένην αὐτοῖς τῆς Βατινήτιδος χώρας ἔφθασαν ἕκ παλαιοῦ παρειληγέναι, μετὰ δὲ τὸν Λύγδαμιν... συνωμολόγουν ὥσπερ καὶ οἱ λοιποὶ καὶ αὐτοί, Σαμίους ἀποχωρῆσαι εἰς τὴν νῆσον ὕστερον δὲ ὄ... χιλίους...¹⁰

Ἀργότερα κατέλαβε τὴ Σάμο ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, ὁ ὁποῖος διατηροῦσε στὸ λιμάνι τῆς μεγάλο στόλο¹¹. Οἱ Σαμιῶτες πού δὲν ἦτανε καθόλου εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τοῦ Λυσιμάχου, ἀναθέσανε σ' αὐτὸν τὴ λύση τῆς διαφορᾶς τους μὲ τοὺς Πριηνεῖς, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ ἀπόφαση τοῦ Πτολεμαίου δὲν τοὺς ἱκανοποίησε. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οἱ Σαμιῶτες εἶχαν ἐξαχρειωθεῖ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, συμπεριφέρθησαν πρὸς τὸν Πτολεμαῖο καθὼς εἶχαν συμπεριφερθεῖ πρὸς μπροστά στὸν Ἀλκιβιάδη, στὸν Κόνωνα καὶ στὸν Τιμόθεο, καὶ τὸν τιμήσανε μὲ ἀνδριάντες καὶ μεγάλα ἐπίθετα. Αὐτὸ τὸ

10. Boek, corpus inscr. Graec 2254.

11. Πολύβιος Ε'. 35.

συμπεραίνουμε από ένα επίγραμμα τὸ ὁποῖο δρέθηκε τελευταία στὴ Σάμο. Τὸ ἐπίγραμμα εἶναι γραμμένο πάνω σ' ἕνα στυλοβάτη, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ στηριζότανε ὁ ἀνδριάντας τοῦ βασιλῆα· λέει δὲ τὰ ἐξῆς:

*Βασιλέα Πτολεμαῖον, Θεὸν Φιλοπάτορα,
Βασιλέως Πτολεμαίου καὶ Βασιλίσσης
Βερνίκης, Θεῶν εὐεργετῶν*

Φαίνεται πῶς οἱ Σαμιῶτες ἔπαθαν πολλὰ κακὰ κατὰ τὶς συγκρούσεις, πού ἐγίναν μεταξὺ τοῦ βασιλῆα τῆς Μακεδονίας Φιλίππου καὶ τῶν Λίτωλῶν, στὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὸ 221 - 203 π. Χ. Οἱ Σαμιῶτες τότε καταγγείλανε στοὺς Ρωμαίους τὴν τυραννικὴ καταπίεση τοῦ Φιλίππου, καὶ ὁ Φίλιππος γιὰ ἐκδίκηση κατέλαθε μὲ τὸ στόλο του τὴ Σάμο καὶ τὴ Χίο¹². Στὸ σημεῖο αὐτὸ διαφέρουν οἱ γνώμες τῶν ἱστορικῶν. Ἐνῶ ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύβιος ἱστοροῦνε ὅτι, ὁ Φίλιππος ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγει στὴ Σάμο, γιὰτὶ χτυπήθηκε ἀπὸ τὸν Ἄτταλο καὶ τὸν Θεόφιλο προτοῦ προφτάσει νὰ ἐξοπλίση ὅλα τὰ καράδια πού ἔφτιαχνε σ' αὐτὸ τὸ νησί, ὁ Ἄππιανὸς ἀντίθετα, ἀφηγεῖται ὅτι ὁ Φίλιππος κατέλαθε καὶ τὴ Χίο. Βέβαια ἐμεῖς δὲν ξέρουμε ποιὸς ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς λέει τὴν ἀλήθεια. Ὅπως ὅμως καὶ ἂν εἶναι, ἡ Σάμος δὲν ἔμεινε μακριὰ ἀπὸ τὶς πολεμικὲς ἐνέργειες τῶν ἀντιμαχομένων, καὶ ὑπόφερε ὅλα τὰ δεινοπαθήματα τοῦ πολέμου.

12. Ἄππιανὸς Θ'. 7.

Ἡ Σάμος στή περίοδο τῶν πολέμων κατὰ Ἀντίοχου τοῦ Μεγάλου. Ὑποτάσσεται στό Βασίλειο τῆς Περγάμου Γίνεται Ρωμαϊκή ἐπαρχία.

Ὁ ἥλιος τῆς Ἑλληνικῆς δύναμης βασίλευσε καί χάθηκε πίσω ἀπό τόν δριζόντα, ἔπειτα ἀπό τοὺς πολέμους μεταξύ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καί οἱ Ρωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι γιά πρώτη φορά, καί μέ πανούργο τρόπο, εἶχαν ἐπεμβεῖ στόν πόλεμο τοῦ Φιλίππου πρὸς τοὺς Λίτωλους, ἄρχισαν τώρα νὰ συμπεριφέρονται ὡς κυρίαρχοι καί νὰ φανερώνουν τοὺς κατακτητικoὺς σκοποὺς τους. Ὅστόσο, ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη στίς «Κυνὸς Κεφαλές» οἱ Ρωμαῖοι ἀνακηρύξαν ἐλεύθερες ὅλες τίς Ἑλληνικὲς πόλεις, ὄχι θέβαια ἀπὸ ἀγαθὴ προαίρεση, ἀλλὰ γιά νὰ μπορέσουν ν' ἀντιμετωπίσουν τὸν Ἀντίοχο τὸν Μεγάλο, πού κατέβαινε ἀπὸ τὴν Ἀσία. Τότε λοιπόν, μαζὺ μέ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἀπόλαψε κι' ἡ Σάμος, γιά λίγο, μιὰ σκιά ἐλευθερίας. Μόλις ὅμως ἄρχισε ὁ πόλεμος τῶν Ρωμαίων καί τῶν συμμάχων τους Ροδίων, πρὸς τὸν Ἀντίοχο, ἔγινε πάλι ἡ Σάμος κέντρο τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν ἐμπολέμων.

Οἱ Λίτωλοί, οἱ ὁποῖοι δὲν μποροῦσαν ν' ἀνεχτοῦν τὴν ἀλαζονικὴ συμπεριφορὰ τῶν Ρωμαίων, ἀφοῦ στήν πραγματικότητά αὐτοὶ εἶχαν νικήσει τὸν Φίλιππο, προσκάλεσαν σὲ βοήθεια τὸν Ἀντίοχο γιά νὰ ἐλευθερώσῃ ὀρθῶς τὴν Ἑλλάδα, καί νὰ γίνῃ ὁ δίκαιος, στίς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Ρωμαίων διαφορὲς. Ὁ Ἀντίοχος γιά νὰ κερδίσῃ τὴν εὐνοία τῶν Ἑλλήνων, σὲ ἄλλους μὲν ὑποσχέθηκε αὐτονομία, στοὺς Ἴωνες δὲ καί στοὺς Αἰολεῖς σύστησε νὰ μὴ γυρεύουν αὐτονομία, ἐπειδὴ μέ τὴν πολύχρονη σκλαδιὰ συνειθίσανε πιά νὰ εἶναι δοῦλοι στοὺς βαρβάρους τῆς Ἀσίας! Οἱ Ροδίτες ὅμως ἀντέδρασαν ἀπειλητικὰ στήν ὑποπηθεωρία τοῦ Ἀντίοχου, κι' αὐτὸς γιά ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐκρηξὴ πολέμου, δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀπόφασή του γιά τὴν Ἴωνία. Ἔτσι, χάρις στοὺς Ροδίτες ἡ Σάμος, ἡ Μύδος κι' ἡ Ἀλικαρνασσὸς ζέφυγαν γιά τὴν ὥρα ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ βασιλέα τῆς Συρίας¹.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἀντίοχος, πού ἦταν πιά ἐνδοξὸς κι' ἐξουσίαζε πολλὰ καί μεγάλα ἔθνη, εἰσέβαλε στήν Ἑλλάδα, τὸ 191 π. Χ. Ἀφοῦ ὅμως ἔπαθε μιὰ φοβερὴ ἦττα παρὰ τίς Θερμοπύλες, ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγῃ μέ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του στήν Ἑλλάτεια κι' ἀπὸ κεῖ ἐπιβιβάστηκε στό στόλο

1. Τίτος Λίβιος : ΛΓ' 20.

του, πού ήτανε κοντά στην Έφεσο. Ἀλλά σέ λίγο ἐκδικήθηκε γιά τήν ἤττα τοῦ Ἀντιόχου ὁ ναύαρχός του Πολυξενίδας ἀπό τή Ρόδο, πού ήταν ἄντρας συνετός καί γενναῖος. Τήν ἀρχηγία τοῦ Ρωμαϊκοῦ στόλου εἶχεν ἀναλάβει τότε ὁ στρατηγός τῆς Ἰταλίας Λίβιος. Αὐτός ἄφησε στήν Αἰολίδα τόν στόλο τῶν συμμάχων του Ροδίων καί λίγα δικά του καράβια ὑπό τίς διαταγές τοῦ Ρόδιου ναύαρχου Πausiμάχου, καί μέ τόν ὑπόλοιπο στόλο ἐπλευσε στόν Ἑλλάσποντο γιά νά παραλάβη τόν καινούργιο στρατό, πού ἔφθανε ἀπό τήν Ἰταλία, καί γιά νά χτυπήσει τήν Ἄβυδο, πού δέν πειθαρχοῦσε στίς διαταγές τῆς Ρώμης. Ὁ Πολυξενίδας, ὁ ὁποῖος μισοῦσε τόν συμπατριώτη του Πausiμάχο, ἐπειδὴ εἶχε μιλήσει κάποτε ὑβριστικά γι' αὐτόν, βρῆκε τήν εὐκαιρία νά χτυπήσει τόν ἀντίπαλό του ναύαρχο. Ἔστειλε λοιπόν καί τόν εἰδοποίησε, δῆθεν ἐμπιστευτικά, ὅτι δέν θέλει πιά νά πολεμάη τήν πατρίδα του, κι' εἶναι ἔτοιμος νά παραδώσει στόν Πausiμάχο ὅλο τὸ στόλο τοῦ Ἀντιόχου, ἀρκεῖ ὁ Πausiμάχος νά μεσολαβήσει γιά τήν ἐπιστροφή του στή Ρόδο, ἀπό τήν ὁποία ἦτανε πολιτικός φυγάδας ὁ Πολυξενίδας. Ἡ πρόταση ἔγινε δεκτή κι' ὁ Πausiμάχος μετέβη στήν Πάνορμο τῆς Ἀσίας, πού ἀνήκε στους Σαμιῶτες, γιά νά συζητήσει καί μέ τούς ἄλλους γιά τὸ ζήτημα αὐτό. Ὁ Πολυξενίδας, γιά νά τόν ἐξαπατήσει πιό σίγουρα, ἔστειλε γραπτή τήν πρότασή του στήν Πάνορμο. Ἔτσι παρασύρθηκε ὁ ναύαρχος τῶν Ροδίων, κι' ἕνα μέρος τοῦ στόλου του τὸ ἔστειλε στήν Ἀλικαρνασσό γιά νά πάρη τροφές, ἕνα ἄλλο τὸ ἔστειλε στή Σάμο, κι' ὁ ἴδιος παρέμεινε στήν Πάνορμο, γιά νά παραλάβη τόν ἐχθρικό στόλο ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Πολυξενίδα.

Ἐνῶ συνέβαιναν αὐτά, ἕνας ἀπὸ τούς στρατιῶτες τοῦ Ἀντιόχου, πού πῆγε στή Σάμο γιά ἰδιωτικές του ὑποθέσεις, πιάστηκε σάν ὑποπτος κατασκοπείας, καί μεταφέρθηκε στήν Πάνορμο γιά ν' ἀνακριθῆ ἀπὸ τόν Πausiμάχο. Ἐκεῖ ὁ στρατιώτης, πού θά φοδῆθηκε ἴσως γιά τή ζωή του, ἀποκάλυψε τὸ στρατήγημα τοῦ Πολυξενίδα, καί εἶπε πῶς ἐτοιμάζεται αὐτός νά χτυπήσει τούς ἐχθρούς καί ἔχει συγκεντρωμένο, γι' αὐτὸ τὸ σκοπό, ὅλο τὸ στόλο του στήν Έφεσο. Βέβαια αὐτὴ ἡ πληροφορία ἔπρεπε ν' ἀνοίξη τὰ μάτια τοῦ Πausiμάχου, αὐτός ὅμως δέν ἔδωσε προσοχή στὰ λόγια τοῦ στρατιώτη. Στὸ μεταξύ ὁ Πολυξενίδας, ἀφοῦ προετοίμασε τὸ στόλο του, καί στρατολόγησε κωπηλάτες ἀπὸ τή Μαγνησία, σαλπάρισε νύχτα ἀπὸ τήν Έφεσο, κι' ἀφοῦ πῆγε καί φυλάχτηκε στὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἠπείρου, πού ἀνήκε στους Σαμιῶτες, ἐπέτεθη ἀπὸ κεῖ κατὰ τοῦ Ροδιακοῦ στόλου, πού ἦταν ἀραγμένος στήν Πάνορμο καί τόν κατέστρεψε, ἐκτὸς ἀπὸ 5 καράβια πού σώθηκαν στή Σάμο. Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ νίκη, ἡ Σάμος πέρασε στήν ἐξουσία τοῦ Ἀντιόχου². Τότε οἱ Σαμιῶ-

2. Πολυβ. ΚΔ 13 — Τίτ. Λίβιος β. 37. 10 — Ἀππιαν.: «Συριακά» ΙΣΤ. 8.

τες τὸν ἔθλασαν διαιτητὴ στήν γνωστὴ μας διαφορὰ τοὺς μὲ τοὺς Πριηνεῖς. Δὲν εὐχαριστήθηκαν ὅμως ἀπὸ τὴν ἀπόφαση ποὺ ἔθγαλε ὁ Ἀντίοχος, γι' αὐτὸ καταφύγαγε στοὺς Ροδίτες. Ἡ κρίση δὲ ἐκείνων ἀναφέρεται στὰ παρακάτω, ποὺ βρέθηκαν ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς στὴ Πιρήγη, καὶ ποὺ ἔχουν καταστρεῖ δυσκολοκατανόητα ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου:

· · · · ·

ἐκπεσεῖν μὲν Καρσί...ῶσια καὶ στεφανοφόρου Λύκου, ὃς ἔστι ἀπὸ Μακαρέως τέταρτος, ποτὶ δὲ τὸν Λυσίμαχον ἀγαγεῖν τὰν δίκαν τοῦ δεῖνος στεφανοφόρου τοῦ Θεοῦ, τοῦ μετὰ Νίκανδρου, ὃς ἔστι ἀπὸ Λύκου πεντεκαιδέκατος ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, ἐχόντων αὐτῶν καὶ τὸ φρούριον καὶ τὰς χώρας τὰς περὶ τὸ φρούριον τὸ πλείστον ἔτη...καὶ δύο οὐκ ἀγανακτῆσαι τοὺς Σαμίους, οὐδ' ἀποστεῖλαι ποτ' αὐτούς, περὶ τούτων ἐμμένοντας τοῖς διωκημένοις, ἀλλὰ ἀμφισβασίας μὲν ποθ' αὐτούς ἰδιωτικᾶς γηγόνειν δαμοσίᾳ δὲ οὐκ ἀμφισβασίῃ τοῖς Σαμίοις, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐν τῷ ποτὶ Λυσίμαχον ἀκούσματοι συγκεχωρήκειν ὅτι Πριηνεῖς ἔχοντι τὰν αὐτῶν χώραν. Μετὰ δὲ τὰν ἀναφερομένην ἐπὶ Λυσίμαχον δίκαν, διαγενομένων ἐτῶν πλειόνων, βασιλεύοντος Ἀντιόχου τοῦ Ἀντιόχου, τοῦ προσαγορευθέντος Θεοῦ, περὶ τούτων πέμψας ποτ' αὐτούς Σαμίους πρέσβεις καὶ ποτ' αὐτὸν τὸν βασιλῆ Ἀντιόχον. Τὸν δὲ Ἀντιόχον τὸμ βασιλῆ ὑπὲρ τᾶς κοίσιος τὰς περὶ τούτων ἔς τε Πριάναν καὶ εἰς Σάμιον ἐθέτας, καὶ πάλιν ἐπ' Ἀντιόχου τοῦ βασιλέως τοῦ προσαγορευθέντος Θεοῦ παρορῖζεσθαι τὰν χώραν ὑπὲρ τοῦ φρουρίου τούτου. Ὁρῶντες δὲ καὶ πρὸς Ἀντιόχον τὸν ὑπὸ βασιλέως Πτολεμαίου τεταγμένου τοὺς Σαμίους περὶ τούτου τοῦ φρουρίου οὐθὲν εἰρηκότας, καὶ διὰ τὰς ἄλλας αἰτίας τὰς κατακεχωρισμένας τοὺς Πριηνεῖς, ἀφ' οὗ τὰμ πόλιν οἰκοῦντι παραδεικνόντας ὅτι καὶ τὸ φρούριον εἶχον καὶ τὰν χώραν γιγνώσκοντες πάντα δίκαια τὰ εἰρημένα ὑπὸ Πριηνέων καὶ κατακεχωρισμένα κρίνομεν τὸ φρούριον καὶ τὰμ περὶ τὸ φρούριον χώραν εἴμειν Πριηνέων. Ὅρους δὲ ἀπεδείξαμεν τὰς τε Σαμίας καὶ Πριανίδος χώρας ὡς μὲν Σάμιοι ποταγορεύοντι ἀπὸ τῶν κατὰ Σανιδεῖαν τόπων, ὡς δὲ Πριηνεῖς ἀπὸ Θινίχου πάγον, τὸν πρῶτον λόφον τὸν πετρῶδη, τὸν ὑπερκείμενον ὑπὲρ τὰ ἐργάσιμα, ἐφ' οὗ καὶ ὄρον ἐπεκολάψαμεν, ἐφ' ὃν ἀνατείνει ἅ ἐκ τοῦ παρακειμένου ποταμοῦ φάραγξ ἅ ἀναφέρουσα παρὰ τὰ ἐργάσιμα, ἧς μεταξὺ καὶ τοῦ προγεγραμμένου λόφου ἄλλον ὄρον ἐπὶ πέτρας ἐπεκολάψαμεν ὥστε τὰ μὲν ὑπὸ τὸν λόφον καὶ τὰμ φάραγγα καὶ τοὺς ἐπικολαφθέντας ὄρους εἴμειν Σαμίον, τὰ δὲ ὑπὲρ τὸν λόφον καὶ τὰν φάραγγα καὶ τοὺς ἐπικολαφθέντας ὄρους εἴμειν Πριηνέων. Ἀπὸ δὲ τοῦ λόφου τοῦ πρώτου ἀποδειχθέντος ὃς ἔστι ὑψηλοτατος, ἄλλον ὄρον ἐπεκολάψαμεν ἐν τῷ καταλήγοντι τοῦ λόφου ἀπὸ δὲ τούτου ἐπ' εὐθείας ἄλλον ἐθήκαμεν ὄρον ἀπὸ δὲ τούτου ἐπ' εὐθείας πάλιν ἐθήκαμεν ὄρον ἀπὸ δὲ τούτων ἐπ' εὐθείας ἅ φάραγξ ὀρίζει ἔς τε τὸν ὄρον, ὃν ἐθήκαμεν παρὰ τὰν φάραγγα ἀπὸ δὲ τούτου ἀναβαίνουσι ποτὶ τὸν πετρῶνα ἄλλον ὄρον ἐπεκολάψαμεν εἰς τὸν πετρῶνα ἀπὸ δὲ τούτου ὡς προσφέρει παρὰ τὸν βουνὸν εἰς τὸ ἀπολήγον. αὐτοῦ ὄρους ἐπεκολάψαμεν ἀπὸ δὲ τῶν ἐγκολάπτων ὄρων εἰς τὸν ἀπέναντι βουνὸν λεπρὸν ἐθήκαμεν ὄρον ἀπὸ δὲ τούτου παρ' αὐτὰν κατέναντι τοῦ ὄρου, διαβάντων τὸν

ποταμόν, ἄλλον ἐθήκαμεν ὄρον, ἀπὸ δὲ τούτου, ἐπιστρεψάντων...ιαν ἐπέι-
μειν Πριανέων. Τὰν δὲ ἀπόφασιν ταύταν συγγράφαντες ὑπὲρ τούτων καὶ
ποιήσαντες ἀντίγραφον δύο, ἐπεδώκαμεν τὸ μὲν ἐν τοῖς πρυτάνεσι τοῖς Σα-
μίων Πρωτομάχῳ Τρίτωνος, Σιμαλέοντι Εὐφρόνορος, Θεοδώρῳ Λιονυσίου,
καὶ τῷ γραμματεῖ τῆς βουλῆς Μενίπῳ Κλέωνος, ὡς μὲν Ρόδιοι ἄγοντι ἐπὶ
ιερέως Πρωτο... ὡς δὲ Σάμιοι ἐπὶ... τὸ δὲ ἄλλο ἐπεδώκαμεν τοῖς... τῶν Πρι-
ανέων, ὡς μὲν Ρόδιοι ἄγοντι ἐπὶ ἱερέως Πρωτο... ὡς δὲ Πριανοῖς ἐπὶ στε-
φανοφόρου...»³

Ἡ ἥττα τοῦ Πανσιμάχου στὴν Πάνορμο, ἀνάγκασε τὸ Ρωμαῖο στρατηγὸ
Λίδιο νὰ λύσῃ τὴν πολιορκία τῆς Ἀδύδου, καὶ νὰ μεταβῇ στὴ Φώκαια, γιὰ νὰ
συνενωθῇ μὲ τὸ στόλο ποῦ ἔστειλαν πρὸς βοήθειά του οἱ Ροδίτες, ὑπὸ τὸν
στρατηγὸ Εὐδαμο. Ἀπὸ κεῖ πλεύσανε μαζὺ πρὸς τὴν ἄσιατικὴ παραλία, ποῦ
ἀνῆκε στοὺς Σαμιῶτες. Ὁ Πολυξενίδας, ὁ ὁποῖος ὑπολόγιζε πὼς οἱ ἐχθροὶ
θὰ πλεύσουνε στὴ Σάμο, ξεκίνησε κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴν Ἔφεσο κι' ἀφοῦ πῆγε
στὸ νησί Λιθαλία, κρύφτηκε κεῖ, ἔτοιμος νὰ χτυπήσῃ τοὺς ἐχθροὺς, μόλις θὰ
προσορμίζονταν στὴ Σάμο. Ἀλλὰ οἱ σύμμαχοι, ποῦ μάθανε ὅτι καιροφυλα-
χτεῖ ὁ Πολυξενίδας στὴν Λιθαλία, ἐπλευσαν ἐνωμένοι στὴ Σάμο, κι' ἀφοῦ
πῆραν ἀπὸ δῶ τροφές, προκαλοῦσαν σὲ ναυμαχία τὸν ναύαρχο τοῦ Ἀντιόχου.
Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐκείνος ἀπόφυγε τὴ ναυμαχία, οἱ σύμμαχοι ἐπιστρέψανε στὴ
Σάμο καὶ ἠσυχάζανε ἐκεῖ.

Στὸ μεταξύ ἡ Ρώμη διόρισε τὸ στρατηγὸ Ρηγίλλο, ἀνώτατο ἀρχηγὸ τοῦ
στρατοῦ. Ὁ Ρηγίλλος μόλις ἔφτασε στὴ Σάμο, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία. Ἔστειλε
δὲ ἀμέσως τὸ Λίδιο μὲ μιὰ μοῖρα στόλου στὰ Πάτταρα, γιὰ νὰ ὑποχρεώσῃ
αὐτὴ τὴν πόλη νὰ προσχωρήσῃ στὴ συμμαχία τῶν Ρωμαίων. Ὁ Λίδιος ὁμοῦς
συνάντησε ἐπίμονη ἀντίσταση ἀπὸ τοὺς κατοίκους, κι' ἀναγκάστηκε νὰ γυρί-
σῃ ἄπραχτος στὴ Σάμο. Ἐπειτα ἀποφάσισε ὁ ἴδιος ὁ Ρηγίλλος νὰ πάῃ μὲ
ἕλο τὸ στόλο στὴν Ἔφεσο, γιὰ νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς ἐχθροὺς. Ἐνεκα ὁμοῦς τρι-
κυμίας δὲν μπόρεσε νὰ πάῃ μέχρι τὴν Ἔφεσο καὶ κατευθύνθηκε πρὸς τὰ
Πάτταρα γιὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους τους, ποῦ ἀντιστάθηκαν στὸ Λίδιο.
Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἄρχισαν νὰ τὸν κατηγοροῦν οἱ Ρόδιοι ὅτι ἀπομακρυνόταν ἀπὸ
τὸ πολεμικὸ μέτωπο κι' ἄφηγε πίσω του τοὺς ἐχθροὺς νὰ κάνουν ὅ,τι θέλουν,
ἐπέστρεψε στὴ Σάμο.

Ἐνῶ γινόντουσαν αὐτά, ὁ Ἀντιόχος ὁ Σέλευκος, θέλοντας νὰ φέρῃ ἀντι-
περισπασμὸ στοὺς Ρωμαίους, ἔστρεψε τίς προσπάθειές του κατὰ τῆς Περγᾶ-
μου, τῆς πρωτεύουσας τοῦ ὁμωνύμου βασιλείου. Ὅταν τὸ ἔμαθε αὐτὸ ὁ βασι-
λεὺς τῆς Ἐϋμένης, ποῦ ἦτανε σύμμαχος τῶν Ρωμαίων καὶ θρῆσκόντανε τότε

3. Boeck, corpus inscr. Graec. 2905

στή Σάμο, γύρισε πίσω για να υπερασπίση τὸ βασίλειό του. Σὲ λίγο οἱ Ρωμαῖοι κι' οἱ Ρόδιοι πήγαν ἀπὸ τὴ Σάμο στὴν Ἐλαία για νὰ βοηθήσουν τὸν Εὐμένη. Στὸ ἀναμεταξὺ ὅμως, ἀφοῦ ὁ Σέλευκος ἀποκρούστηκε ἀπὸ τὸν Ἀχαιο Διοφανῆ καὶ διώχτηκε ἀπὸ τὴν Πέργαμο, οἱ σύμμαχοι ξαναγύρισαν στὴ Σάμο.

Ἄλλὰ οἱ δουλειὲς τοῦ Ἀντιόχου, ὁ ὁποῖος πιεζόντανε ἀπὸ παντοῦ, δὲν πήγαιναν καλά. Γι' αὐτὸ ἔστειλε τὸν Πολυξενίδα νὰ πάη νὰ προκαλῆ τοὺς ἐχθροὺς σὲ ναυμαχία, κείνος δὲ πήρε τὸ πεζικό του καὶ πήγε καὶ πολιόρκησε τὴν πόλη Νότιο, πὺ ἀνῆκε στοὺς Κολοφώνιους. Ὅταν οἱ Κολοφώνιοι ἔμαθαν πὺς ἔρχεται ἐναντιὰ τους μεγάλη δύναμη, ἔστειλαν πρεσβευτὲς στὴ Σάμο, για νὰ ζητήσουν τὴ βοήθεια τῶν Ρωμαίων. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ρηγίλλος ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴ Σάμο, γιατί εἶχε πάει νὰ χτυπήσῃ τοὺς Τηίους, οἱ πρέσβεις τῶν Κολοφώνιων ἐπέστρεψαν ἄπραχτοι. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πολυξενίδας, πὺ ἔμαθε ὅτι ὁ Ρηγίλλος ἀπέπλευσε ἀπὸ τὴ Σάμο, ἀπέπλευσε κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴν Ἐφεσο, προετοιμασμένος για ναυμαχία. Ἐπὶ τέλους, οἱ δυὸ στόλοι συναντήθηκαν καὶ συγκρούστηκαν μεταξὺ τους, ὕστερα δὲ ἀπὸ πεισματώδη ἀγώνα νικῆθηκε ὁ Πολυξενίδας κι' ἔπαθε μεγάλη ζημιὰ. Καὶ μετὰ ἀπὸ λίγο χρόνο, οἱ σύμμαχοι χτύπησαν καὶ κατανίκησαν κοντὰ στὴ Μαγνησία καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἀντίοχο καὶ τὸν ἀνάγκασαν, τὸ 190 π. Χ., νὰ ὑποχωρήσῃ πίσω ἀπὸ τὸν Ταῦρο.

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ ἐπικίνδунου αὐτοῦ ἐχθροῦ οἱ Ρωμαῖοι, ἀνακηρύξανε αὐτόνομες τίς Ἑλληνικὲς πόλεις καὶ μοίρασαν τὰ λείψανα τοῦ διαλυμένου κράτους τοῦ Ἀντιόχου στοὺς Ροδίτες καὶ στὸ βασίλειά τῆς Περγάμου, στὸν ὁποῖο μαζὺ μὲ ἄλλα μέρη περιῆλθε καὶ ἡ Σάμος, δῆθεν για προστασία⁴. Καὶ σὰν ὑποτελεῖς στοὺς Περγαμινοὺς οἱ Σαμιῶτες πήραν μέρος, μὲ τ' ἀνάλογα καρὰδια, στοὺς πολέμους, πὺ ἔκαμαν ὁ Ἄτταλος ὁ Β' κι' ὁ Ἄτταλος ὁ Γ' πρὸς τοὺς βασιληάδες τῆς Βιθυνίας Προυσία καὶ Νικομήδη. Ἡ Σάμος ὅμως ἔπαθε περισσότερα κατὰ τὸν πόλεμο πὺ ἔγινε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀττάλου τοῦ Γ'. Αὐτὸς πρὶν πεθάνει ἔκαμε διαθήκη, μὲ τὴν ὁποία ἄφηγε κληρονόμο του, τὸ δῆμο τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ρωμαῖοι τότε, σύμφωνα μὲ τὴ διαθήκη, αἰκισποιήθηκαν τὸ βασίλειο τῆς Περγάμου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, ὁ νόθος γυιὸς τοῦ Εὐμένη, ὁ Ἀριστόνικος, ἐπαναστάτησε κατὰ τῶν Ρωμαίων κι' ἀνακηρύχτηκε βασιληᾶς τῆς Περγάμου καὶ ἀφοῦ ἐπετέθηκε κατὰ τῶν Ρωμαίων τοὺς νίκησε κι' αἰχμαλώτισε τὸν ὕπατο Λικίνιο. Τότε πολλὲς πόλεις συντάχθηκαν μὲ τὸν Ἀριστόνικο, ἀλλὰ ἡ Σάμος, ἡ Μύνδος κι' ὁ Κολοφώνας ἀρνήθηκαν νὰ ὑποταχτοῦν. Ὁ Ἀριστόνικος ὅμως τίς πολιόρκησε καὶ μετὰ

4. Πολύβ. ΙΒ'. 24 — Τίτ. Λίβ. β. 37. σ. 51.

ἀπὸ σκληρὸ ἀγώνα τίς κυρίεψε⁵. Ἀλλὰ στὸ μεταξὺ ἔφθασε ὁ Περπέννας μὲ μεγάλο στράτευμα, κι' ὁ Ἀριστόνικος πού κατατροπώθηκε κοντὰ στὴ Στρατονίκεια, πιάστηκε αἰχμάλωτος κι' ἐκτελέστηκε, τὸ δὲ βασίλειο τῆς Περγάμου διαλύθηκε. Καὶ ἡ Σάμος μαζὺ μὲ τίς ἄλλες Ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Ἀσίας ὑποτάχθηκαν στοὺς Ρωμαίους κι' ἔγιναν Ρωμαϊκὴ κτῆση μὲ τ' ὄνομα «Ἐ π α ρ χ ί α τ ῆ ς Ἀ σ ί α ς».

Σὲ λίγο ὁμοῦς καὶ συγκεκριμένα τὸ 88 π. Χ., παρουσιάστηκε ἕνας καινούργιος καὶ πιὸ ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς γιὰ τοὺς Ρωμαίους, ὁ Μιθριδάτης, ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου. Συντάχτηκαν δὲ μαζὺ του, γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ ἀπολασία, ἡ Σάμος κι' οἱ πιὸ πολλές Ἑλληνικὲς πόλεις, οἱ «ξ α κ ο υ σ τ ἔ ς π ό λ ε ι ς», κατὰ τὸν Κικέρωνα. Ἀλλὰ ἡ ἀποστασία τους δὲν εἶχε ἄλλο ἀποτέλεσμα παρὰ τὴν καταστροφή τους. Κατὰ τοῦ Μιθριδάτη ἔστειλε ἡ Ρώμη, τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλο, τὸν Σύλλα, τὸν Λούκουλλο, τὸν Πομπηῖο κι' ἄλλους στρατηγούς. Ἀπὸ αὐτούς, ὁ Πομπηῖος πέτυχε νὰ ἐκτοπίσει ἀπὸ πολλές πόλεις, τίς ἀρχὲς πού εἶχε ἐγκαταστήσει ὁ Μιθριδάτης, κι' ἔπεισε τοὺς Κνίδιους καὶ τοὺς Κῶες νὰ συνεχιστρατεύσουν κατὰ τῆς Σάμου, ἡ ὁποία ὑποτάχθηκε πάλι στὸ κράτος τῶν Ρωμαίων⁶. Τέλος, ὁ Πομπηῖος ἀπαίτησε, μὲ ἀπειλὲς καὶ μὲ φοβέρες, νὰ τὸν βοηθήσουν οἱ Ἑλληνας τῆς Ἀσίας κατὰ τοῦ Μιθριδάτη. Καὶ τότες αὐτοί, πού ἦταν ἐξαντλημένοι ἀπὸ τὸν πολύχρονο πόλεμο καὶ δὲν εἶχανε χρήματα, ἀναγκάζονταν νὰ δανείζονται μὲ ὑπέρογκους τόκους καὶ νὰ ὑποθηκεύουν τὰ θέατρα, τὰ γυμναστήρια, τὰ λιμάνια, ἀκόμα κι' αὐτὰ τὰ τείχη τῶν πόλεων τους. Οἱ δὲ Ρωμαῖοι στρατιῶτες τοὺς κοροϊδεύανε γιὰ τὰ χάλια τους. Κι' ἐνῶ οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις παθαίνανε τόσους ἐξευτελισμούς, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ χρήματα πού ἀπαιτοῦσε ὁ Πομπηῖος, πολλές συμμορίες ληστῶν, πού ἐξαπέλυσε ὁ Μιθριδάτης, λεηλατοῦσαν τὰ πάντα. Τόσο δὲ πολὺ πληθύνανε αὐτὲς οἱ συμμορίες, ὥστε χωρὶς κανένα φόβο προσβάλλανε τὰ χωριά, τὰ λιμάνια καὶ τίς πολιτείες. Κι' ἔτσι, ἐνῶ ἦτανε παρῶν ὁ Σύλλας, ἡ Σάμος, ἡ Ἰασός, οἱ Κλαζομενὲς κι' ἡ Σαμοθράκη ληστεύθηκαν καὶ διαρπάχτηκαν κατὰ τὸν πιὸ οἰκτρὸ τρόπο⁷.

Διατελοῦσε λοιπὸν ἡ Σάμος σὲ ἀξιοθρήνητη κατάστασι ἐφόσον, ἐχτὸς ἀπὸ τοὺς ληστοπειρατὲς, ὑπόφερε καὶ τίς καταχρήσεις τῶν Ρωμαίων ὑπάτων. Αὐτοί, πού τοὺς τραδοῦσε ἡ μεγάλη φήμη τοῦ νησιοῦ, τὸ λαφυραγωγοῦσαν μὲ ἀπληστία, εἴτε ὅταν ἐκστρατεύανε κατὰ τῆς Ἀσίας, εἴτε ὅταν ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὸν πόλεμο. Οἱ ἐπαύλεις αὐτῶν τῶν ὑπάτων, ἔγιναν, καθὼς εἶπε καὶ ὁ

5. Florus. II. 20. 4.

6. Πλούταρχ. : «Βίος Λουκούλλου» 3.

7. Πλούταρχ. : «Βίος Πομπηίου», 11 — Ἀππιαν. Μιθριδ. 63.

Κικέρων, ἀποθήκας τοῦ πλούτου τῆς Σάμου, τῆς Χίου, τῆς Μιλήτου καὶ τῶν ἄλλων Ἰωνικῶν πόλεων⁸. Ἐκεῖνος ὅμως ποῦ ξεπέρασε ὅλους τοὺς ἄλλους στὴν κλεψιά καὶ στὴν αἰσχροκέρδεια ἦταν ὁ περιβόητος ὑπατος Γάιος Λικίνιος Οὐήρρος, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ λαφυραγώγησε τὸ ναὸ τῆς Ἀθηναῶν στὴν Ἀθήνα, τὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα στὴ Δῆλο καὶ τὸ ναὸ τῆς Ἄρτεμις στὴν Πέργαμο, ἀφοῦ ἄρπαξε ἀγάλματα ἀπὸ τὴν Χίο, τὴν Ἐρυθρές, τὴν Ἀλικαρνασσό, τὴν Τένεδο καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα μέρη, δὲν ἀρκέστηκε σ' αὐτά, ἀλλὰ καταλήστεψε καὶ τὸν ναὸ τῆς Ἥρας στὴ Σάμο καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ, ὅταν διορίστηκε τὸ 82 π. Χ. τοποτηρητῆς ἀπὸ τὸν Δολαβέλλα. Ἀργότερα ὁ Κικέρων τὸν κατέκρινε μὲ δριμύτητα γιὰ αὐτά, καὶ σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς θαυμάσιους λόγους τοῦ λέει τὰ παρακάτω γιὰ τὴ διαγωγή τοῦ Οὐήρρου:

*«Τελευταῖον ἀγικνεῖται ὁ Οὐήρρος εἰς Ἀσίαν... ἀλλ' ὁποῖαν ἐπίγεγεν καταστροφὴν εἰς Σάμον; ὁποῖαν θλίψιν παρήγαγεν εἰς ἅπασαν τὴν Ἀσίαν ὁ τρόπος δι' οὗ ἐσύλησε τὸν ἀρχαιότατον καὶ παλαιόημον τῆς Σαμίας Ἥρας ναόν! Ὅποιον ἀπανταχοῦ προῦξένησε θόρον, καὶ τὶς ὑμῶς δὲν ἤκουσε περὶ τούτου; Προσβενταὶ ἐκ Σάμον ἐπέμθησαν εἰς Ἀσίαν πρὸς τὸν Ἰνύειον ὅπως καταλαλήσωσι τῆς ἐχθρικῆς πράξεως ταύτης; πλὴν ἀλλ' ὁ Νέρον ἀπεκρίθη πρὸς αὐτοὺς ὅτι αἰτιάσεις κατὰ στρατηγοῦ Ρωμαίου εἰς μόνην τὴν Ρώμην δύναται ν' ἀπευθινθῶσιν, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἕνα ὑπαρχον. Ἠκούσατε σῦνυμα, γερουσιασταί, Χαριδῆμον τοῦ Χίου διακηρύσσοντος ὅτι, κυβερνήτης πλοίου ὄν οὗτος καὶ εἰς Ἀσίαν τῷ Οὐήρρῳ συνοδεύων, ἐπλευσεν εἰς Σάμον κατ' ἐντολήν τοῦ Δολαβέλλα, ὅτι ἐγίνωσκε τότε τὴν σύλησιν τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως τῶν Σαμίων καὶ ὅτι ἠθροώθη, ἀφοῦ φανερώς ἐπέδειξεν ὅτι τὸν Οὐήρρον καὶ οὐχὶ αὐτὸν ὄγγελον νὰ αἰτιῶνται οἱ Σάμιοι. Ὅποιους πίνακας, ὁποῖα ἀγάλματα δὲν ἀπέφερον ἐκεῖθεν; Γνωρίζω ταῦτα σήμερον, διότι εἶδον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καθ' ἣν ἡμέραν μετέβην ἵνα σφραγίσω αὐτόν. Ποῦ δὲ ἄρα ταῦτα, Οὐήρρε, ἤδη εὐρίσκονται; Διατὶ γύλαττες οἴκαδε, ἐν ὅσῳ ἡλιπίες νὰ δικαστῆς παρ' ἑτέρον, ἐξήγαγες δὲ αὐτὰ τοῦ σοῦ οἴκου, ἰδὼν ὅτι ἡμεῖς προῦτιθέμεθα νὰ προσαγάγωμεν μάρτυρας, ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ αὐτῇ δύο ἐκείνων ἀνδριάντων, οἵτινες ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν θύραν τοῦ ναοῦ τῆς Σαμίας Ἥρας καθοραΐζοντες, ἐλήθησαν ἐπίσης ἐκ Σάμον».*⁹

Τὴν ἀρπακτικὴν διάθεσιν τοῦ Οὐήρρου τὴ μιμήθησαν καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ ὑπαρχοὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀκταβίου μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ Γαλλιηνοῦ. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράξενο πῶς οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοὶ κατὰ τὸ Μιθριδατικὸ πῶλεμο, ἀπόκτησαν τόσους μεγάλους θησαυροὺς καὶ γιὰ τὴν ὅταν ἐπέστρεψαν στὴ Ρώμην σπαταλοῦσαν τεράστια ποσὰ στὴν καλοπέρασιν καὶ στὴν πολυτέ-

8 Cicer. in Verr. act. Sec. XVIII—Juven. Satyr. VIII.

9 Cicer. in Verr. act. Sec. XIX. XXIII.

λεια. Μονάχα όταν έγινε ύπατος της Ἀσίας ὁ Κοϊόντος Κικέρων, τὸ 62 π. Χ., γαλήνεψε κάπως κι' ἡ Σάμος κι' οἱ κάτοικοί της ἔζησαν μὲ κάποια ἄνεση. Ἡ γαλήνη ὅμως αὐτὴ δὲν εἶχε παρὰ μικρὴ διάρκεια ¹⁰.

Ἀπὸ τῆ Σάμο πέρασε καὶ ὁ Μάρκος Ἰούνιος Βροῦτος, ὁ ὁποῖος ἀργότερα σκότωσε τὸν Καίσαρα. Λέγεται γι' αὐτόν, ὅτι, ἐνῶ γιόρταζε ἐδῶ τὸ 45 π. Χ. τὰ γενέθλιά του, μέθυσε, καὶ ἂν καὶ δὲν τὰ κατάφερε στὶς ἀπαγγελίες, πρόφερε χωρὶς λόγο τὸ στίχο:

«ἀλλὰ με μοῖρ' ὀλοὴ καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός»

σάμπως νὰ προφήτευε τὸ κακό του τέλος, ἀφοῦ φάνηκε ἄπιστος στὸν φίλο καὶ εὐεργέτη του ¹¹. Μετὰ τὸ φόνο τοῦ Καίσαρα, ὁ Βροῦτος ἔφυγε ἀπὸ τῆ Ρώμη καὶ πῆγε στὴν Ἀθήνα. Ἐδῶ συνεννοήθηκε καὶ μὲ ἄλλους, κατόπιν δὲ καὶ μὲ τὸν περιπλανώμενο στὴ Θεσσαλία Πομπήιο, κι' ὅλοι μαζὺ ἀποφάσισαν νὰ καταλάβουν τῆ Σάμο, ἀφοῦ κατάφεραν καὶ τὸν Κάσσιο Λογγίνο νὰ τοὺς ἐργανώσῃ στράτευμα στὴ Μικρασία. Φαίνεται πὼς οἱ Σαμιῶτες βοηθοῦσαν τὸν Πομπήιο καὶ τὸν Βροῦτο στὸν ἀγῶνα τους κατὰ τοῦ Ὀκταβίου καὶ τοῦ Ἀντωνίου, ὅχι ὅμως μὲ μεγάλη προθυμία. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Βροῦτος γράφοντας σ' αὐτοὺς μὲ λακωνικότητα τοὺς ἔλεγε: «*Αἰ ἑσοῦλαὶ ὑμῶν ὀλίγωροι, αἰ ὑποοργεῖται βραδεῖα· τί τούτων τέλος ἐγνωεῖσθε;*» ¹².

Ὅταν ἀργότερα ὁ Ἀντώνιος ἐγκατέλειψε τὴ γυναίκα του Ὀκταβία, καὶ προσκολλήθηκε στὴν ὁμορφη βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου, τὴν Κλεοπάτρα καὶ ἀφοῦ ἐπικηρύχτηκε ἀπὸ τὸ δῆμο, καταπολεμήθηκε ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τῆς Ρώμης, τότε πάλι ἡ Σάμος ἔγινε τὸ κέντρο τῆς συγκέντρωσης ἐκείνων τῶν στρατευμάτων. Στὴ Σάμο συγκεντρώθηκαν, τὸ 40 π. Χ., οἱ στόλοι τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας, (ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 800 καράβια μαζὺ μὲ τὰ μεταγωγικά), καὶ τὰ στρατεύματα τῆς ξηρᾶς, καὶ κεῖ οἱ δυὸ ἐρωτευμένοι ἀπολάψανε ὅλη τὴ γλύκα τῆς ἀγάπης τους. Πολλοὶ ἠθοποιοί, συγγραφεῖς, χορευτὲς καὶ μουσικοὶ συνώδευαν τὸν Ἀντώνιο, ἔτσι ποὺ συγκεντρώθηκε στὴ Σάμο ὅλος ὁ θεατρικὸς κόσμος τῆς Ἑλλάδας. Καὶ γιὰ νὰ μιλήσουμε ὅπως τὰ λέει ὁ Πλούταρχος, ἐνῶ ὀλόκληρη σχεδὸν ἡ οἰκουμένη θρηνοῦσε κι' ἀναστενάζε γιὰ τὰ θάσανά της, ἓνα νησί ἦτανε γιὰ πολλὰς μέρες τὸ ἀπέραντο θέατρο ὅπου χιλιάδες θεατὲς παρακολουθοῦσαν τοὺς ἀγῶνες τῶν χορευτῶν, τῶν τραγουδι-

10. Cicer. ad Quint. Fratr. 1 8.

11. Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Δ. 131.

12. Πλούταρχ. στὸ «Βίο τοῦ Βροῦτου» 2.

στῶν καὶ τῶν μουσικῶν¹³. Τὰ λεπτὰ γούστα τῶν μεγάλων ἑραστῶν, τὰ ἀντιγράφανε καὶ οἱ Σαμιῶτες, οἱ ὅποιοι θυσιάζανε βόδια καὶ τὸ στρώνανε στὸ γλέντι. Ἐπίσης οἱ ἄλλοι βασιληάδες συναγωνίζονταν μεταξύ τους ποιὸς θὰ ὀργανώσει τὴν καλύτερη δεξίωση καὶ ποιὸς θὰ κάμῃ τὶς μεγαλύτερες δωρεές. Καὶ οἱ ντόπιοι ποὺ τὰ βλέπανε αὐτά, γεμάτοι περιέργεια ρωτοῦσαν πῶς ἄραγε θὰ γιορτάσῃ, στὴν περίπτωση ποὺ θὰ νικήσῃ ὁ Ἀντώνιος, τὰ ἐπινίκια, ἀφοῦ μὲ τόση μεγάλη λαμπρότητα καὶ πολυτέλεια πανηγυρίζει τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου;

Ἀφοῦ ὁ Ἀντώνιος νικήθηκε στὸ Ἄκτιο τὸ 31 π. Χ., ὁ Ὀκτάβιος ὄχι μόνον φάνηκε προστάτης τῶν Σαμιῶν, ἀλλὰ ἐπέστρεψε σ' αὐτοὺς καὶ δυὸ ἀγάλματα ποὺ τοὺς εἶχε ἀρπάξει ὁ Ἀντώνιος. Παρέμεινε δὲ στὴ Σάμο ὅλο τὸ χειμῶνα τοῦ 30 π. Χ.¹⁴. Ὁ Ἀππιανὸς ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Ὀκταβίου στὴ Σάμο, συνέβη μιὰ πολὺ συγκινητικὴ σκηνή. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἤττα τοῦ Ἀντωνίου, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς του, ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν, μεταφέρθηκαν στὴ Σάμο καὶ ἀνακρίνονταν ἀπὸ αὐτόν. Τὸν βοηθοῦσε δὲ στὶς ἀνακρίσεις ὁ στρατηγὸς Πίος, ὁ γυιὸς τοῦ Μέτελλου, ποὺ καθόντανε δίπλα στὸν Ὀκτάβιο. Μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους, φέρανε κι' ἓνα γέρο, πολὺ ἀκάθαρτο, ἀκούρευτο κι' ἐντελῶς παραμορφωμένο ἀπὸ τὶς κακουχίες τῆς αἰχμαλωσίας. Ὅταν ὁ κήρυκας ἀνακοίνωσε ὅτι ὁ γέρος ἐκεῖνος λεγόντανε Μέτελλος κι' εἶχε χρηματίσει στρατηγὸς τοῦ Ἀντωνίου, τότε ὁ γυιὸς του, ποὺ γνόρισε τὸν πατέρα του, κατὰ τοῦ ὁποίου ναυμάχησε στὸ Ἄκτιο χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ, χύθηκε μὲ δάκρυα στὴν ἀγκαλιά του, καὶ εἶπε στὸν Ὀκτάβιο: «Ὁ ὕ τ ο ς μ έ ν σ ο ι π ο λ έ μ ι ο ς γ έ γ ο ν ε ν, ὦ κ α ἰ σ α ρ, ἐ γ ὼ δ έ σ ύ μ μ α χ ο ς, κ α ἰ χ ρ ῆ τ ο ὕ τ ο ν μ έ ν σ ο ι δ ο ὕ ν α ι δ ί κ η ν, ἐ μ έ δ έ γ έ ρ α ς ε ὕ ρ έ σ θ α ἰ· α ἰ τ ὼ δ ῆ σ ε τ ὸ ν π α τ έ ρ α σ ὴ ζ ε ι ν δ ἰ' ἐ μ έ ἢ δ ἰ' ἐ κ ε ἰ ν ο ν ἐ μ έ σ υ γ κ α τ α κ τ ε ν ε ἰ ν». Παρεκάλεσε δὲ ὁ Πίος τόσο πολὺ τὸν Ὀκτάβιο ὥστε ἐκεῖνος τὸν λυπήθηκε, καὶ χάρισε τὴ ζωὴ στὸ Μέτελλο, ἀν καὶ ἦτανε ἓνας ἀπὸ τοὺς πρὸ μεγάλους ἀντιπάλους του¹⁵.

Ἡ Σάμος ἄρесе πολὺ στὸν Ὀκτάβιο, γι' αὐτὸ κι' ἔμεινε ἐδῶ δυὸ χειμῶνες. Μένοντας ἐδῶ ἐκλέχτηκε τὸ 29 π. Χ., γιὰ πέμπτη φορά, ὕπατος τῆς Ρώμης, καὶ διαχειρίστηκε πολλὰς ὑποθέσεις¹⁶. Ἀγαποῦσε τὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες, καὶ φρόντισε νὰ μαζέψουν στὴ Σάμο καὶ στὶς ἄλλες πόλεις τοὺς

13. Πλούταρχ. : στὸ «Βίο τοῦ Ἀντωνίου», 56.

14. Σουετόνιος : «Ὀκτάβιος» 18.

15. Ἀππιανός : Ἐμφυλ. Δ. 42.

16. Σουετόνιος : «Ὀκτάβιος» 26.

Σιδυλλικούς χρησμούς· ἔπειτα, ἀφοῦ τοὺς ἔβαλε ὑπὸ τῆ κρίση τῶν ἱερέων, τοὺς κατέταξε σ' ἓνα βιβλίον¹⁷. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰνδοί, πού ἔκαμαν συνθήκη φιλικίας μὲ τὸν Ὀκτάβιο, ἔστειλαν τοὺς πρεσβευτὲς τους καὶ τὸν συνάντησαν στὴ Σάμο. Οἱ πρεσβευτὲς ἔφεραν σ' αὐτὸν ἐπιστολὴ γραμμμένη ἀπάνω σὲ «δ ι φ θ έ ρ α» καὶ στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἀνάμεσα στὰ πολλὰ δῶρα τους, ἔφεραν καὶ τίγρεις, πού γιὰ πρώτη φορά τὶς βλέπανε τότες οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἐφεραν ἀκόμα κι' ἓνα παιδὶ χωρὶς χέρια, τὸ ὁποῖο ὅμως ἔκανε τὶς πιὸ παράξενες δουλειές μὲ τὰ πόδια του: τανοῦσε τὸ τόξο κι' ἔρριχνε τὸ βέλος, ἔπαιζε σάλπιγγα κι' ἔκανε πολλὰ ἄλλα¹⁸.

Γενικὰ ὁ Αὐγούστος ἔδειξε μεγάλη εὐνοια στοὺς Σαμιῶτες. Ἀφοῦ πῆγε καὶ ὑπόταξε τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Αἴγινα, ἐπέστρεψε πάλι στὴ Σάμο ὅπου καὶ ξεχειμώνιασε. Ἰκανοποιημένος ἀπὸ τὴν παραμονή του ἐδῶ, ἔκαμε στοὺς Σαμιῶτες πολλές χάρες, καὶ τοὺς παραχώρησε τὴν ἐλευθερία τους¹⁹. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Πλίνιος ὀνομάζει τὴ Σάμο «ν ἦ σ ο ν έ λ ε υ θ έ ρ α ν»²⁰. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου οἱ Σαμιῶτες κατέλαβαν τὴν Ἰκαρία, πού ἦταν ἀκατοίκητη, καὶ τὴν χρησιμοποίησαν γιὰ βοσκότοπο. Ἄλλοι δὲ Σαμιῶτες πῆγαν τότε καὶ κατοίκησαν ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν παραλία τῆς Ἐφέσου.

Τὸ 22 π. Χ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων Ἡρώδης, πού βιαζότανε νὰ συναντήσῃ τὸ γαμπρό του Ἀγρίππα, πέρασε ἀπὸ τὴ μεγάλη Φρυγία κι' ἔφτασε στὴν Ἐφεσο· ἀπὸ κεῖ πῆγε μὲ καράβι στὴ Σάμο, ὅπου παράμεινε γιὰ πολὺ καιρό. Ὁ Ἡρώδης ἔκαμε μεγάλες εὐεργεσίες στοὺς Σαμιῶτες, ἔδωσε χρήματα σὲ πολλοὺς πού εἶχανε ἀνάγκη, καὶ δέχτηκε μ' ἐγκαρδιότητα ὅλο τὸν κόσμον²¹.

Καὶ μετὰ τὸν Αὐγούστο ἡ Σάμος διετήρησε τὴν ἐλευθερία πού τῆς ἔδωσε ἐκεῖνος, γιατί ὁ Τιβέριος, ὁ γυιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Αὐγούστου, ἔτρεφε κι' αὐτὸς ἀγαθὰ αἰσθήματα πρὸς τὴ Σάμο, ὅπου εἶχε παραμείνει μὲ τὸν πατέρα του. Ἐκτὸς ἀπὸ πολλὰς εὐεργεσίες, τὴ βοήθησε πολὺ ὅταν τὴν κατέστρεψε ἓνας μεγάλος σεισμός²². Τὴν ἴδια εὐνοια ἔδειξε πρὸς τὴ Σάμο καὶ ὁ διάδοχός του, ὁ Καλλιγούλας, ὁ ὁποῖος ἀποφάσισε νὰ ξαναχτίσῃ τ' ἀνάκτορα τοῦ Πολυκράτη, ἀλλὰ πέθανε πρὶν προλάβῃ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀπόφασή του²³. Ἀργότερα ὁ Νέρων ἐπεκύρωσε τὴν αὐτονομία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῆς Σά-

17. Tacit. annal IV. 14.

18. Στράβ. ΙΕ. 1 — Δίων. Κάσ. ΝΔ. 7.

19. Δίων. Κάσ. ΝΔ 7, 9 — Εὐσεβ. Χρον. Ὀλυμπ. ρη.

20. Πλίν. Ἱστορ. Ἐθν. 5, 31.

21. Φλάβ. Ἰώσηπ: ἀρχαιολ. Ἰουδ. ΙΣΤ. 2.

22. Σουετόνιος: «Τιβέριος» XII.

23. Σουετόνιος: «Καλλιγούλας» XXI.

μον· ἄρπαξε ὅμως καὶ μετέφερε στὴ Ρώμη ὅ,τι ἀξιόλογο εἶχε ἀπομείνει σ' αὐτήν²⁴. Καὶ σάμπως νὰ τὸν εὐγνωμονοῦσαν γι' αὐτὸ οἱ Σαμιῶτες, κατεσκευάσαν στὴ γυναῖκα τοῦ ἀνδριάντα μὲ αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή:

Ὁ δῆμος Κλαυδίαν Ὀκταουίαν τὴν γυναῖκα τοῦ σεβαστοῦ Νέρωνος Κλαυδίου Δρούσου καίσαρος Γερμανικοῦ αὐτοκράτορος. Ἡρη.

Οἱ μετὰ τὸ Νέρωνα βασιλεύσαντες Γάλλοι, Ὀθων καὶ Βιτέλλιος, ἔμειναν στὴν ἐξουσία γιὰ τόσο λίγο χρόνο, ὥστε πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἄμεσος σχεδὸν διάδοχος τοῦ Νέρωνα, ὁ Οὐεσπεσιανός. Αὐτός, ἂν καὶ φημίστηκε γιὰ τὴν μετριοφροσύνη, τὴν φιλανθρωπία καὶ τὴν δικαιοσύνη του²⁵, ἀνάγκασε ὅμως τοὺς Ἕλληνας, καθὼς λέει ὁ Εὐτρόπιος, νὰ πολιτεύωνται σύμφωνα μὲ τοὺς Ρωμαῖκούς θεσμούς, δηλαδὴ τοὺς ἐξίσωσε μὲ τοὺς δούλους τῆς Ρώμης. Τὸ ἔκανε δὲ αὐτὸ γιὰ τὸ λόγο ὅτι «οἱ Ἕλληνας ἔμαθον νὰ ζοῦν ἐλευθεροί»²⁶, ἢ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε μὲ τὴν χλευαστικὴ παροιμία, ἐπειδὴ «οἱ Ἴωνες, ὅταν εἶναι ἐλεύθεροὶ γίνονται κακοί, κί' ὅταν εἶναι δούλοι γίνονται ἀγαθοί»²⁷. Ἔτσι λοιπὸν ἡ Σάμος, ἀφοῦ, τὸ 70 μ. Χ. καὶ ἐπὶ τῆς ὑπατίας τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ τοῦ Οὐαλερίου Μεσσαλίνα, ἔχασε καὶ κείνη τὴν σκιώδη ἐλευθερίαν ποὺ τῆς εἶχε δώσει ὁ Αὐγούστος, ἔγινε, μαζὺ μὲ τὶς ἄλλες Ἑλληνικὰς πόλεις, ἀπόλυτη κτήρησις τῆς Ρώμης. Καὶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ Σαμίων καὶ Πριηνέων ὑποβλήθηκε τώρα γιὰ λύση στὴ Ρώμη. Τὸ πόρισμα δὲ τῆς Ρωμαϊκῆς συγκλήτου ποὺ βρέθηκε στὴν Πριήνη, φθαρμένο ἀπὸ τὸ χρόνο, ἔχει ἔτσι:

Λόγμα τὸ κομισθὲν παρὰ τῆς συγκλήτου Ρωμαίων ἐπὶ ὑπάτων... Σερούιος Φολούιος Κοῖντου υἱὸς στρατηγὸς κατὰ πόλιν συγκλήτω συνεβούλευσεν, ποδ' ἡμερῶν πέντε εἰδνιῶν Φεβρουαρίων γραφομένω παρήσαν...

Λεύκιος Ἄννιος, περὶ ὧν λόγους ἐποίησατο Σερούιος Φολούιος Κοῖντου υἱὸς, στρατηγὸς τῶν... ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ πρέσβεις ἀφιχθαι παρὰ Πριηνέων αἰτήσοντας... φιλάνθρωπον πρὸς Πριηνεῖς παρὰ τοῦ δήμου τοῦ Ρωμαίων... περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ὅτι οἱ πρέσβεις οἱ παρὰ Πριηνέων ἀποσταλέντες, ἄνδρες καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ καὶ φίλοι προσαγορευόμενοι ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων, φίλιαν τε ἀνανεύσαντο καὶ... τὸν δῆμον τῶν Ρωμαίων μὴ εἶναι παριέναι εἰς

24. Δίων. Κασ.: ΝΔ. 9.

25. Εὐτρόπιος, Ζ. 2.

26. Ηζουανίας, Ζ. 17.

27. Σουετονίου: «Οὐαεσιανός», Ζ.

28. Le bas Toy. archeol. 196, 197, 198, 203, 204.

ἐκεῖνην τὴν χώραν μηδένα... ποὺ καὶ γιλανθρώπως τε ἀποκρίνασθαι αὐτοῖς ἔδοξεν καὶ ὡσαύτως ἔτι κατέχειν ἐκεῖνης τῆς χώρας... ὡς δὲ οἱ Ρόδιοι δικασταὶ τοὺς ὄρους τεθείκασιν, οὕτως δοκεῖ δεῖν εἶναι. Εἴ δὲ τι ἐστίν... ἐστίν, οὕτω φαίνεται δεῖν εἶναι. Ξενία τε αὐτοῖς τὸν κατὰ πόλιν μισθῶσαι νόμων σεστερτίων ἑκατὸν εἴκοσι πέντε καθ' ἕκαστον...

Τῶν ἀποσταλέντων πρεσβευτῶν ὑπὲρ τῶν πρὸς Σαμίους ἕπατος τῆ συνκλήτῳ συνεβουλεύσατο ἐγκομητίῳ πρὸ ἡμερῶν... ἦσαν Λεύκιος Τρεμίλιος Γναῖον Καμμελία, Γάϊος Σάννιος Γαῖον... ριον, Σάμιοι πρεσβευταὶ Τηλέμαχος Μάτρονος Λέων Λέοντος... αι ἀγαθοῦ καὶ φίλου συμμάχου τε ἡμετέρου λόγους ἐποιήσαντο, καθὼς Γναῖος Μάνλιος καὶ οἱ δέκα πρεσβευταὶ διέταξαν... ρου... α... ναπ... Ζηνόδοτος Αρ... ἄνδρες καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ καὶ φίλοι. π... λον καὶ αι... συμμάχου τε λόγους ἐποιήσαντο ἀπροσω... ιος Σαμίου περὶ χώρας καὶ περὶ ὄρων ὅπως οὕτω... σιν καθὼς ὁ δῆμος ὁ Ροδίων, ἑκατέρων θελώντων, ἔκρινε περὶ τούτου τοῦ πράγματος... Θηραῖον πως, ἔδοξεν ἡμῖν οὐκ εὐχ... ες εἶναι... ἐστὶν περιθεῖναι ὁ δῆμος ὁ Ροδίων, ἑκατέρων θελώντων, κέχρη... αιορ... πεπόνηται τοῦ μ... τούτῳ τῷ κρίματι καὶ τούτοις τοῖς ὄροις ἐμμένωσιν τούτῳ τε τῷ κρίματι καὶ του... ν ἔδοξεν τούτοις τε ξένιον εἰς ἐκάστην πρεσβείαν ἕως ἀπὸ σεστερτίων νόμων ἑκατὸν εἴκοσι Φολοῦιος Κοῖντον ἕπατον τον ταμίαν ἀποστεῖλαι καθὼς ἂν αὐτῷ ἐκ... ων δημοσίων πραγμάτων τε... ἔδοξεν... εἰσάγουσιν, ὡς δὲ Σάμιοι ἐπὶ δημοιογοῦ Θεοδώρου... αὐτοὶ διεθήκαμεν ἕκτη, ὡς δὲ Πηριεῖς ἐπὶ στεφανηφόρου Θρασιβούλου τοῦ μεθ' Ἡγίλοχον... ημον... δὲ τούτου κατάξαντες εἰς τὴν κοιλάδα τὸν μὲν ὑπὸ Ροδίων τεθέντα ὄρον ὑπὲρ τὴν λίμνην οὐχ εὔρομεν, λιπόντες καὶ αὐτοὶ τὴν λίμνην ἐν τῇ Πηριῇ δι... ἀπὸ δὲ τούτου ἐπ' εὐθείας... δι... αὐτῶν... νιον τὸν καλούμενον ἀνδρέκας... τεθέντα ὄρον ἐπὶ τομ... εωρον ὀλισθήματ... ατ... πλωδες οὐχ εὔρομεν, αὐτοὶ δέ... ἀπ' εὐθείας... ὑπὸ Ροδίων τεθέντα ὄρον, οἷ... ὑπέρεκται α... τεθέντα... αινοντων... ρου... εναις... ἀμγισβητουμένους τόπους ἐφο... βονλ... σαν ἡμέρας τῆς δεσυνο... Ροδίων κρίσιν τε καὶ προθεσίαν... ἡμεῖς θεωρήσαντες διὰ τὰς ιδιωτικὰς γεινι... θαι διὰ τὸν χρόνον ἐκ τῶν σοιζομένων ὄρων τε καὶ ἐγκολυμάτων καὶ ἐκ τῶν βοννῶν καὶ ραχειῶν καὶ ὀλισθημάτων καὶ τῶν σοιζομένων ὄρων ἐφηρομόσαμεν τὴν... ροις τοῖς δήμοις τὰ πράγματα παρετέθη, ἧ καὶ κατακολουθήσαντες ἀποκατέστη... φθαροῖς σημείοις, οἷς κατηραγκάσαμεν ὡς ἔδει τὴν ὀροθεσίαν ἐπιτελέσαι τούς... ισαμένη καὶ τοῖς ἰδίοις βίοις καὶ τοῖς μεταπεμφαμένοις δήμοις ἀκολουθῶν... τηρῆ... γκαμένων σπονδῆν καὶ φιλοτιμίαν καὶ τὸν ἀγῶνα διαθεμένων ὡς ε... μένοις ὑπὲρ πατρίδος παρὰ μὲν Σαμίων Θεοδότου τοῦ Ἐρμίππου, φύσει δὲ Ἀνδροσθέου Σωσιστράτου, Ἀδηρίτου τοῦ Εὐκλειοῦς... ν Λέοντος τοῦ Ὑφιθέμιδος. Διογένους τοῦ Διογένους καὶ τοῦ προσαποδειχθέντος κατὰ τὸ ψήφισμα... ων Ἀριστογένους τοῦ Ἀριστομένους, Θράσνος τοῦ Χαριδήμου, Ἡρακλείου τοῦ Θεοδώρου... ου τοῦ Εὐφάντου, Ἀρτέμωνος τοῦ Μεγιστείου, Λυσιμάχου τοῦ Ἀρτεμιδώρου, Σκουρίδου Σωφίλου τοῦ Ἐπινίκου, Διονυσίου τοῦ Ἀμινίου, Ἀττάλου τοῦ Χίονος, Ἀκρισίου τοῦ Ἀπολλωνίου, Μηροδίου τοῦ Μηρογίλου, Ἡρακλείου πρεσβευτῶν παρὰ μὲν Σαμίων Κριτόλεω τοῦ Προκρίτου... δώρου τοῦ... ρον... δυ... οδη λογ... ιον ὑπὸ Ροδίων ἐπικολαθθέντα οἷον ν... εὔρομεν... ἀπὸ δὲ τούτου καταβαίνοντες ἕως τοῦ τόπου ὅσῃν ὑπὲρ τὸν ποταμὸν καὶ τὸν μὲν ὑπὸ

*Ροδίων κολαφθέντα ὄρον οὐχ εὔρομεν ἐπὶ τὴν ράχιν, τὸν μὲν ὑπὸ Ροδίων ἐπι-
 κολαφθέντα ὄρον οὐχ εὔρομεν. . . βουνὸν αὐτῷ τῷ βουνῷ ὄρω ἐχρησάμεθα κα-
 θότι καὶ Ρόδιοι. . . κολαφθέντα ὄρον οὐχ εὔρομεν, αὐτοὶ δὲ ἐπεκολάψαμεν,
 πορευομένων δὲ ἀπ' εὐθείας εἰς τόν. . . τούτου, πορευομένων τῇ ράχει ἐπὶ
 τὸν ἀπέναντι βουνὸν τό. . . ράχιν πορευομένων ὡς περιφερείης στεφάνη ἐπὶ
 τὴν καταλήγ. . . γκαμεν, ἀπολείποντες τὴν ἔπαυλιν τὴν ἐπὶ τῆς στεφάνης καὶ
 τ. . . ἐν τῇ Σαμία· ἀπὸ δὲ τῆς γωνίας ἐπ' εὐθείας ὑπὸ τὸ ὄρος εἰς τὸ ο. . . ἀπὸ
 δὲ τούτου ἐπ' εὐθείας εἰς τὸν πέτρον τὸν μέγαν τὸν ἐν τῷ. . . πέτρου εἰς ὀρθὸν
 ἐπὶ τὴν ἀπέναντι ὄφρῶν ἐλθόντες εἰς τὸν μὲν ὄφρῶς ἐπ' εὐθείας εἰς τὸν ποταμὸν
 καταβαίνοντες τὸν καλ. . . μω ὄρω ἐχρησάμεθα. . . Ρόδιοι, ἀφ' οὗ ἐξέστω Σα-
 μίοις τὴν ἐπουσίαν ἐδ. . . ου γεγραμμένου ποτ. . . (28)*

Ἡ Σάμος ἀπὸ τοῦ Οὔσπεσιανοῦ μέχρι τῆς ἐρημώσεώς της (70—1476 μ.Χ.)

Ἡ μεταβολή, τὴν ὁποία ἐπέφερε ὁ Οὔσπεσιανὸς στὴ γενικὴ κατάσταση τῆς Ἑλλάδας, εἶχε, καθὼς ἦταν ἐπόμενο, μεγάλες συνέπειες. Τέτοιες συνέπειες ἦταν: ἡ ὀλοκληρωτικὴ κατάρπωση καὶ ἡ ἀδοξία. Ἀφοῦ ὁμως φτάσαμε ὡς ἐκεῖ, ἄς δοῦμε τί συνέβη στὴ Σάμο καὶ τί ἀπέγινε αὐτὸ τὸ νησί;

Ὅταν σ' ἓνα κράτος, καθὼς τὸ Ρωμαϊκὸ, κυβερνοῦνε Καλλιγούλες, Κλαύδιοι καὶ Νέρωνες καί, ὅταν ἡ βασιλικὴ πορφύρα ἀγοράζεται στὴν πλειοδοτικὴ δημοπρασίᾳ· ὅταν ἡ Γερουσία αὐτοῦ τοῦ κράτους ζητωκραυγάζει καὶ λιθανίζει αὐτοκράτορες παράφρονες, οἱ ὁποῖοι ἀνεδαίνουν στὴ σκηνὴ γιὰ νὰ ἐπιδείξουν τὴν ἰκανότητά τους στὴν κιθάρα καὶ στὸ τραγοῦδι· ὅταν τέλος τέτοια εἶναι ἡ ἐξαχρείωση ποὺ ἐπικρατεῖ ἐκεῖ, τί δικαιούμαστε τότε ν' ἀπαιτοῦμε ἀπὸ ἓνα νησί;

Ἀφοῦ ἡ Σάμος ὑποδουλώθηκε στοὺς Ρωμαίους, ἀποτέλεσε μαζὺ μὲ τὰ κοντινὰ τῆς νησιᾶ ἰδιαιτέρη ἐπαρχία μὲ τ' ὄνομα «Ἐπαρχία τῶν Νήσων» καὶ μὲ πρωτεύουσα τὴ Ρόδο¹. Στὸ καθένα νησί ἡ Ρώμη διορίζε ἓνα Ρωμαῖο ὕπαρχο. Αὐτὸς ἦταν ὁ ἀπόλυτος κύριος τῶν κατοίκων. Ἀλλοίμονο δὲ στὸν ταλαίπωρο, ποὺ θὰ τολμοῦσε νὰ γκρινιάσῃ ἢ νὰ παραπονεθῇ γιὰ τὴ φαυλοκρατία τοῦ τυραννίσκου. Τριάντα καὶ ἓνας εἶναι οἱ ὕπαρχοι ποὺ διοίκησαν τὴ Σάμο μέχρι τοῦ Γαλλιηνοῦ, κι' ὅλοι τους ὑπῆρξαν ξετσιπωτοὶ κλέφτες, καὶ δὲν φρόντισαν γιὰ τίποτες ἄλλο παρὰ στὸ πῶς νὰ ξεγυμνώσουν τοὺς σκλαβωμένους. Οἱ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς ἀπεικονίζουν πιστὰ στὰ συγγράμματά τους τὸν διοικητικὸ τρόπο τῶν ὑπάρχων σὲ ὅλα τὰ μέρη ποὺ στάλθηκαν νὰ τὰ διοικήσουν. Μονάχα ὁ Πλίνιος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις ὠφελήθηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν κατοχὴ τῶν Ρωμαϊκῶν λεγεώνων, γιὰ ἀνταλλάξανε τὴν πρόσκαιρη καὶ ψεύτικη ἐλευθερία ποὺ εἶχανε, μὲ τὴν εὐημερία καὶ τὴν ἵσχυρία ποὺ ἀπολάφανε τώρα².

Ἀλλὰ γενικά, καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ θέσῃ ἦτανε σὲ κείνους τοὺς χρόνους ἀξιοθρήνητη· οἱ μακρόχρονοι ἀγῶνες τοὺς εἶχαν καταπονήσει, καὶ εἶχαν πιὰ ἐξαχρειωθεῖ· σκύδανε λοιπὸν τὸ κεφάλι μ' ἀναισθησία κι' ὑπομείνανε τὴν κα-

1. Σουετόνιος: «Οὔσπεσιανός», 8.

2. Πλίν. Ἱστορ. Ἐθνῶν, Κ.Ζ. Ι, 2.

ταδυναστεψῆ. Καὶ τὸ χειρότερο, γιὰ νὰ κολακέψουν τοὺς ὑπάτους συνεργάζονταν μαζί τους, καὶ ταπεινώνανε ἔτσι τὴν πατρίδα τους. Φτάσανε δὲ σὲ τέτοιο ξεπεσμό, ὥστε, δὲν ἔκαναν μονάχα ἀνδριάντες καὶ εἰκόνες στοὺς δυνάστες τους, ἀλλὰ σβύνανε ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἀγάλματα τὰ ὀνόματα τῶν δοξασιμένων τους προγόνων καὶ γράφανε τὰ ὀνόματα τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ὑπάρχων. Ἀποδῶ προῆλθε καὶ τὸ πλῆθος τῶν τιμητικῶν ἐπιγραμμάτων, τὰ ὁποῖα καθημερινὰ ἀνακαλύπτονται καὶ ἀλλοῦ καὶ στὴ Σάμο. Ἀπὸ κεῖνα ποὺ βρέθηκαν ἀναφέρουμε δῶ μερικά ἀπὸ αὐτά, ἐρισμένα τὰ δημοσίεψαν ἄλλοι πρὶν ἀπὸ μᾶς, τὰ ὑπόλοιπα δέ, τὰ πρωτοδημοσιεύουμε ἐμεῖς:

*Ἀγαθῇ τύχῃ
Ἀδριανῶ Καίσαρι
Διὶ Ὀλυμπίῳ ἐπι
φανεῖ σωτήρι καὶ
κτίστη³*

*...κός τε Δέκιον Κλαύδιον
τὸν δις ὕπατον, δις αὐτοκρά
τορα, δημοσικῆς ἐξουσίας
τὸ πέμπτον, τὸν εὐεργέτην⁴*

*Αὐτοκράτορι Τραϊανῶ Ἀδριανῶ
Καίσαρι Σεβαστῶ⁵*

*Ὁ δῆμος
Θεᾷ Ρώμῃ καὶ αὐτοκράτορι Καί
σαρι Θεοῦ υἱῶ θεῶ σεβαστῶ⁶*

Βέβαια, ἂν θὰ περιορίζωνταν γ' ἀναγείρουν ἀνδριάντες καὶ στήλες πρὸς τιμὴν αὐτοκρατόρων σὰν τὸν Ἀδριανὸ καὶ τὸν Τραϊανό, τὸ πρᾶγμα θὰ ἦταν ἀνεκτό· ἀλλὰ ὅταν χάραζαν τέτοια ἐπιγράμματα:

*Αὐτοκράτωρ
Καῖσαρ Μάοκος
Αὐρήλιος
Κόμμοδος*

3. Σώζεται στὸ Τηγάνι, στὸν πύργο τοῦ Λογοθέτη.

4. Δίπλα στὸ λιμάνι τῆς ἀρχαίας πόλης.

5. Ross teisen etc. 76

6. Βρίσκεται ἐντοιχιζομένη στὸ Τηγάνι.

Σεβαστός
"Ηρη⁷

ὁ δῆμος
Ἄλφιδίαν τὴν μητέρα
Θεᾶς Ἰουλίας
σεβιστῆς
μεγίστων ἀγαθῶν
αἰτίαν γεγυυίαν
τῷ κόσμῳ⁸

καὶ λαξεύανε ἀνδριάντες στὸν Κόμιμοδο ἢ στὸν Ἐλεγάβαλο ἢ στὴν Ἄλφιδία, τὴ μάνα τῆς ἀκόλαστης Ἰουλίας, τότε τί μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς γιὰ κείνους ποὺ τὰ προσφέρανε; Ἀλλὰ καὶ στοὺς ὑπάτους καὶ σὲ ἄλλους ἀξιωματοῦχους ἀποδύανε παραπλήσιες τιμές, καθὼς συμπεραίνουμε ἀπὸ τὰ ἐπόμενα ἐπιγράμματα:

Ὁ δῆμος
Πόπλιον Οὐΐλμον Ρ.
τὸν ἀνθύπατον "Ηρη⁹

Ὁ δῆμος
Γάιον Ποππαῖον Σοβῖνον. "Ηρη¹⁰

Ὁ δῆμος
Πόπλιον Ἰούλιον Ροῦφον
τὸν ἀνθύπατον. "Ηρη¹¹

Κόιντον
Πολλίωνα¹²

Ὁ δῆμος
Λευκίνιον Αἴλιον
Γάτου υἱὸν Σάμιον
εὐσεβῶς διακείμενον

7. Βρίσκεται στὴν Κολώνα.

8. Bulletin de l' Instituto archeologico di Roma an. 1856 p. 206.

9. Βρίσκεται στὴν Κολώνα.

10. Bulletin de l' Ecole Francaise d' Athenes N. XI 1871 p. 229.

11. Bulletin de l' Ecole Francaise d' Athenes N. XI 1871 p. 229.

12. τὸ ἴδιο.

πρὸς αὐτοκράτορα
καίσαρα Θεοῦ υἱὸν
σεβαστὸν φιλοδόξως
δὲ πρὸς τὸν Δῆμον
Θεῶ Ρώμῃ
καὶ καίσαρι σεβαστῶ¹³

Ὁ δῆμος
Μάρκον Πίσωνα
πρεσβευτὴν
τὸν πάτρωνα καί . .
διαπεπραγμένον . .
καιροῖς ἐπισ . . . .
κόντων τῇ π . . . .¹⁴

. . τῶν ὠδεκ μου ἐκ
νω Βουλτεινία Ταυρ . . .
Ἀσιατικῶ Οὐαλλέριον
Ἀσιατικοῦ υἱῶ ποντίφικος
Σαλλίου Κολλένου
ἐπάρχου Ρώμης τριῶν
ἀνδρῶν χιλκοῦ, ἀργυροῦ
χρυσοῦ χαρακτηρισίασαν
τος ταμία Ρώμης στρατη
γοῦ ὑπάτου ἀνθυπάτου Ἀσίας¹⁵

. . . τοῦ καὶ πάτρωνος
τῆς πόλεως Γαίου Ἰουλίου Γάϊου . .
καίσαρος ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας
ἣν ἔχων διατελεῖ καὶ κοινῶς πρὸς
πάντας τοὺς Ἕλληνας καὶ κατ' ἰδίαν
εἰς ἑαυτὸν Ἡρῆ¹⁶

Ἐγὼ δὲ οἱ παράγοντες τῆς Σάμου γιὰ νὰ κολακεύουν τοὺς δυνάστες, ἔστησαν γι' αὐτοὺς ἀνδριάντες καὶ χάραξαν χτυπητὰ ἐπιγράμματα, ἄλλοι Σαμιῶτες πήγαιναν στὴ Ρώμῃ ἔπου, χάρη στὸ ζωηρὸ τους πνεῦμα, τὴν καταπληχτικὴ θρασύτητα καὶ τὴν ἀκαταμάχητη, κι' ἀνώτερη κι' ἀπὸ τοῦ Ἰσαίου, ρητορεία τους, κατόρθωσαν νὰ μπαίνουν, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, στὰ

13. Βρίσκεται στὸ Τηγάρι.

14. Bulletin de l' Ecole Francaise d' Athenes N. XI. 1871. p 229.

15. Βρίσκεται κοντὰ στὸ Ἡραῖο.

16. Bulletin de l' Ecole Fransaise No XI 1871.

σπίτια τῶν πλουσίων, τοὺς ὁποίους ὑπολόγιζαν νὰ πάρουν μὲ τὸ μέρος τους. Ἔτσι τοὺς παρουσιάζει, μὲ τὴν ὕβριστικὴν γιὰ τοὺς δυστυχισμένους Ἑλληνες χαριτολογία του, ὁ σατυρικὸς Γιουναβέλης¹⁷.

Βαθὺ σκοτάδι σκεπάζει τὰ ὅσα ἔγιναν μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Κατὰ τὶς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, ποὺ ἀνασκάψανε τὰ θεμέλια τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, δὲν ἀναφέρεται πουθενὰ τὸ ὄνομα τῆς Σάμου. Νὰ ὀφείλεται ἄραγε αὐτὸ στὴν τρομακτικὴν κατὰπτωση, στὴν ὁποία ξέπεσε τὸ νησί, ἢ στὴν ἀδράνεια τῶν δυνάμεών της, ἐὰν οἱ κάτοικοι ἐπεδόθησαν στὸν ἤσυχον βίον καὶ δὲν εἶχαν καμιμιά συμμετοχὴ στὰ σοβαρὰ γεγονότα; Δὲν ξέρουμε ποιά ἀπὸ τίς δυὸ αὐτὲς ὑποθέσεις νὰ παραδεχτοῦμε γιὰ σωστότερη. Ἀλλὰ δὲν θὰ εἴμαστε μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ἂν ἀποδώσουμε καὶ στὶς δυὸ παραπάνω ὑποθέσεις τὰ αἷτια γιὰ τὴν ἀφάνεια τῆς Σάμου. Κατὰ τὸ 292 μ. Χ., τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος χωρίστηκε σὲ 4 τμήματα, τὸ δὲ κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως χωρίστηκε σὲ 64 ἐπαρχίαι. Ἡ Σάμος ὑπήχθηκε στὴν 29ῃ ἐπαρχίᾳ, ποὺ τὴν ἔλεγαν, «τ ὦ ν Ν ἢ σ ω ν». Ἡ ἐπαρχία αὐτὴ εἶχε ξεχωριστὸ ἡγεμόνα περιλάμβανε δὲ τὰ νησιά: Ρόδο, Κῶ, Σάμος, Χίος, Μυτιλήνη, Μεθύμνη, Πετέλο, Τένεδος, Προσελήνη, Τήνος, Νάξος, Πάρος, Σίφνος, Μήλος, Ἴος, Θήρα, Ἀμοργὸς καὶ Ἀστυπάλαια¹⁸.

Τὸν τέταρτον μ. Χ. αἰῶνα τὰ κάθε εἶδους δυστυχήματα ποὺ συνέβησαν, προσημάνανε, σὰν νὰ λέμε, τίς φρικιαστικὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, ποὺ ἄρχισαν σὲ λίγο. Πεῖνες, ἀρρώστειαι, σεισμοὶ καὶ τὰ παραπλήσια συντάρραξαν τὸν κόσμον, πρὶν ἀρχίσουν νὰ τὸν καταστρέφουν μὲ τὴν φωτιὰ καὶ μὲ τὸ μαχαίρι, οἱ βάρβαροι. Τότε καὶ ἡ Σάμος, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρεται ὀνομαστικὰ μαζὺ μὲ τίς γῶρες, ποὺ τίς γτύπησε ἐκεῖνη ἢ μάλιστα, εἶναι βέβαιον πὼς εἶχε τὴν τύχη τους. Ἀκόμη ἐπὶ Ἰουλιανοῦ, δηλαδὴ τὸ 361 μ. Χ., καὶ ἐπὶ Οὐαλεντιανοῦ καὶ Οὐάλεντα, τὸ 364 μ. Χ., ἡ Σάμος ἔπαθε ἀπὸ τίς ἐπιδρομὰς τῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι λυμαίνονταν τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσίαν. Ἐπαθε ἐπίσης καὶ ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς, οἱ ὁποῖοι τὸ 362 καὶ τὸ 365 μ. Χ., συγκλόνισαν ὅλην τὴν ὄσον τὴν Σικελίαν καὶ μέχρι τὴν Ἀραβίαν, ἔκτασιν¹⁹. Λίγον δὲ ὕστερα, δηλ. τὸ 417 μ. Χ., φοβερώτατος σεισμὸς συντάρραξε τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ προξένησε τρομακτικὰς καταστροφὰς. Ἐπειτα ἀπὸ τριάντα χρόνια παρόμοιος σεισμὸς ρήμαξε πολλὰς ἐπαρχίας τῆς ἴδιας περιοχῆς καὶ ἐπέφερε μεγάλας ζημίας σὲ πολλά, κοντινὰ στὴν Ἀσιατικὴν παραλία, νησιά.

Μαζὺ μὲ τὰ τόσα πολλὰ φυσικὰ δεινοπαθήματα ἤρθαν καὶ οἱ ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων καὶ μεγάλωσαν ἔτσι τὴν ἐλεεινότητα κείνων τῶν χρόνων.

17. Juven : Sat. III. 25.

18. Ἱεροκλ. : Γραμματ. Συνεκδ. 23.

19. Ammien. Marcel XXVI, 10.

Οἱ Γότθοι, οἱ Οὐνοί, οἱ Ἄλανοί καὶ οἱ ἄλλες βαρβαρικές φυλές, ποὺ παρουσιάστηκαν τὸ μεσαίωνα, ὑπῆρξαν τρομερές μάστιγες γιὰ τοὺς δύστυχους κατοίκους τῆς Ἑλλάδας, καὶ ἡ Σάμος θέβαια ὑπόφερε τὶς καταδρομές τους.

Κατὰ τὸν διαχωρισμὸ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους σὲ «θ έ μ α τ α» ἢ «ν ο μ ο ὄ ς», καὶ καθὼς λέει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, «τ ἡ ν Σ ά μ ο ν, δ ι ά τ ὸ έ π ι φ α ν ε σ τ ά τ η ν ε ἶ ν α ι, μ η τ ρ ὀ π ο λ ι ν τ ο ὗ θ έ μ α τ ο ς τ ὶ ν π λ ω ἱ ῖ ζ ο μ έ ν ω ν τ ε θ ἡ κ α σ ι ν». Ἐγινε λοιπὸν ἡ Σάμος τὸ ἐνδέκατο θέμα τοῦ κράτους, μὲ τὸ ὄνομα «Σ ά μ ο ς Ν ἡ σ ο ς» καὶ περιλάμβανε τὴ Σάμο, τὴν ἀπέναντι ἡπειρο, τὴν Ἐφεσο, τὴ Μαγνησία, τὶς Τράλλεις, τὴ Μύρινα, τὴν Τέω καὶ τὴ Λέδεδο. Τὸ θέμα τῆς Σάμου διαιρούτανε σὲ δυὸ «Τ ο ὄ ρ μ α ς» δηλαδὴ ἐπαρχίες, τὴν Ἐφεσία καὶ τὴν Ἀτραμυτινή, πλήρωνε τοὺς φόρους του κάθε τέσσερα χρόνια (ρ ο γ ε υ ὀ μ ε ν ο ν κ α τ ά π ᾶ σ α ν τ ε τ ρ α ε τ ἱ α ν) καὶ εἶχε δικό του στρατηγὸ, ὁ ὁποῖος ἔδρευε στὴ Σμύρνη²⁰. Ἡ «ρ ὀ γ α», δηλαδὴ ὁ μισθὸς τοῦ στρατηγοῦ τῆς Σάμου, ἦταν, ἐπὶ βασιλείας Λέοντος, δέκα λίτρες χρυσοῦ, ποὺ ἰσοφάριζαν μὲ 10.382 δραχμῆς²¹ ἢ δὲ «δ ὀ ξ α» δηλαδὴ ὁ βαθμὸς του ἦταν ὁ 28ος ἀπὸ τοὺς 65 ποὺ ἔδινε ὁ αὐτοκράτορας²², καὶ στὸ βασιλικὸ τραπέζι ἔπαιρνε τὴν 25ῃ θέσῃ στὴ σειρά τῶν ἀνθυπάτων καὶ τῶν πατρικίων στρατηγῶν²³. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀργότερα ἡ Σάμος ἀποτέλεσε μέρος τῆς ἐπαρχίας Κυκλάδων²⁴.

Τὶς ἐπιδρομές τῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ὀρμητήριά τους τοὺς σκοπέλους καὶ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰκαριακοῦ πελάγους, ἐπακολούθησαν οἱ συνεχεῖς προσβολές τῶν Σαρακηνῶν. Στὰ μέσα τοῦ ἑβδομοῦ αἰῶνα ὁ Μωαβιάχ, γυιὸς τοῦ Ἄμποῦ Σοφιάν καὶ διοικητῆς τῆς Συρίας, συγκρότησε ἰσχυρὸ στόλο, μὲ τὸν ὁποῖο χτύπησε καὶ κατέλαβε τὴν Κύπρο. Ἐπειτα λεηλάτησε τὴ Χίο, τὴ Σάμο καὶ ἄλλα νησιὰ τοῦ Ἰκαριακοῦ πελάγους. Μετὰ ἀπὸ λίγο χρόνο ἕνας ἄλλος Ἀραβᾶς λήσταρχος, ὁ Μωχαμὲτ Ἀβδαλλάχ, ποὺ κατασκεύασε τὸ στόλο του στὰ λιμάνια τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, κατέλαβε τὴ Σμύρνη καὶ καταλήστεψε τὴν Ἐφεσο, τὴ Σάμο, τὴ Νάξο, τὴ Δῆλο, τὴν Κῶ, τὴν Τήνο καὶ τὴν Ἄνδρο. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους αὐτῶν τῶν νησιῶν, τρομοκρατήθηκαν ἀπὸ τὶς συνεχεῖς ἐπιδρομές τῶν Ἀράβων ποὺ εἶχαν καταστῆ οἱ πραγματικοὶ κύριοι τῆς Μεσογείου, κι' ἀφοῦ

20. Κωνσταντ. Πορφυρογεν.: «περὶ Θεμάτων», Γ. 41.

21. Κωνσταντ. Πορφυρογεν.: «Ἐκθεσις βασιλ. τάξ.», Α' 697.

22. Στὸ ἴδιο, Α' 713.

23. Στὸ ἴδιο Α' 728.

24. Notitia episcoporum I. 71.

ἐγκατέλειψαν τὴν πατρικὴ τους γῆ, μετανάστεψαν σ' ἄλλα μέρη²⁵. Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφταναν αὐτά, ἔπεσε ἐδῶ, στὰ 747, μιὰ πολλὴ κακιὰ ἀρρώστεια καὶ γιὰ τρία ὀλόκληρα χρόνια προξένησε μεγάλη καταστροφή. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, δηλαδή ἀπὸ τὰ 723 - 728, ἐπεσκέφθηκε τὴ Σάμο ὁ τιμώμενος ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὡς ἅγιος Οὐιλλίδαλδος, ὁ ὁποῖος ἐρχότανε ἀπὸ τὴ Σικελία καὶ πήγαινε προσκυνητὴς στὴν Παλαιστίνη²⁶.

Κατὰ τὸ 841 ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα ἀποφάσισε νὰ πάρη ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Σαρακηνῶν τὴν Κρήτη, καὶ ν' ἀφαιρέσῃ ἔτσι ἀπὸ αὐτοὺς τὸ πιὸ καλὸ ὄριμητήριο πού εἶχανε γιὰ νὰ χτυποῦν τὸ Βυζαντινὸ κράτος. Ὅμως ὁ στρατηγὸς Θεόκτιστος ἔπαθε πανωλεθρία καὶ δὲν κατόρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀπόφασή τῆς αὐτοκρατείας. Κατὰ τὸ δεύτερο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ', ἓνας ἄλλος στρατηγός, ὁ Πετρωῆς, πού ἦταν διοικητὴς τῆς Λυδίας, τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Σάμου, πήρε ἐντολὴ νὰ ἀποκρούσῃ μὲ τὸν πολυάριθμο στόλο του τοὺς Σαρακηνούς, πού ἔκαναν ἐπιδρομὲς στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας του. Ἀλλὰ οἱ πανουργίες τῶν Σαρακηνῶν ἀπὸ τὴ μιά, καὶ οἱ καυγάδες τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὴν ἄλλη, παρέλυσαν τοῦ Πετρωῆ τὶς προσπάθειες, καὶ οἱ βάρβαροι ἐξακολούθησαν νὰ λυμαινῶνται τὴν Μεσόγειο, νὰ διαρπάζουν τὰ πάντα, νὰ αἰχμαλωτίζουν καὶ νὰ σκοτώνουν τοὺς ἀνθρώπους.

Στὰ 881 ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ὁ ἐμίρης τῆς Κρήτης Σαήτ, ἔστειλε στόλο ἀπὸ 28 μεγάλα καὶ πολλὰ μικρὰ καράδια, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ καλοὺς στρατηγούς του, πού ἦταν ἀρνησίθρησκος χριστιανὸς καὶ λεγότανε Φῶτ, καὶ λεηλάτησε τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ νησιά τῶν Κυκλάδων καὶ τῶν Σποράδων. Ὁ Φῶτ ἔφτασε μέχρι τὴν Προκόννησο καὶ ἀπέιλησε κι' αὐτὴ τὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸν ἀντιμετώπισε ὁμοῦς ὁ ναύαρχος Νικῆτας ὁ Ὁρῶφας καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ φύγῃ κακῆν κακῶς, ἀφοῦ κατὰστρεψε μὲ τὸ ὑγρὸ πῦρ τὰ πιὸ πολλὰ καράδια τοῦ ἐπιδρομέα. Ἡ Σάμος πού ὑπόμεινε ἕλες αὐτὲς τὶς συνεχεῖς ἐπιδρομὲς, ἔπαθε χειρότερα ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ', τὸ 889, ὅταν πολιορκήθηκε καὶ κυριεύτηκε ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς, αἰχμαλωτίστηκε δὲ τότε καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς πατρίκιος Κωνσταντῖνος ὁ Πασπαλάς. Ὁ ψυχρὸς τρόπος καὶ ἡ ἀκατανόητη ἀφέλεια μὲ τὰ ὅποια ἀφηγοῦνται τὸ γεγονός αὐτὸ οἱ Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι Θεοφάνης Κοντινουάτος²⁷, Λέων Γραμματικὸς²⁸, Γεώργιος Κεδρηγὸς²⁹, καὶ Συμεὼν ὁ Μάγιστρος³⁰, πού τὸ παρουσιάζουν σὰν κάτι

25. Rampoldi *annali Musulmani* T. 3. p. 51.

26. *Acta Sanctorum. Ordinis Benedicti* par. II p. 336.

27. Θεοφάν. Κοντιν. ΣΤ' 357.

28. Λέοντ. Γραμματ. Χρονογρ. 379.

29. Κεδρηγ. Σύνοψ. Ἱστορ. Β' 467.

30. Συμ. Μάγιστρος. 709.

τὸ συνειθισμένο, εἶναι φανερό δείγμα τῆς παρακμῆς καὶ τῆς ἐξασθένησης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ ἀδράνεια τοῦ Λέοντα τοῦ ΣΤ' ἐνθάρρυνε τοὺς Σαρακηνούς καὶ ἐπανέλαβον τὶς ἐπιδρομὲς πού τόσο πολὺ εἶχε περιορίσει ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος. Μὲ ἀρχηγὸ λοιπὸν τὸν Δαμιανό, ἕνα ἐξωμότη χριστιανὸ πού ἔγινε ἐμίρης τῆς Τύρου, λεηλάτησαν τὰ νησιά τοῦ Ἑλληνικοῦ πελάγους, κυριεύσανε τὴ Σελεύκεια τῆς Κιλικίας, τὴ Λήμνο καὶ τὴ Δημητριάδα. Μιὰ ἄλλη μοῖρα στόλου μὲ ἀρχηγὸ ἕναν ἄλλο ἀρνησίθρησκο, τὸ Λέοντα, πού ἦταν ἐμίρης τῆς Τριπόλεως, ἀφοῦ λεηλάτησε τὰ νησιά ἔφτασε μέχρι τὸν Ἑλλάσποντο μὲ σκοπὸ νὰ προσδάλῃ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπέτυχε ὅμως σ' αὐτὸ ὁ Λέοντας κι' ἐξακολούθηρε τὶς ἐπιδρομὲς του κατὰ τῶν νησιῶν. Ἀλλὰ ἡ καταστροφὴ τοῦ Βυζαντινοῦ στόλου, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 911 μ. Χ., συμπλήρωσε τὰ τόσο μεγάλα ἐκεῖνα δεινοπαθήματα. Ἐγινε δὲ αὐτὴ ἡ καταστροφὴ δίπλα στὴ Σάμο, στὴν ὁποία τότε ἦταν στρατηγὸς ὁ Ρωμανός, ὁ ὁποῖος ἔγινε ἀργότερα αὐτοκράτορας. Ὁ Λογοθέτης Ἰμέριος χτύπησε τὸ στόλο τῶν Σαρακηνῶν πού τὸν ἀποτελοῦσαν 300 καράβια καὶ ἦταν ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ Δαμιανοῦ καὶ τοῦ Λέοντα, γιὰ τοὺς ὁποῖους μιλήσουμε προηγούμενα. Ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ πολύωρη κι' αἱματηρὴ σύγκρουση ὁ Ἰμέριος νικῆθηκε κι' ἔπαθε τέτοια πανωλεθρία, πού μὲ μεγάλη δυσκολία κατάφερε νὰ σωθῆ στὴ Μυτιλήνη, ἐνῶ ἀπὸ πίσω τὸν καταδιώκανε οἱ Σαρακηνοὶ ³¹. Στὴν ἐκστρατεία ἐκείνη πῆρε μέρος καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς Σάμου μὲ τέσσερες χιλιάδες στρατιῶτες καὶ μὲ χίλιους «δ ι π λ ο υ ς». Ἐπίσης ἀπὸ τὸ θέμα τῆς Σάμου εἶχαν ἐξοπλιστεῖ δέκα «δ ρ ὀ μ ο ν ε ς» (γιὰ τὴν ἐπὶ ἀνδρῶν τοῦ κάθε δρόμονα χρειάζονταν διακόσιοι τριάντα κωπηλάτες καὶ ἑβδομήντα πολεμιστὲς) καὶ δώδεκα «π ἄ μ φ υ λ ο ι» (ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ τέσσερες εἶχαν ἀπὸ ἑκατὸν ἑξήντα κωπηλάτες, κι' οἱ ἄλλοι ὀχτῶ ἀπὸ ἑκατὸν τριάντα ὁ καθένας). Μὲ αὐτὲς τὶς δυνάμεις πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἰμερίου, τὸ θέμα τῆς Σάμου. Ἡ δὲ «ρόγα», δηλαδὴ ἡ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν στρατηγῶν ἦτανε δυὸ «κ ε ν τ η ν ἄ ρ ι α» χρυσῶν, μιὰ λίτρα κι' ἑνδεκα «ν ο ὕ μ ι α», δηλαδὴ 208.739 δραχμῆς ³². Τὸ χρονικὸ τῆς Βάριδας ἀναφέρει ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ νικῆθηκαν κοντὰ στὴ Σάμο κι' ὅτι σκοτώθηκε ὁ στρατηγὸς τους Βάρ-Ρασήδ ³³. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι σωστὸ καὶ ἀποδείχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Δαμιανὸς ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὴ νίκη του καὶ κατέλαβε τὴ Σάμο, σχεδίαζε δὲ νὰ κυριαρχήσῃ σ' ὅλοκληρο τὸ Αἴγαῖο, ἀλλὰ ὁ θάνατος ματαίωσε τὰ τολμηρὰ του σχέδια. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Δαμιανοῦ ἡ Σάμος πέρασε ξανά στὴ δικαιοδοσία τοῦ Βυζαντινοῦ

31. Γεωργ. Μοναχ. βασιλ. Λέοντος. 23 — Λέοντ. Γραμματ. Χρονολογ. 886.

32. Κωνσταντ. Πορφυρ. ἔκθ. βασιλ. τάξ. Α' 651, 653, 654.

33. Annual. Bari chronol. Byz p. 469

κράτους. Στην εκστρατεία κατά της Κρήτης, πού έγινε τὸ 949, πήρε μέρος καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς Σάμου «μ ε τ ἄ χ ε λ α ν δ ῖ ω ν π α μ φ ὺ λ ω ν» ἔξι, στὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπέδαιναν 150 ἄνδρες καὶ «μ ε τ ἄ χ ε λ α ν δ ῖ ω ν ο ὕ σ ι α κ ῶ ν» ἔξι, στὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπέδαιναν 108 ἄνδρες. Ἡ δὲ ρόγα τοῦ στρατοῦ τοῦ θέματος τῆς Σάμου ἦτανε 134 λίτρες χρυσοῦ καὶ 20 νοῦμα, δηλαδή 139.120 δραχμὲς ³⁴.

Σὲ ὅλο τὸ διάστημα πού ἀκμάζανε οἱ Ἄραβες χαλίφες, ὀλόκληρο τὸ Ἑλληνικὸ πέλαγος ἦταν ἐκτεθειμένο στὶς λεηλασίες τῶν Σαρακηνῶν, πού λαφυραγωγοῦσαν τὶς πολιτείες, κατέστρεφαν τοὺς ναοὺς, σκότωναν ἢ αἰχμαλώτιζαν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ρήμαζαν τὰ πάντα. Ἀλλὰ στὰ μέσα περίπου τοῦ 10ου αἰ. τὸ Βυζαντινὸ κράτος συνήλθε ἀπὸ τὴν ταπείνωση καὶ θρῆκε καινούργιες δυνάμεις ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἰωάννη Α' τοῦ Τσιμισκῆ. Ὁ Νικηφόρος, χρησιμοποιώντας γιὰ ὀρμητήριό του τὸ ἀπέναντι τῆς Σάμου λιμάνι τῶν Πυγέλων, κυρίεψε, ἔπειτα ἀπὸ ἐπτάμηνη πολιορκία, τὴν Κρήτη, κι' ἔδωξε ἀπὸ τὴν Κύπρο τοὺς Σαρακηνούς. Κατὰ τὶς ἐκστρατείες αὐτὲς τοῦ Νικηφόρου, ὁ στρατηγὸς τῆς Σάμου ἔλαθε διάφορες ἐντολὲς μ' αἰνιγματικὸ, γιὰ μᾶς, καὶ πολὺ περίεργο περιεχόμενο. Καθὼς λέει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος:

«Ἐδέξατο δὲ ὁ στρατηγὸς τῆς Σάμου, τοῦ λαμβάνειν ἔξοδον παρὰ τοῦ πρωτονοταρίου περὶ τοῦ ἐτοιμασθῆναι καρηγίον ἀρπάξιον κενοστομαῖον λόγιον χελωνῶν καὶ σκαλῶν καὶ λοιπῶν κατέργων χιλιάδας τρεῖς καὶ σπιθιμιαῖον χιλιάδας τρεῖς. Περὶ τοῦ ἐτοιμασθῆναι κρηγίον ἑξαδακτυλιαῖον χιλιάδας τέσσαρας καὶ πενταδακτυλιαῖον χιλιάδας τέσσαρας διὰ τὰς γερακαριαίας καὶ τοὺς διπάτους καὶ λοιπὰς χρείας. Περὶ τοῦ δέξασθαι τινα βασιλικὸν τὸν ὄντα εἰς Ἀνατολικὸς ἐτοιμάσαι κρηθὴν χιλιάδας εἴκοσι καὶ παξαμῆτια καὶ σῖτον καὶ ἀρεῦριον χιλιάδας ἐξήκοντα διὰ τῶν Κιβωροραιοτῶν καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ ἵνα καταγωγισθῶσιν ἀπὸ Ἀνατολικῶς εἰς Ἀτταλίαν ἀντὶ τοῦ ἀπερχομένου εἰς Καλὸν ὕρος» ³⁵

Ἔτσι λοιπὸν κι' ἀφοῦ διώχτηκαν ἀπὸ παντοῦ οἱ Σαρακηνοὶ ἀνακτήθηκαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στρατηγοὺς καὶ ἡ Σάμος καὶ τ' ἄλλα νησιά τοῦ Ἑλληνικοῦ πελάγους καὶ μπήκανε πάλι κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου ³⁶. Σ' ἓνα κώδικα δὲ ἀπὸ μεμόρανη, ὁ ὁποῖος διατηρεῖται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Παταδίου, διαδίδουμε καὶ τ' ὄνομα Π α κ ο υ ρ ι α ν ο ὦ , τ ο ὦ ἐ ν δ ο ξ ο τ ἄ τ ο υ π α τ ρ ι κ ῖ ο υ καὶ σ τ ρ α -

34. Κωνστ. Πορφυρ. ἔκθ. βασ. τάξεως Α' 658, 668.

35. Κωνστ. Πορφυρ. ἔκθ. βασιλ. τάξεως Α' 658, 668.

36. Ζωναρ. Χρονικ. 196, 197.

τ η γ ο υ τ η ς Σ ά μ ο υ»³⁷ και μαθαίνουμε έτσι για ένα στρατηγό της Σάμου κατά τους χρόνους τούτους. Για έναν άλλο στρατηγό της Σάμου, τον Κωνσταντίνο (και ίσως να πρόκειται για τον Κωνσταντίνο Πασπαλά τον οποίο αναφέραμε στα προηγούμενα) μαθαίνουμε από μια δούλλα (δηλ. σφραγίδα) μολυβένια, στη μιὰ μεριά της οποίας είναι χαραγμένος ένας σταυρός με τις λέξεις «Κύριε βοήθει «τῷ σῷ δούλω» κι' από τὴν ἄλλη οἱ λέξεις «Κωνσταντῖνῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ και στρατηγῷ Σάμου»³⁸.

Ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' ἕνας ἀπὸ τοὺς πλουσιώτερους και ἰσχυρότερους ἄρχοντες τῆς Ἀπουλίας, ὁ Μέλης, πού κατοικοῦσε στὴ Βάριδα τῆς Νεαπόλεως, θέλοντας νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸ ζυγὸ τοῦ Βυζαντίου, σήκωσε τὴ σημαία τῆς ἐπανάστασης. Στάλθηκαν λοιπὸν ἐναντίον του τὸ 1016 μ.Χ. μὲ πολὺ στρατὸ ὁ στρατηγὸς τῆς Σάμου Βασίλειος Ἀργύρης, και ὁ στρατηγὸς τῆς Κεφαλληνίας Κοντολέων. Χωρὶς καθόλου νὰ πτοηθῇ ἀπὸ αὐτὸ ὁ Μέλης, συγκρούστηκε μαζί τους και πέτυχε ὁ ἀπλὸς ἐκεῖνος ἰδιώτης νὰ νικήσῃ δυὸ στρατηγούς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τὴν ἐπόμενη χρονιά ὁ Βασίλειος Ἀργύρης ἔλαβε μεγάλες ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη και τὸν τίτλο τοῦ «κ α τ α π ά ν ο υ» τῆς Ἰταλίας, και πολιορκῆσε τὴ Βάριδα. Ἐπειτα ἀπὸ δήμενη πολιορκία, ὁ πάντα ἀσταθῆς λαὸς ἔκαμε μυστικὴ συνθήκη μὲ τὸν Ἀργύρη, γιὰ νὰ τοῦ παραδώσῃ τὴν πόλη και τὸν Μέλῃ. Ὁ Μέλῃς ὅμως πού τὰ ἔμαθε αὐτὰ δραπέτευσε ἀπὸ τὴ Βάριδα και κατέφυγε στὴν πόλη Ἄσκλο, ἣ ὅποια εἶχε ἐπαναστατήσῃ μαζί του. Ἀφοῦ πολιορκήθηκε κι' ἐδῶ ἀπὸ τὸ στρατηγὸ τῆς Σάμου, ἔφυγε και πῆγε στὸ βασιλεῖα τῶν Νορμανδῶν Γουϊμάρ, ἀπὸ τὸν ὅποιο ζήτησε βοήθεια. Ὁ Γουϊμάρ τὸν βοήθησε μὲ προθυμία, ἀλλὰ ὁ Ἀργύρης χτύπησε τοὺς ἀντιπάλους του τὸ 1019 στὶς Κάννες, κι' ἀφοῦ σκότωσε πολλοὺς Νορμανδούς, ἀνάγκασε τὸν Μέλῃ νὰ ζητήσῃ ἄσυλο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἐρρίκο τὸ Β'³⁹.

Λίγα χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βλαδιμήρου, πού ἀποκλήθηκε ἅγιος, ἕνας ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του, ὁ Χρυσόχερος, ἔφθασε, δῆθεν σὰν μισθοφόρος, στὸ λιμάνι τῆς Πόλης. Αὐτός, ἀφοῦ βγήκε κρυφὰ ἀπὸ τὸ λιμάνι, καταπολέμησε τοὺς κατοίκους τῶν παραλίων τῆς Προποντίδας, νίκησε τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀδύδου, κι' ἔφτασε πολεμώντας μέχρι τὴ Λῆμινο. Γιὰ τὴν ἐξόντωση τοῦ κινουόργου τούτου ἐχθροῦ στάλθηκε ὁ στρατηγὸς τῆς Σάμου Δαυτῶ «ὁ ἀ π ὸ Ἄ χ ρ ῖ ὀ ν» και ὁ στρατηγὸς τῆς Θεσσαλονίκης Νικηφόρος Καβάσιλας. Οἱ δυὸ στρατηγοὶ συνάντησαν δίπλα στὴ Λῆμινο τὸν Χρυσόχερο κι' ἀφοῦ τὸν

37. Montfaucon palaeogr. graec. p. 46.

38. Mortmann Seeaux et plombs Byzantine p. 45.

39. Δερμπό: ἱστορ. τῆς Κατ. Αὐτοκρ. Τ. 11, σ. 201.

νίκησαν τὸν ἔσφαξαν μαζί με ὀχτακόσους στρατιῶτες του, τὸ 1023 μ. Χ.⁴⁰.

Ἐπίσης τέσσερα χρόνια μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ νίκη ἕνας ἄλλος στρατηγὸς τῆς Σάμου, ὁ Γεώργιος Θεοδωρόκανος, ἔχοντας σύμμαχο τὸν ἀρχηγὸ τῆς Χίου Περιδὸν, νίκησε σὲ ναυμαχία τὸ στόλο τῶν Ἀγαρηνῶν ποὺ πήγαινε νὰ λεηλατήσῃ τὶς Κυκλάδες, κι' ἀφοῦ κυρίευσε δώδεκα καράβια μετὰ τὰ πληρώματά τους, διασκόρπισε τὰ ὑπόλοιπα⁴¹. Ἡ τόσο συχνὴ χρησιμοποίησις τῶν στρατηγῶν τῆς Σάμου γιὰ τὴν καταπολέμησις τῶν ἐχθρῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀποδείχνει ὅτι ἡ θέσις τῆς ἀπαιτοῦσε δοκιμασιμένους στρατηγούς γιὰ νὰ μποροῦν ν' ἀντιμετωπίζουσιν τοὺς τυχοδιωκτὰς ποὺ λυμαίνονταν τὶς Ἑλληνικὰς θάλασσας, καὶ ὅτι ἡ Σάμος ὑπόφερε πολλὰ ἀπὸ κείνες τὶς ἐπιδρομὰς.

Κατὰ τὸ 1042 ἡ Σάμος δέχτηκε ἐξόριστο στὰ χῶματά της κάποιον ἀπὸ τὸ βασιλικὸ γένος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Κωνσταντῖνος Η' ὁ Μονομάχος ποὺ ἀνέβηκε στὸ θρόνον μετὰ τὴν σκευωρίαν τῆς αὐτοκράτειρας Ζωῆς, γιὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐχθροὺς του, ἔβλεπε ἀπὸ αὐτοὺς, τὸν Εὐνοῦχο Ἰωάννη, τὸν ἐξόρισε εἰς τὴν Μυτιλήνην, ἕναν ἄλλο δὲ τὸν Κωνσταντῖνον, συγγενὴ τοῦ Μιχαήλ Ε' τοῦ Καλαφάτη, ποὺ τὸν θεωροῦσε ὑποπτόν, τὸν ἐξόρισε εἰς τὴν Σάμον⁴².

Ἀλλὰ ἐνῶ ἡ δύναμις τῶν Σαρακηνῶν εἶχε σχεδὸν καταστραφῆ σὲ τὶς Ἑλληνικὰς θάλασσας, νέος ἐχθρὸς, ἐξίσου σκληρὸς, ἄρχισε τὶς πρῶτες προσβολὰς του κατὰ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τὴν ὁποία ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὴν καταπολεμοῦσαν στίφη ἀπὸ Σκύθας, ἀπὸ Πατζινάκους καὶ ἄλλους βαρβάρους. Τὸ 1079 ὁ Σελτζουκίδης Σουλεϊμάν κατέλαβε πολλὰς χῶρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κι' ἡ δύναμις του ἐπεκτάθη σ' ὀλόκληρη τὴν Ἀσίαν καὶ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ γειτονικά της νησιά, γιὰ τὸ ὅτι οἱ νησιῶτες ποὺ ὑπόφεραν πολλὰ δεινά, δὲν τολμοῦσαν οὔτε νὰ κυττάξουν πρὸς τὸ Βυζάντιον, τοῦ ὁποίου γινώριζαν τὴ μεγάλη ἀδυναμίαν⁴³. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴν, δηλαδὴ τὸ 1087 μ. Χ. πληροφοροῦμασθε ὅτι στρατηγὸς καὶ « π ρ ο ν ο η τ ῆ ς » τῆς Σάμου ἦταν ὁ Εὐστάθιος πατριάρχης ὁ Χαρσιανίτης. Τὴν πληροφορίαν τὴν θρῖσκουμε σ' ἕνα « π ι τ τ ἄ κ ι ο » τῆς Δούκαινας Ἄννας, τῆς μητέρας τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τὸ ὁποῖον σώζεται εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου. Μετὰ τὸ πιττάκιον αὐτὸ διατάσσεται ὁ στρατηγὸς νὰ στείλῃ ἕναν ἄνθρωπον εἰς τὴν Λέρον γιὰ νὰ μοιράσῃ χωράφια· ἔστειλε δὲ αὐτὸς γι' αὐτὴ τὴν δουλειάν τὸν Ἰωάννην Νοτάριον⁴⁴.

Ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦταν ἀπασχολημένος στυλὸς

40. Κεδρὴν σύνοψ. ἱστορ. 719.

41. Ζωναρ. Χρον. ΙΖ' 1.

42. Ζωναρ. Χρον. Β' 245 — Μιχ. Γλυκὴ Βιβλ. Χρονικ. 319.

43. Rampoldi, annali Musulmani V. VI. 359 — Begattini, storia ragionata. I. p. 6

44. Ἀπὸ τῶν ἀνέκδοτων χειρόγραφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου.

πολέμους κατά τῶν Σκυθῶν καὶ τῶν Πατζινακῶν, ἕνας Τοῦρκος ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρες, δυνατὸς στὸ μυαλὸ καὶ παμπόνηρος, ὀνομαζόμενος Τζαχᾶς ἢ Τζακατζᾶς, συγκρότησε στόλο ἀπὸ 40 καράβια καὶ ἀφοῦ κατέλαβε στὰ 1093 τὴ Φώκαια, τὶς Κλαζομενές, τὴ Μυτιλήνη, τὴ Χίο καὶ τὴ Σάμο, αὐτοανακηρύχτηκε βασιληᾶς. Μόλις τὰ ἔμαθε αὐτὰ ὁ Ἀλέξιος ἔστειλε κατὰ τοῦ Τζαχᾶ πολὺ στρατό, ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Νικήτα Κασταμονίτη, ἀλλὰ στὴ σύγκρουση ποὺ ἐπακολούθησε ὁ στρατηγὸς ἔπαθε πανωλεθρία. Τότε ὁ αὐτοκράτορας διόρισε ἀρχιναύαρχο τοῦ στόλου τὸν γυναικάδελφὸ τοῦ Ἰωάννη Δούκα καὶ τὸν ἔστειλε ἐπὶ κεφαλῆς ἐκλεκτοῦ στρατοῦ στὴ Σμύρνη, ὅπου εἶχε τὴν ἔδρα τοῦ ὁ Τζαχᾶς. Συνάμα ἔστειλε καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Δαλασσηγὸ γιὰ ν' ἀποκλείσει τὸ Τζαχᾶ κι' ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἔτσι ὁ Τζαχᾶς ποὺ χτυπήθηκε ἀπὸ δυὸ σημαῖα νικήθηκε καὶ μόλις κατόρθωσε νὰ ξεφύγη τὴν αἰχμαλωσία. Ὁ δὲ Δούκας καὶ ὁ Δαλασσηγὸς ἀφοῦ καθάρισαν τὴ Σάμο καὶ τὰ ἄλλα νησιά ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς τοῦ Τζαχᾶ καὶ ἀποκατάστησαν τὴν κυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα, ἐπέστρεψαν νικητὲς στὴν Κωνσταντινούπολη⁴⁵.

Ὡστόσο, ὅσο μεγάλωνε ἡ δύναμη τῶν Τούρκων τόσο καὶ πιὸ συχνὰ ἐπιναλαμιδάνονταν οἱ ἐπιδρομῆς τους κατὰ τῶν νησιῶν. Ἀφοῦ τοῦ δὲ κατέλαβαν τὴ Μικρὰ Ἀσία δὲν ἔπαυσαν νὰ λεηλατοῦνε ὅλες τὶς γειτονικὲς χῶρες. Ἐνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ Ὁμούρ, γιὸς τοῦ Ἀττήν, διοικητῆς τῶν κωμοπόλεων ποὺ εἶναι κοντὰ στὴ Σμύρνη, ἀργότερα δὲ διοικητῆς καὶ τῆς Σμύρνης, ἄνδρας τολμηρὸς καὶ γενναϊόκαρδος, στὰ χέρια τοῦ ὁποῖου ἔτυχε νὰ βρεθοῦν τὰ λιμάνια ποὺ ἔχουν οἱ κόλποι τῆς Ἰωνίας, καὶ τὰ θαυμάσια δάση μὲ τὴν εἰδική, γιὰ τὴ ναυπηγική, ξυλεία, κατεσκευάσε στόλο, μὲ τὸν ὁποῖο κατέλαβε τὶς γύρω πόλεις καὶ τὰ νησιά, τὴ Μυτιλήνη μ' ὀλόκληρη τὴ Λέσβο, τὴ Χίο, τὴ Σάμο, τὴ Νάξο κι' ἄλλα. Ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ λίγο σκοτώθηκε πολεμώντας στὴ Σμύρνη⁴⁶.

Λίγο ἀργότερα ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτη, ποὺ ξεσήκωνε τοὺς χριστιανούς στὸν πόλεμο, γιὰ τὸ διώξιμο τῶν ἀπίστων ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη καὶ στὴ φωνὴ του ὑπακούσανε πλῆθη ἀπὸ ἀνθρώπους, ποὺ δὲν τὰ ὀδηγοῦσε τὸ θεϊκὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πίστη, ἀλλὰ ὁ ἄγριος φανατισμὸς καὶ ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ κέρδους. Δὲν ἔχουμε σκοπὸ νὰ ἐξιστορήσουμε τὰ σχετικά μὲ τοὺς πολέμους τῶν σταυροφόρων. Ἀλλὰ δὲν μποροῦμε καὶ ν' ἀποκρύψουμε ὅτι αὐτοὶ, ποὺ κακῶς λεγόντανε σταυροφόροι ἦτανε ἄρπαγες καὶ πρόστυχοι ὅτι παντοῦ ἀπὸ ὅπου πέρασαν ἄφησαν ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τῆς ἀσέβειας καὶ ἀτυνειδησίας τους καὶ ὅτι ἐνῶ αὐτοδιαφημίζονταν γιὰ σωτῆρες τῶν χριστιανῶν, ἀποδείχτηκαν οἱ φονιάδες τους. Τότε δὲ ποὺ αὐτοὶ κατελάμβαναν τὴν

45. Ἄν. Κομνην. Θ. 218. — Μιχ. Γλυκ. Βιβλ. Χρον. Δ. 460. — Εὐφραμ. Χρον. σιγ. 3620.

46. Μιχ. Δούκα. Βυζαντ. ἱστορ. Ζ' 7.

Ἐντιόχεια, ἓνας Τούρκος ληστής, ὁ Ταγγρίπερπος, ἀφοῦ κατέκτησε τὴ Σμύρνη, τὴν Ἔφεσο, τὴ Σάμο, τὴ Χίο καὶ τὴ Ρόδο, λυμαινόντανε δλόκληρη τὴ Μικρὰ Ἀσία.

Ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιος Α΄ ὁ Κομνηνός, ποῦ παρακολουθοῦσε γεμάτος ἀνησυχία τοὺς μεγάλους ἐξοπλισμούς τῶν Δυτικῶν, προέτρεψε τὴν Ἑνετικὴ δημοκρατία νὰ μὴν πάρη μέρος στὶς ἐκστρατεῖες τῶν σταυροφορίων. Αὐτὴ δέ, ποῦ εἶχε στὰ χέρια της ὅλο τὸ ἐμπόριο τοῦ ἑλληνικοῦ πελάγου καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ κέρδιζε πολλά, δέχτηκε πρόθυμα τὴν προτροπὴ τοῦ αὐτοκράτορα. Ἀντίθετα οἱ Πισσαῖοι ἐπέδραμαν μὲ τὸ στόλο τους καὶ λαφυραγώγησαν τὶς χώρες τῆς αὐτοκρατορίας· τότε κι' ὁ Κομνηνός ἀφοῦ ἐτοίμασε τὸ στόλο του, τὸν ἔστειλε κατὰ τῶν Πισσαίων, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία ἐνὸς ἐξαιρετικοῦ μαχητῆ, τοῦ Λαντούλφου. Ἀμέσως ὁ Λαντούλφος πῆγε καὶ κατέλαβε τὴ Σάμο κι' ἀφοῦ ἔσυρε τὰ καράβια του στὴ στεριά, πέρασε στὴν ἀπέναντι ἤπειρο. Ἀλλὰ ὅταν ἔμαθε ὅτι ὁ Πισσαϊκὸς στόλος ἦτανε στὴν Κῶ, ἀνεχώρησε κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ κατευθύνθηκε πρὸς τὰ ἐκεῖ. Οἱ δυὸ στόλοι ἀφοῦ συναντήθηκαν μεταξὺ Πατάρων καὶ Ρόδου, ναυμαχίησαν μὲ πείσμα, χωρὶς ὅμως νὰ προκύψῃ ὀριστικὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴ σύγκρουσή τους⁴⁷.

Ὅταν οἱ Ἑνετοὶ εἶδαμε ὅτι οἱ Γενοβέζοι, οἱ Πισσαῖοι κι' ἄλλοι λαοί, ποῦ πῆραν μέρος στὶς σταυροφορίες καὶ κατέλαβαν τὶς ἀκτὲς τῆς Παλαιστίνης, καρπύθηκαν τόσα πολλὰ ὠφελήματα, ἀποφάσισαν κι' αὐτοὶ νὰ παρατήσουν τὸν ἥσυχο κι' ἐμπορικὸ βίον, ποῦ δὲν τοὺς ὑποσχόντανε τόσο μεγάλα κέρδη, καὶ νὰ συμμετάσχουν στοὺς σταυροφορικοὺς πολέμους. Ἐστειλαν λοιπὸν κάπου διακόσια καράβια ἀπὸ τὸ στόλο τους, τὰ ὅποια πῆγαν καὶ κυρίευσαν τὴν Τύρο, κι' ἔτσι κηρύχτηκαν στὰ φανερά, ἐχθροὶ τοῦ αὐτοκράτορα. Αὐτὰ κι' ἄλλα παρόμοια γεγονότα ἀνάγκασαν τὸ διάδοχο τοῦ Ἀλεξίου, τὸν Ἰωάννη Β΄ Κομνηνόν, ὁ ὁποῖος ἀποκλήθηκε «Κ α λ ο γ ι ἄ ν ν η ς», νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Ἑνετοὺς προτοῦ μεγαλώσῃ καὶ σταθεροποιηθῇ ἡ δυνάμη τους. Διέταξε λοιπὸν νὰ κατασχέσουν τὰ Ἑνετικὰ καράβια ποῦ ἦτανε ἀραιγμένα σ' ὅλα τὰ λιμάνια τοῦ κράτους του, μέχρις ὅτου νὰ δώσῃ λόγο ἢ δημοκρατία τῆς Ἑνετίας γιὰ τὴν ἐχθρική της συμπεριφορά. Ταυτόχρονα, ἔστειλε στρατὸ ὁ ὁποῖος λεηλάτησε τὶς Ἑνετικὲς κτήσεις τῆς Δαλματίας. Οἱ ἐνέργειες αὐτῆς τοῦ αὐτοκράτορα ἐξοργίσανε πάρα πολὺ τὸ δόγη Δομίνικο Μικέλλη, ὁ ὁποῖος πῆγε μὲ τὸ στόλο του καὶ κατέλαβε τὴ Ρόδο. Κι' ὕστερα, ἀπὸ τὸ 1124 ὡς τὸ 1125 μ. Χ. ἔκανε συνεχεῖς ἐπιδρομὲς στὸ Ἑλληνικὸ πέλαγος καὶ ρήμαξε μὲ τὴ φωτιὰ καὶ μὲ τὸ σίδερο τὴ Χίο, τὴ Σάμο, τὴ Μυτιλήνη, τὴν Πάρο κι' ἄλλα νησιά. Ἡ σκληρότητά του ἦταν ἀπερίγραπτη. Ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἄλλους τοὺς ἔσφα-

47. Ἄννα Κομνην. Β΄ 11.

Ξε κι' άλλους τούς ἔσυρε μαζί του και τούς πούλησε σάν ἀνδράποδα ⁴⁸. Διέπραξε τόσο μεγάλες βιαιπραγίες και ὑπῆρξε τόσο τρομερός, ὥστε δταν πέθανε γράψανε στήν πλάκα του τὸ ἐπιτύμβιο αὐτό:

ΕΝΘΛΔΕ ΚΕΙΤΑΙ Ο ΤΡΟΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἡ Σάμιος κατὰ τὴν περίσταση αὐτὴ ἔπαθε τρομακτικὴ φθορά· πολλοὶ ἀπὸ τούς κατοίκους τῆς σφάχτηκαν και πολλοὶ ἄλλοι ἐξανδραποδίστηκαν, ὥστε μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς πῶς τότε πραγματοποιήθηκε ὁ Σιθυλικὸς ἐκείνος λόγος πού ἔλεγε γι' αὐτήν:

*Σιδωνίων δ' ὀλοὸς βασιλεὺς και γ' ἕλοπις ἄλλων
πομποτόρων Σαμίοις ὀλοὸν δεῖξουσιν ὄλεθρον
αἴματι μὲ δάπεδον κελαρύζεται εἰς ἄλα φωτῶν
ὄλγμένων, ἄλοχοι δὲ σὺν ἀγλαομαρῆσι κούραις
Ἵβρον ἀειζελίην ἰδίην ἀποθωοῦξουσιν.
ταὶ μὲν ὑπὲρ νεκρῶν, ταὶ δὲ ὄλγμένων ὑπὲρ εἰσῶν ⁴⁹*

Περίφοβος μπροστὰ στοὺς θριάμιδους τῶν Ἑνετῶν ὁ αὐτοκράτορας Μανουήλ Κομνηνός, ὁ ὁποῖος πῆρε τὸ σκήπτρο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Καλόγιαννου, ἀναγκάστηκε νὰ τοὺς παραχωρήσῃ ἓνα σωρὸ πρόνομια και νὰ τοὺς πάρῃ συμμάχους του κατὰ τοῦ βασιληᾶ τῆς Σικελίας Ρογήρου τοῦ Β', ὁ ὁποῖος εἶχε καταλάβει μὲ τὸ στόλο του τὴν Κέρκυρα, λήστεψε τὴ Θήβα και τὴν Κόρινθο και διέπραξε πάρα πολλὰ κακουργήματα στὶς διάφορες χῶρες τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Ἑνετικὴ δημοκρατία δέχτηκε κατ' ἀρχὰς τὶς προτάσεις τοῦ Μανουήλ, κι' ἀφοῦ ἔστειλε τὸ στόλο τῆς στήν Κέρκυρα, ἔδιωξε ἀπὸ κεῖ τὸ Σικελικὸ στρατό. Κατόπιν ὁμοῦς ἔκαμε συνθήκη μὲ τὸ Ρογήρο, ἀνακάλεσε τὸ στόλο τῆς και κηρύχτηκε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορα. Κατέλαβε δὲ τότε μαζί μὲ ἄλλα νησιά και τὴ Σάμιο. Ἀργότερα ὁμοῦς ὁ Μανουήλ ὑπέγραψε συνθήκη εἰρήνης μὲ τὴν Ἑνετικὴ δημοκρατία κι' ἡ Σάμιος ἐπανῆλθε στὴ δικαιοδοσία του.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ 12ου αἰῶνα ὁ Ρώσσοις ἡγούμενος Δανιήλ, πηγαίνοντας νὰ προσκυνήσῃ τὸν Τάφο τοῦ Κυρίου στήν Παλαιστίνη, ἔφθασε, μέσον Ἐφέσου, στή Σάμιο. Γράφει δὲ στὸ «Ὁδοιπορικὸ» του ὅτι, ἡ παρὰ τὴν Σάμιο θάλασσα ἔχει ἄφθονα ψάρια και ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦ νησιοῦ εἶναι εὐφορώτατο ⁵⁰.

48. Νταντσόλι: Χρονικ. κεφ. Δ', σ. 267. --- Νταρού: ἱστορ. τῆς Βενετίας, Τομ. Α', σελ. 122.

49. Σιθυλ. Λόγοι, II. 451.

50. Ὁδοιπορικὸ στήν Ἁγία Γῆ, τοῦ Ρώσσοις ἡγουμενοῦ Δανιήλ (μετάφραση ἀπὸ τὸ ρωσσικὸ σελ. 8.).

Ἄλλὰ κι' ὁ Ἄραβας γεωγράφος Ἐδρυσὴ ὁ ὁποῖος, μὲ ἐντολὴ τοῦ βασιλεῦς Ρογήρου περιηγήθηκε πολλὰ μέρη καὶ νησιά τῆς Ἑλλάδας ἀναφέρει στὴ γεωγραφία του καὶ τὴ Σάμο, γιὰ τὴν ὁποία λέει ὅτι εἶναι μεγάλο νησί κι' ἔχει μιὰ ὁμορφὴ πόλη ὅτι ἔχει κτηνοτροφία (βόδια καὶ πρόβατα) καὶ πουλιὰ γιὰ κυνήγι καὶ ὅτι παράγει πολλὴ μαστίχα⁵¹.

Αὐτὴ περίπτωσις τὴν ἐποχὴν ὁ φορολόγος τῆς Σάμου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν περισώθηκε ὡς ἑμᾶς, πῆγε στὴν Πάτμο κι' ἐπέβαλλε ἄγρια φορολογία στοὺς κατοίκους τῆς. Ὁ μητροπολίτης τῆς Ρόδου Ἰωάννης γράφει σχετικὰ:

«Οἱ μοναχοὶ προεκυλινδουνοῦντο αὐτοῦ τῶν ποδῶν καὶ ἰκέτευον μὴ οὕτω κατ' αὐτῶν μάτην ἀγριαίνεσθαι· ὁ δὲ, τῆς ἰκεσίας μὴ ἀνασχόμενος, τῆς νήσου βαρυθυμῶν ἀνεχώρησε καὶ ἡ θάλασσα εὐθύς ἠγριόυτο καὶ μικροῦ δεῖν καταποντῶσαι ἠπειλεῖ τὸν κατὰ τῶν ἀναιτίων θρασὺν καὶ ὑπεροφρυν, εἰ μὴ, γνοὺς οὗτος τὸ τοῦ δράματος αἷτιον, παλινωδίαν τε ἤρε καὶ πρύμναν κρούσας, πάλιν κατῆι ὄθεν ἐξήει, θυμομαχῶν καὶ πρὸς τὸν νεῶν ἀνιῶν, συγγνώμην ἤρει τῆς παρανοίας καὶ ὑποσχέσεσιν ἀναθημάτων ἐτίμα τὸν ἅγιον»⁵².

Ἰστερα ἀπὸ λίγο, ἕνας «π ρ α κ τ ο ρ α ς», δηλαδὴ ἐνοικιαστῆς τῶν φόρων τῆς Σάμου, μὲ τ' ὄνομα Πηγονίτης, ποὺ πῆγε κι' αὐτὸς στὴν Πάτμο, «ἀνελάβετο πάντα, μὴ ἐάσας τι ἐν αὐτῇ ἀλλὰ καὶ τὴν μονὴν οὐχ ἤττον καὶ αὐτὸς ἐζημίωσεν οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ διαφόρως»⁵³.

Παίρνουμε δὲ στοιχεῖα γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο διοικοῦσαν κεῖνα τὰ χρόνια οἱ ὑπάλληλοι τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τὴν παρακάτω «δ έ η σ η» τοῦ ἠγουμένου τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου Λεοντίου, ποὺ τὴν ἔστειλε τὸ Σεπτέμβριο 1158 στὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνὸ καὶ στὴν ὁποία διεκτραγωδεῖ τὴν προστυχία τῶν «π ρ α κ τ ὀ ρ ω ν» τῆς Σάμου. Κι' ὅταν στὴν Πάτμο, ποὺ θεωροῦντανε νησί ἱερὸ γιὰ τὸν Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη καὶ γιὰ τὸν ὅσιο Χριστόδουλο, παρανομοῦσανε κατὰ τέτοιο τρόπο οἱ πράκτορες, ποιά τάχα θὰ ἦτανε ἡ συμπεριφορὰ τους στὴ Σάμο; Ἡ «δ έ η σ η» τοῦ Λεοντίου καὶ τῶν ἄλλων καλογήρων, τῆς ὁποίας οἱ δυὸ πρῶτες ἀράδες καταστράφηκαν ἀπὸ τὴν πολυκαιρία, ἔχει ἔτσι:

.....
 .....

51. Ντ' Ἐδρυσὴ: Γεωγραφία, μετάφρ. ἀπὸ τὸν Π. Ζάμπερτ, Τομ. Β' σ. 127.

52. Ἰωάννου, μητροπολίτου Ρόδου: «Βίος ὁσίου Χριστοδούλου». Βρίσκεται στὰ χειρόγραφα τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Πάτμου.

53. Διαθήκη τοῦ καλογέρου Θεοκρίστου ποὺ γράφτηκε τὴν 23 Σεπτεμβρίου 1158 ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Βρίσκεται στὰ χειρόγραφα τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Πάτμου.

...πατήρ ἡμῶν Χριστόδουλος τῷ πάθῳ τοῦ ἠγαπημένου τρωθεὶς καὶ τῇ τοῦ τόπου σεβασμιότητι κατ' ἄκρας... καὶ μάλιστα ὅτι καὶ σκληρὰ καὶ ἐρημητικωτάτη ἡ νῆσος ἐστὶ καὶ μακρὰν τῆς ἠπείρου ἀπωρισμένη, ταύτην τε πρὸς τοῦ ἀειμακαρίστου βασιλέως καὶ πάππου τῆς ἁγίας βασιλείας σου ἐξητήσατο καὶ αἰτησάμενος ἔλαβε διὰ χρυσοβούλλου Λόγου τῆς ἁγίας βασιλείας ἐκείνου, ἐλευθέραν καὶ αὐτοδέσποτον καὶ παντὶ προσώπῳ Πρακτόρων ἢ καὶ Ἀναγραφῶν ἤκιστα βάσιμον· ὡς δῶρον γὰρ αὐτὴν καὶ ἱερὸν ἀνάθημα τῷ παρθένῳ καὶ θεολόγῳ κατὰ τὴν αἴτησιν τοῦ ἁγίου πατρὸς, τὴν τοιαύτην νῆσον, τὴν Πάτμον, σὺν τῇ Λειψῷ καὶ τοῖς δυσὶ προουστείοις κατὰ τὴν Λέρον διακειμένοις τὸ βασίλειον ἐκείνου κράτος ἀνέθετο, ἀποσπάσαν ταῦτα ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ δημοσίου, ἀντιδόντος καὶ τοῦ πατρὸς τῷ μέρει τοῦ δημοσίου ὅσα κατὰ τὴν νῆσον τὴν Κῶν ἐκεῖνος ἐκέκτητο· καὶ δηλοῦται τὰ περὶ τούτων πλατύτερον ἐν τῷ δηλωθέντι χρυσοβούλλῳ Λόγῳ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Καὶ οὕτως ὁ πατήρ τὴν ἀνικμον καὶ σκληρὰν, ὡς τινα πείραν καὶ εὐθαλεστάτην χώραν παραλαβὼν ἐν αὐτῇ τῇ σκοπιᾷ, ἔνθα ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς τὰς τῆς χάριτος νέας πλάκας τῇ βροντοφῶνι γλώττῃ λαξεύσας, ἀφ' ὑψηλοῦ τὴν οἰκουμένην ἐμυσταγωγῆσε, τὴν καθ' ἡμᾶς δουλικήν σου Μοῆν ἐκ κορηπίδων ἀνήγειρεν, ἐν ἣ καὶ τὸ μνημόσινον τῆς ἐκείνου τε ἁγίας βασιλείας ἀδιαλείπτως ἐπιτελεῖται, τοῦ ἀειμακαρίστου πατρὸς τῆς ἁγίας βασιλείας σου καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ ἐνθέου κράτους σου. Πρὸς γὰρ τῇ εἰρημένῃ τῶν νήσων ἀφιερῶσει καὶ δωρεαῖς διαφόροις αὐτοῦ τε τοῦ αὐτιδίμου πάππου τῆς βασιλείας σου καὶ κτήτορος καὶ τοῦ κληρονόμου τῆς ἐκείνου βασιλείας καὶ εὐσεβείας, τοῦ τρισαοιδίμου πατρὸς τοῦ ἐνθέου κράτους σου, καὶ σοῦ τοῦ ὑπὲρ ἐκείνους περὶ τὴν εἰς τὰ θεῖα εὐποιῖαν θερμοῦ ἰκανῶς πεφιλοτιμήμεθα τυπώσεσι σίτου, νομισμάτων, ἐξουσίας πλοίων, δωρεαῖς παροίκων, ἐξκουσείαις παντοίαις τῶν ἐκδουλεόντων ἐν τῇ Μοῆ καὶ, τῷ μεῖζονι καὶ πρώτῳ, τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ ἀπὸ παντὸς προσώπου δημοσιακοῦ τε καὶ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ παντὸς οἰουδήποτε ἀμεριμνίᾳ.

Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τὸ μέγιστον ἀγαθόν, τὸ τῆς ἐλευθερίας φαιμεν καὶ τὸ ἀνεροχλίτως καθ' ἑαυτοὺς διάζῃν, προσῆν ἡμῖν μέχρι τῆς ἐν τῇ Σάμῳ ἐνεργείας τοῦ Πηγονίτου. Ἐξ ὅτου δὲ ἐκεῖνος τὴν τῆς Σάμου ἀρχὴν ὑπεξώσατο, τὰς καθ' ἡμῶν τοῦ διαβόλου ὑποβολὰς εἰσδεξάμενος, οὐ μικρῶς ἡμᾶς διετάραξε, πλοῖμους ἐπιζητῶν ἀφ' ἡμῶν, ὧν οὐδὲ ὄνομά ποτε ἠκούσαμεν ἐξ ὅτου ἡ Μοῆ συνέστη, καὶ συνδοσίας καὶ τὰ ὑφ' ἡμᾶς νησίδια κορυσεύων διὰ κατέργων ἰδίων καὶ ἐξελαστικῶν καὶ παντοίως ἀδικῶν καὶ συντριβῶν ἡμᾶς, μηδεμίαν μετουσίαν ἐφ' ἡμῖν κεκτημένος, μηδὲ ὑπὸ τὴν οἰκείαν ἡμᾶς ἔχον ἀρχήν· πρὸς δὲ οἱ ἐφεξῆς Πράκτορες, ὡς εἰς ἀρχέτυπον ἀφορῶντες ἅμα τῷ τὴν Σάμον καταλαβεῖν, σανδάλιον πρὸς τὴν Πάτμον ἐξαποστέλλουσι τὸν Ἠγούμενον ἄξον πρὸς ἑαυτοὺς, ὡς ἐπὶ τισιν ἐαλωκότα δεινοῖς. Καὶ μετὰ τὸ ἀελθεῖν αὐτόν, ἄλογα τούτῳ ἐπιζητοῦσι «καθ' ἃ καὶ τῷ Πηγονίτῃ, φησί, δεδώκατε καὶ νομίσματα ὅσα ἐκεῖνος ἐξ ὑμῶν ἀνελάβετο· οὐδὲ γὰρ ἔλαττον, φησὶν, ἐκείνου ἐγώ, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον περιβλεπτός καὶ πλείονα ἐκείνον ὀφείλω λαβεῖν». Καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι· εἰ δὲ περὶ χρυσοβούλλων καὶ ἐλευθερίας καὶ προσταγμάτων τολμῆσῃ ὁ Ἠγούμενος λόγον ἀνακινήσαι, ὡς τὰ μέγιστα ὑβρίσας τὸν Δούκα εὐθύνεται, παλαιοῦ οὐρανοῦ ἀποκλάσματα ταῦτα ἀποκαλοῦντος αὐτοῦ· καὶ ἀπλῶς τῶν προσόντων ἡμῖν δικαιωμάτων καταφρονοῦντες οἱ Πράκτορες, τὰ μέγιστα ἡμᾶς ἀδικοῦσι καὶ καταβλάπτουσι.

Λεόμεθα οὖν τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας βασιλείας σου Λύσιν θείαν καὶ προσκυνητὴν πορισθῆναι ἡμῖν, διοριζομένην μετὰ αὐστηρίας ἀπέχειν ἀφ' ἡμῶν τὸ καθόλου τὸν Πράκτορα Σάμον, ὡς μηδὲ μετοχὴν τινα κεκτημένον ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Μονῇ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτὴν φυλαττομένης ἡμῖν τῆς διὰ χρυσοβούλλων δεδορημένης ἡμῖν ἐλευθερίας ἀκαινοτομήτου κατὰ τὸ ἀκέραιον ψυχικὸν τοῦ ἐνθέου κράτους σου, καὶ διατηρεῖσθαι τὴν Μονὴν τὸ καθόλου ἀνέπαφον, κατὰ τὴν δέξαμιν τῶν προσόντων ταύτῃ δικαιωμάτων, καὶ μήτε τὸν Πράκτορα Σάμον μήτε τιτὰ ἕτερον ἀδικεῖν ἡμᾶς ἢ ἐπηρεάζειν ἢ καταβλάπτειν τὸ σύνολον, περὶ ὧν ἐν τῇ Ὑπομνήσει ἡμῶν ἀπειρηθησάμεθα· ποιῆς ὀρισθείσης παρὰ τῆς ἁγίας βασιλείας σου κατὰ τῶν καταφρονητῶν τῶν βασιλικῶν προσταγμάτων καὶ αὐτῆς τῆς ἐξενεχθησομένης Λύσειος τῆς ἁγίας βασιλείας σου, ἀξίας τῆς τοιαύτης τούτων καταφρονήσεως, ἥτις καὶ δηλοποιηθήσεται τῇ ἁγία βασιλείᾳ σου δι' ἀρχιερατικοῦ σημειώματος. Οὕτω γὰρ αἰθίς ἡ δουλικὴ σου Μονί, τὴν προτέραν ἐλευθερίαν ἀπολαβοῦσα, ἐκτενέστερον τὰς ὑπὲρ τοῦ κράτους σου εὐχὰς τῷ Θεῷ προσάγειν οὐ παύσεται».

Ὡς δούλοι ἀνάξιοι τολμήσαντες ἐδείθημεν

Σ' αὐτὴ τῇ δέσῃ, δηλαδή τὴν ἀναφορὰ τοῦ Λεοντίου, ὁ Μανουήλ Κομνηνὸς ἀπάντησε μὲ τὴ παρακάτω «Λ Ὑ σ η», δηλαδή βασιλικὴ διαταγή, πιθανώτατα κατὰ τὸν ἐνδέκατο χρόνον τῆς βασιλείας του, δηλαδή τὸ 1158.

†. Ἡ βασιλεία μου τὴν δεδομένην ἐλευθερίαν καὶ ἐξουσίαν τῇ καθ' ὑμᾶς σεβασμίᾳ Μονῇ διὰ τοῦ ἐν τῇ Ὑπομνήσει ὑμῶν δηλουμένου Χρυσοβούλλου καὶ λοιπῶν βασιλικῶν προσταγμάτων ἀκαινοτόμητον προσεῖναι ὑμῖν εὐδοκεῖ, εἰ μὴ τὰ τοιαῦτα διὰ μεταγενεστέρως προστάξεως ἀνεντάτησαν· καὶ μήτε τὸν κατὰ τὴν ἡμέραν Πράκτορα τῆς νήσου Σάμον μήτε τιτὰ ἕτερον ἐπηρεαστικὸν τι καὶ βλαπτικὸν κατὰ τοῦ μέρους τῆς καθ' ὑμᾶς σεβασμίας Μονῆς ἐνδεύκνυσθαι, ἀλλ' ἀπέχειν ἀφ' ὑμῶν, κατὰ τὰς δυνάμεις καὶ περιλήψεις τῶν προσόντων ὑμῖν δικαιωμάτων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἐν τῇ Ὑπομνήσει ὑμῶν δηλούμενος Πηγονίτης, ὁ χρηματίσας Πράκτωρ τῆς Σάμου, οὐ μικρῶς ὑμᾶς, ὡς ὑπεμνήσατε, ἀδικήσας, ὑπόδειγμα ὡσανεὶ κατέλιπε τῆς καθ' ὑμῶν ἀδικίας τὴν οἰκείαν προῦξιν, ἀλλ' ἡ βασιλεία μου, τὰ καθ' ὑμῶν παρ' ἐκείνου ἀδίκως γενόμενα μὴ ὡς παράδειγμα κεῖσθαι τοῖς μετ' αὐτὸν βουλομένῃ· διορίζεται μηδένα τοῦ λοιποῦ τολμῆσαι ἀδικόν τι καὶ ἐπηρεαστικὸν καθ' ὑμῶν ἐνδείξασθαι· εἰ μὴ βούλεται ὁ παρὰ τὴν παροῦσαν Λύσιν τῆς βασιλείας μου τολμήσων ποιῆσαι κἂν ὅστις καὶ ἂν εἴη, σφ οδοῦς πειραθῆναι τῆς ἐκ τῆς βασιλείας μου ἀναρακτίσεως καὶ τὸ ἐξ ὑμῶν ἀδίκως ἀφαιρεθὲν εἰς τὸ τετραπλάσιον ἀντιστρέψαι. Καὶ προσέστω τῇ καθ' ὑμᾶς Μονῇ ἡ παροῦσα Λύσις τῆς βασιλείας μου εἰς ἀνατροπὴν τῶν βουλομένων ἀδικεῖν καὶ ἐπηρεάζειν ὑμᾶς, ἐμφανίζεσθαι ὀφείλουσα τούτοις καὶ ἀντιστρέφεσθαι αἰθίς ὑμῖν εἰς ἀσφάλειαν. Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ζ'. Διὰ τοῦ . . . κατεστρώθη ἐν τῷ Σεκρέτῳ τοῦ Μεγάλου Λογαριαστοῦ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον, ἰνδικτιῶνος ζ'. Διὰ τοῦ Ἀλνᾶτον Θωμᾶ κατεστρώθη ἐν τῷ Σεκρέτῳ τοῦ ἐπὶ τοῦ Βεστιαρίου κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον, ἰνδικτιῶνος ζ'.» (54).

54. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν ἀνεκδότων χειρογράφων τοῦ μοναστηρίου τῆς Πάτμου, ἀρ.θ. 9.

Ἐνῶ στὸ Βυζάντιο οἱ μνηστῆρες τοῦ θρόνου συνωμοτοῦσαν καὶ στράβω-
ναν τοὺς ἀντιπάλους τους ἢ τοὺς κουρεύανε καλογήρους, κι' ὀλόκληρο τὸ κρά-
τος ἦταν ἐξαρθρωμένο, πολλοὶ πειρατὲς λυμαίνονταν τὶς Ἑλληνικὲς θάλασσες
καὶ σκόρπιζαν τὸν τρόμο καὶ τὴ φρίκη παντοῦ ὅπου περνοῦσαν. Ἐνας ἀπὸ
αὐτούς, ὁ Κάφυρος ἀπὸ τὴ Γένοβα, προξένησε τόσο μεγάλη πανωλεθρία στὶς
Κυκλάδες καὶ στὶς Σποράδες, ὥστε ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἔφτασε
στὴν ἐπονειδίστη ἀνάγκη νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴ βοήθεια ἐνὸς ἄλλου πειρατῆ ἀπὸ
τὴν Καλαυρία καὶ μερικῶν ἀρχιπειρατῶν ἀπὸ τὴν Πίσσα, γιὰ νὰ περιορίσει
τὴ δραστηριότητα τοῦ Καφύρου. Συνάμα, ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας Γουλιέλμος
ὁ Β', πού δὲν τὰ εἶχε καλά μὲ τὸν αὐτοκράτορα, ἔστειλε τὸ ναύαρχο Μεγα-
ρεῖτη, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότερους πειρατὲς τῆς ἐποχῆς, γιὰ νὰ ρημάξῃ καὶ
νὰ λεηλατήσῃ ὅλα τὰ νησιά τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ
Μεγαρεῖτης λεηλάτησε τὴν Κύπρο καὶ μερικὰ ἄλλα νησιά, ἔφτασε στὴν Πάτμο,
ἀπ' ὅπου προσπάθησε ν' ἀρπάξῃ τὸ ἱερὸ λείψανο τοῦ ὁσίου Ἀριστοδοῦλου, χω-
ρὶς ὥστόσο νὰ τὸ κατορθώσῃ. Ἀπὸ κεῖ ἔστειλε κατὰ τῆς Σάμου 6 καράβια.
Οἱ Σαμιῶτες ὄμως ἀπόκρουσαν μὲ τὰ ὅπλα τοὺς Σικελοὺς πειρατὲς κι' ἐξουδε-
τέρωσαν ἔτσι τοὺς ἀτιμούς κι' ἀρπαχτικoὺς σκοποὺς τους⁵⁵.

Κεῖνο τὸν καιρὸ τὸ Βυζαντινὸ κράτος παρουσίαζε μιὰν ἀξιοθρήνητη εἰκό-
να διαφθορᾶς κι' ἐξαχρείωσης. Δὲν εἶχε στρατὸ καὶ στόλο, τὸ ταμεῖο του ἦταν
ἄδειο, τὸ κατασπάραζαν οἱ ἐμφύλιες ἔριδες, μὲ δυὸ λόγια τὸ ἐξαντλοῦσαν κεί-
να πού δὲν ἔπρεπε, κι' ἔμοιαζε ἔτσι μὲ τὸν ἄνδρα πού ὀρίσκειται στὴν ἐπιθα-
νάτια ἀγωνία, καὶ γὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει πιά καμμιά ἐλπίδα. Αὐτὰ μαζὺ
μὲ τὸν ἄγριο φανατισμὸ καὶ τὴν ἀκόρεστη πλεονεξία τῶν δυτικῶν, ἐπιφέρανε
στὶς 12 Ἀπριλίου 1204 μ. Χ., κατὰ τὴν τέταρτη σταυροφορία, τὴν πτώση
τοῦ Βυζαντίου στὰ χέρια τῶν Φράγκων ἐκείνων κατακτητῶν.

Τὸ μέρος αὐτὸ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας εἶναι ἀρκετὰ περίεργο καὶ γιὰ
τὶς συνέπειες πού εἶχε ἢ πτώση τοῦ Βυζαντίου καὶ γιὰ τὰ γεγονότα πού λά-
θανε χώρα κατ' αὐτῆ. Ἄλλ' ἐμεῖς γράφουμε εἰδικὴ ἱστορία καὶ δὲν μπορούμε
νὰ ξεπεράσουμε τὰ ὅρια καὶ νὰ μποῦμε στὴ γενικὴ ἱστορία. Σίγουρα, κατὰ
τοὺς πολέμους τῶν σταυροφόρων θὰ παραπλεύσανε τὴ Σάμο στίφη ἀπὸ κείνους
τοὺς πολεμιστὲς καὶ πιθανὸν νὰ τὴ λεηλάτησαν. Ἀφοῦ ὄμως ἡ ἱστορία δὲν ἀνα-
φέρει τίποτα γι' αὐτό, δὲν μπορούμε μεῖς νὰ προσθέσουμε κάτι ἀπὸ μόνοι μας.

Μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Λατίνους κι' ἀφοῦ
ἀνέδωκε στὸ θρόνο τῆς ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος, ἡ αὐτοκρατορία

55. Θεοδοσίου τοῦ Βυζαντίου, ἐγκώμιον στὸν ὅσιο Χριστοδοῦλου. Βρίσκεται στὰ χειρό-
γραφα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηρίου τῆς Πάτμου. — Ersch und Gruler *Engykl* p. I.
vol 8. p. 161, 181.

δικαιρέθηκε σὲ πολλές μικρὲς ἡγεμονίες, τὶς ὁποῖες μοιράστηκαν ἀναμεταξύ τους οἱ νικητές. Κι' ἔτσι οἱ μὲν Γάλλοι σταυροφόροι πήρανε τὴ Βιθυνία, τὴ Θράκη, τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες ὡς τὸ Σούνιο καὶ τὴν Κρήτη, οἱ δ' Ἑνετοὶ τὰ παράλια τῆς Προποντίδας καὶ τοῦ Εὐξείνου καὶ πολλὰς ἄλλες γῶρες καὶ νησιά. Ἡ δὲ Σάμος παράμεινε κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση κυριαρχία τοῦ Λατινικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινούπολης.

Λίγο καιρὸ μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης, ἀφοῦ κατέλαθε τὴ Λυδία, μέρος τῆς Φρυγίας καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ παράλια τοῦ Ἑλληνικοῦ πελάγου, συγκρότησε στὴ Μικρὰ Ἀσία καινούργιο κράτος μὲ τ' ὄνομα: Ἀὐτοκράτορ τῆς Νικαίας. Ὁ Λάσκαρης βασιλεψε μέχρι τὸ 1222 καὶ τὸν διαδέχτηκε ὁ Ἰωάννης Γ' ὁ Βατάτζης, ὁ ὁποῖος ἔκαμε πολὺ ἰσχυρὸ τὸ νέο Βυζαντινὸ κράτος. Σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα κατασκεύασε μεγάλα καράβια, μὲ τὰ ὁποῖα κατέλαθε στὰ 1247 τὴ Λέσβο, τὴ Χίο, τὴ Σάμο, τὴν Ἰκαρία, τὴν Κῶ καὶ τὰ κοντινά της νησιά. Ἀφοῦ δὲ πολέμησε ἐνδοξὰ κατὰ τῶν Λατίνων κι' ἐνῶ ἐτοιμαζόντανε νὰ καταφέρῃ τὸ ἀποφασιστικὸ χτύπημά του κατὰ τῆς δύναμης ποὺ εἶχαν ἐκεῖνοι στὴν Ἀνατολή, ἤρθε ὁ θάνατος καὶ ματαίωσε τοῦ σκοποῦς του⁵⁶. Ὅ,τι ὅμως δὲν κατόρθωσε αὐτός, τὸ ἔκαμε ἀργότερα ὁ Μιχαὴλ Ἀνδρόνικος ὁ Α' ὁ ὁποῖος ἔδιωξε στὶς 2 Ἰουλίου 1261 τοὺς Λατίνους ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Ἐπειδὴ δὲ προτοῦ κυριεύσει τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ ἐν λόγῳ αὐτοκράτορας εἶχε ὑποσχεθεῖ στοὺς Γενοβέζους συμμάχους του νὰ τοὺς παραχωρήσῃ, ὅταν νικήσῃ, πολλὰ ὠφελήματα καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα τὶς κτήσεις τῶν ἀμειλικτων ἐχθρῶν τους, τῶν Ἑνετῶν, οἱ Ἑνετοὶ κήρυξαν πόλεμο κατὰ τοῦ Μιχαήλ, κι' ἄρχισαν νὰ καίνε μὲ τὸ στόλο τους τὰ παράλια καὶ τὰ νησιά τοῦ Ἑλληνικοῦ πελάγου, ποὺ τὰ λυμαίνονταν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ Τοῦρκοι πειρατές. Τότε ὁ αὐτοκράτορας ἀδυνατώντας ν' ἀντιμετωπίσῃ τόσο μεγάλη δεινὰ, ἀναγκάστηκε νὰ υπογράψῃ εἰρήνη μὲ τοὺς Ἑνετούς.

Ὁ δὲ τελευταῖος Λατίνος αὐτοκράτορας στὴν Πόλη Βαλδουῖνος ἔφυγε κρυφὰ καὶ πῆγε στὴ Βιτέρβη τῆς Ἰταλίας. Ἐκεῖ, μὲ «Πράξη» ποὺ ἔγινε τὴν 27 Μαΐου 1267 ἐνώπιον τοῦ πάπα Κλημέντα τοῦ Δ', ὁ Βαλδουῖνος παραχώρησε στὸ βασιλεῖα τῆς Νεαπόλεως Κάρολο τὸν Ἀνδεγαυηγό, ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ τὸν βοηθήσῃ σὰν σύμμαχος γιὰ νὰ ἐπανακτήσῃ τὸ κράτος του, πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν κυριότητα ὄλων τῶν πέρα ἀπὸ τὸν Ἑλλάσποντο νησιῶν, ἐκτὸς τῆς Λέσβου, τῆς Σάμου, τῆς Χίου καὶ τῆς Κῶ, ποὺ τὶς κράτησε γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ τοὺς ἀπογόνους του:

56. Γρηγορά: Βυζ. ἱστορ. Β. 3, 2.

Εἰς τὴν κυριότητα αὐτοῦ ὄλα τὰ νησιά πού βροῖσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ στόμιό τῆς Ἀβύδου, ἐκτὸς ἀπὸ τέσσαρα δηλαδή τῆ Μυτιλίῃνη, τῆ Σάμο, τὴν Κῶ καὶ τῆ Χίο, τὰ ὁποῖα κρατήσαμε γιὰ μᾶς καὶ γιὰ τοὺς ἀπογόνους μας⁵⁷

Ἀλλὰ ἡ ἄλωση τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ οἱ προσπάθειες πού κατέλαβαν οἱ Βυζαντινοὶ γιὰ νὰ διώξουν ἀπὸ κεῖ τοὺς ἐπιδρομεῖς ἦταν τὸ τελευταῖο τραῦμα πού μποροῦσε νὰ καταφερθῆ στὸ ἐτοιμόρροπο Βυζαντινὸ κράτος. Καὶ ὅμως στὰ μυαλὰ τῶν αὐτοκρατόρων κυριαρχοῦσαν ἡ φτωχαλαξονία καὶ ἡ ἔπαρση. Ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Α΄ ὄλες τὶς θαλασσινὲς κτήσεις τοῦ Βυζαντίου, ἀπὸ τὴν Προποντίδα μέχρι τὸν Μαίανδρο, τὶς εἶχαν ἀπομονώσῃ ἀπὸ τὸ ἄλλο κράτος οἱ Τούρκοι μὲ τὴν ὑπερβολικὴ τους θρασύτητα, ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ὁ νεώτερος, ἐπέδειχνε ἀκαίρη μεγαλοφροσύνη καὶ χάριζε αὐτὲς τὶς κτήσεις σὲ συγγενεῖς κι' εὐνοουμένους του. Στὴν ἐθνικὴ βιβλιοθήκη τῆς Νεαπόλεως βρήκαμε ἕνα «X ρ υ σ ὅ σ υ λ λ ο Λ ὀ γ ο» διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ αὐτοκράτορας παραχωρεῖ στὴ συγγενικὴ του οἰκογένεια τῶν Μελισσηνῶν, καὶ ἰδιαίτερα στὸ Γρηγόριο Μελισσηνὸ τὴν κυριαρχία ὅλης τῆς Χερσονήσου, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ Αἴνου, τῆς Ξάνθης, τοῦ Περιθειρίου, τῆς Σάμου, τῆς ἐνδόξου πόλεως Μιλήτου, τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τοῦ Μεσσηνιακοῦ στὴν Πελοπόννησο. Παραθέτουμε τὴ μετάφραση αὐτοῦ τοῦ «Λόγου» ἂν καὶ ἔχουμε μεγάλες ὑπόνοιες πὼς εἶναι κίβδηλος:

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ.

Αεὶ δὴ τὸν ἄγουπτον δεσπότην καὶ σώφρονα αὐτοκράτορα τοῦτ' αεὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν πρὸς ἑαυτὸν διαλογίζεσθαι καὶ μελετᾶν, ὃ Θεὸς ὁ κύριος πρᾶθην τῇ πολιτείᾳ δωρεῖται διοίκησιν, τὸ ἀγαθὸν ἕκαστον τοῦ κακοῦ διορίζειν καὶ διακρίνειν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ καὶ τοῦτ' ἐπιμελέστατα διαπράττεσθαι. Οὐδὲν γὰρ χρὴ ἠδὲ γίνεσθαι ἐν τῇ τοῦ ποιμένος καὶ αὐτοκράτορος διανοίᾳ, πλὴν ἢ τῶν ὑπηκόων τῶν ἑαυτοῦ εἰρήνη καὶ ἡσυχία καὶ ἢ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπὶ τὸ βέλτιον πρόοδος αὐτῶν, ὃ μέγιστον τοῦ πλάστου Θεοῦ καὶ ἐξαιρετον δῶρόν ἐστι καὶ ὅλον τοῦτο ἐκ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ γνώσεως καὶ τῆς δοξολογίας τῆς ἀγιωτάτης Τριάδος καὶ ἐκ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀστικῶν ἐθνῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν ὑπὸ τοῦ κλήρου παρεχομένων φιλεῖ γίνεσθαι πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς μεγαλοφυΐας. οἷς τὰ βραβεῖα, αἱ δωρεαί, τὰξιώματα ἀπονέμεται οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλ' οἷς δικαίως χρὴ ἀπονέμεσθαι ὅπερ αὐτοκράτορός ἐστι, τὴν πολιτείαν αὐτοῦ νομιμοτάταις διατάξεσιν αεὶ ἐν ἀκμῇ εἶναι. Μὴ ἔστω δ' αὖ τύραννος τῶν κοινῶν ἀντιποιοῦμενος καὶ ταῦτα κατὰ βούλησιν τοῖς τυχοῦσι διανέμων, μηδ' ὡσπερ ληστής ἐθελέτω, παραλείπων τὸ τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένος ἔρ-

57. Μπουσόν: Ἔρευνα στὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλίας σελ. 31.

γον, τὰς σάρκας καὶ τοὺς μυελοὺς τῶν ἑαυτοῦ προβάτων διασπᾶν ἐν τῷ κείρειν τὰ ἔρια καὶ τῷ ἀμέλγειν τὸ γάλα αὐτῶν, ὃ δὴ ἀνδρὸς ὑγιοῦς τὸν νοῦν οὐκ ἔστιν. Ἴνα μὴ τοίνυν ἐξῆ τὸ λοιπὸν γίγνεσθαι τοῦτο ὑπὲρ ἄλλων αὐτοκρατόρων καὶ δεσποτῶν ἢ ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὃ Λόγος οὗτος ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν νῦν πρῶτον καὶ οὐ συμβουλή ἄλλου τινὸς ἐπινοηθεὶς ἀνύσει βοήθειαν μὲν τοῖς δεομένοις παρέχεσθαι μέτρον δὲ τῇ ἀδικίᾳ τίθεσθαι καὶ τὰ αὐτοῦ ἐκάστῳ ἀποδίδοσθαι. Ἐπιμέλειαν δὲ τούτου ποιήσασθαι πρόθεσις ἡμᾶς ἀγαθὴ προίγαγε καὶ ἡ φυσικὴ ὁρμή, ἣν πρὸς τοῦτο αἰεὶ ἔσχομεν οὐδ' ὑφ' ἑνὸς τῶν λόγων ἢ τῶν συμβουλῶν ἀναπεισθέντες. Τὸ ὀνομαστότατον οὖν καὶ ἐπιφανὲς τῶν Μελισσηῶν γένος ὡς ἀληθῶς περικλεῆς καὶ ἀρχαιοτάτον καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πρῶτον ἔστιν οὐδενὸς πώποτε ἐν οὐδενὶ περιφανεῖ ἔργῳ οὔτε τῶν ἀρχαιοτάτων οὔτε τῶν νεωτάτων γενῶν ὑπολειφθέν, ὅποτε γε πᾶσαν προτίμησιν περὶ αὐτοῦ ἐξευρεῖν ἀξιὸν ἔστιν (ἐκ τριῶν γὰρ κεφαλαίων πᾶν γένος ἐπιφανὲς δοκεῖν εἶωθεν, εἴτ' ἐκ τοῦ πλοῦτου, εἴτ' ἐκ τῆς διαγερούσης ἐπιστήμης καὶ ταύτης μάλιστα, ἢ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ καὶ δεινότητι τῆς τε κατὰ γῆν καὶ τῆς κατὰ θάλατταν στρατείας ἔνεστιν, εἴτε τέλος ἐκ τῆς πολλῆς μεγαλοπρεπειᾶς καὶ μεγάλης περὶ ἅπαντας ἐλευθεριότητος) δι' ὃ δὴ πάντα τινὰ ἄλλον ἐμπειρότατον καὶ ταῖς τοιαύταις κεκοσμημένον γνώσειν ὥσπερ υἱὸν αὐτῶν ἢ ἀδελφὸν δοκεῖν ἔξεστιν. Εἰσὶν ἄρα σωφροσύνη κεκοσμημένοι, νηφάλιοι, ἄγρυπνοι, ταῖς ἀλλοτριαῖς ἀνάγκαις ἐπίκουροι, πρόθυμοι πρὸς τὰ πάντα πονεῖν καὶ συνηροσμένοι τῷ λέγειν καὶ πᾶσαν τὴν γενναίαν αὐτῶν ἐπίνοιαν διαπράττεσθαι, ἃ πάντα συνημμένα ἐν ἑτέρῳ τινὶ ἀνευρεῖν χαλεπώτατον καὶ σπάνιον ἔστι. Μόνους γὰρ τούτους ἔστιν εἰπεῖν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσεβείᾳ διαπρεπεῖς γεγονέναι καὶ διὰ τοῦτο τὰς μεγαλοφειῶν αὐτῶν πράξεις παντὸς ἐπαίνου ὑπερενεργεῖν. Θαυμαστὸν γὰρ τούτους ἐν ἀπάσαις ταῖς μάχαις ταῖς ἐν πολλοῖς συνεχῶς ἔτεσι γενομέναις ἐνεργῶς καὶ προθύμως ὑπηρετῆσαι ὑπὲρ τῆς ἀβλαβείας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τοῦτο ποιῆσαι μὴ μόνον ἐξ οὗ ἢ ἔδρα αὐτοῦ εἰς τὴν εὐδαιμονεστάτην καὶ θεοφροῦρητον ταύτην πόλιν μετηνέχθη, ἀλλὰ καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ ἐν τῇ λαμπρᾷ ἔτι καὶ ἀρχαίᾳ πόλει Ρώμῃ ἦν. Κακεῖνο δ' ἐν τοῖς λοιποῖς θαύμασιν αὐτῶν οὐ χρὴ παραλιπεῖν, τούτοις ὀλίγου δεῖν ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρετῶν τρόμον ἐμβαλεῖν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ταῖς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ὑπαναχωρησάσαις Ἰταλικαῖς δυνάμεσιν, ἀπαλλαγείσης τῆς πολιορκίας αὐτῶν. Οὕτως οὖν θαυμαστῶν περὶ τοῦ γένους τούτου λεγομένων καὶ τοσούτων τὸ πλῆθος οὐδῶν τῶν περὶ τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος εὐεργεσιῶν αὐτοῦ τῷ καλλίστῳ δικαίῳ ἔξεστιν εἰπεῖν περὶ τούτου κάτοπτρον ἐν πολλοῖς αἰῶσιν εἶναι τοῖς ἄλλοις ἐν τῷ τοιοῦτῳ περὶ οὗ νῦν τοὺς λόγους ποιούμεθα καί, εἰ μὴ ὑπ' ἄλλης τινὸς αἰτίας καμφοθῆναι ἡμᾶς ἔδει, ἀλλὰ γε ἐκ τῶν προειρημένων κινεῖσθαι ὀφείλομεν, ὥστε πρὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπαναγαγεῖν τὴν εἰρήνην καὶ ἀποβαλεῖν τὰ ζιζάνια πάντα τὰ μεταξὺ τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ τούτου τοῦ γένους ὑπὸ τοῦ πολεμίου τῇ ἀληθείᾳ ἐμπεσέντα· ὅποθεν δὲ τοῦτ' ἐγένετο διὰ βραχέων ἐροῦμεν.

Τοῦ γὰρ ἀδελφοῦ ἡμῶν κυρίου Κωνσταντίνου μετ' ἄλλων ἱπποτῶν ἐπὶ τῷ ἡμετέρῳ κράτει συνομώσαντος, ἡμεῖς μίαν βοηθείας ἐλπίδα εἶχομεν, τὴν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν καταφυγῆν, καί, ὅπως μὴ ἡ φύσις ἢ πολλῶν ἐμπλοκῶν εὐρέτις στάσει καὶ ἀνακινήσει τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς

περιβάλλη και ἀνθρωποκτονία και σφαγαὶ προέλθωσιν, ἄς αἰείποτε ἀποφυγεῖν ἐσπουδάσαμεν, ὑπὲρ τῆς ἀγαθῆς διοικήσεως τῆς παρὰ Θεοῦ ἡμῖν δεδομένης ἐπανορθώσασθαι τὰς τοιαύτας πράξεις ἔγνωμεν ὑπὸ τε τῆς φωνῆς τοῦ κυρίου ἡμῶν προαχθέντες λέγοντος «ἐὰν ἢ σὴ δεξιὰ σκανδαλίξῃ σε ἀπόκοπον αὐτὴν» και ὑπὸ τοῦ ἀποφθέγματος τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος, ὃς τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Ἀδωνίαν διαχρησάμενος ἔφη «Κτεῖνον ἀσεβεῖς ἐκ προσώπου βασιλέως και κατορθώσει ἐν δικαιοσύνῃ ὁ θρόνος αὐτοῦ. Μὴ ἀλαζονεύου ἐνώπιον βασιλέως, καρδιά δὲ βασιλέως ἀνεξέλεγκτος» Βουλόμενοι τοίνυν σπουδαρχίας περὶ μέρους τινὸς τῆς χριστιανικῆς δεσποτείας ὑπὸ τοῦ πορφυρογεννήτου ἡμῶν ἀδελφοῦ γενομένης ἐπιβοηθῆσαι αὐτῇ προσηκόντως, ἐκελεύσαμεν αὐτὸν ἐν φρονιῳ τινὶ τῇ ἀναγκαία φυλακῇ κατέχεσθαι και τ' ἀγαθὰ τῶν λοιπῶν συνομοσάντων ἱπποτῶν, οἱ εἰς παντοίας χώρας ἐξέπεσον, κατὰ τὰς Ρωμαϊκὰς διατάξεις και νόμους τῷ κοινῷ ταμείῳ παραδοθῆναι, ἐπόμενοι τῷ ὀρθῷ λόγῳ, ὃν Θεὸς ὁ ἡμέτερος κύριος ἐπεδαφιλεύσατο, κελεύων ἡμᾶς φεύγειν πᾶσαν βλάβην ὑπ' ἄλλων ἐπιφερομένην εἴτ' ἀδελφῶν, εἴθ' ὀμαιμῶν και οἰκείων. Ἐν τούτοις δὲ τοῖς ἱπποταῖς και ὁ ἐπιφανῆς ἦν και δεινὸς περὶ τὰ πολεμικὰ κύριος Μιχαὴλ Μελισσηνὸς Κομνηνός, ἄλλως Στρατηγόπουλος καλούμενος, ὃς ἐν τῇ φυγῇ ταύτῃ ἐν βραχεὶ τὸν βίον ἐτελεύτησεν· ἐξ οὗ ὁ ἔνδοξος και ὀνομαστός δεσπότης κύριος Γρηγόριος Μελισσηνὸς ὀμαιμος ἡμῖν και τοῦ προειρημένου ἀδελφιδοῦς τρία τινὰ τὸ κοινὸν ἡμῶν ταμείον προσεκαλέσατο. Καὶ πρῶτον μὲν ἰσχυρίζετο οὐκ ἐξεῖναι τῷ κοινῷ ταμείῳ τὴν οὐσίαν και τὰγαθὰ τοῦ ἑαυτοῦ πάτρῳ ἀπαλλοτριῶσαι, ἃ ἐκ κληρονόμων εἰς κληρονόμους μεταβιβάζεσθαι δεῖ· δευτέρου δὲ τὴν πόλιν Θεσσαλονίκην ἀπῆτει ὡσπερὲι προῖκα τῆς ἐκλαμπροτάτης κυρίας Μαρίας Κομνηνῆς τήτης ἑαυτοῦ και ἡμῶν φίλης· τελευτῶν δὲ τόπους τινὰς και πόλεις ὀμόρους τῇ ἑαυτοῦ χώρα και οἰοεὶ πρὸς ἑαυτὸν ἰκούσας ἀπῆτει. Ἀλλὰ τῶν πολλῶν θορύβων και ταραχῶν ἔνεκα τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀνακινήθεισῶν τὸ κράτος ἡμῶν ἀντέστη πως καιτοὶ πλεονάκις τὸ πρᾶγμα τοῦτο κατὰ τὰς παντοίας τῶν ἐπιστημόνων γνώμας ἐξητάσθη και οὐδέπώποτε διαλυθῆναι ἠδυνήθη. Τελευταῖον δὲ νῦν αὖθις παρ' ἡμᾶς ἦρθεν ὁ ὀρθὸς δεσπότης κύριος Γρηγόριος ἀπαιτῶν και δικαιολογούμενος ἐνώπιον τῆς ἡμετέρας μεγαλειότητος, ἣ και αὐτῇ τοῦ ἀγαθοῦ Μωϋσέως τοῖς ἔχρεσιν ἀκολουθοῦσα κελεύσαντος τὸν λαὸν ὑπὸ τῶν βασιλέων και ἡγεμόνων ἄρχεσθαι και πρὸς ταυτηνὶ τούτου τὴν ἀπαίτησιν ἀποβλέπουσα οὕτως ἀπεφῆματο πρᾶχθῆναι δεῖν ταῦτα· παρασχομένου γὰρ τούτου ἡμῶν ἐναντίον και παντὸς τοῦ περικλεοῦς ἡμῶν αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου οὐκ ὀλίγας ἀποδείξεις παλαιὰς τε και νέας ἐκ παντοίων βιβλίων και κωδίκων και πολλῶν προνομίων εἰλημμένας τῶν πρὸ ἡμῶν ἀρχάντων (οἱ οὐρανίας δόξης ἀπολαύσουσι) και ἄλλας μαστρυίας κρατίστας πολλῶν πρεσβυτέρων και ἐπιφανῶν ἱπποτῶν, συγχρόνων τοῦ ἑαυτοῦ ἐπιπάππου πρώτου δεσπότηου και καίσαρος κυρίου Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἄς ἀπάσας ἡμεῖς και τὸ ἡμέτερον αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον ἐπιμελέστατα και διορατικώτατ' ἐμελετήσαμεν, διέγνωμεν και κατὰ μικρὸν διεἰδομεν πᾶσαν τὴν ἀπαίτησιν αὐτοῦ ἐκ τῶν Ρωμαϊκῶν νόμων δικαιοτάτην οὔσαν. Δέον δ' οὕτω κυρωθῆναι αὐτὴν και βεβαίαν κατασταθῆναι τῇ ἡμετέρῃ αὐτοκρατορικῇ ἐλευθεριότητι νόμῳ ἰδίῳ ἢ ἡμετέρα μεγαλειότης ἀποδεχομένη τὴν αἴτησιν τοῦ ὀρθέντου δεσπότηου κυρίου Γρηγορίου διωρισμένως ἐπιτάττει και τελευταῖον ἀποφαίνεται και περιαγγέλλει τὸ αὐτοκρατορικὸν τοῦτο δόγμα και Χρυσόβουλλον, ᾧ κελεύει διορίζε-

σθαι και ἀποφαίνεσθαι τὸ λοιπὸν ἀποδοθῆναι δεῖν τῷ κυρίῳ Γρηγορίῳ ὑπὸ τῶν κυβερνητῶν και συμπάντων τῶν ὑπάρχων ἐκείνων τῶν χωρῶν χωρὶς τινος ἀντιρρήσεως τὰγαθὰ τοῦ ἑαυτοῦ πάτρῳ χώρας και πόλεις και συνελόντι εἰπεῖν πάντα τὰ πρὸς τὴν δεσποτείαν αὐτοῦ προσηκόντως ἤκοντα· ἄρχειν δ' αὐτὸν τούτων και ὡσπερ σφετέροις ἑαυτοῦ διηνεκῶς χρῆσθαι ἐξεῖναι· πρὸς δ' ἐτι ἢ ἡμετέρα μεγαλειότης κελεύει ἀποδοθῆναι αὐτῷ τὰς πόλεις ἀπάσας και τοὺς τόπους τοὺς ὁμόρους τῇ δεσποτείᾳ αὐτοῦ και νῦν ἡμῖν συντελοῦντας κατὰ τὸ δόγμα και τὴν ἐν τῷ Χρυσοβούλλῳ, περιγραφὴν τοῦ ἀοιδίμου Κωνσταντίνου Πρωγωνάτου, ἐξαιρουμένων μέντοι τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης και τῆς ἀκροπόλεως Καλλιπόλεως, ἃς ἐκ νομιμοτάτων τινῶν και ἀπολύτων αἰτίων και τῷ κοινῷ συμφέροντι λυσιτελῶν ἀφείλομεν αὐτὸν (ἢ γὰρ ἀνάγκη τοὺς νόμους παραβαίνειν ποιεῖ) και ἐκ τούτου μεγάλη ὠφέλεια και ἰσχὺς τῷ ἡμετέρῳ Ρωμαϊκῷ κράτει προσεγένετο. Καὶ μὴν και τὰς πόλεις, κτήσεις και νήσους ἀπάσας τὰς ἐν τῇ τῆς Ἀσίας ἐπαρχίᾳ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Μαιάνδρου Μίχρι τοῦ Ροδιακοῦ κόλπου ἐκτεινομένας και νῦν ὑπὸ τῶν ἀπίστων κατεχομένας τῶν ἡμετέρων ἐνεκα ἀμαρτημάτων ἔδοξεν ἡμῖν νῦν τῷ αὐτῷ δεσπότη και τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ὑπακούειν, ἐπειδὴν τῷ Θεῷ δόξη ἐλευθερωθῆναι αὐτὰς και ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἀρχὴν αὐθις ἐπανελθεῖν, και ὅπως μὴ ἐξῆ μηδενί, ἐπειδὴ τὸν ρηθέντα δεσπότην ἐκ προσηκούσης αἰτίας ἢ αὐτοκρατορικῆ ἡμῶν μεγαλειότης τὴν πόλιν Θεσσαλονίκην και τὴν ἀκρόπολιν Καλλιπόλεως ἀφείλε, τὸ αὐτὸ ποιεῖν και πρόφασιν πρὸς τὸ τοῦτο ἐπιτελεῖν τὴν ἡμετέραν προᾶξιν παρέχεσθαι ὁ Χρυσόβουλλος οὗτος λόγος διορίζεται και ἐπιτάττει ἄλλας πόλεις και τόπους παραδοθῆναι τῷ προρηθέντι δεσπότη ἀντὶ τῶν τῷ ἡμετέρῳ κράτει προσγεγεννημένων, ὃ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἡμῶν παρέδωκεν, ὁμόρους τῇ ἑαυτοῦ χώρα οὖσας, Περίστασιν και Ἡράκλειαν και Μυριόφυτον και Κλωρον, τανῶν δὲ και Γάνον και Πέρινθον καλουμένας, και πᾶσαν τὴν χώραν τὴν πρὸς ταύτας ἤκουσαν, ὡστε διηνεκῶς αὐτὸν τε και τοὺς διαδόχους αὐτοῦ δύνασθαι τούτων δεσπόζειν και διατίθεσθαι κατὰ βούλησιν. Εἰ δὲ τινὰ πράγματα διαλυτέα ἐστίν, ἐν πρώτῃ και δευτέρῃ και τρίτῃ μοίρᾳ τὰ τοῦ ρηθέντος δεσπότη εἶναι βολόμεθα και ὅ,τι ἂν τοῖς ἐπιτρόποις αὐτοῦ και ὑπουργοῖς δόξη κύριον εἶναι και εὐδιωρισμένον και οὕτω μὴ ἐξεῖναι ὑπ' οὐδεμιᾶς ἀρχῆς τοῦ ἡμετέρου κράτους ἐξετασθῆναι, ὡς ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν εἴθισται. Ἀνανεοῦμεν δὲ και πάντα τὰ προνόμια τὰ παραχωρηθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἐκείνου Κομνηνοῦ, ἐφ' οἷς ἐπιφανεῖς ἦσαν ἐν ταύτῃ τῇ ἐνδόξῳ και μεγαλοφυῶ πόλει και συλλήβδην ταῦτα πάντα αὐτῷ διωρισμένως παρέχομεν. Δεῖ δὲ και αὐτὸν ἐναργεῖ ὄρκῳ συσχέσθαι και ὑποσχέσθαι πιστὸν αἰεὶ ἔσεσθαι και ὑπῆκοον τῷ ἡμετέρῳ κράτει πᾶσαν εὐπίθειαν διαφυλάττοντα και μηδέποτε ἀπαιτήσιν τὸ κοινὸν ἡμῶν ταμιεῖον ἢ ἀφείλομεν αὐτὸν μηδ' ἐπανελθεῖν πρὸς αὐτὸ αὐθις. Οὕτως οὖν ἐπιτάττει τὸ αὐτοκρατορικὸν ἡμῶν στέμμα και τῶν δεσποτῶν ἢ χάρις ἢ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδοθεῖσα πᾶσι τοῖς δόγμασι και ὁρισμοῖς εὐσεβῶς και ὅλη τῆς δικαιοσύνης τῇ εὐθύτητι. Προαγορεύει δὲ τὸν εἰρημένον δεσπότην Γρηγόριον κληρονόμον εἶναι πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἑαυτοῦ πάτρῳ Μιχαὴλ και πασῶν τῶν πόλεων τῶν παρ' ἡμῶν ἐκείνῳ παραδιδόμενων ἀντὶ τῆς Θεσσαλονίκης και τῆς ἀκροπόλεως Καλλιπόλεως, ὡς ὀνομαστὶ και κατὰ μικρὸν ἢ ἡμετέρα μεγαλειότης διορίσατο και φανερὸν ἐποίησε τῶν ἐν ἀξιώματι ὄντων πάντων ἐναντίον και τῶν προνομιούχων τῶν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει κατὰ τὸ παρενεχομένον δόγμα και τὸν Χρυ-

σόβουλλον Λόγον δε πρὸς πίστιν καὶ βεβαίωσιν πάντων τούτων ἐγένετο καὶ παρεδόθη τῷ προειρημένῳ περικλειεῖ καὶ περιφανεῖ κυρίῳ Γρηγορίῳ Μελισσηνῷ, δεσπότη οἰκείῳ ἡμῖν καὶ κυρίῳ ὅλης τῆς χερσονήσου, Ἑλλησπόντου, Αἴνου, Ζακύνθου, Περιθεωρίου, Λευκάδος καὶ Σάμου, τῆς ἐνδόξου πόλεως Μιλήτου, τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τοῦ Μεσσηνιακοῦ ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ βασιλείῳ.

Ἐκδέδοται μὲν Ἀπριλίῳ ἡνδικτιῶνος Θ'. ἔτει ἀπὸ κτίσεως ἑξάκις χιλιοστῷ ὀκτακτοσιοστῷ τετάρτῳ.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Μελισσηνῶν ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐκδόθηκε ὁ ἀνωτέρω χρυσόβουλλος λόγος, ἦτανε μιὰ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότερας καὶ ἐνδοξότερας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Μεταξὺ τῶν προγόνων τῆς συγκαταλέγονται ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ Ραγκαβέ, καὶ ὁ Νικηφόρος Μελισσηνός, πού ἔγινε καίσαρας καὶ παντρεύτηκε τὴν Εὐδοκία, ἀδελφὴ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ⁵⁸. Διατήρησε δὲ ἀπὸ τότε ἡ οἰκογένεια αὐτή, τοῦλάχιστο κατ' ὄνομα, τὴν κυριαρχία τῆς ἐπὶ τῆς Σάμου καὶ ἑξακολουθοῦσαν οἱ ἀρσενικοὶ ἀπόγονοι νὰ φέρουν τὸν τίτλο τοῦ δεσπότη τῆς Σάμου καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν. Ὄταν τὸ 1571 ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ χριστιανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Δὸν Ἰωάννη τὸν Αὐστριακὸ γιὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, τότε δυὸ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Μελισσηνῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἐπιδαύρου Μακάριος καὶ ὁ ἀδελφὸς του στρατηγὸς Θεόδωρος, πήρανε ἐνεργὸ μέρος στὸν πόλεμο, καὶ ἀφοῦ στὸ τέλος ἐγκατελείφθηκαν ἀπὸ τοὺς χριστιανικοὺς συμμάχους, ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν στὴ Νεάπολη. Ἐκεῖ ὁ Θεόδωρος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν πόλεμο εἶχε ἐξυπηρετήσει πολὺ τὸν Δὸν Ἰωάννη, παρουσίασε τοὺς οἰκογενειακοὺς του τίτλους, μὲ σκοπὸ ν' ἀναλάβῃ κάποια ὑπηρεσία. Μιὰ ἀπόδειξη δὲ τοῦ συμβολαιογράφου Ἀνδρέα Φουζάνου γραμμένη βαρβαροῖσπανικά καὶ ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τοῦ Μέλφης, Φερδινάνδο Γονζάγο, πιστοποιεῖ ὅτι ὁ Θεόδωρος Μελισσηνός σύμφωνα μὲ τοὺς τίτλους πού κατέχει, εἶναι νόμιμος κατὰ σειρά διαδοχῆς δεσπότης καὶ κύριος τῶν πόλεων Αἴνου, Ξάνθης, Περιθεωρίου, Χερσονήσου Ἑλλησπόντου, Σάμου, Μιλήτου καὶ Μεσσηνιακοῦ κόλπου⁵⁹. Μπροστὰ δὲ στὴν ὡραία πύλη τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου στὴ Νεάπολη, ἔδειχναν ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια τὸν τάφο τῶν δυὸ αὐτῶν ἀνδρῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Μελισσηνῶν, μὲ τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα:

58. Φραντζῆ: Χρονικ. Βιβλ. 2, κεφ. 2.

59. D Theodoro Meliseno conforme parece ser ssnor y despota de la ciudad de Ennoxana Eperiphori de la Chersonisme de Elispondo, de Samo y de Mileto y del gorfo de Missa quae per susesion y herensio de sus progenitores toca a el. Buchon, rech. hist. sur la princip. Franc de Moice T.I. p. 245.

Μακάριος ἀρχιεπίσκοπος Ἐπιδαύρου
 ἀπὸ Βυζαντίων αὐτοκρατόρων
 ἐκ τῆς περιφανεστάτης Μελισσησῶν καὶ Κομνηνῶν οἰκίας
 καὶ
 Θεόδωρος ἀδελφός
 δεσπότης Αἴνου, Ξάνθης καὶ ἐτέρων πολιχνίων ἐν Θρούκη
 ἔτι δὲ
 Σάμου, Μιλίτου, Ἀμβροακίας καὶ Μεσσηνίου κόλπου ἐν Πελοποννήσῳ
 κείνται ἐνθάδε
 νικητικοῖς Ἰωάννου Αὐστριακοῦ ὅπλοις
 ἐν ναυμαχίᾳ προτραπέντες
 στρατιᾶς ἐξ ἰδίων πολιχνίων μὲν καὶ πόλεων συλλεχθείσης
 πεζῶν μὲν κε' χιλιάδων, ἰππέων δὲ τρισχιλίων,
 πόλεμον κατὰ Τούρκων διετῆ
 ἰδίοις ἐπεκράτησεν ἀναλώμασι.
 τῆς δὲ ἐλπυζομένης βοήθειας ἀποτυχόντες
 δειχθείσης ἰδίοις πίστεως ἐχθροῖς δυνάμει
 Φιλίππου δευτέρου τῶν Ἰσπανῶν Βασιλέως εὐεργεσίας
 πειραθέντες ἐν Νεαπόλει
 οὐ πρότερον ταῖς ψυχαῖς ἢ τὸ ζῆν κατέπεσον.
 Θεόδωρος εἰκοστῆ πέμπτῃ Μαρτίου ἔτει σωτηρίῳ
 αμπβ
 Μακάριος δωδεκάτῃ Σεπτεμβρίου ἔτει σωτηρίῳ
 αμπε' 60

Μὴν ἔχοντας τίποτε ἄλλο ὁ Θεόδωρος, ἄφησε, ὅταν πέθανε τὴν κληρονομία τῶν δεσποτικῶν του τίτλων, στοὺς δυὸ γιουὺς του καὶ στὴν κόρη του. Ἀπὸ τοὺς γιουὺς του ὁ Νικηφόρος χειροτονήθηκε κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὸν πάπα Παῦλο τὸν Ε' ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ναξίας, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τὸν Οὐρβανὸ τὸν Η' ἐπίσκοπος Κοτρώνης· ὁ ἄλλος γιουὸς του, ὁ Δημήτριος, δοξάστηκε τὸ 1635 στὸ Βέλγιο σὰν στρατηγὸς τῆς Ἰταλίας.

Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ μνημονεύεται κι' ἓνας ἄλλος ἄρχοντας τῆς Σάμου, ὁ Βενέδικτος ἀπὸ τῆ Γένοβα, «κ ὀ ρ ι ο ς τ ῆ ς Φ ω κ α ί α ς, ν α ὐ α ρ-
 χ ο ς τ ῆ ς Γ α λ λ ί α ς κ α ι δ ε σ π ό τ η ς τ ῆ ς Χ ί ο υ, τ ῆ ς
 Σ ά μ ο υ κ α ι τ ῆ ς Κ ῶ» (1304-1307). Ἴσως αὐτὰ τὰ νησιὰ γὰ
 τὰ πῆρε σὰν προΐκα ἀπὸ τῆ γυναῖκα του, ποὺ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορα
 Μιχαήλ Η'. Ὁ Βενέδικτος δὲ αὐτὸς πέθανε τὸ ἔτος 1307⁶¹.

Ἀφοῦ ὁ Βαλδουίνος, ὁ τελευταῖος Φράγκος αὐτοκράτορας στὴν Πόλη,
 δὲν πέτυχε βοήθεια ἀπὸ τοὺς διαφόρους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης γιὰ ν' ἀνα-

60. Ughelli, Italia sacra T. VII. p. 535.

61. Chtoniques Grecoromanes inédites; cu peu connues pulliées eci. par Charles Hopf. p 502.

κτήση τὸ θρόνον του, πέθανε ἀπὸ ἀνία τὸ 1273 στὴν Ἰταλία. Ἐφησε δὲ ἕνα γυιό, τὸ Φίλιππο, στὸν ὁποῖο ἀντὶ γιὰ κάθε ἄλλο, κληροδότησε τὸν ψιλὸ τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου. Ὅταν πέθανε κι' αὐτός, ὁ τίτλος καὶ τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου, περιεῖλθανε στὴ μοναχοκόρη του Αἰκατερίνη. Αὐτὴ παντρεύτηκε τὸν Κάρολο Βαλοᾶ κι' ἔκαμε μιὰ κόρη πού τὴν ὀνόμασε ἐπίσης Αἰκατερίνη. Ἡ τελευταία παντρεύτηκε τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντα, Φίλιππο. Μετὰ δὲ τὸ θάνατο τῆς μητέρας της περάσανε σ' αὐτὴ καὶ στὸν σύζυγό της Φίλιππο, ὁ αὐτοκρατορικὸς τίτλος καὶ οἱ ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου. Σύμφωνα δὲ μὲ τίς ἀξιώσεις του αὐτές, τὸ κατὰ φαντασίαν αὐτοκρατορικὸ ζευγάρι, συγκρότησε «στὰ χαρτιά» τὸ βασίλειο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μαζὺ μὲ τὰ κοντινὰ νησιὰ Οἰνοῦσες, Προκόνησο, Τένεδο, Λέσβο, Χίο, Σάμο καὶ Ἰκαρία κι' ἀναγόρευσε βασιλέα τὸν Μαρτῖνο Ζαχαρία ντὲ Κάστρο· ἕνα δὲ ἀπὸ τὰ πολλὰ προνόμια πού τοῦ ἔδωσαν ἦταν καὶ τοῦτο: εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ φορᾷ παντοῦ κόκκινα σανδάλια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ παλατιοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν ὁποία δὲν κυβερνοῦσαν τώρα, ἔλπιζαν ὁμῶς νὰ ἐξουσιάσουν στὸ μέλλον. Τὸ σχετικὸ δίπλωμα πού βρίσκεται στὰ ἀρχεῖα τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγίου Δομνίκου τοῦ Πρεσβυτέρου στὴ Νεάπολη τὸ μεταφράσαμε ἀπὸ τὰ Λατινικὰ καὶ ἔχει ἀκριβῶς ἔτσι:

Ἡμεῖς Φίλιππος καὶ Αἰκατερίνη σύζυγοι, ἐλέω Θεοῦ αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως, τῶν Τόμων διοικηταὶ καὶ ἡγεμόνες Τάραντος, δῆλον ποιούμεν πᾶσι τοῖς ὀφομένοις τὸν παρόντα Λόγον, τοῖς τε παροῦσι καὶ τοῖς μέλλουσι, ὅτι φρονοῦντες παρὰ τοῦ ὑψίστου οὐρανοῦ βασιλέως τοῖς ἐπὶ γῆς βασιλεῦσιν εἶναι παραδεδομένην τὴν ἐξουσίαν τοῦ διακρίνειν τὰ μέρη τῆς ἰδίας αὐτοκρατορίας καὶ ἐκάστου αὐτῶν ἐπιτρέπειν διακριδὸν τὴν κυβερνήσιν ἀνδράσιν, ὅτινες καθαροτητι τῆς καθολικῆς πίστεως διαλάμπουσιν, ἐν ἰσότητι τοὺς λαοὺς δικάζουσι καὶ διευθύνουσιν ἐν ταῖς χώραις τὰ ὑποκείμενα αὐταῖς ἔθνη εἰς δόξαν Θεοῦ, τιμὴν τῆς ἀγίας μητρὸς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ ἡσυχίαν καταθύμιον τῶν πιστῶν τοῦ ρηθέντος ἡμετέρου Κωνσταντινοπολιτανοῦ κράτους σὺν πλήρει διασκέψει τῶν συνετῶν ἅπαντος τοῦ ἡμετέρου συμβουλίου τῆ Ἐλλάσσοι Ἀσία, κειμένη ἐν μέρει τοῦ προμνησθέντος ἡμετέρου Κωνσταντινοπολιτανοῦ κράτους, ὅπερ Ἀνατολὴ τέως ἐκαλεῖτο, Βασιλείου καὶ Δεσποτίας ὄνομα δεδώκαμεν, βουλόμενοι ὥστε βασίλειον τῆς Ἐλλάσσοις Ἀσίας τοῦ λοιποῦ παρὰ πάντων κοινῶς καὶ γεινκῶς ὀνομάζεσθαι καὶ διακρίνεσθαι, καὶ διορίζεσθαι τοιοῦτον βασίλειον ἐν ὅροις καὶ τέρασιν, οἷα ἐν ἄλλοις ἡμετέροις δημοσίαις γράμμασι, ἅπερ ὡς νόμον κρατεῖν βουλόμεθα, ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ διὰ τῶν ἐξηρητημένων ἡμετέρων σημάτων κεκρωμένοις πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον περιγράφονται.

Ἐπιθυμοῦντες τοίνυν περὶ τῆς τούτου, τοῦ τῆς Ἐλλάσσοις Ἀσίας βασιλείου, καταστάσεως ἀκριβέστατα ὀρίσαι καὶ διασκοποῦντες τὴν διοίκησιν αὐτοῦ καθολικῶ τινι καὶ ἀφοσιωμένῳ ἀνδρὶ ἐπιτρέψαι, ὅς εἰς δόξαν Θεοῦ, τιμὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡσυχίαν τε καὶ εὐτυχῆ κατάστασιν τῶν πιστῶν

τοῦ Βασιλείου, τοῦ θρόνου αὐτοῦ προστίσεται καὶ εἰς εὐτυχέστερα τοῦτο προάξει, ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς κυρίου Μαρτίνου δὲ Ζαχαρίου δὲ Κάστρου, ἀρχοντος τῆς νήσου Χίου καὶ τῶν φρουρίων τῆς Καλανούζης καὶ Δαμάτης, ἀγαπητοῦ συμβούλου, οἰκείου καὶ πιστοῦ ἡμετέρου καὶ ἐπὶ τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ (πολλῇ γὰρ πρὸς τὴν ρηθεῖσαν ἀγίαν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐξόχῳ πρὸς ἡμᾶς ἀφοσιώσει διαλάμπει, ἐξ οὗ πιστότατον αἰεὶ γένος τῆ τῆς πίστεως καθαρότητι ἐξέλαμψε) τὴν ὄψιν τῆς ἡμετέρας διανοίας διευθύνωμεν. Βουλόμενοι δὲ αὐτὸν καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ τῷ ρηθέντι τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας Βασιλείῳ προνοητικῶς τιμῆσαι, αὐτὸν τὸν κύριον Μαρτίνον Βασιλέα καὶ δεσπότην τοῦ ρηθέντος Βασιλείου τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας βουλῇ διεξητασμένη ἀποδείκνυμεν, διατάσσομεν καὶ ποιοῦμεν καὶ αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἑκατέρου γένους κληρονόμοις αὐτοῦ, τοῖς ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ νομίμως καταγομένοις, τοῖς τε γεννηθεῖσι καὶ τοῖς ὕστερον γεννηθησομένοις, ὅλον καὶ ἀκέραιον τὸ προμνησθὲν Βασίλειον τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας, οὕτως διακεκριμένον καὶ διωρισμένον δι' ὄρων καὶ τερμάτων, ἅπερ ἐν τοῖς ρηθεῖσιν ἡμετέροις ἄλλοις δημοσίαις γράμμασι περιέχονται, παρεχόμενα μετὰ τῶν κομητειῶν, βαρωνιῶν, πολιτειῶν καὶ τῶν προσκειμένων νήσων, δῆλον ὅτι τῆς Φενοτίας (;), τοῦ Μαρμαρά, τῆς Τενέδου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Χίου, τῆς Σάμου, τῆς Μιτανέας (;), τῆς Κῷ καὶ τῶν ἄλλων νήσων, φρουρίων, χωρῶν, πόλεων, οἰκῶν καὶ τῶν ἐξῆς. Οὕτω μέντοι, ὥστε ὁ ρηθεὶς κύριος Μαρτίνος καὶ οἱ προμνησθέντες κληρονόμοι αὐτοῦ τὸ ρηθὲν Βασίλειον τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ τῶν ἐξῆς ἐξ ἡμῶν καὶ ὑφ' ἡμῶν καὶ τοῖς ἡμετέροις ἐν τῷ ρηθέντι Κωνσταντινοπολιτανῷ Κράτει διαδόχοις κρατήσουσι καὶ κεκτήσονται καὶ ἡμᾶς τε καὶ τοὺς προρρηθέντας κληρονόμους καὶ διαδόχους ἡμῶν ὑπερτέρους καὶ κυρίους ἐαυτῶν ἀναγνωριοῦσιν ἀπὸ τοῦδε καὶ τοῦ λοιποῦ, διὰ διακοσίων ὀπλιτῶν ἱππέων Λατίνων καὶ τριακοσίων πεζῶν ἐν ἵπποις καὶ ὀπλοῖς καὶ περικεφαλαίας προσηκόντως ἐξοπλισμένων, ἡμῶν τε καὶ τοῖς ἡμετέροις κληρονόμοις καὶ διαδόχοις παρεχομένων εἰς ἀναγνώρισιν τοῦ μείζονος ἡμετέρου κράτους (ὅταν ἢ ἡμεῖς ἢ οἱ προρρηθέντες ἡμέτεροι κληρονόμοι καὶ διάδοχοι τοῦ προμνησθέντος Κωνσταντινοπολιτανοῦ κράτους εἴτ' ἐν ὅλῳ εἴτ' ἐν μέρει καὶ ὁ ρηθεὶς βασιλεὺς κύριος Μαρτίνος ἢ οἱ αὐτοῦ διάδοχοι τοῦ ρηθέντος Βασιλείου τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας ἐν ὅλῳ ἢ ἐν τῷ μείζονι μέρει γενώμεθα ἢ γένωνται πράγματι ἐπιτυχεῖς τῆς κτίσεως) ὑπηρετεῖν ἐν τῷ ρηθέντι κράτει καὶ ἐν ἄλλοις μέρεσι τῆς Ρωμανίας καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς ἀναζήτησιν δέπου ἡμετέραν ἢ τῶν ρηθέντων κληρονόμων καὶ διαδόχων ἡμῶν ἀμέσως καὶ ἐν κεφαλαίῳ διατηρήσουσι, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ τὴν χρῆσιν.

Πρὸς δε ὁ τε ρηθεὶς Βασιλεὺς κύριος Μαρτίνος καὶ οἱ προειρημένοι κληρονόμοι αὐτοῦ ἐν τῷ μέλλοντι ἐχέτωσαν, κρατεῖτωσαν, χρήσθωσαν καὶ χαιρέτωσαν ἐφ' ἅπασιν καὶ ἐφ' ἑκάστοις τοῖς ἀξιώμασι, ταῖς τιμαῖς καὶ τοῖς προτερήμασιν, ὅσα πρέπουσι τῷ Βασιλικῷ καὶ δεσποτικῷ ἀξιώματι, τοντῆστιν πίνειν ἐν χρυσῷ, στέμμα καὶ σκῆπτρον καὶ ὑποδήματα ἐρυθρᾷ πανταχοῦ, ἐκτὸς τῶν Κωνσταντινοπολιτανῶν Βασιλείων· ἐν αὐτοῖς μὲν τοῖς Βασιλείοις ὑποδήματα δεσποτικά καὶ τ' ἄλλα βασιλικά καὶ δεσποτικά παράσημα φορεῖν καὶ κομίζειν ἐξέστω αὐτοῖς καὶ ἰσχυρέτωσαν κατὰ τὴν βασιλικὴν καὶ δεσποτικὴν χρῆσιν καὶ συνήθειαν τοῦ

Κωνσταντινοπολιτανου κράτους του μνημονευθέντος, αφ' ου ήδη την προροηθείσαν τιμαριωτικήν υποταγήν ανήρ εὐσεβέστατος, ὁ φράτωρ Ἰουρεφόρτης ὁ Κωνσταντινουπολίτης, ἐκ τῆς τάξεως τῶν Ἱεροκηρύκων, ἀγαπητὸς ἐφημέριος, οἰκεῖος καὶ ἀφωσιωμένος ἡμῖν, ἐπίτροπος καὶ διαγγελεὺς εἰδικὸς τοῦ αὐτοῦ κυρίου Μαρτίνου τοῦ βασιλέως εἰς τὰ προτεθειμένα δι' ἐπιστολῶν αὐτοῦ νομίμως τεταγμένος ἵνα ἐνώπιον ἡμῶν ἐπικυρώσῃ αὐτά, ἀγαθῇ καὶ εὐχαρίστῳ βουλήσει ἀντὶ τοῦ ρηθέντος κυρίου Μαρτίνου καὶ τῶν αὐτοῦ προειρημένων κληρονόμων καὶ διαδόχων ἡμῖν καὶ τοῖς ἡμετέροις κληρονόμοις καὶ διαδόχοις, ἐκουσίως διοῖσιν καὶ σπουδάσειν προέτεινε καὶ ὑπέσχετο καὶ εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας ἀντ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως κυρίου Μαρτίνου ἐξαίρετον ὑπακοῆς σέβας καὶ τῆς πίστεως τὸν ὄρκον παρέδωκε. Προχειριζόμενοι αὐτοπροσώπως τὸν αὐτὸν φράτορα Ἰουρεφόρτην ἐπίτροπον καὶ κριτὴν τοῦ εἰρημένου κυρίου Μαρτίνου τοῦ βασιλέως ἀντ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου Μαρτίνου καὶ τῶν προειρημένων κληρονόμων καὶ διαδόχων τοῦ προλεχθέντος Βασιλείου τῆς Ἀσίας καὶ ἀπάντων τῶν ἄλλων καὶ τῶν ἐξῆς διὰ τῶν ἡμετέρων δακτυλίων, ὡσπερ εἴθισται, πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας καὶ πίστεως τῆς ἡμετέρας μεγαλειότητος καὶ γενομένης ὁμολογίας τῆς ὑποτελείας, εἰς μαρτύριον τούτου διὰ τῶν ἐξηρημένων σφραγίδων διατάξαμεν ἐξασφαλισθῆναι αὐτόν. Ἐξεδόθη ἐν Νεάπολει διὰ χειρὸς τοῦ κυρίου Ροβέρτου Δεπαγκιάκου, καθηγητοῦ τοῦ δικαίου, ἀγαπητοῦ συμβόλου, ἔτει σωτηρίῳ ατκέ. τῆ κδ' Μαΐου, ἰνδικτιῶνος ἡ'.⁶²

Ἔτσι λοιπὸν τῆ φανταστικῆ κυριότητα τῆς Σάμου τῆ διεκδικουσαν δυὸ οἰκογένειες: ἡ Ἑλληνικὴ τῶν Μελισσηνῶν καὶ ἡ Φράγκικη τῶν ντὲ Κάστρο. Καὶ ἔπως οἱ ἀπόγονοι τῶν Μελισσηνῶν κρατοῦσαν γιὰ πολλὰ χρόνια κατόπιν τὸν τίτλο τοῦ δεσπότη τῆς Σάμου καὶ ἄλλων χωρῶν, ἔτσι καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν ντὲ Κάστρο ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἔχουν ἀξιώσεις πάνω στὸ ἰδανικὸ βασίλειο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τὸν Κεντηρίωνα Β' Ζαχαρία, πὸ τὸ 1404 ὑπῆρξε ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς λεγόμενους βασιληάδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Σάμου ⁶³.

Ἐνῶ οἱ πραγματικοὶ καὶ οἱ ἐπίδοξοι αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου παραχωροῦσαν μ' ἀπλοχεριὰ τὶς πόλεις καὶ τὰ νησιὰ πὸ δὲν ἐξουσίαζαν, δυὸ Τοῦρκοι ἀρχηγοί, ὁ Ἀἰδὴν καὶ ὁ Σαρουχὰν ἀφοῦ κατέλαβαν ὅλη κείνη τὴν ἔκταση

62 Tutiusi, discorsi de officii ovvero de sette gradi del di Nappli regno 3 p. 103. Giannone della storia civile del regno di Napoli Tom 3. p. 117.

Περὶ τοῦ Μαρτίνου ὁ Χόπφ εἰς τὰ Γραικορωμαϊκὰ χρονικά του ἱστορεῖ ὅτι ἦσαν ἀπὸ τοὺς κυρίους τῆς Χίου ἀπὸ τὸ 1314—1329 ὁπότε τὸν διώξαν οἱ Βυζαντινοί, καὶ ἑαρώνας Βελιγόστης, Δαμαλᾶ καὶ Χαλανδρίτσας τῆς Πελοποννήσου τὸ 1324. Προβιβάστηκε δὲ σὲ βασιλέα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὴν 26 Μαΐου 1325 καὶ παντρεύτηκε δυὸ φορές: τὴν πρώτη φορά τὴν ἐκ τῆς οἰκογενείας Γκίτζη «δέσποιναν», τῆς μισης Χαλανδρίτσας καὶ τὴν δευτέρη φορά τὴν Ζακελίνα ντὲ - λα - Ρός, «δέσποιναν» τῆς Βελιγόστης καὶ τοῦ Δαμαλᾶ. Πέθανε τὴν 15 Ἰανουαρίου 1345 μπροστὰ στὴ Σμύρνη.

63. Luis de Gonqora, real grandera de la serenissima repullica di Genova Tom VII p. 202.

τῆς Μ. Ἀσίας, πού πήρε ἀπὸ τότε τ' ὄνομά τους, ἔστρεψαν τὴν προσοχή τους καὶ πρὸς τὰ νησιά. Ἡ Σάμος πού ἦτανε πιὸ κοντά, ὑπόκυψε τὸ 1312 στὸν Ἀϊδὴν τόσο ἰσχυρὸς ἦτανε ὁ Ἀϊδὴν ὥστε εἶχε 300 καράβια καὶ 30.000 στρατιῶτες· οἱ θαρβαρικές αὐτὲς ὀρδὲς πού δὲν εἶχανε τάξη καὶ πειθαρχία, ἐξοικονομοῦσαν τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ συντήρησή τους ἀπὸ τὶς πειρατείες καὶ τοὺς ἐξανδραποδισμοὺς, κι' ἔτσι οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων ὑποφέρανε τὰ πάνδεινα. Ἄλλοι πειρατές, ἀφοῦ κατέλαβαν τὴν Τένεδο καὶ τὴ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ὀρμητήριο, λυμαίνονταν τὶς Κυκλάδες καὶ τὶς Σποράδες· μὲ τὶς ἐπιδρομὲς τους δὲ πότε κατὰ τῆς Χίου, πότε κατὰ τῆς Σάμου καὶ τῆς Καρπάθου, ἀκόμα δὲ καὶ κατὰ τῆς Ρόδου, καταστήσανε σχεδὸν ἔρημες τῆς μέχρι χθὲς κατοικημένες πόλεις⁶⁴. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Σαμιῶτες πού πάθαιναν τὰ πάντα ἀπὸ τοὺς πειρατές, ἀναγκάστηκαν νὰ χτίσουν σὲ πολλὰ μέρη τοῦ νησιοῦ φρούρια ὀχυρά, στὰ ὁποῖα κατέφευγαν σὲ ὧρες ἀνάγκης· ἀπὸ αὐτὰ σώζονται μέχρι σήμερα, ἀλλὰ ἐρειπωμένα: τὸ λεγόμενο «Κάστρο τῆς Λουλοῦδας» κοντὰ στὸ μοναστήρι τῆς Βροντιανῆς, τὸ «Κάστρο τῶν Σαραντηδῶν» πάνω ἀπὸ τὰ Κοντακέϊκα, καὶ μερικὰ ἄλλα μικρότερα. Καὶ σὰν νὰ μὴν ἦτανε ἀρκετὰ τὰ τόσα ἄλλα, ἔπεσε τὸ 1367 μιὰ θαρεια μεταδοτικὴ ἀρρώστεια πού προξένησε, στὰ τρία χρόνια πού διαρκοῦσε, πολλή μεγάλη καταστροφὴ στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ νησιά τοῦ Ἑλληνικοῦ πελάγου· τόσο δὲ ὀλέθρια ἦταν αὐτὴ ἢ ἀρρώστεια, ὥστε ὄχι μόνο ὀλόκληρες οἰκογένειες ἐξαφάνισε ἀλλὰ καὶ κατοικίδια ζῶα — ἀκόμα καὶ μυῖγες — πού προσβλήθηκαν ἀπ' αὐτήν, ἐξοντώθηκαν⁶⁵. Λίγο ἀργότερα, δηλαδὴ τὸ 1395 μνημονεύεται πὼς πέρασε ἀπὸ τὴ Σάμο μὲ πολυάριθμὴ ἀκολουθία ὁ Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Τύρου Γουλλιέλμος, πού ἐπέστρεφε στὴ Ρώμη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸν Γουλλιέλμο τὸν εἶχε στείλει ὁ πάπας στὸν Βυζαντινὸ αὐτοκράτορα γιὰ θρησκευτικὲς ὑποθέσεις⁶⁶.

Τὸ 1413 συνέβη ἓνα γεγονός ἀξιοπερίεργο πού ἀπειλῆσε προσωρινὰ τὴ δύναμη τῶν Τούρκων· ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ δὲ ἡ σύντομη ἀφήγησή του, ἐπειδὴ μέσα σ' αὐτὸ συναντᾶμε καὶ τὸ ὄνομα τῆς Σάμου. Ἐνῶ ὁ σουλτάνος Μωάμεθ Α' γευόντανε τοὺς καρποὺς ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες του, μιὰ αἴρεση δερβισάδων μὲ ἀρχηγὸ τὸν μορφωμένο ἄνδρα Βεδρεδδίν, ἐξέθεσε σὲ ὀλοφάνερο κίνδυνο τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου μὲ τὴ διάδοση τῶν ἐντελῶς ἐπιζήμιων ἰδεῶν γιὰ ἐλευθερία καὶ ἰσότητα. Ὁ Βεδρεδδίν πού συνδέθηκε μὲ ἓνα φανατικὸ Τούρκο, τὸν

64. Παχυμέρ, ἱστορ. Ἀνδρον. Δ. 29.

65. Νικηφόρ. Γρηγορ. ἱστορ. ΙΣΤ, 1.

66. Recueil des historiens des croisades T. II. p. 1066.

Περκλιτζία Μουσταφᾶ, ὁ ὁποῖος ἀσκήτεψε σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἀκρωτήρια τῆς Σάμου, καὶ μὲ τὸν ἀρνησίθρησκο Ἰουδαῖο Τορλάκ - ου - κεμαλῆ, ἄρχισε νὰ διατρέχη τὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀσία καὶ νὰ στρατολογήη ὁπαδοὺς πιστοὺς στὰ κηρύγματά του. Ὁ Περκλιτζία Μουσταφᾶς ἔστειλε ἀπεσταλμένους του σὲ διάφορα μέρη ἀνάμεσα σ' αὐτά, καὶ στὴ Χίο· ἐκεῖ οἱ ἀπεσταλμένοι του βρῆκαν ἓνα καλόγερο Κρητικό, ὁ ὁποῖος ἐγινε ἐνθουσιώδης ὁπαδὸς τῆς καινούργιας αἵρεσης, κι' ἄρχισε ἔπειτα νὰ λέη στὸν κόσμον ὅτι ὁ καθοδηγητὴς τῶν αἵρετικῶν Περκλιτζία, πού ἠσύχαζε τότε στὴ Σάμο, περνοῦσε μέρα παρὰ μέρα ἀπὸ κεῖ στὴ Χίο «ἀδρόχοις ποσί», καὶ συζητοῦσε μαζύ του!

Ὅταν ὁ σουλτάνος Μωάμεθ Α' τὰ ἔμαθε αὐτά, διέταξε τὸν Σισιμάν, τὸν τοπάρχην τοῦ Σαρουχάν νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς αἵρετικούς, σὲ μιὰ μάχῃ ὅμως πρὸς αὐτοὺς νικῆθηκε καὶ σκοτώθηκε.

Τότε διατάχθηκε ὁ Ἀλῆ βέης, πού διεδέχθηκε τὸν Σισιμάν νὰ χτυπήσῃ τοὺς δημιεγέρτες. Ἐπειδὴ ὅμως νικῆθηκε κι' αὐτὸς καὶ ἡ κατάστασις χειροτέρευε, ὁ σουλτάνος ἀναγκάστηκε νὰ στείλῃ κατὰ τῶν ἐπικινδύνων ἐκείνων ἐχθρῶν του, τὸν γιὸν του Μουράτ μὲ ἰσχυρὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις. Αὐτὸς καταπολέμησε τοὺς αἵρετικούς καὶ ἀφοῦ τοὺς νίκησε στὴ Σμύρνη, τοὺς κατέσφαξε καὶ τοὺς διεσκόρπισε. Καὶ ὁ Μουσταφᾶς, πού σώθηκε, γύρισε ξανά στὴ Σάμο, ὅπου ἐξακολούθησε ν' ἀσκητεῦν καθὼς καὶ πρῶτα.⁶⁷

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ φαίνεται πὼς ἡ Σάμος ὑποτάχθηκε στοὺς Ἰουστινιάνους, πού ἐξουσίαζαν τότε τὴ Χίο. Ἡ Χίος ἀπὸ τὴ 14ῃ ἑκατονταετηρίδα εἶχε περιέλθῃ στὴν κυριότητα τῶν Γενοβέζων. Στις 8 Ἰουνίου 1363, ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης Παλαιολόγος ἔκαμε συνθήκην μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἐταιρείας «τῶν Μασονίων» τῆς Γένοβας, Πέτρο Ρεκανέλλη, Ἰωάννη Ὀλιδιέρο καὶ Ραφαήλ Φορνέτο κι' ὑπόγραψε Χρυσόβουλλο, μὲ τὸ ὁποῖο τοὺς παραχωροῦσε τὴ Χίο, αὐτοὶ δὲ θὰ πλήρωναν κάθε χρόνο στὸ αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο πεντακόσια χρυσᾶ «ὕ π έ ρ π υ ρ α».

Μετὰ ἀπὸ τέσσερα χρόνια, δηλαδὴ στις 18 Ἰουνίου 1367, μὲ μιὰν ἄλλη συνθήκην μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορα καὶ τοῦ Θωμᾶ Ἰουστινιάνου Λόγγου, οἱ Μασονεῖοι μετατρέψανε τὴ Χίο σὲ ὀριστικὴν τοὺς κτῆσιν, κι' ἐπεκτείνανε τὴν κυριαρχίαν τους στὴ Σάμο, στὴν Ἰκαρία, στις Οἰνούσες, στὴν Παναγία καὶ στὴ Φώκαια. Πλήρωνε δὲ κάθε χρόνο ἡ Σάμος στοὺς Ἰουστινιάνους τῆς Χίου διακόσιες ἐξήντα «μ ἄ ρ κ ε ς» ἀσημένιες. Οἱ Ἰουστινιάνους διόριζαν τοὺς διοικητὰς στὴ Σάμο. Γνωρίζουμε τὰ ἐνόματα δύο διοικητῶν, τοῦ Παύλου Ρόστη (1419) καὶ τοῦ Ἰακίνθου Καλικίνη, τοῦ ὁποῖου ἀναφέρεται καὶ τὸ παρακάτω ἀνθραγάθημα: Κατὰ τὸ 1428, ὅταν ἡγεμόνας τῆς Ρόδου ἦταν ὁ Ἄν-

67. Μιχ. Δούκα, Βυζαντ. ἱστορ. Κ.Α. 113.

τώνιος Φλαβιάνος, ένας από τους ιππότες της Ρόδου, ο "Αγγελος Γαστίνης, πού τσακώθηκε με τον άρχηγό του τάγματός, όργάνωσε ένα πειρατικό στολίσκο από τρία καράβια και λεηλάτησε πολλά από τα νησιά των Σποράδων. Άφου ήλθε και στη Σάμο, άπαιτούσε από τους κατοίκους ένα μεγάλο χρηματικό ποσό. Άλλά ο Ύάκινθος μαζί με πολλούς Σαμιώτες έστησε ενέδρα και την ώρα πού οι τυχοδιώκτες άποβιάζονταν στο νησί, τους χτύπησε αίφνιδιαστικά και τους προξένησε μεγάλη καταστροφή. Τους κατεδίωξε δε και θα κυρίευε και τα καράβια τους άν δεν άναγκαζόταν, έπειδή τραυματίστηκε βαριά, να σταματήσει την επίθεση. Τότε οι πειρατές του Γαστίνη βρήκανε καιρό και άνεχώρησαν από τη Σάμο, πήγανε δε στην Ίκαρία κι' ύστερα στην Κω, όπου έπεδόθηκαν σε φοβερή διαρπαγή, κι' έκδικήθηκαν έτσι για το πάθημά τους στη Σάμο.⁶⁸

"Όταν κατά το 1424, ο Τζουνεϊδ, ο γιός του Ούμούρ, πού ήταν πρώτα ήγεμόνας σε όλες τις πόλεις του Μαιάνδρου, κήρυξε τον πόλεμο κατά του Μουσταφά, του άρπαγα της πατρικής άρχης, και διεκδικούσε τα κληρονομικά του δικαιώματα, τότε ή Σάμος υπέφερε τις φοβερές συνέπειες του πολέμου εκείνου. Ο Τζουνεϊδ πού νικήθηκε δίπλα στα Θυάτειρα, κατέφυγε στο φρούριο των Ύψέλων, το όποιο είναι άπέναντι από τη Σάμο. Εκεί, άφου όχυρώθηκε, περίμενε το δυνατό του αντίπαλο. Και όσο καιρό ο πόλεμος διεξάγονταν στη στεριά, ή Σάμος δεν πάθαινε πολλά κακά. "Όταν όμως ο σουλτάνος Μουράτ Α' διέταξε τον Γενοδέζο άρχοντα της Νέας Φώκαιας Περσεβάλιο Παλαοιτζίνη, να πολιορκήσει τα Ύψελα κι' από τη θάλασσα, τότε ή Σάμος χρησιμοποιήθηκε σαν όρμητήριο της ναυτικής μοίρας των Γενοδέζων και των συμμάχων τους Τούρκων. Οι Γενοδέζοι και οι Τούρκοι διαπράξανε στη Σάμο πάρα πολλά κακουργήματα μέχρι το 1425, όποτε παραδόθηκε ο Τζουνεϊδ, κι' άποκεφαλίστηκε.

Έν τω μεταξύ συνεχιζόταν άσυγκράτητη ή κατάρρευση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, ή δε 29η Μαΐου 1453 συμπλήρωσε την καταστροφή. Με την άλωση της Πόλης, τελειώνει και ή πρώτη περίοδος της ιστορίας της Σάμου. Οι Ίουστινιάνες της Χίου, έπειδή προβλέπανε την έπερχόμενη καταστροφή τους, έστειλαν πρεσβευτές στο Μωάμεθ Β' και του προσέφεραν την ύποταγή τους. Συνάμα προσπάθησαν να τον έξευμενίσουν με δώρα και να τον πείσουν να τους έπιτρέψει την κατοχή της Χίου και των χωρών πού υπάγονταν σ' αυτήν. Ο σουλτάνος ύποδέχτηκε με προθυμία τους πρεσβευτές των Ίουστινιανών και άφου τους καθόρισε έτήσιο φόρο τέσσερες χιλιάδες δουκάτα,⁶⁹ ή δέκα

68. Άντ. Γκολέτα... Ιστορ. Τομ. Β' σ. 97.

69. La description et histoire de l'isle de Scios ou Chios par Jerosme Justiniani, genilhomme ordinaire de la chambre ect. 1506. Livre unzieme p. 166.

χιλιάδες σκούδα,⁷⁰ ἐπεκύρωσε σ' αὐτούς τὴν κατοχὴ τῆς Χίου, τῆς Σάμου, τῆς Ἰκαρίας, τῶν Οἰνουσῶν καὶ τῆς Παναγίας, καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐμπορεύωνται ἐλεύθερα. Ὁ ἱεράρχης Σάμου Ἰωσήφ Γεωργειρήνης ἱστορεῖ ὅτι κατὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης, ἡ Σάμος ἦταν ἀκατοίκητη. Αὐτὸ ὅμως τὸ διαφεύδει ὁ Φλωρεντινὸς χρονογράφος Βένζης, ὁ ὁποῖος ἀφηγούμενος τὶς μετὰ τὴν ἄλωση φρικαλέες ἐπιδρομὲς τῶν Τούρκων στὰ 1456, μνημονεῦει μεταξὺ τῶν ἄλλων ὅτι οἱ Σαμιῶτες τότε ἔπαθαν τὰ πάνδεινα καὶ γι' αὐτὸ σιγὰ σιγὰ ἐγκαταλείψανε τὴν πατρίδα τους.⁷¹ Ὅταν λοιπὸν κατὰ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1472 συγκεντρώθηκαν στὴ Σάμο: ὁ Ἑνετικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Πέτρο Μοτςενίγο, ὁ στόλος τῆς Νεάπολης ὑπὸ τὸν Ρεκενσένζ καὶ ὁ στόλος τοῦ πάπα ὑπὸ τὸν καρδινάλιο Καράφα, γιὰ νὰ συσχεφθοῦνε, πῶς θὰ μπορέσουν νὰ καταπολεμήσουν τοὺς Τούρκους, τότε τὸ νησί αὐτὸ ἦταν σχεδὸν ἔρημο. Ὁ Ἑνετὸς ἱστοριογράφος Σαβελλικὸς, λέει:

*«Ἐπειδὴ ἡ Σάμος ἔργεμε ζώων ποικίλων ἔνεκα τῆς ἐρημίας, οἱ στρατιῶται καὶ οἱ ναῦται ἐξήρχοντο ἀδιαλείπτως πρὸς θήραν. Ἐναυλόγησαν δὲ οἱ στόλοι αὐτόθι μέγχις οὗ οἱ ἵπποι, οἵτινες εἶχον πάθει ἐκ τῆς τρικυμίας, ἀνέλαβον ἐκ τοῦ χόρτου ὃν ἔτρωγον, καὶ τότε ἐπλευσαν πρὸς τὴν Ἀιττάλειαν».*⁷²

Ἀλλὰ ἡ ἐξουσία τῶν Γενοδέζων Μαονέων δὲν ἦταν γραφτὸ νὰ διαρκέσει πολὺ. Ὁ Μωάμεθ ὁ Β', πού ἤθελε νὰ πάρῃ ἀπὸ τοὺς Μαονέους τὴ Χίο, ἔστειλε συνεχῶς τὸ στόλο του καὶ τοὺς ἀπειλοῦσε. Οἱ ἀπειλὲς αὐτὲς ἐπαναλήφθηκαν πιὸ ἔντονα τὸ 1475, ὅποτε οἱ Μαονέοι θρέθηκαν σὲ μεγάλο κίνδυνο. Ἐξ ἄλλου, στίφη πειρατικά, κυριαρχοῦσαν στὶς θάλασσες, λυμναίνονταν τ' ἀφρούρητα νησιά, ἐξανδραποδίζανε καὶ σκοτώνανε τοὺς κατοίκους.

Οἱ Ἰουστινιάνες λοιπὸν, οἱ ὁποῖοι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀδυνατοῦσαν νὰ προστατέψουν τὶς κτήσεις τους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ συγκεντρώσουν ὅλες τὶς δυνάμεις τους στὴ Χίο γιὰ ν' ἀποκρούσουν μ' αὐτὲς τὸν κίνδυνο πού τοὺς ἀπειλοῦσε, παραιτήθηκαν τὸ 1475 ἀπὸ τὰ δικαιώματά τους ἐπὶ τῆς Σάμου, διοικητῆς τῆς ὁποίας ἦτανε τότε ὁ Θωμᾶς Ἰουστινιάνης Φορνέτος καὶ πρότειναν στοὺς Σαμιῶτες, ἂν μετανάστευαν στὴ Χίο, νὰ τοὺς παραχωρήσουν χωράφια καὶ πολλὰ ἄλλα ὠφελήματα.⁷³ Τὴν πράτασι αὐτὴ τὴ δέχθηκαν πρό-

70. Bosio, historia della sacra religione dell' illustrissima militia di S. Giovanni Gerosolimitano T. 2 p. 754 — Carlo Pagano, dell' imprese e del dominio dei Genovesi nella Grecia p. 148.

71. Benzi, annal. Feorent. T. 2 p. 168.

72. M. Ant. Sabellico, historie Vinitiane. p 254—Knolles history of the Turcs T. I p. 277.

73. Βλαστοῦ Χιακὰ Τομ. 2, σελ. 53.

θυμα οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Σαμιῶτες, πὺ τόσα δεινὰ ὑποφέρανε. Ἐφησαν λοιπὸν τῇ γῆ πὺ γεννήθησαν, ἢ ὁποῖα δὲν τοὺς παρεῖχε πιά παρὰ τὴν αἰγματοσία καὶ τοὺς κινδύνους καὶ τὴν ὁποῖα ἀπὸ τὸ 1416 ἀμφισβητοῦσαν ἀπὸ τοὺς Γενοβέζους οἱ στρατιῶτες τοῦ Μουράτ καὶ τοῦ Βαγιαζήτ, καὶ μετανάστεψαν, τὸ 1476, στὴ Χίο. Οἱ ἐλάχιστοι δὲ κάτοικοι πὺ ἀπομείνανε στὴ Σάμο, ἀποχωρήσανε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ, καὶ κεῖ, ἀπάνω σὲ θουνά, πὺ μὲ δυσκολία μπορούσες ν' ἀνεβῆς, ζούσανε δίο πρωτόγονο· δὲν κινδύνευαν ἔτσι νὰ πέσουν στὰ χέρια τῶν ἀσυνείδητων ληστῶν κι' οἱ πειρατὲς πὺ γρησιμοποιοῦσαν τοὺς γύρω σκοπέλους γιὰ ὀρμητήριά τους, δὲν γνώριζαν τὴν ὑπαρξὴ τους.

Ἄλλὰ καὶ ὅταν ἡ Σάμος ἦταν ἔρημη, δὲν ἔπαυσαν νὰ τὴν ταραζοῦν οἱ συγκρούσεις τῶν συμμάχων Χριστιανῶν μὲ τοὺς Τούρκους. Τὸ 1499 ὁ ναύαρχος τῶν Ἑνετῶν Βενέδικτος Πιζάρος, χτύπησε δίπλα στὸν Ἑλλάσποντο καὶ νίκησε τὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Ἀχιμέτ πασᾶ, τούρκικο στόλο. Ἀφοῦ δὲ λεηλάτησε τὴ Μυτιλήνη καὶ ἄλλα νησιά τοῦ ἐλληνικοῦ πελάγους, κατέλαβε τὴ Σάμο καὶ τὴν Κεφαλληνία. Ἄλλὰ μὲ τὴ συνθήκη πὺ ἔγινε τὴν 14 Δεκεμβρίου 1502 μεταξὺ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζήτ καὶ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας, ὁ σουλτάνος ἀνέλαβε ὑπὸ τὴν κυριαρχία του τὴ Σάμο, καὶ παραχώρησε στοὺς Ἑνετοὺς μονάχα τὴν Κεφαλληνία.⁷⁴

Διηγηθήκαμε λοιπὸν μὲ λεπτομέρειες καὶ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Σάμου κι' ὡς ἐκεῖ πὺ μᾶς βοήθησε γι' αὐτὸ ἡ φύση τῶν γεγονότων καὶ εἶδαμε αὐτὸ τὸ νησί καὶ στὴν ἀκμὴ του καὶ στὸν ξεπεσμό του. Ἄλλὰ ἔπεσε τάχα ἡ Σάμος κείνο τὸ καταστρεπτικὸ πέσιμο, στὸ ὁποῖο κατακύλησαν ἀνεπανόρθωτα τόσα ἄλλα ἐλληνικὰ μέρη; Καὶ βασίλεψε τάχα γιὰ παντοτινὰ ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος ἥλιος τῆς δόξας, πὺ γιὰ ὀλόκληρους αἰῶνες τὴν τύλιξε μὲ τὴ λάμψη του καὶ τὴ σκέπασε ὀριστικὰ τὸ σκοτάδι τῆς ἀφάνειας καὶ τῆς μιζέριας; OXI. Κι' αὐτὸ θὰ τὸ φανερώση ἡ συνέχεια τῆς ἱστορίας.

74. Σάμα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα σ. 64.

Οἱ ἀρχαῖες πόλεις τῆς Σάμου

Ἡ Σάμος ἂν καὶ ὄρεινὴ καὶ χωρὶς μεγάλων πεδιάδων, ὑπῆρξε ὅμως ἀπὸ τὰ παλαιὰ χρόνια ἓνα ἀπὸ τὰ πυκνοκατοικημένα νησιὰ τῆς Ἑλλάδος· ἀπὸ δὴ δὲ συμπεραίνουμε πὼς εἶχε πολλὰς πόλεις, μεγάλας καὶ μικρὰς. Δυστυχῶς ὅμως ἀπὸ τὶς περισσότερα χάθηκαν καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματά τους καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες ἀπόμειναν ἀσήμαντα λείψανα τῆς ἀρχαίας τους λαμπρότητος. Γι' αὐτὸ καὶ ἡμεῖς θὰ μιλήσουμε γιὰ κατὰ τὶς πόλεις καὶ τὶς πολίχνες πού τὰ ὀνόματά τους περισώθηκαν ὡς ἡμᾶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια καὶ τὴ Χησία, γιὰ τὶς ὁποῖες εἶπαμε στὸ 5ο κεφάλαιο· θὰ ποῦμε δηλαδὴ γιὰ τὴ «Μίλητος», τὴ «Σάμο», τὴν «Ἰπνοῦντιδα» ἢ «Ἰπνοῦσια», τὴ «Γοργύρα», τὸ «Δεικτῆριον», τὸ «Πάναυμα» καὶ τὸ χωριὸ «Κλαμάδος».

Ὁ Ἡρόδοτος ὁ Ἡρακλεώτης ἀναφέρει στὸ σχολιαστὴ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, ὅτι ὁ Μίλητος τοῦ Ἀπόλλωνα ἢ τοῦ Εὐξαντίου καὶ τῆς Ἀρείας, ἐπειδὴ μισήθηκε στὴν αὐτὴν τοῦ Μίνωα, ὅπου ἔμενε, ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ νὰ ζητήσῃ ἄλλου νέα πατρίδα. Πῆρε λοιπὸν μερικὸν φίλον του καὶ πῆγε εἰς τὴν Σάμο, ὅπου ἔχτισε τὴν πόλιν Μίλητον.¹ Ἄλλοι συγγραφεῖς ἱστοροῦνε ὅτι τότε πού ὁ Μίνωας πολεμοῦσε τοὺς Κάρους μετὰ τὸ ἀξιόμαχο ναυτικὸ πού εἶχε ὀργανώσῃ, ὁ Σαρπηδόνας ἐπανεστάτησε καὶ μερικὸν ὀπαδὸν του προσπάθησε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν Κρήτην. Νικήθηκε ὅμως ἀπὸ τὸν Μίνωα καὶ ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ νησί μαζί με ὅσους πῆραν μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ἀνάμεσα εἰς αὐτοὺς ἦσαν καὶ ἓνας ἄνδρας ἐπίσημος, ὁ Μίλητος, ὁ ὁποῖος μετὰ πολλοὺς ὀπαδὸν πῆγε εἰς τὴν Σάμον, ὅπου ἔχτισε τὴν ὀμώνυμην πόλιν. Κατόπιν πέρασε εἰς τὴν ἀπέναντι Ἀνατολὴν καὶ ἔχτισε τὸ Αἰκούσιον καὶ τὴν Μίλητον. Ὁ δὲ Ἀντωνῖνος Λιβεράλις πλάθει εἰς τὴν 30ὴν ἀπὸ τὶς «Μεταμορφώσεις» τοῦ τὸν ἐξῆς μῦθον:

«Ἡ Ἀκακαλίδα τοῦ Μίνωα, πού συννευρέθηκε μετὰ τὸν Ἀπόλλωνα γέννησε τὸν Μίλητον. Ἐπειδὴ φοβότανε τὸν πατέρα της πῆγε καὶ ἄφησε τὸ νεογέννητον εἰς τὸ δάσος. Ὁ Ἀπόλλωνας ὅμως ἔστειλε λύκαινας καὶ τρέφανε μετὰ τὸ γάλα τους τὸ βρέφος, ὡσὸτου τὸ βρῆκαν οἱ θεοσκοὶ καὶ τὸ πῆραν μαζί τους. Ὁ Μίλητος ὅταν μεγάλωσε, ἀναγκάστηκε ὕστερα ἀπὸ τὴν συμβουλήν τοῦ Σαρπηδόνα

1. Σχολ. Ἀπόλλων. Ροδ. εἰς τὰ Ἀργον. Α' 186.

νά φύγη ἀπὸ τὴν Κρήτη· ἀφοῦ δὲ ἔφτασε στὴ Σάμο, ἔχτισε τὴ Μίλητο».

Ἡ Μίλητος ὑπολογίζεται ὅτι χτίστηκε περὶ τὸ 1400 π.Χ., ἡ θέσις τῆς ὅμως μᾶς εἶναι ἄγνωστη. Ἴσως ἡ Μίλητος νὰ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ προάστεια τῆς Ἀστυπάλαιας, παρὰ τὸ σημερινὸ λιμάνι τοῦ Τηγανιοῦ κι' ἐκεῖ ὅπου, παρὰ τὸ μετόχιον τοῦ Ἀγίου Νικολάου, φαίνονται ἀρχαῖα τεῖχη· σ' αὐτὸ τὸ μέρος βρέθηκε κι' ἓνας ὀγκώδης κύβος, ποῦ θὰ εἶναι βέβαια στυλοβάτης ἀγάλματος, μὲ αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή:

*Ὁ δῆμος τῶν Μιλήων (Μιλησίων·)
Σκρειβωνίαν Φιλωτέραν
τὴν ἑαυτοῦ πρόξενον
καὶ εὐεργέτην καὶ διὰ τὴν
Ἰσαγόρας τῆς Σωσιγένοῦς
θυγατρὸς εὐχαριστίαν.*

Τὴν «Σάμο», τὴν πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ, ἔχτισε, καθὼς εἴπαμε στὸ 5ο κεφάλαιον, πρῶτα μὲν ὁ Τεμδρίων, ἔπειτα δὲ ὁ Προκλῆς, ἀπὸ τὸ 1130 1120 π.Χ. κατὰ τὴ γνώμη μερικῶν, ἀλλὰ καθὼς λένε ἄλλοι τὸ 3019 «ἀπὸ κτίσεως κόσμου» δηλαδὴ τὸ 986 π.Χ. Ἐκτεινόταν δὲ ἡ πόλις στὴ μεγάλη πεδιάδα ποῦ εἶναι στὸ νότιον τοῦ νησιοῦ, στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ Ἄμπελος καὶ κατὰ μῆκος τῆς παραλίας, νοτιοδυτικὰ ἀπὸ τὴ σημερινὴ κωμόπολις Χώρα. Γι' αὐτὸ κι' ὁ Στράβων λέει:

*«Ἔστι δ' αὐτῆς ἐν ἐπιπέδῳ τὸ πλέον ὑπὸ τῆς θαλάσσης κλυζόμενον, μέρος δέ τι καὶ τὸ ὕψος ἀνέχει τὸ ὑπερκεῖμενον».*²

Καὶ ἡ μὲν ἄνω πόλις ἦταν χτισμένη στὸ βορεινὸ μέρος τοῦ βουνοῦ, ἡ δὲ κάτω ἀπλωνόταν ἀμφιθεατρικὰ παρὰ τὸ λιμάνι. Ἀπάνω στὸ βουνὸ ὑπῆρχεν ἡ Ἀστυπάλαια, τὸ σημερινὸ Καστρί, τὴν ὁποίαν ἔχτισαν καθὼς λένε μερικοί, οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἄλλους, τὴν ἔχτισε ὁ Ἀγκαῖος καὶ τὴν ὀχύρωσε κατοπινὰ ὁ Πολυκράτης. Τὴν πόλις τὴν ἀσφάλιζε ὀλόγυρα ἓνα κυκλώπειον τεῖχος θαυμάσιας κατασκευῆς, ἀπὸ μεγάλα μάρμαρα, πελεκημένα ἐπίπεδα ἢ πολυεδρικά, ποῦ εἶχε πάχος δέκα πόδια· γιὰ τὸ τεῖχος αὐτὸ ἱστορεῖται ὅτι ἔξεχε δεκαπέντε πόδια πάνω ἀπὸ τὸν Ἄμπελο, κατὰ τὴ γνώμη μας ὅμως αὐτὸ εἶναι πολὺ ἀπίθανον· σὲ κάθε ἔντεκα πόδια ἀπόστασις ἦταν χτισμένος ἓνας μεγάλος μαρμαρένιος πύργος καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὸν πολεμοῦσαν οἱ στρατιῶτες. Ὀλόγυρα ἀπὸ τὸ τεῖχος ἦτανε σκαμμένη μιὰ βαθειὰ τάφρος,

2. Στράβ. ΙΔ' α. 14.

τὴν ὁποία εἶχανε κάμει, μὲ διαταγὴ τοῦ Πολυκράτη, Λέσδιοι αἰχμάλωτοι³ ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος ὑπῆρχανε προάστεια· ἓνα ἀπὸ αὐτά, ποῦ τὸ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, βρισκόταν στὰ νοτιοανατολικά, παρὰ τὸν Χήσιο ποταμό,⁴ ἓνα δὲ ἄλλο, ποῦ τὸ ἀναφέρει ὁ Στράβων, ἦταν χτισμένο στ' ἀνατολικά τοῦ Ἡραίου.⁵ Τὰ προάστεια αὐτὰ εἶχαν πολλὰ οἰκήματα, ὁμορφους κήπους καὶ νεκροταφεῖα, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποία ἦτανε πρὸς τὰ δυτικά τῆς πόλης καὶ δίπλα στὸ δρόμο ποῦ πηγαινε πρὸς τὸ Ἡραῖο, ἓνα δὲ ἄλλο ἦτανε πρὸς τ' ἀνατολικά της, παρὰ τὸν Χήσιο ποταμό.

Γιὰ τὴ λαμπρότητα αὐτῆς τῆς πόλης, τὴν ὁποία οἱ ποιητὲς ἐπωνομάσανε «ἄ σ τ υ Ν υ μ φ έ ω ν»⁶ καὶ ἄστν ἱερό,

*μυθυταὶ δ' ἐνὶ νήσῳ
μεγίστη διέπουσιν
ἱερό ἄστν Σάμιον⁷*

μαρτυροῦν καὶ τὰ ἐρείπιά της καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων.

Στὴν ἀκρόπολη ἦτανε χτισμένα τὰ ἀνάκτορα τοῦ Πολυκράτη, τὴν πολυτέλεια τῶν ὁποίων εὐκόλα μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε, ὅταν φέρουμε στὴ μνήμη μας τοὺς θησαυροὺς ποῦ εἶχε κείνος ὁ τύραννος. Στὸ κάτω μέρος τῆς πόλης, ἀνάμεσα σὲ καλοχτισμένα σπίτια, ποῦ ἡ τοιχοποιεῖα τους ἦτανε μὲν ἢ συνηθισμένη, ἀλλὰ ἦτανε διακοσμημένα μὲ μάρμαρα ἰσογώνια καὶ ραβδωτά, βρισκότανε ἡ «Ἄ γ ο ρ ἄ», ὅπου ὑψώνονταν μεγάλη στήλη, ἀπάνω στὴν ὁποία ἀναγράφονταν τὰ ὀνόματα καὶ τ' ἀνδραγαθήματα τῶν Σαμίων, ποῦ ἀρίστεψαν στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν. Στὸ ἴδιο μέρος ὑπῆρχε καὶ τὸ «Ἄ γ ο ρ α ν ὀ μ ι ο ν», δηλαδή τὸ δημόσιο οἶκημα τοῦ ἄρχοντα, ποῦ εἶχε τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν πολυτελεῖ διακόσμηση τοῦ χώρου τῆς ἀγορᾶς, καθὼς συμπεραίνουμε ἀπὸ τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα ποῦ ἀνακαλύφτηκε τελευταῖα:

*Ἐπὶ Δημέου κωανο...
Τό τε ἐπηγγελμένον ὑφ' ἑαυτοῦ Ἀγορανόμιον τῶ...
τὸν πλείστον τῆς ἀρχῆς χρόνον κεχρησθαι αὐτό...
πόλεως καὶ τῆς ἑαυτοῦ διὰ προγόνων πρὸς τὸν...
τῶ φέροντι εἰς τὴν στοᾶν ἀνατέθεικεν ἀγ...*

3. Ἡρόδοτ. Γ. 39.

4. Ἡρόδοτ. Γ. 47.

5. Στράβ. ΓΣΤ. α. 15.

6. Ἡσυχ. στὴ λέξι:

7. Ἀνακρεόντ. Ἀπουπάσιμ. — Σχολ. Ὀμηρ. στὴν Ὀδύσσεια Φ. 71.

ον κατασκευῆς ἵνα ὡς ἐπιφανέστατον ὑπάρχη...
 ἀνατίθεικεν δὲ ἐν τῷ Ἀγορανομίῳ καὶ ἄγαλμα...
 ἐν ταῖς ἐντειχίοις θύρεσιν Δήμητρα καὶ Λιονόσφ...
 Τάγλυφον ἀνατίθεικεν δὲ καὶ πρὸ τοῦ ἀρχείου...
 ριν τοῦτο μὲν αὐτῶν σημαίνει τοὺς μῆνας...
 Τοῦ εἰς τὴν στοᾶν φέροντος λευκοῦ Πυλῶνος...
 Τοῖς ἐν τῇ στοᾷ σημαίνει ὁ μὲν τοὺς...
 ρυθρῶ δελφίνα χάλκεον ἐπὶ παραστα...
 φῖνος ἕδωρ χάριν τοῦ σημαίνει τὴν...
 Τὶ δεξάμενος καὶ τὴν εἰς τοῦτο δα...
 γενέσθαι εἰς ὃ ἐπηγγέλατο καὶ τη...
 ἀγάλματα πρὸς τὴν συνκόσμησιν...
 ἀσκενάσας καὶ ἀναθεῖς καὶ τὰ προστη...
 κατοικοῦντες τὴν πόλιν τῶν δικαίων...
 ὡς Ἀριστομένης χάριν τῶν τῆς πατρίδος...
 ερ... θυσίας ἀπετέλεσεν...ικας ἐφ' οὔ...
 σύμπαντος δήμου ὁμονοίας καὶ
 πᾶσιν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ...
 ... μου θυσίας ...

Δίπλα στὴν Ἀγορά, ἦταν τὸ «Β ο υ λ ε υ τ ῆ ρ ι ο», ὅπου συνεδρίαζαν οἱ γεωμόροι⁸ κοντὰ σ' αὐτὸ ἦταν ὁ «Ἀ ν δ ρ ῶ ν», πού ἀργότερα μετωνομάστηκε «Π ε δ ῆ τ η ς» ἀπὸ τὶς πέδες, δεσμὰ τῶν Μεγαριτῶν⁹ καὶ στὸν ὅποιο συνέρχονταν οἱ ἄνδρες. Ἐκεῖ κοντὰ βρισκόντανε ἡ «Λ α ὑ ρ α», ἕνας στενὸς δημόσιος δρόμος· σ' αὐτὸ τὸ μέρος κατοικοῦσαν οἱ πιὸ ὁμορφες γυναῖκες, ἐδῶ πουλοῦσαν τὰ διάφορα γλυκίσματα καὶ ἦταν κέντρο καλοπέρασσης, ξενοιασιᾶς καὶ ἀκολασίας.¹⁰ Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὰ «Θ έ α τ ρ α», πού τ' ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος¹¹ τὰ δὲ ἐρείπια πού σώζονται στὸ ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Ἄμπελο μέρος, ἀνήκουν κατὰ τὴ γνώμη μας σὲ θέατρο πού τὸ ξανάχτισαν οἱ Ρωμαῖοι. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτοῦ τοῦ θεάτρου ἦταν ἀπλῆ, εἶχε διάμετρο 140 πόδια καὶ τὰ θάθρα του στηρίζονταν στοῦ βουνοῦ τοὺς πρόποδες.¹² Τέλος πρέπει νὰ προσθέσουμε τὸν «Λ α ε ὑ ρ ι ν θ ο», πού ὑπῆρχε μέσα στὴν πόλιν καὶ τὸν ὅποιο μνημονεύει ὁ Πλίνιος¹³ καὶ τὴν «Κ ρ υ π τ ῆ ν Δ ι ὠ ρ υ γ α» τὴν ὁποία κατασκεύασε ὁ τύραννος Μαιάνδριος καὶ ἡ ὁποία ἄρχιζε ἀπὸ τὴν ἀκρόπολιν καὶ κατέληγε στὴ θάλασσα.¹⁴

8. Ἡρόδοτ. Γ. 14.

9. Πλούταρχ. Ἑλλην. 7.

10. Ἀθήν. ΙΒ. 30 — Πλούταρχ. παροιμ. 38 — Σουΐδας, στή λέξη: «Λαύρα».

11. Πλούταρχ.: «Βίος Ἀντωνίου» 6.

12. Pocock descript. of the Samos III. 418.

13. Πλίν. Ἱστορ. Ἑθν. XXX 4.

14. Ἡρόδοτ. Γ. 141.

Ἡ δέ, ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ μέχρι τὸ ναὸ τῆς Ἑρας, «ἱερὰ ὁδός», ἦταν δενδροφυτεμένη, τὴν στόλιζαν δὲ καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὰς τῆς περιβόλια καὶ ὠραῖα οἰκοδομήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ξεχώριζε ὁ «ἐν Ἑλευναὸς τῆς Ἀφροδίτης», γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ ποῦμε σὲ ἐπόμενο κεφάλαιο καὶ τὸ «Μνηματῆς Ραδίνης καὶ τοῦ Λεοντύχου», ὅπου ὅταν προσευχόντανε οἱ ἐρωτοχτυπημένοι, θεραπεύονταν. Τὰ δυὸ αὐτὰ ἀδελφία ἀπὸ τῆ Σάμο τῆς Ἰλίδας, τὰ σκότωσε ὁ τύραννος τῶν Κορινθίων, τὴ μὲν Ραδίνην ἀπὸ ἔρωτα στὸν ὁποῖο ἐκείνη δὲν ἀνταποκρίθηκε, τὸν δὲ Λεόντυχο ἀπὸ ζηλοτυπία· τὸ πάθημά τους τὸ τραγούδησε ὁ ποιητὴς Στησίχορος ἀπὸ τὴν Ἰμέρα, μὲ τὸ ποίημά του «Ραδίνα» πὺ χάθηκε καὶ τὸ ὁποῖο ἄρχιζε ἔτσι:

*Ἄγε, Μοῦσα λιγεῖ, ἄρξον ἀοιδᾶς ἐρατεινοῦς ὕμνους
Σαμίαν περὶ παίδων, ἐρωτᾶ φθεγγομένα λύρα.¹⁵*

Ἀλλὰ τὰ πιὸ θαυμάσια ἔργα στὴ Σάμο, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ἡρόδοτος λέει «μέγιστα ἀπάντων Ἑλληνῶν ἐξιργασμένα»¹⁶ ἦταν: Τὸ πρῶτο: τὸ Ἀμφίστομον Ὀρυγμα, πὺ τὸ κατασκεύασε ὁ Εὐπαλῖνος ὁ Ναυστρόφου, ἀπὸ τὰ Μέγαρα. Αὐτὸς κούφωσε τὸ θουνὸ πὺ εἶχε ὕψος 150 ὀργιές καὶ μῆκος ἑπτὰ στάδια καὶ ἄνοιξε ἕνα ὄρυγμα, μὲ ὕψος καὶ πλάτος ὀκτῶ πόδια. Κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὄρυγμα ἔσκαψε ἕνα στενωπότερο, μὲ βάθος δυὸ πόδια καὶ πλάτος τρία πόδια, μέσα δὲ σ' αὐτὸ διοχετεύονταν τὸ νερὸ ἀπὸ μιὰ μεγάλη πηγὴ, καὶ ἔφτανε ἔτσι στὴν πόλιν. Ἡ πηγὴ εἶχε δεξάμενῃ, ἐπάνω δὲ σ' αὐτὴν εἶναι τῶρα χτισμένη ἕνα ἐκκλησάκι, γιὰ τὴ μνήμη τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου· τὸ ἐκκλησάκι στηρίζεται σὲ ἔντεκα τετράγωνες κολῶνες. Σὲ ἀπόσταση τριάντα μέτρα ἀπὸ τὴν πηγὴ ὑπάρχει μιὰ τρύπα πὺ λέγεται τῶν «Ἀγιάθων» ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς τοποθεσίας, ἀπὸ αὐτὴν δὲ ἄρχισε ὁ Κ. Γκερέν, στὰ 1854, τὸν καθαρισμὸ τοῦ ὕδραγωγείου. Ὁ καθαρισμὸς σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες πὺ μᾶς ἔδωσε ὁ ἄνθρωπος πὺ ἐπιστάτησε σ' αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἔγινε ἔτσι, καὶ ἀποκαλύφθηκαν τὰ παρακάτω: Τὸ ὕδραγωγεῖο διευθύνεται πρὸς τ' ἀνατολικά, καὶ ἕνα μέρος του εἶναι πελεκημένο ἀπάνω στὴν πέτρα, ἕνα δὲ ἄλλο μέρος του εἶναι χτισμένο μὲ μεγάλη μαστοριά. Σὲ ἀπόσταση ἑκατὸ μέτρα ἀπὸ τὴν τρύπα (τὸ στόμιον δηλ. τοῦ ὄρυγματος) τὸ ὄρυγμα παίρνει διεύθυνση πρὸς τὰ νότια. Ἐπειδὴ δὲ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ ὕδραγωγεῖο βρέθηκε ἐντελῶς κατεστραμμένο, ἀναγκάστηκαν νὰ σταματήσουν ἀποδῶ τὴν ἐργασίαν καὶ ν' ἀρχίσουν ἀπὸ μιὰν

15. Στράβ. Η γ. 20 — Πausan. Ζ. 5.

16. Ἡρόδοτ. Γ. 60.

ἄλλη τρύπα, δηλαδή ἀπὸ ἓνα «φ ε γ γ ί τ η» πού ἦταν 400 περίπου μέτρα, βρήκανε τὸ ὑδραγωγεῖο βυθισμένο σ' ἓνα ρέμμα, γι' αὐτὸ ὑποχρεώθηκαν νὰ διακόψουν τὴν ἐργασία, καὶ νὰ τὴν ξαναρχίσουν λίγο πιὸ μέσα, ἀφοῦ μπήκαν στὸ ὑδραγωγεῖο ἀπὸ ἓναν ἄλλο φεγγίτη. Προχώρησαν ἔτσι, καὶ σὲ ἀπόσταση 50 μέτρα συνάντησαν δυὸ πύργους, μὲ ὕψος δυὸ σχεδὸν μέτρα, καὶ πλάτος περισσότερο ἀπὸ ἓνα μέτρο. Ἀπὸ κεῖ τὸ ὑδραγωγεῖο παίρνει δυὸ διευθύνσεις, τὴ μιὰ πρὸς τὰ νότια, στὴν ὁποία δὲν μπόρεσαν νὰ προχωρήσουν περισσότερο ἀπὸ 50 μέτρα, γιατί στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ἔχουν σωριαστῆι χώματα καὶ πέτρες πού δὲν εἶναι τοῦ ὑδραγωγείου, ἀλλὰ παρασύρθηκαν ὡς ἐκεῖ ἀπ' ἔξω καὶ μὲ τὴν πολυκαιρία, καὶ τὴν ἄλλη πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, στὴν ὁποία προχώρησαν περισσότερο ἀπὸ 350 μέτρα, ἀναγκάστηκαν ὅμως καὶ δῶ νὰ σταματήσουν γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Στὸ μέσο αὐτῆς τῆς στοᾶς θρέθηκε μιὰ ἐπισκευὴ μὲ γύψο καὶ ἀσβέστι, πού ἔγινε κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Κεῖνοι πού δούλευαν μέσα στὸ ὑδραγωγεῖο προχωροῦσαν ἄλλοτε ὄρθιοι, ἄλλοτε σκυφτοί, κάποτε δὲ καὶ μπουσουλώντας. Οἱ πλευρὲς καὶ ἡ στέγη τοῦ ὑδραγωγείου εἶναι ἄσπροι, τὰ δὲ ὑλικά πού τὸ φράξανε μπήκαν μέσα ἀπ' ἔξω καὶ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Δυστυχῶς, ἡ ἔρευνα σταμάτησε στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἐπαναλήφθηκε ¹⁷.

Τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ θαυμάσια ἔργα τῆς Σάμου ἦταν τὸ «Χ ὦ μ α ἔ ν θ α λ ἄ σ σ η», δηλαδή ἡ προκυμαία τοῦ λιμανιοῦ, πού σήμερα τὸ λένε Τηγάνι, γιὰ τὸ κυκλικὸ του σχῆμα. Εἶχε δὲ αὐτὴ εἴκοσι ὀργυιᾶς βάθος, κι' ἐκτεινότανε κατὰ μῆκος περισσότερο ἀπὸ δυὸ στάδια. Αὐτὸ τὸ ἔργο, ἐντελῶς μοναδικὸ γιὰ κεῖνα τὰ χρόνια, φανερώνει τὴ μεγάλη ἐπίδοση πού εἶχαν οἱ Σαμιῶτες στὰ ναυτικά. Τὸ λιμάνι, καθὼς τὸ ἐξασφάλιζε ἡ προκυμαία, ἦταν θαυμάσιο καταφύγιο γιὰ τοὺς θαλασσινοὺς, φαίνεται ὅμως πὼς προσωριζότανε μονάχα γιὰ τὸ πολεμικὸ ναυτικὸ τῆς ἀρχαίας Σάμου, ἐφόσον ἴχνη ἐμπορικῶν λιμανιοῦ βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὸ Ἡραῖο.

Τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ θαυμάσια ἔργα, ἦταν ὁ «ν α ὀ ς τ ἦ ς "Ἡ ρ α ς», γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μιλήσουμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

Ἡ πόλη τῆς Σάμου στολιζότανε μὲ πολλὰ ἀγάλματα καὶ ἀξιοπρόσεχτα οἰκοδομήματα, αὐτὰ ὅμως μὲ τὸν καιρὸ καταστράφηκαν ἢ διαρπάχτηκαν. Γι' αὐτὸ, κατὰ τὸν δεύτερο μ.Χ. αἰῶνα, ἡ πόλη εἶχε περιέλθει σὲ μεγάλη κατὰπτωση, καὶ μονάχα ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῆς μποροῦσε νὰ συμπεράνη πὼς αὐτὴ ἦτανε κάποτε πυκνοκατοικημένη καὶ πλούσια ¹⁸. Πολλὰ ἐρείπια σωζόντανε μέχρι τὸν δέκατο ἕκτο αἰῶνα. Καθὼς γράφει ὁ Βορδώνης τὸ 1547, «π ρ ὀ ς

17. Γκερέν: περιγρ. τῆς νήσου Σάμου, σ. 305.

18. Apul Florit XV 6.

τὴν νοτίαν τῆς νήσου πλευρὰν σώζονται ἐρείπια μετὰ τοσοῦτων κιόνων καὶ ἄλλων πετρῶν, ὥστε εἰς τὸν μὴ ἰδόντα αὐτὰ εἶναι πρᾶγμα ἀπίστευτον»¹⁹. Σήμερα ὅμως δὲν ὑπάρχουν οὔτε αὐτά, καὶ μόνο ἀπὸ καμμιὰ πελεκημένη πέτρα ἢ ἀπὸ κάποια δυσανάγνωστη ἐπιγραφή συμπεραίνουμε ὅτι σ' αὐτὸ τὸ μέρος ὑπῆρξε ἄλλοτε πόλη πού ἤκμασε, καὶ ὅτι ζήσανε ἐδῶ πέρα ἄνθρωποι. Τὰ μόνα τείχη πού σώζονται εἶναι τῆς ἀρχαίας ἀκρόπολης, καὶ αὐτὰ ὅμως εἶναι ἐρειπωμένα καὶ δὲν διατηροῦνται ἀκέραια.

Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ κατὰ τὴ διάνοιξιν καὶ ἰσοπέδωσιν τοῦ δρόμου Χώρας —Τηγαίου, ἀποκαλύφθηκαν, παρὰ τὴ Γλυφάδα, δέκα τάφοι, στοὺς ὁποίους, ἐκτὸς ἀπὸ κόκκαλα, πῆλινα ἀγγεῖα σχεδὸν κατεστραμμένα, μερικά γυάλινα κουμπιὰ καὶ φύλλα ἀπὸ χρυσὸ στεφάνι, βρέθηκαν καὶ τρία ἀνάγλυφα· ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα δείχνει ἓναν ἄρρωστο ξαπλωμένο σ' ἓνα κρεβάτι· πάνω σ' αὐτὸ κάθετα καὶ μιὰ γυναίκα· στ' ἀριστερὰ τοῦ ἀρρώστου, ἓνα παιδί ἀφήνει στὸ τραπέζι ἓνα δοχεῖο· ἀπέναντί του καὶ πίσω ἀπὸ τὴ γυναίκα, ἓνα κοριτσάκι κρατᾷ ἓνα ἀγγεῖο· πάνω ἀπὸ τὸ κοριτσάκι φαίνεται τὸ κεφάλι ἐνὸς ἀλόγου, καὶ πρὸς τὰ κάτω εἶναι αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα :

*Ζώϊλος Δημητρίου ἥρωσ χαῖρε
Δημήτριος Ἀνδρομάχου.*

Τὸ ἄλλο, παριστάνει μιὰ γυναίκα πού ἔχει ἀπὸ τὸ ἓνα τῆς μέρος ἓνα παιδί, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἓνα σκυλάκι, ἀπὸ πάνω δὲ τίς λέξεις:

*Σώπατρος Στρατωνίδου
ἥρωσ, χαῖρε.*

Τὸ δὲ τρίτο ἀνάγλυφο δείχνει ἓναν ἄρρωστο πεσμένο σ' ἓνα κρεβάτι· δίπλα του κάθετα μιὰ γυναίκα καὶ πίσω ἀπὸ τὴ γυναίκα ἓνα παιδί κρατᾷ μὲ τὸ χέρι του τὸ μάγουλό του· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, κοντὰ στὸ κεφάλι τοῦ ἀρρώστου φαίνεται ἓνα φίδι καὶ δίπλα του ἓνα παιδί πού ἔχει τὸ δεξιὸν χέρι πάνω στὸ στῆθος του· πάνω ἀπὸ τὴ γυναίκα φαίνεται τὸ κεφάλι ἐνὸς ἀλόγου. Στὸ ἀνάγλυφο εἶναι γραμμένο αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα:

Σιμάκων Σεύθου Νίκων Μηροδότου ἥρωες.

19. Βορδώνη: Περιήγ. 36 — Ποκκάκ. Τὸ πρὸ ἐνδοξο νησί τοῦ κόσμου, σ. 281.

Μαζί με αυτά βρέθηκε κι' ένα μάρμαρο με αυτή την επιγραφή :

*Μνήμα... τοῦ καὶ
 Ἀῶρ... Εὐτοχί.
 ας εἶ δε τις ἐν
 θάψι τινά, δῶ
 σει τῇ βασιλίῳ
 θεῶ Ἡρα χ... φ.*

Ἐκτός ἀπὸ τὰ παραπάνω, βρέθηκαν κατὰ διαλείμματα στὸ Ἡραῖο καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα: Πάνω σὲ ἀνάγλυφο, ποὺ παριστάνει ὄρθιο ἄνδρα ποὺ φοράει μακρὸ φόρεμα, κι' ἔχει στὰ δεξιὰ του ἓνα παιδί:

*Μηρόφιλος Ἀρίστου
 ἥρωος χρηστὲ
 χαῖρε.*

Σὲ τετράγωνη ὀγκώδη πέτρα διαβάζουμε τὰ ἐπόμενα :

*Ἐπαφοῦδιτος Ἀρίστου
 ἥρωος χρηστὲ χαῖρε.*

Σὲ ἄσπρη πλάκα, σπασμένη σὲ πολλὲς μεριές, εἶναι γραμμμένα:

*Ἐπανδρος
 Διογένου
 παῖς ἐτῶν
 ι δ
 ἥρωος χρησ
 τὲ χαῖρε.*

Πάνω σὲ μιὰ τετραγωνικὴ βάση κολώνας, ποὺ ἔχει χροῖμα καστανό, διαβάζουμε :

*Λαοδίκη Σωκράτους ἢ
 ἐπικαλουμένη Ἐρώτι
 ον ἡρωῖνή χρηστὴ
 χαῖρε.*

Σὲ μιὰ πέτρα τετράγωνη, ποὺ εἶναι σπασμένη στὴν ἄκρη, εἶναι γραμμμένα :

*Μ. Ασ. Ἀλεξάνδρου
καὶ Μαγυλίας
Μαρκίας Ἐπισ
τόμου θυγάτηρ Ἡ
ρα·
Ἡρώϊς χρηστή
χαῖρε,*

Πάνω σὲ μιὰν ἄσπρη τετράγωνη πέτρα μὲ καστανόχροη ἀπόχρωση:

*Λόζυρος Σάνθου χρηστὲ
χαῖρε. Σεύθας Διοξένου
Ἰλαρόν Σεύθου Ἡροΐνης
... φίλου τοῦ Μιν...
ου καὶ Τρύφονος Σ...
Μηνογιλίου χρηστὲ χαῖρε*

Πάνω σὲ μιὰ πέτρα, ποὺ ἔχει χροῦμα καστανὸ πρὸς τὸ ἄσπρο διαβάζου-
με τὰ ἐπόμενα :

*Ἀπολλώνιος
Φύρσωνος
ὁ φύσει
Περιγένου.*

Ἄλλη πόλις ἦταν ἢ «Ἴπνοῦσία» ἢ «Ἴπνοῦς». Ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος λέει «Ἴπνοῦς, χωριὸν ἐν Σάμῳ, ἐν ὧ ἰερόν Ἡρας Ἴπνοῦντιδος· λέγεται δὲ καὶ Ἴπνοῦσία»²⁰. Ποῦ ἦταν ὅμως χτισμένη ἢ Ἴπνοῦσία; Ὁ Τουρνεφόρτιος καὶ ὁ Δαλλαδάης ὑποθέτουν πὺς τὸ χωριὸ αὐτὸ ἔρρεσκότανε στὰ δεξιὰ τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Βαθυοῦ, στὴ θέση «Μαλαγάρη» ὅπου μέχρι τις ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα σώζονταν τὰ λείψανα ἀπὸ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα. Ὁ ἀββᾶς Βαρθελεμῆς στὸ χωρογραφικὸ τοῦ χάρτη τοποθετεῖ τὴν Ἴπνοῦσία μεταξὺ τοῦ Βαθυοῦ καὶ τῶν Αὐλαχιῶν, καὶ ὁ Γκερὲν τέλος ἀγωνίζεται νὰ βρῆ τὴν θέση τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος. Ἴπνός ἢ Ἴπνοῦς σημαίνει καμίνι, φούρνο. Πιθανὸν λοιπόν, λέει, νὰ κατασκεύαζαν σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ τὰ πολυτιμα ἐκεῖνα ἀγγεῖα τῆς Σάμου, ἀπὸ τοὺς πολλοὺς δὲ Ἴπνους, δηλαδὴ φούρνους, ποὺ εἶχε τὸ χωριὸ νὰ ὀνομάστηκε Ἴπνοῦς. Μεταξὺ Πλατάνου καὶ Νέου

20. Στεφ. Βυζ.: στὴ λέξη: «Ἴπνοῦς».

Καρλοθάσου βρίσκεται τὸ χωριὸ Φοῦρνοι, στὸ ὁποῖο καὶ τῶρα ἀκόμα κατασκευάζονται πῆλινα ἀγγεῖα, σώζονται δὲ κοντὰ σ' αὐτὸ καὶ ἀρχαῖα ἐρείπια. Καὶ στὴ θέση Μαλαγάρι, σίγουρα θὰ ὑπῆρχε τὰ παλῆὰ χρόνια πλούσια καὶ μεγάλη πόλη, ἔνεκα τοῦ λιμανιοῦ ποῦ βρίσκεται μπροστά της· ἀλλὰ προτοῦ νὰ μᾶς διαφωτίση κάποιος ἐπίγραμμα, δὲν μπορούμε ὀριστικὰ νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ Ἰπνουσία ἦτανε σ' αὐτὸ τὸ μέρος.

Ἄλλη πολίχνη ἦταν ἡ «Γ ο ρ γ υ ί α» ἢ «Γ ό ρ γ υ ρ α», περίφημη γιὰ τὸ ναὸ της τοῦ Γοργυῖα ἢ Γοργυρέα Διονύσου²¹. Καθὼς εἶναι γνωστὸ, «γόργυρες» λέγανε παλιά, τὰ δρύγματα καὶ τοὺς λάκκους ποῦ σκάβανε στὴ γῆ. Στὸ χωρογραφικὸ χάρτη τοῦ ἀβδᾶ Βαρθελεμῆ, ἡ Γοργυῖα σημειώνεται στὸ θόρειο μέρος τοῦ νησιοῦ, στὸ Νέο Καρλόθασι· ἂν καὶ στὸ μέρος αὐτὸ σώζονται ἀρκετὰ ἐρείπια ἀπὸ ἀρχαῖα κτίρια καὶ ἓνα μέρος ἀπὸ τείχη κάτω ἀπὸ τὸ γήλοφο, ποῦ τῶρα λέγεται «Ἄλωνάκι», καὶ πελεκημένες πέτρες καὶ σπασμένοι σπόνδυλοι ἀπὸ κολῶνες, δὲν ξέρουμε ὅμως κι' ἐδῶ ποιᾶς πόλης εἶναι αὐτὰ τὰ λείψανα.

Ἡ ἴδια ἀμφιβολία μᾶς κατέχει καὶ ὡς πρὸς τὴ θέση τῆς πολίχνης τοῦ «Δ ε ι κ τ η ρ ί ο υ». Τὸ μέγα Ἐτυμολογικὸ λέει :

«Δεικτήριον, τόπος τῆς Σάμου ὅτι ἐν αὐτῷ ἡ Ἀθηναῖα διέγραψε τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργόνος, δεικνύουσα τῷ Περσεῖ, ὅτε αὐτὸν ἀπέστειλεν ἐπὶ τὴν Γοργοτομίαν· παρὰ τὴν δεῖξιν οὖν Δεικτήριον»²².

Κατὰ τὸν σχολιαστὴ τοῦ Λυκόφρονος, ἡ Μέδουσα, ἡ κόρη τοῦ Πεισίδα, ἀμφισβήτησε τὴν ὁμορφιὰ τῆς Ἀθηναῖς· τότε ἐκείνη θύμωσε κι' ἔστειλε ἑναντίον της τὸν Περσέα, ἀφοῦ πρῶτα τοῦ ἔδειξε, πάνω σὲ σχεδίασμα ποῦ ἔκαμε, τὴ μορφή τῆς Γοργόνας καὶ τὴν πόλη τῆς Σάμου, στὴν ὁποία ἔμνε· ἀπὸ τότε ἡ πόλη ὀνομάστηκε Δεικτήριον, ἐπειδὴ ἐκεῖ ὑποδείχτηκε στὸν Περσέα ἡ Γοργόνα²³.

Ἄλλη πολίχνη ἦτανε τὸ «Πά ν α ι μ α»· ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ πολὺ αἶμα τῶν Ἀμαζόνων, τίς ὁποῖες σκότωσε ὁ Διόνυσος· οἱ Ἀμαζόνες, κυνηγημένες ἀπὸ τὴν Ἐφεσο περάσανε στὴ Σάμο γιὰ νὰ σωθοῦνε· ἀλλὰ ὁ Διόνυσος κατασκεύασε στόλο, κι' ἀφοῦ ἦρθε στὴ Σάμο τίς πολέμησε κι' ἐδῶ, καὶ σκότωσε πολλές σ' αὐτὸ τὸν τόπο. Ἀπὸ τὸ αἶμα λοιπὸν ποῦ χύθηκε ὀνομάστηκε καὶ τὸ χωριὸ Πάναυμα²⁴.

21. Στεφ. Βυζαντ. στὴ λέξη «Γόργυρα» — Ἐτυμ. Μέγα στὴ λέξ.: «Γόργυρα».

22. Ἐτυμ. Μέγα: στὴ λέξη: «Δεικτήριον».

23. Τζέτζ: στὴν Κασσάνδρα τοῦ Λυκόφρ. 838.

24. Πλουτάρχ.: Ἑλλην. νς'.

Τέλος, ένα άλλο χωριό, τὸ «Κ λ α μ á ð ο ν», μᾶς ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ μιὰν ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὴν Ἀθήνα, στὶς ἀνασκαφές πού ἔγιναν πρὸς τὰ βορεινὰ τοῦ Παρθενῶνα. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι γραμμὴν με ἀττικὰ γράμματα, πάνω σὲ μιὰ πλάκα ἀπὸ πεντελίσια πέτρα. Πάνω στὴν πλάκα εἶναι σκαλισμένη καὶ ἡ ἐξῆς σκηνή: Στέκεται μιὰ γυναῖκα πού φοράει, ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ, μακρὺ «ποδήρη» χιτῶνα· μπροστὰ της στέκει ἕνας ἄνδρας πού πατάει στὰ δάχτυλα τῶν ποδαριῶν του, καὶ φαίνεται πὼς τρέχει γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ὁποία ὅμως δὲν τὸν βλέπει. Πίσω ἀπὸ τὸν ἄνδρα, φαίνεται ἕνα χέρι, πού κρατᾷ μιὰν ἀσπίδα, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπάρχει τὸ μισὸ ἐνὸς φιδιοῦ. Ἡ πλάκα εἶναι κατεστραμμένη καὶ ἀπὸ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα σώζεται τό, ἀπὸ τὰ γόνατα καὶ κάτω, μέρος. Καὶ ἡ μὲν ἀσπίδα σημαίνει προστασία καὶ ὑπεράσπιση, τὸ δὲ φίδι συμβολίζει τὸ βασιλεῦσιν τῶν Ἀθηναίων Ἐριχθόνιο.

Τὸ ἐπίγραμμα, πού εἶναι πολὺ ἀρχαίας ἐποχῆς, λέει αὐτά :

ἔδοχσεν τει βολει καὶ τα δεμοι
 Ἀκαμαντις ἐπροντανεν
 τοι μεν δεμοι τοις Σαμιον ἐπαινεσαι
 οτι σφας αυτους ουκ ἐπενεξαντος του δημοι
 Σαμιον τος ἐπαγοντας Πελοποννησιος ἐπὶ Σαμιον ες τε
 νειμαμενον μεν τὸν ἄγρον τον
 Κλεομηδεος τον εγγ Κλαμαδο
 αποδιδοντον Σαμιοι τα γιγνομενα
 εχσαντο απαντα οσα διατταττει
 ο μονος ο Σαμιον θανατον ε φυγεν
 ε δεμευσιν χρηματων ἔδοχσε τοι δεμοι
 Τα Αθηναϊον φυγεν αυτον καὶ θανα
 τον καὶ δεμευσιν χρηματων ε
 πιψηφισαι... Σαμιοι ἀπεπεμφσαν τον
 Αθηναιεν... π παραδοτον
 μ πολει Τριακοντα εμιρον π...²⁵

Αὐτὲς εἶναι οἱ πόλεις καὶ οἱ πολίχνες τῆς Σάμου, πού ἀναφέρουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Παραλείπουμε δὲ κείνες πού λαθεμένα μνημονεύει ὁ Μελέτιος στὴ Γεωγραφία του, ὡς πόλεις, δηλαδή τὶς πηγές Γιγαρθῶ καὶ Λευκοθέα, τὸν ποταμὸ Ἀμφίλυσο καὶ τὸ βουνὸ Ἀσσωρό.

25. Ραγκαβῆ: Ἑλλ. Ἀρχαιοστ. 254.

Θρησκεία, διάλεκτος και πολίτευμα τῶν Σαμίων.

Θρησκεία, διάλεκτος και πολίτευμα τῶν Σαμίων

Ἡ ἰδέα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς ἀνωτέρου ὄντος καὶ ἡ ἀπονομὴ λατρείας σ' αὐτό, μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς γεννήθηκαν μαζί μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ὅμως οἱ πλάνες στὶς ὁποῖες περιέπεσε ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὶς ἔρευνές του γιὰ τὴ θεότητα καὶ ἡ σύγχυση ποὺ παρουσιάστηκε γύρω ἀπὸ τὴ λατρεία τῆς θεότητας εἶναι τόσο καταπληκτικὲς, ὥστε λυπᾶται κανεὶς σ' ἀλήθεια γιὰ τὸν ἐξευτελισμὸ στὸν ὁποῖο ἔφτασαν οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ λατρεύσανε ἀσήμαντα πράγματα ἢ ἔργα χειροποίητα. Δὲν πρέπει λοιπὸν καθόλου ν' ἀποροῦμε ἐπειδὴ καὶ οἱ Σαμιῶτες ἔπαθαν ὅ,τι καὶ οἱ περισσότεροὶ ἄλλοι λαοί, ποὺ λάτρευαν δηλαδὴ τὸ πρόβατο, γιὰτὶ δῆθεν κάποτε ἓνα πρόβατο, τὸ φώτισε ὁ Θεὸς καὶ φανέρωσε κλεμμένο χρυσάφι¹.

Ἀλλὰ ἡ λατρεία τῶν ζώων δὲν μπορούσε νὰ συνεχίζεται γιὰ πολὺ καιρὸ, ἐφόσον οἱ ἄνθρωποι προοδεύανε. Ἀργότερα λοιπὸν, ἀφοῦ προσωποποιήσανε μερικὲς φυσικὲς αἰτίες ἢ ὀρισμένα πράγματα, ἔπλασαν οἱ ἄνθρωποι ἰδανικὲς θεότητες ποὺ τὰ ἀπεικονίσματά τους ἦτανε κορμοὶ δένδρων, ἢ κομμάτια ἀπὸ πέτρες χοντροπελεκημένες. Ἔτσι καὶ στὴ Σάμο τὸ πρῶτο τέτοιο ἀπεικόνισμα ἦτανε ἓνα φτηγὸ σανίδι καθὼς ἱστορεῖ ὁ Ἀέθλιος καὶ ὁ Καλλίμαχος, ποὺ λέει :

*Οὕτω σκέλιμον ἔργον εἰς ξόανον, ἀλλ' ἐπὶ τεθμὸν
δὴ νεόγλυφον, ὦναξ ἦσθα σανίς².*

καὶ ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, ποὺ προσθέτει :

*Οὕτω Σμίλιδος ἔργον εὐξοον, ἀλλ' ἐπὶ τεθμοῦ
δηναίου γλυφάνου ἦσθα σανίς·
ὧδε γὰρ ἰδρύνοντο θεοὺς τότε³.*

Στὰ χρόνια τοῦ βασιλεῖα Προκλή αὐτὴ ἡ σανίδα δουλεύτηκε κι' ἔγινε

1. Εὐφορίων: στὸν Κλήμ. Ἀλεξ. Πρωτ. Δ. 52 — Εὐσεβ. Εὐαγ. Πρωπ. Γ. 8. — Αἰλιανῶς: γιὰ τὶς ἰδιότ. τῶν ζώων IB. 40.

2. Εὐφορίων: στὸν Κλήμ. Ἀλεξ. Πρωτ. Δ. 47 — Καλλίμ.: στὸν Πλούταρχ. Ἰθικ. 60.

3. Ἡρωδ. Ἀττ. 110.

σάν ανδριάντας. Λένε δὲ ὅτι τὰ ἀρχαιότερα τέτοια «ζόανα» τῆς Ἑρας στὴ Σάμο ἦτανε δυό, τὸ ἓνα ἀπὸ ξύλο λυγαριάς, τὸ δὲ ἄλλο ἀπὸ ξύλο ἀγριοαπιδιάς.

Φαίνεται ὅτι οἱ Σαμιῶτες, ποὺ ἤρθανε σὲ ἐμπορικές σχέσεις μὲ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Φοίνικες, διδάχτηκαν ἀπὸ κείνους τὴ λατρεία τῶν διαφόρων θεοτήτων· αὐτὸ τὸ συμπεραίνουμε καὶ ἀπὸ ἄλλα, καὶ ἀπὸ τὶς λατρευτικὲς συνήθειες τῶν δυὸ λαῶν. Τὰ ἴδια λουλούδια ἦταν ἱερὰ καὶ γιὰ τοὺς Σαμιῶτες καὶ γιὰ τοὺς Τυρίους. Τὸ φεγγάρι ἦταν σύμβολο τῆς Ἑρας, τὸ φεγγάρι λατρευότανε καὶ στὴν Τύρο. Γενικὰ οἱ μυστηριώδικες τελετὲς καὶ ὁ τύπος τοῦ ἀγάλματος, ἦτανε τὰ ἴδια καὶ στὴ Σάμο καὶ στὴν Αἴγυπτο· ὅταν λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι ἱστοροῦνε πῶς ἡ Ἑρα γεννήθηκε στὴ Σάμο, μᾶς δίνουν νὰ καταλάβουμε ὅτι ὁ χρόνος τῆς γέννησής της εἶναι ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖο ἔγινε ἡ «εἰσαγωγή» τῆς λατρείας της σ' αὐτὸ τὸ νησί⁴.

Τὴν Ἑρα τὴν τιμοῦσαν σάν φύλακα καὶ σάν προστάτιδα τῆς Σάμου· μυθολογοῦσαν πῶς γεννήθηκε δίπλα στὸν ποταμὸ Ἴμβρασο κάτω ἀπὸ ἓνα δενδράκι λυγαριάς τὸ ὁποῖο, ἂν καὶ ἦταν ἀρχαιότερο ἀπὸ τὴν ἑλγὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὸ φοίνικα τῆς Δήλου, ἀπὸ τὴ δρυ τῆς Δωδώνης, ἀπὸ τὴν ἀγριελγὰ τῆς Ὀλυμπίας, καὶ γενικὰ ἀπὸ ὅλα τὰ ἱερὰ δένδρα τῆς ἀρχαιότητος, σωζότανε ὁμοῦς ἀκέραιο καὶ θαλερὸ μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Πausανία⁵. Συνάμα, μυθολογοῦσαν ὅτι ὁ Ζεὺς ποὺ ἐρωτεύτηκε τὴν Ἑρα, τὴν ξεπαρθένεψε στὴ Σάμο, κρυφὰ ἀπὸ τοὺς γονεῖς της· γι' αὐτὸ οἱ Σαμιῶτες, ὅταν ἀρραβωνιάζανε τὶς κόρες τους, τὶς ἔβαζαν κρυφὰ καὶ κοιμοῦντανε μὲ τοὺς ἀρραβωνιαστικούς τους καὶ ἔπειτα γιόρταζαν δημόσια τοὺς γάμους⁶.

Αὐτὰ βέβαια λένε οἱ μῦθοι· ἐκείνοι ὁμοῦς ποὺ κρίνουν ἀλληγορικὰ τὴν ἀρχαία θεολογία ἔχουν τὴ γνώμη ὅτι, ἐπειδὴ ὁ ἀέρας τῆς Σάμου εἶναι καθαρῶτατος καὶ ὑγιεινός, θέλησαν οἱ ἀρχαῖοι, χρησιμοποιώντας ἀλληγορικὰ τὴ γέννηση τῆς Ἑρας, ν' ἀποδείξουν ὅτι ἡ Σάμος ἦταν θαυμάσιος τόπος διαμονῆς, μὲ ὑγιεινὸ καὶ καλὸ κλίμα· ἄλλωστε ἡ θεὰ Ἑρα θεωρεῖται πῶς εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἀγέρα⁷.

Δυὸ μεγάλες γιορτὲς γινόντανε κάθε χρόνο στὴ Σάμο πρὸς τιμὴν τῆς Ἑρας, τὰ «Ἑ ρ α ῖ α», κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιο, γι' ἀνάμνηση τῆς γέννησής της, τὴν ὁποία ἀμφισβητοῦσαν ἄλλωστε τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ἀρκαδία, καὶ τοῦ γάμου της μὲ τὸ Δία⁸, γιὰ τὸ ὁποῖο μυθολογοῦσαν ἐπίσης ὅτι ἔγινε στὴν

4. Ἡροδότ. Β. 50.

5. Πausαν. Η. 23. — Θεόφρ. ἱστορ. φυτ. Δ. 14 — Πλίν. Η. Ν. ΙV. 14.

6. Σχολιαστ. Ὀμήρ. εἰς Ἰλιάδ. Ε. 296 — Εὐστάθ. σχολ. εἰς Ἰλ. Ε. 296.

7. Ἑτυμολ. Μέγα: στὴ λέξη:

8. Varro ap. Lactant de Fais relig II 17.

Κνωσσοῦ τῆς Κρήτης, καί τὰ «Τόνα»⁹. Ὄταν πανηγυρίζανε τὰ Ἑραῖα, παρθένες καί παντρεμένες γυναῖκες, στολισμένες μέ στέμματα καί μέ πολλὰ ἄλλα στολίδια, πήγαιναν στό ναό τῆς Ἑρας σέ παράταξη, ἐνῶ ἀπό πίσω ἀκολουθοῦσαν ἄνδρες ὀπλισμένοι, πού φοροῦσαν στά μπράτσα τους βραχιόλια κι' εἶχαν χτενίσει τὰ μαλλιά τους ἔτσι πού ν' ἀπλώνονται σάν γυναικεῖες κοτσίδες στή ράχη τους. Ἀπ' αὐτό βγήκε καί ἡ παροιμία «β α δ ί ζ ε ι ν Ἑ ρ α ῖ ο ν ἔ μ π ε μ π λ ε γ μ έ ν ο ν». Μπροστά στήν πόρτα τοῦ ναοῦ, οἱ ἄνδρες ἀποθέτανε τὰ ὄπλα κι' ἀπευθύνανε δεήσεις πρὸς τὴ θεά, ἐνῶ οἱ ἱερεῖς θυσιάζανε πάνω στή στάχτη τῶν θυμάτων, τῶν ὁποίων τὰ «κ ρ η σ ί π α ι - δ α», δηλαδή τὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ σῶμα τους, τὰ τοποθετοῦσαν σέ σχῆμα βιωμοῦ¹⁰. Ἦταν ἀπαγορευμένο νὰ προσφέρουν στήν Ἑρα μυρτιά, γιὰ τὴν ἐξῆς αἰτία. Σύμφωνα μέ τὸ μῦθο, ἡ Ἑρα ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς καταχθόνιους θεοὺς νὰ τῆς δώσουν, καθὼς εἶχαν ὑποσχεθῆ, τὴν ψυχὴ τῆς Σεμέλης. Ἐκεῖνοι δὲν ἀρνοῦνταν νὰ τῆ δώσουν, ἀπαιτοῦσαν ὅμως ἀπὸ τὸ Διόνυσο κάτι πολύτιμο ὡς «ἄ ν τ ῖ ψ υ χ ο». Τότε ὁ Διόνυσος, ἀπὸ τὰ τρία ἀγαπημένα του, δηλαδή τὸν κισσό, τὸ ἀμπέλι καί τὴ μυρτιά, ἔστειλε στὸν Ἄδη τὴν τελευταία¹¹. Κατὰ τὴ γιορτὴ τῶν Ἑραίων, σταματοῦσε κάθε δουλειὰ καί ὅλοι οἱ Σαμιῶτες ἀσχολοῦνταν μονάχα μέ τὴν ἐκπλήρωση τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων.

Ἡ γιορτὴ τῶν «Τόνω», πού προήλθε ἀπὸ ἓνα θαῦμα τὸ ὁποῖο ἔκαμε ἡ Ἑρα, μαρτυράει ὅτι ὑπῆρχαν παληγές σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς Ἀργεῖους καί τοὺς Σαμιῶτες¹². Ἡ κόρη τοῦ Εὐρυσθέα Ἀδμήτη, ἦρθε ἀπὸ τὸ Ἄργος στὴ Σάμο, καί ἐγένε ἱέρεια στό ναό τῆς Ἑρας· αὐτὸ τὸ ἔκαμε μέ εἰσῆγγηση τῶν Ἀργείων, καί εἶχε σκοπὸ νὰ μεταφέρῃ στήν πατρίδα τῆς τὸ ξόανο τῆς θεᾶς· πλήρωσε λοιπὸν μερικοὺς Τυρρηνοὺς γιὰ νὰ ἔλθουν νὰ τὸ κλέψουν. Ἔτσι μιὰ νύχτα προσορμίστηκαν οἱ Τυρρηνοὶ στὸν Ἑραῖτη ὄρμο, πού τώρα τὸν λέμε Ρίθα τῆς Κολώνας, κι' ἀφοῦ βρῆκαν ἀνοιχτὸ τὸ ναὸ ἐκλεψαν τὸ ξόανο ἀπὸ τὸ βᾶθρο του καί τὸ μεταφέρανε στό καράδι τους. Ἀφοῦ δὲ μπῆκαν κι' αὐτοὶ μέσα καί σήκωσαν τὴν ἄγκυρα, ἄρχισαν νὰ τραβᾶνε κουπιὰ μέ ὄλη τους τὴ δύναμη, καί προσπαθοῦσαν ν' ἀπομακρυνθοῦνε ἀπὸ τὴ στεριά. Ὅμως οἱ προσπάθειές τους δὲν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα, γιὰτι μιὰ ἀνεξήγητη δύναμη κρατοῦσε τὸ καράδι ἀκίνητο στὴ θέση του. Τότε τοὺς κυρίεψε ἓνας φόβος καί ἀποδώσανε στὴ θεὰ αὐτὸ πού τοὺς συνέβαινε. Ἐδύγαλαν λοιπὸν τὸ ξόανο ἀπὸ τὸ καράδι καί ἀφοῦ τὸ τοποθέτησαν σ' ἓνα μέρος τῆς

9. Διόδωρ. Σικελ. Ε. 28.

10. Ἡσυχ. στὴ λέξη: «Κρησίπαιδα».

11. Σχολιαστῆς τοῦ Ἀριστοφάνη στοὺς «Βατράχους», 333.

12. Μηνόδοτος, στὸν Ἀθήν. ΙΕ. 42.

παραλίας ἄφησαν δίπλα του λίγες τηγανίτες, δηλ. «ψαιστά». Ἔτσι τὸ καράδι ξεκίνησε κι' ἀνοίχτηκε γρήγορα στὴ θάλασσα.

Τὸ πρῶτ ἡ ἱέρεια πληροφόρησε τὸ λαὸ γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ ξοάνου καὶ ἔλοι οἱ πολῖτες βγήκαν σὲ ἀναζήτησή του, ὥσπου τὸ βρήκαν στὴν παραλία. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ πρῶτοι ποὺ βρήκανε τὸ ἄγαλμα δὲν τολμοῦσαν νὰ τὸ ἀγγίξουν, ἀρκέστηκαν νὰ τὸ δέσουν μὲ κλωνάρια λυγαριάς καὶ εἰδοποίησαν τὴν Ἀδμήτη. Τότε κείνη ἀφοῦ τὸ ἔλυσε καὶ τὸ ἐξάγνισε, τὸ τοποθέτησε στὸ θάβρο του. Ἀπὸ τίς συντονισμένες δὲ ἐνέργειες τῶν κατοίκων πρὸς ἀνεύρεση τοῦ ἀγάλματος, ἡ ἐορτὴ ὀνομάστηκε Τόνεα. Ἀπὸ τότε καὶ πρὸς ἀνάμνηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, μεταφέρανε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο τὸ ξόανο τῆς Ἡρας στὸν Ἡραῖτη ἔρμο· κατὰ τὴν πομπὴ προπορεύονταν οἱ ἱερεῖς δαφνοστεφανωμένοι, κι' ἀκολουθοῦσαν οἱ πολῖτες στεφανωμένοι μὲ κλωνάρια λυγαριάς. Ἐκεῖ τὸ ἄφησαν ἐπὶ μιὰ νύχτα, κι' οἱ πιστοὶ τοῦ ἀφιέρωναν πολλὰ ψαιστά (τηγανίτες). Τὴν ἐπομένη, μὲ τὴν ἴδια πάλι πομπή, τὸ φέρνανε πίσω στὸ ναό, καὶ προσφέρονταν στὴ θεὰ δημόσιες θυσίες ὑπὲρ τῆς Σάμου.

Ἡ δὲ Ἀδμήτη, ἡ ὁποία ὀργάνωσε τὴν ἀρπαγὴ, γιὰ ν' ἀπαλλάξῃ τὸν ἑαυτὴ ἀπὸ κάθε ὑπόνοια, διέδωκε πῶς οἱ Κἄρες εἶχαν διαπράξει τὴν ἱεροσυλία. Τότε κείνοι ἀναγκάστηκαν νὰ πᾶνε στὴν Ἰβλία, γιὰ νὰ συμβουλευθοῦνε τὸ μαντεῖο, μὲ ποιὸ τρόπο νὰ ἐξιλασθοῦνε. Τὸ μαντεῖο τοὺς διέταξε νὰ δέσουν τὰ κεφάλια τους μὲ κλωνάρια λυγαριάς, κι' ἔτσι καὶ ἡ θεὰ θὰ ἰκανοποιηθῇ καὶ αὐτοὶ δὲν θὰ πάθουν κακὸ. Ἀπὸ αὐτό, γιὰ πολλὰ χρόνια κατόπιν ἐπικρατοῦσε στὴ Σάμο τὸ ἔθιμο νὰ βάζουν στὰ κεφάλια τους στέφανα ἀπὸ λυγαριά· τὸ συμπεραίνουμε δὲ αὐτὸ καὶ ἀπὸ τοὺς παρακάτω στίχους τοῦ Ἀνακρέοντα :

*«Μεγίσθης δ' ὁ φιλόφρων δέκα δὴ μνᾶς, ἐπιυιδὴ
στεφανοῦται τε λύγῳ καὶ τρύγα πίνει μελιθδέα».*

Στὴ Σάμο τιμοῦσαν τὴν Ἡρα κυρίως σὰν θεὰ τῶν γάμων¹³, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἀποκαλοῦσαν «Τ ε λ ε ί α»¹⁴· ἀκόμα πίστευαν ὅτι ἐπόπτειε στὶς γέννες¹⁵, κι' ὅτι προστάτειε τὶς γυναῖκες σ' ὅλες τοὺς τὶς ἀνάγκες¹⁶. Ἦταν δὲ στολισμένη ἀνάλογα πρὸς τὶς περιστάσεις· σὰν θεὰ τῶν γάμων φοροῦσε στὸ κεφάλι τῆς στεφάνι ἀπὸ κάπαρη καὶ «ξηράνθεμα»· σὰν θεὰ τῆς γυναικείας μόδας φοροῦσε σκουλαρίκια καὶ πολυτελῆ κοσμήματα.

13. Lactant, de fais releg I 15, 17.

14. Σουΐδας, στὴ λέξη: «Τελεία».

15. Cicer. de nat Deor 2.

16. Aug dovin Dei VII 17.

Δυὸ ναοὶ τῆς Ἑρας ἀναφέρονται στὴ Σάμιο, ὁ τῆς «Ἴ π ν ο ὑ ν τ ι δ ο ς» ἢ «Ἴ π ν ο υ σ ί α ς» καὶ ὁ τῆς «Ἴ μ θ ρ α σ ί δ ο ς». Γιὰ τὴ θέση καὶ γιὰ τὶς διαστάσεις τοῦ πρώτου δὲν γνωρίζουμε τίποτα τὸ συγκεκριμένο. Ὁ δεύτερος ναὸς ἦταν, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ὁ πιὸ μέγας κι' ὁ πιὸ πλούσιος, ἀπὸ ὅλους τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Λήκ λέει πὼς εἶχε μῆκος 364 καὶ πλάτος 180 βήματα¹⁷. Ὁ Μύλλερ λέει πὼς εἶχε μῆκος 346 καὶ πλάτος 180 βήματα¹⁸. Ὁ δὲ Ποκόκκιος ἀναφέρει ὅτι ὁ ναὸς αὐτὸς εἶχε εἴκοσι μὲν κολῶνες κατὰ μῆκος, ὀκτώ δὲ κατὰ πλάτος, καὶ ὁ πρόναος τέσσερις σειρές, ἀπὸ ὀκτώ κολῶνες ἢ κάθε σειρά. Ὅλα ὅμως αὐτὰ εἶναι ἀπλῆς ὑποθέσεις καὶ δὲν μᾶς δίνουν τὴν ἀκρίβεια πού ἐπιζητοῦμε.

Ὁ ναὸς, στραμμένος πρὸς τὴν ἀνατολή, πρωτοχτίστηκε κατὰ τὸν Μηνόδοτο¹⁹ ἀπὸ τοὺς Λέλεγες καὶ τὶς Νύμφες· κατὰ τὸν Παυσανία²⁰ ὁ ναὸς χτίστηκε μὲ δοκάρια ἀπὸ τοὺς Ἀργοναυτές, ἀπὸ τὸ 1360–1350 π.Χ. καὶ ὅταν αὐτοί, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τους ἔφεραν ἐδῶ ἀπὸ τὸ Ἄργος καὶ τὸ ξόανο τῆς Ἑρας. Κατὰ τὸ 718, καὶ κατ' ἄλλους, τὸ 620 π.Χ., ὁ ναὸς ξαναχτίστηκε μὲ μάρμαρο καὶ σὲ δωρικό ρυθμὸ, ἀπὸ τὸν Ροῖκο τὸν Σάμιο, καὶ τὸ γυιό του Θεόδωρο²¹. Ἐπειδὴ δὲ ἀργότερα πυρπολήθηκε ἀπὸ τὸν Κῦρο, χτίστηκε γιὰ τρίτη φορά, κατὰ τὸ 535 ἢ τὸ 530 π.Χ. μὲ διαταγὴ τοῦ Πολυκράτη, ἀπὸ ἄγνωστο ἀρχιτέκτονα, καὶ σὲ ἰωνικό ρυθμὸ. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀπείχε ἀπὸ τὴν πόλη 2.220 βήματα, ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἰμῆρασο 400, κι' ἀπὸ τὴ θάλασσα 200 βήματα. Ἡ στέγη του σκεπαζότανε μὲ ψημμένες κόκκινες κεραμίδες, ἀπάνω στὶς ὁποῖες ἦτανε ζωγραφισμένες διάφορες παραστάσεις. Στὸ πίσω μέρος τοῦ ναοῦ φυλάγονταν πολὺτιμα κειμήλια τέχνης, ἀνάμεσά τους δὲ ξεχώριζε τὸ ξόανο τῆς Ἑρας, ἔργο, καθὼς ἱστορεῖ ὁ Ὀλύμπιχος, τοῦ Εὐκλείδη²², καθὼς δὲ λένε ἄλλοι, τοῦ Σμίλιδα. Ἡ θεὰ καθότανε σὲ θρόνο, στολισμένη σὰν νύφη, κι' εἶχε γιὰ ὑποπόδιά της δυὸ παγῶνια, καμωμένα ἀπὸ χαλκὸ τῆς Κύπρου· κοντὰ της εἶχε μιὰ γλάστρα, στὴν ὁποία ἦταν φυτεμένη μιὰ λυγαριά²³. Τὸ ξόανο αὐτό, πού σωζότανε μέχρι τὰ χρόνια τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, μεταφέρθηκε τὸ 389, ἐπὶ Θεοδοσίου, στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τοποθετήθηκε στὰ λεγόμενα «τ ο ὕ Λ α ὕ σ ο υ». Ἀλλὰ μιὰ

17. Leake Asia Minor p. 348.

18. Moller arch I p. 74.

19. Μηνόδοτος, στὸν Ἀθήναιο ΙΔ. 65.

20. Παυσαν. Ζ. 4.

21. Vitrum aregit praef VII 80.

22. Ὀλύμπιχος, στὸν Κλημ. Ἀλεξ. Προτρεπ. Δ. 47.

23. Παυσαν. Η 23 — Διογ. Λαέρτ. στὸ βίο Χρυσίππου — Ωριγ. Κατὰ Κέλσου Δ' 48.

δυνατή πυρκαγιά τὸ 480 μ.Χ. ἐπὶ Ζήνωνα, κατάστρεψε μαζί με πολλὰ ἄλλα κι' ἐκεῖνο τὸ ἀριστούργημα ²⁴.

Γιὰ τὴν ποιότητα δὲ καὶ γιὰ τὴν ποσότητα τῶν εἰκόνων ποὺ περιεῖχε ὁ ναὸς τῆς Ἑρας, ἐπωνομαζότανε καὶ «Πινακοθήκη» ²⁵. Μεταξὺ τῶν ἄλλων θαυμαζότανε ἕνας μεγάλος κρατήρας ἀπὸ κυπραῖικο χαλκὸ, ἀφιέρωμα τοῦ θαλασσοπόρου Κωλαίου ²⁶, ἕνας ἄλλος παρόμοιος ἀπὸ χαλκὸ, ποὺ τὸν εἶχανε ἀρπάξει ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμόνιους οἱ ἀφιερωτές του ²⁷, ἕνας χρυσός, ἕνας ἀσημένιος κι' ἕνας χάλκινος ἀμνός, ἀφιέρωματα τοῦ Μανδραβούλου ²⁸, δυὸ εἰκόνες τοῦ Ἄμαση ζωγραφισμένες κι' ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς ²⁹, ἕνα χάλκينو ἀφιέρωμα τοῦ Ἀριμνήστου, τοῦ γυιοῦ τοῦ Πυθαγόρα, ποὺ εἶχε μῆκος δυὸ περίπου πῆχες καὶ τὴν παρακάτω ἐπιγραφή :

*Πυθαγόρῳ φίλος υἱὸς Ἀριμνήστος μ' ἀνέθηκε,
πολλὰς ἐξευρῶν εἰνὶ λόγοις σοφίας* ³⁰

ἕνας ἀνδριάντας τοῦ Πυθαγόρα ³¹ τὸ πολυπαινεμένο ἄγαλμα τοῦ Βαθύλλου ³², ἢ εἰκόνα τοῦ Μανδροκλῆ ³³, οἱ ἀνδριάντες: τοῦ Ἀλκιβιάδη, τοῦ Κόνωνα καὶ τοῦ Τιμοθέου ³⁴, οἱ δυὸ μαρμαρένιοι λαγοὶ τοῦ πλούσιου Σαμιώτη, Βάστα Κάρα, ποὺ φέρουν αὐτὴν τὴν ἐπιγραφή:

Βάστα Κάρας, Σάμιος, Ἡρῆ τήνδε θήρην ἀνέθηκε ³⁵

ἕνα ἀφιέρωμα τοῦ Ἡραγόρα μὲ τὴν ἐπιγραφή:

*Ἡραγόρης ὁ Ἴσαγ
ορῶν ἀνέθηκε*

24. Κεδρην. σύνοψ. ἱστορ. Τομ. Α' σελ. 565.

25. Στράβ. ΙΔ. α. 15.

26. Ἡροδότ. Δ. 151.

27. Ἡροδότ. Α. 70.

28. Σχόλ. Νικάνδρ. εἰς Ἀλεξιφ. 151. —Λουκιαν. «περὶ τῶν ἐπὶ μισ. συνόντ» 2.

29. Ἡροδότ. Β. 182.

30. Πορφ. «στὸ ε. Πυθαγόρα» Α. 3.

31. Apul Florid II 15.

32. Apul Florid II 13.—Lactant Firm I 17.

33. Ἡροδότ. Δ. 88.

34. Πausan. Γ. 15.

35. Ἡσύχ. στίχ. λέξ. «Βάστα Κάρας».

Ένα άλλο αξιόλογο αφιέρωμα του Πόμπιου ποῖ ἔχει τὴν ἐπιγραφή:

*Πόμπιος ἐμὶ
τοῦ Δημοκρίνιος*³⁶

Ένα ἄλλο ἐπίσης αφιέρωμα τοῦ Ἀθηνίου μετὰ τὴν ἐπιγραφή:

*Ἀθήνιον Μάτριος
Ἦρη*

καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Χηράμνης, τὸ ὁποῖο ἀνακαλύφθηκε πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο λείπει τὸ κεφάλι καὶ τὸ ἀριστερὸ χέρι. Ἡ Χηράμνη παριστάνεται ντυμένη κατὰ τὸν Αἰγυπτιακὸ τρόπο, φοράει δηλαδὴ πολὺ στενὸ χιτῶνα, ἀπὸ τῆ μέση ὡς κάτω στὰ πόδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα φαίνονται μόνο τὰ δάχτυλα. Ὁ «ποδῆρης» αὐτὸς χιτῶνας στὸ πρὸς τὰ δεξιὰ μισὸ μπροστινὸ του μέρος στολίζεται μετὰ κάθετες διπλωσιές, πλισέδες, στὸ ἄλλο δὲ μισὸ του εἶναι γραμμμένο ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω σὲ μιὰ ἀράδα ἓνα ἐπίγραμμα πολὺ κατεστραμμένο, πού μόνις μπορέσαμε νὰ διακρίνουμε αὐτὲς τὶς λέξεις: Χ η ρ ἄ μ ν η Σ. Μ α ν.....ν ι Ἦ ρ η ι ἄ γ α λ μ α». Στὸ πάνω μέρος τοῦ σώματος, πάνω ἀπὸ τὸ χιτῶνα ἢ γυναῖκα φοράει κάτι, παρόμοιο μετὰ τὸν σημερινὸ στηθόδεσμο, καὶ τὸ ἀριστερὸ του, ἄκρο φτάνει μετὰ τὴ ζώνη, τὸ δεξιὸ δὲ ἄκρο πηγαίνει παρακάτω κι' ἐκεῖ τὸ κρατᾷ μετὰ τὸ δεξιὸ τῆς χέρι.

Στὸ Ἡραῖον ὑπῆρχαν ἐπίσης πολλοὶ ἀνδριάντες, πού φιλοτεχνήθηκαν κατὰ τ' ἀρχαῖα καὶ τὰ κατοπινὰ χρόνια χάριν ἐπιφανῶν ἀνθρώπων, καὶ ἄλλα ἀριστουργήματα, πού τὰ συντρίμματα τους ἀνακαλύπτονται κάθε μέρα. Μ' ἓνα λόγῳ, ὁ θωμὸς τοῦ ναοῦ, ὁ θησαυρὸς του ἀπὸ χρυσάφι καὶ ἀσήμι, οἱ σπάνιες κοῦπες, οἱ κατρέφτες, τὰ ποτήρια, καὶ τ' ἄλλα πολύτιμα σκεύη, πού τ' ἀποστέλνανε ἀτσιγκούνευτα ἀπ' ἔλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας, θαμπώνανε τοῦ θεατῆ τὰ μάτια, καὶ τὸν ἄφηναν κατάπληχτο. Τόσο δὲ ἦτανε ὀνομαστὸς αὐτὸς ὁ ναὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥστε μετὰ ἀπόφαση τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου ἀπόχτησε τὸ προνόμιον ἀπαραδιάστου ἀσύλου. Ἐνα ἐπίγραμμα πού δρέθηκε τελευταῖα, διέσωσε ὡς ἐμᾶς κατάλογον τῶν ἀποθησαυρισμένων στὸ Ἡραῖον ἱματίων, μεταλλικῶν ἢ ἐλεφαντίνων σκευῶν, φιαλῶν καὶ ἄλλων χρυσῶν κι' ἀσημένιων πραγμάτων, πού ἀποτελοῦσαν τὸν «κόσμον τῆς θεοῦ», τὸν ὁποῖον οἱ ταμίαι τοῦ τρίτου χρόνου τῆς 108ης Ὀλυμπιάδος, δηλαδὴ τοῦ 436 π.χ. παρέδωσαν στοὺς διαδόχους τους. Τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ ἂν καὶ εἶναι σὲ μερικὰ σημεῖα τοῦ δυσκολοκατανόητο, μπορεῖ ὅμως δικαιολογημένα νὰ θεωρηθῆ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ πολύτιμα

36. Curtius, Inschriften und Stuelien ruz Geschichte von Samos p. 3.

μνημεία τοῦ νησιού. Ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς:

Ἐπὶ Πεισίλειω ἄρχοντος ἐν Σάμῳ, Ἀθήρησι δὲ ἐπὶ Ἀρχίου ἄρχοντος παρέλαβον οἱ ταμίαι Φίλτων Λαμπρεύς, Διονύσιος Κολλυτεύς, Βλ... Παιανιεύς, Φιλοκλῆς Φρεάριος, Εὐξενος Θορίκιος, Θεοκλῆς Ἀχαρνεύς, Θεόφιλος... Θέωρος Ἐλευσίνιος, Ἀριστόμαχος Ἀναφλύστιος, παρὰ ταμιῶν τῶν ἐπὶ Θεοκλέους ἄρχοντος ἐν Σάμῳ, Ἀθήρησι δὲ Θεμιστοκλέους, Σωσθένους Εὐωνυμέως, Ἀγνοκράτους Ἀλαιεύς, Ἀλκίου Πρασιέως, Φιλοστράτου ἐξ Οἴου, Ἀριστάρχου Ἀγνουσίου, Ἀγασίου Ἀχαρνέως, Ροδίου Μελιτέως, Ἀντιφῶντος Ἐλευσινίου, Καλλιμάχου Ἀφιδναίου, Ἀμφικλέους Αἰγιαλιεύς, ἐπὶ τῆς Κεχροπίδος δευτέρας προτανείας ἕκτη καὶ δεκάτη βουλή ἐν Ἡραίῳ, τῶν προέδρων ἐπεψήφισε Φαίνιππος Κήτιος, συμπρόεδρος Φιλόστρατος Κηφισιεύς, Χαιρεφάνης Ἀλαιεύς, Λύσανδρος Στειριεύς, Διότιμος Ἀχαρνεύς, Φόρος Μελιτεύς, Θεόξενος Ἐλευσίνιος, Παρμονίδης Τρικορύσιος, Τιμαίνετος Αἰγιαλιεύς. Κόσμος τῆς θεοῦ κιθῶν Λύδιος ἔξαστιν ἔχων ἰσάτιδος, Διογένης ἀνέθηκε, κιθῶν Λύδιος ἔξαστιν ὑακινθίνην ἔχων, κιθῶν Λύδιος ἔξαστιν ὑακινθίνην ἔχων, κιθῶν Λύδιος ἔξαστιν ἄλοργῆν ἔχων, κιθωνίσκος λινοῦς ἔξαστιν ἄλοργῆν ἔχων, κιθῶν κατάστικτος, κιθῶν Λύδιος ἔξαστιν λευκὴν ἔχων, μίτρη λιτὴ στυπτείου, κιθωνίσκος χρυσοῦ πεποικιλμένος μύρτον χρύσειον ἔχων, περίβλημα λίνου ράκινον, μίτρη πάρ. ν.ος ταύτην ἡ θεὸς ἔχει, παράλασις Ἴριον ἐμ μέσῳ ἔχει ἄλοργῆν, σινδονίσκη ἦν τῇ θεῷ παραπιτνώσι, κιθῶνος στυπτείου τόμος, πρόσλημμα τῆς θεοῦ παραλογῆς ἀμφιθύσανον, σφενδόνα λινὰ δύο, κρήδεμνα ἑπτὰ τούτων ἐν ἡ Εὐαγγελίς ἔχει, περιζῶμα ἄλοργοῦν ράκινον ποικίλον, κεκρόφαλος ἐκτὸς ἄλοργοῦς, ὑποκεφάλαια δύο, ἡμιτύβιον λιτόν, ὑποκεφάλαιον ὑπογεγραμμένον, σπληνίσκον ὑπογεγραμμένον, ἴπεε... σινδονίσκη ὑπογεγραμμένη, σπληνίσκον λινοῦν οὐ νέον, παραπέτισμα τῆς τραπέζης ράκινον, παραπέτασμα δύο λιβα... α ποικίλα, ἀλλαῖαι δύο, πρόσλημμα λινοῦν, ἱμάτιον λευκόν, κοπίς ἡ θεὸς ἔχει, κιθῶνες Λύδιοι ἑξάστες ἄλοργὰς ἔχοντες, κιθῶνες ἐπὶ Θρασύνακτος τούτους ἡ θεὸς ἔχει, κιθῶνες ἐπὶ Ἴπποδάμαντος ΔΙ τούτους ἔχει ἡ θεός, ἐπὶ δημοιογοῦ Δαμασικλέους χλάνδιον ἄλοργοῦν τοῦτο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐπὶ Δημητρίου ἄρχοντος κιθῶνες δύο τούτους ἡ θεὸς ἔχει, ἱμάτια Ἐρμέω, κιθῶνες ΑΑΔΙΙΙΙ τούτων ὁ Ἐρμῆς ἓνα ἔχει, ἱμάτια ΔΔΔΙΙΙΙ τούτων ὁ Ἐρμῆς ἔχει ἐν, ἀπὸ τούτων τῶν ἱματίων ὁ Ἐρμῆς ὁ ἐν Ἀφροδίτης ἔχει δύο, στρουθοὶ ὑπὸ τῇ τραπέζῃ, στρουθοὶ ἐπίχρῳσοι δύο, στρουθοὶ ὑπάργυροι δύο, τῶν στρουθῶν τῶν ἐπιχρῳσῶν ἐκλείπει... σογγυγία Φιλόστρατος ἀπέγραψε, σπληνίσκον, μίτρη, κρήδεμνον, χλάνδια δύο ἄλοργὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Ἡρας, μίτραι δύο στυπτείου, κιθῶνες δύο ἐνδυτὰ τῆς Εὐαγγελίδος, τρίχαπτον παλλιο... ἐν τῷ μεγάλῳ νεῷ, ὅσα ἐντὸς μέρεσιν ἀπεγίγνωσκεν ἐκ τοῦ Ἡραίου τοῦ ...ημασμένον ὁ ἱερός τῆς θεοῦ πελῦσιος ...φ...ν...ν... πλὴν τῶν ...ετο... ἐνέλειπεν σκάφης χαλκῆς ταύτην φ... ὁ θεσμοθέτης ἔχει, ἀνδριαντίσκο... ἐκ τοῦ... δέον ΔΙ ἱππίσκος χαλκοῦς. Ἐβδόμει καὶ δεκάτει, βουλή ἐν Ἡραίῳ, τῶν προέδρων ἐπεψήφισε Κτησικλείδης Εὐωνυμέως, συμπρόεδροι Παράμνθος Ἀλαιεύς, Ἀβροκόμας Κυδαθηναίεύς, Φειδιάδης Αἰθαλίδης, Διόδοτος Θριάσιος, Χαρίας Ξυπεταιῶν, ... γίας Ἐλευσίνιος, Κημισοκλῆς Μαραθῶνιος, Σωκράτης Αἰγιαλιεύς, τῶνδενε... ε... ἐν τῷ οἴκῳ εκτο... ἐξάλειπτον ἐλεγάτινον... οπτοβασι... ποικίλον ε... ῶ... ἐκλείπει χερνιβεία χαλκῶ δύο

ἐν τῷ πρώτῳ ε. δίφρακον συντετριμμένον, τοῦ δευτέρου διφράκου σ... κεῖτα...
 τ...ατ...ο τούτῳ δίφρακον τὸν τόπον οὐκ ἔχει... τῷ... τ...ισκος...ο
 ἐλεφάντινος...οσον... τοῦτον Μαιάνδριος Χάροπος ἀνέθηκεν, πλάγιος τοῖ-
 χος· δίφρος Ἡροδοτος Ζήνωνος Ἡρη, σφελίσκον, Καλλιδάμας Φυλάκου Ἡρη,
 ἐπὶ βήματος ξυλίνου χεῖρες, πρόσωπον, πόδες λίθινοι, αὕτη ἔχει τέττιγας ἐπι-
 χρούσους ἐνλείπει τῶν τεττίγων τριῶν καὶ τῶν ἐρωδίων, μάχαιραι ἐν μαχαιρο-
 θήκει ἐννέα τούτων μία παρὰ τῇ Ἡρα, κοπίς μικρὰ οὐκ ἦν, κηρύκεια δύο,
 τούτων τοῦ ἐνὸς ἐνδεῖ, κέρας κεράμινον οὐκ ἦν, πρόχοι χαλκαῖ ΠΠτημβουλήν
 τούτων ἔφασαν ἔχειν ΠΠ, κύκλος χαλκοῦς τοῦτον τὴν βουλήν ἔφασαν ἔχειν.
 Ἐπὶ Πεισίλειω ἄρχοντος, μῆνός Ποσιδειῶνος τετράδι φθίνοντος, ἐπὶ τῆς Παν-
 διονίδος πέμπτης πρωτανείας, μιᾶ καὶ τριακοστῇ, παρέδωσαν οἱ ταμίαι τῆς θεοῦ
 οἱ ἐπὶ Θεοκλέους ἄρχοντος, Σωσθένης Εὐδωνομεύς, Ἀγνοκράτης Ἀλαιεύς, Ἀλ-
 κίας Πραστεύς, Φιλόστρατος ἐξ Οἴου, Ἀρίσταρχος Ἀγνούσιος, Ἀγασίας
 Ἀχαρνεύς, Ρόδιος Μελιτεύς, Ἀντιφῶν Ἐλευσίνιος, Καλλίμαχος Ἀφιδναῖος,
 Ἀμφικλῆς Αἰγιλιεύς, τῶν προέδρων ἐπεστάται Εὐβουλίδης Ἀλαιεύς, συμπρόε-
 δροι Διονυσόδωρος Φηγούσιος, Πυθίας Χολλείδης, Χαίρων Κικαννεύς, Γλαν-
 κίας Ἀχαρνεύς, Δημήτριος Αἰξωνεύς, Ἡγίας Ἐλευσίνιος, Ἀντιγένης Ρα-
 μνούσιος Ἀρχέβιος Παλληνεύς. Πρῶτος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠ
 Πῶῶ, δεύτερος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠ...ῶῶ.ΠΠ τρίτος ρυμὸς
 φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠῶῶ, τέταρτος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠ
 ΠΠ.Πῶ... Π, πέμπτος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠῶΠΠ, ἕκτος ρυμὸς φιά-
 λαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠΠῶῶῶΠΠ, ἑβδομος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠ
 ΠῶῶῶΠΠ, ὄγδοος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠῶῶΠΠ, ἔνατος ρυμὸς
 φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠῶῶῶΠΠΠ, δέκατος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠ
 Πῶῶ, ἐνδέκατος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠῶῶῶ Π, δωδέκατος ρυμὸς
 φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠ, τρίτος καὶ δέκατος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠ
 ΔΠΠῶῶῶ, τέταρτος καὶ δέκατος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠ... , πέμπτος καὶ
 δέκατος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠῶ, ἕκτος καὶ δέκατος ρυμὸς
 φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠῶῶῶΠΠΠ. ἑβδομος καὶ δέκατος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε
 ΠΠΠΠ... ὄγδοος καὶ δέκατος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠ
 ἔνατος καὶ δέκατος ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠῶῶῶ, εἰκοστὸς ρυμὸς φιά-
 λαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠ, εἰς καὶ εἰκοστὸς ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠΠΠΠ
 Π, δεύτερος καὶ εἰκοστὸς ρυμὸς φιάλαι Δ ἤγε ἦ... , τρίτος καὶ εἰκοστὸς ρυμὸς
 Φιάλαι Δ ἤγε ΠΠΠΠΠΠΠ.³⁷

Πολλοὶ εἶναι κεῖνοι ποὺ ἄπλωσαν τ' ἀρπαχτικά τους χέρια στὸν τόσο πλού-
 σιο ναὸ τῆς Ἡρας καὶ ἰδίως στὴν ἐποχὴ τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου. Ἐνῶ ἀπὸ
 τῆ μιᾶ μεριά οἱ πειρατὲς κλέβανε τὰ χρυσᾶ καὶ τ' ἀσημένια σκεύη του, ἀπὸ τὴν
 ἄλλη οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοὶ ἀρπάζανε καὶ στέλνανε στὴ Ρώμη τὰ ἀριστουργή-
 ματα ποὺ δὲν ἐνδιαφέρανε τοὺς πειρατὲς· αὐτὰ δὲ μεταφέρονταν ἀργότερα στὴν
 Κωνσταντινούπολη, καὶ μ' αὐτὰ στολίζονταν ἐκεῖνη ἡ πόλη. Ὁ Νικητὴς ὁ Χω-
 νιάτης ἀναφέρει ὅτι στὴν Κωνσταντινεία Ἀγορὰ εἶχανε στήσει τὸ κολοσσαῖο

37· Curtius, Inschriften und stuelien etc p. 10.

χάλκινο ἄγαλμα τῆς Σαμίας Ἦρας, τοῦ ὁποῖου τὸ τερατώδικο κεφάλι μόλις μποροῦσε νὰ μετατοπιστῇ μὲ τροχοφόρο συρόμενο ἀπὸ τέσσερα βόδια. Καὶ ὅμως αὐτὸ τὸ τεράστιο ἄγαλμα, ὅταν οἱ Φράγκοι κατακτῆσαν τὴν Πόλη καὶ εἶχανε ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα, τὸ κόψανε νομίσματα! Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τὸν πρὸ πλούσιο καὶ πρὸ θαυμάσιο ναὸ τῆς ἀρχαιότητος περισώθηκαν ἀσήμαντα λείψανα. Ὁ Βερδώνης στὰ 1547 ἀναφέρει ὅτι ὁ ναὸς ἦτανε μεγάλος καὶ εἶχε πολὺ ψηλὰς κολώνες, ἐνῶ ὁ Τουρνεφόρτιος στὰ 1702 ἀναφέρει δυὸ μονάχα κολώνες καὶ μερικὰς βάσεις ἀπὸ ἄλλες, γιατί οἱ Τοῦρκοι ἐπειδὴ νομίζανε ὅτι μέσα στὶς κολώνες ὑπῆρχε κρυμμένο χρυσάφι καὶ ἀσήμι, ἄλλους ἀπὸ τοὺς σπονδύλους τοὺς σύντριψαν μὲ τὰ κανόνια καὶ ἄλλους τοὺς μεταφέρανε ἄλλοῦ.

Σήμερα σώζεται μιὰ μονάχα κολώνα μὲ 13 σπονδύλους· ἐρείπια δὲ χριστιανικῆς ἐκκλησίας μαρτυροῦνε ὅτι πάνω στὰ τειχία τοῦ ἀρχαίου ναοῦ χτίστηκε ἐκκλησία κατὰ τὸ μεσαίωνα³⁸. Σ' αὐτὴ δὲ τῇ θέσῃ βρέθηκαν οἱ ἐξῆς κατεστραμμένες ἀπὸ τὸ χρόνον, καὶ ἀτελεῖς ἐπιγραφές:

<i>Ἡγη. . . . .</i>	<i>. . . . .</i>
<i>Κοῖντου υἱὸν Λεμω . .</i>	<i>Εὐσεβῆς</i>
<i>Εὐεργετῶν τόν. . .</i>	<i>Ἀδελος Γράμιος</i>
<i>γηαπον ἱερὸν ἔσπ . .</i>	<i>Ἀδελου υἱός.</i>
<i>νύμον στεφανο. . .</i>	
<i>καὶ λαμπρότη. . .</i>	
<i>σεβ.</i>	

*Ἡγεμονέα Λεωνίδου τοῦ Ἡγεμονέως Καλλι
σθένην
ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγιθὸν καὶ εὐεργε... ν ἀπογ... νον...
...ἀλη... νεας... οι...
εὐσεβείας μὲν ἔνεκεν τῆς εὐ τὴν ἡγέτιν
Ἦραν καί... καίσαρα Γερμανικοῦ υἱὸν Γερμα-
νικὸν σεβαστὸν καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, εὐνοίας δε καὶ φιλο-
δόξον διαθέσεως εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὴν Γερου-
σίαν.*

*... Πανυχος
... ρίονχος Φρουγιο
... ὕμνος δορυφορο
... Ἰομάφιλος Νεικάρχου*

38. Althertumer von Jonien Cap. V. 8—Brunn, Sitzung der philot - philes p 518 — 520.

... πίκτητος Μητροδώρου
 ... ακτικός Ρητορικού
 ... φροδείσιος Ονησίμου
 ..., παμείων Ἐλευθέρου
 ... νόδωρος Ἀρτεμιδώρου
 ... τυγχάνου Ιανφίλου
 ... βιοπο...ς... το... Γεισίωνος
 ... στος Προθύμου...
 ... οναν βροτός...
 ... Αἰσχυλίωτος...
 ... Σοκράτου...
 ... κράτου...
 ... οκράτου ..

Ἐπάνω σέ σπασμένη πέτρα, πού θρίσκειται παρὰ τὸν Ἰπραίτη ὄρμος:

... τοῦ καὶ πάτωονος
 τῆς πόλεως Γάϊνον Ἰούλιον Γάϊου
 Καίσαρος ἀρετῆς ἔνεκ'ν καὶ εὐνοίας
 ἦν ἔχων διατελεῖ καὶ κοινῶς πρὸς πᾶν
 τας τοὺς Ἑλλήνας καὶ κατ' ἰδίαν
 εἰς ἑκατὸν

Ἡρη.

Ἐπίσης, ἐπάνω σέ κομματιασμένη πέτρα, στην ἴδια θέση:

... ὄς Μοκίαιον υἱος .. κυρε... ναφασ... κίμος πηκοπο...
 ... ονος ἔπαρχος σπειρῆς πρώτης... ο.. μιδων καὶ χειλη
 ... ις πλικης καὶ ἔπαρχος ἄλλος δεύτερος γάμων...
 ... οῖς στεφανο... πυργο... τω καὶ δο καὶ κησιμω...
 ... ως των σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτης μεγάλων ακη...
 ρος.

Ἐπάνω σέ μιὰ σπασμένη πέτρα: Ἐπάνω σέ μιὰ σπασμένη κεραμίδα:

.. θωνο..	.. κλη
.. φωφ..	.. ιας
.. αθυρ..	.. ωιιος
.. τυβι..	.. λερως σωσ.
.. μεχνηρ..	.. ιχος
.. φαρμένω Θ..	
.. φαρμου θ..	
.. παχωνι..	
.. παννι..	

Ἄλλη θεότητα πού ἀπολάμβανε μεγάλες τιμές στή Σάμο, ἦταν ἡ Ἀρτεμῆ, τὴν ὁποία ἀποκαλοῦσαν καὶ «Κ α π ρ ο φ ά γ ο ν»³⁹ καὶ «Π α ρ θ ε-

39. Ἡσύχ. στή λέξι. «Καπροφάγος».

νία», και «Ἰμβρασία» και «Χησιάδα»⁴⁰, ὁ δὲ ναὸς τῆς, ποῦ τὸν ἔλεγαν «Ταυροπόλιον» βρισκόταν πρὸς τ' ἀνατολικά τοῦ Ἡραίου και δυτικά ἀπὸ τὴν πόλη, ἀνάμεσα σὲ φοινικόδενδρα, και πιθανὸν στὸ μέρος ὅπου δρίσκαται τὴν μοναστήρι τῆς Μεγάλῃς Παναγίας, γιατί σ' αὐτὸ τὸ μέρος δρέθησαν ἐπιγραφές στίς ὁποῖες συναντᾶμε τὸ ὄνομα τῆς Ἄρτεμης.

... νν κυναγὸν σώζε...
 ... πυθαν Ἀρτεμ...
 ... σεως ενεκα σευχομαι τα
 ... ποτνεια δεια Θεα...
 ... νμε Θηρεφόνα.
 ...
 ... Ἀρτεμ...
 ... μελαν
 ...
 ...
 ...
 ...

Ἄγαθῇ τύχῃ
 τὸν ἱερώτατον
 Καίσαρα Μάρ
 κον Ἄντων εἰ
 νον εὐσεβῆ σῶ
 βαστὸν Βρετανι
 κὸν μέγιστον
 ... νων
 ἀρχιερεα
 τε ..
 Ἄρτεμιδος
 ὠδηι

Κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς, οἱ νεαροὶ και οἱ παρθένες χορεύανε τὴ νύχτα· μετὰ ἀπὸ τὸ χορὸ, ἀποθέτανε στὸ ναὸ τῆς θεᾶς γλυκὰ ἀπὸ σουσάμι και μέλι πρὸς ἀνάμνηση τῆς σωτηρίας τῶν Κερκυραίων νέων, καθὼς ἐξιστορήσαμε στὸ 8ο κεφάλαιο.

Στὴ Σάμο ἦταν ἐπίσης ἀρχαία ἢ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνα, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶχε δώσει τὸ χρησμὸ και κατοικήθηκε τὸ νησί. Κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἀπόλλωνα, παιδιὰ ποῦ κρατοῦσαν κλωνάρια ἐληᾶς ἢ δάφνης και στὰ ὁποῖα εἶχαν κρεμάσει ἀνάκατα μαλλιά και καρπούς, πήγαιναν στὰ πλουσιόσπιτα ὅπου ἔφελναν τὴν «Ἐἰρесиὼν» και παίρνανε γιὰ τὸν κόπο τους ξηροὺς καρπούς κι' ἄλλα δῶρα· μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς ἑορτῆς πήγαιναν κι' ἄφηναν αὐτὰ τὰ κλωνάρια στὴν πόρτα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα. Ὁ ναὸς αὐτός, ποῦ τὸν θεωροῦσαν ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπίσημους ναοὺς στὴν Ἑλλάδα και τὸν τιμοῦσαν στ' ὄνομα τοῦ «Ἡθαέω» ἢ «Ἡυθίω» Ἀπόλλωνα, χτίστηκε ἀπὸ τὸν Μνήσαρχο, τὸν πατέρα τοῦ Πυθαγόρα, μετὰ τὴν ἐπάνοδό του ἀπὸ τὴ Σιδῶνα στὴ Σάμο⁴¹, σὲ μιὰ τοποθεσία ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια κι' ἔφερε τὴν ἐπιγραφή «τῷ Πυθίῳ Ἀπόλλωνι». Τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ τὸ κατασκεύασαν δυὸ καλλιτέχνες· τὸ μισὸ ὁ Θεόδωρος στὴν Ἐφεσο, και τὸ ἄλλο μισὸ ὁ ἀδελφός του

40. Καλλιμαχ. ὕμν. στὴν Ἄρτεμη σ' 226.

41. Πυρσων. Β. 34 — Ἰζμβλιχ. στὸ Βίο Πυθαγ. Β. 2.

Ἐγλεκλῆς, στή Σάμο· τὰ δυὸ δὲ μέρη του συναρμιόζονταν τόσο καλά, ὥστε ὁ καθένας νόμιζε, ὅτι τὸ ἄγαλμα τὸ λάξεψε ἕνας τεχνίτης. Εἶχε δὲ τὸ ἄγαλμα τὰ χέρια ἀπλωμένα καὶ τὰ σκέλια σὲ βηματισμό. Ἀντίστοιχο τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ, κατασκευάστηκε ἀργότερα στήν Ἀθήνα, καθὼς συμπεραίνουμε ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή γραμμμένη σ' ἕνα στυλοβάτη, ποὺ ἐρέθηκε πρὸς τὰ βορινὰ τῆς Ἀκρόπολης καὶ λέει:

*Ἀντιστάσιος
Σαμίου*⁴²

Φαίνεται δὲ πὼς ὑπῆρχε καὶ ὄμοιος ἢ κάποιον ἱερὸ στή Σάμο, στ' ὄνομα τοῦ Νυμφηγέτη Ἀπόλλωνα, καθὼς συμπεραίνουμε ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἐπιγραφή, ποὺ ἐρέθηκε στὰ δυτικά τῆς Χώρας, στή θέση Βρογάνα, καὶ λέει:

*Ἀπόλλωνος Νυμφηγέτεω
Νυμφέων*

Θεότητα ποὺ ἀπολάβαινε μεγάλο σεβασμὸ στή Σάμο, ἦταν καὶ ὁ Ποσειδῶνας. Ὑπῆρχαν δὲ δυὸ ναοὶ του, ὁ τοῦ Ἐπικταίου Ποσειδῶνος» ἀπ' ὅπου πῆρε τὸ ὄνομα «Ποσειδῆιον». τὸ ἀκρωτήριο ποὺ δείχνει πρὸς τὴ Μυκάλη, καὶ ὁ ναὸς ποὺ τὸν λέγανε «Ἐπικταίου» χτισμένος πιθανὸν κοντὰ στὸν πρῶτο. Ὁ Τουρνεφόρτιος στὰ 1702 λέει, ὅτι στὸ λιμάνι τῶν Γαλερῶν, τὸ σημερινὸ Μουλαβραῖμη, κοντὰ στὸ ὅποιο ὑπάρχει τὸ ἀκρωτήριο Ποσειδῆιον, φαίνονταν τὰ λείψανα δυὸ ναῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἦτανε πάνω σὲ ὕψωμα καὶ ὁ ἄλλος σὲ μέρος χαμηλό. Σώζονταν δὲ καὶ πέντε - ἕξι κολῶνες ποὺ εἶχαν πέσει στή γῆ⁴³. Ἀλλὰ στίς μέρες μας δὲν ὑπάρχει τίποτα ἀπὸ αὐτὰ ἐκτὸς ἀπὸ συντρίμματα κεραμιδιῶν καὶ μαρμάρων ποὺ εἶναι σωριασμένα μαζὺ μὲ χῶματα.

Τὸ «Ἐπικταίου», ἦτανε γεμᾶτο ἀπὸ ἐξαισία ἀγάλματα, ἀνάμεσά τους ὅμως ξεχώριζαν πάνω σὲ μιὰ θάση τρία κολοσσιαῖα, ποὺ παρίσταναν τὸ Δία, τὴν Ἀθηνᾶ καὶ τὸν Ἡρακλῆ, ἔργα τοῦ Μύρωνα ἀπὸ τὴν Ἀττική⁴⁴. Οἱ κολοσσοὶ αὐτοὶ μεταφέρθηκαν στή Ρώμη ἀπὸ τὸν Μάρκο Ἀντώνιο· ἀλλ' ὁ Ὀκτάβιος Αὐγουστος ποὺ συμπεριφέρθηκε μ' ἐπιείκεια πρὸς τοὺς Σαμιῶτες, τοὺς ἐπέστρεψε τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὴν Ἀθηνᾶ καὶ κράτησε τὸν Δία· ἀφοῦ δὲ ἔχτισε στὸ

42. Πιττάκη: Ἀρχαιολ. ἐφημερ. 1109.

43. Τουρνεφόρτιος, Ἀφήγησις ἑνὸς ταξιδιοῦ. Τομ. Β' σ. 115.

44. Στράβ. ΙΔ α 14.

Καπιτώλιο ένα μικρό ναό, τὸν τοποθέτησε ἐκεῖ· γι' αὐτὸ δὲ κολοσσὸς ἐκεῖνος μετωνομάστηκε «Καπιτώλιος Ζεὺς»⁴⁵.

Ἐξαιρετικὰ τιμοῦσαν ἐπίσης στή Σάμο καὶ τὸν Δία. Ὁ Μαιάνδριος, ὁ διάδοχος τοῦ Πολυκράτη πρῶτος, ἔχτισε ναὸ στ' ὄνομα τοῦ «Ἐλευθερίου Διός»· ἐπειτα δὲ ὁ Συλοσώντας καὶ ὁ γυιὸς του Αἰάκης, τὸν ἔχτισαν μεγαλοπρεπέστερο⁴⁶. Ὁ ναὸς αὐτὸς βρισκότανε στὸ προάστειο τῆς Ἀστυπαλαίας, ὅπου ἐρήκαμε καὶ τὶς παρακάτω ἐπιγραφές, στίς ὁποῖες ἀναφέρεται ὁ Δίας μὲ τὸ ἐπώνυμο «Πολιέως».

.. Θεοῦ υἱὸν
.. ον σεβαστὸν
Διὸς Πολιέως
καὶ
ιεριον Καίσαρος
τὸν ἄποιον Θεὸν
σεβαστὸν αὐτοκράτορα
Διὸς Πολιέως

....
.. Θεοῦ ἀπογόνου
Θεὸν ἕκαστον Θεοῦ
Θεοῦ σεβαστοῦ αὐτο-
κράτορος Διὸς
Πολιέως

Καὶ ὁ Ἑρμῆς ἀπὸ πολὺ παληὰ λατρεύτηκε στή Σάμο. Ὄταν ὁ Λεωγόρας ἐπέστρεψε στή Σάμο ἀπὸ τὰ Ἄναια καὶ ἔδιωξε τοὺς Ἐφεσίους, καθὼς εἴπαμε στὸ ἴσο κεφάλαιο, ἔχτισε τὸ ναὸ τοῦ «Χαριδίου Ἑρμῆ». Κατὰ τὴν ἐορτὴ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ μπορούσαν οἱ Σαμιῶτες νὰ κλέβουν ἀτιμώρητα καὶ νὰ λωποδυτοῦνε γιὰ τὴν ἀνάμνηση τῆς δεκάχρονης παραμονῆς τους στ' Ἄναια, ὅπου ζήσανε μὲ τὶς κλεψιῆς καὶ τὶς ἀρπαγές⁴⁷. Ἀλλὰ ὑπῆρχε καὶ νόμισμα στή Σάμο μὲ ἀποτυπωμένο τὸν Ἑρμῆ νὰ κλέβη καὶ νὰ κρατᾶ μὲ τὸ δεξιὸν χερὶ τὸ πορτοφόλι καὶ μὲ τ' ἀριστερὸ τὸ κηρύκιον⁴⁸.

Ἡ Ἀθηναῖα λατρευότανε στή Σάμο μὲ τ' ὄνομα τῆς «Ἐργάνης», σὰν ἐπόπτρια τῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν⁴⁹ ἢ τῆς «Ἐργάτιδος» σὰν ἐπιστάτρια σὲ ἔργα, ἐφόσον αὐτὴ εἶχε δώσει στους ἀνθρώπους τὶς τέχνες⁵⁰. Ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή πού ἀνακαλύφτηκε δυτικὰ τοῦ Ἡραίου, παρὰ τὸ μετόχι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου καὶ λέει:

45. Πλίνιος : Ἱστορ. Ἐθνῶν κεφ. 35, σ. 19.

46. Ἡρόδοτ. Γ. 142.

47. Πλούταρχ. Ἑλλην. 55.

48. Mionnet, descrip de med T. 3 p. 279.

49. Σουδάς στή λέξ. «Ἐργάνη». — Φωτ. Λεξ.: στή λέξῃ.

50. Ἡρόδοτος: στή λ. «Ἐργάτις».

Ὅρος τε
μενεος
Ἀθηνᾶς
Αθηνῶν
μεδούσης

ὑποθέτουμε ὅτι ἐδῶ ἦταν ἡ θέση τοῦ τεμένουσ τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ ὁποῖο ἔχτισαν μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὸν Τιμόθεο, οἱ Ἀθηναῖοι κληροῦχοι, ποὺ στάλθηκαν στὴ Σάμο. Παρόμοιο τέμενος ἀναφέρει καὶ μιὰ ἄλλη ἐπιγραφή ποὺ ἐρέθηκε στὴ Χώρα καὶ λέει αὐτά:

Ἡορος
τεμενος
εἰπονυμον
Αθηνθθεν

Ἀλλὰ καὶ ὁ Διόνυσος ἀπὸ τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια λατρεύτηκε στὴ Σάμο· αὐτὸ τὸ συμπεραίνουμε καὶ ἀπὸ ἄλλα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀκρωτήρια τῆς Σάμου καὶ ἓνα θουνό τῆς ὀνομάζονταν Ἀμπελοί· εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ σχέση κείνου τοῦ θεοῦ μὲ τὸ ἀμπέλι. Ἀκόμα καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ κοντινὰ νησάκια λέγονταν Ναρθηκίδα, ἴσως ἀπὸ τὸν νάρθηκο, ἓνα ἀπὸ τὰ ἱερά φυτὰ τοῦ Διονύσου⁵¹. Τὸν τιμοῦσαν δὲ τὸ Διόνυσσο στὴ Σάμο καὶ τὸν ἀποκαλοῦσαν «Ἐ ν ὁ ρ χ η»⁵², εἴτε διότι ἐόρταζαν τὰ μυστήριά του μὲ χορούς, εἴτε διότι τὸν εὐχαριστοῦσε νὰ ζῆ μέσα στ' ἀμπέλια καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό τῆς βελανιδιάς⁵³.

Δυὸ δὲ ἦταν οἱ καθιερωμένοι του ναοί, ὁ τοῦ «Γ ο ρ γ υ ι ἑ ὠ ς» ἢ «Γ ο ρ γ υ ρ ἑ ὠ ς» ἢ «Γ ο ρ γ ὑ ρ ο υ» Διονύσου, ποὺ ὀνομάστηκε ἀπὸ τὸ χωριὸ Γοργύρα, ὅπου εἶχε χτιστεῖ, καὶ ὁ τοῦ «Κ ε χ η ν ὁ τ ο ς» Διονύσου. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἀπὸ αὐτοὺς πιθανὸν νὰ ἦταν χτισμένος στὴ θέση κείνη τοῦ Νέου Καρλοδάσου ὅπου πρὶν ἀπὸ μισὸ αἰῶνα ἀνακαλύφθηκαν ἀπὸ ἐργάτες ποὺ σκάδανε ὑπονόμους, πλάκες καὶ συντρίμματα ἀπὸ μάρμαρα καὶ πολλὰ κολοθωμένα ἀγάλματα. Ὁ δὲ δεῦτερος δὲν γνωρίζουμε ποῦ ἦταν. Τὸν ἔχτισε δὲ ὁ Ἕλλησ ὁ Σάμιος, ποὺ σώθηκε στὴν Ἀφρική ὡς ἐκ θαύματος, ἀπὸ τὰ νύχια φοβεροῦ λιονταριοῦ· γι' αὐτὸ ὑπῆρχε στὴ Σάμο καὶ «ξόανο» λιονταριοῦ καὶ τὸ θεωροῦσαν ἱερὸ τοῦ «Κεχηνότος Διονύσου»⁵⁴. Ἀπερίγραπτη φαειρότητα ἀνάμυκτη μὲ ἀκολασία ἀχαλίνωτη, ἦτανε τὰ κυριώτερα γνωρίσματα τῆς ἐσοτῆς αὐτοῦ τοῦ θεοῦ· ὅσοι παίρνανε μέρος στὸ πανηγύρι φοροῦσαν στεφάνια ἀπὸ κισσὸ ἢ ἀπὸ

51. Μάορι: Ἱστορία τῶν Θρησκευθῶν. Τομ. Α', σελ. 301. (βλ. ἐκδ.).

52. Πούχιος στὴ λέξι. «Ἐνόρχης».

53. Τζέτζ. στὸ Λυκόφρ. σ' 212.

54. Σχολ. Εὐριπ. εἰς Ὀρέστ. σ' 903 — Αἰλικῶν. περὶ ζώων ἰδιότη. Ζ. 18.

κληματοΐδες και τριγυρίζανε στους δρόμους τραγουδώντας άσεμνα τραγούδια, σάμπως με την πολλή άδιαντροπιά και μόνο μ' αυτήν, να έξυμνούτανε καθώς έπρεπε τὸ μεγαλειὸ τοῦ Διονύσου. Ἡ ανάμνηση δὲ ἀπὸ τὰ σακχικὰ αὐτὰ ἔθιμα πὸν σδύνει βέβαια σιγὰ - σιγὰ, διατηρεῖται ἀκόμη στὴ Σάμο τὴ Δευτέρα τῆς Τυρινῆς δομαδας, τὴ «Σ κ υ λ ο δ ε υ τ έ ρ α» καθὼς τὴ λένε οἱ Σαμιῶτες· αὐτὴ τὴ μέρα ἄνδρες «τοῦ συρφετώδους ὄχλου» πλησιάζουν τὸν κάθε περαστικόν, καὶ τοῦ ἀπευθύνουν τὶς αἰσχροτέρες βωμολοχίες ἢ «τὰ ἐξ ἀμάξης» τῶν ἀρχαίων με ἓνα τραγούδι, τοῦ ὁποῖου μόνο τὴν ἀρχὴ μᾶς ἐπιτρέπει ὁ καλὸς τρόπος νὰ γράψουμε· ἔχει δὲ ἔτσι:

*Καλὴ μέρα, καλὴ γειὰ
διάφορο, καλὴ καρδιά·
πίνω γώ, γιατί εἶμαι γὼ
πέντ' ὁ φίλος κι' ἐξ ἐγὼ
Ἐννιά στραμπουλιστὲς
γιὰ νὰ γναίθης τὶς κλωστὲς
κ. τ. λ.*

Ἔτσι ὁ περαστικὸς ὑποχρεώνεται νὰ δώσῃ ἓνα νόμισμα, γιὰ ν' ἀπαλλαχτῆ ἀπὸ τὶς αἰσχρολογίες πὸν τοῦ ἀρμαθιάζει ὁ βωμολόχος πὸν ὀργιάζει. Τέτοιο ἔθιμο σὲ καμμιά ἄλλη ἑλληνικὴ χώρα δὲν ὑπάρχει, καθὼς ἐμεῖς γνωρίζουμε. Ὑπάρχει δὲ πάνω σ' ἓνα τετράγωνο δάθρο στὸ Τηγάνι κι' ἓνα ἀφιερωτικὸ ἐπίγραμμα πὸν λέει:

*Δαλλίω
Διονύσω
Ἄνθἔστιος*

Στὴ Σάμο λάτρευαν ἐπίσης καὶ τὴν Ἄφροδίτη· πῆρε δὲ ἕκταση ἢ λατρεία τῆς ὅταν ἄρχισαν νὰ παραλύνουν τὰ ἦθη. Ἡ Ἄφροδίτη εἶχε δυὸ ναοὺς στὴ Σάμο, τὸ ναὸν τοῦ «Δ ε ξ ι κ ρ έ ο ν τ α», πὸν τὸν ἔχτισε ὁ Σάμιος Δεξικρέοντας, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη στὴ θεὰ γιὰ τὰ μεγάλα κέρδη πὸν ἀποκόμισε σ' ἓνα ταξιῶν⁵⁵, καὶ τὸν «ἐ ν Κ α λ ἄ μ ο ι ς» ἢ «ἐ ν Ἐ λ ε ι», πὸν τὸν ἔχτισαν σ' ἓνα μέρος, μεταξὺ τοῦ Ἡραίου καὶ τῆς πόλης, στὸ σημερινὸ Ποτοκάκι, οἱ Ἀθηναῖες πόρνες πὸν ἀκολουθοῦσαν τὰ στρατεύματα κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, τὸν ξανάχτισε δὲ κατόπιν μεγαλοπρεπέστερο ὁ δῆμος τῶν Σαμίων⁵⁶. Νομίζουμε πὸς εἶναι περιττὸ νὰ ποῦμε, ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἄφροδίτης ἐπικρατοῦσε μεγάλη ἀκολασία.

55. Πλουτάρχ. Ἑλλην. 52 — verg. archacol 57.

56. Ἀλεξίς: στὸν Ἀθήναιο, ΠΓ. 31 — Ἡρόδοτ. Θ. 96.

Ἐξαιρετικὰ τιμοῦσαν καὶ τὴ Δήμητρα στὴ Σάμο, ὅπου τὴν ἀποκαλοῦσαν «Ἐνελοσκίδα»⁵⁷. Ἡ λατρεία τῆς πιθανὸν νὰ μεταφέρθηκε στὴ Σάμο ἀπὸ τοὺς ἀποίκους ποὺ ἤρθανε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

Τέλος, ὑπῆρχε στὴ Σάμο τὸ «Γυμνάσιον» ἀφιερωμένο στὸν Ἑρωτα, πρὸς τιμὴ τοῦ ὁποίου ἐόρταζαν τὰ λεγόμενα «Ἐλευθερία»⁵⁸. Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς ἐορτῆς ἐπικρατοῦσε ἀνάμεσα στοὺς Σαμιῶτες μεγάλη προστυχιὰ καὶ τοὺς ἔπιανε ἐρωτικὴ μανία.

Ἀκόμα, στὴ Σάμο λατρεύανε καὶ τὶς Αἰγυπτιακὲς θεότητες Ἴσιδα καὶ Σεράπιδα· ἴσως δὲ νὰ ὑπῆρχε καὶ βωμὸς αὐτῶν τῶν θεῶν, καθὼς συμπεραίνουμε ἀπὸ τὶς παρακάτω ἐπιγραφές, ποὺ θρέθηκαν κοντὰ στὸ λιμάνι τῆς ἀρχαίας πόλης, ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια ἀρχαίου οἰκοδομήματος.

*Ἀγαθῇ τύχῃ, ἐπὶ δημιουργῶν Μαρσίου καὶ Μνησιμβρότου,
ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ. Φωκύλος εἶπεν. Ὑπέρων ὁ
ἱερεὺς τῆς Ἴσιος ἔθετο τὴν ἱκετηρίαν ἐν τῇ βουλῇ καὶ
ἐγνώσθη ἔννομος εἶναι, ἀξιῶν τῇ Θεῷ καθότι καὶ πρό-
τερον φέρειν, δεδόχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὸν ἱερέα
τῆς Ἴσιος.... τῷ Θεῷ καί....*

Ἡ δευτέρα ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές, γραμμμένη πάνω σὲ τετράγωνη πέτρα, ἔχει ἔτσι:

*Σαράπιδι, Ἴσιδι
Ἐστία Θεο
Χρήστου
Ἐδχῆν*

Καὶ αὐτοὶ μὲν εἶναι οἱ θεοί, τοὺς ὁποίους σεβόντουσαν στὴ Σάμο καὶ πρὸς τιμὴ τῶν ὁποίων ἔχτισαν ναοὺς. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τοὺς ναοὺς εἶχαν ὀργανώσει καὶ γυμναστικούς ἀγῶνες· ὁ Πausανίας πῆρε ἀφορμὴ ἀπὸ αὐτὸ καὶ λέει γιὰ τοὺς Σαμιῶτες ὅτι:

«Τὰ ἐς ἀθλητὰς καὶ ἐπὶ ναυμαχίαις εἰσὶν Ἴώνων ἄριστοι».

Ἀλλὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ παροιμία, «τὸν ἐν Σάμῳ κομήτην», ποὺ εἰπώθηκε γιὰ κάποιον Πυθαγόρα, Σάμιο πυγμαῖο, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ τὸν καταφρονοῦσαν γιὰτὶ καλλωπιζότανε πολὺ, νίκησε τὸν ἀντίπαλό του· ἀπὸ τότε

57. Ἡούχ. στὴ λέξη «ἐνελοσκίς».

58. Εἰρήϊος: στὸν Ἀθήν. ΙΓ' 42.

οί Σαμιῶτες μεταχειρίζονταν αὐτὴ τὴν παροιμία γιὰ κείνους ποὺ ἐβρέθηκαν ἀνέλπιστα μπροστὰ σὲ ἰσχυρότερους ἀνταγωνιστές, καὶ γιὰ κείνους, ποὺ δὲν ἔλεγαν τίποτε τὸ εὐχάριστο⁵⁹. Ἐπὶ ἐπιγραφῆς δὲ ποὺ βρέθηκαν πρὶν ἀπὸ χρόνια παρὰ τὴν Ἀστυπάλαια, πληροφοροῦμαστε τὰ παρακάτω ὀνόματα μερικῶν νικητῶν καὶ τοὺς ἀγῶνες, στοὺς ὁποίους νικοῦσε ὁ καθένας:

Ἄπολλονίδης Διαφανοῦς Θυρεαμαχίᾳ
 Ἄπολλονίδης Διαφανοῦς δολίχῳ.
 Ζώιλος Ζωίλου σταδίῳ
 Ζώιλος Ζωίλου ...
 ... νημον καὶ Κρονίουος καταπάλτη
 Μενεσθεὺς Μενεσθέως ἀκοντίῳ.
 Ἐπίγονος Ἐπιγόνου Τόξῳ
 Μητρόδωρος Ἀπολλοφάνους ὄπλομαχίᾳ
 Μενεκλῆς Φιλοκράτους δολίχῳ.
 Ζώιλος Ζωίλου σταδίῳ.
 Ζώιλος Ζωίλου ἐμβολίμου καταπάλτη
 Βίων Ζωίλου ἀκοντίῳ.
 Ἀπατούριος Μινίουος τόξῳ.
 Νέων Δίωνος ὄπλομαχίᾳ.
 Μενεκλῆς Φιλοκράτους Θυρεαμαχίᾳ
 Ἀρίστημος Ὀνασάνδρου δολίχῳ.
 Ζώιλος Ζωίλου σταδίῳ
 Ζώιλος Ζωίλου ...
 ...οι...
 Μενεκλῆς Φιλοκράτους Θυρεαμαχίᾳ.
 Μενεκλῆς Φιλοκράτους δολίχῳ
 Ζώιλος Ζωίλου ἐμβολίμου τρίτου καταπάλτη
 Δημαίνεπος Δημαινέπου ἀκοντίῳ.
 Ἄπολλονίδης Διαφανοῦς Τόξῳ.
 Ἀλέξανδρος Ἰσέου ὄπλομαχίᾳ.
 Μενεκλῆς Φιλοκράτους Θυρεαμαχίᾳ.
 Περιγένης Περιγένου Ἐφέσιος δολίχῳ.
 Ζώιλος Ζωίλου σταδίῳ.
 Ζώιλος Ζωίλου ἐμβολίμου τετάρτου καταπάλτη.
 Νέων Δίωνος ἀκοντίῳ.
 Ἀλέξανδρος Ἰσέου Τόξῳ.
 Δημαίνετος Δημαινέτου ὄπλομαχίᾳ.
 Μενεκλῆς Φιλοκράτους Θυρεαμαχίᾳ.
 Ἄπολλονίδης Διαφανοῦς δολίχῳ.
 Ζώιλος Ζωίλου σταδίῳ.
 Ζώιλος Ζωίλου ...
 ...στιμος Γοργίου Θυρεαμαχίᾳ.

59. Παροιμ.: ἀπὸ τῆ Βιβλ. τοῦ Βατικανοῦ 87 — Ἀποστ. Παροιμ. Ζ. 312.

ἼΑπολλωνίδης Διαφανοῦς δολίχῳ.
 Ζώϊλος Ζωίλου σταδίῳ.
 Ζώϊλος Ζωίλου Κυανοφίωνος καὶ ἼΑπατουρίωνος καταπάλτη.
 Νέων Δίωνος ἀκοντίῳ.
 Βίων Ζωίλου Τόξῳ.
 Δοσίθεος Δοσιθέου ἸΑλεξανδρεὺς ὄπλομαχίᾳ.
 Μενεκλῆς Φιλοκράτους Θυρεαμαχίᾳ.
 Διογένης ἸΑρχίνου δολίχῳ.
 Ζώϊλος Ζωίλου σταδίῳ.
 Ζώϊλος Ζωίλου Ποσειδεῶνος καταπάλτη.
 Δημαινέτος Δημαινέτου ἀκοντίῳ.
 ἸΑηρακλείδης ἸΑηρακλείδου ...
 ...ίμος Γοργίον ὄπλομαχίᾳ.
 Μενεκλῆς Φιλοκράτους Θυρεομαχίᾳ.
 ἸΑπολλωνίδης Διαφανοῦς δολίχῳ.
 Ζώϊλος Ζωίλου σταδίῳ.
 Ζώϊλος Ζωίλου ...

Πατ... ἀγωνοθετεῖ ἀρχεῖω... σαρ
 ἀνδρῶν ἀγλῆταῖς ἸΑλέξανδρος
 ... Του Καλλιστρατος Μελανος
 ἸΑλέξανδρος ἀνδρῶν ἀγλῆταῖς
 ἸΑνδρονίκου... ἸΑκέστας Καλλίδρομο...
 ...στας Τραγωδῶν καὶ κωμωδῶν
 ...αιος ...οισοι... Σωσίβιος Φιλοξένου ἐνίκα
 ...ερίαιος κωμωδῶν Σωσίβιος

παίδων ἀγλῆταῖς ἀνδρῶν ἀγλῆταῖς
 ἸΑρτεμίωνος ἐνίκα ἸΑεπαινετὸς τραγωδῶν.

Σταδίῳ Δημήτριος Δημοκράτους·
 Διαύλῳ ἸΑροητος Μιννίωνος·
 Ἐδεξία ἸΑπολλώνιος Ποσειδίππου·
 Ἐδταξία Καλλίδρομος ἸΑεξακέστα.
 Φιλοπονία Σώπατρος ἸΑεξακέστα.
 Λιθοβόλῳ Μέντωρ Ζωίλου
 Παλλήκων.
 Καταπάλτη ἸΑστερίσκος ἸΑστερίσκου.
 ἸΑκοντίῳ ἸΑσκληπιάδης Δημοκράτους.
 Τόξῳ ἸΑσκληπιάδης Δημοκράτους.
 ἸΑόπλομαχίᾳ Σωστρατος Σωστράτου·
 Θυρεαμαχίᾳ ἸΑππολλῶς ἸΑπολλωνίου.
 Δολίχῳ ἸΑσκληπιάδης Δημοκράτους.
 Σταδίῳ Σώστρατος Σωστράτου.
 Διαύλῳ Πορθεσίλαος Κλεογένους.
 Ἐδεξία ἸΑηγμονεὺς Πορθεσιλάου.

*Εὐταξία Ἀσκληπιύδης Δημοκράτους.
Φιλοπονία Ἀπολλῶς Ἀπολλωνίου
Λιθοβόλω Θεόκριτος Θεοκρίτου.*

Ἦς μιλήσουμε τώρα καὶ γιὰ τὴ διάλεκτο τῶν ἀρχαίων Σαμίων. Καθὼς εἶναι γνωστό, κάθε ἑλληνικὴ χώρα εἶχε ἀρκετοὺς γλωσσικοὺς ἰδιωματισμούς, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπιμξία τῆς μὲ ἄλλους λαοὺς. Ἡ Ἰωνικὴ διάλεκτος διαιρούτανε σὲ τέσσερα κλωνάρια· ἀπὸ αὐτά, τὸ πρῶτο τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Μιλήσιοι, οἱ Μυούντιοι καὶ οἱ Πριηνεῖς· τὸ δεύτερο, οἱ κάτοικοι τῆς Ἐφέσου, τοῦ Κροσφῶνα, τῆς Λεβέδου, Τέω, Κλαζομενῶν καὶ Φωκαίας· τὸ τρίτο τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴ Χίο καὶ στὶς Ἐρυθραῖς καὶ τὸ τέταρτο στὴ Σάμο, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, «ἀ π' ἐ α υ τ ῶ ν μ ο ὕ ν ο ι δ ι ε λ ἐ γ ο ν τ ο»⁶⁰. Μποροῦμε δὲ σωστὰ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ διάλεκτος τῶν Σαμίων, ἐνῶ διατηροῦσε στὴ βάση τῆς τὸ ἀρμονικὸ τῆς Ἰωνικῆς, ἀνακάτωνα σποραδικὰ μ' αὐτό, τὸ ἔντονο τῆς Αἰολικῆς καὶ τῆς Δωρικῆς, καὶ τὸ τραχὺ τῆς Καρικῆς. Ἦτανε ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τοὺς πολυποίκιλους ἰδιωματισμούς, ποὺ εἶχαν οἱ ἄλλες διάλεκτοι τῆς Ἑλλάδας. Ὅταν διαθάζουμε τ' ἀρχαῖα «γλωσσάρια» (μικρὰ λεξικά) συναντᾶμε πολλὰς λέξεις, ποὺ ἀποδίδονται σὲ ἄλλους λαοὺς, στὴ διάλεκτο ὁμῶς τῶν Σαμίων κάτι τέτοιο δὲν συμβαίνει. Μονάχα ὁ Σουῖδας λέει, ὅτι οἱ Σαμιῶτες λέγανε νύμφες τὰ φτερωτὰ σκουλήκια⁶¹, ἐπίσης μετατρέπανε τὸ *ι σέ ε* καὶ τὸ *ο σέ ου* καὶ προφέρανε Δεόνυσος ἀντὶ Διόνυσος ἢ Θεύδετος ἀντὶ Θεόδοτος⁶². Εἶχανε δὲ καὶ δικούς τους μῆνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἓνας, ὁ «Π ε λ υ σ ι ῶ ν», ἔγινε γνωστὸς ἀπὸ ἐπιγράμματα τὰ ὁποῖα ἀνακαλύψαμε ἑμεῖς.

Τὰ διάφορα γεγονότα τὰ ὁποῖα συνέβησαν στὴ Σάμο ἀπὸ τὰ πιὸ ἀρχαῖα χρόνια, ἐπέφεραν πολλὰς μεταβολὰς στὸ πολίτευμά τῆς. Κατ' ἀρχὰς ἐπεκράτησε ἐδῶ ἡ μοναρχία, κατόπιν ἡ ὀλιγαρχία, δηλαδὴ ἡ ἐξουσία τῶν Γεωμόρων, καὶ τελικὰ ἡ δημοκρατία. Λέγονταν δὲ γεωμόροι, οἱ εὐποροὶ καὶ οἱ ἰσχυροὶ τοῦ νησιοῦ, οἱ ὁποῖοι συνέρχονταν στὴ Γερουσία ἢ στὸ Βουλευτήριον καὶ συσκέφτονταν γιὰ τὰ κοινά. Στὴν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας, τὰ δημόσια πράγματα τὰ συζητοῦσαν στὴν Ἐκκλησία ἢ στὸ λεγόμενον «Π υ θ α γ ὁ ρ ο υ Ἡ μ ι κ ὺ κ λ ι ο»⁶³, οἱ ἐκλεγόμενοι δέ, ἀπὸ τὸ λαό, ἄρχοντες λέγονταν «Π ρ υ τ ἄ ν ε ι ς» καὶ «Ἐ φ ε δ ἔ τ α ι» ἢ «Ἐ φ ἔ τ α ι»⁶⁴.

Ἐπὸ τίς συνεχεῖς μεταβολὰς στὸ πολίτευμα τῆς Σάμου, βγήκε ἡ παροιμία

60. Ἡρόδοτ. Α. 142.

61. Σουῖδας: στὴ λέξη «Νύμφη».

62. Ἐτυμολ. Μέγα: λέξη «Διόνυσος».

63. Πορφυρ.: «Βίος Πυθαγόρα» 20.

64. Ἡσύχ.: στὴ λέξη «Ἐφεδέται».

«Ἐξεστὶ τοῖς Σαμίοις σαλατίζειν»· αὐτὴ ἢ παροιμία ἔδειχνε τὸ φιλοτάραχο χαρακτῆρα τους, ὃ ὁποῖος ἐν μέρει συνετέλεσε στὴ βαθμιαία ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τοῦ νησιοῦ. Τὸ ζωηρὸ πνεῦμα τῶν Σαμίων ἦταν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὸ φόβητρο τῶν τυράννων, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως παράλυε τὶς δυνάμεις τοῦ νησιοῦ, γιατί μὲ τὶς συνεχεῖς μεταβολές διαγείρονταν τὰ μεταξὺ τῶν πολιτῶν πάθη καὶ γινόντανε μεγάλες καταστροφές. Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ ἰδίως πόλεμο, ὅταν ἡ πολιτικὴ διαίρεση τῆς Σάμου ἔφτασε στὸ ἀνώτερο σημεῖο, βλέπουμε κατὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν ἀριστοκρατῶν νὰ φυγαδεύωνται οἱ δημοκρατικοί, κατὰ τὸ θρίαμβο δὲ τῶν δημοκρατικῶν νὰ καταδιώκονται καὶ νὰ φονεύωνται οἱ ἀριστοκράτες· θλιβερὸ δὲ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀναμεταξύ τους ἐχθροπάθειας ὑπῆρξε ἡ ὑποδούλωση τοῦ νησιοῦ καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς παλαιᾶς δυνάμεις του.

Ἡ Σάμος διαιροῦντανε σὲ τρεῖς φυλές: τὴ «Χησία», τὴν Ἴαστυπαλαία» καὶ τὴν «Ἀλισχριωνία». Οἱ φυλές ὑποδιαιροῦντανε σὲ φρατρίες, κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶχε τὸ φράτορά της κι' ἐκτελοῦσε ἰδιαιτέρως τὰ θρησκευτικὰ της καθήκοντα. Φρατρία ἦτανε τὸ ἓνα τρίτο τῆς φυλῆς, φράτορες λέγονταν οἱ ἄρχοντες τῆς φρατρίας, πού ἐπιστατοῦσαν στὶς ὑποθέσεις της⁶⁵. Πρῶτη φυλὴ πού κατοίκησε τὴ Σάμο ἦτανε οἱ «Χησιέοι» κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ σχολιαστῆ τοῦ Νικάνδρου, πού λέει «Χησιεῖς πρῶτον ὄκησαν ἐν Σάμῳ, εἶτα δὲ Ἴαστυπαλαιεῖς»⁶⁶. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένες εἰδήσεις γιὰ τὸ μέρος τοῦ νησιοῦ στὸ ὁποῖο κατοικοῦσε ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς φυλές, δὲν γνωρίζουμε μὲ ἀκρίβεια γι' αὐτὸ ἀλλὰ λέμε ὑποθετικὰ ὅτι, οἱ μὲν Ἴαστυπαλαιῶτες κατοικοῦσαν τὴν ἔκταση πού εἶναι ἀπὸ κεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαία πόλη μέχρι τὴ θάλασσα καὶ τὸ λιμάνι, οἱ δὲ Χησιέοι στὴν ἀρχαία πόλη, στὴν πεδιάδα καὶ σ' ὅλη τὴν περιφέρεια τοῦ Μεσόκαμπου, ὅση σήμερα ἀνήκει στὴν κομόπολη τῶν Μυτιληνῶν καὶ οἱ Ἀλισχριωνεῖς σ' ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Καρλοδασίων. Αὐτὸ δὲ τὸ συμπεραίνουμε καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι σ' ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη θρίσκονται πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ γῆ σ' αὐτὰ τὰ μέρη εἶναι εὐφορὸς καὶ παχυστά.

65. Ἄρποκράτ. Ζ. 88.

66. Σχολιαστ. Νικάνδρ. εἰς Ἄλεξιφ. στιχ. 150.

Ἐμπόριο, Θαλασσοπλοῖα καὶ ἀποικίες τῶν Σαμιῶν.

Τὰ πλούσια προϊόντα τῆς Σάμου, τὸ ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων τῆς καί, μαζὺ μ' αὐτά, τὰ πειρατικὰ ἔθιμα τῶν Καρῶν, συντελέσανε ὥστε οἱ Σαμιῶτες νὰ συγκαταριθμηθοῦν στοὺς πρώτους θαλασσοπόρους καὶ ἐμπόρους τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ Αἴγυπτος, αὐτὸ τὸ δῶρο τοῦ Νείλου καὶ γῆ τῶν θαυμάτων, ἦταν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἡ ἐμπορικώτερη χώρα, ποὺ μαζὺ τῆς συναλλάσσονταν οἱ Ἕλληνες. Ἀνάμεσα στὶς πόλεις τῆς ξεχώριζε ἡ Ναύκρατις, ποὺ γιὰ διάφορους λόγους εἶχε καταστῆ γιὰ τοὺς Ἕλληνες κέντρο ἐμπορικόν.

Ἀφοῦ ξειπέρδεψαν οἱ Αἰγύπτιοι μὲ τὴν τυραννίαν τοῦ ἱερέα τοῦ Ἡφαιστου, ποὺ ἐξουσίαζε παλιότερα ὅλη τὴ γῆ τους, χώρισαν τὴ χώρα τους σὲ δώδεκα μερίδια, τὸ καθένα μὲ δικό του βασιλιά. Αὐτοὶ οἱ δώδεκα βασιλιάδες ἦσαν ἰσότημοι καὶ ἐπὶ ἓνα διάστημα δίκαιοι μεταξὺ τους. Δὲν πέρασε ὅμως πολὺς καιρὸς καὶ ὁ Ψαμμήτιχος, ποὺ βασίλευε δυτικὰ τοῦ Δέλτα καὶ διακρίνονταν γιὰ τὴ φιλαρχία του, ἔβαλε σὰ σκοπὸ του, κατανικιώντας τοὺς ἄλλους βασιλιάδες, νὰ γίνῃ αὐτὸς μοναδικὸς καὶ ἀπόλυτος μονάρχης. Παίρνοντας λοιπὸν σὰν συμμάχους τοὺς πολυάριθμους Ἴωνες, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς βέβαια καὶ Σαμιῶτες καὶ Κάρεις, ποὺ φτάνανε ὡς τὴν Αἴγυπτον γιὰ πειρατεία, κατάφερε μὲ τὴ δύναμιν τῶν ὀπλῶν νὰ ἐξουδετερώσῃ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ πάρῃ στὰ χέρια του ὅλη τὴν ἐξουσία. Στοὺς Ἴωνες καὶ στοὺς Κάρεις, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴ βοήθειαν ποὺ τοῦ πρόσφεραν, χάρισε ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ μεγάλες ἐκτάσεις κατὰ μῆκος τῶν ὄχθων τοῦ Νείλου. Ἔτσι ἄρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ δημιουργοῦν τὶς πρώτες σχέσεις τους μὲ τὴν Αἴγυπτον.

Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ βοήθησε πολὺ τοὺς Ἕλληνες ἐμπόρους ἦταν ὁ Ἄμασις, ποὺ διαδέχτηκε τὸν Ἀπρίην. Αὐτὸς τοὺς παραχώρησε γιὰ κατοικίαν τὴ Ναύκρατι, ἐμπορικὸ κέντρο ἀπ' τὰ πιὸ σημαντικὰ, καὶ ἀκόμα σ' αὐτοὺς ποὺ ἤθελαν νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ τοὺς ἔδωσε τόπους κατάλληλους γιὰ νὰ χτίσουν βωμοὺς καὶ ναοὺς στοὺς πάτριους θεοὺς τους. Ὅσοι κατάγονταν ἀπ' τὴ Χίο, τὴν Τέω, τὴ Φώκαιαν, τὶς Κλαζομενές, τὴ Ρόδο, τὴν Κνίδον καὶ τὴν Ἀλικαρνασσὸν ἱδρυσαν κοινὸ ἱερόν, ποὺ ὀνομάστηκε Ἑλλήνιον. Οἱ Σαμιῶτες, πιὸ πλούσιοι καὶ δυνατοὶ ἀπ' τοὺς ἄλλους, χτίσανε ἰδιαίτερον ναόν, ἀφιερωμένον στὴν Ἥραν. Καὶ στὴν περιοχὴν τους δώσανε τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος τους. «Σάμος νῆσος ἐν τῷ Νείλῳ», κα-

θώς μᾶς λέει ὁ Ἑκαταῖος¹. Σημάδι φανερό γιὰ τὴν ἐμπορικὴ ἀκμὴ τῶν Σαμιῶν.

Τὸ ἐμπόριο ἀνάμεσα στὴ Σάμο, τὴν Αἴγυπτο, τὴν Ἀφρική καὶ τὴν Κύπρο εἶχε σὰν ἀντικείμενο τὴν πώληση λαδιοῦ, παγωνιῶν, κρασιοῦ, δημητριακῶν, μαλλιῶν καὶ πήλινων σκευῶν. Τὰ κέρδη ἦσαν τεράστια, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε ὁ πλοῦτος ποῦ συγκεντρώθηκε στὴ Σάμο καὶ ἡ εὐχέρεια μὲ τὴν ὁποία κάθε φορὰ ξεπερνοῦνταν οἱ δυσκολίες καὶ ξαναστέκονταν στὰ πόδια του τὸ νησί. Οἱ Σαμιῶτες ἐπίσης μεταχειρίζονταν δικό τους πῆχυ, ἰσόμακρο μὲ τὸν αἰγυπτιακό².

Ἡ ἐξαιρετικὴ ἐπίδοση τῶν Σαμιωτῶν στὴ ναυτιλία βοήθησε πολὺ στὸ νὰ ἀναπτυχτῆ τὸ ἐμπόριό τους. Κατὰ τὴν 18ῃ Ὀλυμπιάδα, τριακόσια χρόνια δηλαδὴ πρὶν ἀπ' τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, ὁ Ἀμεινοκλῆς ὁ Κορίνθιος ναυπήγησε γιὰ λογαριασμὸ τους 4 τριήρεις, γεγονός ποῦ μᾶς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ χαρακτηρίσουμε τοὺς Σαμιῶτες σὰν τοὺς πρώτους θαλασσοπόρους τῆς Ἑλλάδας³. Αὐτὸ τὸ παραδέχεται καὶ ὁ Πausanias, γράφοντας ὅτι οἱ Σάμιοι εἶναι ἀπ' ὄλους τοὺς Ἴωνες οἱ πιὸ ἔμπειροι στὶς ναυμαχίες⁴. Καὶ σ' αὐτὸ πρέπει νὰ ὀφείλονται οἱ πολλὲς ἀνακαλύψεις τους γύρω στὰ ναυτικά. Ἐπὶ Πολυκράτη κατασκευάστηκαν ἀπ' αὐτοὺς πλοῖα, ποῦ πῆραν τὸ ὄνομα «Σάμιανα» ἢ «Σάμιανα ἡεῖς» καὶ ποῦ εἶχαν ὀλότελα ἰδιότυπη κατασκευὴ, ἦταν δηλαδὴ, καθὼς μᾶς μαρτυρεῖ ὁ Δίδυμος, «εὐρύτεραι μὲν τὰς γαστέρας, τοῖς δὲ ἐμβόλοισι σεσήμανται ὡς ὁμοίως κατασκευάσθαι, οἷον ἰχθυόπρωρους εἶναι»⁵, γι' αὐτὸ καὶ λέγονταν ἀποφθεγματικὰ «σοὸς τόπος»⁶. Κατὰ τὸν Πλούταρχο τὰ Σαμιώτικα πλοῖα «ἦσαν ὑπὸ πρῶροι μὲν τὸ σίσωμα, κοιλότεραι δὲ καὶ γαστροειδεῖς, ὥστε καὶ ποντοπορεῖν καὶ ταχυναυτεῖν»⁷. Κατὰ τὸν Σουῖδα καὶ ἄλλους ἦσαν δίκροτα πλοῖα, γοργοτάξιδα, μὲ τὴν πλώρη τους ὅμοια μὲ κεφάλι γουρουνιοῦ⁸. Ἐξὸν ἀπ' αὐτὰ πρῶτοι οἱ Σαμιῶτες ἀνακαλύψανε τὰ κατάλληλα γιὰ τὴ μεταφορὰ ἀλόγων πλοῖα⁹. Ἔτσι λοιπὸν τοὺς βλέπουμε νὰ ταξιδεύουν σὲ τόπους ποῦ κανένας ἄλλος ὡς τότε δὲν εἶχε ἐμφανιστῆ καὶ νὰ ἀποκομίζουσι ἀπ' αὐτὰ τὰ ταξίδια τους σημαντι-

1. Ἑκαταῖος παρὰ Στεφ. Βυζ. στὴ λ. Σάμος — Ἡρόδ. Β. 178.

2. Ἡρόδοτος. Β. 168.

3. Θουκυδ. II. 13. — Διόδωρ. Ἀλικαρν. περὶ Θουκυδ. χαρακτ. 19.

4. Πausan. ΣΤ' 2.

5. Ἡσύχ. στὴ λ. Σαμιακὸς τρόπος.

6. Εὐστάθ. εἰς Ὀδύσ. Ν. 408.

7. Πλούταρχος ἐν β. Περικλέους 26.

8. Σουῖδ. στὴ λ. Σαμιῶν ὁ δῆμος — Ἡσύχ. στὴ λ. Σάμιανα.—Φωτ. Λεξ. στὴ λ.

9. Πλίν. Ἱστορ. Ἑθν. κεφ. 8, σελ. 24

κώτατα κέρδη. Οί θαλασσοπορίες αυτές, πού οὔτε κἀν ὑπολογίζονται σήμερα, ἦσαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ μέγιστα κατορθώματα. Οὔτε πρέπει νὰ ξεχνᾶμε, ὅτι πολὺ ἀργότερα ὁ ναύαρχος τῶν Ἑλλήνων Λεωτειχίδης δὲν ἀποφάσιζε νὰ ὀδηγήσῃ τὸ στόλο του στὴ Σάμο, γιατί φαντάζονταν ὅτι ἦταν τόσο μακριὰ ἀπ' τὴ Σπάρτη, ὅσο καὶ οἱ Ἡράκλειες στῆλες¹⁰.

Δὲν ὑπάρχει τρανώτερη ἀπόδειξη, γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸ δαιμόνιο τῶν Σαμιωτῶν, ἀπὸ τὶς ἀποικίες πού ἱδρυσαν. Ἐλάχιστες ἑλληνικὲς χῶρες μπόρεσαν νὰ δημιουργήσουν τόσες ἀποικίες, ὅσες ἡ Σάμος. Καὶ μὴν πού τὸ εὐχάριστο κλίμα τοῦ νησιοῦ, ἡ εὐφορὴ γῆ καὶ ὁ ζηλευτὸς βίος δὲν συντελοῦσαν φυσικὰ στὸν ἐκπατρισμὸ τῶν κατοίκων, ὡστόσο ἡ ἐνεργητικότητά καὶ τὸ ἀνυπόταχτο τοῦ χαρακτῆρα τους ἀνάγκασε πολλοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ θέληγτρα τῆς πατρίδας καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ χῶρες μακρινές. Γι' αὐτὲς τὶς ἀποικίες θὰ μιλήσουμε τώρα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν πιὸ παλιά, τὴ Σαμοθράκη.

Πρῶτος οἰκιστὴς τῆς Σ α μ ο θ ρ ά κ η ς ὑπῆρξε κατὰ τὸ 1547 π.Χ. ὁ Δάρδανος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, γι' αὐτὸ καὶ τὸ νησι ὀνομάζονταν στίς ἀρχὲς Δαρδανία¹¹. Ὑστερα ἀπὸ 18 ὅμως χρόνια, πού ὁ κατακλυσμὸς τὴν ἔπνιξε κι' ὁ Δάρδανος ἔφυγε γιὰ νὰ ἐγκατασταθῇ στὴν Τροία, τὸ νησι τὸ κατοίκησαν Θράκες καὶ τὸ ὀνόμασαν οἱ ἴδιοι Θρακία¹². Τέλος, στὰ 1100, πού οἱ Θράκες εἶχαν ἐκλείψει, τὸ καταλάβανε ἄποικοι Σαμιῶτες, πού, καθὼς λένε μερικοί, τοὺς ἔδιωξε ἀπ' τὴ Σάμο ὁ Ἄνδροκλος, βασιλιάς τῆς Ἐφέσου¹³, ἐνῶ ἄλλοι πάλι λένε, πὼς πῆρανε χρησιμὸ ἀπ' τὸν Ἀπόλλωνα, 200 χρόνια μετὰ τὰ Τρωικά, νὰ μεταικήσουν στὴ Θράκη τῆς Τροίας¹⁴. Ἔτσι ἀπ' τοὺς Σαμιῶτες ἐποικιστὲς τὸ νησι μετονομάστηκε Σαμοθράκη¹⁵. Ὁ Στράβωνας, μὴ πιστεύοντας σ' αὐτὰ, γράφει: «Οἱ φάσαντες ἀποίκους ἐλθεῖν ἐκ Σάμου καὶ ὀνομάσαι Σάμον τὴν Σαμοθράκην ἐπλάσαντο τοῦτο χάριν δόξης»¹⁶. Ὅμως, ἐξὸν ἀπὸ πολλοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς¹⁷, πού συμφωνοῦν μ' αὐτὰ πού εἴπαμε γιὰ Σαμιῶτες ἐποικιστὲς, τὴ γνώμη μας αὐτὴ τὴν ἐπιβεβαιώνει κι' ὁ Ἀντιφῶν στὸ λόγο του γιὰ τὴ Σαμοθράκη, δηλώνοντας καθαρά: «Καὶ γὰρ οἱ τὴν ἀρχὴν

10. Ἡρόδ. Η. 131.

11. Πausan. Ζ. 4.

12. Ἡρακλείδ. περὶ πολιτ. 21 — Διόδωρ. Σικελ. Γ. 5 — Πausan. Η. 4 — Σουῖδ. στὴ λ. Σαμοθράκη.

13. Ἡρακλείδ. πολιτ. 21 — Διόδ. Σικελ. Ε. 47 — Πausan. Η. 4.

14. Ἀπολλώνιος παρὰ σχολ. Ὀμήρ. εἰς Ἰλιάδα Ν. 12.

15. Στέφ. Βυζαντ. στὴ λ. Σαμοθράκη.

16. Στράβ. Ι. Β. 17.

17. Ἡρακλείδ. πολιτ. 21 — Διόδωρ. Σικελ. Γ. 5. — Πausan. Η. 4. — Σουῖδ. στὴ λ. Σαμοθράκη.

οἰκήσαντες τὴν νῆσον ἦσαν Σάμιοι, ἐξ ὧν ἡμεῖς ἐγενόμεθα. Κατωκίσθησαν δὲ ἀνάγκη, οὐκ ἐπιθυμία τῆς νήσου· ἐξέπεσαν γὰρ ὑπὸ τυράννων ἐκ Σάμου καὶ τύχῃ ἐχρήσαντο ταύτη καὶ λείαν λαβόντες ἀπὸ τῆς Θράκης, ἀφικνοῦνται εἰς τὴν νῆσον». Ἐπίσης ὁ Σκυῖνος ἀπὸ τῆ Χίο γράφει:

*Πέραν Σαμοθράκη δ' ἔστι νῆσος Τρωική,
Ἐχουσα τὴν οἴκησιν ἀναμειγμένην.
πρότερον γὰρ εἶναί φησιν ἐν ταύτῃ τινὲς
Τοὺς Τρωῶας, Ἡλέκτρος τεκούσης Δάρδανον,
Τῆς λεγομένης Ἄτλαντος, Ἰασίωνα τε,
ὧν τὸν μὲν Ἰασίωνα δυσσέβημά τι
πράξει περὶ Δήμητρος λέγουσ' ἄγαλμα, καὶ
πληγῇ κεραυνωθέντα δαιμονία κτενεῖν,
τὸν Δάρδανον δὲ λιπόντα τοὺς τόπους προτοῦ
πρὸς τὴν ὑπώρειάν γε τῆς Ἰδῆς κτίσαι
πόλιν ἀφ' ἑαυτοῦ Δαρδανίαν καλουμένην.
τοὺς δὲ Σαμοθραῖκας Τρωῶας ὄντας τῷ γένει,
ἀπὸ τοῦ τόπου δὲ Τρωῶας ἐπικαλουμένους,
δι' εὐσέβειαν ἐγκαταμεῖναι τῷ τόπῳ
ἐν σιτοδείᾳ τῶν Σαμίων δὲ αὐτοῖς ποτε
ἐπαρκεσάντων τηρικοῦτ' ἐκ τῆς Σάμου
ἐπιδεξάμενοί τινας συνοίκους ἔσχησαν¹⁸*

Ἄλλες αὐτὲς οἱ μαρτυρίες εἶναι νομίζουμε ἀρκετὲς γιὰ νὰ πείσουν αὐτοὺς πού, ἔχοντας ὑπόψη τους τὴ μοναδική (ἀντίθετη) γνώμη τοῦ Στράβωνα, ἀμφιβάλλουν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Σαμιώτικης αὐτῆς ἀποικίας. Ἐξάλλου καὶ τὰ ἐπὶ Τραϊανοῦ νομίσματα τῆς Σαμοθράκης, πού πάνω τους εἶναι γραμμένες οἱ λέξεις: ΣΑΜΙΩΝ ΕΝ ΘΡΑΚΗ, μᾶς πείθουν ὅτι τὸ νησί κατοικήθηκε ἀπὸ Σαμιῶτες. Ἡ Σαμοθράκη ἦταν τὰ παλιὰ χρόνια περίφημη γιὰ τὰ μυστήρια τῶν Καβείρων πού κρυφὰ τὴ νύχτα τελοῦνταν στὸ ἐκεῖ ἄντρο τοῦ Ζήρυνθος. Κι' οἱ κάτοικοί της φημίζονταν σὰν ἔξοχοι ἀκοντιστές.

Ἄλλη Σαμιώτικη ἀποικία ἦσαν τὰ «Ἄ ν α ι α» ὅπου κατέφυγαν μαζὺ μὲ τὸν ἔκπτωτο βασιλιά τους Λεωγόρα οἱ Σαμιῶτες, διωγμένοι κι' αὐτοὶ τὸ ἴδιο ἀπὸ τὸν Ἄνδροκλο. Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι τὰ Ἄναια δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν Σαμιώτικη ἀποικία. Ἐνάντια ὅμως σ' αὐτὸ τὸν ἰσχυρισμὸ ἐμεῖς ἀντι-

18. Σκύμν. Περιηγ. στιχ. 678—695.

τάσσουμε τις μαρτυρίες του Θουκυδίδη¹⁹, του Πausανία²⁰ και του Σκύλακα, που ρητά μᾶς δηλώνει, ὅτι τὰ Ἄ ν α ι α ἦ ν τ ὠ ν Σ α μ ί ω ν²¹. Μὰ κι' ἂν ἀκόμα ἀμφισβητήσουμε τὴν ἐγκυρότητα τῆς μαρτυρίας ἀνθρώπων τόσο διάσημων, ἢ ἐπὶ δέκα καὶ μόνο χρόνια παραμονή τῶν Σαμιωτῶν στὰ Ἄναια, μαζὺ μὲ τὸ Λεωγόρα, καὶ ἢ ἀδιάκοπη μετάβαση σ' αὐτὰ τῶν Σαμιωτῶν φυγάδων, μᾶς δίνουν τὸ δικαίωμα νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὰ Ἄναια ἀνάμεσα στὶς ἄλλες ἀποικίες τῆς Σάμου.

Δημιούργημα τῶν Σαμίων ἦταν ἐπίσης καὶ ἡ Πέρινθος, πού κατοικήθηκε ἀπ' αὐτοὺς τὸν πρῶτο χρόνο τῆς 45ης Ὀλυμπιάδος, δηλ. στὰ 600 π.Χ.²², ἂν καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος λέει ὅτι τὴν ἔχτισε ὁ Πέρινθος ἀπ' τὴν Ἐπίδαυρο, πού συνεκστράτευσε μὲ τὸν Ὀρέστη²³. Αὐτὸ κατὰ τὴ γνώμη μας μοιάζει μᾶλλον μὲ παραμῦθι. Ἡ ἀλήθεια πιστεύουμε ὅρισκεται στὸν Πλούταρχο, πού θεωρεῖ τοὺς Πέρινθιους ἀποίκους τῶν Σαμίων²⁴ καὶ στὸν Σκύμνο, πού ἐπιδεδαιώνει τὴ μαρτυρία λέγοντας:

*Μετὰ δὲ τὴν χειρόνησον ἐν Προποντίδι
Θράκη πάροικος καὶ Σαμίων ἀποικία
Πέρινθός ἐστι²⁵*

Κι' ἀπ' τὰ νομίσματά τους προκύπτει ὅτι οἱ Πέρινθιοι ἦσαν Ἴωνες. Ἄλλὰ τὸ γεγονός ὅτι πάνω σ' αὐτὰ ἦταν ἀποτυπωμένο τὸ κεφάλι τῆς Ἥρας, προστάτιδας θεᾶς τῆς Σάμου, ἐνισχύει ἀκόμα περισσότερο τὴ μαρτυρία τοῦ Πλούταρχου καὶ τοῦ Σκύμνου.

Ἡ Πέρινθος στὰ κατοπινὰ χρόνια μετωνομάστηκε Ἡράκλεια. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ νομίσματά τους οἱ Πέρινθιοι ἀποτύπωναν ἀργότερα τὴν προτομὴ τοῦ Ἡρακλῆ μαζὺ μὲ τις λέξεις ΤΟΝ ΚΤΙΣΤΗΝ. Ἀπ' αὐτὸ παίρνοντας ἀφορμὴ καὶ ὁ Ἀμμιανὸς ὁ Μαρκελλῖνος δγάζει τὸ ὀλότελα λαθεμένο συμπέρασμα, ὅτι τὴν Πέρινθο τὴν ἔχτισε ὁ Ἡρακλῆς²⁶. Ἡ πόλη τούτη ἀπόχτησε τεράστια δύναμη καὶ πλοῦτο τόσο κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ περίοδο, ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Σύμφωνα μὲ τὸν ἱστοριογράφο Μαλακό, ἀπὸ Σαμιῶτες κατοικήθηκε ἐ-

19. Θουκυδ. Γ. 3.

20. Πausαν. Η. 4.

21. Σκύλακ. περίπλ. Λυδία.

22. Στράβ. Ζ. β 55 — Εὐσέβ. χρον. Β. 11—124 — Συγγέλ. χρονολ. 238.

23. Στέφ. Βυζάν. στή λ. Πέρινθος.

24. Πλούταρχ. Ἑλλην. 11, 25.

25. Σκύμν. περιηγ. στίχ. 712.

26. Amm. Mare XXII 8.

πίσης και ἡ Ἔφεσος. Ἐξιστορώντας μας γιὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν χίλιων δούλων στὴ Σάμο, γιὰ τὴν ὁποία κάναμε λόγο στὸ 7ο κεφάλαιο, καὶ τὴν ἀποχώρησή τους στὴν Ἔφεσο ὕστερα ἀπὸ σχετικές σπονδές, λέει, ὅτι οἱ φυγάδες αὐτοὶ δούλοι καταλάθανε τὴν πόλη κι' ἔτσι προκύψανε ἀπ' αὐτοὺς οἱ Ἐφέσιοι²⁷. Καὶ μόλο πὺ φαίνεται ἀπίθανο γὰ προκύψανε οἱ Ἐφέσιοι ἀπ' τοὺς δούλους τῶν Σαμιωτῶν, ὡστόσο οἱ κατακτήσεις πὺ εἶχαν οἱ Σαμιῶτες σὲ μεγάλο τμήμα τῆς Ἐφέσιας ἀκτῆς, ἀπὸ Μυκάλῃ μέχρι Ἔφεσο, μαζὺ μὲ τὴ Νεάπολη, πὺ ἀρχικὰ ἀνῆκε στοὺς Ἐφέσιους, ὕστερα ὅμως ἀνταλλάχτηκε μὲ τὸ Μαραθονῆσι καὶ δόθηκε στοὺς Σαμιῶτες, δείχνουν, ὅτι ἀπὸ τὰ πανάρχαια κιόλας χρόνια, καὶ μάλιστα ἐπὶ Πολυκράτη, οἱ Σαμιῶτες πῆραν στὴν κατοχὴ τους καὶ κατοίκησαν μεγάλο μέρος τῆς ἀσιατικῆς παραλίας, γύρω ἀπ' τὴν Ἔφεσο.

Ἄλλη Σαμιώτικη ἀποικία, στὰ χρόνια τοῦ Πολυκράτη, ἦταν ἡ «Βησάνθη», πὺ γιὰ τὴ θέση της δὲν εἶναι καὶ τόσο σύμφωνοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Ὁ Ἡρόδοτος τὴν τοποθετεῖ στὸν Ἑλλάσποντο²⁸, ὁ Πτολεμαῖος στὴν Προποντίδα²⁹, καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος στὴ Θράκη³⁰. Ἡ ἀσυμφωνία ὅμως αὐτὴ δὲν ἔχει μεγάλη σημασία, γιὰτὶ οἱ ἀρχαῖοι, ἔπως ξέρουμε, μπερδεύανε καμμιά φορὰ τὴν Προποντίδα μὲ τὸν Ἑλλάσποντο. Γενικὰ ὅμως ὅλοι δέχονταν ὅαν ἀποικιστὲς της τοὺς Σαμιῶτες, καὶ λογαριάζονταν λόγῳ τῆς θέσης της ὅαν μιὰ ἐξαιρετικὴ παράλια τοποθεσία («κάλλιστον χωρίον τῶν ἐπὶ θαλάττῃ») ³¹. Ἡ Βησάνθη ἀργότερα μετωνομάστηκε Ραιδεστός. Κι' εἶναι μέχρι σήμερα τόπος ἐμπορικὸς καὶ πλούσιος.

Ἄλλη ἀποικία ἰδρύσανε οἱ Σαμιῶτες στὴν Ἀμοργό, κατ' ἄλλους 406 χρόνια (864 π.Χ.) καὶ κατ' ἄλλους 490 χρόνια (780 π.Χ.) μετὰ τὰ Τρωικά. Ὁ Σιμμίας ὁ Ἀμόργου, ἐνεργώντας κατ' ἐντολὴ τῶν συμπολιτῶν του, πῆγε μὲ πολλοὺς Σαμιῶτες στὴν Ἀμοργό κι' ἔχτισε κεῖ τρεῖς πόλεις, τὸν Ἀγιάλο, τὴ Μινώα καὶ τὴν Ἀρκεσίμη. Ὁ Αἰγιάλος θρίσκονταν στὸ νότιο ἄκρο τοῦ βορειότατου ἀπ' τοὺς κόλπους τοῦ νησιοῦ, ἡ Μινώα, πὺ ὁ Πτολεμαῖος τὴν ὀνομάζει καὶ Μυνυία, στὸ νότιο ἄκρο τοῦ παραπλήσιου μὲ τὸν προηγούμενο κόλπον καὶ τέλος ἡ Ἀρκεσίμη στὸ νότιο κι' αὐτὴ ἄκρο τοῦ νοτιώτατου ἀπ' τοὺς κόλπους τοῦ νησιοῦ. Στὸ Τηγάνι³², ὄρη-

27. Μαλακὸς παφ. Ἀθην. ΣΤ. 92.

28. Ἡρόδ. Ζ. 137.

29. Πτολεμ. Β. 3. κεφ. 2.

30. Στέφ. Βυζάντ. στὴ λ.

31. Ξενοφ. Κύρ. ἀνάβ. β. Ζ. Γ. 38.

32. Σουῖδ. στ ἡλ. Σιμμίας — σ. Τὸ σημερινὸ Πυθαγόρειο (σημ. μεταφρ.).

καμε τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα, ἀφιερωμένο στὸν Ἀγαθίνο, πολίτη τῆς Ἀρκεσίμης:

Ὁ δῆμος Σαμίον ὁ..
 ἐτίμησεν Ἀγαθῖνον..
 Ἀρκεσίνη Στεφάνω..
 ἔνεκεν καὶ εὐσεβείας
 καὶ φιλοτιμίας τῆς..

Ἡ μοναδική γιὰ τὴ Σαμιώτικη αὐτὴ ἀποικία, μαρτυρία τοῦ Σουίδα, ἔκαμε τοὺς κριτικούς νὰ ἐκφράζουνε ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀκρίβειά της, ἀφοῦ ἀπὸ τὰ χρόνια ἀκόμα τοῦ Μίνωα ἴδρυσαν στὴν Ἀμοργὸ ἀποικία οἱ Κρητικοί. Ἀργότερα οἱ Νάξιοι, μὲ ἀρχηγό τους τὸν Καρκέσιο, κατοίκησαν ἐπίσης τὸ νησί, πού πῆρε τότε τὸ ὄνομα Καρκησία. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο λοιπὸν ἡ πλειοψηφία τῶν κριτικῶν ἔχει τὴ γνώμη, ὅτι ὁ Σιμμίας δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ἀλλ' ὁ μεταγενέστερος οἰκιστὴς τῶν πόλεων πού ἀπαριθμεῖ ὁ Σουίδας. Βρέθηκαν δυὸ ψηφίσματα τῶν Σαμιωτῶν πού κατοικοῦσαν στὴ Μινώα. Μὲ τὸ ἕνα ἀπ' αὐτὰ τιμοῦν κάποιον Φιλάγαθο. Γράφει:

Σαμίον τῶν Ἀμοργὸν Μειώων κατοικούντων ἔδο
 ξεν ἄρχουσι, βουλῇ δῆμῳ, γνώμῃ, στρατηγῶν καὶ δέκα πρώ-
 των, ἔχόντων δὲ καὶ τὴν πρυτανικὴν ἐξουσίαν, εἰσηγησα
 μένου τὸ ψήφισμα Ἐρμοκράτους Ἀριστίωνος τοῦ πρώ-
 του ἄρχοντος, ἐπιψηφισαμένου Ἀθηνοκλέους τοῦ
 Ἡγησίππου βουλευτοῦ, ἐγράφη κατὰ νόμον·
 ἐπειδὴ ὁ ἀξιολογώτατος Φιλάγαθος Ἰάσονος,
 ἀνὴρ προηγουμένως μὲν καλὸς τε κάγαθος καὶ
 κοσμῶν τὸ τῆς βουλῆς ἡμῶν ἀξίωμα, διάδηλος
 γενόμενος ἔν τε ἀγορανομίαις κοσμῶν πολ-
 λάκις καὶ στρατηγίας στεφανηφορήσας τε
 ἐνδόξως καὶ τὰς λοιπὰς πάσας ἀρχὰς τε καὶ
 λειτουργίας ἐκτελέσας φιλοτείμως ἀγαγόμε-
 νος πρὸς γάμον ἀπὸ τῆς Θηραίων Πόλεως γυναι-
 κα τὴν εὐγενεστάτην καὶ σωφρονεστάτην Κλαν-
 δίαν Λεονίδου καὶ ἐξ αὐτῆς γεννήσας ἀνέθρεψεν
 υἱὸν φιλάγαθον, μεγάλας ὑμῖν ἐκ παιδὸς ἡλικίας
 ἐλπίδας ὑποφαίνοντα διὰ τε τῆς κοσμιό-
 τητος καὶ τῆς τοῦ ἥθους πραότητος, οὗ καὶ αὐ-
 ... ὀνόματος ἠγορανομήσεν φιλοτείμως
 πατῆρ, προαιρούμενος καὶ ἐν τούτῳ τὴν πόλιν
 εὐεργετεῖν, συνέβη δὴ τὸν παῖδα πρὶν ἢ τῇ τῶν ἀνδρῶν
 ἡλικίᾳ προσελθεῖν... τῆς ἀπαραιτήτου πεπερω-
 μένης ἀναγκαίους... τοῖς ὑπαχθέντα ἐξ ἀνθρώ-

πων ἀπελθεῖν, δεδόχθαι διὰ τοῦδε τοῦ ψηφισ-
 ματος εἰς τε παρέναισιν τοῦ ἀξιολογοτάτου πα-
 τρός αὐτοῦ φιλαγάθου καὶ εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐποιίας,
 ἀναστῆσαι τὴν βουλὴν τοῦ ἥρωος ἐν ἐπισήμῳ τόπῳ
 χαλκοῦν ἀνδριάντα ὀλοσώματον, ὑπόμνημα
 καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἐσόμενος ἀρετῆς τε καὶ
 καλοκαγαθίας τῆς περὶ τὸν δῆμον· περὶ τοῦ
 αὐτοῦ ἐγράφη ψηφίσματα τρία, ἐξ ὧν, τὰ δύο ἔπε-
 δόθη τῷ ἄρχοντι ἵνα ἀποθῆται εἰς τὸ ἀρχεῖον·
 ἔδογματίσθη ἀγομένης βουλῆς... εἰδῶν
 Ἄπρειλίῳ, Σεπτίμιῳ Ἄπρω καὶ Ἀνίῳ Μαξίμῳ
 ὑπάτοις· ἐπὶ στεφανηφόρου Ἀττικοῦ β. Τοῦ
 τοῦ Προτείου Ἐρμοκράτους Ἀριστίωνος·
 ὁ πρῶτος ἄρχων τῆς Ἀμοργείων Μειωητῶν πὸ
 λειῶς εἰσηγησάμην καὶ ἀπεδεξάμην
 Ἀθηνοκλῆς β. τοῦ Ἡγησίππου βουλευτῆς ἐπιψηφισάμην³³
 ψ φ δ.

Τὸ ἄλλο ψήφισμα, ἀφιερωμένο στὴν πεθαμένη γυναῖκα τοῦ Φιλάγαθου,
 τῆ Βρυτώ, λέει:

Σαμίῳ τῶν Ἀμοργῶν
 Μειώαν κατοικούντων
 ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δι-
 μῳ, γνώμη στρατηγῶν,
 ἔχόντων δὲ καὶ τὴν πρυτα-
 νικὴν ἐξουσίαν, εἰσήγησα
 μένου τὸ ψήφισμα Ἀθη-
 ναίου Καλοτύχου, ἐπιψηφι-
 σαμένου Ἀντιόχου τοῦ Ἐπι-
 γόνου· Ἐπεὶ Βρυτῶ Ἀγαθό-
 ποδος τοῦ Ἀγαθόποδος θυγά-
 τηρ, ἀνδρὸς δεκαπρώτου καὶ
 ἀρχικοῦ, γυνὴ δὲ φιλαγάθου
 Ἰάσονος, ἀνδρὸς ἀξιολόγου, καὶ
 καὶ πάσας ἀρχάς τὰς ἐπ' αὐτὸν
 ἠκούσας τῇ Πατρίδι ἡμῶν πε-
 φιλοτιμημένον, ἀδελφὴ δὲ τῶν
 κρατίστων Ἐπινομίδου καὶ Θε-
 οδώρου τοῦ Ἀγαθόποδος, αἰγνίδι-
 ον ἐξελέλυθε τοῦ βίου ἐν τῷ
 ἀκμαιοτάτῳ κάλλους καὶ ἡλικί-
 ας καθεστῶσα, πένθος δυσπαρη-

33. Πανδώρας Τομ. Θ' σελ. 469.

γόρητον τοῖς προδηλουμένοις
 προσώποις καταλιποῦσα καὶ τῇ
 σεμνοτάτῃ καὶ προσφιλεστάτῃ
 αὐτῆς μητρὶ Φιλοξένα Ἐπινομί
 δου πολλῶν οὖν ἀγαθῶν καὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν αὐ
 τῆς ἀφηρημένης, ἀναγκαίως δε
 δόχθαι διὰ τοῦδε τοῦ ψηφίσματος
 πᾶσαν τὴν πόλιν παρεῖναι ἐπὶ
 τὴν παραπομπὴν καὶ κηδεῖαν τοῦ
 σώματος, δεδόχθαι δὲ κεκυρῶσθαι
 κατὰ πᾶν ἔτος ἐν τοῖς χορικοῖς ἀγῶσι
 ἀναγορεύεσθαι ὅτι στεφανοῖ ὁ δὴ
 μος ὁ Μειωητῶν Βρυτῶ Ἀγαθόποδος
 ἥρωϊν χρυσῶ στεφάνῳ παραμυθί
 σασθαί τε τοὺς προδηλουμένους γο
 ρεῖς αὐτῆς καὶ τὸν ἄνδρα φιλάγαθον
 καὶ τοὺς γνησίους ἀδελφούς αὐτῆς καὶ
 τοὺς λοιπούς γένει προσήκοντας με
 τρώς φέρειν τὸ συμβεβηκός· ἤδη γὰρ
 πᾶσι ἢ αὐτῇ τοῦ βίου κεκέρωται τελευτή³⁴

Σαμιῶτες ἐπίσης ἀποίκισαν καὶ τὸ «Ἡ ρ α ι ο ν» ἢ «Ἡ ρ α ῖ ο ν
 Τ ε ῖ χ ο ς», χωρὶς τῆς Θράκης, κοντὰ στὴν Πέρινθο. Πότε ἀκριβῶς ιδρύθη-
 κε τούτῃ ἢ ἀποικία δὲν τὸ ξέρουμε. Γενικῆ ὁμως εἶναι ἡ ἐκδοχὴ, ὅτι οἱ Σαμιῶ-
 τες ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ κατὰ τὴν 30ῆ Ὀλυμπιάδα (810 π.Χ.) καὶ δῶσανε
 στὸ χωρὶς τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς Ἡρας, τῆς προστάτιδας τῆς Σάμου, πρὸς τιμὴν τῆς
 ὁποίας χτίσανε καὶ μεγάλο ναό³⁵. Οἱ Σαμιῶτες δὲν περιορίστηκαν νὰ συναλ-

31. Πανδώρας Ἰόμ. ΙΔ' σελ. 450. "Ὅτι καὶ στὰ κατοπιναῖα χρόνια ὑπῆρχαν σχέσεις
 μεταξὺ Σάμου καὶ Ἄμοργου μαρτυρεῖ καὶ τὸ παρακάτω πού δημοσίεψε πρόσφατα ἡ Ἰαθ-
 ναϊκὴ ἐφημερίδα «Τηλέγραφος»: «Ἐν τῇ Ἄμοργῷ μονῇ τῆς Παναγίας Χοζεβιωτίσσης ὑ-
 πῆρχε πρὸ 23 περίπου αἰῶνων εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἀρίστης τέχνης καὶ μεγέθους ἐνὸς
 μέτρου περίπου, ἣτις ἦν ἀφιέρωμα τῶν Σαμίων, κατὰ τὰ φημιζόμενα, καὶ ἣτις ἐκί-
 νει τὸν θαυμασμόν παντός τοῦ ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς εἰσερχομένου. Ἡ εἰκὼν αὕτη πρὸ
 τινῶν ἡ-
 μερῶν παρεχωρήθη παρὰ τῶν προσωρινῶς τὰ τῆς μονῆς διευθυνόντων εἰς τὸν ἐκ Σάμου
 ἐπὶ τούτῳ ἐλθόντα ἱερέα Ἐμμανουὴλ Γαβαλᾶν ἐπὶ ἐγγυήσει πληρωμῆς δραχμῶν πεντακι-
 σχιλίων, μετεφέρθη δὲ νύκτωρ ἐκ τῆς μονῆς εἰς τὸ ἐν λιμένι ἔτοιμον πρὸς ἀπόπλου
 πλοῖον καὶ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ ρηθέντος ἱερέως. Μάτην αἱ ἐπιτόποι ἀρχαὶ ἔδραμον πρὸς ἀ-
 νάκτηριν τῆς πολυτίμου καὶ παναρχαίας ταύτης εἰκόνας· τὸ πλοῖον εἶχεν ἀπέλθει». Καὶ
 καλὰ, ἡ εἰκόνα ξαναγύρισε στὸ μοναστήρι. Ὡστόσο στὴ Σάμο, κοντὰ στὸ Τηγάνι, ὑπάρ-
 χει ἡ λεγόμενὴ «Παναγία Σπηλιανή», πού ἀνήκει στὴν παραπάνω μονῇ τῆς Ἄμοργου, σὴν
 μετόχῃ τῆς.

35. Στεφ. Βυζαντ. στ ἡλέξη Ἡραϊον — Ἐτυμολ. Μέγα στὴ λ. — Σουτθ. στὴ λ. Ἄρ-
 ποκράτ. στὴ λ.

λάσσονται ἐμπορικὰ μονάχα μὲ τις γειτονικές τους χώρες, ἀλλὰ ἐπεκτείνοντας τὸ ἐμπόριό τους φτάσανε ὡς τὴ Λιβύη, ὅπου χτίσανε ἄλλη ἀποικία, τὴν "Ο α σ ι ν", γνωστὴ μὲ τὴν προσωνομία «Μ α κ ά ρ ω ν ν ἤ σ ο ς» σὲ ἀπόστασιν ἀπὸ τὴ Θήβα ἑπτὰ μέρες ταξίδι μέσα στὴν ἔρημο. Οἱ ἰδρυτές της κατὰ τὸν Ἡρόδοτο ἦσαν Σαμιῶτες τῆς Αἰσχρινῶνας φυλῆς. Πότε ἀκριβῶς ὁμοῦς ἐγένε αὐτὸ καὶ πῶς κατάφεραν νὰ φτάσουν στὶς τόσο μακρινὲς ἐκεῖνες χώρες, τίποτα τὸ θετικὸ δὲν ξέρομε. Ὁ Λάρχερος ὑπολογίζει σὰν ἔτος ἰδρυσεως αὐτῆς τῆς ἀποικίας, τὸ 640 π.Χ., ἐνῶ ὁ Ροχέττιος τὸ πρῶτο τῆς 31ης Ὀλυμπιάδος, δηλ. τὸ 656 π.Χ., τότε δηλαδὴ πού οἱ Ἴωνες ἐγκαταστάθηκαν στὴν Αἴγυπτο. Ἄγνοοῦμε ἐπίσης πόσον καιρὸ ἔμεινε στὴ ζωὴ ἡ ἀποικία καὶ ποιὸ ἦταν τὸ τέλος της. Ἀπ' τὸν Ἡρόδοτο μαθαίνουμε, ὅτι κατὰ τὴν 63ῃ Ὀλυμπιάδα (528 π.Χ.) ὁ στρατὸς τοῦ Καμβύση, ἐνῶ ἐπιχειροῦσε νὰ καταλάβῃ τὴν "Ο α σ ι ν, χύθηκε δλάκερος μέσα στὴν ἄμμο, λόγω μεγάλης ἀνεμοθύελλας, καὶ καταστράφηκε ὁλοκληρωτικὰ³⁶.

Τὸν πρῶτο χρόνον τῆς 64ης Ὀλυμπιάδας (524 π.Χ.) φυγάδες Σαμιῶτες, πού δὲν μποροῦσαν νὰ ζήσουν κάτω ἀπ' τὴν τυραννίαν τοῦ Πολυκράτη, περάσανε στὴν Κρήτη καὶ χτίσανε κεῖ τὴν «Κ υ δ ω ν ί α», πού ὁ Φλωρος τὴν ἐπωνομάζει μητέρα τῆς Κρήτης. Κατὰ τὸν Πλίνιον, ἦταν χτισμένη ἀνάμεσα στὴ Μινῶα καὶ τὴν Πέργαμο, ἐνῶ κατὰ τὸν Πτολεμαῖο, ἀνάμεσα στὴ Μινῶα καὶ τὸ Δικτύναιο. Ἐκεῖ χτίσανε πολλοὺς ναοὺς, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ξεχώριζε ὁ ναὸς τῆς Δικτύνης Ἀρτέμιδας. Δὲν ἔμειναν ὁμοῦς γιὰ πολὺ καιρὸ οἱ Σαμιῶτες στὴν Κυδωνία, γιατί 6 χρόνια ἀπὸ τότε πού πρωτοπάτησαν ἐκεῖ, δηλ. τὸ 518 π.Χ., οἱ Αἰγινῆτες, κάνοντας συμμαχίαν μὲ τοὺς Κρητικούς, πού δὲν ἔβλεπαν μὲ καλὸ μάτι τὴ δύναμιν τῶν ξενοφερμένων Σαμιωτῶν, κατάφεραν νὰ τοὺς ἐκτοπίσουν καὶ νὰ τοὺς ἐξανδραποδίσουν. Κε' ἀκόμα, τὰ γουρουνόπλωρα πλοῖα τους (ὑποπῶρους νῆας), ἀφοῦ τὰ ἀχρήστεψαν, τὰ ἀφιέρωσαν στὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς, στὴν Αἴγινα³⁷.

"Ἄλλη ἀποικία ἰδρύσανε οἱ Σαμιῶτες τὴν ἴδιαν περίσδον στὴν Τυρρηνίαν, τὴν «Δ ι κ α ι α ρ χ ι α». "Ἄλλοι λένε πῶς ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς καταδιωγμένους τῆς Κυδωνίας κα' ἄλλοι ἀπὸ Σαμιῶτες πρόσφυγες, πού δὲν τοὺς σήκωνε τὸ νησί ὕστερα ἀπ' τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Πολυκράτη. Μὲ τὴν τελευταίαν ἀποψη συμβιβάζεται καὶ τὸ λεγόμενον ἀπ' τὸν Εὐσέβειο, πού τοποθετεῖ τὸ χτίσιμον τῆς Δικαιαρχίας στὸν τέταρτον χρόνον τῆς 64ης Ὀλυμπιάδας. τότε δηλαδὴ πού οἱ Σαμιῶτες τῆς Κυδωνίας εἶχαν ἀκόμα ἤσουχο τὸ κεφάλι τους³⁸. Ἡ Δικαιαρχία ἀργότερα, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀννίδα, μετωνομάσθηκε «Π ο τ ί ο λ ο ι», γιὰ τὰ

36. Ἡρόδοτ. Γ. 26 — Ὀλυμπιόδωρος παρὰ Φωτίῳ, βιβλ. ρβ'.

37. Ἡρόδοτ. Γ. 120.

38. Σκύλακος περίπλους Θράκη 79 — Ἀρποκρ. στὴ λ. Δικαιόπολις.

πολυάριθμα πηγάρια της. Τὸ σημερινὸ της ὄνομα εἶναι Πουζόλοι, ἀπὸ τὴν πουζολάνα, μιὰ χοντρή ἠφαιστειογενῆ ἄμμο, ποὺ ἀφθονεῖ ἐκεῖ³⁹.

Σὰν ἀποικίες Σαμιώτικες μνημονεύονταν ἐπίσης ἡ «Κ α λ έ ν δ ρ α» ἢ «Κ ε λ έ ν δ ε ρ ι ς» καὶ ἡ «Ν ά γ ι δ ο ς», πόλεις τῆς Κιλικίας, ὅχι μακριὰ ἢ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη, ἀνάμεσα στὰ ἀκρωτήρια Σαρπηδῶν καὶ Ἄνεμοῦρι. Πότε κι' ἀπὸ ποιούς ἰδρύθηκαν αὐτὲς οἱ ἀποικίες δὲν ξέρομε ἀκριβῶς. Στὸν Στράβωνα ὁ Ἀρτεμίδωρος ἱστορεῖ, ὅτι ἡ Κελενδερὶς, ἀρχαιότατη πόλη τῆς Κιλικίας, χτίστηκε ἀπ' τὸν Σάνδοκο, τὸ γιὸ τοῦ Κινύρα, ἐνῶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος λέει γιὰ τὴ Νάγιδο, ὅτι χτίστηκε ἀπὸ τὸν Νάγιδα τὸν κυβερνήτη⁴⁰.

Ἄλλες πόλεις ποὺ ἀνῆκαν στοὺς Σαμιῶτες ἀναφέρονται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Σκύλακα, ἢ «Ἐ ρ α σ ι σ τ ρ ά τ ι ο ς», ἢ «Χ α ρ α δ ρ ο ὕ ς», ἢ «Φ ώ κ α ι α», ἢ «Ἄ κ α δ α μ ῖ ς» καὶ ἡ «Μ υ κ ά λ η». Γιὰ τίς δυὸ πρώτες, ἀφοῦ κανένας ἄλλος συγγραφέας δὲν κάνει λόγῳ γι' αὐτὲς, δὲν μπορούμε νὰ καθορίσουμε ποῦ θρίσκονταν, ἀν καὶ ὁ Σκύλακας θεωρεῖ τὴ Χαραδρῶντα σὰν πόλη τῆς Κιλικίας, ποὺ εἶχε μάλιστα καὶ λιμάνι. Φώκαια ἐξάλλου φαίνεται πὼς εἶναι, ἀπὸ λάθος ἴσως τῶν ἀντιγραφῶν, τὰ Πύγελα ἢ Φύγελα, κοντὰ στὴν Ἔφεσο. Τὸ ἴδιο εἶναι πιθανὸ νὰ ἔγινε καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἀσκανδαλίδας, πόλης τῆς Λυκίας, ποὺ ἀλλοιώθηκε σὲ Ἀκαδαμίδα⁴¹.

Σαμιώτικη ἀποικία ὑπῆρξε καὶ ἡ «Ἠ ρ ο χ ό ο ς», ἄγνωστο πότε ἰδρύθηκε. Σαμιῶτες ναυτικοί, ὑποφέροντας ἀπὸ μεγάλη λειψυδρία, ἀράξανε στὴν Προκόνησο, ψάχνοντας γιὰ νερό. Κάποια γυναῖκα τότε τοὺς πλησίασε καὶ τοὺς ρώτησε ποιοὶ εἶναι καὶ γιὰ ποῖο σκοπὸ ἐγῆκανε σὲ τοῦτο τὸ νησί. Ὅταν ἔμαθε τὴν αἰτία τοῦ ταξιδιοῦ τους, τοὺς εἶπε, πὼς ἀν ἔχουν προχόο, δηλ. ἀγγεῖο, θὰ τοὺς δώσει νερό. Τοὺς ἔδωσε πράγματι καὶ τότε αὐτοί, γοητευμένοι ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ νησιοῦ, πῆραν τὴν ἀπόφαση νὰ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτό. Ὑστερα καλέσανε κοντὰ τους κι' ἄλλους Σαμιῶτες ἀποίκους, μετωνομάσανε τὸ νησί «Π ρ ο χ ό ο ν»⁴² καὶ κατοίκησαν ἐκεῖ. Τὸ σημερινὸ ὄνομα τοῦ νησιοῦ εἶναι Μ α ρ μ α ρ ᾱ ς.

Τελευταία ἀλλὰ καὶ ἐπισημότερη ἀποικία τῆς Σάμου εἶναι ἡ «Ζ ά γ κ λ η». Ἰδρύθηκε τὸν τρίτο χρόνο τῆς 51ης Ὀλυμπιάδας (494 π.Χ.), ἀλλὰ γιὰ τὴν ἰδρυσὴ της οἱ ἀρχαῖοι διαφωνοῦν. Ὁ Πausanίας λέει, ὅτι τὴ Ζάγκλη στὴν ἀρχὴ τὴν καταλάβανε ληστές, ποὺ εἶχαν ἀρχηγούς τους τὸν Κραταιμένη, τὸν Σάμιο καὶ τὸν Περιήρη τὸν Χαλκιδέα. Αὐτοὶ φέρανε σιγὰ - σιγὰ καὶ νέους οἰ-

39. Στέφ. Βυζαντ. στή λ. Ποσιολογ καὶ Δίκαια.

40. Pomp - Mela I XIV - Σερραβ. ΙΔ. Ε' 3

41. Σκύλακος περίπλους Λυδία 80.

42. Κωνστ. Πορφυρογ. αὐτοκρ. Κωνστ. Γ. 283.

κιστές, ὀχυρώσανε τὸ λιμάνι καὶ τὸ χρησιμοποίησαν σὰν ὀρμητήριο γιὰ τὶς ἐπδρομὲς καὶ τὶς θαλασσοπειρατεῖες⁴³. Ὁ Θουκυδίδης κἀνοντας διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀποικία τῶν Σαμιωτῶν καὶ σ' αὐτή, λέει ὅτι ὁ Κραταιμένης ἦταν Κύμαϊος καὶ ὅτι ἡ ἀποικία ποὺ ἐξουσίαζε μαζὺ μὲ τὸν Περιήρη ἦταν Χαλκιδική⁴⁴. Ἐμεῖς, ὠστόσο, παραμερίζοντας τοὺς ἄλλους, θὰ συνταχθοῦμε μὲ τὸν Ἡρόδοτο, ποὺ μὲ κάθε ἐπιμέλεια μᾶς ἐξιστορεῖ ἕνα πρὸς ἕνα τὰ ὅσα ἀφοροῦν τῇ Σαμιώτικῃ αὐτῇ ἀποικίᾳ τῆς Ζάγκλης⁴⁵.

Ἵστερα ἀπ' τῆ ναυμαχία τῆς Λάδης μερικοὶ Σαμιῶτες, μὴ θέλοντας νὰ ὑποταχτοῦν στὴν τυραννία τοῦ Αἰάκη καὶ τῶν Μήδων, ἀποφάσισαν νὰ καταφύγουν σὲ μιὰ ἀποικία. Τὸν ἴδιον καιρὸ οἱ Ζαγκλαῖοι στείλανε πρεσβευτὲς στὴν Ἴωνία καὶ προσκαλέσανε τοὺς Ἴωνες νὰ ρθοῦν καὶ νὰ χτίσουνε δικιά τους πόλη στὴν Καλὴ Ἀκτὴ. Ἀπ' τοὺς ἄλλους Ἴωνες κανένας δὲν ἔδωσε σημασία στὰ λόγια τῶν πρεσβευτῶν. Οἱ Σαμιῶτες ὅμως, μαζὺ μὲ λίγους Μιλήσιους, δὲ χάσανε τὴν εὐκαιρία καὶ γιὰ νὰ γλυτώσουνε ἀπ' τὴν τυραννία τοῦ Αἰάκη δεχτήκανε τὴν πρόσκληση. Περνώντας λοιπὸν στὴ Σικελία μὲ ὀδηγὸ τὸν Κάδμο, τὸν τύραννο τῆς Κῶ, ποὺ ἐγκαταλείποντας θεληματικὰ τὴ διακυβέρνηση τῆς πατρίδας του προτίμησε νὰ συνταξιδέψῃ μὲ τοὺς Σαμιῶτες, φάσανε σοὺς Ἐπιζεφύριους Λοκρούς, τὸν καιρὸ ποὺ ὁ βασιλιάς τῶν Ζαγκλαίων Σκύθης ἀγωνίζονταν νὰ κυριέψῃ τὴν πόλη τῶν Σικελῶν. Μαθαίνοντας τὸν ἐρχομὸ τους ὁ τύραννος τοῦ Ρήγιου Ἀναξίλαος ἔτρεξε σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς ἔπεισε νὰ προτιμήσουνε γιὰ τόπο ἐγκατάστασής τους ἀντὶ τῆς Καλῆς Ἀκτῆς τῆ Ζάγκλης, ποὺ ἦταν ἔρημη ἀπὸ ἄντρες, ἐξαιτίας τοῦ πολέμου τῶν κατοίκων τῆς μὲ τοὺς Σικελούς. Μόλις τᾶμαθαν αὐτὰ οἱ Ζαγκλαῖοι τρέξανε νὰ ὑπερασπίσουν τὴν πόλη τους, ζητώντας συνάμα καὶ τὴ βοήθεια τοῦ Ἴπποκράτη, τοῦ τύραννου τῆς Γέλας, ποὺ ἔφτασε μὲ πολὺ στρατὸ νὰ πολεμήσῃ τοὺς Σαμιῶτες. Ἀργότερα ὅμως συνθηκολόγησε μαζὺ τους, ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ μοιραστῇ μ' αὐτούς, τοὺς δούλους καὶ τὰ ἐπιπλα καὶ νὰ πάρῃ κάθε τι ποὺ βρισκόνταν στοὺς ἀγρούς, προδίνοντας ἔτσι τοὺς χτεσινοὺς συμμάχους του. Ἀφοῦ μάλιστα ἔπιασε τὸ Σκύθη καὶ τὸν ἀδερφὸ του Πυθογένη καὶ τοὺς ἔστειλε δεμένους στὴν Ἴνυκο, ὑποδούλωσε τοὺς Ζαγκλαίους καὶ τριακόσιους ἀπ' αὐτούς, τοὺς πιὸ σημαντικούς, τοὺς παράδωσε στοὺς Σαμιῶτες γιὰ μαχαίρι. Αὐτοὶ ὅμως τοὺς χάρισαν τὴ ζωὴ. Ἔτσι λοιπὸν οἱ Σάμιοι, χωρὶς κανένα κόπο, καταλάβανε στὰ 497 π.Χ. τὴ Ζάγκλη, πόλη ἐξαιρετὴ, ὅπου εὐτύχησαν, ἔχοντάς τιν ὀλότελα στὴν ἐξουσία τῆς καὶ κόβοντας δική τους

43. Πausan. Δ. 23.

44. Θουκυδ. ΣΤ. 4.

45. Ἡρόδοτ. ΣΤ. 22.

μονέδα, με χαραγμένα πάνω τὰ ἐμβλήματα τῆς πατρίδας τους. Σ' αὐτὰ στηρίχτηκε κι' ὁ Σκύμνος, ὁ Χίτος γιὰ νὰ πῆ, ὅτι Σαμιῶτες χτίσανε τὴ Ζάγκλη.

*οἱ Γελῶι δ' ἔκτισαν
Ἄκράγαντα, Μεσσήνην δ' Ἴωνες ἐκ Σάμου*⁴⁶

Ὡστόσο ἡ εὐτυχία τῶν Σαμιωτῶν δὲν ἦταν πεπρωμένο νὰ κρατήσῃ πολὺ. Ὁ τύραννος τοῦ Ρήγιου Ἀναξίλαος, βλέποντας μὲ ἄσκημο μάτι τὴν πρόοδό τους, ἐάλθηκε νὰ κυριέψῃ τὴ Ζάγκλη καὶ νὰ τοὺς διώξῃ ἀπὸ κεῖ. Παίρνοντας λοιπὸν γιὰ βοηθοὺς ἐναντιὰ τους τοὺς Μεσσήνιους, ἐκτόπισε τοὺς Σαμιῶτες⁴⁷ ἢ μᾶλλον, καθὼς μᾶς φαίνεται σωστότερο, ἔδιωξε μόνο τοὺς ὑποπτους, ἐνῶ τοὺς ἀποδέλοιπους τοὺς ἄφησε νὰ συγχωνευτοῦν μὲ τοὺς νέους κατοίκους, πού ἀπὸ διάφορα μέρη φρόντισε νὰ μαζευτοῦν στὴ Ζάγκλη⁴⁸. Ποῦ τάχα νὰ πῆγαν οἱ διωγμένοι Σαμιῶτες, δὲν ξέρουμε. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Στράβωνας κάνει λόγο γιὰ ἀποικία Ἴώνων στὸν Ἀκράγαντα τὰ χρόνια αὐτά, δὲν ἀποκλείεται οἱ Ἴωνες αὐτοὶ νὰ ἦσαν οἱ Σαμιῶτες φυγάδες τῆς Ζάγκλης⁴⁹. Ἀργότερα ἡ Ζάγκλη μετωνομάστηκε «Μεσσηνή», ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας πατρίδας τοῦ Ἀναξίλαου κι' αὐτὸ ἔγινε, σύμφωνα μὲ τὸν Θουκυδίδη, ἀμέσως μόλις διώχτηκαν οἱ Σαμιῶτες, ἐνῶ ὁ Διδῶρος ὁ Σικελιώτης, λέει πὼς ἡ μετωνομασία ὀφείλεται στοὺς Μεσσήνιους πού μετανάστευσαν ἐκεῖ τὸ 404 π.Χ.⁵⁰.

Πρὶν κλείσουμε αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ γειτονικὸ μὲ τὴ Σάμο νησι Ἰκαρία, σὰν ἀποικία καὶ σὰν κτήση κι' αὐτὸ τῶν Σαμιωτῶν, πού τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ βοσκοτόπι.⁵¹ Μιὰ ἐπιγραφή πού πρόσφατα βρέθηκε στὸν Εὐδήλο καὶ λέει:

*Σαμίον ἀποίκων
Ἰκαρίας
αὐτοκράτορι Καίσαρι
Λέριοι παδημεί,*

ἔρχεται νὰ ἐπικυρώσει τὴ μαρτυρία τοῦ Στράβωνα. Τέλος ὁ Ἠγήσανδρος στὸν

46. Σκύμν. περίπλ. στίχ. 292.

47. Πausan. Δ. 23.

48. Θουκυδ. ΣΤ. 5.

49. Στράβ. ΙΔ. β. 20.

50. Διδῶρ. Σικελ. ΙΔ 23—Scalger Ὀλυμπ. Ἀναγραφή 23.

51. Στράβ. ΙΔ. α 19.

Ἄθηναίῳ μᾶς ἐξιστορεῖ, ὅτι Σαμιῶτες πού ἀποβιδάστηκαν στή Σύβαρι καταλάβανε τή Σιρίτιδα χώρα. Πέρδικες ὅμως πού πέταξαν ξαφνικά πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια τους, κάμανε τέτοιο σαματά, ὥστε οἱ Σαμιῶτες, παλαβιασμένοι ἀπό τὸ φόβο τους, μπήκαν σὰ καράδια τους καὶ ὅπου φύγει - φύγει⁵².

---

52. Ἡγήσανδρος στὸν Ἄθην. ΙΔ. 73 —Εὐσταθ. εἰς Ἰλιάδος Κ. 67.

Ποιότητα τῆς γῆς. Προϊόντα καὶ τεχνουργήματα τῶν Σαμίων.

Γιὰ κανένα ἄλλο πρᾶγμα ἴσως δὲν εἶναι τόσο σύμφωνοι μεταξύ τους οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὅσο γιὰ τὸν φυσικὸ πλοῦτο τῆς Σάμου. Ὅμοφωνα ὅλοι τους ὑπογραμμίζουν τὴν εὐφορία καὶ τὴν εὐκρασία τοῦ νησιοῦ καὶ τὸ ἐγκωμιάζουν γιὰ τὰ προϊόντα καὶ τὶς φυσικὲς καλλονές του.

Ἀνέκαθεν οἱ Ἕλληνας τῆς Μ. Ἀσίας θεωροῦνταν ἀξιοζήλευτοι, ἐπειδὴ ἴδρυσαν τὶς πόλεις τους στὸ ὠραιότερο μέρος τῆς γῆς¹. Κι' ἀπ' αὐτούς, ἀκόμα πιὸ ἀξιοζήλευτοι, ἦσαν αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦσαν στὰ νησιά. Ὁ καθαρὸς καὶ ὑγιεινὸς ἀέρας ποὺ ἀνάπνεαν καὶ ἡ μεγάλη καρποφορία γρήγορα τοὺς ἔκανε πλούσιους κι' εὐτυχημένους, γι' αὐτὸ καὶ τὰ νησιά αὐτὰ ὀνομάστηκαν «Μακάρων νῆσοι», ἀπ' τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν². Ἀνάμεσα σὲ τοῦτα τὰ νησιά τῶν μακάρων συγκαταλέγονταν κι' ἡ Σάμος. Φρούτα καὶ γεννήματα παράγονταν σ' αὐτὴ μὲ τόση ἀφθονία, ὥστε ὁ ποιητῆς Μένανδρος, θέλοντας νὰ δείξῃ πὼς τίποτα δὲν τῆς ἔλειπε, εἶπε ὅτι ἡ Σάμος ἔχει καὶ τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα. «καὶ ὀρνίθων φέρεϊ γάλα». Ὁ Ἀέθλιος³ ἀναφέρει ὅτι τὰ σῦκα, τὰ σταφύλια, οἱ ὀμομηλίδες⁴ καὶ τὰ ρόδα ἔδωκαν δυὸ φορὲς τὸ χρόνο. Ὁ Πλίνιος ἐγκωμιάζει τὶς ροδιές τῆς Σάμου, ποὺ τὶς διαιρεῖ σὲ «ἐρυ-

1. Ἡρόδ. Ζ. α — Πausan. Ζ 2.

2. Διόδ. Σικελ. Ε. 81.—Pomp. Mela II 63.—Σχολ. Καλλιμάχ. εἰς Δῆλ. ε' 48.

3. Ἀέθλιος παρ. Ἀθῆν. ΙΔ. 68.

4. Γιὰ τὶς ὀμομηλίδες οἱ κριτικοὶ δὲ συμφώνησαν ἀκόμα τί σὸν καπρὸς εἶναι. Ὁ Γαληνὸς τὶς ὀνοματίζει ἀμαμηλίδας καὶ τὶς ἐξηγεῖ ὡς «εἶδος μεσπίλου... τινὲς δὲ τὰς ἐπιμηλίδας φασὶν εἶναι μῆλα σμικρὰ ἄγρια». Ὁ ἴδιος ἄλλοῦ μᾶς λέει: «Ἐπιμηλίδα, Δισκουρίδης μὲν εἶδος μεσπίλου τὸ καὶ Σιτάνιον ὀνομαζόμενον» ἔτι δὲ τὰ μῆλα τὰ σμικρὰ τὰ ἄγρια, ἅπερ καὶ ἀμαμηλίδες ὀνομάζονται». Ὁ Ἡρόδοτος λέει: «Ἀμαμηλὶς ἀπίου γένος ἢ μῆλου ἢ μεσπίλου». Ὁ Εὐστάθιος στὴ μαρτυρία τοῦ Πausanία προσθέτει: «Ἀμαμηλὶς σῦκον τῷ ἄμα μῆλῳ ἀνθῶν» ἔτεροι δὲ εἰπόντες Ἀμαμηλὶν τὰς ἀπίους παρὰ τοῖς ἀπτικοῖς λέγεσθαι». Ὁ Ἀλεξὶς στὸν Ἀθήναιο τὶς ὀνοματίζει μαμμαλίδας, λέγοντας ὅτι «οὐκ εἰσὶν ἀπιοι, ὡς τινες οἴονται, ἀλλ' ἕτερον τι ἦδιον καὶ ἀπόρητον». Τὰ ἴδια βεβαιώνουν ὁ Ἀριστομένης κι' ὁ Αἰσχυλίδης μὲ μόνη τὴ διαφορά πὼς τὶς ὀνομάζουσε ἀμμαμαλίδας. Ὁ Σπρέγγελ τὶς μεταφράζει Kratoeges azarolns, στὴν ἴδια ἀμφιβολία ἔρρισκεται κι' ὁ Κοραῆς. Κατὰ τὴ γνώμη μας ὀμομηλίδες εἶναι γνωστὲς στὴ Σάμο μπουκνεῖς ἢ ἀρμπουκοῦνεῖς, δηλ. ἓνα εἶδος σῦκα μακρουλά καὶ γλυκύτατα, ποὺ ὀριμάζουν δυὸ φορὲς τὸ χρόνο, τὸ Μάη καὶ τὸν Αὐγούστο.

θ ρ ο κ ό μ ο υ ς» και «λευκοκόμους»⁵. Ὁ Ἀθήναιος ἐκθειάζει τὰ λουλούδια τῆς⁶ και ὁ Μελεάγρος ἐξυμνεῖ τὸ μαυροπέταλο κλωνάρι τῆς Σαμιώτικης δάφνης⁷. Τέλος, ὁ ντόπιος ποιητὴς Νικαίνετος τραγούδησε τίς χάρες και τίς ὁμορφιές τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς στὴ Σάμο, μὲ τοὺς παρακάτω στίχους:

*Οὐκ ἐθέλω Φιλόθρηε, κατὰ πόλιν, ἀλλὰ παρ' Ἡρῆ
δαίνυσθαι, ζεφύρου πνεύμασι τερόμενος·
ἀρκεῖ μοι λιτὴ ὑπὸ πλευροῖσι χαμεύνα,
ἐγγύθι γὰρ προμάλον δέμνιον ἐνδαπίης
και λῶγος ἀρχαῖον Καρῶν στέφος· ἀλλὰ φερέσθω
οἶνος και Μουσῶν ἢ χαρίεσσα λήρη,
θυμῆρες πίνοντες, ὅπως Διὸς εὐκλεῶ νύμφην
μέλωμεν νήσου δεσπότην ἡμετέρης.⁸*

Πρὶν ἀρχίσουμε νὰ ἀπαριθμοῦμε τὰ διάφορα προϊόντα τῆς Σάμου, θὰ κάνομε λόγο γιὰ τὴν ἐδαφικὴ τῆς σύσταση και θὰ παραθέσουμε ἐδῶ ὅσα εἶπανε γι' αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς⁹.

Δυὸ εἶδη Σαμιακῆς γῆς εἶναι γνωστὰ στοὺς ἀρχαίους, τὸ «κ ο λ λ ὑ ρ ι ο ν» και ὁ «ἀ σ τ ῆ ρ». Τὸ κολλύριο θεωροῦνταν ἄριστης ποιότητος, ἔταν ἦταν νωπὸ, ἐλαφρὸ και γλοιῶδες. Ὁ ἀστὴρ ἐξεχώριζε ἀπὸ τὸ κολλύριο σὰν πιὸ σφιχτὸς και πιὸ ἄσπρος. Αὐτὰ τὰ δυὸ χῶματα εἶχαν τὴν ἰδιότητα νὰ κάνουν τὸ πρόσωπο γυαλιστερὸ και ζωηρόχρωμο και νὰ τεντώνουν τὴν ἐπιδερμίδα και νὰ ὠφελοῦν τοὺς ἄρρωστους πού λόγω καταρροῆς ἀπ' τὸν πυρετὸ ἔφτυναν αἶμα ἢ πύον¹⁰. Τὰ χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμα σὰν φάρμακο γιὰ τὴν ὑπόταση, γιὰ τὰ καρδιακὰ νοσήματα¹², γιὰ τίς παθήσεις τοῦ σταφυλίτη¹³ και οἱ γυναῖκες γιὰ νὰ καθαρίζουν τὰ λοχεῖα¹⁴. Ἐπίσης ἀνακατωμένα μὲ νίτρο ἐξολόθρευαν τὰ παράσιτα τοῦ κεφαλιοῦ και τίς κόνιδες· ἔκαναν δὲ μ' αὐτὰ ἔμπλαστρα πού συντελοῦσαν στὴ θεραπεία τῶν ἐλκῶν και τῶν ὀφθαλμικῶν παθήσεων. Σταματοῦσαν τίς χρόνιες εὐκοιλιότητες και ἀνακούφιζαν τοὺς τσιμπημέ-

5. Πλίν. Ἱστορ. Ἐθν. ΙΓ' 43.

6. Ἀθήν. ΙΒ. 25.

7. Μελεάγρ. Στέφ. 23.

8. Νικαίνετος παρ. Ἀθην. Δ. 21.

9. Ἡούχ. στὴ λ. Σαμία γῆ.

10. Ἀλεξ. Τραλλειαν. Ζ. 302.

11. Ἀρετ. περ. ὄξ. νόσ. Β. 203.

12. Ἀρετ. περ. ὄξ. νόσ. Β. 203.

13. Ἀρετ. περ. ἔξ. νόσ. Β. 203.

14. Ἱπποκράτ. περὶ γυναικ. φύσ. 64.

γους ἀπὸ φαρμακερὰ σκαθάρια¹⁵. Νά τί λέει ὁ Θεόφραστος γιὰ τὴ Σαμιώτικη γῆ:

Αἱ δὲ αὐτοφυεῖς γαῖαι καὶ ἅμα τῶ περιπτῶ τὸ χρήσιμον ἔχουσαι, σχεδὸν τρεῖς εἰσιν ἢ τέτταρες· ἢ τε Μηλιάς καὶ ἢ Κιμωλία καὶ ἢ Σαμία καὶ ἢ Τυμφαϊκὴ καὶ τετάρτη παρὰ ταύτας ἢ Γύφος. Χρῶνται δὲ οἱ γραφεῖς τῇ Μηλιάδι μόνον, τῇ Σαμία δ' οὐ, καίπερ οὔση καλῇ διὰ τὸ λίπος ἔχειν καὶ πυκνότητα καὶ λειότητα· τὸ γὰρ ἀραιόν, ἡμερον καὶ τραχῶδες καὶ ἀλιπὲς ἐπὶ τῆς γραφῆς ἀρμόττει μᾶλλον, ὅπερ ἢ Μηλιάς ἔχει ἐν τῷ Φάριδι. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τῇ Μήλῳ καὶ ἐν τῇ Σάμῳ διαφοραὶ τῆς γῆς πλείους. Ὁρύττοντα μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ὀρθὸν στήναι ἐν τοῖς ἐν Σάμῳ ἀλλ' ἀναγκαῖον ἢ ὑπτίον ἢ πλάγιον· ἢ δὲ φλέψ ἐπὶ πολὺ διατείνει τὸ μὲν ὕψος ἠλίκη δίπους, τὸ δὲ βάθος πολλῶ μείζων· ἐφ' ἑκατέρῃ δ' αὐτὴν λίθοι παρέχουσιν, ἐξ ὧν ἐξαιρεῖται καὶ διαφνήν ἔχει διὰ μέσον καὶ ἢ διαφνή βελτίωσιν ἐστὶ τῶν ἔξω· καὶ πάλιν ἑτέραν αὐτῆς ἄχρι τεττάρων ἐστὶν ἔχουσα· ἢ ἐσχάτη δ' ἀστὴρ καλεῖται.¹⁶

Ὁ Διοσκουρίδης λέει:

Τῆς δὲ Σαμίας γῆς τὴν ἄγαν λευκὴν προσκριτέον ὡς ἐλαφρὰν καὶ ἐν τῶ θίγειν τὴν γλῶσσαν κρατουμένην ἐχεκόλλως, ἔτι τε εὐχυλον καὶ μαλακὴν καὶ εὐθροβῆ, οἷα ἐστὶν ἢν τινες κολλύριον ἐκάλεσαν καὶ καλοῦσιν. Ἔστι δ' αὐτῆς δύο εἶδη· τὸ τε προειρημένον καὶ ὁ καλούμενος ἀστὴρ, πλακώδης ὢν καὶ πυκνὸς ὡς ἀκόνη. Δύναμιν δὲ ἔχει καὶ καῦσιν καὶ πλύσιν ἐμφερῇ Ἐρετριάδι. Ἴστησι καὶ αἵματος ἀναγωγὴν καὶ ροϊκαῖς δέδοται γυναιξὶ σὺν βαλανστίῳ καὶ ὄρχεων καὶ μαστῶν φλεγμονὰς καταχρισμένη σὺν ὕδατι τε ροδίῳ· στέλλει καὶ ἰδρωῶτας καὶ θηριοδήκτοις καὶ θανασίμοις ἄριγγει σὺν ὕδατι πινομένη.¹⁷

Ὁ Πλίνιος γράφει:

*Samiae duae terrae que collorum et que aster appellantur. Prioris laus ut recens sit et levis liugualque glutinosa? alter glebosior, candida? utraque unitur ac lavatur. Sunt qui praeferant priorem. Prosunt songuinem exspuentibus, emplastique quae siccardi sausa componuntur oculorum quoque medicamentis mtscentur*¹⁸

Ὁ Γαληνὸς λέει:

Ἡ Σαμία γῆ δ' οὐδὲ δεῖτε πλυθῆναι· χρώμεθα δ' αὐτῆς θατέρῳ τῶν εἰδῶν μᾶλλον, ὃ δὴ καὶ Σάμιον ἀστέρα καλοῦσιν, εἰς τὰς τοῦ αἵματος πτύσεις, ὁπόθεν ἂν γιγνόμεναι τύχωσιν, ὥσπερ καὶ τῇ Λημνίᾳ σφραγίδι. Κατὰ δὲ τὴν

15. Διοσκ. περὶ ὕλ. ἰατρ. Βίου.

16. Θεοφρ. περὶ λίθ. — Πλίν. Η. Ν. XXXV. 6.

17. Διοσκ. περὶ ὕλ. ἰατρ. Β. 5.

18. Πλίν. Ἴστ. Ἐθν. ΛΕ' 53.

αὐτὴν δύναμιν ὠφελουσι καὶ τὰς ἐκ μήτρας αἰμορραγίας καὶ τὸν ὀνομαζόμενον ροῦν γυναικεῖον καὶ μέντοι καὶ τὰς δυσεντερικὰς ἐλκώσεις πρὸ τοῦ σηπεδονώδη γενέσθαι τὰ ἔλκη. . . Φαίνεται δ' οὐκ ὀλίγω τινὶ δραστικότεραν δύναμιν ἔχειν ἢ Ἀημνία γῆ τῆς Σαμίας, ὅθεν οὐδὲ τὰ φλεγμῆναι φθάσαντα φέρει τὴν δύναμιν αὐτῆς, ἀλλὰ τραχύνεται σαφῶς καὶ μάλισθ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἢ μαλακόσαρκος· ὑπὸ δὲ τῆς Σαμίας οὐ μόνον οὐ παροξύνεται τι τῶν οὕτως ἐχόντων μορίων, ἀλλὰ καὶ παρηγορεῖται, καὶ μάλιστά γε τὰ θερμότερα καὶ τὰ χαννότερα, καθ' ἃ περ οἱ τιθοὶ καὶ οἱ ὄρχεις καὶ οἱ ἀδένες, ἐπιτηδείως δ' ἂν χρῶνται τῆνικαῦτα τῇ τοιαύτῃ γῆ μετὰ τὸ λειῶσαι, δι' ὕδατος ἐπιμιγνὺς ροδίνου καλοῦ τοσοῦτον, ὅσον τὸ μιχθὲν οὐκ εἶσαι ξηρανθῆναι τὸ φάρμακον. Ἐπιπλέον δὲ τὸ οὕτω σκευασθὲν ἐστὶ καὶ πρὸς τὰς ἄλλας φλεγμονὰς ὅσω θερμαὶ καὶ βουβῶνας ἀρχομένους καὶ ποδαγωγικὰ ρεύματα καὶ ὅλον ὅπου ψῆσαι βουλόμεθα μετρίως ψυκτικῆν. Ἔστι δὲ καὶ ἀερωδεστέρα πως αὐτῆς ἢ οὐσία, προβαλλομένη τῇ Ἀημνία, δηλοῖ δ' ἢ κορυφότης. Ἐκ τούτων δὲ τῶν γνωρισμάτων καὶ πᾶσαν ἄλλην φαρμακώδη γῆν δοκίμαζε. Ἐχέκολλος μὲν γὰρ ἐστὶ καὶ γλίσχος ὁ Σάμιος ἀστὴρ, ἐχούσης τι καὶ τῆς Ἀημνίας σφραγίδος ὀλίγον τοιοῦτο¹⁹

Ἐκτὸς ἀπ' τὸν ἀστέρα καὶ τὸ κολλύριο στὴ Σάμο ὑπῆρχαν ἄλλα δυὸ εἶδη γῆς, ποὺ τὰ χρησιμοποιουσαν ποικιλότερα, ἢ λεγόμενη «μ ἢ λ ι ν ο ς λ ε υ κ ἦ» καὶ ὁ «ἀ ν α θ α λ λ α γ ὁ ρ α ς» ἢ «ἢ Σ α μ ί α λ ί θ ο ς»²⁰. Τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ εἶχε τὴν ιδιότητα νὰ ἐπουλώνη τις πληγές, νὰ λιγροστεύη τὸν πονοκέφαλο καὶ νὰ δείχνει, ἂν στὸ μέρος τοῦ σώματος, ὅπου ἔμπαινε, ὑπῆρχε πύον. Ἐπίσης, σχηματίζοντας μιὰ κρούστα στὸ κεφάλι, χρησίμευε σὰν φάρμακο ἀποτρίχωσης καὶ καθαρισμοῦ τῶν μαλλιῶν. Ὅταν κολλοῦσε πάνω στὴ γλῶσσα, ἢ γλώσσα ξεραίνονταν κι' ἦταν τόσο λιπαρό, ποὺ οἱ ζωγράφοι ἀντὶ γι' αὐτὸ προτιμοῦσαν τὸ ὀμώνυμο χῶμα τῆς Μήλου. Στὰ χρόνια τῶν Ρωμαίων κόστιζε ἓνα σεστέριο ἢ λίτρα²¹. Ὁ ἀναβαλλαγόρας ἐξάλλου εἶχε στυπτικές καὶ ψηκτικές ιδιότητες²², ἐπιδρουσε ἀνασταλτικὰ στὶς στομαχικὲς παθήσεις, σταματοῦσε τὴ σκοτοδίνη καὶ τὶς πνευματικὲς διαταραχές, θεράπευε τὰ ἔλκη τῶν ἐντέρων²³ καὶ ἀνακατωμένος μὲ γάλα γιάτρευε ἐπίσης τὰ ἔλκη καὶ τὰ ρεύματα τῶν ματιῶν καθὼς καὶ τὴ χρόνια δακρυρροία²⁴.

Πιστεύανε πὼς διευκολύνει τὴ γρήγορη γέννα καὶ τὸν κρεμοῦσαν φυλαχτὸ γιὰ νὰ προστατεύονται οἱ ἐγκυμονοῦσες. Τὸν μεταχειρίζονταν ἀκόμα κι' οἱ χρυσοὶ γιὰ νὰ τρίβουν καὶ νὰ γυαλίζουν τὰ χρυσαφικά τους. Οἱ Γάλλοι ἱερεῖς

19. Γαλην. περὶ τῆς τῶν ἀπλῶν φαρμάκ. δυνάμ. Θ. 5. — Παράβ. καὶ ἀετ. περὶ τῶν τῆς γῆς διαφ. καὶ λίθ. καὶ μετάλλ. Β. ΣΤ. 26.

20. Ἡσυχ. στή λ. Ἐναβαλλαγόρας.

21. Πλίν. Ἴστ. Ἐθν. ΛΕ' 6.

22. Διοσκουρ. περὶ ὕλ. ἱατρ. Β. 5.

23. Ὁριβάσ. Η. 24.

24. Marcellus Empiricus de medicom VIII 93.

τῆς Κυβέλης χρησιμοποιοῦσαν τὴν κοφτερὴ ἄκρη τῆς Σαμιώτικης πέτρας γιὰ ἐκτομή²⁵. Ἐπειδὴ ὁμως αὐτὸ δὲν γίνονταν πάντα χωρὶς κίνδυνο, συνειθίζανε νὰ λένε, ὅτι μὲ τὴ Σαμιώτικη πέτρα καλύτερα θάταν νὰ κόβεται ἢ γλῶσσα τῶν ὠμιολόγων²⁶.

Ἐπιπλέον κοντὰ στὸν Κέρκη ὑπῆρχε κάποιο χωριό, τὸ Γεωφάνιον, ὅπου κάποτε ἓνα κριάρι ἀνακάλυψε πλούσιο μεταλλεῖο καὶ γῆ κοκκινωπὴ (κοκκινόχωμα) κατάλληλη γιὰ τοὺς ζωγράφους²⁷. Νὰ τί λέε ὁ Νίκανδρος γι' αὐτό:

Καὶ δε σὺ δραχμάων πυσύρων βάρους αἶνυσο γαίης Παρθενίης,, ἦν Φυλλίς ὑπὸ κνημοῖσιν ἀνήκεν Ἰμβρασιδος γαίης χιονώδεος. ἦν τε κεράστης ἀμνός Χησιάδεσιν νέον σημήνατο νύμφαις Κερκετέω νιφέντος ὑπὸ σχοινώδεσιν ὄχθαις. ²⁸

Τὰ Σαμιώτικα μάρμαρα, ἂν καὶ δὲν ἦσαν φημισμένα σὰν τὰ Παριανά, εἶχαν κι' αὐτὰ τὴν ἀξία τους. Οἱ σαρκώδικες μάλιστα πέτρες τῆς ποῦ μεταχειρίζονταν οἱ λιθοξόοι κι' οἱ γλύπτες, καθὼς κι' οἱ ἰάσπιδες²⁹, ἐκτιμοῦνταν πολὺ. Ἐνας μεγάλος ἀρθμὸς λατομείων, ποῦ σώζονται ὡς τὰ σήμερα, μαρτυροῦν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι χρησιμοποιοῦσαν μὲ ἐπιτυχία τὰ μάρμαρα τῆς Σάμου στὶς οἰκοδομὲς καὶ σ' ἄλλες ἀνάγκες τους.

Ὅρεινὴ καὶ πετρώδης καθὼς ἦταν ἡ Σάμος, δὲν ἔδραζε πολλὰ δημητριακά. Γι' αὐτὸ κι' οἱ ντόπιοι ποτὲ δὲν ἀσχολήθηκαν ἰδιαίτερα μὲ τὴν παραγωγὴ τους, ἀφοῦ ἐξασφάλιζαν τὰ σιτηρὰ ἀπ' τὴ γειτονικὴ στεργιά, ὅπου εἶχαν δικὰ τους χωράφια. Παρ' ὅλ' αὐτὰ οἱ Σαμιῶτες ἔστελναν τὰ παλιὰ χρόνια στὴν Αἴγυπτο καὶ δημητριακά, ἀνταλλάζοντάς τα μὲ ἄλλα εἶδη ποῦ παράγονταν ἐκεῖ.

Περίεργη ἀντίφαση ὑπάρχει στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς γιὰ τὸ κατὰ πόσο τὸ νησί ἦταν ἢ ὄχι κρασότοπος. Ὁ Στράβωνας ³⁰ καὶ ὁ Ἀπούλιος³¹ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ Σάμος ἦταν πίσω στὰ κρασιά. Ὁ Πλίνιος³², ὁ Ἀθήναιος³³ κι' ὁ Αἰλιανός³⁴, ἀπαριθμώντας ἓνα σωρὸ κρασιά, γνωστὰ στὴν ἀρχαιότητα σὰν κατάλληλα, εἶτε γιὰ διασκέδαση εἶτε γιὰ φάρμακο, δὲν κάνουν καθόλου λόγο γιὰ Σαμιώτικο κρασί. Ἀντίθετα ὁ Ἀέθλιος ἐγκωμιάζει τὰ σταφύλια τῆς Σάμου³⁵,

27. Ἐφορος παρ' Ἀρποκρ. περὶ χωρ. 40 — Δεινάρχ. περὶ πόλ. 58—Ἡρόδ. καὶ Ἐτυμ. Μέγ. ἐν λ.

28. Νικάνδρ. ἀλεξιφ. φ 139 καὶ σχολιαστὴς αὐτοῦ.

29. Εἶδος πολύτιμου λίθου (σημ. μετ.) Στράβ. Δ. α. 15.

30. Στράβ. Δ. α. 15.

31. Apul Florid XV 6.

32. Πλίν. Ἱστορ. Ἐθν. ΙΔ' 17.

33. Ἀθην. Β. 1.

34. Αἰλιαν. Π. Ἱστορ. 31.

35. Ἀέθλιος παρ. Ἀθην. ΙΔ. 22.

ὁ Πολυδεύκης κάνει ιδιαίτερη μνεία τῆς «Σ α μ ί α ς σ τ α φ υ λ ῆ ς»³⁶, ἐνῶ ὁ Ἡσύχιος, ἀνάμεσα στὰ εἶδη τῆς ἀμπέλου, ἀναφέρει καὶ τὴν «Σ α μ ί α ν»³⁷. Μὲ βάση τὰ παραπάνω, ἐμεῖς πιστεύουμε πὼς ἀπ' ὅλους ὁ πιὸ ἀξιόπιστος εἶναι ὁ Ἀέθλιος, πού σάν Σαμιώτης ἤξερε δέδια καλύτερα ἀπ' τοὺς ἄλλους τὰ προϊόντα τοῦ τόπου του. Ἐξ ἄλλου, καὶ τὰ ὅσα ἀναφέρονται στὸ θάνατο τοῦ Ἀγκαίου, τοῦ πρώτου βασιλιᾶ τῆς Σάμου, πού σκοτώθηκε πρὶν προφτάση νὰ πιῇ σταφυλόζουμο ἀπ' τ' ἀμπέλι του, μᾶς πείθουν ὅτι ἡ παραγωγή τοῦ κρασιοῦ στὴ Σάμο ἦταν ἀπ' τὰ παλιὰ χρόνια μόνιμη ἀσχολία. Τὸ ὅτι τὰ σαμιώτικα κρασιά δὲν ἀναφέρονται ἀπ' τοὺς ἀρχαίους, ἴσως νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι προτιμοῦνταν ἄλλα κρασιά, πού εἶχαν σύγχρονα καὶ λαματικές ιδιότητες. Ἀπόδειξη γιὰ τὸ ὅτι τὸ σαμιώτικο κρασί πίνονταν χειμῶνα - καλοκαίρι κ' ἦταν περιζήτητο στὰ τραπέζια ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου τοῦ Πτωχοπρόδρομου (1143—1180 μ.Χ.), πού στὸ ποίημά του κατὰ τῶν Ἡγουμένων, ἐπικρίνοντας τὸν μαλθακὸ καὶ φιλήθοιο βίος τους, λέει ὅτι, τὶς Σαρακοστές, σερβίρονταν στὰ τραπέζια τους λογιῆς - λογιῆς φαγητά, πίνοντας ὕστερα

Κρασὶν γλυκὸν Γανήτικον καὶ Κορητικὸν καὶ ἐκ Σάμου ἵνα χυμοὺς ἐκβάλωσιν τοὺς τῆς ξηροσφγίας. ³⁸

Μὰ καὶ σήμερα ἡ Σάμος εἶναι περίφημη γιὰ τὰ κρασιά της, ὅπως θὰ ποῦμε παρακάτω, σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο.

Σκεπασμένη σχεδὸν ἡ Σάμος ἀπὸ λιόδεντρα — ἐ λ α ι ὀ φ υ τ ο ν τὴν ὀνόμασε ὁ Αἰσχύλος γι' αὐτὸ — ἔβγαζε ἀνέκαθεν ἄριστο λάδι, πού γιὰ τὴ μέγανη του καθαρότητα ἦταν περιζήτητο. Ὁ Ἀντιφάνης λέει:

*Οὗτος δέ σοι
τοῦ λευκοτάτου πάντων ἐλαίου Σαμιακοῦ ἔστιν μετροητής* ³⁹

«(Καὶ νὰ μετρᾶς μ' αὐτὸν τὸ λάδι τὸ Σαμιώτικο,
τὸ πιὸ καθάριο ἀπ' ὅλα)».

Σὰν σπάνιο εἶδος πολυτελείας θεωροῦνταν καὶ οἱ πλακοῦντες⁴⁰ τῆς Σάμου, πού λόγω τῆς ιδιαίτερης κατασκευῆς τους κόλλησε τ' ὄνομά τους σάν πα-

36. Πολυδεύκ. Ὀνομαστ. ΣΤ. 78.

37. Ἡσύχ. στὴ λ. Σαμία.

38. Πτωχοπρόδρ. Β. στίχ. 355 παρὰ Κοραῆ ἐν Ἀτάκτ. σελ. 283.

39. Ἀντιφάνης παρ. Ἀθήν. ΙΑ. 74. Apul. Frol. XV 6.

40. Ἡσύχ. στὴ λ.

ρατσούκλι δίπλα στ' ὄνομα τοῦ νησιοῦ, γι' αὐτὸ ὁ Σώπατρος ὁ «φ λ υ α κ ο γ ρ ά φ ο ς»⁴¹, λέει :

Πλακουντοποιὸν ὀνομασμένην Σάμον. ⁴²

Οἱ Σαμιῶτες, πού εἶναι οἱ πρῶτοι κατασκευαστές τους, διδάξαν τὴ χρήση τους στοὺς Πλακουντίους, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Λυδὸς γράφει : «Π λ α κ ο ὦ ν τ α ς δ ἔ Ρ ω μ α ἰ ο ἰ τ ᾶ ἔ κ μ ἔ λ ι τ ο ς π ὅ π α ν α κ α λ ο ὦ σ ι δ ι ᾶ τ ὸ ἔ ν Π λ α κ ε ν τ ῖ α τ ῆ π ὅ λ ε ι τ ῆ ς Ἰ τ α λ ῖ α ς π ρ ὠ τ ο ν ἔ ξ Ἑ λ λ ῆ ν ω ν ἢ μ ᾶ λ λ ο ν ἔ κ Σ α μ ῖ ω ν τ ῆ ν τ ο ι α ὕ τ η ν ἔ δ ω δ ῆ ν π α ρ ε λ θ ε ῖ ν κ α ἰ δ ι ᾶ τ ο ὗ τ ο ο ὕ τ ω ς λ ἔ γ ε σ θ α ἰ ὡ ς Τ α ρ α ν τ ῖ ν α ἄ π ὸ Τ ᾶ ρ α ν τ ο ς κ α ἰ Κ α ν ο υ β ι κ ᾶ ἄ π ὸ Κ α ν ο ὗ θ ο υ κ α ἰ κ ο π τ ᾶ ἄ π ὸ κ ο π τ ο ὦ . Σ ᾶ μ ῖ ο ς δ ἔ τ ι ς π ρ ὠ τ ο ς μ ἔ λ ι τ ῖ φ υ ρ ᾶ ς α ς ἄ ρ τ ο ν κ α τ ε σ κ ε ὕ α σ ε , δ ι ᾽ ὧ ν κ α ἰ τ ῆ ν λ ε γ ο μ ἔ ν η ν σ ῆ σ α μ ο ν ἔ ξ ε ὕ ρ ε ν ἔ ν τ ῆ Σ ᾶ μ ω , ὅ θ ε ν κ α ἰ σ υ γ γ ε ν ἔ ς π ρ ο σ η γ ο ρ ῖ α τ ῆ τ ο ὗ κ α ρ π ο ὦ τ ὸ χ ω ρ ῖ ο ν»⁴³. Καὶ στὰ χρόνια μας ἡ πλακουντοποια συνεχίζεται στὴ Σάμο. Ποιὸς δοκίμασε «τ η γ α ν ἰ τ ε ς» ἢ «μ α ρ μ α ρ ῖ τ ε ς», ἀπ' αὐτὲς πού φτιάχνουν οἱ Σαμιώτισσες τὶς καλὲς μέρες, καὶ δὲν θᾶθελε νὰ τὶς ξαναδοκιμάσῃ, ἀδιαφορώντας ἂν θὰ τὸν συγκαταριθμοῦσαν στοὺς κοιλιόδουλους ἐκείνους τοῦ Πλουτάρχου, «ο ἰ ς ἄ τ ο π ὸ ν ἔ σ τ ι π ρ ᾶ γ μ α τ ο ς σ π α ν ῖ ο υ κ α ἰ π ο λ υ τ ε λ ο ὦ ς μ ῆ ἄ π ο λ α ὦ σ α ἰ π α ρ ὸ ν τ ο ς , ο ἰ ο ν ο ὕ θ α τ ο ς , ἢ μ υ κ ῆ τ ω ν Ἰ τ α λ ι κ ῶ ν ἢ Σ α μ ῖ ο υ π λ α κ ο ὦ ν τ ο ς ἢ χ ι ὶ ο ς ἔ ν Α ἰ γ ὺ π τ ω» (γιὰ τοὺς ὁποίους εἶναι ἀπαράδεχτο νὰ ἔχουν μπροστὰ τους πρᾶγμα σπάνιο κι' ἀκριθὸ καὶ νὰ κάθονται νὰ τὸ κοιτᾶνε, ὅπως λόγου χάρη μαστάρη, μανιτάρια Ἰταλικά, Σαμιώτικες τηγανίτες ἢ χιόνι Αἰγυπτιώτικο)⁴⁴.

Ἀλλὰ κι ἡ βιομηχανία σημείωσε μεγάλη πρόοδο στὴ Σάμο, γιατί ὁ Πολυκράτης, φέρνοντας ἀπ' τὴ Μίλητο πρόβατα, προώθησε τόσο πολὺ τὴν ἐριουργία καὶ ἔδειξε τέτοιο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ὑφαντά της, ὥστε τὰ χαλιά πού

41. Κύπριος συγγραφέας κωμικοτραγικῶν ποιημάτων, πού ἔζησε ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου (σημ. μετ.).

42. Σώπατρος παρ. Ἀθῆν. ΙΔ. 51.

43. Ἰωάν. Λυδ. περὶ μὴν. Δ. 5.

44. Πλουτάρχ. Ὑγιειν. Παραγγάλμ. 6.

κατασκευάζονταν αὐτοῦ ἐκθειάζονταν ἀπ' τοὺς ποιητῆς σὰν μαλακώτερα κι ἀπ' τὸν ὕπνο καὶ σὰν κατάλληλα γιὰ νὰ ξαπλώνουν πάνω σ' αὐτὰ οἱ Θεοί:

*Πορφυρέοι δε τάπητες ἄνω μαλακώτεροι ὕπνω ἢ Μίλητος ἐρεῖ, χὼ τάν Σαμίαν καταβόσκων ἔστρωται κλίνα τῷ Ἀδώνιδι τῷ καλῷ ἄλλα, τάν μὲν Κίτροις ἔχει, τάν δ' ὁ ροδόπαχυσ Ἄδωνις.*⁴⁵

(Πλούσια χαλιά πιὸ μαλακά κι ἀπὸ τὸν ὕπνο ἢ Μίλητος στρώνει γι' αὐτὴν ὀπ' ἀγαπᾷ. Κι ἀπὸ μαλλιά τῆς Σάμος ἄλλο κρεβάτι στρώνεται γιὰ τὸν ὠραῖο τὸν Ἄδωνι.

Ἔτσι ξαπλώνει ἢ Κύπριδα σιμὰ στὸ μορφονιό της).

(Μετ. Ν. Μύτικα)

Ἡ Σάμος ἦταν ἀκόμα περίδλεπτη κείνα τὰ χρόνια καὶ γιὰ τὴν τελειότητα τῆς κεραμευτικῆς της. Ὁ Ἄουλος Γέλιος ἀναφέρει ὅτι ἡ τέχνη αὐτὴ πρωτοεμφανίστηκε στὴ Σάμο, πού τὸ χῶμα της ἦταν καταλληλότατο γιὰ τὴν κατασκευὴ πήλινων ἀντικειμένων, κι ἀπ' τὴ Σάμο πέρασε στὴ Σικελία καὶ σ' ὅλη τὴ μεγάλη Ἑλλάδα. Οἱ Ρωμαῖοι μάλιστα εἶχαν ἰδιαίτερη προτίμηση στὰ Σαμιακὰ ἀγγεῖα, γιὰ τὴν ἐλαφρότητα, τὴ στερεότητα, τὴ λεπτότητα καὶ τὴν κομψότητά τους⁴⁶. Γι' αὐτό, ὅταν ὁ Μάξιμος, γιὰ νὰ τιμήσῃ τὴ μνήμη τοῦ θεοῦ τοῦ Σικελίωνα τοῦ Ἀφρικανοῦ, παράθεσε δεῖπνο στὸ Ρωμαϊκὸ λαό, ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴν προετοιμασία τοῦ συμποσίου προτίμησε νὰ μεταχειριστῇ ἀγγεῖα τῆς Σάμου⁴⁷. Ὁ Τίβουλος πάλι, μιλώντας σὲ κάποιαν ἐρωμένη του, τῆς εὐχεται νὰ ἔχη πάντα πάνω στὸ τραπέζι της Σαμιώτικα ἀγγεῖα.

*Κι μ' εὐχαρίστηση νὰ πίνεις σὲ σαμιώτικα ἀγγεῖα καὶ σὲ πήλινα ἀπὸ τὴ γλιστερὴ Κυμαία γῆ.
ἄλλοίμονο! βλέπω νὰ μεγαλώνουν τὰ πλουσιόπαιδα!*⁴⁸

Τὸ ἴδιο ἐπαινετικά μιλάει γι' αὐτὰ καὶ ὁ Λαχτάντιος, λέγοντας: «Διατί ἄρα δὲν τιμᾶται ὁ ἐφευρέτης τῶν πήλινων σκευῶν καὶ διατί οἱ πλούσιοι, τὰ ἀργυρόχρυσα προτιμῶντες, παρορῶσι τὰ Σαμιακὰ ἀγγεῖα;»⁴⁹. Τὰ παινεύει ἐπίσης καὶ ὁ συγγραφέας τῶν βιβλίων πρὸς τὸν Ἡρέννιο, πού ὁμολογεῖ στοὺς φι-

45. Θεοκρίτ. Εἰδύλλ. Δ. στίχ. 125. — Παράβαλε καὶ Σχολιαστ. αὐτοῦ.

46. Πλίν. Ἱστορ. Ἔθν. ΛΕ' 40.

47. Cicero pro Muren 36.

48. Τίβουλ. τραγ. Β' 3, 51.

49. Lactant de Fals relig I 18.

λοξενουμένους του ὅτι τὰ ἀγγεῖα τῆς Σάμου τοῦ ἀρέσουνε πολὺ καὶ πρόθυμα γιὰ χάρη τους δίνει τὰ ἀσημένια⁵⁰. Ὁ Μαρσιάλῃς ἐπίσης λέει γι' αὐτά:

*Quid cum foemineo tibi Baetice Galle, barathro haec debet medio
lambere lingua viros abscissa est quare Samia tibi mentula testa si tibi tam
gratus, Baetice, cunnus erat.* ⁵¹

Στὰ κατοπινὰ ὄμως χρόνια φαίνεται πὼς ἡ κεραμευτικὴ στὴ Σάμο ξέπεσε σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε τὰ πήλινα σκεύη τῆς κατάντησαν παροιμιώδη γιὰ τὸ εὐθραυστο καὶ τὸ τιποτένιο τους. Ἔτσι βλέπουμε στὸν Πλαῦτο νὰ κατηγορεῖται ὁ Θεοδώρομίδης, γιὰτὶ καὶ στὶς θυσιῆς του ἀκόμα μεταχειρίζονταν ἀπὸ τσιγγουνιὰ ἀγγεῖα τῆς Σάμου⁵² καὶ ἡ Σαμία ἑταίρα Βακχίδα, ποὺ ἦταν ὄλο νεῦρα καὶ τὰ χαλοῦσε κάθε τόσο μὲ τοὺς ἐραστές τῆς, νὰ παρομοιάζεται μὲ τὰ εὐκολόσπαστα Σαμιώτικα ἀγγεῖα⁵³. Τέλος ὁ Στίχος στὴν ὁμώνυμη κωμωδία του, καυτηριάζοντας τοὺς πλούσιους, λέει:

*Quibus divitiae domi sunt, scaphio et cantharis batiolis bibunt? at
nos nostro Samiolo poterio tamen utimur; nos tamen ecficimus pro opi-
bus nostra moenia* ⁵⁴

Στὰ χρόνια μας ἡ ἀγγειοπλαστικὴ εὐδοκίμει στὴ Σάμο. Στὰ χωριὰ Μαρρατζαῖοι καὶ Φοῦρνοι κατασκευάζονται γιὰ οἰκιακὴ χρῆση πήλινα ἀγγεῖα πολὺ στερεὰ καὶ μὲ μεγάλη ἐπιδεξιότητα.

Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τῶν ἀρχαίων, σωστὸ εἶναι νὰ κάνουμε λόγo καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο ἐξαιρετὸ σαμιώτικο προϊόν, τὰ παγώνια, ποὺ κατὰ τὸν Μηνόδοτο στὴ Σάμο πρωτογεννηθήκανε καὶ πρωτοαναθρεφτήκανε κι' ἀπὸ κεῖ διαδόθηκαν παραέξω. Λέει γι' αὐτὰ ὁ Ἀντιφάνης:

*Ἐν Ἡλίου μὲν φασὶ γίνεσθαι πόλει
φρόνικας, ἐν Ἀθήναις δὲ γλαῦκας· ἡ Κέπρις
ἔχει πέλειας διαφόρους, ἡ δ' ἐν Σάμῳ
Ἦρα τὸ χρυσοῦν, φασίν, ὀρνίθων γένος,
τοὺς καλλιμόρφους καὶ περιβλέπτους ταῶς* ⁵⁵

50. Plaut V 4, 12.

51. Martial epigr 81.

52. Plaut Captivi II. 2.287.

53. Iden Bac. II. 2. 225.

54. Idem Stic. V. 6. 670.

55. Ἀντιφάνης παρ. Ἀθην. ΙΔ. 70.

(«Στή χώρα τοῦ Ἥλιου λένε πῶς γεννιοῦνται
τὰ φοινικόδεντρα. Καί στήν Ἀθήνα οἱ κουκουδάγιες. Ἡ Ἀφροδίτη
ἔχει λογῆς - λογῆς ἀγριοπερίστερα. Μὰ ἡ Ἥρα στή Σάμο
τὸ χρυσὸ γένος τῶν πουλιῶνε λένε πῶς ἔχει
τὰ γοητευτικὰ παγώνια, τὰ τρισέμορφα») (Μετ. Ν. Μύτικα)

Γιὰ τὸ ὅτι στή Σάμο ὑπῆρχαν πολυάριθμα παγώνια, καί σὲ ἄγρια ἀκόμα
κατάσταση, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία⁵⁶. Τὸν καιρὸ μάλιστα ποὺ οἱ Ρωμαῖοι ἔ-
φτασαν στὸν ὕψιστο βαθμὸ τῆς λαιμαργίας, τὰ σαμιώτικα παγώνια εἶχανε με-
γάλη πέραση καί τὰ θεωροῦσαν ἀπαραίτητο καρύκειμα σὲ κάθε καλὸ τραπέ-
ζι⁵⁷. Ἀπ' αὐτὸ ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ πιστεύουμε ὅτι τὰ παγώνια πατρίδα τους
ἔχουν τὴ Σάμο, ἀφοῦ μᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι κατάγονται ἀπ' τὴν Ἰνδία, ἀπ' ὅπου
μεταφέρθηκαν στὰ δυτικὰ Ἀσιατικὰ παράλια. Γιὰ μᾶς λοιπὸν τὸ πιθανώτερο
εἶναι, ὅτι ἡ Σάμος στάθηκε ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς μεταφορᾶς τους ἀπ' τὴν
Ἀσία στήν Ἑλλάδα, κι' ἀπ' αὐτὸ παίρνοντας ἀφορμὴ οἱ ἀρχαῖοι εἶπαν πῶς
τὰ παγώνια γεννήθηκαν στή Σάμο.

Κοπάδια τόνου κόνευαν ἐπίσης στὰ νερά τοῦ νησιοῦ, καλοθρεμιμένοι. ποὺ
τὸ δάρος μερικῶν ἀπ' αὐτοὺς ἔφτανε τὶς 500 ὀκάδες, γι' αὐτὸ καί τοὺς ὀνόμα-
ζαν κῆτη. Κάνοντας λόγος γι' αὐτοὺς ὁ Ἀρχέστρατος λέει:

*Ἀμφὶ δὲ τὴν ἱεράν τε καὶ εὐρύχωρον Σάμον ὄφει
θίννον ἀλισκόμενον σπουδῇ μέγαν, ὃν καλέουσιν
ὄρκυνον, ἄλλοι δὲ αὖ κῆτος· τούτου δὴ θεοῖς χρῆ
ὄφωνεῖν, ἃ πρόπει ταχέως καὶ μητέρι τιμῆς.*⁵⁸

(«Γύρω ἀπ' τὴ Σάμο τὴν ἱερὴν καὶ ἀπλόχωρη θὰ βλέπεις
προσεχτικὰ ν' ἀλιεύεται τεράστιος τόννος, ποὺ ἄλλοι
κῆτος τὸν λέν καὶ ἄλλοι ὄρκυνο. Στούς θεοὺς πρέπει νὰ φέρνεις
τέτοιο προσφάϊ, γοργὰ καθὼς στή μάνα σου ἔχεις χρέος»).

(Μετάφρ. Ν. Μύτικα)

Τέλος, οἱ ἀρχαῖοι ἀναφέρουν ὅτι στή Σάμο ἐμφανίστηκε ἄσπρο χελιδόνι,
ὄχι μικρότερο ἀπὸ πέρδικα⁵⁹.

Αὐτὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα λένε οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, τὰ προϊόντα

56. Varr. de re rust. 6.

57. Aul Gel. N. At. VII. 16.

58. Ἀρχέστρ. παρ. Ἀθήν. Ζ. 63.

59. Ἡρακλ. Πολιτ. Σαμιῶν Ι. Ἀντίγ. Καρυστ. ἀποστ. ΚΘ. 13. — Αἰλιαν. περ. ζῴων
ἰδιωτ. 17, 32.

καὶ τὰ τεχνουργήματα τῆς Σάμου, πού ἐξαιτίας τους, καθὼς εἶπαμε, τὴν ὀνομάσανε νησί τῶν μακάρων. Ἄν τώρα ὁ Ἀπούλιος, παραδλέποντας τίς τόσες γιὰ τὴν εὐφορία αὐτοῦ τοῦ νησιοῦ μαρτυρίες, ὑποστηρίζει πὼς ἡ γῆ του δὲν πειθαρχοῦσε στ' ἀλέτρι κι οὔτε σιτάρι ἔθγαζε, οὔτε σταφύλια, οὔτε χορταρικά ⁶⁰, αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἀποδώσουμε στίς καιρικές συνθήκες. Γιατί τότε πού ζοῦσε ὁ Ἀπούλιος, ἡ Σάμος ἦταν ὑποδουλωμένη στή Ρώμη, οἱ Ρωμαῖοι ἔπαρχοι ἄρπαζαν ὅ,τι ἔβρισκαν, οἱ πειρατὲς δὲν σταματοῦσαν ποτὲ τίς ἐπιδρομές τους κι οἱ κάτοικοι ἀναγκαστικά ἄφηναν τὰ χωράφια τους ἀκαλλιέργητα, βλέποντας πὼς τὰ κόπια τους πᾶνε χαμένα καὶ πὼς ὁ πλοῦτος τοῦ νησιοῦ προκαλοῦσε τὸν φθόνο καὶ τὴν ἐχθρότητα σ' ἐχθροὺς ἀκαταμάχητους καὶ καμμιά φορά σκληροῦς. Μὰ καὶ πάλι δὲν ἔπαψε ἡ Σάμος νὰ παινεύεται καὶ νὰ ἐγκωμιάζεται ἀπὸ πολλούς ⁶¹.

---

60. Apul. Florid. XV. 6.

61. Horat. ad Bullatium 11 — Avieni, descriptio 713 — Prisciani periegesis 552—N. Βλεμμύδου, συνοπτ. γεωγραφ. 9.

Ἐνδοξοὶ ἄνδρες τῆς Σάμου.

Ἄς ποῦμε τώρα καὶ γιὰ τοὺς ἔνδοξους ἄνδρες, ποὺ γένησε ἡ Σάμος, καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους γενικὰ Σαμιῶτες τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς, ποὺ περισώθηκαν ὡς ἐμᾶς τὰ ὀνόματά τους. Βέβαια, μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ βιογραφοῦμε συνοπτικά, καὶ μ' ἀλφαθητική σειρά σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, πολὺ λίγο τιμᾶνε τὴν πατριδα τους, ἴσως δὲ καὶ νὰ κατακριθοῦμε γιὰ μικρολογία ἐπειδὴ καταχωρήσαμε ἐδῶ ὀνόματα καὶ περιστατικά ἀπὸ τὴ ζωὴ τους, σχεδὸν ἀνάξια λόγου. Ἄλλὰ ἐμεῖς μὲν τὰ συγκεντρώσαμε αὐτά, ὕστερα ἀπὸ πολὺχρονες καὶ κουραστικές ἔρευνες, ἡ δὲ ἄκοπη ἀνάγνωσή τους θὰ ζημιώσῃ τάχα κανέναν;

Ἄ γ α θ α ρ χ ῖ δ η ς, γεωγράφος διαπρεπῆς· δὲν ξέρουμε ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ποὺ ἤκμασε, πιθανὸν μεταξὺ τοῦ 180—160 π.Χ. Ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μᾶς εἶναι γνωστὰ τὰ ἑξῆς: «Ἐὐρωπαϊκά» σὲ 27 βιβλία, «περὶ Ἀσίας», βιβλία 10, «Περὶ πλοῦς Ἐρυθροῦ θαλάσσης», «Περσικά», «Φρυγικά», βιβλία 14 καὶ «περὶ λίθων»¹.

Ἄ γ ά θ α ρ χ ο ς, γυιὸς τοῦ Εὐδήμου, ὁ ὁποῖος ἤκμασε περὶ τὸ 415 π.Χ. Αὐτὸς ἀσχολήθηκε εἰδικὰ μὲ τὸ στοιχεῖο τῆς σκηνῆς, καὶ ἀνέπτυξε πρῶτος τὴ σκηνογραφία, ἡ ὁποία παραμελεῖ τὴν ἀκρίβεια τοῦ διαγράμματος καὶ ἐπιδιώκει μὲ τὴν κατάλληλη χρησιμοποίησιν τῶν χρωμάτων, νὰ ξεγελάσῃ τὸν θεατὴν ποὺ βλέπει ἀπὸ μακρυὰ. Ζωγράφιζε δὲ, καὶ ἰδίως, ζῶα, μὲ τόση ἀξιόθαύμαστη γρηγοράδα ὥστε ἦταν ἀπαράμιλλος. Ὁ Βιτρούδιος λέει ὅτι ὁ Ἀγάθαρχος ἔγραψε καὶ πραγματεία περὶ σκηνογραφίας καὶ ζωγράφισι σκηνῆς γιὰ τὸν Λίσιλλο. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης τὸν περιόρισε γιὰ τρεῖς ὀλόκληρους μῆνες γιὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὸ σπίτι του, ἔπειτα δὲ τὸν ἀκριβοπλήρωσε· κατὰ τὸν Ἀνδοκίδην ὁμοίως ὁ Ἀγάθαρχος ἐγκατέλειψε τὸ ἔργο μισοτελειωμένον, ἀφοῦ κατόρθωσε ν' ἀπαλλαχθῆ ἀπὸ τὸν περιορισμὸν².

Ἄ γ α θ ό κ λ ε ι α, περιθόγητη χορεύτρια καὶ αὐλητρίδα, ποὺ ἔγινε ἐρωμένη τοῦ βασιλεῦς Πτολεμαίου· αὐτὴ δὲ σχεδὸν διηύθυνε τὸ βασίλειον. Γι' αὐ-

1. Ἀθήν. Ζ. 50 — Πλίν. Ἱστορ. Ἔθ. Κεφ. 50. 7. — Στράβ. Περί ἀνδρ. Ζ. 65.

2. Πλούταρχ.: «Βίος Περικλέους» 13 — Ἀνδοκίδ. «κατὰ Ἀλκιβιάδου», 17 — Σουΐδας: στή λέξις — Ἀρποκρ. στή λέξις.

τὸ κί' ὁ Πλούταρχος λέει γι' αὐτὴν ὅτι «*δ ι α δ ῆ μ α τ ι β α σ ι λ έ ω ς ἐ π έ β η*»³.

Ἄ γ α θ ο κ λ ῆ ς, ἄγνωστος ἐποχῆς γεωγράφος καὶ ἱστορικός· ἔγραψε τὸ ἔργο «*Π ο λ ι τ ε ῖ α ι*»⁴.

Ἄ γ α θ ο κ λ ῆ ς, διετέλεσε στρατηγὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ταξίαρχος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἐκτιμοῦσε ἐξαιρετικά· κινδύνεψε ὁμως νὰ πέση θῦμα μιᾶς αἰσχροῦς διαβολῆς καὶ σώθηκε χάρις στὴ βοήθεια τοῦ στρατηγοῦ Περδίκκα, πού τὸν εὐνοοῦσε. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἡφαιστίωνα, ὁ Ἀλέξανδρος θέλοντας νὰ τὸν ἀποθεώσῃ, τοῦ ἔχτισε ναοὺς καὶ τεμένη, ἔκαμε γι' αὐτὸν θυσίαι, καὶ μὲ διαταγὴ του ὄρισε σὰν πῖθό μεγάλο ὄρκο, τὸν ὄρκο πού γινόντανε στ' ὄνομά του· κί' οἱ κόλακες, πού προλαβαίνανε τίς ὀρέξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, μυθολογοῦσαν πράγματα φοβερά καὶ τεράστια, κί' ἀποδίνανε στὸν Ἡφαιστίωνα θαύματα καὶ ὑπερφυσικὰς ιδιότητες. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος διέταξε νὰ θανατώνεται ἀμέσως ὁ καθένας πού θὰ χαμογελοῦσε, ὅταν ἄκουγε νὰ λέγε γιὰ κείνα τὰ θαύματα, σὰν δῆθεν ἀσεδῆς, κί' ὁ καθένας ἐπίσης πού θὰ δάκρυζε, σὰν ἄπιστος. Τότε συκοφαντήθηκε κί' ὁ Ἀγαθοκλῆς ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του, πὼς δάκρυσε ὅταν περνοῦσε ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Ἡφαιστίωνα· καταδικάστηκε λοιπὸν νὰ κλειστῆ μαζί μ' ἓνα λιοντάρι στὸ κλουβί. Ὁ Περδίκκας, ὁμως, πού ἤθελε νὰ τὸν σώσῃ, βεβαίωσε μὲ ὄρκο, ὅτι, ὅταν ἦταν στὸ κυνῆγι, ἔλαβε διαταγὴ ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ πῆ στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ χαρίσῃ τὴ ζωὴ στὸν Ἀγαθοκλῆ, γιὰτὶ δάκρυσε ὄχι γιὰτὶ δὲν πίστεψε στὴν ἀποθέωση τοῦ Ἡφαιστίωνα, ἀλλὰ γιὰτὶ, σὰν ἄνθρωπος, ἔκλαψε γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἐνδοξοῦ συμπολεμιστῆ⁵.

Ἄ γ α θ ο κ λ ῆ ς, ὁ ὁποῖος ἀπὸ παιδί συνδέθηκε μὲ στενὴ φιλία πρὸς ἓνα πλούσιο νέο ἀπὸ τὴν Ἔφεσο, τὸν Δεινία. Ὁ Δεινίας μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του Λυσίωνα, ἄρχισε νὰ σπαταλᾷ τὴν περιουσία του στὰ γλέντια καὶ σὲ μιὰ γυναίκα, πού τὴ λέγανε Χαρίκλεια, καὶ πού ἦταν σύζυγος ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους πολῖτες τῆς Ἐφέσου, τοῦ Δημώνακτα. Ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἐπειδὴ πρότρεπε τὸ Δεινία ν' ἀλλάξῃ διαγωγὴ διώχτηκε ἀπὸ αὐτόν. Ἀλλὰ οἱ κόλακες καὶ οἱ σελέμηδες παρέσυραν τὸ Δεινία σὲ τέτοιο κατήφορο ὥστε σὲ λίγο καιρὸ, ὁ χθεσινὸς πλούσιος καὶ ξακουστὸς σ' ὅλη τὴν Ἰωνία ἄνδρας, κατάντησε πάμφτωχος κί' ἐλεεινός. Τότε δὲ μονάχα ὁ Δεινίας θυμήθηκε τὸ φίλο του, ὅταν οἱ κόλακες τὸν ἐγκατέλειψαν ὁ ἓνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο, κί' ὅταν ἡ Χαρίκλεια μετὰ ἀπὸ τὴν πτώχευσή του, κόλλησε κοντὰ σ' ἓνα πλούσια Κρητικὸ. Ἀπελπισμένος λοιπὸν ὁ ταλαίπωρος Δεινίας κατέφυγε στὸν Ἀγαθοκλῆ, ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ ἐλέγξῃ καθόλου τὸ δύστυχο φίλο του γιὰ τὴν προηγούμενη δια-

3. Πλούταρχ.: «*Βίος Κλεομένης*» 33. — Πλούταρχ.: Ἑρωτ. 4.

4. Πλούταρχ.: «*Περὶ ποταμῶν*» 11.

5. Λουκιανός: «*Περὶ τοῦ μὴ ραδίως πιστεύειν τῇ διαβολῇ*», 18.

γωγή του, δὲν τὸν δέχτηκε μ' ἀνοιχτές ἀγκάλες μονάχα, ἀλλά, ἀφοῦ πῆγε στὴ Σάμο καὶ πούλησε τὸ μοναδικὸ σπιτάκι του, ἐπέστρεψε στὴν Ἔφεσο, κι' ἔδωσε στὸ Δεινία τὰ λεπτά, πού πῆρε ἀπὸ τὴν πούληση. Ἡ Χαρίκλεια κι' οἱ κόλακες μὲν εἶδανε τὸ Δεινία νὰ κρατᾷ χρήματα τρέξανε κοντά του. Κι' ἐνῶ μιὰ νύχτα καὶ ὕστερα ἀπὸ συνεννόηση, ἔμπαινε ὁ Δεινίας στὸ σπίτι τῆς Χαρίκλειας, παρουσιάστηκε ξαφνικά, εἰδοποιημένος ἢ κατὰ σύμπτωση, ὁ ἀντρας τῆς ὁ Δημώνακτας καὶ μὲ τὸ ξίφος στὸ χέρι, ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ μοιχοῦ· ὁ Δεινίας ὁμως πού πρόλαβε κι' ἄρπαξε ἓνα λοστό πού ἦτανε κοντά του, σκότωσε ἀμέσως καὶ τὸν Δημώνακτα καὶ τὴ Χαρίκλεια καὶ τρέχοντας, κρύφτηκε στὸ σπίτι τοῦ Ἀγαθοκλῆ. Τὴν ἄλλη μέρα πιάστηκε ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες καὶ στάλθηκε πρὸς τὸν ἄρμιστή, πού διοικούσε τότε τὴν Ἀσία· κείνος τὸν ἔστειλε στὸ μεγάλο βασιλιά, πού ὅταν πληροφορήθηκε τὰ γενόμενα, καταδίκασε τὸ Δεινία σὲ ἰσόδια ἐξορία στὰ Γιούρα τῶν Κυκλάδων. Ἀλλὰ καὶ τότε ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἀφοῦ πιδ μπροστά τὸν συνόδεψε ὅταν τὸν πῆγαιναν ὑπόδικο γιὰ νὰ τὸν δικάσουν, τὸν ἀκολούθησε καὶ στὰ Γιούρα· ἐκεῖ δὲ ἔπιασε δουλειὰ σ' ἐμπόρους πού μάζευαν ἀπὸ τὰ ὄστρακα τὴν πορφύρα, καὶ συντηροῦσε ἔτσι καὶ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸν φίλο του. Ἀκόμα περιποιήθηκε τὸν Δεινία ὅταν ἀρρώστησε, κι' ὅταν πέθανε τὸν κηδεύε καθὼς ἔπρεπε· δὲν θέλησε δὲ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὰ Γιούρα γιὰτὶ πίστευε πῶς εἶναι αἰσχροὺ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ φίλο του, καὶ μετὰ τὸ θάνατό του ⁶.

Ἄ γ ά θ ω ν' ποιητῆς πού ἔγραψε πολλές τραγωδίες καὶ κωμωδίες· ἐπειδὴ παρέμεινε γιὰ πολὺν καιρὸ στὴν Ἀθήνα, μερικοὶ τὸν λένε καὶ Ἀθηναῖο ⁷.

Ἄ γ ά θ ω ν, γεωγράφος καὶ ἱστορικός, ἀγνωστῆς ἐποχῆς· ἔγραψε τὰ ἔργα: «Σ κ υ θ ι κ ά», «Α ἰ γ υ π τ ι α κ ά», «Π ό ν τ ο υ π ε ρ ἱ π λ ο υ ς» καὶ «π ε ρ ἱ π ο τ α μ ῶ ν», βιβλία δέκα ⁸.

Ἀ έ θ λ ι ο ς ἢ Ἄ θ λ ι ο ς, ἱστορικός πού ἔγραψε ὠ ρ ο υ ς Σ α μ ἰ ω ν. Ὁ Ἀθηναῖος λέει πῶς ὁ Ἀέθλιος ἔγραψε καὶ τὸ ἔργο «ὠ ρ α ἰ ω ν Σ α μ ἰ ω ν», δηλαδή γιὰ τίς καλλονές τῆς Σάμου· πιθανὸν ὁμοῦς ν' ἀναγράφεται μὲ δυὸ ὀνόματα ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ σύγγραμμα ⁹.

Ἀ θ η ν α γ ό ρ α ς τοῦ Ἀρχεστρατίδη, ἀνδρας ἐπίσημος, ὁ ὁποῖος ἔπειτα ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν στάλθηκε πρεσβευτῆς μαζί μὲ ἄλλους δυὸ συμπολίτες του, στοὺς Ἑλληνας στρατηγούς γιὰ νὰ ἐπικαλεστοῦν τὴ δοθήειά τους γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ¹⁰.

6. Λουκιανός: Τόξαρ ἢ Φιλ. 12.

7. Ἀριστοτέλ.: Ἠθικὰ Νικομάχ. ΣΤ. 2, 3.

8. Πλουτάρχ.: Περὶ ποταμ. Γ.Δ. — Στοδ Ἀνθολ. Α. 310.

9. Ἀθῆν.: ΙΑ 63, ΙΒ 23. — Ἑτυμ. Μέγα στή λέξη «Νένωται».

10. Ἡρόδοτ.: Δ. 90.

Α ἰ ἄ κ η ς· μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα μνημονεύονται δυὸ πρόσωπα στὴ Σαμιακὴ ἱστορία, ὁ πατέρας τοῦ Πολυκράτη καὶ ὁ τύραννος τῆς Σάμου· ἀλλὰ γι' αὐτοὺς μιλήσαμε στὸ 10ο καὶ στὸ 14ο κεφάλαιο.

Α ἴ γ λ η ς, ὀλυμπιονίκης, ποῦ ἦταν ἐκ γενετῆς βωθός· ἐνῶ νίκησε στοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες, ἔβλεπε νὰ ἀνακηρύσσουν νικητὴ ἀντὶ αὐτὸν ἕναν ἄλλο, καὶ θύμωσε τόσο πολὺ, ὥστε ἀπὸ τῆ μεγάλης του ἀγανάκτησης ἀπόκτησε τὴ λαλιά του¹¹.

Α ἰ σ χ ρ ῖ ω ν ἢ Α ἰ σ χ ῖ ω ν· ἦταν λυρικός ποιητὴς καὶ ἱαμβογράφος καὶ ἤκμασε γύρω στὰ 330 π.Χ. Ἀναφέρονται δυὸ ποιήματά του, τὸ ἕνα ἱαμβικό μὲ τ' ὄνομα «Ἐ φ η μ ε ρ ῖ δ ε ς», ἀπὸ τὸ ὅποιο περισώθηκαν μερικὰ ἀποσπάσματα, καὶ τὸ ἄλλο ἐπικό, μὲ τ' ὄνομα «Ἐ φ ε σ ῖ ς»· λέγεται ὅτι ἔγραψε κι' ἕνα πολύτιμο σύγγραμμα «π ε ρ ῖ γ ε ω ρ γ ῖ α ς», τὸ ὁποῖο γάθηκε, κι' ἕνα ἄλλο ἄσεμνο, περὶ Ἀφροδίτης. Σώζεται δὲ ἕνα ἱαμβεῖο του στὴ Φιλαινίδα, τὸ ἐξῆς:

*Ἐγὼ Φιλαινίς, ἢ ἰβώτος ἀνθρώποις
ἐνταῦθα γήρα τῶ μακροῦ κεκοίμημαι·
μὴ μ', ὧ μάταιε ναῦτα, τὴν ἄκραν κάμπτων,
γλεύην τε ποιεῖς καὶ γέλωτα καὶ λάσθην·
οὐ γάρ, μὰ τὸν Ζεῦν, οὐ μὰ τοὺς κάτω κούρους,
οὐκ ἦν ἐς ἄνδρας μάχλος, οὐδὲ δημώδης·
Πολυκράτης δὲ τὴν γονὴν Ἀθηναῖος,
λόγων τι παιπάλημα καὶ κακὴ γλῶσσα,
Ἐγραψεν ὄσσ' ἔγραψ', ἐγὼ γάρ οὐκ οἶδα¹²*

Ἄ κ κ ὦ, μιὰ τρελλὴ γυναίκα, ἢ ὁποῖα¹² κυττάζονταν στὸν καθρέπτη καὶ κουβέντιαζε μὲ τὴν εἰκόνα της σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἄλλη γυναίκα· περιφέρονταν στοὺς δρόμους καὶ χτυποῦσε μ' ἕνα σφουγγάρι ἕνα παλούκι, ἔκανε δὲ καὶ πολλὲς ἄλλες τρέλλες. Ἀπὸ αὐτὸ βγήκε κι' ἡ παροιμία «ἐ π ῖ τ ὦ ν δ π λ ω ν ἄ κ κ ῖ ζ ε σ θ α ι», ποῦ τὴ λέγανε γιὰ κείνους ποῦ κορδώνανε γιὰ τὶς θρисиές καὶ τὰ πειράγματα¹³.

Ἄ λ ε ξ ῖ ς, ἱστορικός καὶ ποιητὴς ἀγνωστής ἐποχῆς, τοῦ ὁποῖου ἀναφέρονται δυὸ συγγράμματα «Ἔ ρ ο ι Σ α μ ῖ ω ν» καὶ «π ε ρ ῖ α ὕ τ α ρ κ ε ῖ α ς»¹⁴.

Ἄ μ φ ι κ ρ ἄ τ η ς, ὁ βασιλεὺς τῆς Σάμου, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσαμε στὸ

11. Βαλέρ. Μάξιμ. Α' 8.

12. Ἀθην. Ζ. 48. — Ἑλλην. Ἀνθολογ. Α. 120.

13. Ἐτυμ. Μέγα στὴ λέξη.

14. Ἀθην. ΙΒ' 57.

7ο κεφάλαιο.

Ἄναρμωστος, ὁ περίφημος κολυμβητής· αὐτόν, πού τῶχε καύχημά του ὅτι δὲν τὸν ξεπερνάει κανεὶς στὸ κολύμβημα, τὸν κορόϊδεψε ὁ φιλόσοφος Ἀρίστιππος λέγοντάς του «Ὁ ὕκ αἰσχύνη, Ἄναρμωστε, καυχᾶσθαι ἐν τοῖς ἔργοις τῶν δελφίνων;».

Ἄνδροκλος· ἦταν ἐπόπτης στὸ σπίτι τοῦ Μνησάρχου, τοῦ πατέρα τοῦ Πυθαγόρα, κι' ἐπιστατοῦσε στὴν περιουσία του, δσάκις ἐκεῖνος ἔφευγε ἀπὸ τὴ Σάμο γιὰ τίς ἐμπορικές του ὑποθέσεις¹⁵.

Ἄνδρσοθένης, γυιὸς τοῦ Σωστράτου, ἐπίσημος ἄνδρας, πού στάλθηκε πρεσβευτὴς στὴ Ρόδο πρὸς ἐπίλυση τῆς μεταξὺ Σαμίων καὶ Πριηνέων διαφορᾶς γιὰ τὴ Βατινήτιδα¹⁶.

Ἄντονος, ὁ γυιὸς τοῦ Ἀρτεμιδώρου· ἀθλητὴς πού νίκησε στὸ δρόμο τῶν 400 μέτρων. Βρίσκουμε τ' ὄνομά του γραμιμένο ἀνάμεσα στὰ ὀνόματα καὶ ἄλλων ἀθλητῶν¹⁷.

Ἀπολλόδωρος, ἓνας πλούσιος Σαμιώτης, πού ἐγκατέλειψε τὴν πατρίδα του καὶ μετοίκησε στὴν Ἀθήνα¹⁸.

Ἀριγνώτη· ὑπῆρξε μαθήτρια τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῆς γυναίκας του Θεανοῦς καὶ ἤκμασε τὸν 6ο π.Χ. αἰῶνα σὰν Πυθαγορικὴ φιλόσοφος· ἔγραψε: «Τελετὰς Διονύσου», «Ἐπιγράμματα», «Ἰερὸν λόγον», ἢ «περὶ τῶν τῆς Δήμητρος μυστηρίων», «Βακχικά», «Φιλοσοφικά» καὶ ἄλλα. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς στὸ τέταρτο τῶν «Στρωματέων» λέει ὅτι ἡ Ἀριγνώτη ἔγραψε καὶ τὴν Ἱστορία Διονύσιου τοῦ τυράννου· κατὰ τὴν γνώμη μας ὅμως, ὁ Κλήμης ἔσφαλλε κι' ἀντὶ γιὰ «Τελετὰς Διονύσου» ἔγραψε «Ἱστορία Διονουσίου».

Ἀρίμνηστος, γυιὸς καὶ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρα, ἔγινε δάσκαλος Δημοκρίτου τοῦ Ἀβδηρίτη. Μετὰ τὸ θάνατο του πατέρα του, ὁ Ἀρίμνηστος ἀνεχώρησε ἀπὸ τὸν Κρότωνα καὶ κατοίκησε μὲ τὴ μητέρα του καὶ τοὺς συγγενεῖς του στὴ Σάμο.

Ἀρίσταρχος, ὁ διασημότετος ἀπὸ τοὺς ἀστρονόμους τῆς ἀρχαιότητος, γεννήθηκε μεταξὺ τοῦ 280 καὶ τοῦ 256 π.Χ. Πρῶτος αὐτὸς ἐνόησε ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἄξονά της καὶ περὶ τὸν ἥλιο, καὶ καθὼς λέει ὁ Ἀρχιμήδης, «ὅποτε θεῖς τὰ μὲν ἀπλανῆ τῶν ἄστρον καὶ τὸν ἄλιον μένειν ἀκίνητον, τὰν δὲ γᾶν

15. Ἰάμβλιχ. στὸ βίο τοῦ Πυθαγ. 23.

16. Lebas Vog. arch 206.

17. Bleek Corp Inscript Gr. 1591 46

18. Ἀρποκράτ. στὴ λέξη.

περιφέρεσθαι περί τὸν ἄλιον κατὰ κύκλου περιφέρειαν, ὅς ἐστιν ἐν μέσῳ τῷ δρόμῳ κείμενος, τὰν δὲ τῶν ἀπλανῶν ἄστρων σφαῖραν περί τὸ αὐτὸ κέντρον κειμέναν τῷ μεγέθει τηλικαύταν εἶμεν, ὥστε τὸν κύκλον, καθ' ὃν τὰν γᾶν ὑποτίθεται περιφέρεσθαι, τοιαύταν ἔχειν ἀναλογίαν ποτὶ τὰν τῶν ἀπλανῶν ἀποστασίαν, οἷαν ἔχει τὸ κέντρον τῆς σφαιρας ποτὶ τὰν ἐπιφάνειαν». Γι' αὐτὰ κατηγορήθηκε ἀπὸ μερικοῦς καὶ ὡς ταραχοποιός. Συνάμα ἀποπειράθηκε νὰ βρῆ τὸν λόγο τῆς ἀπόστασης τῆς γῆς ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τῆ σελήνη. Ζήτησε δὲ αὐτὸ τὸν λόγο, στὸν προσδιορισμὸ τῶν γωνιῶν τοῦ τριγώνου ποῦ ἔχει κορυφές τῆ γῆ, τῆ σελήνη καὶ τὸν ἥλιο, ὅταν ἡ Σελήνη εἶναι διχοτομημένη. Ἡ βάση στήν ὁποία στηρίχθηκε ὁ Ἀρίσταρχος θεωρητικὰ ἦταν σωστή, δὲν ὑπῆρξε ὁμῶς σωστή καὶ στήν ἐφαρμογή της. Καὶ ὁμῶς ἴσχυε ἐπὶ δεκαοχτῶ δλόκληρους αἰῶνες, μέχρις ὅτου οἱ νεώτεροι, βοηθούμενοι ἀπὸ τὰ κατάλληλα ἐργαλεῖα, ἐπέτυχαν νὰ ἐξακριβώσουν τὴν ἀλήθεια. Βρῆκε ἐπίσης ὁ Ἀρίσταρχος ὅτι ὁ ὄγκος τῆς σελήνης εἶναι ἴσος μὲ τὸ ἓνα τρίτο τοῦ ὄγκου τῆς γῆς, καὶ χρησιμοποίησε πρῶτος, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα ἐπιστημονικὰ ὄργανα καὶ τὸ «σκαφίον», ἓνα κοίλο δηλαδὴ ἡμισφαῖριο, ποῦ εἶχε στῆ μέση ἓνα γνώμονα, ὁ ὁποῖος ἔδαιχνε τὴν προβολὴ τῆς σκιάς τοῦ ἡλίου.

Ἀπὸ τὰ πολλὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστάρχου περισώθηκε μονάχα ἓνα, ποῦ ἐπιγράφεται «Περί μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης» καὶ πρωτοδημοσιεύτηκε ἐλληνολατινικὰ τὸ 1688 στήν Ὁξωνία. Σ' αὐτὸν ἀποδίδεται κι' ἓνα ἄλλο σύγγραμμα, τὸ «περί συστήματος κόσμου». Ἀπὸ τίς σχέψεις τοῦ Ἀριστάρχου ξεκίνησε ἀργότερα ὁ Κοπέρνικος, καὶ δημιούργησε τὸ περίφημο σύστημά του περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων, ποῦ τόσο ἄγρια καταπολέμησαν οἱ σοφοὶ τῆς ἐποχῆς του.

Ἐνας δὲ ἀπὸ αὐτοῦς, ὁ Λιθέρτος Φρομόνδιος, καθηγητῆς τῆς Θεολογίας στή Λουδαίη, θέλοντας ν' ἀποδείξη λαθεμένες τίς δοξασίες τοῦ Κοπέρνικου, δημοσίευσε τὸ 1631 μιὰ διατριβὴ κατ' αὐτοῦ μὲ τὸν τίτλο «Ἀντιαρτισταρχος». Ἀλλὰ τὰ σοφίσματά του τ' ἀναίρεσε μὲ μιὰ ἄλλη διατριβὴ ὁ Ροβερβάλ, ποῦ ἔφερε τὸν τίτλο «Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος¹⁹».

Ἀριστείδης, ἔξοχος ἀστρονόμος, ὁ ὁποῖος ἔκαμε λεπτομερεῖς

19. Ἀρχ.μ. σελ. 120. 37 — Πλάτων Πλάτων. Ἰστορ. 28 — Baillet, jugements des savants Tom 7 p. 287.

παρατηρήσεις περί τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτά, δηλαδή τῆς ἑβδομάδας ²⁰.

Ἄριστεύς ἢ Ἄριστηών, πιστός παιδικὸς φίλος τοῦ Δημοσθένη. Στάλθηκε ἀπὸ αὐτὸν στὸν Ἡφαιστίωνα, γιὰ νὰ ἐπιτύχη μιὰ συνδιαλλαγὴ ἀνάμεσα στὸν Μακεδόνα στρατηγὸ καὶ στὸν Ἀθηναῖο ρήτορα. Ὁ Ὑπερείδης μνημονεύει τὸν Ἄριστεά στὸ λόγο του κατὰ τοῦ Δημοσθένη ²¹

Ἄριστομένης· μαθαίνουμε τ' ὄνομά του ἀπὸ ἓνα ἐπίγραμμα, ποὺ τὸν ἀναφέρει «λαμπαδάρχη»· τὸ ἐπίγραμμα, ποὺ ἐρέθηκε παρὰ τὸ Ἡραῖο, λέει :

Ἄριστομένης
λαμπαδάρχης
ἐν τοῖς Ἡραίοις
νικίσας

Ἄριστονίκα, μιὰ κόρη, ἴδια μὲ τὴν Ἀγαθόκλεια, ποὺ τραγουδοῦσε στοὺς δρόμους καὶ χτυποῦσε ἓνα κύμβαλο ²².

Ἄριστύλλος, διάσημος ἀστρονόμος· οἱ παρατηρήσεις του περὶ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων χρησίμευσαν ἀργότερα σὰν βάσεις στὶς θεωρίες τοῦ Ἰππάρχου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, ὁ ὁποῖος τὸν ἀναφέρει συνεχῶς στὸ ἕκτο βιβλίον τῆς «Μαθηματικῆς Συντάξεως».

Ἀρχεπτόλεμος, ἄνδρας ἐξαιρετικὰ δίκαιος καὶ ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ δημαγωγοῦ Κλέωνα· μετοίκησε ἀπὸ τὴ Σάμο στὴν Ἀθήνα, στὴν ὁποία προσέφερε πολλὰ ὠφελήματα· γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὸν τίμησαν πολὺ ²³.

Ἀρχέστρατος, διδακτικὸς ποιητὴς ἄγνωστης ἐποχῆς.

Ἀρχίππος, ὑπῆρξε φιλόσοφος καὶ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρα ²⁴.

Ἀρχίνωμος· τ' ὄνομά του εἶναι γραμμμένο ἀπάνω σ' ἓνα στρογγυλὸ ἔθωμὸ ἀπὸ

Ἀρχίνωμος
Ἀρχίνωμος
Σάμιος ²⁵

Ἄσιος ὁ γυιὸς τοῦ Ἀμφιπτολέμου, ποιητῆς· μᾶς εἶναι ἄγνωστο κατὰ ποιά ἀκριβῶς ἐποχὴ ἴχθηκε, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς κριτικούς λένε

20. Aul. Gel. N. Att. 3. 10.

21. Σουΐδας, στή λέξη.

22. Πλουτάρχ. Ἐρωτ. 4.

23. Σχολιαστ. Ἀριστοφ. εἰς Ἴππ. 327.

24. Ἰαμβλιγ. στὸ Βίο Πυθαγ. 62.

25. Boeck. Corp. Inscip. Gr. 2545.

πώς έζησε μεταξύ του 700 και του 660 π.Χ. Έγραψε τὰ «Έ λ ε γ ε ι α κ ά» και τὰ «Έ π ι κ ά», που τὸ περιεχόμενό τους μᾶς εἶναι άγνωστο, αλλά από τὰ άποσπάσματα που διασώθηκαν από τὸν Παυσανία και τὸν Ἀθήναιος, συμπεραίνουμε πὸς ἡ ποίησή του ἦταν γενεαλογική. Ὁ Ἄ σ ι ο ς εἶναι από τοὺς πρώτους συγγραφείς που γράψανε γενεαλογικά ποιήματα· οἱ παρακάτω στίχοι του για κάποιον σελέμη που κάθησε άκάλεστος στὸ τραπέζι

*Χωλός, στιγματίης, πολυγήραος, ἴσος ἀλίτη
ἦλθεν ὁ κνισοκόλαξ εὔτε Μέλης ἐγάμει
ἀκλητος, ζομοῦ κεχρημένος, ἐν δὲ μέσοισι
ἦρως εἰστήκει βορβόρου ἐξαναδύς,*

οἱ ὁποῖοι περισώθηκαν από τὰ ποιήματά του, θεωροῦνται σὰν τὸ ἀρχαιότατο ὑπόδειγμα παρωδίας.

Ἄ σ κ λ η π ι ά δ η ς, ὁ ἀποκαλούμενος και Σικελίδας, ἴσως γιατί ὁ πατέρας του λεγόταν Σικελός, ἔξοχος ποιητής που ἄκμασε τὸ 275 π.Χ. Πρῶτος αὐτὸς ἔγραψε βουκολικά ποιήματα, που πήρανε γι' αὐτὸ και τ' ὄνομά του. Λέγεται ὅτι ἔγραψε «Β ο υ κ ο λ ι κ ά» που χάθηκαν, και ὅτι ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Θεοκρίτου, ὁ ὁποῖος μνημονεύει τὸν Ἀσκληπιάδη μ' αὐτά:

*Οὔτε τὸν ἐσθλὸν
Σικελίδαν νίκημι τὸν ἐν Σάμῳ, οὔτε Φιλητᾶν*

Ὁ Μόσχος σὲ ἐπιτάφιο τοῦ Βίωνα, ἀποκαλεῖ τὸν Σικελίδαν κλέος τῆς Σάμου.

Κλαίει Σικελίδας τὸ Σάμου κλέος

Τὸν μνημονεύει ἀκόμα ὁ Μελέαγρος που λέει:

Σικελίδεω, τ' ἀνέμοις ἄνθεα φνόμενα

και ὁ Ἡδύλος ὁ Μελικέρτου, ὁ ὁποῖος προσθέτει:

*Ἄλλὰ παρ' ἡμῖν
Σικελίδου παίζει (ὁ Πασισωκλῆς) πουλὸν μελιχρότερον*

Τριάντα ἐννέα ἐπιγράμματα φέρουν στὴν Ἀνθολογία τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσκληπιάδου· ἀλλὰ μᾶς εἶναι άγνωστο ἂν αὐτὰ εἶναι και γνήσια ἔργα του ²⁶.

26. Θεοκρίτ. Θαλύσ. Ζ. 81 — Μόσχου, Εἰδύλ. Γ. 95 — Anthol. 1,2 — Brunk, Analect. p. 526.

Ἄστραϊος λέγεται γι' αὐτὸν ἡ ἐξῆς ἱστορία: κάποτε ὁ Μνήσαρχος, ὁ πατέρας τοῦ Πυθαγόρα, ἐνῶ σεργιανοῦσε στὰ κτήματά του στὴ Σάμο, βρῆκε κάτω ἀπὸ μιὰ μεγάλη λεύκη ἓνα νήπιο ζαπλωμένο ἀνάσκελα: τὸ μωρὸ κύτταξε τὸν οὐρανὸ κι' εἶχε στὸ στόμα του ἓνα μικρὸ λεπτὸ καλαμάκι ἀπὸ στάχυ καὶ μ' αὐτὸ ρουφοῦσε τὴ δροσιὰ ποὺ ἔσταζε ἀπὸ τὴ λεύκη. Ὁ Μνήσαρχος πῆρε τὸ μωρὸ, κι' ἐπειδὴ τὸ νόμισε θεογέννητο, τ' ὀνόμασε Ἄστραϊο· ὅταν αὐτὸ μεγάλωσε, τὸ ἔστειλε στὸ σχολεῖο μαζί μὲ τὰ δικά του τὰ παιδιὰ καὶ κατόπιν τὸ χάρισε στὸν Πυθαγόρα: ὁ Πυθαγόρας ἀπελευθέρωσε τὸν Ἄστραϊο, τὸν μόρφωσε καὶ τὸν κατέστησε σοφὸ κι' ἐνάρετο ἄνδρα²⁷.

Ἀὐρήλιος Ποσειδώνιος, παλαιστής, ποὺ νίκησε στοὺς ἀγῶνες οἱ ὁποῖοι γίνονταν παρὰ τὸ ναὸ τοῦ Διδυμῆ Ἀπόλλωνα, καθὼς ἀποδείχνει τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα:

Ἄγοθῆ τύχη
 Ἡ Βουλὴ καὶ ὁ
 δῆμος ἐτείμη
 σεν Αὐρήλιον
 Ποσειδώνιον
 Σάμιον νικήσαν
 τα μετὰ Λαδίου
 ..μεια πάλην
 ..κατὰ τό.. κορο..
 τῷ ἱερῷ τοῦ Δι-
 δυμέως Ἀπολ-
 λωνος: κατὰ τὰ
 γραφέντα αὐτῷ ψηφίσματα ἄ-
 ναστηθέντος
 τοῦ ἀνδριάντος
 αὐτοῦ ἀγγελμ..
 επρ.. αὐρο..
 Ἄγαθόποδος
 τον Ἀπολλωνίου

Ἀφροδίσια, ἡ γυναίκα κάποιου Τίμωνα, στὴν ὁποία, ἐπειδὴ ὑπῆρξε καλὴ καὶ ἐνάρετη, ἀναγεύρανε μνημεῖο οἱ Σαμιῶτες.

Βάθυλλος, ὁ ὠραιότατος μουσικός, ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν κι' ὁ Πολυκράτης κι' ὁ Ἀνακρέοντας καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο πολλές φορές τσακώθηκαν μεταξὺ τους. Ἐπιθυμοῦντες κι' οἱ δυὸ νὰ προσελκύσουν μὲ τὸ μέρος τους τὸν δμορφο νεανίσκο, χρησιμοποιοῦσαν ὁ ἓνας τὸν πλοῦτο, κι' ὁ ἄλλος τὴ μουσα.

27. Πορφυρ. στὸ Βίο Πυθαγ. 13.

Ἔτσι ὁ Πολυκράτης ἔστησε στὸ Ἡραῖο ἕναν ὠραῖο ἀνδριάντα τοῦ Βαθύλλου· ὁ Λαχτάντιος ἱστορεῖ ὅτι δὲν εἶδε πουθενὰ ἄλλοῦ παρόμοιο ἀριστούργημα καὶ ὁ Ἀπούλιος τὸ περιγράφει ἔτσι: «Τὸ ἄγαλμα παριστάνει ἕναν ἔφηβο πάρα πολὺ ὠραῖο. Τὰ μαλλιά του χωρισμένα στὰ δύο, ἐνώνονται στοὺς κροτάφους καὶ πέφτουν πρὸς τὰ πίσω σὲ μακρὲς κοτσίδες, οἱ ὁποῖες ρίχνουν μιὰ σκιά πάνω στοὺς ὤμους του· πίσω ἀπὸ τὴ σκιά μισοφαίνεται ἕνας κάτασπρος τράχηλος· ὁ τράχηλος εἶναι ὀλόγλυκος, οἱ κροτάφοι θελακτικοί, τὰ μάγουλα στρογγυλά καὶ στὴ μέση τοῦ σαγωνιοῦ του σχηματίζεται μιὰ μικρὴ λακουδίτσα. Παρουσιάζεται νὰ παίξει κιθάρα, κυττάζει πρὸς τὴ θεὰ καὶ νομίζεις ὅτι τραγουδάει. Ὁ χιτώννας του στολίζεται μὲ πλουμῖδια, στὴ μέση σφίγγεται μὲ ἑλληνικὴ ζώνη καὶ πέφτει μέχρι τὰ πόδια του. Ἡ χλαμύδα σκεπάζει τὰ μπράτσα του μέχρι τὸν καρπὸ τοῦ χεριοῦ. Στὸ κάτω μέρος ἡ χλαμύδα κυματίζει σὲ χαριτωμένες διπλωσιές. Ἡ κιθάρα του κρέμεται ἀπὸ ἕνα καλοδουλεμένο ἄορτῆρα, τὰ χέρια του εἶναι ἀβρά, λεπτὰ καὶ μακρὰ· μὲ τ' ἀριστερὸ του χέρι ἀγγίζει τὶς χορδές, καὶ τὰ δάχτυλα χωρίζονται μεταξύ τους· μὲ τὸ δεξιὸ χέρι ψηλαφίζει τὸ πλήκτρο τῆς κιθάρας σὰν νὰ περιμένῃ νὰ κρούσῃ τὸ ὄργανο, μόλις σταματήσει τὸ τραγοῦδι. Τὸ τραγοῦδι φαίνεται νὰ κυλάῃ ἀπὸ τὸ ὄμορφο στόμα του, καὶ τὰ χεῖλη του μένουν νωγελικά μισάνοιχτα».

Ὁ Ἀνακρέων ἀπαθανάτισε τὸν Βάθυλλο μὲ τὴ γλυκειὰ του μουσα, σὲ πολλὰς ὕδρες του καὶ εἰδικὰ στὴν 29ῃ, ὅπου φάλλει τὴν καλλονὴ τοῦ ἀγαπητοῦ του νεανίσκου μ' αὐτὰ τὰ λόγια:

*Γράφε μοι Βάθυλλον οὔτω
τὸν ἑταῖρον, ὡς διδάσκω·
Λιπαρὰς κόμας ποίησον,
Τὰ μὲν ἔνδοθεν μελαίνας,
τὰ δ' ἐς ἄκρον ἠλιώσας·
Ἐλικας δ' ἔλενθέρους μοι
πλοκάμων, ἄτακτα συνθείς,
ἄφες ὡς θέλωσι κεῖσθαι·
Ἀπαλὸν δὲ καὶ δροσῶδες
στεγέτω μέτωπον ὄφρῶς
κνανωτέρη δρακόντων·
Μέλαν ὄμμα γοργὸν ἔστω,
κεκερασμένον γαλήνη,
Τὸ μὲν ἐξ Ἄρεος ἔλκον,
τὸ δὲ τῆς καλῆς Κυθήρης
ἵνα τις τὸ μὲν φοβῆται
τὸ δ' ἀπ' ἐλπίδος κρεμᾶται.
Ροδέην δ', ὅποια μῆλον,
χροίην ποίει παρείην·
Ἐρύθημα δ', ὡς ἂν αἰδοῦς*

δύνασαι βαλεῖν, ποιήσον.
 τὸ δὲ χεῖλος οὐκέτ' οἶδα
 τίνι μοι τρόπῳ ποιήσεις.
 Τὸ δὲ πᾶν ὁ κηρὸς αὐτὸς
 ἐχέτω, λαλῶν σιωπῇ.
 Μετὰ δὲ προσωπον ἔστω,
 τὸν Ἀδώνιδος παρελθῶν,
 ἑλεφάντινος Τράχηλος.
 μεταμάζιον δὲ ποίει
 διδυμᾶς τε χεῖρας Ἑρμοῦ,
 Πολυδεύκεος δὲ μηρούς,
 Λιονισίην δὲ νηδύν.
 Ἀπαλῶν δ' ἔπερθε μηρῶν,
 μηρῶν τὸ πῦρ' ἐχόντων,
 ἀφελῆ ποιήσον αἰδῶ,
 Παφίην θέλουσαν ἤδη.
 Φθονερόν ἔχεις δὲ τέχνην
 ὅτι μὴ τὰ νῶτα δεῖξαι
 δύνασαι. Τὰ δ' ἦν ἀμείνω
 τί με δεῖ πόδας διδάσκειν;
 Λάβε μισθὸν ὅσσον εἴπησ·
 Τὸν Ἀπόλλωνα δὲ τοῦτον
 καθελών, ποίει Βάθυλλον
 ἦν δ' ἐς Σάμον ποτ' ἔλθης,
 γράφε Φοῖβον ἐκ Βαθύλλον²⁸

Β α κ χ ί δ ε ς, δίδυμες ἀδερφάδες, κόρες τοῦ Πυροκλῆ καὶ τῆς Σωστράτης οἱ ὁποῖες, τόσο πολὺ μοιάζανε μεταξύ τους, ὥστε, καθὼς λέει ὁ κωμικός Πλαῦτος, τίς νόμιζες πῶς εἶναι «δυὸ μισὰ ἐνὸς ἀκέραιου ὄλου».

Μετὰ τὸ θάνατο τῶν γονιῶν τους οἱ δυὸ κοπέλλες ἀναχώρησαν ἀπὸ τῆ Σάμο· ἡ μιὰ πῆγε στὴν Κρήτη κι' ἡ ἄλλη στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἐγινε ἐρωμένη Μνησιλόχου τοῦ Νικοβούλου. Ὁ ἀνώμαλος καὶ ἀκατάστατος βίος τους, πρόσφερε στὸν Πλαῦτο τὸ ὑλικὸ μέ τὸ ὁποῖο ἔκαμε τὴν κωμωδία του «Βακχίδες».

Β α κ χ ί ς, ὁμορφὴ κόρη, ποὺ ἀγαποῦσε ἓνα νέο ἀπὸ τὸν Κολοφῶνα· μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ ὅμως ὁ νέος τὴν ἐγκατέλειψε. γιατί ἀγάπησε τὴν Πλαγγώνα ἀπὸ τῆ Μίλητο. Ἡ Πλαγγώνα, ποὺ ἤθελε ν' ἀπομακρύνῃ ἐντελῶς τὸ φίλο της ἀπὸ τὴν πρώτη του φιλενάδα, τοῦ εἶπε, πῶς τότε μόνο θὰ μπορέσῃ νὰ τὸν ἀγαπήσῃ, ὅταν τῆς δωρήσῃ τὸ πολυτίμητο περιδέραιο ποὺ φοροῦσε ἡ Βακχίδα· τὸ ἔκανε αὐτὸ γιατί πίστευε ὅτι ἡ Βακχίδα δὲν θὰ κάμῃ τέτοια θυσία κι' ἐπομένως θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐριστικὴ ρήξι μετὰξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Κολοφωνίου. Ἡ Βακ-

28. Apul. Florid H. 13 — Αἰλικν. 11. ἱστορ. 5 = Horat. epod. 28.

χίδα όμως που εξακολουθούσε να συμπαθή τον παλιό της φίλο, που αγαπούσε τώρα με πάθος την Πλαγγώνα, μ' ευχαρίστηση του πρόσφερε το περιδέραιο που της ζήτησε. Ἡ Πλαγγώνα τότε θαύμασε τή γενναιοφροσύνη τῆς Βακχίδας κι' ἔγινε φίλη της ἀχώριστη ²⁹.

Βάστα Κάρας, ἕνας πλούσιος, που ἀφιέρωσε δυὸ λαγούς στοῦ Ἡραῖο, δηλαδή ἕνα ἄγαλμα μὲ τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος «Βάστα Κάρας Σάμιος» κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο «Ἡρη Θήραν ἀνέθηκε» ³⁰.

Βιττώ μιὰ πόρνη γιὰ τὴν ὁποία σώζεται τὸ ἐπόμενο ἐπίγραμμα τοῦ Ἀσκληπιάδη.

*Αἱ Σάμιαι Βιττώ καὶ Νάννιον εἰς Ἀφροδίτης
φοιτᾶν τοῖς αὐτοῖς οὐκ ἐθέλουσι νόμοις,
εἰς δ' ἕτερ' αὐτομολοῦσιν, ἃ μὴ καλά, δεσπότι Κύπρι
μίσει τὰ κοίτης τῆς παρά σοι φυγάδας* ³¹

Βύζας· κεραμοουργός, ὁ πρῶτος που χρησιμοποίησε πέτρινες κεραμίδες, τοὺς «καλυπτῆρες» ἢ «ἀκρωτήρια», ἔπως τὶς ἔλεγαν, καὶ τὶς ὁποῖες οἱ ἀρχαῖοι συναρμολογοῦσαν στὶς στέγες τῶν ναῶν. Ὁ Βύζας ἄκμασε κατὰ τὴν 50ῆ Ὀλυμπιάδα. Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι ἦταν ἀπὸ τὴ Νάξο.

Γαυλίτης, Σάμιος φυγάδας, που πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξη τὸ 401 π.Χ. Ἐπειδὴ ἀναφέρεται ὅτι ἔπαιρνε μέρος στὰ στρατιωτικὰ συμβούλια, ὑποθέτουμε πὼς ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς διαλεχτοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ ἐλληνικοῦ μισθοφορικοῦ στρατοῦ ³².

Γλαῦκος, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀριστοὺς καλλιτέχνες τῆς ἀρχαιότητος· ὁ Πausανίας τὸν λέει Χιώτης, ἀλλὰ ὁ Πλούταρχος μαζί μὲ πολλοὺς ἄλλους θεωροῦν πὼς ἦτανε Σαμιώτης. Ἄκμασε στὰ χρόνια τοῦ βασιλεῖα τῶν Λυδῶν Ἀλυάττη, δηλαδή ἀπὸ τὸ 616—559 π.Χ. Ἐπενόησε τὴν κόλληση τοῦ σιδήρου, καὶ προῆλθε ἀπὸ αὐτὸ ἡ παροιμία «Γλαύκου τέχνη» κατὰ τὸν Σουῖδα, τὴ λέγανε γιὰ κείνους που κατεργάζονταν μ' εὐκολία τὸ σίδηρο, ὁ Διονυσόδωρος ὅμως λέει ὅτι ἔτσι ὀνομάζονταν ἡ σιδηροκόλληση. Ὁ Ζηνόβιος ἀναφέρει ὅτι κάποτε ὁ Γλαῦκος εἶδε ἕνα παιδί, τὸν Ἴππασο, που κρατοῦσε τέσσερες δίσκους καὶ τοὺς χτυποῦσε γιὰ νὰ διασκεδάζῃ· ἀπὸ αὐτὸ τὸ παιχνίδι ὁ

29. Ἀθῆν. Γ' 66.

30. Πούγ.: στὴ λέξη.

31. Ἀνθολογία: Α' 144 (Λατ.).

32. Ξενοφ. Κύρ. Ἀνάκασ. Ζ. 5.

Γλαῦκος ἐπενόησε μιὰ μουσική μὲ δίσκους διαφόρων μεγεθῶν, ποὺ ὀνομάσθη-
κε «Γ λ α ὺ κ ο υ τ έ χ ν η».

Οἱ ἀρχαῖοι μνημονεύουν πολλὰ ἔργα τοῦ Γλαύκου· ἀπ' ὅλα ὅμως ξεχώριζε
ἓνας κρατήρας, τὸν ὁποῖο ἀφιέρωσε στὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν ὁ βασιλιάς Ἀλυάτ-
της. Ὁ Πausανίας, ποὺ τὸν εἶδε, περιγράφει ἔτσι τὸ θαυμάσιο αὐτὸ καλλιτέ-
χνημα: «ἀπὸ τ' ἀφιερῶματα ποὺ ἔστειλαν οἱ βασιλιάδες τῶν Λυδῶν, μονάχα τὸ
ὑποστήριγμα τοῦ κρατήρα τοῦ Ἀλυάττη ἦτανε σιδερένιο· αὐτὸ τὸ ἔργο τὸ ἔκα-
με ὁ Γλαῦκος· τὸ κάθε ἔλασμα τοῦ ὑποστηρίγματος τοποθετεῖται πάνω ἀπὸ τὸ
ἄλλο καὶ δὲν καρφώνεται μὲ καρφιά ἢ μὲ πρόκες ἀλλὰ σιδηροκολλιέται κι' ἡ
κόλληση κρατάει καὶ δένει τὸ σίδηρο. Τὸ σχῆμα τοῦ ὑποστηρίγματος εἶναι κα-
θῶς τοῦ πύργου ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὰ κάτω φαρδύς κι' ὅσο ψηλώνει στενεύει.
Δὲν φράζεται δὲ ὀλότελα ἢ κάθε πλευρὰ τοῦ ὑποστηρίγματος ἀλλὰ οἱ σιδερένιες
ζῶνες προχωροῦν καθὼς τὰ σκαλοπάτια στὴ σκάλα. Τὰ ὄρθια δὲ ἐλάσματα εἶ-
ναι ἀνεστραμμένα στὶς ἄκρες τους πρὸς τὰ ἔξω κι' ἀποτελοῦνε ἔτσι τὴν ἔδρα
τοῦ κρατήρα.³³

Γ λ ὠ ρ ι π π ο ς, φιλόσοφος Πυθαγόρειος, γιὰ τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν ξέ-
ρουμε τίποτες ἄλλο³⁴.

Δ α μ ὶ, κόρη τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῆς Θεανοῦς, γυναίκα διάσημη γιὰ
τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ σοφία της. Σ' αὐτήν, ποὺ ἦταν προικισμένη μὲ πνεῦμα ἔξοχο,
ἐγκατέλειψεν ὅλα του τὰ ἔργα ὁ πατέρας της μὲ τὴν ἐντολή, καθὼς ἀναφέρει
Διογένης ὁ Λαέρτιος, νὰ τὰ δημοσιέψῃ κάποτε. Ἡ Δαμῶ, ποὺ ἦτανε φτωχεῖα,
μποροῦσε νὰ ὠφεληθῇ πολλὰ ἂν πουλοῦσε τὰ συγγράμματα, προτίμησε ὅμως νὰ
παραμείνῃ στὴ φτώχεια της, παρὰ νὰ παραβῇ τὴν πατρικὴ ἐντολή. Ἡ Δαμῶ ἔ-
κανε δημόσιες φιλοσοφικὲς συζητήσεις· λένε ὅτι ὑπομνημάτισε τὰ ποιήματα τοῦ
Ὅμηρου καὶ ὅτι ἔγραψε μιὰ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεῖα τῆς Ἀσπιδοποιίας· μερικοὶ
λένε πῶς ἔμεινε παρθένα μέχρι τὸ θάνατό της κι' ἀφοῦ πῆρε ὑπὸ τὴν ἐποπτεία
της πολλὰς παρθένας, δίδασκε σ' αὐτὰς τὰ παραγγέλματα τοῦ Πυθαγόρα· ἄλλοι
ὅμως ἱστοροῦνε πῶς παντρεύτηκε καὶ γέννησε μιὰ κόρη τὴν ὁποῖαν παντρεύτη-
κε ὁ Τηλαύγης ὁ ἀδελφός της.

Δ ε ξ ι κ ρ έ ω ν, ἓνας πλοίαρχος, ὁ ὁποῖος κάποτε ποὺ ταξίδευε γιὰ τὴν
Κύπρο φόρτωσε στὸ καράβι του, μὲ τὴν ἔμπνευση, καθὼς εἶπανε, τῆς Ἀφρο-
δίτης, ἀντὶ γιὰ ἄλλο ἐμπόρευμα, μιὰ ποσότητα νεροῦ. Κατὰ τὸ ταξίδι ὅμως ὄρη-
κε τὸ καράβι του βαρεῖα φουρτούνα καὶ καθυστέρησε πολὺ νὰ φτάσῃ στὴν Κύ-
προ. Οἱ ἐπιβάτες ποὺ ἐξάντλησαν τὶς προμήθειές τους καὶ καταβλήθηκαν ἀπὸ

33. Πausan. I. 6 — Πλουτάρχ. περὶ τῶν ἐκλελ. χρηστηρ. 47 — Ἀθήν. Ε. 13. —
Στεφ. Βυζ. στή λ. «Αἰθάλη» — Σουῖδ. στή λέ. Γλαῦξ ἔπταται. — Ζηνοβ. Παροιμ. Β. 19.
— Ἀχιλ. Τρατ. Ἐρωτ. Λευκ. καὶ Κλειτ. Β. 3.

34. Ἰάμβελιχ. στὸ Βίο τοῦ Πυθαγ. 36.

τὴν τριχυμία διφοῦσαν πολὺ. Τότε ὁ Δεξικρέων βρῆκε τὴν εὐκαιρία καὶ πούλησε πανάκριβα τὸ νερό του στοὺς διψασμένους. Κέρδισε ἔτσι πολλὰ χρήματα καὶ ὅταν ἐπέστρεψε στὴ Σάμο ἔχτισε, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη στὴ θεά, ἓνα ναό, ποὺ ὀνομάστηκε τῆς «Δεξικρεοντείου Ἀφροδίτης». Ἐμεῖς ὁμοῦς ἔχουμε τὴ γνώμη ὅτι ὁ Δεξικρέων ἔχτισε τὸ ναὸ μᾶλλον ἀπὸ εὐσέβεια καὶ γιὰ τὴ συγχωρήσῃ ἢ θεὰ τὶς γυναῖκες τῆς Σάμου ποὺ εἶχανε παρασυρθῆ στὴν πολυτέλεια καὶ στὴν ἀσωτία³⁵.

Δημαγόρας, συγγραφέας, ποὺ τὸν ἀναφέρουν, ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ σχολιαστὴς στὶς «Φοίνισσες» τοῦ Εὐριπίδη καὶ ὁ Σουτῆδας. Μᾶς εἶναι ἄγνωστο ποιὸς ἦταν ὁ Δημαγόρας καὶ τί ἔγραψε· ἐπειδὴ ὁμοῦς τὸν ἀναφέρει ὁ Διονύσιος μαζὺ μὲ ἄλλους ποιητὲς, συμπεραίνουμε ὅτι ἦταν ποιητὴς καὶ αὐτός³⁶.

Δημήτριος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀμύντα· ἔκαμε κάποια δωρεὰ στὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν γι' αὐτὸ καὶ τοῦ ἔγραψαν τὸ παρακάτω ψήφισμα ποὺ βρέθηκε στοὺς Δελφοὺς:

Θεοὶ

Δελφοὶ ἔδωκαν Δημητρίῳ Ἀμύντα
Μα...

Φίλωνος Σαμίους, αὐτοῖς καὶ ἐγγόνοις
προξενίαν, προμαντείαν, προεδρίαν,
προδικίαν, ἀσυλίαν πάντων καὶ
τὰ ἄλλα ὅσα καὶ τοῖς προξένοις
καὶ ἐδεργέταις· ἄρχοντος Θεσσαλοῦ,
βουλευόντων Ἀγάθωνος Κρίτωνος
Ἀμύντα .....³⁷

Δημόνικος, ρήτορας ποὺ ἀναφέρεται σ' ἓνα ψήφισμα τὸ ὁποῖο βρέθηκε πρὶν πενήντα περίπου χρόνια στὰ ἑρείπια τῆς ἀρχαίας πόλης τῆς Σάμου καὶ ἔχει ἔτσι:

..εὐνοίαν..
..καὶ κοινῆ τε..
..τυγχάνουσι..
..οὐ δύνεο..
..τὴν αὐτήν..
..ὡν ἐπαγγέλονται..
..θυμίαν κατὰ..
..αὐτοὺς στα..

35. Πλουτάρχ. Ἑλλην. 52.

36. Διονύσιος Ἀλικαρνασ. Α. 72 — Σχολιαστ. στὶς «Φοίνισσες» τοῦ Εὐριπ. — Σουτῆδα στὴ λέξι «ἄλκυονίδες».

37. Παγκαθῆ: Ἑλληνικ. Ἀρχαιοότητες, 271 (Γαλλ. ἐκδ.).

..ή βουλή και ό..
 δήμος.. και ει..ολυκα..
 ..της ένεκεν..
 ο..διατελουσ..ρητορα
 Αημόνικον Σάμιον καλόν
 ..ερισ τας..κλήρος..ενο..στολο..
 Σαμίων και έφοδον επί την βουλήν
 ..τόν..λεων.. αι πρω....α
 ....δ...λοσο..ιδι...σκα...

Δ η μ ο τ έ λ η ς, ό τελευταίος βασιληάς τής Σάμου, για τόν όποίον εί-
 παμε στό 7ο κεφάλαιο.

Δ η μ ώ, ήταν μιá όμορφη γυναίκα, για τήν όποία ό Μελέαγρος λέει:

Αημώ λευκοπάρειε, σέ μεν τις έχων υπό χρῶτα
 τέρεται, á δ' έν έμοι νύν στενάχει καρδία,
 ει δέ σε σαββατικός κατέχει πόθος, ού μέγα θαῦμα·
 έστι δέ και έν ψυχροίς σάββασι θερμός έρωσ³⁸

και ό Φιλόδημος ό άγαπητικός της λέει επίσης:

Ήράσθην Δημοῦς Παφίης γένος, ού μέγα θαῦμα·
 και Σαμίας Δημοῦς δεύτερον, οδχι μέγα·
 και páλιν... υτιζής Δημοῦς, οδκέτι ταῦτα
 παίγνια· και Δημοῦς τέταρτον Ἀρογλίδος·
 αὔται που μοῖραι με κατονόμασαν Φιλόδημον
 ώς áει Δημοῦς θερμός έχει με πόθος³⁹

Δ ι ο γ έ ν η ς, ό γυιός του Διογένη, πολίτης επίσημος· τόν έστειλαν οι
 Σαμιώτες πρεσβευτή στη Ρόδο για τήν επίλυση τής διαφοράς τους με τούς
 Πριηνέους, για τή Βατινήτιδα χώρα⁴⁰.

Δ ι ο ν ύ σ ι ο ς, του Ήρακλείτου· στην άκρόπολη τών Ἀθηνών βρίσκε-
 ται ένας στυλοβάτης πάνω στον όποίο είναι γραμμένη ή επιγραφή αὐτή για τό
 Διονύσιο:

Διονύσιος Ήρακλεί
 του υιός Σάμιος⁴¹

38. Ἀνθολογία 10, 131 (Λατιν.).

39. Ἀνθολογία 30, 183 (Λατιν.).

40. Lebas Voy. arch. 206.

41. Παγμαβή: Ἑλληνικ. Ἀρχαιότητες 1.189 (Γαλλ. έκδο.).

καὶ βέβαια θὰ ὑψώνονταν πάνω στὸ στυλοβάτη αὐτὸν καὶ τὸ ἄγαλμά του.

Διοῦσιος τοῦ Μητροδώρου, ἐξαιρετικὸς τριήραρχος, καθὼς συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ παρακάτω ψήφισμα ποὺ βρέθηκε στὴ θέση «Καρυές» τῶν Μύλων Σάμου.

*Οἱ στρατευσάμενοι ἐν τῇ καταφράκτῳ νηὶ τῇ ἀποσ
ταλείσῃ ὑπὸ τοῦ δήμου πρὸς Ἴασεῖς ἐπὶ συμμαχίαν
Λιονύσιον Μητροδώρον τὸν ἑαυτῶν τριήραρχον
ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ φιλαγαθίας καὶ δικαιοσύνης τῆς εἰς ἑαυτοὺς
καὶ στεφανωθέντα ὑπ' αὐτῶν δις χρυσῇ στεφάνῳ καὶ εἰκόσιν
μιᾶ μὲν χαλκῇ, ἄλλη δὲ μαρμαρίνῃ τιμηθέντα δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ
δήμου τῶν Ἰασέων ἐπαίνῳ καὶ στεφανωθέντα χρυσῷ στεφάνῳ. Ἦρη
Εἰσιν δὲ οἱ στρατευσάμενοι . . .*

Ἐπειδὴ ἡ πλάκα εἶναι σπασμένη, δὲν ξέρουμε τὰ ὀνόματα ἐκείνων ποὺ πῆ-
γαν νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἰασέους. Ἴσως αὐτὴ ἢ συμμαχικὴ ἀποστολὴ νὰ ἔγινε
κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅταν οἱ Πελοποννήσιοι ποὺ
τοὺς ἔπεισεν ὁ σύμμαχός τους Τισσαφέρνης, πῆγαν καὶ χτύπησαν τὴν Ἰασό⁴².

Διοῦσιος, ὁ γυιὸς τοῦ Μουσωνίου, ἱστορικὸς ἔξοχος· ὁ Τερτυλλια-
νὸς καὶ ὁ Εὐστάθιος τὸν λένε Ρόδιο, ἐπειδὴ διδάσκαε ἐπὶ πολὺ καιρὸ στὴ Ρόδο.
Ὁ πατέρας του Μουσώνιος ὑπῆρξε ἱερέας τοῦ Ἥλιου στὴ Ρόδο, ὅπου αὐτὸ τὸ
ἄστέρι λατρευότανε πολὺ. Δὲν γνωρίζουμε πότε ἀκριβῶς ἤχμασε ὁ Διονύσιος·
ὑποθέτουν πολλοὶ ὅτι ἔζησε τὸν δευτέρου μ.Χ. αἰῶνα, ἄλλοι πάλι λένε πὼς ἤχμα-
σε μισὸν αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὸν Χριστό. Ὁ Μεσούριος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Διονύσιος
ἦταν δόκιμος γιατρός, καὶ ὅτι συνέγραφε καὶ ἰατρικὰ παραγγέλματα· ἀλλὰ ὁ
Κούχνης ἀπορρίπτει τὴ γνώμη τοῦ Μεσουρτίου καὶ λέει ὅτι ἄλλος ὑπῆρξε ὁ για-
τρός Διονύσιος, ἴσως μάλιστα καὶ Σαμιώτης, ποὺ τὸν ἀναφέρει καὶ ὁ Γαληνός,
πάντως ὄχι ὁ γυιὸς τοῦ Μουσωνίου.

Ὁ Διονύσιος συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέ-
ρονται: «**Τοπικὲς ἱστορίαι**», βιβλία 10, καὶ «**περί τοῦ
κύκλου**», δηλαδὴ μιὰ συλλογὴ μύθων, ἀπὸ τοὺς μυθογράφους καὶ τοὺς
ποιητῆς, τὴν ὁποία ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης ὀνομάζει «**Διοῦσιου στέ-
φανον**». Σ' αὐτὸν ἐπίσης ἀποδίδεται κι' ἓνα ἄλλο σύγγραμμα, τὰ «**Βασ-
σαριακά**» ἢ «**Διοῦσιακά**», εἶναι ὅμως ἀμφίβολο ὅτι πρόκειται
γιὰ ἔργο δικό του⁴³.

Διοσκορίδης, καλλιτέχνης περίφημος γιὰ τὰ ψηφιδωτὰ του· δυὸ
θαυμάσια ψηφιδωτὰ ἔργα του ποὺ βρέθηκαν παρὰ τὴν Πομπηῆα, σώζονται στὸ

42. Θουκυδ. Μ. 28.

43. Ἀθήν. ΙΑ. 6, 53, 63.— Σουῆδ. στὴ λέξι — Σχολιαστ. Πινδάρ. στὰ Ἰσθμ. Γ. 101.

Ἐθνικὸ Μουσεῖο, στὴ Νεάπολη, τῆς Ἰταλίας. Ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ τὸ ἓνα, ποῦ ἔχει ζωηρὸ χρωματισμὸ καὶ διατηρεῖται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση παριστάνει τὴν πρόβα μιᾶς θεατρικῆς σκηνῆς: ἓνας δηλαδὴ γέροντας κάθεται μπροστὰ σ' ἓνα τραπέζι· πάνω στὸ τραπέζι βρίσκονται δυὸ προσωπεῖα (μουτσοῦνες) μὲ τὰ ὁποῖα ὁ γέρος θὰ παρουσιαστῇ δυὸ φορές στὴ σκηνή καὶ θὰ δώσῃ τὴ συνέχεια σὲ δυὸ ἄλλους ἠθοποιούς οἱ ὅποιοι εἶναι ντυμένοι σὰν θεοὶ τοῦ δάσους. Κεῖνη ποῦ κρατᾷ τὸ προσωπεῖο τὸ ὑψώνει πρὸς τὸ μέτωπό του, μιὰ νέα γυναίκα παίζει αὐλό, ἐνῶ μιὰ ἄλλη ἐτοιμάζεται νὰ τραγουδήσῃ καὶ στὸ πίσω μέρος ντύνονται δυὸ ἄλλοι ὑποκριτές. Τὸ ἄλλο ψηφιδωτὸ εἰκονίζει ἓνα μῖμο ποῦ κάνει πρόβα γιὰ τὴν αὐριανὴ παράσταση· μιὰ γυναίκα χτυπᾷ δυὸ κρόταλα καὶ προχωρᾷ πρὸς τὸ μῖμο, ὁ ὁποῖος κρατᾷ ἓνα μικρὸ τύμπανο· κοντὰ τους μιὰ ἄλλη γυναίκα παίζει ἓνα αὐλό κι' ἓνα παιδί παίζει σουραῦλι. Φοροῦνε μακρὸ «ποδῆρες» φόρεμα μὲ μανίκια, σαντάλια μὲ τακούνια ποῦ συνδέονται μονάχα μ' ἓνα λουράκι καὶ διάδημα στὸ κεφάλι. Πάνω καὶ στὰ δυὸ αὐτὰ ψηφιδωτὰ εἶναι γραμμένο «Διοσκορίδης Σάμιος ἐποίησε»⁴⁴.

Διοσκοουρίδης, λυρικός ποιητὴς κι' ἐπιγραμματοποιός, τοῦ ὁποίου σώζονται τριάντα ὀκτὼ ὠδὲς καὶ ἐπιγράμματα στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία.

Δοῦρις, ἱστοριογράφος καὶ τύραννος τῆς Σάμου, ποῦ γεννήθηκε μετὰ τὸ 352 καὶ τοῦ 324 π.Χ.: τὸ σόι του κρατοῦσε ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδῃ ὁ ὁποῖος εἶχε κάμει μὲ τὴν Ἰππαρέτῃ ἓνα γυιὸ --- ἐπίσης Ἀλκιβιάδῃ --- καὶ μιὰ κόρη τὴν ὁποία παντρεύτηκε ὁ Ἰπτόνικος· ἀπὸ τὸ γυιὸ λοιπὸν ἢ ἀπὸ τὴν κόρη τοῦ Ἀλκιβιάδῃ γεννήθηκε ὁ Δοῦρις στὴ Σάμο. Ὅταν ἔγινε ἔφηβος πῆγε στὴν Ἀθήνα καὶ παρακολούθησε μαθήματα κοντὰ στὸ Θεόφραστο τὸν Ἐρέσιο καὶ σὲ ἄλλους δασκάλους, ἄρχισε δὲ νὰ γράφῃ σὲ ἡλικία 60 περίπου χρονῶ. Ὅταν ἐπέστρεψε στὴ Σάμο ἔγινε τύραννός της. Τὰ πολλὰ καὶ διάφορα συγγράμματά του, φανερώνουν τὸ ἔξοχο πνεῦμα καὶ τὴν πολυμάθεια τοῦ Δοῦρι. Ἄν καὶ ὁ Φώτιος τὸν θεωρεῖ κατώτερο ἀπὸ τὸν Ἐφορο καὶ τὸν Θεόπομπο ὡς πρὸς τὴν διάρθρωση τῶν ἔργων του, μερικοὶ δὲ νεώτεροι τὸν κρίνουν ἀκόμα αὐστηρότερα, ὅμως ὁ Κικέρωνας παινεύει τὴν ἀκρίδειά του καὶ τὸν ἀποκαλεῖ ἐπιμελῆ καὶ προσεκτικὸ ἱστορικὸ· τίς μαρτυρίες τοῦ Δοῦρι τίς παραδέχονται οἱ διασημότεροι ἀρχαῖο συγγραφεῖς. Ὁ Δοῦρις ἔγραψε «Ἰστορίας», «τὰ περὶ Ἀγαθοκλέα», «Σαμίων Ὀροῦς», «περὶ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους», κριτικὴ μελέτη τῶν ἔργων τους, «περὶ νόμων», «περὶ ἀγώνων», «περὶ ζωγραφικῆς», «περὶ τορνευτικῆς», «περὶ σμιλεῦ-

44. Ἐφημ. Φιλολ. ἀριθ. 128, σελ. 513.

τικῆς», «περὶ τραγωδίας», «περὶ ἱερῶν», «περὶ διασήμων ἀνδρῶν», «περὶ τῶν Πυραμίδων τῆς Αἰγύπτου», «Λακεδαιμονιακά», «Λυθικά ἢ ἱστορίαν Λυθίας», «Ἐθνικά ἢ ἱστορίαν Μακεδονίας», σὲ 15 βιβλία καὶ πού ἄρχιζε, καθὼς λέει ὁ Σκαλίγηρος, ἀπὸ τὸν τρίτο χρόνο τῆς 22ας Ὀλυμπιάδας, ὅταν σκοτώθηκε ὁ τύραννος τῶν Φερῶν Ἰάσωνας, καὶ «Ἐπιστολάς δεῖπνητικὰς». Κατὰ τὴν 114ῃ Ὀλυμπιάδα ὁ Δοῦρις νίκησε στοὺς πυγμαχικούς ἀγῶνες παιδῶν, τὸν Λακεδαιμόνιο ἀθλητὴ Χίονι καὶ γι' αὐτὸ οἱ Σαμιῶτες τοῦ ἔστησαν στήν Ὀλυμπία ἀνδριάντα, ἔργο τοῦ καλλιτέχνη Ἰππία⁴⁵.

Δράκων, ὁ γυῖός τοῦ Εὐπόμπου. Ἀποκλήθηκε ἔτσι, ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ ἓνα μῦθος, ὁ πατέρας του τὸν ἀνάθρεψε μαζὺ μ' ἓνα δράκοντα (φίδι). Ὑπῆρξε περιβόητος γιὰ τὴν ὀξυδέρκειά του· οἱ ἀρχαῖοι, λοιπὸν λέγανε γι' αὐτὸν ὅτι ἀπὸ τὰ Σοῦσα τῆς Περσίας, ὅπου καθόντανε παρέα μὲ τὸν Ξέρξη κάτω ἀπὸ τὸν χρυσοῦ πλάτανο, ἔβλεπε τὴ ναυμαχία στὴ Σαλαμίνα (!) κι' ἔλεγε στὸν Ξέρξη τ' ἀνδραγαθήματα τῆς Ἀρτεμισίας, γι' αὐτὸ καὶ πῆρε ἀπὸ τὸ μεγάλο βασίλειά διῶρο χίλια τάλαντα⁴⁶.

Ἐλπιδίς, διάσημος θαλασσοπόρος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Αἰλιανὸς ἱστοροῦνε ἓνα περίεργο γεγονός· κάποτε ὁ Ἐλπιδίς πού παράπλεε τὴν Ἀφρική βγήκε σὲ μιὰ ἐρημικὴ παραλία, κι' ἐκεῖ πού περπατοῦσε, εἶδε ξαφνικὰ νὰ κατευθύνεται πρὸς τὸ μέρος του ἓνα μεγάλο λιοντάρι. Ὁ Ἐλπιδίς πού τὸν κυριέψε ὁ τρόμος ἀνέβηκε σ' ἓνα δένδρο, καὶ παρακαλοῦσε τὸ Διόνυσο γιὰ τὴ σωτηρία του, τὸ δὲ λιοντάρι ἀφοῦ πλησίασε, κάθησε κάτω ἀπὸ τὸ δέντρο καί, μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα, κύτταζε πρὸς τὸν Ἐλπιδίς· ἀφοῦ λοιπὸν ἐκεῖνος ἔμεινε ἀρκετὸ χρόνο πάνω στὸ δένδρο, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρηση, ὅταν νὰ λέμε, τοῦ θηρίου, πού καθόντανε ἦσυχια, τόλμησε νὰ κατέβῃ ἴσως κατορθώσῃ νὰ διαφύγῃ. Τότε τὸ λιοντάρι, ἀντὶ νὰ τοῦ ἐπιτεθῇ, τὸν πλησίασε σιγά - σιγά, κι' ἀνοίγε πῶς πολὺ τὸ στόμα του. Ἀπὸ αὐτὸ ὁ Ἐλπιδίς κατάλαβε πῶς τὸ λιοντάρι ὑποφέρει ἀπὸ κάτι, κι' ἀφοῦ ἔβαλε τὸ χέρι του μέσα στὸ στόμα τοῦ λιονταριοῦ, τοῦ ἔόγαλε ἓνα λεπτὸ κόκκαλο πού εἶχε στριμωχτῆ ἀνάμεσα στὰ δόντια του καὶ τὸ παρενοχλοῦσε. Καὶ τὸ λιοντάρι ἀπὸ εὐγνωμοσύνη ὄχι μόνον δὲν κατασπάραξε τὸν Ἐλπιδίς, ἀλλὰ τοῦ κουβαλοῦσε, κάθε μέρα καὶ γιὰ ὅσο καιρὸ παρέμεινε στὴν Ἀφρική, πολὺ κυνήγι. Ὁ Πλίνιος πού τ' ἀναφέρει αὐτὰ προσθέτει ὅτι στίς Συρακοῦσες ὑπῆρχε μιὰ εἰκόνα, ἢ ὁποῖα παρίστανε τὸν Ἐλπιδίς ν' ἀνεδαίνῃ σ' ἓνα δένδρο κι' ἓνα λιοντάρι ξαπλωμένο ν' ἀνοίγῃ, πρὸς τὸν Ἐλπιδίς, τὸ στόμα του. Ἀλλὰ καὶ

45. Muller, *Fragm. historic. Graec* II. 186.

46. Πτολεμ. *Καιν. ἱστορ.* Β. 3.

στο Ἀρχαιοφυλάκειο Λιμ. Βαθός βρίσκεται «έντειχισμένο» ένα ἀρχαῖο κακό-τεγχο ἀνάγλυφο, στὸ ὁποῖο εἶναι γραμμένη ἡ λέξη ΜΕΛΗΣ καὶ παριστάνει τὸν Ἔλπι ν' ἀπλώνη τὰ χέρια του πρὸς τὸ στόμα ἐνὸς ἀνακαθισμένου λιονταριῶ⁴⁷.

Ἐ λ ω ρ ι ς, φιλόσοφος Πυθαγόρειος καὶ ποιητής, ὁ ὁποῖος ἤκμασε ἀπὸ τὸ 407—377 π.Χ., ἐπὶ Διονυσίου τοῦ τυράννου τῆς Σικελίας, στήν ἀυλὴ τοῦ ὁποῖου λέγεται ὅτι ἔζησε· διακρίθηκε πάντοτε γιὰ τὰ φιλελεύθερα αἰσθήματά του, καὶ ὅταν κάποτε ἐπανεστάτησαν οἱ Συρακούσιοι κατὰ τοῦ Διονυσίου, ἀφοῦ ἔκαμε στὸν τύραννο αὐστηρὲς παρατηρήσεις καὶ τοῦ κατελόγησε τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀνταρσία, τέλειωσε τὸ λόγο του τονίζοντάς του ὅτι «κ α λ ὀ ν ἔ ν τ ἀ φ ι ο ν ἔ σ τ ι ν ἢ τ υ ρ α ν ν ῖ ς»⁴⁸.

Ἐ π α ι ν ε τ ὄ ς, δόκιμος ποιητής γιὰ τὸν ὁποῖον δὲν γνωρίζουμε πότε ἔζησε, ἀλλὰ μνημονεύονται δυὸ ποιήματά του, τὸ «π ε ρ ῖ μ α γ ε ι ρ ι κ ῆ ς τ ἔ χ ν η ς» καὶ τὸ «π ε ρ ῖ ἰ χ θ ὄ ω ν».

Ἐ ρ α σ ῖ σ τ ρ α τ ο ς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Σουΐδα, γεννήθηκε στήν Ἰουλιάδα τῆς Κῶ, κατὰ τὸν Ἰουλιανὸ τὸν Μισοπόγωνα ὁμοῦς γεννήθηκε στὴ Σάμο· ὑπῆρξε ἔξοχος γιατρός καὶ θαυμάστηκε γιὰ τὴν ἐξυπνάδα του, ὅταν ἔκαμε διάγνωση στήν ἀρρώστεια Ἀντιόχου τοῦ Σελεύκου, ὁ ὁποῖος ἦτανε τρελλὰ ἐρωτευμένος μὲ τὴ μητριὰ του τὴ Στρατονίκη. Ἐπειδὴ ὁ Ἐρασίστρατος δὲν μπόρεσε μὲ τὰ μέσα τῆς ἐπιστήμης του νὰ διαγνώσῃ τὴν ἀρρώστεια τοῦ Ἀντιόχου. ὑποπεύθηκε πὼς αὐτὴ θὰ ἦτανε ψυχικὴ μᾶλλον παρὰ σωματικὴ· διέταξε λοιπὸν νὰ μείνῃ ὁ ἄρρωστος μόνος του σ' ἓνα δωμάτιο, αὐτὸς δὲ στάθηκε δίπλα του καὶ κρατώντας τὸ σφυγμὸ του, προσκαλοῦσε ἓνα - ἓνα τοὺς συγγενεῖς του, καὶ δοκίμαζε ἔτσι ποιά ἐντύπωση προξενούσε στὸν ἄρρωστο ἢ ἐμφάνιση τοῦ καθενός. Καὶ ὅταν πέρασαν οἱ ἄλλοι ἀπὸ μπροστά του ὁ Ἀντιόχος δὲν ἔπαθε καμμιὰ μεταβολή· ὅταν ὁμοῦς ἦρθε ἡ μητριὰ, τότε ὁ σφυγμὸς τοῦ νέου ἄρχισε νὰ χτυπᾷ γρήγορα, τὸν περίλουσε κρύος ἰδρώτας, καὶ τὸ χρῶμα του ἔγινε σὰν τῆς φωτιᾶς. Ἀπὸ αὐτὰ ὁ Ἐρασίστρατος κατάλαβε τί συμβαίνει, ἔπεισε τὸν Σέλευκο νὰ παραχωρήσῃ στὸν Ἀντιόχο τὴ γυναίκα του, κι' ἔτσι τὸν θεράπευσε, καὶ πῆρε γι' αὐτὸ δῶρο ἑκατὸ τάλαντα. Ὁ Ἐρασίστρατος συνέγραψε πολλὰ ἱατρικὰ συγγράμματα, ὁ Σουΐδας ἀναφέρει ἐννέα βιβλία, ἄλλοι λένε ἑντεκα. Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος πὸ κομιάτιασε σώματα νεκρῶν (γιὰ ἐπιστημονικὴ μελέτη) καὶ κατηγορήθηκε ὅτι τὸ ἔκαμε αὐτὸ σὲ ζωντανούς ἀνθρώπους. Μετὰ τὸν θάνατό του, τὸ 227 π.Χ. οἱ ὀπαδοί του ὀργάνωσαν τὴν αἵρεση τῶν «Ἐ ρ α σ ῖ σ τ ρ α τ ε ἰ ὶ ω ν» ἢ «Μ ε θ ο ὀ ἰ σ τ ῶ ν», οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ διασκορ-

47. Πλίν. Ἱστορ. Ἐθν. βιβλ. 8, σελ. 21 — Αἰλίαν. «περὶ ζῴων ἰδιότη». Ζ. 48.

48. Ἰάμβλιχ. στὸ Βίβλ. τοῦ Πυθαγ. 86.

πίσθηκαν στην Ἀσία, πήγαν και στη Ρώμη όπου ἦρθαν σὲ μεγάλες προστριβές με τὸν Γαληνό.

Ἐρμείας τοῦ Ἑρμοδώρου, φιλόσοφος πού ζοῦσε τὸ 240 π.Χ. ἦτανε τόσο παράδοξος ἄνθρωπος ὥστε ἀγάπησε καὶ τὴ χήνα τοῦ φιλόσοφου Λακίδα. Ἔγραψε «Διασυρμὸν φιλοσόφων», σατυρικὸν σύγγραμμα καὶ «περὶ παραδόξων ἑρώτων»⁴⁹.

Ἐρμόδαμας ὁ ἀπόγονος τοῦ Κρεωφύλου πού ἔγινε διάσημος γιατί ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Πυθαγόρα⁵⁰.

Εὐάνης, ἱστοριογράφος ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὰ «περὶ τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ πολέμου»· μερικοὶ λένε πὼς ἔγραψε καὶ ἐπικά ποιήματα⁵¹.

Εὐγαίων ἢ Εὐγέων, συγγραφέας πού ἤκμασε πρὶν ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ Πόλεμο, δηλαδὴ τὸ 509 π.Χ. κι' ἔγραψε Ὡροὺς Σαμείων⁵².

Εὐθυνοῦς, ἀθλητὴς, ὁ ὁποῖος νίκησε στὴν πάλη τὸν ξακουστὸ Ἀθηναῖο «παγκρατιστὴ» Σώφιλο καὶ συνάμα τὸν σκότωσε γιατί κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἀγῶνα ὁ Σώφιλος θύμωσε καὶ χτύπησε τὸν Εὐθυνο⁵³.

Εὐρυμένης, ἓνας ἄνδρας ἀδύνατος καὶ καχεκτικὸς πού ἔγινε δυνατὸς καὶ ρωμαλέος, ἀπὸ τότε πού πήρε ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα τὴν ἄδεια νὰ τρῶη κρέας. ἀντὶ γιὰ τυρὶ καὶ ξηρὰ σῦκα· ἀφοῦ δὲ πήρε μέρος στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες νίκησε τοὺς πιδ ρωμαλέους ἀθλητὲς κι' ἀναδείχτηκε ὀλυμπιονίκης. Τὸ γεγονὸς αὐτό, πού τὸ ἱστοροῦνε καὶ ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος καὶ ὁ Πορφύριος, μαρτυράει ὅτι ὁ Πυθαγόρας δὲν ἔθαζε σὰν ὄρο ἀπαράδατο γιὰ τοὺς μαθητὲς του τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὴν κρεωφαγία⁵⁴.

Εὐφρώ, μιὰ γυναίκα ἢ ὁποία, μαζὶ με τὶς δυὸ ἀδελφές της, ἀφιέρωσε στὴν Ἀθηναῖα διάφορα δῶρα· σχετικὰ μ' αὐτὰ σώζεται τὸ ἐπόμενο ἐπίγραμμα τοῦ Ἀρχία :

*Αἱ Τρισσαὶ Σατύρη τε καὶ Ἡράκλεια καὶ Εὐφρώ,
θυγατέρες Ξάνθου καὶ Μελίτης Σάμιοι,
ἂ μὲν, ἀραχναῖσιο μίτου πολυδινέα λάτρειν
ἄτρακτον, δολιχᾶς οὐκ ἄτερο ἄλακάτας·*

49. Ἀθῆν. ΠΓ. 85.

50. Ἰάμβλιχ. στὸ Βίο τοῦ Πυθαγ. 5.

51. Πλούταρχ. στὸ Βίο τοῦ Σόλωνα 11.

52. Διονυσ. Ἀλικαρνασ. περὶ Θεουκῶ. χαρακτῆρος 5.

53. Δημοσθέν. κατὰ Μειδ. 70.

54. Πορφύρ. στὸ Βίο τοῦ Πυθαγ. 17.

*ἢ δὲ πολυσπαθέων μελεδημόνα κερκίδα πέπλων
εἴθρουον· ἃ τριτάτα δ' εἶροχαρῆ τάλαρον,
οἷς ἔσχον χερνῆτα βίον δηραιοῖν, Ἰθάνα*

Ζώϊλος τοῦ Δημητρίου, πού τ' ὄνομά του τὸ διαβάζουμε σ' ἐπιγραφή ἐπὶ ἀναγλύφου τὸ ὁποῖο βρέθηκε κοντὰ στὸ ἀρχαῖο λιμάνι τοῦ νησιοῦ:

*Ζώϊλος. Δημητρίου ἥρωος χαῖρε
Δημήτριος Ἀνδρομάχου*

Ἡ γ η σ ί σ τ ρ α τ ο ς, ὁ γυιὸς τοῦ Ἀρισταγόρα, ὁ ὁποῖος στάλθηκε πρεσβευτὴς πρὸς τοὺς Ἑλληνας στρατηγούς μετὰ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν γιὰ νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴ βοήθειά τους ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας⁵⁶.

Ἡ δ Ὑ λ η, κόρη τῆς Μοσχίνης, ποιήτρια πού ἔγραφε ἰάμβους καὶ ἤκμασε περὶ τὸ 300 π.Χ. Ἐγράψε πολλὰ ποιήματα· ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα μονάχα ἀπὸ αὐτά, τὸ ἐπιγραφόμενο «**Σ κ ί λ λ η**», περισώθηκαν οἱ παρακάτω στίχοι στὸν Ἰθάναιο:

*Ἡ κόγχον δόρημα γέροντ' ἐρυθρῆς ἀπὸ πέτρας
ἢ τοὺς ἀλκυνόνων παῖδας ἔτ' ἀπτερόγους
τῆ νύμφῃ δυσπείστῳ ἀθύρματα· δάκρυ δ' ἐκείνου
καὶ Σειρῆν γείτων παρθένος οἰκτίσαντο·
ἀκτὴν γὰρ κείνην ἀπενήχματο καὶ τὸ σύνεγγυς
Αἴτηης⁵⁶*

Ἡ δ υ λ ό γ ο ς ἢ Ἡ δ Ὑ λ ο ς, γυιὸς τῆς Ἡδύλης πού προαναφέραμε, ἰαμβογράφος κι' αὐτὸς καὶ διάσημος ἐπιγραμματοποιός, ὁ ὁποῖος ἔζησε στὴ Σικελία στὴν ἐποχὴ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, περὶ τὸ 275 π.Χ. Περιέγραψε μὲ πολλὴ χάρη τὰ διάφορα ἀφιερῶματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρσινόης καὶ ἔγραψε ὠδὲς, ἡρωϊκὰ ἐλεγεία καὶ πολλὰ ἐπιγράμματα μὲ τὰ ὁποῖα ἐξυμνοῦσε τὸν ἕρωτα καὶ τὸ κρασί. Ἀπὸ αὐτά, ἔντεκα περισώζονται στὴν Ἀνθολογία.

Ἡ ρ ά κ λ ε ι α, γι' αὐτὴν εἶλεπε στὸ ὄνομα Εὐφρώ.

Ἡ ρ ά κ λ ε ι τ ο ς, ὀλυμπιονίκης πού νίκησε στὸ στάδιο κατὰ τὴν 143ῃ Ὀλυμπιάδα⁵⁸.

Ἡ ρ ο φ ί λ η, προφήτισσα καὶ ποιήτρια γιὰ τὴν πατρίδα καὶ γιὰ τοὺς γονεῖς τῆς ὁποίας ὑπάρχουν πολλὲς διαφωνίες: ἄλλοι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆ

55. Ἀνθολογία Α' 197 (Λατιν.).

56. Ἡροδ. Δ' 90

57. Ἀθην. Ζ' 48.

58. Εὐσεβ. Χρονικ. Ὀλυμπ. ριγ'.

λένε Σαμιώτισσα, ἄλλοι Σικελιώτισσα κι' ἄλλοι Ροδίτισσα. Ἐπίσης ἄλλοι τὴν λένε κόρη τοῦ Δία καὶ τῆς Λαμίας, τῆς κόρης τοῦ Ποσειδῶνα, ἄλλοι τοῦ Ἄριστοκράτη καὶ τῆς Ὑδῶλης κι' ἄλλοι τοῦ Κριναγόρα. Ὁ Παυσανίας τὴν ἀναφέρει ὡς κόρη τοῦ τσοπάνη Θεοδώρου καὶ τῆς Νύμφης Ἰδέας καὶ λέει ὅτι γεννήθηκε στὸ ὁμώνυμο σπήλαιο τοῦ βουνοῦ Κωρύκου, ἀλλ' ὅτι ἔζησε τὸν περισσότερο βίο της στὴ Σάμο· ἐπίσης ὁ Σουΐδας λέει ὅτι ἤκμασε ὑ π γ' χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας, ὁ δὲ Εὐσέβιος, τὸν πρῶτο χρόνο τῆς 29ης Ὀλυμπιάδας. Ὑπῆρξε διάσημη ποιήτρια κι' ἔγραψε τὰ ἔπη «π ε ρ ἰ π α λ μ ῶ ν», «μ ἔ λ η» καὶ «Χ ρ η σ μ ο ὕ ς». Ἐπίσης κατασκεύασε κι' ἓνα εἶδος τρίγωνης λύρας· πῆγε δὲ στοὺς Δελφοὺς καὶ στὸ Κλάρο καὶ προέλεγε τὰ μέλλοντα. Πάνω στὸν τάφο της ὑπάρχει τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα:

*Ἰδ' ἐγὼ ἅ Φοίβοιο σαφηγοῖς εἰμι σίβυλλα
Τῷ δ' ὑπὸ λαϊνέῳ σάματι πιθομένα
παρθένος αὐδάεσσα τὸ ποῖν, νῦν δ' αἰὲν ἄναυδος
μοῖρα ὑπὸ στιβαρῇ τὴν δὲ λαχοῦσα πεδην.
ἀλλὰ πέλας Νύμφαισι καὶ Ἐομῇ τῷδ' ὑπόκειμαι,
μοῖραν ἔχουσ' Ἐκάτω τῆς τότ' ἀνακτορῆς.*

Ἡ ρ ὀ φ υ τ ο ς ὁ στρατηγός· μετὰ τὴν ναυμαχία στὴ Σηστό καὶ στὴν Ἄβυδο, προέκυψε διαφωνία μέσα στὸ ἐλληνικὸ στρατόπεδο γιὰ τὴ μοιρασιά τῶν λαφύρων· ἄλλοι ἐπέμεναν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ πάρουν τὰ κοσμήματα τῶν Περσῶν καὶ νὰ τοὺς ἀφήσουν ἐλευθέρους· κι' ἄλλοι ἔλεγαν νὰ προτιμηθοῦν ἀντὶ γιὰ τὰ κοσμήματα, τοὺς ἴδιους τοὺς Πέρσες, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ πάρουν πλουσιώτερα λύτρα· ὁ Ἡρόφυτος συμφώνησε μὲ τοὺς πρῶτους κι' ἐναντία στοὺς δεύτερος, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦταν ὁ Κίμων. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Ἡρόφυτος ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους ἄνδρες τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ⁵⁹.

Θ ε α γ ἔ ν η ς, ἓνας ἔξυπνος ἀλλ' ἄσιωτος καὶ πονηρὸς νέος. Ἀφοῦ ἐγκατέλειψε τὴν πατρίδα του μετέβη στὴν Ἀθήνα κοντὰ στὸν Εὐρυπίδη, μὲ τὴν συνεργασία τοῦ ὁποίου ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους καὶ στείλανε στὴ Σάμο δύο χιλιάδες ἀποίκους, οἱ ὁποῖοι διώξαν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ντόπιους καὶ ἀφοῦ τοὺς πήρανε τὴ γῆ τους τὴ μοιράστηκαν μεταξὺ τους ⁶⁰.

Θ ε μ ι σ τ ὀ κ λ ε ι α, ἀδελφὴ τοῦ Πυθαγόρα· ἡ γυναίκα αὐτὴ ἦταν προικισμένη μὲ τέτοιο ἔξοχο πνεῦμα, ὥστε, καθὼς θεβαιώνει ὁ Ἄριστοξένης στὰ σχόλιά του στὸ Διογένη τὸ Λαέρτιο, ὁ Πυθαγόρας πήρε ἀπὸ αὐτὴν τίς περισσότερες ἀπὸ τίς φιλοσοφικὲς του θεωρίες.

59. Πλουτάρχ. στὸ Βίο τοῦ Κίμωνος 9.

60. Ἡρακλείδ. Πολιτ. 7.

Θεμιστοκλῆς τοῦ Ξενοκράτη, ἀνδριαντοποιός· τὸ ὄνομά του τὸ μαθαίνουμε ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἐπίγραμμα, ποῦ βρέθηκε στὰ δυτικά τοῦ Ἡραίου.

*Δράκων Δράκοντος
Θαλίτης Σφασσδηίου
Καλλικράτης Καλλιβίου
Καλλικράτης Κιλλικράτους
Νεωποιήσαντες Ἡρη
Θεμιστοκλῆς Ξενοκράτους
ἔποιει*

Θεμισίων, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν ἀναμεταξύ τους ἀγῶνα τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, διετέλεσε ἓνας ἀπὸ τοὺς ναυάρχους τοῦ Ἀντιγόνου, κατὰ τοῦ Πτολεμαίου· διακρίθηκε δὲ ἰδιαίτερα κατὰ τὴν ναυμαχία ποῦ ἔγινε παρὰ τὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου, κατὰ τὴν ὁποία ὁ στόλος τοῦ Πτολεμαίου καταστράφηκε σχεδὸν ὀλόκληρος ⁶¹.

Θεόδοτος, ἄνδρας μορφωμένος, ποῦ δίδαξε τὴ ρητορικὴ στὸ γυιὸ τοῦ Πτολεμαίου, ἦταν ὅμως πάρα πολὺ μοχθηρός· συνωμότησε μαζί με ἄλλους καὶ συντέλεσε στὸ φόνο τοῦ Πομπηίου. Ὁ Πλούταρχος λέει ὅτι ὁ Θεόδοτος ἦταν Χιώτης ⁶².

Θεόδοτος τοῦ Ἑρμίππου, στάλθηκε πρεσβευτὴς στὴ Ρόδο γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς διαφορᾶς Σαμίων καὶ Πριηνέων ὡς πρὸς τὴ Βατινήτιδα χώρα ⁶³.

Θεόδωρος τοῦ Διονυσίου, ἄνδρας ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς, ποῦ στάλθηκε στὴ Ρόδο πρεσβευτὴς γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς μεταξὺ Πριηνέων καὶ Σαμίων διαφορᾶς περὶ τῆς Βατινήτιδος χώρας ⁶⁴.

Θεόδωρος, φημισμένος ζωγράφος ποῦ διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Νικοσθένη ⁶⁵.

Θεόδωρος τοῦ Ροίκου, ἀρχηγὸς μαζί με τὸν πατέρα του τῆς περιφημῆς Ἴωνικῆς καλλιτεχνικῆς Σχολῆς τῆς Σάμου. Ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς διασημότερους ἀνδριαντοποιούς καὶ γλύπτες τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἤκμασε περὶ τὸ 600. π.Χ. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει ὅτι πρῶτος αὐτὸς μετὰ τὸν πατέρα του ἀναλύσανε, στὴν Ἑλλάδα, τὸ χαλκὸ μετὰ τὴ φωτιά. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ χαλκοπλαστικὴ ἦτανε γνωστὴ στοὺς Φοίνικες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σολομῶντα, ἔχουμε τὴ γνώμη ὅτι ὁ Θεόδωρος δὲν ἀνακάλυψε, ἀλλὰ πρῶτος ἔφερε ἀπ' ἔξω τὴ χαλκοπλαστικὴ

61. Διόδωρ. Σικελ. ΙΘ. 62 Κ. 14.

62. Ἀππιαν. Ρωμ. Ἐμφυλ. Β. 81. — Πλούταρχ. Βίος Πομπηίου 33.

63. Lebas Voy. arch. 206.

64. Lebas Voy. arch. 206

65. Πλίν. Ἱστορ. Ἔθν. κεφ. 35 σελ. 40.

στην Ελλάδα. Ο Ηλίνιος επίσης ιστορεί ότι ο Θεόδωρος και ο Ροίκος ανακάλυψαν την πλαστική πολύ καιρό πριν να διωχτούν από την Κόρινθο οι Βακχίδες⁶⁶. Έπειδή όμως οι περισσότεροι αποδίδουν την εφεύρεση της πλαστικής στον Διδουτάδη τον Σικυώνιο, φαίνεται ότι ο Ηλίνιος αδιαφόρητα πήρε αντί της χαλκοπλαστικής, την πηλοπλαστική.

Πρώτος ο Θεόδωρος χρησιμοποίησε το άλφάδι, τη γωνιά, τον τόρνο και τη βίδα· κατασκεύασε χάλκινο τον ανδριάντα του, ο οποίος εκτός από την απόλυτη ομοιότητα με το πρωτότυπο, θαυμαζότανε επί πλέον και για την απερίγραπτη κομψότητά του, γιατί κρατούσε στο δεξί του χέρι μια λίμα, στο δε αριστερό μιάν άμιαξα, με τόση λεπτότητα κατεργασμένη ώστε μια μυίγα φυσικού μεγέθους σκέπαζε με τὰ φτερά της τὰ τέσσερα άλογα, τὸ άμάξι και τὸν άμιαξά. Αυτό το άριστούργημα μεταφέρθηκε άργότερα στη Πραϊνεστό. Άπομιμούμενος τούς Αίγυπτίους, κοντά στους όποιους παρέμεινε άρκετὸ διάστημα, ο Θεόδωρος κατασκεύασε ένα άγαλμα του Ηυθίου Άπόλλωνα, τὸ μισὸ από τὸ όποιο έπεξεργάστηκε στη Σάμο ο άδελφός του Γηλεκλής, τὸ δὲ άλλο μισὸ ο ίδιος στην Έφεσο. Η συναρμολόγηση δὲ τῶν δύο τμημάτων γινότανε με τέτοια άκρίβεια πὸν νόμιζες ότι και τὰ δύο κομμάτια κατασκευάστηκαν από τὸν ίδιο τεχνίτη⁶⁷.

Ο Θεόδωρος θεμέλιωσε τὸ ναὸ τῆς Άρτέμιδας στην Έφεσο μεταξύ τῶν άριστουργημάτων πὸν κατασκεύασε συγκαταλέγονται ἢ «Σ κ ι α ς» τῶν Λακεδαιμονίων, δηλαδή τὸ Όδειο τῆς Σπάρτης, ένα στρογγυλὸ οικόδομημα πὸν ἢ όροφή του ἦτανε ὅμοια με σκιάδα, από τὴν όποία πήρε και τ' όνομα⁶⁸, ο «Α α θ υ ρ ι ν θ ο ς» τῆς Αήμιου, τὴν κατασκευή τὸν όποίου άρχισε ο Σμίλις, τὸν άποτέλειωσε δὲ ο Θεόδωρος με τὸν πατέρα του, και ἢ «Χ ρ υ σ ἦ Α μ π ε λ ο ς» τὸν Άρταξέρξη, «άχρηστον ἔργον τρυφῶντος Μήδου»⁶⁹. Επίσης κατασκεύασε και έναν ἐξάισιο άσημένιο κρατήρα, χωρητικότητας 600 άμφορέων, τὸν όποιο ἔστειλε ο Κροϊσος στο μαντείο τῶν Δελφῶν και για τὸν όποιο ο Ηρόδοτος λέει ότι δὲν ἦτανε τυχαίό ἔργο. Άκόμα πολλά άλλα καλλιτεχνήματα, δηλαδή κρατήρες, άμφορείς, κι' ανδριάντες, φανέρωναν τὴν μεγάλη αξία τὸν Θεόδωρου.

Τέλος, στὸν Θεόδωρο αποδίδεται και τὸ σύγγραμμα «Ν ε ὠ π ο ί η σ ι ς», στο όποιο αναφέρονταν τὰ σχετικὰ με τὴν κατασκευή τὸν Ηραίου, και τὸ όποιο σωζόντανε στις βιβλιοθήκες τῆς Ρώμης μέχρι τὰ χρόνια τὸν Αύγούστου⁷⁰.

66. Ηλίν. Ἱστορ. Έθν. κεφ. 35 σελ 12.

67. Διόδωρ. Σικελ. Α. 98.

68. Ἑτυμολ. Μέγα: στη λέξη «σκιάς».

69. Φωτίου βιβλιοθ. σμγ'.

70. Vitruv, de archit, VII praef. 6. Πολυδεύκη, Όνομ. I 189

Θεόδωρος, ὁ γυιὸς τοῦ Τηλεκλή κι' ἀνεψιὸς τοῦ Θεοδώρου πού προαναφέραμε, ἤκμασε περὶ τὸ 560 π.Χ., ὅταν ἄρχιζε ἡ τυραννίδα τοῦ Πολυκράτη. Μερικοὶ πού κάνουν σύγχυση στὰ ὀνόματα, παραδέχονται τὴν ὕπαρξη ἐνὸς μονάχα Θεοδώρου· ἄλλοι δέ, ἐπειδὴ ὁ Ροϊκος καὶ ὁ πατέρας του Θεόδωρος ἀναφέρονται συνεργάτες τοῦ Σμίλιδα, στὴν κατασκευὴ τοῦ Λαβυρίνθου τῆς Λήμνου, κι' ἐπειδὴ ὁ Σμίλις θεωρεῖται σύγχρονος μὲ τὸν Δαίδαλο, παραδέχονται ἕναν ἄλλο ἀρχαιότερο Ροϊκο, κι' ἕναν ἄλλο ἀρχαιότερο Θεόδωρο. Ἐμεῖς ὅμως συμφωνοῦμε μὲ τὸν σοφὸ Θείρσιο, ὁ ὁποῖος παραδέχεται ὅτι ὑπῆρξαν δυὸ Θεόδωροι καὶ δυὸ Τηλεκλήδες⁷¹ καὶ προσθέτουμε ὅτι ὁ δεύτερος αὐτὸς Θεόδωρος τελειοποίησε τὴν χαλκοπλαστικὴ πού ἔφερε ἀπέξω ὁ θεῖος του, καὶ κατασκεύασε πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα.

Δυστυχῶς, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν ξεχωρίζουν τὰ ἔργα τοῦ καθενὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ Θεοδώρους, ἀλλὰ λένε ἀπλῶς «*τ ο ὕ τ ο δ ἔ ρ γ ο ν Θεοδωρου τοῦ Σαμίου*», κι' αὐτὸ θάζει σὲ μεγάλη μπερδεψιά κείνον πού θέλει νὰ τὰ ξεχωρίση. Στὸν Θεόδωρο αὐτὸν ἀποδίδεται ὁ χάλκινος κρατήρας πού ἀφιέρωσε ὁ Κωλαῖος στὴν Ἥρα, τοῦ ὁποῖου οἱ γύρω «*πρόκροσσοι*» ἦσαν κεφαλῆς γρυπῶν καὶ ἦτανε στημένους πάνω σὲ τρεῖς χάλκινους γονατισμένους κολοσσούς, ὕψους ἑφτά πηχῶν· ἀποδίδεται δὲ σ' αὐτὸν ὁ κρατήρας ἐπειδὴ ἦταν κατασκευασμένος κατὰ τὸν ἀργολικὸ τρόπο, ἐνῶ ὁ Θεόδωρος τοῦ Ροϊκου δούλευε τὰ ἔργα του κατὰ τὸν αἰγυπτιακὸ τρόπο. Ἐργο του ἐπίσης ἦταν κι' ἕνας πολυτελέστατος κρατήρας, τὸν ὁποῖο εἶχε τοποθετήσῃ δίπλα στὴ «*Χρυσῆ Ἀμπελο*» ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν· ἐπίσης καὶ τὸ περίφημο δαχτυλίδι τοῦ Πολυκράτη, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγραψαν πολλὰ οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ νεώτεροι. Αὐτὸ τὸ δαχτυλίδι ἦτανε, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ἀπὸ σμαράγδι, κατὰ τὸν Πλίνιο, τὸν Σωλίνο κι' ἄλλους συγγραφεῖς ἦταν ἀπὸ σαρδόνυχα καὶ κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα εἶχε σκαλισμένη ἀπάνω μιὰ λύρα. Τὸ ἄρπαξε δὲ ἀπὸ τὸ Ἡραῖο ὁ Αὐγουστος κι' ἀφοῦ τὸ ἔβαλε μέσα σ' ἕνα χρυσοῦ κερατάκι, τὸ δώρησε στὴ ναὸ τῆς Ὀμόνοιας στὴ Ρώμη. Κατὰ τὸ 1856 ἕνας ἀμπελοφυττὸς πού ἔσκαβε τ' ἀμπέλι του στὸν Ἀλθανό, δίπλα στὴ Ρώμη, βρῆκε ἕνα δαχτυλίδι γιὰ τὸ ὁποῖο εἶπανε πῶς εἶναι τὸ ξακουστὸ ἐκεῖνο δαχτυλίδι τοῦ Πολυκράτη. Τὸ δαχτυλίδι πού βρέθηκε, καὶ πού χρησίμευε γιὰ σφραγίδα, ἔχει μέγεθος ἐνὸς πενταδράχμου καὶ τὸ σχῆμα του εἶναι μᾶλλον μακρὺ· ἔχει σκαλισμένη μιὰ λύρα, πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία πετοῦνε τρεῖς μέλισσες, κάτω δεξιὰ εἶναι σκαλισμένο ἕνα δελφίνι κι' ἀριστερὰ ἕνα βωδινοῦ κεφάλι, στὴν ἄκρη δὲ κάτω εἶναι γραμμμένο μὲ λεπτὰ κεφαλαῖα γράμματα τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτη, **ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΤΗΛΕΚΛΕΟΥΣ ΕΠΟΙΗΣΕ**. Ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι λίγο θαθουλωτὴ καὶ σκοτεινὴ κι' οἱ σκαλιστὲς γωνιὲς του ἔχουν πάθει θλάδες. Ἐνας Ἄγγλος περιηγητῆς πού

71. Thiers, epoch. art. stat. Gr. II 183

βρισκόταν στον Ἄλβανό, τότε πού βρέθηκε τὸ δαχτυλίδι, πρόσφερε στον ἄνθρωπο πού τὸ βρήκε τριακόσιες χιλιάδες δραχμές, ἐκεῖνος ὅμως ἀπόρριψε τὴν προσφορά καὶ δὲν τὸ πούλησε ⁷².

Θ ε ο μ ή τ ω ρ, ὁ γυιὸς τοῦ Ἄνδροδάμαντα· αὐτός, ἐπειδὴ πολέμησε μὲ ἀνδρεία ὑπὲρ τῶν Περσῶν στὴ Σαλαμίνα, τοποθετήθηκε ἀπὸ τὸ μεγάλο βασιλιά τύραννος στὴν πατρίδα του τὴ Σάμο, καθὼς ἐξιστορήσαμε στὸ 15ο κεφάλαιο.

Θ ε ο φ ά ν η ς, διάσημος ζωγράφος, ἄγνωστης ἐποχῆς.

Θ έ ω ν, ἀπὸ τοὺς ἄριστους ζωγράφους, ἤκμασε τὸ 330 π.Χ. Ὁ Κουιντιλλιανὸς τὸν τοποθετεῖ στοὺς ζωγράφους τῆς πρώτης τάξης, ὁ Πλίνιος τὸν βάζει μὲ τοὺς δευτέρους· διακρινότανε γιὰ τὴν ζωηρότητα τῶν ἐμπνεύσεων του (concupiendis visionibus)· ἀπὸ τὰ ἔργα του ἀναφέρονται: μιὰ εἰκόνα πού παρίστανε τὴ μανία τοῦ Ὁρέστη, καὶ μιὰ ἄλλη πού παρίστανε τὸ λυριστὴ Θαμύρα· τέλος, ἀπὸ τὴν περιγραφή μιᾶς ἄλλης εἰκόνας τοῦ Θέωνα, πού ἔκαμε ὁ Αἰλιανὸς, δικαιώνεται ἡ κρίση τῶν ἀρχαίων γιὰ τὸν διάσημο αὐτὸν καλλιτέχνη· ὁ Αἰλιανὸς λέει σχετικὰ:

«Θέωνος· τοῦ ζωγράφου, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ὁμολογεῖ τὴν χειροουργίαν ἀγαθὴν οὖσαν, ἀτὰρ οὖν καὶ τόδε τὸ ἐπίγραμμα. Ὀπλίτης ἐστὶν ἐκβοηθῶν, ἄφνω τῶν πολεμίων εἰσβαλλόντων καὶ δηούντων ἅμα καὶ κειρύντων τὴν γῆν. Ἐναργῶς δὲ καὶ πάνυ εὐθύμως ὁ νεανίας εἰοικεν ὀρμῶντι εἰς τὴν μάχην· καὶ εἶδεν ἂν αὐτὸν ἐνθουσιᾶν, ὥσπερ ἐξ Ἄρεως μανέντα. Γοργὸν γὰρ αὐτῷ βλέπουσιν οἱ ὀφθαλμοί, τὰ δὲ ὄπλα ἀρπάσας, εἰοικεν ἢ ποδὸν ἔχει καὶ τοὺς πολεμίους ἄττειν. Προσβάλλεται δὲ ἐντεῦθεν ἤδη τὴν ἀσπίδα καὶ γυμνὸν ἐπισειεῖ τὸ ξίφος, φονῶντι εἰοικός, καὶ σφάττειν βλέπων καὶ ἀπειλῶν δι' ὅλου τοῦ σχήματος ὅτι οὐδενὸς φείσεται. Καὶ πλέον οὐδὲν περιείργασται τῷ Θέωνι, οὐ λοχίτης, οὐ ταξίαρχος, οὐ λόχος, οὐχ ἱππεύς, οὐ τοξότης· ἀλλ' ἀπέχρησεν οἱ καὶ ὁ εἰς ὀπλίτης οὗτος πληρῶσαι τὴν τῆς εἰκόνας ἀπαιτήσιν. Οὐ πρότερόν γε μὴν ὁ τεχνίτης ἐξεκάλυψε τὴν γραφὴν, οὐδὲ ἔδειξε τοῖς ἐπίθεον συνειλεγμένοις, πρὶν ἢ σαλπικτὴν παρεστήσατο καὶ προσέταξεν αὐτῷ τὸ παρορμητικὸν ἐμπνεῦσαι μέλος διάτορόν τι καὶ γεγονὸς ὅτι μάλιστα καὶ οἶον εἰς τὴν μάχην ἐγεστήριον· ἅμα τε οὖν τὸ μέλος ἠκούετο τραχὺ καὶ φοβερὸν καὶ οἶον εἰς ὀπλιτῶν ἔξοδον ταχέως ἐκβοηθούντων μελωδούσῃ σάλπιγγι καὶ ἐδείκνυτο ἢ γραφὴ καὶ ὁ στρατιώτης ἐβλέπετο, τοῦ μέλους ἐναργεστέρον τὴν φαντασίαν τοῦ ἐκβοηθοῦντος ἔτι καὶ μᾶλλον παραστήσαντος» ⁷³

Ἰ ά δ μ ω ν, ὁ γυιὸς τοῦ Ἡφαιστιοπόλιδα, τὸν ὁποῖον ὁ Ἡρακλείδης ὀνομάζει **κ ω φ ό ν**, πού φαίνεται ὅτι κατὰ λάθος γράφτηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς ἀντὶ γιὰ **σ ο φ ό ν**. Μερικοὶ πού διάβασαν στὸν Ἀπολλόδωρο γιὰ

72. Νέκ Παυλόπου τοῦ ἔτους 1856, τόμ. Ζ. σελ. 43. — Schiller, Ring des Polycrates.

73. Αἰλιαν. Η. Ἱστορ. Β. 41 — Quintil. ins orat. XII. 10. — Πλίν. Ἱστ. Ἑθν. κεφ. 35, σ. 23

ἓνα μάντι Ἰάδμονα, ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Ἰάδμων πῆρε μέρος στήν Ἀργοναυτική ἐκστρατεία· δὲν ὑπάρχει ὁμοῦ καμμιά βεβαιότητα γιὰ τὸ ὅτι ὁ ἀπὸ τὸν Ἄπολλόδωρο ἀναφερόμενος μάντις, εἶναι ὁ Σάμιος Ἰάδμων. Ἔγινε κύριος τῆς περιλάλητης Ροδόπης καὶ τοῦ πασίγνωστου μυθοποιῦ Λισώπου, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἀγοράστηκε πρῶτα ἀπὸ τὸν Ξάνθο καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν Ἰάδμονα, ἔμεινε πολὺ καιρὸ στὴ Σάμο· γι' αὐτὸ καὶ ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Ἀγαθίας ὁ Σχολαστικός, σ' ἓνα ἐπίγραμμα ποῦ ἀναφέρεται στήν εἰκόνα τοῦ μυθοποιῦ τὴν ὁποία ζωγράφησε ὁ Λύσιππος ὁ Σικυώνιος, ἐπανειλημμένα λένε τὸν Αἴσωπο Σαμιώτη:

*Ἐγγε ποιῶν, Λύσιππε, γέρον Σικυώνιε πλάστα,
δείκελλον Λισώπου στήσατο τοῦ Σαμίου,
ἐπὶ σοφῶν ἔμπροσθεν· ἐπεὶ κείνοι μὲν ἀνάγκη
ἔμβalon, οὐ πειθῶ φθέγμασι τοῖς σφετέροις,
ὅς δέ, σοφοῖς μύθοις καὶ πλάσμασι καίρια λέξας,
παίζων ἐν σπουδῇ πείθειν ἐχεφρονέειν,
φενκτὸν δ' ἢ τρηχεία παραίνεσις· ἢ Σαμίου δέ
τὸ γλυκὸ τοῦ μύθου καλὸν ἔχει δέλεαρ⁷⁴*

Κι' ἀφοῦ μιλάμε περὶ τοῦ Λισώπου, πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνδρας διδάξε σχεδὸν τοὺς Σαμιῶτες. Μιὰ φορὰ ποῦ οἱ Σαμιῶτες συνεδριάζανε γιὰ νὰ καταδικάσουν σὲ θάνατο ἓνα δημαγωγὸ, παρουσιάστηκε ὁ Αἴσωπος καὶ τοὺς διηγῆθηκε τὸν παρακάτω μῦθο: Μιὰ ἀλεποῦ, καθὼς περνοῦσε τὸ ποτάμι, γκρεμίστηκε σ' ἓνα φαράγγι· ἐπειδὴ δὲν μπορούσε νὰ βγῆ ἀπὸ τὸν γκρεμισμό, ὑπόφερε πολὺ, ἀφοῦ τὴν παρενοχλοῦσαν καὶ πολλὰ τσιμπούρια. Ὄταν τὴν εἶδε ἓνας σκαντζόχοιρος ποῦ πλανιότανε σὲ κείνα τὰ μέρη, τὴ λυπήθηκε καὶ τὴ ρώτησε ἂν θέλη νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὰ τσιμπούρια, ἐκείνη ὁμοῦ δὲν θέλησε· κι' ὅταν ἐκείνος ζήτησε νὰ μάθῃ γιὰ ποιά αἰτία ἢ ἀλεποῦ προτιμοῦσε νὰ ὑποφέρῃ ἀπὸ τὰ τσιμπούρια, «γιατί, τοῦ εἶπε, αὐτὰ εἶναι χορτᾶτα καὶ τραβᾶνε λίγο αἷμα· ὅταν ὁμοῦ διωχτοῦνε, θᾶρθουν ἄλλα, ποῦ θὰ εἶναι πεινασμένα καὶ θὰ ρουφήξουν τὸ ὑπόλοιπο αἷμα μου». Ἀπευθυνόμενος λοιπὸν κι' ὁ Αἴσωπος στοὺς Σαμιῶτες: «Ἔτσι καὶ σᾶς, τοὺς εἶπε, ὦ ἄνδρες Σάμιοι, αὐτὸς δὲν θὰ σᾶς ἐλάψῃ ἄλλο, ἐπειδὴ πλούτισε πιά· ὅταν ὁμοῦ τὸν σκοτώσετε, οἱ ἄλλοι ποῦ θὰ ἔρθουν, θᾶναι θεόφτωχοι καὶ θὰ ἐξανθήσουν τὸ κοινὸ ταμεῖο μὲ τὶς κλεψιές του»⁷⁵.

Ἰ ἄ δ μ ω ν ἢ Ἰ δ μ ω ν, ἔγγονος αὐτοῦ ποῦ ἀναφέραμε προηγούμενα, περὶ τοῦ ὁποίου μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο τὰ ἐξῆς. Οἱ ἱερεῖς τοῦ μαν-

74. Ἀνθολ. Β. 725. — Ἡρόδοτ. Β. 184

75. Ἀριστοτ. Ρητορ. Β. 20. — Πλουτάρχ. «εἰ πρὸς β. πολιτευτέου» 12.

τείου τῶν Δελφῶν, γκρεμίσανε ἀπὸ τὴν Ὑαμπεία πέτρα τὸν Αἰσωπο σὰν ἱερό-συλο, γιατί δῆθεν τοὺς ἔκλεψε ἓνα χρυσὸ ποτήρι. Γιὰ τὸν ἄδικο αὐτὸ φόνο ἐξοργίστηκε ὁ Ἀπόλλωνας καὶ προξενούσε πολλὰ δυστυχήματα στοὺς Δελφούς· τότε οἱ ἱερεῖς ἀναγκάστηκαν νὰ διακηρύξουν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ὅτι εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἱκανοποιήσουν ὅποιαδήποτε ἀπαίτηση πού θὰ προβάλλουν οἱ συγγενεῖς ἢ οἱ φίλοι τοῦ Αἰσώπου, γιὰ νὰ ἐξιλεώσουν ἔτσι τὸν Ἀπόλλωνα. Τότε λοιπὸν παρουσιάστηκε ὁ Ἰάδμων, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀπόγονος τοῦ πρώτου ἀφεντικοῦ τοῦ Αἰσώπου, κι' ἀφοῦ πῆρε πολλὰ χρήματα ἀπὸ τοὺς Δελφούς, συντέλεσε στὸ νὰ σταματήσῃ ἡ ὀργὴ τοῦ Ἀπόλλωνα⁷⁶.

Ἰ θ α γ έ ν η ς, ὁ πατέρας τοῦ περίφημου στρατηγοῦ καὶ φιλοσόφου Μελίσσου.

Ἰ π π ε ύ ς, στρατηγὸς ὁ ὁποῖος μ' ἔντεκα σαμιώτικα καράβια ναυμαχῆσε παληχαρίσια μαζί μὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐναντίον τοῦ Καλλικρατίδα στίς Ἀργινοῦσες⁷⁷.

Ἰ π π ό δ α μ ο ς, τοῦ Εὐρυκόροντα, μετεωρολόγος, ἄνδρας ἀγαπητὸς στοὺς Ἀθηναίους κι' ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Κλέωνα· πρῶτος αὐτὸς κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Περσικῶν πολέμων χάραξε τοὺς δρόμους τοῦ Πειραιᾶ, ἀργότερα δὲ ρυμωτόμησε καὶ τὴν Ρόδον κατὰ ἓνα τρόπο πού ὀνομάστηκε ἀπὸ τ' ὄνομά του «Ἰ π π ο δ ά μ ο υ ν έ μ η σ ι ς». Εἶναι μερικοὶ πού τὸν λένε Μιλήσιο ἢ Θεόρις⁷⁸.

Ἰ π π ω ν, Ἡθαγόρειος φιλόσοφος πού τὸν ἀναφέρει ὁ Ἰάμβλιχος.

Κ ά λ ι π π ο ς, τοῦ Διονυσίου, περιδότης χορευτῆς, ὁ ὁποῖος διακρίθηκε κατὰ τοὺς ἀγῶνες τῶν «Σ ω τ η ρ ί ω ν» πού γινόντανε στοὺς Δελφούς⁷⁹.

Κ α λ λ ί σ τ ρ α τ ο ς· τὸ ὄνομά του συνδέεται μὲ τὴν εἰσαγωγὴ στὴν Ἑλλάδα τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων τῆς ἀλφαβήτας, τὰ ὁποῖα, καθὼς λένε μεταφέρθηκαν ἀπὸ αὐτὸν στὴν Ἀθήνα ἐπὶ τῶν ἀρχόντων Εὐκλείδη καὶ Εὐκλή. Ὁ Ἡσύχιος θεδαιώνει ὅτι οἱ Σαμιῶτες ἔφεραν τὴν ἀλφαβῆτα στὴν Ἑλλάδα: «Ἐ λ λ ή ν ω ν Σ ά μ ι ο ι π ο λ υ γ ρ ά μ μ α τ ο ι έ γ έ ν ο ν τ ο, π ρ ῶ τ ο ι κ α ι χ ρ η σ ά μ ε ν ο ι κ α ι δι δ ό ν τ ε ς εἰ ς τ ο ῦ ς ἄ λ λ ο υ ς Ἐ λ λ η ν α ς τ ῆ ν δι ά τ ῶ ν τ ε σ σ ά ρ ω ν κ α ι ε ἴ κ ο σ ι σ τ ο ι χ εἰ ῶ ν χ ρ ῆ σ ι ν.⁸⁰ Κατὰ δὲ τὸν Ἐφορο, καθὼς

76. Ἡρόδοτ. Β. 134.

77. Ξενοφ. Ἑλλην. Α. 4. Γ. 1.

78. Σχολιαστ. Ἀριστοφ. εἰς Ἴππ. στ. 327.—Ἀριστοτελ. Πολ. Β. 2. — Ἡσύχ. στίς λ. Ἴπποδάμου νέμης

79. Wecher Poucard Inscirp. rec a Delphes p 13

80 Ἡσύχ. στίς λ. Σαμιακὸς τρόπος.

μνημονεύει ἕνας σχολιαστής τοῦ Ὀμήρου, ὁ Καλλίστρατος εἰσήγαγε στήν Ἀθήνα συμπληρωμένη τήν ἀλφαβῆτα κατὰ τήν ἐποχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. «Ὁ ὕχι οἱ αὐτοί», λέει ὁ σχολιαστής αὐτός «ἦσαν παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλησι χαρακτῆρες, διάφορα δὲ καὶ τὰ τῶν στοιχείων ὀνόματα ὡς τὸ σάν. Καλλίστρατος δὲ ὁ Σάμιος ἐπὶ τῶν Πελοποννησιακῶν ταύτην μετήνεγκε τήν γραμματικὴν καὶ παρέδωκεν Ἀθηναίοις, ὡς φησιν Εὐφοροσ»⁸¹.

Ὁ Σουΐδας βεβαιώνει ὅτι τήν ἀλφαβῆτα τήν ἐφεῦρεν ὁ Καλλίστρατος· ὁ Τζέτζης ἐπίσης λέει ὅτι τὰ εἰκοσιτέσσερα γράμματα ποῦ χρησιμοποιοῦμε ὡς τώρα, συναρμολογήθηκαν ἀπὸ τὸν Καλλίστρατο, ἐνῶ προηγούμενα χρησιμοποιούνταν ἔντεκα κι' ἔπειτα δεκαεννιά γράμματα:

*Τὰ δὲ εἴκοσι τέσσαρα γράμματα καὶ στοιχεῖα
ὁμοῦ συνηνωμένως τε καὶ ἐν σῶμα φανέντα
παρὰ Σαμίους εὗρηκα πρώτοις ἀναγνωσθῆναι
διὰ γραμματικοῦ τινος, τὴν κλιῶν Καλλιστράτου*⁸²

Βέβαια δὲν παραδεχόμαστε ὅτι ὁ Καλλίστρατος ἐπενόησε τήν ἀλφαβῆτα, γιατί πρὶν ἀπὸ αὐτὸν εἶναι ἄλλοι ποῦ μνημονεύονται ὅτι φέρανε τὰ γράμματα στήν Ἑλλάδα, ὁ Ἴναχος δηλαδή, ὁ Προμηθέας, ὁ Κέκροπας κι' ὁ Κάδμος· ὅταν ἦταν ἄρχοντας στήν Ἀθήνα ὁ Εὐκλείδης, δηλαδή τὸ 403, π.Χ. κι' ἐνῶ ἀκόμα ἦταν ἀτελής ἡ ἀλφαβῆτα, ἔγινε ἡ εἰσαγωγή στήν Ἀθήνα καὶ ἡ χρησιμοποίηση τῶν λεγομένων Ἰωνικῶν χαρακτῆρων ἀντὶς τῆς Κάδμειας ἀλφαβῆτας, ἀφοῦ προστέθηκαν τὰ στοιχεῖα ζ, η, ψ, ω ἢ καθὼς λένε ἄλλοι τὰ στοιχεῖα η, ξ, ψ, ω, μὲ τὰ ὁποῖα συμπληρώθηκε ἡ ἀλφαβῆτα. Μαζὺ μ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα, πρωτοχρησιμοποιήθηκαν οἱ δίφθογγοι εἰ καὶ οἱ καὶ μεταβλήθηκε τὸ σχῆμα μερικῶν γραμμῶν ὅπως τοῦ Γ ποῦ γράφονταν πρὶν Λ καὶ τοῦ Λ ποῦ γράφονταν Γ. Ἐνα λοιπὸν ἀπὸ τὰ δυὸ ἔγινε, ἢ συμπλήρωσε ὁ Καλλίστρατος καὶ μεταρῦθμισε τήν ἀλφαβῆτα καὶ γι' αὐτὸ θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους σάν ἐφευρέτης τῆς ἦ, καὶ τὸ πιθανώτερο, ἀφοῦ πρώτοι οἱ Σαμιῶτες χρησιμοποιήσανε τήν πλήρη ἀλφαβῆτα, εἰσήγαγε ἔπειτα ἀπὸ τῆ Σάμου στήν Ἀθήνα τὴν χρῆση τῆς ὁ Καλλίστρατος· κι' ἔτσι πάλι ἀποδόθηκε σ' αὐτὸν ἡ ἐφευρέσῃ τῆς. Ὁ Καλλίστρατος συνέγραψε καὶ «Ἴστορίαν Σαμοθράκης», καθὼς ἀναφέρει ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς.

81. Σχολιαστ. Ὀμήρου εἰς Ἰλιάδ. Η. 185.

82. Τζέτζης, χιλ. IB. 63 — βλέπ. καὶ Curtius das altionische alpholet auf Samos.

Καλλιφών ἢ κατ' ἄλλη γραφή, Καλυφών, ἄριστος ζωγράφος, πού ἔζησε κατά τὸν πρῶτο Περσικὸ πόλεμο· ἔργα του δέ, πού τὰ ζωγράφισε σὸ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος, στὴν Ἔφεσο, ἀναφέρονται: μιὰ εἰκόνα πού παρίστανε τὴν Ἑριδα, μιὰ ἄλλη πού παρίστανε τὸ Πάτροκλο τὴν ὥρα πού τοῦ ἔβαζαν τὸ θώρακά του οἱ γυναῖκες, μιὰ τρίτη πού παρίστανε ὄρθια τὴν Λασοδίκη τὴν κόρη τοῦ Πριάμου καὶ ἄλλες, ζωγραφισμένες μὲ μεγάλη ἐπιτυχία⁸³.

Κερκίριον, ἑταῖρα, γιὰ τὴν ὁποία σῶζεται τὸ παρακάτω ἐπιγράμμα τοῦ Ρουφίνου:

*Λέμβιον, ἢ δ' ἑτέρα Κερκούριον, αἱ δὲ ἑταῖραι,
αἰὲν ἐφοροῦσιν τῷ Σαμίῳ λιμένι·
ἀλλά, νέοι, πανδημί τὰ ληστροικὰ τῆς Ἀφροδίτης
γεύγεθ' ὁ συμμίξας καὶ καταδὺς πίεται⁸⁴*

Κλεομήδης, ἄντρας γενναῖος πού συμπολέμησε μὲ τὸν Λύσανδρο στοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς κατὰ τῶν Ἀθηναίων μὲ τόση ἀνδρεία ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι τοῦ ἀναγεύσανε στοὺς Δελφοὺς ἀνδριάντα, ἔργο Ἀλύπου τοῦ Σικυωνίου⁸⁵

Κόνων, περίφημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος, φίλος καὶ δάσκαλος τοῦ Ἀρχιμήδη ὁ ὁποῖος ἄκμασε ἀπὸ τὸ 283—222 π.Χ. Συνέγραψε ἑπτὰ βιβλία ἀστρονομίας, κι' ἔκαμε τολμηρὲς γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη παρατηρήσεις, τίς ὁποῖες μνημονεύει ὁ Πτολεμαῖος στὴ Μαθηματικὴ του Σύνταξη. Κατὰ τὸν Σενέκα, ἔκαμε μιὰ σειρὰ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἐκλείψεων τοῦ ἡλίου, τίς ὁποῖες παραδέχτηκαν μὲ θαυμασμὸ οἱ Αἰγύπτιοι. Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Περγαῖος σὸ τέταρτο «τῶν κωνικῶν» του λέει ὅτι ὁ Κόνων ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τίς κωνικὲς τομῆς· ἀλλὰ καὶ ὁ Φώτιος ἀναγράφει ὅτι ὁ Κόνων ἔκαμε μιὰ συλλογὴ ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων διαφόρων συγγραφέων, καὶ τὴν πρόσφερε στὸν Ἀρχέλαο τὸν Φιλοπάτορα, ἀλλ' ὁ Οὐδόσιος ἀμφιδάλλει ἂν αὐτὴ τὴ συλλογὴ τὴν ἔκαμε ὁ Κόνων ὁ Σαμιώτης, ἢ κάποιος ἄλλος συνώνυμός του. Σ' αὐτὸν ἐπίσης ἀποδίδεται καὶ ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ἔλικα, πού τὸν τελειοποίησε ἀργότερα ὁ Ἀρχιμήδης κι' ἄλλοι γεωμέτρεις, καὶ ἡ ὀνομασίᾳ τοῦ ὁμώνυμου ἀστερισμοῦ ἀπὸ τὴν κοσιῶδα τῆς βασίλισσας Βερενίκης:

*Αὐτὸς δὲ οὐρανίῳ με Κόνων ἐνὶ φέγγει λεῖψε
τὸν Βερενικείης ἐκ κορυφῆς πλόκαμον,
στίλβοντ' ἐκφανέως πολλοῖσι θεῶν δὲ ἐκείνη*

83. Παιουσν. Ε. 19. — I. 26.

84. Ἀνθολογία I. 26 (Λατιν.).

85. Παιουσν. I. 10.

λείω ανισχομένη πήχεε ἠγγύασεν·
 τοῦνεκεν εἰδιόλοις ἐναρίθμιος οὐρανόισι
 Ἐσέβην ἐγὼ χορὸν οὐράνιον ἀστερόεντα⁸⁶

Δυστυχῶς δὲν περισώθηκε κανένα ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Κόνωνα· ἀλλὰ ἡ πιὸ μεγάλη μαρτυρία ποὺ ἀπομένει γιὰ τὴν ἀξία του, εἶναι ὁ θαυμασμός μὲ τὸν ὁποῖο τὸν μνημονεύει πάντοτε ὁ Ἀρχιμήδης. Στὸ ἔργο του «περὶ τῶν ἐλίκων», ὁ μέγας ἐκεῖνος ἄνδρας θεοαἰώνει ὅτι ὁ Κόνων «ἄ λ λ α π ο λ λ ἄ ἐ ξ ε υ ρ ῶ ν, κ α ἰ ἐ π ἰ τ ὸ π λ ε ῖ ο ν π ρ ο ῆ γ α γ ε γ ε ω μ ε τ ρ ῖ α ν' ἐ π ἰ σ τ ἄ μ ε θ α γ ἄ ρ ὑ π ἄ ρ ξ α σ α ν α ὑ τ ῶ σ ὕ ν ε σ ἰ ν ο ὗ τ ἄ ν τ υ χ ο ὗ σ α ν π ε ρ ἰ τ ὸ μ ἄ θ η μ α κ α ἰ φ ἰ λ ο π ο ν ἰ α ν ὑ π ε ρ β ἄ λ λ ο υ σ α ν»⁸⁷.

Γιὰ τὸ θάνατο δὲ τοῦ Κόνωνα ἐκδηλώνει τὴ λύπη του, στὸ «περὶ παραβολῆς τετραγωνισμοῦ» ἔργο του μὲ τὰ ἐξῆς: «Ἄ κ ο ὄ σ α ς Κ ὄ ν ω ν α τ ε τ ε λ ε υ τ η κ ὄ τ α, ὅ ς ἦ ν ἐ τ ἰ λ ο ἰ π ὅ ς ἡ μ ἰ ν ἐ ν φ ἰ λ ο ἰ ς... ἐ λ υ π ῆ θ η μ ε ν κ α ἰ ὡ ς φ ἰ λ ο υ τ ο ὗ ἄ ν δ ρ ὅ ς γ ε ν ο μ ἔ ν ο υ κ α ἰ ἐ ν τ ο ῖ ς μ α θ ῆ μ α σ ἰ θ α υ μ α σ τ ο ὗ τ ἰ γ ὅ ς»⁸⁸.

Στέλγοντας δὲ πρὸς τὸν Δοσίθεο τὶς παρατηρήσεις του, στὸ «περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου» ἔργο του, λέει «Ὡ φ ε ἰ λ ε μ ἔ ν Κ ὄ ν ω ν ο ς ζ ῶ ν τ ο ς ἐ κ δ ἰ θ ὅ σ θ α ἰ τ α ὕ τ α' τ ῆ ν ο ν γ ἄ ρ ὑ π ο λ α μ β ἄ ν ο μ ἔ ν π ο υ μ ἄ λ ἰ σ τ α δ ὕ ν α σ θ α ἰ κ α τ α ν ο ῆ σ α ἰ τ α ὕ τ α κ α ἰ τ ῆ ν ἄ ρ μ ὄ ζ ο υ σ α ν ὑ π ἔ ρ α ὑ τ ῶ ν ἀ π ὄ φ α σ ἰ ν π ο ἰ ῆ σ α σ θ α ἰ»⁸⁹.

Τόσε δὲ διάσημος ἔγινε ὁ Κόνων, ὥστε ζωγράφισαν τὴν εἰκόνα του μαζὺ μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ὀμήρου ἐπάνω στὰ ἀγγεῖα τῆς Ἰταλίας, ὅπου παρέμεινε πολὺν καιρὸ.

Κ ρ α τ α ἰ μ ἔ ν η ς, πειρατής, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῦσε γιὰ ὀρμητήριό του τὴ Ζάγκλη τῆς Σικελίας καὶ λήστευε μαζὺ μὲ τὸν Περιήρη τὸν Χαλκιδέα τοὺς θαλασσοπόρους⁹⁰.

Κ ρ ε ῶ φ υ λ ο ς ὁ γυιὸς τοῦ Ἀστυκλῆ, κυκλικὸς ποιητής, σύγχρονος τοῦ Ὀμήρου καὶ μαθητῆς του, κατὰ τὸν Πλάτωνα⁹¹, δάσκαλός του δέ, κατὰ τὸν

86. Ἀράτ. Φαινόμε. 146. — Catul de com Veren.—Hygin poet. astr. 11, 24

87. Ἀρχιμ. περὶ ἐλίκων 1.

88. Ἀρχιμῆδ. παραβ. τετραγ. 1.

89. Ἀρχιμῆδ. περὶ σφαίρ. καὶ κυλίνδρ. 1.

90. Ἡρόδοτ. ΣΤ. 22 — Θουκυδ. ΣΤ. 4.

91. Πλάτων Πολιτ. Β. 10.

Στράβωνα⁹² καὶ γαιμπρός του ἀπὸ κόρη, κατὰ τὸν Σουίδα. Ὁ Πλούταρχος στὸ βίο τοῦ Λυκούργου τὸν ὀνομάζει Κλεόφιλον, κι' ὁ Πλάτωνας σαρκαστικά, «Κρεώφιλον»: «ὁ γὰρ Κρεώφιλος, ὦ Σώκρατες, ἴσως ὁ τοῦ Ὀμήρου ἑταῖρος τοῦ ὀνόματος ἀνγελοιοτότερος ἔτι πρὸς παιδείαν φανείη».

Ἀχμιασε κατὰ τὸ 1102 π.Χ. καὶ συνέγραψε ἓνα ποιῆμα μετ' ὄνομα: «Οἰχαλίας ἄλωσις», πού εἶχε αὐτὴ τὴν ὑπόθεση: «Ὁ Εὐρητος ὁ βασιλιάς τῆς Οἰχαλίας τῆς Ἠπείρου, διακήρυξε ὅτι ὅποιος θὰ τὸν νικοῦσε στὸ τόξο, θὰ ἔπαιρνε γιὰ γυναίκα του τὴν κόρη του Ἰόλη ὁ Ἡρακλῆς δέ, πού παραβγήκε μετ' ὃν Εὐρητο, τὸν νίκησε. Ἐπειδὴ ὁμοίως ὁ βασιλιάς δυστροποῦσε καὶ δὲν ἐκπλήρωνε τὴν ὑπόσχεσή του, ὁ Ἡρακλῆς ὀργίστηκε, κι' ἀφοῦ κατέστρεψε τὴν Οἰχαλία καὶ σκότωσε τὸ γιὸ τοῦ βασιλιά, τὸν Ἰφίτο, ἄρπαξε τὴν Ἰόλη. Αὐτὴ ἦταν ἡ ὑπόθεση τοῦ ποιήματος τοῦ Κρεωφύλου. Ὁ δὲ Καλλιμάχος λέει σ' ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ ὅτι, ἐπειδὴ φιλοξένησε τὸν Ὀμηρο, ὅταν αὐτὸς θρῖσκόντανε στὴ Σάμο, ἔλαβε ἀπὸ αὐτὸν ὁ Κρεώφίλος ὡς δῶρο τὴν ἐπιγραφή τοῦ ποιήματος, γὰρ ὀνομάζεται δηλαδὴ Ὀμήρειο:.

*Τοῦ Σαμίον πόνος εἰμί, δόμῳ ποτὲ θεῖον Ὀμηρον
δεξαμένον· κλαίω δ' Εὐρητον ὅσσ' ἔπαθε
καὶ ξανθὴν Ἰόλειαν, Ὀμήρειον δὲ καλεῦμαι
γράμμα· Κρεωφύλω, Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα.*

Ἀλλὰ ὁ Κρεωφύλος δικαιούται τὴν εὐγνωμοσύνη ὀλοῶν, γιὰ αὐτὸς διέσωσε τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, τὰ ὁποῖα πῆρε ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους του ὁ Λυκούργος, τὰ ἔφερε στὴν Πελοπόννησο τὸ 863 π.Χ. κι' ἀπὸ κεῖ κυκλοφόρησαν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὰ τὰ ἐπιθεδαιώνει κι' ὁ Πλούταρχος πού λέει: «Ἐκεῖ δὲ (ἐν Ἰωνίᾳ) καὶ τοῖς Ὀμήρου ποιήμασιν ὁ Λυκούργος ἐντυχῶν πρῶτον ὡς ἔοικε, παρὰ τοῖς ἐκγόνοις τοῦ Κρεωφύλου διατηρουμένοις.... ἐγράψατο προθύμως καὶ συνήγαγεν ὡς δεῦρο κομιῶν»⁹³.

Κρηθίς, μιὰ γυναίκα γιὰ τὴν ὁποία σώζεται τὸ ἐπόμενο ἐπίγραμμα τοῦ Καλλιμάχου:

*Κρηθίδα τὴν πολύμυθον, ἐπισταμένην καλὰ παίζειν,
δίξηνται Σαμίων πολλάκις θυγατέρες,
ἴδισταν συνέριθον, ἀεὶ λάλον ἢ δ' ἀποβρίζει
ἐνθάδε τὸν πάσαις ἴπνον ὀφειλόμενον*⁹⁴

92. Στράβ. ΙΔ. α. 18.

93. Πλούταρχ. στὸ βίο τοῦ Λυκούργου 6. — Ἡρακλειδ. Πολιτ. 8.

94. Ἀνθολογία Ι. 445.

Κριτόλεως, στάλθηκε πρεσβευτής μαζί με άλλους στη Ρόδο για την επίλυση της μεταξύ Πριηνέων και Σαμίων διαφοράς περί της Βατινήτιδας⁹⁵.

Κτησικλής, διάσημος άγαλματοποιός, ο οποίος, εκτός από πολλά άλλα έργα κατεσκεύασε από Παριανή πέτρα ένα άγαλμα γυναικός τόσο τέλειο, ώστε ο Κλείσφορς ο Σηλυμβριανός το έρωτεύθηκε παράφορα· πήγαινε λοιπόν στο ναό όπου ήτανε το άγαλμα, κι' από το πρωί ως το βράδυ καθόντανε απέναντί του και το κύτταζε με περιπάθεια, αναστενάζοντας και μονολογώντας παρρησιάρικα. 'Επί τέλους τόσο τον χτύπησε η τρέλλα ώστε κλείστηκε μέσα στο ναό για να συνευρεθῆ με τή πέτρινη γυναίκα. Αυτή την πράξη τῆ μνημονεύει ο "Αλεξίς:

*Γεγένηται δ' ὡς λέγουσι, κἄν Σάμῳ
τοιούθ' ἕτερον· λιθίνης ἐπεθύμησε κόρης
ἄνθρωπος, ἐγκατέκλεισέ θ' αὐτὸν τῷ νεῷ*

και ο Φιλῆμων πού λέει:

*'Αλλ' ἐν Σάμῳ μὲν τοῦ λιθίνου ζώου ποτὲ
ἄνθρωπος ἠράσθη τις, εἴτε' ἐς τὸν νεῶν
κατέκλεισεν αὐτόν.⁹⁶*

Κωλαῖος, τολμηρὸς θαλασσοπόρος, ο οποίος ἐνῶ ταξίδευε μετὸ καράβι του γιατὴν Αἴγυπτο, ξόριασε ἔνεκα τῆς κακοκαιρίας στο νησί Πλατέα τῆς Ἀφρικῆς, όπου οἱ Θηραῖοι εἶχαν ἐγκαταλείψει κάποιον Κορώβιο, ο οποίος εἶχε ἀναλάβει νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ στὴ Λιβύη. Ὁ Κωλαῖος ἀφοῦ τὸν πῆρε μαζί του ἀνοιξε πανιά γιατὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ ο δυνάτὸς ἀγέρας τὸν ἔσπρωξε πέρα ἀπὸ τίς Ἡράκλειες στῆλες και τὸν ἔφερε στὴν Ταρτησό, όπου δὲν εἶχε φτάσει ὡς τότε (675 π.Χ.) Ἕλληνας. Ἀπὸ τὸ ταξίδι του αὐτὸ κέρδισε πολλά, κι' ὅταν ξαναγύρισε στὴ Σάμο, ἔβαλε στὴν ἄκρη τὸ ἕνα δέκατο ἀπὸ τὰ κέρδη του, δηλαδὴ ἕξι τάλαντα, και κατασκεύασε τὸν περίφημο κρατήρα γιατὸν ὁποῖο μιλήσαμε στο δίο Θεοδώρου τοῦ Τηλεκλή. Ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τὸ μεγάλο κέρδος τῶν ἐξῆντα τάλαντων πού ἀποκόμισε, ο Κωλαῖος μετὴ φιλοφροσύνη πού ἔδειξε πρὸς τὸν Κορώβιο συντέλεσε στο νὰ μεγαλώσῃ ἡ ἀγάπη τῶν Κυρηναίων και τῶν Θηραίων πρὸς τοὺς Σαμιῶτες⁹⁷.

95. Lebas, Voy arch. 206.

96. Ἀθήν. ΙΓ' 84.

97. Ἡρόδοτ. Δ. 152.

Λάκων, φιλόσοφος Πυθαγόρειος⁹⁸.

Λαμίση, μιὰ γυναίκα γιὰ τὴν ὁποία σώζεται τὸ παρακάτω ἐπιτύμιο τοῦ Διοσκουρίδη:

*Τὴν γοεραῖς πνεύσασαν ἐν ὠδίνεσσι Λαμίσην
ἕστατα, Νικαρέτης παῖδα καὶ Εὐπόλιδος,
σὺν βρέφεσι διδύμοις, Σαμίην γένος, αἰ παρὰ Νείλω
κρύπτουσιν Λιβύης ἡόνες εἰκοσέτιν
ἀλλά, κόραι, τῇ παιδί λεχώια δῶρα φέρουσαι
Θεορὰ κατὰ ψυχροῦ δάκρυα χεῖτε τάφου⁹⁹*

Λαμίσιος, φιλόσοφος, τὸν ὁποῖο μνημονεύει ὁ Ἀρχύτας στὴν ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Διόνυσο, καθὼς γράφει Διογένης ὁ Λαέρτιος, κι' ὁ Παλαίφατος πού τὸν ἀποκαλεῖ δόκιμο συγγραφέα, καὶ ὁ σχολιαστὴς τῆς θεωρίας τοῦ Φορνούτου, πού τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων φιλοσόφων.

Λαμπιτώ, ὠραισιώτατη ἑταῖρα, ἣ ὁποία λεγόταν καὶ «Χαριτωβλέφαρη» γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τῶν ματιῶν της· μὲ τέτοιο πάθος δὲ τὴν ἐρωτεύθηκε ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, ὥστε γιὰ τὸ χατήρι της ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρῶτο τοῦ ὄνομα λεγότανε κι' αὐτὸς... Λαμπιτώ¹⁰⁰.

Λάμπων τοῦ Θρασυκλῆ, στάλθηκε πρεσβευτὴς στοὺς Ἑλληνας ὑπὲρ τῶν Ἰώνων, μετὰ ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν¹⁰¹.

Λέμιον, μιὰ γυναίκα, γιὰ τὴν ὁποία σώζεται ἐπίγραμμα τοῦ Ρουφίνου (βλέπε στὸ ὄνομα Κερκούριον).

Λέων τοῦ Λεοντίου, πού στάλθηκε πρεσβευτὴς τῆς Σάμου στὴ Ρόδο γιὰ νὰ διαπραγματευθῆ περὶ τῆς Βατινήτιδας¹⁰².

Λυκεύς, γραμματικὸς καὶ ἱστορικὸς διάσημος, πού ἄκμασε μεταξὺ τοῦ 342 καὶ τοῦ 290 π.Χ. Νεώτατος μετέδῃ στὴν Ἀθήνα κι' ἔγινε μαθητὴς Θεοφράστου τοῦ Ἐρεσίου, κατ' ἄλλους δέ, καὶ τοῦ Ἰσοκράτη. Στὶς σπουδές του εἶχε συμμαθητὴ τὸν κωμικὸ Μένανδρο, τοῦ ὁποίου ἀργότερα ὑπῆρξε ἀντίπαλος στὸ θέατρο καὶ τὸν ὁποῖο νίκησε, καθὼς λέει ὁ Σουΐδας· στὴν Ἀθήνα σχετίστηκε ἐπίσης καὶ μὲ τὸν Διαγόρα, στὸν ὁποῖο ἔστειλε ἐπιστολὴ ἣ ὁποία ἀναφέροντανε στὴ σύγκριση τῶν τροφίμων τῆς Ἀθήνας πρὸς τὰ τρόφιμα τῆς Ρόδου¹⁰³. Ἐγγράφη: «Αἰγυπτιακά», «Συλλογὴν ἀποφθεγ-

98. Ἰάμβλιχ. στὸ Βίο τοῦ Πυθαγ. 36.

99. Ἀνθολογία I. 352.

100. Ἀθῆν. Π' 65.

101. Ἡρόδοτ. Δ. 90.

102. Lebas Voy archeol. p. 196.

103. Ἀθῆν. Δ 1 — Η. 18. — Π' 46.

μάτων και αξιομνημονεύτων πράξεων», τὸ «ἐν Λαμία συμπόσιον», «Δειπνητικὰς ἐπιστολάς», «Τέχνην ὀψωνητικὴν», «περὶ Φιλίππου τοῦ βασιλέως» κτ' ἐπιστολές πρὸς τὸν Ἰππόλυτο· σ' αὐτὸν ἐπίσης ἀποδίδεται καὶ «Κριτικὴ ἐπὶ τοῦ Μεγάνδρου», μιὰ κωμῶδια, κτ' ἄλλα ἀμφισβητούμενα ἔργα¹⁰⁴.

Λυκάργος, ἀδελφὸς τοῦ τυράννου τῆς Σάμου Μαιανδρίου, πού ὑπῆρξε διοικητὴς τῆς Λήμνου.

Λυκάων, ἔνδοξος μουσικὸς, ὁ ὁποῖος ὕταν εἶδε ὅτι τὸ ἐπτάχορδο δὲν ἀποτελοῦσε δυὸ τέλεια τετράχορδα, διόρθωσε τὴν ἀτέλεια προσθέτοντας μιὰ ἀκόμα χορδὴ, καὶ κατεσκεύασε ἔτσι κιθάρα ὀκτάχορδη¹⁰⁵.

Μαϊάνδριος, ὁ γραμματέας τοῦ Πολυκράτη καὶ διάδοχός του στὴν τυραννίδα, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσαμε στὸ 12ο κεφάλαιο.

Μάμαρκος ἢ Μάμερκος, γιυὸς τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῆς Θεανούς, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποῖου ὁ βασιλεὺς Νουμᾶς ὀνόμασε ἕναν ἀπὸ τοὺς γιουὺς του Μάμερκο· ἦτανε μαλακὸς στὸ χαρακτήρα καὶ στοὺς τρόπους του ἀπλὸς, γι' αὐτὸ καὶ ἀποκλήθηκε «Αἰμίλιος», δηλαδὴ ἰλαρός¹⁰⁶.

Μαγδράβουλος, τοῦ ὁποῖου ἕνας ταῦρος, πού βοσκοῦσε στὴν περριοχὴ τοῦ Κέρκη ἀποκάλυψε ἕνα πλοῦσιον μεταλλεῖο· εὐγνωμονόντας δὲ τὴν Ἥρα γιὰ τὸ εὖρημα, ἀφίερωσε σ' αὐτὴν τὴ πρώτη χρονιά ἕνα πρόβατο ἀπὸ χρυσάφι, τὴ δευτέρη ἕνα ἀσημένιο καὶ τὴν τρίτη χρονιά ἕνα πρόβατο χάλκινο· ἀπὸ αὐτὸ ἐγῆκε ἡ παροιμία: «ἐπὶ τὰ Μαγδράβουλοσ» γιὰ κείνους πού ὅσο περνάει ὁ καιρὸς οἱ δουλειές τους πᾶνε στὰ χειρότερα¹⁰⁷.

Μαγδροκλής, διάσημος ἀρχιτέκτονας, πού ἄκμασε τὸ 508 π.Χ. Αὐτὸς «ἔξευξε» τὸν Ἑλλήσποντο μὲ γέφυρα πλάτους 120 σταδίων, στὸ μέρος ἐκεῖνο ὅπου ἀντικρύζονται, τὸ Ἐριαιὸ ἀκρωτήριο ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς πλευρᾶς μὲ τὸ ἀκρωτήριο Λυκάς, ἐπὶ τῆς Ἀσίας, καὶ πέρασε πάνω ἀπὸ αὐτὸ ὁ Δαρεῖος μὲ ἑφτακόσιες χιλιάδες πολεμιστές. Ὁ Ἰοργάνδος ἔχει τὴ γνώμη ὅτι ὁ Δαρεῖος διεπεραιώθηκε ἀπὸ τὴ Χαλκηδὼνα στὸ Βυζάντιο μὲ μεγάλες βάρκες, (δηλ. μαοῦνες), πού ἔπλεαν. Ὁ Γύλλιος πού συμφωνεῖ μὲ τὸν Ἡρόδοτο λέει ὅτι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ θέση τῆς θάλασσας, τὸ καταλληλότερο μέρος γιὰ κατασκευὴ γέφυρας ἦταν ὅχι τὸ κατ' εὐθείαν πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀσίας φρουρίου, ἀλλὰ λίγο παραπάνω, καὶ κεῖ πού θὰ ἔφθανε μιὰ κάθετη γραμμὴ δηλαδὴ στὸ μέρος πού οἱ ἀρχαῖοι τὸ λέγανε Κόρμιον ἢ Κιλώνειο. Πάντως ὁ Δα-

104. Journal des savants Janv 1839 p. 25

105. Boeuth. de mns L. I. c 20

106. Πλούταρχ. στὸ Βίο Νουμᾶ 8. — ὁ ἴδιος στὸ Βίο Αἰμιλίου 2.

107. Ζηνοβ. Παροιμ. Γ. 82. — Διογένης. Παροιμ. Δ. 62.

ρείος πού ευχαριστήθηκε πολύ από τή γέφυρα, χάρισε στο Μανδροκλή από δέκα ἀπ' ὅσο πράγματα πέρασαν ἀποπάνω, δηλαδή δέκα ἄλογα, δέκα τάλαντα, δέκα ἄμαξες καί οὕτω καθεξῆς. Ἀπό αὐτά πού πῆρε κείνος, ἀφοῦ ζωγράφησε τή γέφυρα, τὸ βασιλιά νὰ κάθεται στο θρόνο καί τὸ στρατὸ νὰ περνάει κάτω ἀπὸ τὸ θρόνο, ἀφιέρωσε τὴν εἰκόνα στο Ἡραῖο τῆς Σάμου μᾶλλον, κατὰ τὴ γνώμη μας, κι' ὄχι στο μεταξὺ Ἀκρίτα καί Χαλκηδόνας τῆς Θράκης Ἡραῖο, πού λέει ὁ Γύλλιος, μὲ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφή:

*Βόσπορον ἰχθυόεντα γεφυρώσας ἀνέθηκε
Μανδροκλῆς Ἡραῖ, μνημόστυνον σχεδίου,
αὐτῷ μὲν στέφανον περιθείς, Σαμίοισι δὲ κῆδος,
Δαρείου βασιλέως ἐκτελέσας κατὰ νοῦν.*

Ὁ Γύλλιος ἔχει τὴ γνώμη ὅτι δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ κατασκεύασε ὁ Μανδροκλῆς καί τὴν ἐξέδρα ἢ τὸ δίφρο, πού ὁ Ἡρόδοτος τὸ λέει: «π ρ ο ε δ ρ ἰ α ν» καί ὅπου κάθισε ὁ Δαρεῖος καί παρακολούθησε τὴ διάβαση τῆς πολυάριθμης στρατιᾶς του· αὐτὴ ἢ ἐξέδρα σωζόντανε, καθὼς λέγεται, πολλὰ χρόνια κατόπιν κι' ἦταν καμωμένη ἀπὸ ἄσπρη πέτρα. Ὁ Γύλλιος, ἀστεεινόμενος, ἀναφέρει ὅτι γιὰ τὴν ἀναζήτησή της θ' ἀναμιόχλευε ὅλες τὶς πέτρες, ἀν οἱ ἄγρυπνοι φύλακες τοῦ φρουρίου δὲν ἐρευνοῦσαν καί κατασκόπευαν ὄχι μόνο τοὺς πεζοὺς πού περνοῦσαν ἀπὸ κεῖ ἀλλὰ καί κείνους πού παραπλέανε τὴν ἀκτὴ, τότε πού ἐπεσκέφθηκε τὴν Κωνσταντινούπολη¹⁰⁸.

Μέλισσα, φιλόσοφος Πυθαγορική καί σύζυγος τοῦ φιλοσόφου Καρνεάδη. Σώζεται δὲ ἡ παρακάτω ἐπιστολή της πρὸς τὴν φίλη της Κλεαρτέτη, πού ἀξίζει νὰ διαβαστῆ προσεχτικά, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς ἐπιπολαιότητος καί τοῦ πιθηγισμού.

Μελισσα Κλεαρτέτα χαίρειν.

Ἀντομάτως ἐμοὶ ἡαῖνη πλέονα τῶν καλῶν ἔχειν· τῷ γὰρ ἐσπουδασμένως ἐθέλειν τι ἀκοῦσαι περὶ γυναικὸς εὐκοσμίας καλὰν ἐλπίδα διδοῖ ὅτι μέλλεις πολιοῦσθαι κατ' ἀρετάν. Χρὴ ὦν τὰν σώφρονα καί ἐλειθέραν τῷ κατὰ νόμον ἀνδρὶ ποτῆμεν ἀσυχία κεκαλλωπισμέναν, ἀλλὰ μὴ πολυτελῶς· ἡμεν δὲ τὰ ἐσθᾶτι λευκοεῖμονα καί καθάριον καί ἀφελῆ, ἀλλὰ μὴ πολυτελῆ καί περισσάν. Παιρητέον γὰρ αὐτὰν τὰν διανγῆ καί διαπόρφυρον καί τὰ χρυσόπαστα τῶν ἐνδυμάτων· ταῖς ἐτάραις γὰρ τάδε χρήσιμα ποττὰν τῶν πλειόνων θήραν, τᾶς δὲ ποθ' ἓνα τὸν ἴδιον εὐαρεστούσας γυναικὸς κόσμος ὁ τρόπος πέλει καί οὐχ αἰ στολαί. Εὐμορφον γὰρ τὰν ἐλειθέραν ἀδέσθαι τῷ αὐτῆς ἀνδρὶ, ἀλλ' οὐ τοῖς πλησίον. Ἐχοῖς δ' ἂν ἐπὶ τᾶς ὄψιος ἐρύθημα μὲν σαμεῖον αἰδοῦς, ἀντὶ φύκεος· καλοκάγαθίαν δὲ καί κοσμιότητα καί σωφροσύναν, ἀντὶ χρυσῶ καί σμαράγδω. Οὐ

108. Ἡρόδοτ. Γ. 87, 88. — II. Γύλλιος: Τοπογρ. Κωνσταν)λεως 83.

γὰρ ἐς τὰν τᾶς ἐσθῆτος πολυτέλειαν φιλοκαλεῖν δεῖ τὰν γλιχομένην τᾶς σωφροσύνας, ἀλλ' ἐς τὰν οἰκονομίαν τοῦ οἴκου ἄρῆσκειν τε τῷ αὐτᾶς ἀνδρὶ, ἐπιτελέας ποιεῦσαν τὰς ἐκείνω θελήσιαι. Αἶ γὰρ τῷ ἀνδρὸς θελήσεις νόμος ὀφείλει ἄγραφος εἶναι κοσμία γυναικί, καθ' ὃν χρήσιων αὐτάν. Νομίζειν δεῖ προῖκα ποτενηκέχθαι ἅμα αὐτᾶ καλλίσταν καὶ μεγίσταν, τὰν αὐταξίαν, πιστεύειν γὰρ χρὴ τῷ τᾶς ψυχᾶς κάλλει τε καὶ πλούτῳ μᾶλλον ἢ τῷ τᾶς ὀφιοι καὶ τῶν χρημάτων. Τὰ μὲν γὰρ γθόνος καὶ νοῦσος παραιρεται, τὰ δὲ μέχρι θανάτω πάρεντι ἐντεταγμένα.¹⁰⁹

Μέλισσοσ, ὁ γυιὸσ τοῦ Ἰθαγένη, φιλόσοφοσ, πολιτικὸσ καὶ στρατιωτικὸσ, ὁ ὁποῖοσ ἄκμασε τὸ 450 π.Χ. Ὑπῆρξε μαθητῆσ τοῦ Ξενοφάνη, τοῦ Ἡράκλειτου καὶ τοῦ Παρμενίδη, δάσκαλοσ δὲ τοῦ Ζήνωνα, κατὰ τῆ γνῶμη μερικῶν, καὶ τοῦ Θεμιστοκλῆ· αὐτὸ ὅμωσ δὲν εἶναι σωστό, γιαιτὶ ὁ Μέλισσοσ ἦταν σύγχρονοσ μὲ τὸν Περικλῆ, ποῦ εἶναι πολὺ νεώτεροσ ἀπὸ τὸν Θεμιστοκλῆ. Τόσο πολὺ τὸν τιμοῦσαν οἱ Σαμιῶτεσ, ὥστε στίσ κρισιμώτερεσ περιστάσεισ τὸν ἀνέδειξαν στρατηγὸ τουσ καὶ πολὺ δικαιολογημένα, ἀφοῦ παραλίγο γὰ καταστρέψη τῆ θαλασσοκρατορία τῶν Ἀθηνῶν, κι' ἀφοῦ νίκησε καθὼσ λέγεται κι' αὐτὸν τὸν Περικλῆ. Ἦταν σεβαστόσ καὶ στοῦσ ξένουσ· αὐτόσ κυρίωσ προέτρεψε τοῦσ Ἐφεσίουσ καὶ διόρισαν τὸν Ἡράκλειτο, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Μέλισσοσ εἶχε ταχτικῆσ συναντήσεισ, ναῦαρχό τουσ, μ' ἐξουσία ἀπεριόριστη καὶ προνόμια ἀσυμείθιστα.¹¹⁰

Ὁ Μέλισσοσ πίστευε ὅτι τὸ σύμπαν εἶναι ἀόριστο, ἀδιαίρετο, ἀκίνητο, ἐνιαῖο, παντοῦ ὀλοκληρωμένο καὶ ὅτι δὲν ἀντιμετωπίζει οὔτε γέννηση οὔτε καταστροφή, ὅτι τὰ διαφορετικὰ σχήματα τῶν ὄντων εἶναι μονάχα ἐπιφανειακὰ καὶ ὅτι ἡ κίνηση δὲν εἶναι πραγματικῆ, ἀλλὰ φαινομενικῆ. Ἀπὸ ἐδῶ ξεκινῶντασ ὁ Ἰσοκράτησ εἰρωνεύεται τὸν Μέλισσο, λέγοντασ: «Τί δὲ λέγειν περὶ Μελίσσου, ὃσ ἀπείρων τὸ πλῆθοσ πεφυκότων τῶν πραγμάτων, ὡσ ἐνὸσ ὄντοσ τοῦ παντὸσ ἐπιχειρήσειν ἀποδείξεισ εὐρίσκειν»¹¹¹. Γι' αὐτὸν ἐπίσημ καὶ γιὰ τὸν Ζήωνα λέει ὁ Ἰτίμων:

*Ἀμφοτερογλώσσου τε μέγα σθέιοσ ἀλλαπαδνὸν
Ζήωνοσ, πάντων ἐπιλίπτοροσ, ἠδὲ Μελίσσου
πολλῶν φαντασμῶν ἐπάνω, παύρων γε μὲν εἶσο*

Ὅσο δὲ παράδοξεισ κι' ἂν μᾶσ φαίνωνται τοῦ Μελίσσου οἱ θεωρίεσ, ὅμωσ ἀπὸ ὄλουσ ὁμολογεῖται ὅτι ὁ ἄνδρασ αὐτόσ ὑπῆρξεν ἕνασ ἀπὸ τοῦσ ἐνδοξότερουσ

109. Woltio, mulier. Graec. Fragm. epist. p. 224

110. Πλούταρχ. στὸ Βίο Περικλ. 26. — Διογέ. Λαέρτ. Θ. 24.

111. Ἰσοκράτ. Ἐλέν. 3.

φιλοσόφους τῆς ἀρχαιότητος· συνέγραψε βιβλίο «περὶ φύσεως καὶ περὶ τοῦ ὄντος» καὶ ἀνάπτυξε στὸ πεζὸ λόγῳ τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου τὶς ἴδιες διδασκαλίαι, τὶς ὁποῖαι ὁ Ξενοφάνης καὶ ὁ Παρμενίδης ἐκθέσανε σὲ στίχους¹¹².

Μεγεκράτης, δόκιμος ποιητής, τοῦ ὁποῖου βρίσκουμε τοὺς παρακάτω στίχους στὸν Στοβαίω·:

*Γῆρας ἐπὶ μὲν ἀπῆ, πᾶς εὐχεται ἦν δὲ ποτ' ἔλθῃ
μέμφεται ἔστι δ' αἰεὶ κρείσσον ὀφειλόμενον·
εἴ τις γηράσας ζῆν εὐχεται, ἄξιός ἐστι
γηράσκειν, πολλὰς εἰς ἐτέων δεκάδας¹¹³*

Μέγιππος, ὁ γυῖός τοῦ Κλέωνα, γραμματέας τῆς βουλῆς τῶν Σαμίων, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου ἀναφέρεται σὲ ἀπόφαση τῶν Ροδίων περὶ τῆς Βατινήτιδας χώρας¹¹⁴.

Μενοίτης, τοῦ Διοφανοῦς, πλοίαρχος γιὰ τὸν ὁποῖο σώζεται τὸ ἐπίμενο ἐπίγραμμα τοῦ Ἀπολλωνίδου:

*Ἐβρου καὶ Δήλιο κλύδων μέσος νῆα Μενοίτην
σὺν φόρτῳ Σαμίου κρύψε Διοφάνεος
Εἰς ὅσιον σπεύδοντα πλόου τάχος· ἀλλὰ θάλασσα
ἐχθρὴ καὶ νοῦσῳ πατρὸς ἐπειγομένοις¹¹⁵*

Μηνόδοτος, συγγραφέας, δὲν ξέρουμε ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ πού ἀκμασε, πιθανὸν γύρω ἀπὸ τὸ 200 π.Χ. Ἐγραψε «περὶ τῶν κατὰ τὴν Σάμον ἐνδοξῶν», βιβλίο πολύτιμο θεέδαια γιὰ τὴν ἀρχαιολογία τῆς Σάμου¹¹⁶.

Μηνόκριτος, ἐξαιρετικὸς γιατρός, τὸν ὁποῖο γιὰ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴν καλωσύνη του, στεφάνωσε μὲ χρυσὸ στεφάνι ὁ δῆμος τῶν Βρυκουντίων τῆς Καρπάθου, καθὼς δείχνει τὸ παρακάτω ψήφισμα πού ὤρέθηκε στὴν Κάρπαθο.

*...Βρυκούντιος εἶπεν. Ἐπειδὴ Μηνό
κριτος Μητροδώρου Σάμιος δεδημοσίευσεν
κὼς ἔτη ὑπὲρ τὰ εἴκοσι, ἐκτενῶς τε καὶ φιλο
τίμως θεραπεύειν διατετελέκει πάντα
κατὰ τε τῶν ἐμπειρίαν καὶ τῶν ἄλλαν ἀνα*

112. Μουλαχίου: ἐπιτ. φιλοσοφ. Ἑλλήν. σ. 261--265 -- Ἰανέμ: Ἱστορ. Φιλοσοφ. Α'. 51

113. Στοβ. ψογ' γήρ ριστ' 27.

114. Boeck. corp inset tom II p 571

115. Ἀνθολογία Α. 504.

116. Ἀθῆν. ΙΔ. 27. ΠΕ. 32.

στροφᾶν ἀνέγκλητον αὐτὸν παρέσχηται
 λοιμικᾶς τε διαθέσιος γενομένης καὶ πολλῶν
 εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους ἐμπεσόντων,
 οὐ μόνον τῶν δαμετῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν παροικεῖν
 των τὰν πᾶσαν ἐκτένειαν καὶ κακοπαθίαν
 παρεχόμενος, παραίτιος γηγόνει τᾶς σοιτηρί
 ας πρὸ τοῦ τε μησθοθήμειν διατρίβων ἐν . . .
 πολλοὺς τῶν δαμετῶν, ἐν ἐπικινδύνοις
 διαθέσει γενομένους, ἔσωσε μισθὸν οὐ
 δεξάμενος εὐνόμως τε καὶ δικαίως . . .
 ον τῶν κατοικεῦντων ἐν τῷ περιπολιῷ
 . . .ς πορευόμενος διατετελέκει ὅπως οὖν
 καὶ ὁ δῆμος ὁ Βουκοιντίων φαίνεται εὐχάρι
 στος καὶ τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ἰατρῶν τιμῶν,
 δεδόχθαι τῷ δήμῳ ἐπαινεῖσαι Μηνόκριτον Μητροδώρου.
 Σάμιον καὶ στεφανῶσαι χρυσῷ στεφάνῳ
 καὶ ἀναγορεῦσαι ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν Ἀσπληπει
 ων ὅτι ὁ δῆμος ὁ Βουκοιντίων ἐπαινεῖ καὶ
 στεφανοῖ χρυσῷ στεφάνῳ Μηνόκριτον
 Μητροδώρου Σάμιον ἐμπειρίας ἕνεκα καὶ καλοκᾶ
 γαθίας, ἐξέστω δὲ Μηνόκριτῳ καὶ εἰς τὰς πανα
 γύρεις παραγίνεσθαι, ἃς συντελοῦντι Βουκοῦντι
 οἱ· τὸ δὲ γινόμενον τέλεσμα εἰς τὸν στέφανον
 τελεσάτω ὁ ταμίας· μετὰ δὲ τὴν κέρωσιν τοῦδε
 τοῦ ψηφίσματος, ἐλέσθω ὁ δῆμος παραχοῆμα ἓνα
 ἄνδρα, ὁ δὲ αἵρεσθεὶς ἀγγειλάσθω ἐν τῷ συνακτῷ
 δάμῳ τὰν δόσιν τοῦ στεφάνου καὶ ὥστε ἀναθέ
 τειν εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Ποσειδάωνος τοῦ Πορθμίου
 στάλαν λιθίαν καὶ ἀναγράψαι εἰς αὐτὰν
 τὸ ψηφίσμα, καθότι τιμᾶει ὁ δῆμος ὁ Βουκοιντίων
 Μηνόκριτον Μητροδώρου Σάμιον ἐμπειρίας
 ἕνεκεν . . .¹¹⁷

Μ ν ή σ α ρ χ ο ς, ὁ πατέρας τοῦ Πυθαγόρα, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶπαμε στὸ 11ο κεφάλαιο.

Μ ν ή σ α ρ χ ο ς, ὁ γυιὸς τοῦ Πυθαγόρα, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν Ἀρισταῖο τοῦ Δημοφῶντα, πού παντρεύτηκε τὴ χήρα τοῦ Πυθαγόρα Θεανῶ, ἔγινε διάδοχος τοῦ πατέρα του στὴν Πυθαγορικὴ σχολή· αὐτὸν δὲ διαδέχτηκε ὁ Βουλαγόρας, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποῖου λεηλατήθηκε ὁ Κρότωνας.

Μ υ ῖ α, κόρη καὶ μαθήτρια τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῆς Θεανούς, πού παν-

117. Ἀρχαιολ. Ἐπιθ. τομ. 8ος (ἔτος 1863) σ. 470 (Γαλλ.).

τρεύτηκε τὸν Μίλωνα τὸν Κροτωνιάτη καὶ τῆς ὁποίας σώζεται ἡ παρακάτω ἐπιστολὴ «περὶ ἐκλογῆς τροφῆς»:

Μυῖα Φυλλίδι χαίρειν

Γενομένη τοι ματρὶ παίδων, τάδε παραινέω. Τιθόαν μὲν ἐκλέξασθαι τὰν ἐπιτηδειοτάταν καὶ καθάριον, ἔτι δὲ καὶ αἰδήμονα καὶ μὴ ὕπνω προσοικειομένην μηδὲ μὲν μέθα. Ἄ τοιάδε γὰρ ἂν κρίνοιτο κρατίστα ποτιτὸ ἐκτρέφειν ἐλευθέρως παῖδας, εἴαν γε δὴ γάλα τρόφιμον ἔχη καὶ μὴ ταῖς πρὸς ἄνδρας κοίταις ἐνδίκαιος πέλη· μεγάλα γὰρ μερίς ἐν τῷδε καὶ πρῶτα καὶ προκαταρτικωτέρα ἐς ὅταν τὰν βιοτῶν πέλει ἐν τῇ τροφοῖσα ποτιτῶ καλῶς τραφῆμεν. Ποίησει γὰρ πάντα καλὰ ἐν τῷ ποτειοκίτι καιρῷ. Τὸν τιθόν τε καὶ μαζόν καὶ τροφῶν δόμεν μὴ καττὸ ἐπενθόν, ἀλλὰ μετὰ τινος προνοίας. Οὕτω γὰρ ἐς ὑγίειαν ἄξει τὸ βρέφος· μὴ ὅτε αὐτὰ θέλει καθεῦθεν νικῆται ἀλλ' ὅποτάν τὸ νεογνὸν ἀναπαισῖος ἔρον ἔχει· οὐ μικρὸν γὰρ ἄκος τῷ παιδί προσοίσει. Ἔστω δὲ μητ' ὀργίλα τιθανὰ μήτε πρόγλωσσοσ μήτε ἐν ταῖς τῶν σιτίων λήψεσιν ἀδιάφορος, ἀλλὰ τεταγμένα καὶ σώφρων. Δυνατῶν δὲ ὄντων, μὴ βάρβαρος, ἀλλὰ Ἑλληνίς. Ἄριστον ἐὰν καὶ τοῦ γάλακτος χρηστῶς πιμπλάμενον τὸ νεογνόν, οὕτως ἐς ὕπνον τρέπηται· ἀδεία γὰρ νέοις ἄνεσις καὶ εὐκατέργαστος ἂ τοιάδε σίτασις. Αἰ δὲ καχ' ἀτέραν, δόμεν χροὴ ἀπλουστάταν. Οἶνω δὲ τὸ παράπαν ἀπέχεσθαι, τῷ δύναν μιν ἰσχυρὰν ἔχειν ἢ καττὸ σπάνιον μεταδιδόμεν τῆ κρύσει δειέλων γαλακτώδες. Τὰ δὲ λουτρά μὴ ποιῆν συνεχῆ ἂ γὰρ τῶν σπανίων καὶ εὐκράτων χροῶσις, ἀμείνων. Καττακτὰ δὲ καὶ ἀγρὸ ἐπιτάδειος, θάλπους καὶ ῥίγους ἔχων τὰν συμμετρίαν. καὶ οἴκησις δὲ μήτε ἄγαν περιπνεομένα μήτε ἄγαν κατάστεγνος. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ ἔδωρ μήτε ἀπόσκληρον μήτε εὐπαράγωγον. Καὶ στρωμνὰ δὲ οὐ τραχεῖα, ἀλλὰ προσπίπτουσα τῷ χροτὶ εὐαρμόστως· ἐν πᾶσι γὰρ τούτοις τὸ οἰκείον ἂ φύσις ἐπιποθεῖ, ἀλλ' οὐ τὸ πολυτελές. Ταῦτα μὲν ὦν ἐπὶ τοῦ παρόντος. Οὐκ ἀχρεῖον ὑπογράψαι τοι τὰς ἐλπίδας ἐκτροφῆς ἢ καττὸν ὑφαγεόμενον γινόμενας. Θεῶν δὲ συλλαμβάνοντος, ὑπὲρ τὰς ἀγωγὰς τῷ παιδὸς αὐθις τὰς ἐνδεχομένας καὶ ποτὲ οἰκείας κοιμοῦμες ὑπομνάσεις.¹¹⁸

Μ υ ρ ρ ί ν η, ἑταίρα περίφημη, ἡ ὁποία εἶχε τόση ἐπιρροή στο βασίλειά Δημήτριου τοῦ Ἀντιγόνου, ὥστε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ διάδημα, ὁ Δημήτριος εἶχε μοιραστῆ μαζύ της τῆ βασιλικῆ ἐξουσία¹¹⁹.

Μ Ὡ ς, ἓνας ἄνδρας ποὺ εἶχε μάθει τὴν Περσικὴ γλῶσσα· αὐτὸς ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ θρίσκαται στὴν Ἀθήνα τότε ποὺ ὁ Μαρδόνιος ἐκστράτευσε κατὰ τῆς Ἑλλάδας κι' ἔστειλε πρεσβευτὲς στὴν Ἀθήνα, γυρεύοντας «γ ἦ ν κ α ἰ ὕ ὀ ὠ ρ», μετέφρασε σὰν διερμηνέας τὶς αἰτήσεις τῶν Περσῶν πρεσβευτῶν. Ὁταν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπορρίψανε τὶς προτάσεις, θανατώσανε, καθὼς λένε μερικοί, τὸν Μῦν, καθὼς λένε ἄλλοι, τὸν κηρύξανε ἄτιμο γιατί λέει μετέφρασε

118. Wolfio mulier. Graec. Fragm epist p. 132.—Κλήμ. Ἀλεξανδρ. «Στρωμ» ΣΤ' 14.

119. Ἀθην. ΙΓ. 64 — Νικ. Δαμασκ. ΙΓ. 14.

στήν ἑλληνικὴ γλῶσσα προτάσεις ὑποταγῆς στοὺς ὀαρθάρους¹²⁰.

Νά ν ν ι ο ν, ἑταίρα· ἔλεπε γι' αὐτὴν στ' ὄνομα Βιττώ. Στις ἀνασκαφές πού ἔγιναν τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1870 στὴ θέση, «Ἁγία Τριάδα» τῶν Ἀθηνῶν βρέθηκε μαζί μὲ τ' ἄλλα κι' ἓνα ἐπιστόλιό τάφου, πάνω στὸ ὁποῖο εἶναι γραμμένο «**Νά ν ν ι ο ν Σ α μ ί α**». Ἄραγε νὰ ἦταν θαμμένη σ' αὐτὸ τὸ μέρος ἢ πόρνη ἐκείνη;

Ν ι κ α ί ν ε τ ο ς, ἱαμβογράφος ἄγνωστος ἀκριβῶς ἐποχῆς, πιθανὸν ὁμῶς νὰ ἔζησε τὸ 275 π.Χ. Ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων του περιώθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο¹²¹.

Ν ι κ ά ν ω ρ, γεωγράφος, πού ἔγραψε γιὰ τοὺς ποταμοὺς¹²².

Ν ι κ ώ, μιὰ γυναίκα ξεβγαλμένη πού κατοικοῦσε στὴν Ἀθήνα· τῆς εἶχανε κολλήση τὸ παρατσούκλι «**Γ ί δ α**», γιὰτὶ κατάφαγε ἓνα πλούσιο ἔραστή της πού ὀνομαζότανε «**Θ α λ λ ό ς**»¹²³.

Νί κ ω ν, ἓνας γενναῖος καὶ στρατηγηματικὸς πλοίαρχος, ὁ ὁποῖος, ὅταν κάποτε περικυκλώθηκε ἀπὸ ἐχθρικά καράβια, ἀφοῦ ἐξάντλησε κάθε μέσο γιὰ τὴ σωτηρία του, ἀλειψε ἐπὶ τέλους τὸ καράβι του μὲ τὴν ἴδια μπογιὰ πού ἦτανε χρωματισμένα τὰ ἐχθρικά καράβια, κι' ἀφοῦ ἔβαλε νὰ κωιτηλατοῦν οἱ πιὸ εὐρωιστοὶ κωπηλάτες, ξεγέλασε ἔτσι τοὺς ἐχθροὺς καὶ γλύτωσε ἀπὸ τὴν κύκλωσή τους. Ὅταν δὲ κείνοι κατάλαβαν τὴν ἀπάτη, ὁ Νίκων ὀρισκότανε μακρὰ του¹²⁴.

Ξ ά ν θ ο ς, πλούσιος ἔμπορος, ὁ ὁποῖος ἀγόρασε τὴν πρώτη φορὰ τὸν Αἴσωπο καὶ τὴν ὠραία Ροδόπη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κέρδισε πολλὰ χρήματα ὅταν τὴν μετέφερε στὴν Αἴγυπτο. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ταξίδια του ἄρπαξε ἀπὸ τὴν Κόρινθο τὴ γυναίκα τοῦ Δρύαντα, Ἀλκιόνη, ἢ ὁποῖα τὸν ἀγάπησε μὲ πάθος· ἀλλὰ στὰ μισὰ τοῦ ταξιδιοῦ ἢ Ἀλκιόνη, πού μεταμελήθηκε γιὰτὶ ἐγκατέλειψε τὸν ἄντρα της καὶ τὰ παιδιὰ της, ἔπεσε στὴ θάλασσα καὶ πνίγηκε¹²⁵.

Ο ί ά ν θ η, κόρη ξακουστὴ γιὰ τὰ τραγούδια της καὶ γιὰ τοὺς χοροὺς της.

Ο ὀ λ ι ά δ η ς, ναύαρχος τῶν Σαμίων, μετὰ τοῦ ὁποῖου συνομώτησε ὁ ναύαρχος τῶν Χίων Ἀνταγόρας, καὶ χτύπησαν μαζί, παρὰ τὸ Βυζάντιο, τὸ καράβι τοῦ Πausanias, ὁ ὁποῖος εἶχε μετατραπεῖ σὲ ἀληθινὸ δεσπότη τῆς Ἑλλά-

120. Πλούταρχ. στὸ Βίο Θεμιστ. 6. — Τζέτζ. στὸ Λυκόφωνα στίχ. 1429.

121. Ἀθῆν. Π' 56.

122. Πλούταρχ. περὶ ποταμ. 17.

123. Ἀθῆν. Ε 63. ΠΓ 65.

124. Πολυαιν. Στρατηγ. Σ 39.

125. Παρθεν. Ἐρωτ. 27. — Ἡρακλειδ. Πολιτ. Ι. — Ἡρόδοτ. Β. 135.

δας μετὰ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν· κι' ἔτσι τὸν ἐξανάγκασαν νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχιστρατηγία¹²⁶.

Πανύασις, ἀρχαῖος ποιητὴς καὶ μάντης, γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ξεύρου-
με ἀκριδῶς πότε ἤκμασε, πιθανὸν δὲ τὸ 490 ἢ τὸ 467 π.Χ· τὰ σχετικὰ μὲ τὴ
γέννησή του εἶναι πολὺ μπερδεμένα· ἄλλοι τὸν λένε γιὸ τοῦ Πολυάρχου καὶ
Ἀλικαρνασσεά, ἄλλοι γιὸ τοῦ Διοκλῆ καὶ Σάμιο. Ἦταν ἐξάδελφος ἢ, καθὼς
λένε ἄλλοι, θεῖος τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ τὴ μητέρα του Ροιά. Ὁ Βαλκέντερος ἐγ-
κωμιάζει τὸν Πανύασι σὰν ἄριστο ποιητὴ καὶ πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὸν Θεόκριτο·
ἀντίθετα ὁ Ἐριμαννος τὸν λέει ἀπλὸ ἀπομιμητὴ τοῦ Ὀμήρου. Ὁ Κουιντιλιανός,
παραβάλλοντας αὐτὸν πρὸς τὸν Ἡσίοδο καὶ πρὸς τὸν Ἀντίμαχο λέει ὅτι μπο-
ρεῖ νὰ καταταχθῆ ἀνάμεσα στοὺς δύο, γιὰτὶ ἂν καὶ δὲν τοὺς φτάνει κατὰ τὴ
χάρη, ξεπερνάει ὅμως τὸν μὲν πρῶτο κατὰ τὴν ὕλη, τὸν δὲ δεύτερο κατὰ τὴ
μέθοδο. Ὁ Πανύασις ἔγραψεν «Ἐ λ λ η ν ι κ ἄ ς Ἀ ρ χ α ι ὀ τ η τ α ς»,
δηλαδὴ «Ἴ ω ν ι κ ἄ» μιὰ ἐποποιία σ' ἑπτὰ βιβλία μὲ ἑπτὰ χιλιάδες στί-
χους, πού περιλάμβανε τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Κόδρο, μὲ τὸν Νηλέα καὶ τίς Ἴωνι-
κὲς ἀποικίες· καὶ τὴν «Ἡ ρ ἄ κ λ ε ι α ν», ποίημα σὲ δεκατέσσερα βιβλία
καὶ ἑννιά χιλιάδες στίχους, στὸ ὁποῖο ἐξυμνοῦσε τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλῆ·
ἔγραψε ἐπίσης καὶ μερικὰ ἄλλα λιγώτερο ἀξιόλογα. Στὰ «Ἴ ω ν ι κ ἄ» φαί-
νεται ὅτι στάθηκε περισσότερο ἀκριβολόγος παρὰ στὰ ἄλλα ποιήματα αὐτοῦ,
γιὰτὶ στὴν «Ἡ ρ ἄ κ λ ε ι α ν» ὑπῆρχαν πολλὰ μυθεύματα, καθὼς ἐξιστορεῖ
ὁ Μακρόβιος στὸ πέμπτο «τ ὦ ν Κ ρ ο ν ἰ ὠ ν». Κατὰ τὸν Μακρόβιο, ὁ
Πανύασις μυθολογοῦσε ὅτι παρὰ τὴν πόλη Ἡράκλεια ὑπῆρχε ἓνα ἔθνος πού τὸ
ἔκαμε ὁ Ἡρακλῆς καὶ λεγότανε τῶν «Κυ λ ι κ ε ρ ὀ ν ω ν», «π ρ ὸ ς ἀ-
ν ἄ μ ν η σ ι ν δ ῆ θ ε ν τ ῆ ς ἐ ν τ ὸ ς κ ὕ λ ι κ ο ς μ ε τ α θ ἄ-
σ ε ω ς α ὐ τ ο ὦ ε ἰ ς Ἴ τ α λ ἰ α ν». Ὁ Πανύασις σκοτώθηκε κατὰ δια-
ταγή τοῦ Λύγδαμη τοῦ τύραννου τῆς Ἀλικαρνασσοῦ γιὰ τὴν ἐλευθεροστομία
πού χρησιμοποιοῦσε στὰ ποιήματά του¹²⁷.

Πανυσίμαχος, ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος ἄγνωστος ἐποχῆς, πού
ἔγραψε τὸ ἔργο «Κ τ ἰ σ ε ι ς», δηλαδὴ ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς γῆς¹²⁸.

Πολέμων, ὁ γιὸς τοῦ Εὐηγέτη, φιλόσοφος στωϊκὸς καὶ γεωγράφος
ἔξοχος, ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ πολιτογραφήθηκε στὴν Ἀθήνα, λέγεται καὶ Ἀθηναῖος
καὶ ἀναφέρεται σὰν Ἀθηναῖος ἀπὸ μερικούς. Ἦκμασε στὴν ἀρχὴ τῆς δεύτερης
π.Χ. ἑκατονταετηρίδας ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ ὑπῆρξε σύγχρονος
Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου. Μαθητὴς τοῦ Παναιτίου στὴ φιλοσοφία, περιηγή-
θηκε τὰ πιὸ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ συγκέντρωσε ὕλικὸ γιὰ τὸ γεωγρα-

126. Πλούταρχ. στὸ Βίο τοῦ Ἀριστείδ.

127. Panyasidis Hal. Heraclleadis Fragm ed p. Tzschirner

128. Ruf Avien in def orae marit. 23

φικό του σύγγραμμα. Ἀσχολήθηκε μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια περὶ τὴν ἐξεύρεση καὶ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἐπιγραφῶν τῶν στηλῶν καὶ τῶν ἀφιερωμάτων καὶ γι' αὐτὸ ἀποκλήθηκε «π ε ρ ι η γ η τ ῆ ς σ τ η λ ο σ κ ό π α ς». Ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους πρωτεργάτες γιὰ τὴ συλλογὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας καὶ ἔγραψε τὸ βιβλίον «π ε ρ ῖ τ ῶ ν κ α τ ᾶ π ό λ ε ι ς ἐ π ι γ ρ α μ μ ᾶ τ ω ν», στὸ ὁποῖο χωρὶς ἀμφιβολία ὑπῆρχε πλούσια συλλογὴ ἀπὸ τὰ ἐπιγράμματα ποὺ σωζόντανε στὴν Ἀθήνα, στὴ Σπάρτη, στοὺς Δελφοὺς καὶ σ' ἄλλες πόλεις. Ἀπὸ τὸ πολῦτιμο δὲ αὐτὸ βιβλίον πήρανε πολλὰ ὁ Ἀθηναῖος καὶ ἄλλοι.¹²⁹

Π ο σ ῆ ς, ἕνας ἄνδρας ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων συνέταξε τὸ παρακάτω ψήφισμα, ποὺ θρέθηκε μισοκατεστραμμένο κατὰ τὶς ἀνασκαφές ποὺ ἔγιναν τὸ 1876 γύρω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν:

Ἔδοξεν τῇ βολῇ καὶ τῷ δήμῳ, Ἐρεχθίδις ἐπρυτάνευεν, Κηφισοφῶν Παιανιεύς ἐγραμμάτευε... εἰδὴς ἦρχε, Πύθων ἐκ κηδῶν ἐπεστάτει, Εὐ... εἶπεν· ἐπαινέσαι Ποσῆν Σάμιον ὅτι ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐστὶν περὶ Ἀθηναῖος καὶ ἀνθ' ὧν εὖ πεποιήκεν Ἀθηναῖος... δόναι αὐτῷ... δωρεῖαν πεντακοσίας δραχμᾶς... δόντων τὸ ἀργύριον, προσαγαγεῖν δὲ αὐτό... πρὸς τὸν δῆμον ὅτι ἂν δύνηται ἀγαθόν, τὸ δὲ βιβλίον... ὦ τὸν γραμματέα τῆς βολῆς αὐτίκα μάλα... τὸς ἤκοντας ἐς τὸ πρυτανεόν ἐς αὔριον... εἶπε, τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ τῆς βολῆς, ἐπαινέσαι δὲ Ποσῆν τὸν... ὅτι ἀγαθὸς ἐστὶν περὶ τὸν δῆμον Ἀθηναῖον... ριον ὑπὸ τὸν δῆμον καὶ ἀναγράψαι... ἐν στήλῃ λιθίνῃ, οἱ δὲ ταμίαι παρασχόντων... Ποσῆς δωρεῖαν τὸν δῆμον χιλίας δραχμᾶς... ἐκ δὲ τῶν χιλίων δραχμῶν στέφανον ποιήσασθαι... καὶ στεφανῶσαι Σάμιον τὸν δῆμον ἀνδραγαθίας ἕνεκα καὶ... ἐπαινέσαι δὲ καὶ Σάμιον ὅτι ἐστὶν ἄνδρες ἀγαθοί... τὸν δῆμον προσάγειν αὐτὸς τὸς πρυτάνεις... προσαγαγεῖν δὲ καὶ τὸς ὑἷες τὸς Ποσῆ... ἣν ἔδραν, καλέσαι δὲ καὶ... καὶ Σάμιον τὸς ἐπ...¹³⁰

Π ρ η ξ ῶ, μιὰ γυναίκα ποὺ μνημονεύεται σ' ἐπιτύμβιον τοῦ Λεωνίδα, τὸ ὁποῖο λέει:

*Τίς, τίνας οὔσα, γύναι, Παρην ὑπὸ κίονα κεῖσαι;
Προξὼν Καλλιτέλευς, καὶ ποδαπή; Σαμῆ.
Τίς δὲ σε καὶ κτερεῖξε; Θεόκριτος, ᾧ με γονῆς
ἐξέδοσαν. Θνήσκεις δ' ἐκ τίνας; Ἐκ τοκετῶν.
Εὔσα πόσων ἐτέων; Δύο κείκοσιν. Ἦρα γ' ἄτεκνος;
Οὐκ, ἀλλὰ τριετῆ Καλλιτέλην ἔλιπον.
Ζῶη σοι κεῖνός γε καὶ ἐς βαθὺν γῆρας ἴκοιτο.
Καὶ σοι, ξεῖνε, πόρος πάντα τύχη τὰ καλά.¹³¹*

129. Ἀθῆν. ΣΤ 26.

130. Ἀθηναίου τόμος Ε' τεύχ. α' σ. 93.

131. Ἀνθολογία Α. 351.

Σ' ἓνα ἄλλο τοῦ Ἀντιπάτρου τοῦ Σιδωνίου, πού λέει:

Φράζε, γόναι, γενεῖν, ὄνομα, χθόνα. Καλλιτέλης μὲν
ὁ σπείρας, Ποηξῶ δ' οὐνομα, γῆ δὲ Σάμος.
Σᾶμα δὲ τίς τὸδ' ἔχουσε; Θεόκριτος ὁ πρὶν ἄθικτα
ἀμετέρας λύσας ἄμματα παρθενίης.
Πῶς δ' ἔθανες; Λοχίοισιν ἐν ἄλγεσιν. Εἶπε δὲ ποιήν
ἦλθες ἐς ἡλικίην; Λισσάκις ἐνδεκέτις.
Ἦ καὶ ἄπαις; Οὐδ' ἔειπε, λέλοιπα γὰρ ἐν νεότητι
Καλλιτέλη, τριετῆ παιδ' ἔτι νηπίαρχον.
Ἔλθοι εἰς ὀλβιστὴν ἱερὴν τρίχα. Καὶ σόν, ὀδίτα,
αἴριον ἰθύνοι πάντα τὴν βίωτον¹³²

Καὶ σ' ἓνα τρίτο τοῦ Ἀρχία, πού λέει:

Εἶπέ, γόναι, τίς ἔφης; Ποηξῶ. Τίνος ἔπλεο πατρός;
Καλλιτέλης. Πάτρας δ' ἐκ τίνος ἐσσί; Σάμον
Μνάμα δὲ σον τίς ἔτερεξε; Θεόκριτος, ὃς με σύντευνον
ἦγετο. Πῶς δ' ἐδάμης; Ἄλγεσιν ἐν λοχίοις.
Εἶν ἔτεσιν τίσιν εὔσα; Λίς ἐνδεκα. Παῖδα δὲ λείπεις;
Νηπίαρχον, τρισσῶν Καλλιτέλην ἑτέων.
Ζωῆς τέραθ' ἴκοιτο μετ' ἀνδράσι. Καὶ σέο δοίη
παντὶ ἰτόχη βιώτω τετρατόν, ὀδίτα, τέλος¹³³

Π ρ ό θ ι κ ο ς, ποιητὴς πού ἔγραψε «Κ α τ ά θ α σ ι ν ε ἰ ς ἄ-
δ η ν» ἔργο πού ἔλοι τὸ ἀποδίδανε στὸν Ὀρφέα¹³⁴.

Π υ θ α γ ό ρ α ς, ἀνδριαντοποιὸς δοκιμασιμένος, πού ἦταν προηγούμενα
ζωγράφος, καὶ ἄκμασε μεταξὺ τῆς ἐδοδομηκοστῆς καὶ ἐγδοηκοστῆς Ὀλυμπιά-
δας. Πρῶτος αὐτὸς ἔγλυψε στὰ ἔργα του φλέδες, μῦς καὶ τρίχες καὶ ἐφάρμοσε
τὸ ρυθμὸ καὶ τὴ συμμετρία. Κατεσκεύασε ἀνδριάντες στοὺς Ὀλυμπιονίκες, ἕ-
νας ἀπὸ τοὺς ὁποίους παρίστανε τὸν νικητὴ τῆς πυγμαχίας Εὐθύμου, ἔργο γιὰ
τὴν ὑψηλὴ τέχνη τοῦ ὁποίου μιλάει ἰδιαιτέρως ὁ Πausanίας. Ἡ ὁράση τοῦ ὀρει-
χαλκίνου ἀγάλματος τοῦ Εὐθύμου, ἀνεκαλύφθη πρὸ ὀλίγου στὴν Ὀλυμπία, μα-
ζὺ μὲ τ' ὄνομα καὶ τὴν πατρίδα τοῦ Πυθαγόρα· ἀπὸ αὐτὴ δὲ τὴν ἐπιγραφή κα-
ταπέφτει ὀλότελα ὁ ἰσχυρισμὸς ἐκείνων πού λέγανε ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἦτανε Ρή-
γιος καὶ δὲν ἦτανε Σαμιώτης. Στὶς Συρακοῦσες ὑπῆρχε ἓνας ἀνδριάντας, ἴσως
τοῦ Φιλοκτῆτη, κατασκευασμένος ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα· πάνω σ' αὐτὸ τὸν ἀνδριάν-
τα παριστάνονταν κατὰ θαυμασιὸν τρόπο μιά πλεγγῆ. Ἔκαμε καὶ ἄλλα πολλὰ

132. Ἀνθολογία Α 352.

133. Ἀνθολογία Α 352.

134. Κλήμ. Ἀλέξανδρ. «Στρωματεῖς» Α 21.

τεχνουργήματα κι' ἑφτά γυμνά ἀγάλματα γιὰ τὸ ναὸ τῆς Ὑψίχης στὴ Ρώμη, κι' ἓνα ἄλλο ποὺ παρίστανε ἓνα γέροντα¹³⁵.

Πυθαγόρας τοῦ Ἐρατοκλῆ, στὸν ὅποιο ἀποδίδονται τὰ Ἀλκιπτικὰ συγγράμματα καὶ τὸ διαιτολόγιο τῶν ἀθλητῶν, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ἀντὶς γιὰ ξηροὺς καρπούς ἔπρεπε νὰ τρῶνε κρέας. Ὄταν ὁ Πυθαγόρας ἐπίστρεψε στὴ Σάμο, κανένας Σαμιώτης δὲν τὸν πρόσεχε καὶ δὲν ἤθελε νὰ διδαχθῆ ἀπὸ αὐτόν. Τότε ὁ μεγάλος ἐκεῖνος ἄνδρας πρόσεξε μεταξὺ πολλῶν συναμηλίκων ἓνα νεαρὸ ποὺ ἔριχνε τὴ σφαῖρα μὲ περισσότερη εὐκίνησιν καὶ ἐπιδεξιότητα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ διέκρινε σ' αὐτόν ἓνα πνεῦμα τὸ ὅποιο, ἂν καλλιεργούντανε, θὰ ἔδινε χωρὶς ἀμφιβολία λαμπροὺς καρπούς· λεγόταν δ' ἐπίσης ὁ νεαρὸς Πυθαγόρας κι' ἦταν γυιὸς ἐνὸς φτωχοῦ πατέρα, τοῦ Ἐρατοκλῆ. Ἀφοῦ τὸν πῆρε λοιπὸν κοντὰ του, ὁ Πυθαγόρας, ὑποσχέθηκε σ' αὐτόν ὅτι θὰ τὸν συντηρῆ μὲ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐξάσκηση τοῦ σώματός του, καὶ θὰ τοῦ παράσχη κάθε περιποίηση, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι καὶ κείνος θὰ παρακολουθῆ μὲ προθυμία τὰ μαθήματα ποὺ θὰ τὸν διδάσκῃ. Ὁ μικρὸς Πυθαγόρας, ποὺ ἦταν ἐκ φύσεως φιλομαθῆς κι' ἀφοῦ ἐξασφάλιζε ἀνετη ζωὴ, δέχτηκε τὴν πρόταση, κι' ἀμέσως πῆρε πλάκα κι' ἄρχισε νὰ μαθαίνει τὴν ἀριθμητικὴ καὶ τὴ γεωμετρία. Τοῦ ἔδινε δὲ ὁ Πυθαγόρας 3 ὀβολούς, ὅσάκις μάθαινε καλὰ τὸ μάθημά του. Πέρασε ἔτσι πολὺς καιρὸς κι' ὁ σοφὸς δάσκαλος, μπάζοντας σιγὰ - σιγὰ τὸ μαθητὴ σὲ ἀνώτερες θεωρίες, τὸν κατέστησε σὲ τέτοιον βαθμὸ φιλομαθέστατον κι' ἐπιμελέστατον, ὥστε ὅταν μιὰ μέρα τοῦ εἶπε ὁ δάσκαλος ὅτι ἐλλείπει χρημάτων δὲν μπορεῖ πλέον νὰ τοῦ δίνῃ τοὺς τρεῖς ὀβολούς, ὁ μαθητὴς τὸν παρακάλεσε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴ διδασκαλία καὶ ὑποσχέθηκε νὰ πᾶν νὰ δουλεύῃ γιὰ νὰ δίνῃ στὸ δάσκαλο τοὺς τρεῖς ὀβολούς γιὰ τὸ κάθε μάθημα. Κι' ἔγινε ἄντρας σοφὸς κι' ἔνθερμος ὁπαδὸς τοῦ Πυθαγόρα¹³⁶.

Πυθαγόρας, ὁ γυιὸς τοῦ Κράτη, ἀθλητῆς σύγχρονος τοῦ φιλοσόφου Πυθαγόρου, ποὺ τὸν συνόδευε στὴν Ἰταλία. Νίκησε δὲ στὴν 48ῃ Ὀλυμπιάδα, δηλαδὴ τὸ 584 π.Χ. στὴν πυγμαχία· στὸν ἀγῶνα πῆρε μέρος φορώντας πορφυρὴ ἐσθῆτα κι' ἔχοντας κόμη περιποιημένη ἀπὸ δῶ ὀγγίμε καὶ ἡ παροιμία *εὐδὸν ἐν Σάμῳ κομήτην*, ἐπειδὴ πρὶν ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τὸν κορόϊδεψε ὁ ἀντίπαλός του γιὰ ἠγλυπρεπή. Ἡ παροιμία αὐτὴ λεγότανε γιὰ κείνους ποὺ θρίσκονταν ἀνέλπιστα μπροστὰ σὲ ἰσχυρότερους ἀνταγωνιστὰς. Γι' αὐτόν δὲ ὁ Θεαίτητος ἔκαμε τὰ δυὸ αὐτὰ ἐπιγράμματα:

*Οὔτος πυκτεύσον εἰς Ὀλύμπια παισὶν ἄνηβος
ἦλυθε Πυθαγόρας ὁ Κράτειο Σάμιος.*

135. Διογένης Λαέρτιος, στὸ Βίο Πυθαγ., — Πλίν. Ἱστορ. Ἑθν. κεφ. 84 σ. 19.

136. Ἰάμβελιχ στὸ Βίο Πυθαγ. Ε 25.

*Πυθαγόρην τινά, Πυθαγόρην, ὃ ξείνε, κομίτην,
αἰδόμενον πύκτην, εἰ κατέχεις, Σάμιον,
Πυθαγόρης ἐγὼ εἰμί· τὰ δ' ἔργα μου εἴ τιν' ἔροιο
Ἕλκείων, φήσεις αὐτὸν οὐκ' ἄπιστα λέγειν¹³⁷*

Πυθολήης, συγγραφέας δόκιμος, ἄγνωστης ἀκριβῶς ἐποχῆς, ποῦ ἔγραψε «Ἰταλικά», «Γεωργικά», «Λόγον περὶ Ὁμοιοίαις» κι' ἄλλα ποῦ χάθηκαν¹³⁸.

Ροϊκος τοῦ Φιλέου¹³⁹ ἢ Φιλαίου¹⁴⁰, ἀνδριαντοποιὸς καὶ ἀρχιτέκτονας ἐνδοξότατος, ἀρχηγὸς τῆς τεχνικῆς σχολῆς τῆς Σάμου, ὁ ὁποῖος ἄκμασε τότε ποῦ ἄρχισαν οἱ Ὀλυμπιάδες, δηλαδὴ περὶ τὸ 756—750 π.Χ. Πρῶτος ἐπενόησε τὴν τέχνην νὰ λυώνη καὶ νὰ χύνη τὸν χαλκὸ σὲ καλούπια καὶ κατασκεύασε χυτὰ χάλκινα ἀγάλματα καὶ ἄλλα ἀνάγλυφα μικρῶν ζώων. Θεμέλιωσε ἐπίσης τὸ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδας στὴν Ἐφεσο κι' ἀνοικοδόμησε τὸ ναὸ τῆς Ἥρας στὴ Σάμο, ἔργο τὸ ὁποῖο καὶ μόνο ἀρκοῦσε γιὰ ν' ἀποθανατίσῃ τὸν δοξασμένο αὐτὸν καλλιτέχνη. Πολλὰ ἄλλα ἔργα κατέστησαν τ' ὄνομά του ἐφάμιλλο πρὸς τ' ὄνομα τοῦ Φειδία καὶ τοῦ Πραξιτέλη, ὁ δὲ Πausanίας μνημονεῖ μιὰ εἰκόνα του στὸ ναὸ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδας, ἢ ὁποῖα παριστάνει τὴν Νύχτα¹⁴¹.

Σατύρη, γυναίκα ποῦ ἀναφέρεται σ' ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ Ἀρχία, βλέπε γι' αὐτὴν στ' ὄνομα Εὐφροῦς.

Σάτυρος, ἓνας ἄντρας ποῦ τοῦ ἄρεσε νὰ κατηγορῇ τοὺς ἄλλους, καὶ ὁ ὁποῖος ὀργιζότανε ὑπερβολικά· σὲ μιὰ δίκη ποῦ εἶχε, οἱ φίλοι τοῦ ἔφραξαν τ' αὐτιά μὲ κηρί, ὥστε ὅταν τὸν κοροϊδεύουν νὰ μὴν ἀκούη καὶ παραφέρεται ἀπὸ τὸ θυμό¹⁴².

Σαύριος, τεχνίτης δοκιμασμένος, ὁ ὁποῖος ἐφεῦρε τὴ σκιαγραφία· (σκιτσογραφία)· λέγεται δὲ ὅτι μὲ τὴν αἰχμὴ τῆς λόγχης του χάραξε τὴ σκιά τοῦ ἀλόγου του μὲ τέτοια ἐπιτηδειότητα, ὥστε φαινόντανε σὰν πραγματικὴ σκιά¹⁴³.

Σιμαλέων τοῦ Εὐφράνορα, μνημονεύεται ὡς πρύτανις τῆς Βουλῆς

137. Διογένης Λαέρτιος, στὸ Βίος Πυθαγ. 4-26. — Ἀποστ. Παροιμ. Ζ 31.

138. Κλήμης Ἀλεξανδρ. «Στρωματεῖς» Α 324. — Προτρεπ. 12.

139. Ἡρόδοτος Γ 60 — Πausan. Η 14.

140. Πausan. Ι 38.

141. Πλίνιος Ἰστορ. Ἐθν. κ. 35, σ. 14 21 — Vitruv VII praef 12

142. Στωβ. περ. ὄργ. κ. 58.

143. Ἀθηναγόρας πρεσβ. ὑπερ. χριστ. 59.

των Σαμίων, στάλθηκε δὲ πρεσβευτὴς μαζί μὲ ἄλλους στὴ Ρόδο γιὰ τὴ Βατινήτιδα χώρα¹⁴⁴.

Σιμίαις, ὁ λεγόμενος καὶ Σιμωνίδης, γυιὸς τοῦ Ἀμόργου, γραμματικὸς καὶ ποιητὴς, ποῦ ἄκμασε κατὰ τὴ γνώμη μερικῶν τετρακόσια ἔξι, κατὰ τὴ γνώμη δὲ ἄλλων τετρακόσια ἐνενηντα χρόνια μετὰ τὰ Τρωϊκά.

Κατ' ἀρχὴν «ἐποίησε» ἰάμβους καὶ τροχαϊκοὺς τετραμέτρους ἐναντίον κάποιου Ὀροδόκου, ὕστερα δὲ ἀφοῦ ἄφησε τὰ πρόσωπα, ἔστρεψε τοὺς στίχους του κατὰ τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων ὄλων τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας· ἔγραψεν ἐπίσης «Ἀρχαιολογία ν Σαμίων», «Γλώσσα» σὲ 3 βιβλία, «Ποιήματα» σὲ 4 βιβλία καὶ ἄλλα. Ἀπὸ τοὺς ἰάμβους του κατὰ τῶν γυναικῶν σώζονται 120 στίχοι, στοὺς ὁποίους, ἀπαριθμῶντας τοὺς διαφόρους γυναικείους χαρακτήρες, ὀρίζει τῆς κάθε μιᾶς ἀπ' αὐτές, τὴν καταγωγὴ τῆς· κατὰ τὸν Σιμίαι, κάθε γυναίκα κατάγεται ἀπὸ ἓνα στοιχεῖο ἢ ἓνα ζῶο, μὲ τὸ ὁποῖο συμφωνάει ὁ χαρακτήρας τῆς· ἔτσι ἡ ἔρωμιάρα γυναίκα κατάγεται ἀπὸ τὸ γουρούνι, ἡ πανούργα ἀπὸ τὴν ἀλεπού, ἡ φωνακλοῦ πὸ τὸ σκύλο, ἡ τεμπέλα ἀπὸ χῶμα, ἡ ἄστατη ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἡ λαίμαργη καὶ φιλήδονη ἀπὸ τὸ γαϊδούρι, ἡ δύστροπη ἀπὸ τὴ γάτα, ἡ κοκέτα καὶ χαδιάρα ἀπὸ τὸ ἄλογο, ἡ ἄσχημη καὶ κακότροπη ἀπὸ τὸν πίθηκο, ἡ δὲ καλὴ καὶ ἄμεμπτη, ποῦ ἀγαπάει τὸν ἄντρα τῆς, κατάγεται ἀπὸ τὴ μέλισσα. Τὸ 780 π.Χ. στάλθηκε ἀπὸ τοὺς Σαμιῶτες πρὸς ἀποικισμό τῆς Ἀμοργοῦ καὶ ἔχτισε ἐκεῖ τρεῖς πόλεις, Αἰγιαλό, Ἀρκεσίμη καὶ Μινύα, καθὼς εἶπαμε στὸ 24ο κεφάλαιο¹⁴⁵.

Στησαγόρας, ναύαρχος, ὁ ὁποῖος πολέμησε κατὰ τῶν Ἀθηναίων μὲ τὰ λίγα καράβια του, τότε ποῦ ὁ Περικλῆς πολιορκοῦσε τὴ Σάμο, καὶ τοὺς νίκησε¹⁴⁶.

Σωσικλῆς Νικιστότα
Σάμιο: ἐπιστατήσας
ἐν τε κατασταβ. . καὶ ἐπὶ τοῦ
τοῦ πύργου τοῦ ἐν ἐν Με-
γίστα Ἐρμᾶ Προ
πελαίῳ χαριστήριον.

Στήσανδρος, μουσικὸς καὶ κιθαρῳδός, ποῦ ἔζησε τὸν 4ο π.Χ. αἰῶνα. Πρῶτος αὐτὸς ἀπήγγειλε στοὺς Δελφοὺς μὲ τὴ συνοδεία κιθάρας, τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν Ὀδύσσεια· ἐπίσης στοὺς Ἐλευθερναίους ἔψαλλε τὶς ἐρωτικὲς ὠδὲς τοῦ Ἀμίτωνος Ἐλευθερναίου· ἄλλοῦ δὲ, ὡς λέγεται, «ἐκιθαρῳδῆσε» τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν μάχην¹⁴⁷.

144. Boeck. Cotp. inscript. II. p 571

145. Σουίδας στὴ λ. Σιμμία. — Τζέτζ. Χιλ. ΚΔ. 20.

146. Θουκυδ. Α 117.

147. Ἀθήν. ΙΔ. 42.

Σωσικλής τοῦ Νικαρότα, ὁ ὁποῖος μνημονεύεται σ' αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα, ποῦ ἐρέθηκε στὸ νησι Μεγίστη¹⁴⁸.

Τελέσαρχος, εὐπορος Σαμιώτης, ὁ ὁποῖος ἐξύβρισε τὸν διάδοχο τοῦ Πολυκράτη Μαιάνδριο γιατί ἤθελε δῆθεν νὰ κρατήσει τὴν ἐξουσία¹⁴⁹.

Τηλαύγης τοῦ Πυθαγόρα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ πέθανε ὁ πατέρας του, ἀνατράφηκε μὲ μεγάλη προσοχὴ ἀπὸ τὴ μητέρα του Θεανώ· παντρεύτηκε τὴ Βιτάλη, τὴν ἀνεψιά του, καὶ διαδέχτηκε στὴ διδασκαλία τὸν πατέρα του. Ὁ Διογένης Λαέρτιος λέει ὅτι ὁ Τηλαύγης δὲν ἔγραψε κανένα βιβλίον· ἀντιθέτως ὁ Σουΐδας θεβαιώνει ὅτι ἔγραψε «περὶ τετρακτύος, βιβλία τέσσαρα. Ἔγινε δὲ διάδοχος τοῦ Ἐμπεδοκλή, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀφιέρωσε ἓνα σύγγραμμα ποῦ ἄρχιζε ἔτσι:» «Κλυτὲ κοῦρε Θεανοῦς Πυθαγόρεώ τε»¹⁵⁰.

Τηλεκλής ἢ Τήλεκλος τοῦ Ροίκου, ὁ ὁποῖος διακρίθηκε μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Θεόδωρο, καθὼς εἶπαμε στὸ ὄνομα Θεόδωρος, στὴ γλυπτικὴ καὶ κατασκεύασε πολλὰ θαυμαστὰ ἔργα. Ὁ Θείσιος παραδέχεται δυὸ Τηλεκλήδες.

Τηλέμαχος τοῦ Μάτρωνα, ποῦ ἀποστάληκε πρεσβευτὴς τῶν Σαμίων στὴ Ρόδο γιὰ τὴ Βατινήτιδα¹⁵¹.

Τηλεφάνης, περιβόητος αὐλητῆς, ποῦ ἄκμασε ἐπὶ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου· ἦταν τόσο ἐπιτήδειος στὸν αὐλὸ ὥστε μὲ αὐτὸν μπορούσε νὰ ἐξάπτῃ ἢ νὰ καταπραῦνῃ τὰ αἰσθήματα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός· μιὰ φορὰ ποῦ ἔπαιξε ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν αὐλὸ γιὰ ἐπίδειξη, τόσο πολὺ τὸν ἐνθουσίασε, ὥστε σηκώθηκε ἀπάνω κι' ἄρπαξε τὰ ὄπλα, σάμπως νὰ ὑπῆρχε κάποιος κίνδυνος· γι' αὐτὸ καὶ ὁ Δημοσθένης τὸν ὀνομάζει «ἀνδρῶν βέλτιστος». Ἡ Κλεοπάτρα δὲ ἢ κόρη τοῦ Φιλίππου, τοῦ κατασκεύασε πολυτελὲς μνημεῖο σ' ἓνα μέρος τοῦ δρόμου ποῦ πῆγαινε ἀπὸ τὰ Μέγαρα στὴν Κόρινθο, μὲ τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα ποῦ τὸ ἔγραψε ὁ Νίκαρχος:

*Ὅμοιός μὲν κιθάρα πλεῖστον γέρας εἴλετο θνητῶν,
Νέστορ δὲ γλώσσης ἠδυλάλον σοφίῃ,
τεκτοσύνη δ' ἐπέων πολυίστοσ θεῖος Ὅμηρος
Τηλεφάνης δ' αὐλοῖς, οὗ τάφος ἐστὶν ὄδε¹⁵²*

Τιμάνοθης, ἀπὸ τοὺς ἄριστους ζωγράφους, ἄκμασε μεταξὺ τῆς 77ης

148. Leak Travels e.t.c. 87

149. Ἡρόδοτ. Γ. 142.

150. Ἰαμβλ. στὸ Βίο Πυθαγ. 28 — Διογέν. Λαέρτ. Η α' 22.

151. Lebas Voy. arch. 196

152. Δημοσθ. κατὰ Μεγ. 19 — Περικλ. 1, 31 — Ἀνθολογ. 3, 139.

και 95ης Ὀλυμπιάδος. Διακρίνονταν δὲ γιὰ τὴν ἐφευρετικότητα καὶ τὴν ἀπομίμηση· ἰδιαίτερο θέλημα τῆς ἐφευρετικότητος τοῦ Τιμάνθη ἦταν ὅτι ἄφηνε πολλὰ γιὰ νὰ τ' ἀναπληρώνη ἢ φαντασία τοῦ θεατῆ. Ὑπῆρχαν πολυάριθμα δείγματα τῆς τέχνης του, ὅπως μιὰ εἰκόνα ποὺ παρίστανε τὴν ἦττα ποὺ ὑπέστησαν οἱ Ἀχαιοὶ ὕστερα ἀπὸ θαῦμα στὴν Πελλήνη, μιὰ ἄλλη ποὺ παρίστανε ἓνα Κύκλωπα νὰ κοιμᾶται καὶ τοὺς σατύρους νὰ τοῦ καταμετρᾶνε τὸ δάκτυλο μὲ τὰ ραβδιὰ τους, καὶ πολλὲς ἄλλες. Ἀπ' ὅλες ὁμως ξεχώρισε ἢ εἰκόνα ποὺ παρίστανε τὴν θυσία τῆς Ἰφιγένειας, ποὺ τὴν ἐμπνεύστηκε ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ Εὐριπίδη:

*...κάμπαλιν στρέψας κάρα
δάκρυα προῆκεν, ὀμμάτων πέπλων προθεῖς*

καὶ στὴν ὁποία ὁ Τιμάνθης θέλοντας νὰ παραστήσῃ τὴν λύπη τοῦ Ἀγαμέμνονα γιὰ τὴν θυσία τῆς κόρης του, τοῦ σκέπασε τὸ πρόσωπο μ' ἓνα πέπλο. Καθὼς ἔδλεπες τὴν εἰκόνα, παριστάνονταν στὸ δεξιὸ μέρος ὁ Κάλχας νὰ κρατᾷ ἓνα μεγάλο μαχαίρι, δίπλα σ' αὐτὸν ἢ Ἰφιγένεια ποὺ τὴν ἔφεραν δυὸ ὑπηρέτες γιὰ θυσία καὶ τέλος ὁ Ἀγαμέμνων κρῦβοντας τὸ πρόσωπό του· στὸ πάνω μέρος φαίνονταν ἢ Ἄρτεμις μέσα στὰ σύννεφα καὶ δίπλα της μιὰ Νύμφη ποὺ κρατοῦσε ἓνα ζαρκάδι.

Ὁ Τιμάνθης ἀνέθεσε τὴ ζωγραφικὴ στὸν κολοφῶνα της, καὶ εἰδικὰ τὴ ζωγραφικὴ τῶν ἡρωϊκῶν προσώπων, καὶ μιὰ εἰκόνα ποὺ παρίστανε ἦρωα, φυλάγονταν στὸ ναὸ τῆς Εἰρήνης στὴ Ρώμη, ὡς πρότυπο καλλιτεχνικῆς τελειότητος. Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορεῖ ὅτι ὁ Τιμάνθης διαγωνίστηκε πρὸς τὸν Παρράσιον τὸν Ἐφέσιον, γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Αἴαντα ὅταν διεκδικοῦσε τὰ ὄπλα τοῦ Ἀχιλλέα, καὶ τὸν νίκησε, ὅποτε ὁ Παρράσιος ἀνεφώνησε «Ὁ ὕ κ ἄ χ θ ο μ α ι ν ι κ η θ ε ῖ ς ἔ γ ὼ, ἄ λ λ' ὅ τ ι Α ἴ α ς δ ε ὕ τ ε ρ ο ν ἦ τ τ η τ α ι». Ὁ δὲ Κουιντιλιανὸς ἱστορεῖ ὅτι ὁ Τιμάνθης διαγωνίστηκε μ' ἐπιτυχία καὶ πρὸς τὸν Τήϊο καλλιτέχνη Κολώτην¹⁵³.

Τίμιον τοῦ Ἀρχελάου, ὁ ὁποῖος στάλθηκε ὡς δικαστῆς μαζί μὲ δυὸ ἄλλους καὶ στεφανώθηκε μὲ χρυσὸ στεφάνι, καθὼς λέει τὸ παρακάτω ψήφισμα ποὺ βρέθηκε τελευταῖα στὴ Σάμο. Ἐπειδὴ εἶναι σπασμένη ἢ πλάκα, πάνω στὴν ὁποία ἦταν γραμμένο τὸ ψήφισμα καὶ λίγο φθαρμένη. Δὲν γνωρίζουμε ποιά εἶναι ἢ πόλη στὴν ὁποία ἔκαμε τὴ χάρη ὁ δῆμος τῶν Σαμίων καὶ ἀπέστειλε δικαστῆς γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουν τίς δίκαιες της. Τὸ δὲ ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς :

153. Πλίν. Ἱστορ. Ἔθν. κεφ. 35, σ 36 — Κουιντιλιανὸς Β. 13 — Βαλερ. Μάξιμ. κ. 8 σ. 2.

Τίμωνος Δούριδος Ἀσκληπιάδου

Ἐπὶ Ἀρχαγάθου Πελοσιῶνος ἰξ πρυτάνεων γνώμη. ἐπειδὴ ὁ δῆμος ὁ Σαμίων φίλος καὶ εὖνους καὶ οἰκειὸς ὑπάρχων τῆς πόλεως ἔν τε τοῖς ἄλλοις φιλανθρώπως χρώμενος διατελεῖ παρακληθεὶς τε ὑπὸ τοῦ δήμου δικαστὰς ἀποστεῖλαι, βουλόμενος χαρίζεσθαι ἀπέστειλεν ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Τίμωνα Ἀρχελάου καὶ Δούριον Καλλιμάχου καὶ Ἀσκληπιάδην Ἑορταίου οἷτινες τῶν δικῶν τὰς μὲν συνελυσαν προσηκόντως, τὰς δὲ ἐδίκασαν δικαίως κατὰ τοὺς νόμους, ὅπως οὖν ὁ δῆμος φανερὸς ἦ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας τιμῶν ἀξίως, δεδόχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἐπηνῆσθαι μὲν τὸν δῆμον τῶν Σαμίων καὶ στεφανῶσαι αὐτὸν χρυσῷ στεφάνῳ ἄρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς τὸν δῆμον τὸν... ἐπηνῆσθαι δὲ καὶ τοὺς δικαστὰς Τίμωνα... καὶ Δούριον καὶ Ἀσκληπιάδην καὶ στεφανῶσαι ἕκαστον αὐτῶν χρυσῷ στεφάνῳ ἄρετῆς ἕνεκεν καὶ δικαιοσύνης τῆς εἰς... οντα ἀγωνοθετην... σι θεμ...

Τιτῶ, μιὰ Σαμιώτισσα πού μαθαίνουμε τ' ὄνομά της ἀπὸ μιὰ νεκρική στήλη, πού βρέθηκε στὴν Ἀθήνα κι' ἔχει σκαλισμένη ἀπάνω μιὰ γυναίκα, πού φοράει «ποδήρη» χιτῶνα καὶ πάνω ἀπὸ αὐτὸν ἓνα «ἱμάτιο» ἡ γυναίκα κάθεται σ' ἓνα δίφρο στραβοπόδαρο, στηρίζει τὰ πόδια της πάνω σὲ σκαμνάκι, διευθύνει τὸ ἀριστερό της χέρι πρὸς τὸ πρόσωπο καὶ ξαπλώνει τὸ δεξιὸ της πάνω στὸ μηρό της ¹⁵⁴.

Τύρρινα, γυναίκα πού διακρίθηκε στὶς Μοῦσες, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ὑπάρχει στὸ ἐξῆς ἐπιγράμμα πού ὄρηκε στὴ Σάμο τὸ 1813 ὁ Γεώργιος Ρενουάρδος:

Ἡ γενεῇ, δόξῃ τε καὶ ἐν Μούσητι Τύρρινα
ἔξοχος, ἡ πάσης ἄκρα φέρουσ' ἄρετῆς,
ἐννεάδας τρισσὰς ἐτέων ζήσασα, τοκεῦσιν
δυστήνοισι ἔλιπον δάκρυα καὶ στοναχάς.
πᾶς γὰρ ἐμοῦ φθιμένης χῆρος δόμος οὔτε γὰρ αὐτὴ
λείπομαι, οὔτ' ἔλιπον βλαστὸν ἀποιχομένη
ἀντὶ δὲ πατρώου καὶ ὑψηρόφοιο μελάθρου
λειτῆ τοῦμόν ἔχει σῶμα λαχοῦσα πέτρῃ·
εἰ δ' ἦν εὐσεβέων ὄσιος λόγος, οἴποιτ' ἂν οἶκος
οὔμός, ἐμοῦ φθιμένης, ταῖς δ' ἐνέκυρσε τέχναις.

Μεγάλη διαφωνία προέκυψε γιὰ τ' ὄνομα τῆς Τύρρινας ἀνάμεσα στοὺς ἀσχολουμένους μὲ τ' ἀρχαιολογικά· διότι ὁ μὲν Πασσώδιος ἐπικαλεῖται τὸν σαπφικὸ στίχο πού ἀναφέρει ὁ Ἡφαιστίωνας καὶ πού λέει:

Εὐμορφωτέρα Μνασιδίκα τὰς ἀπαλᾶς Γυρήνω.

154. Δελτίο Ἑλλην. Ἀνταποκρ. ἔτος Β' φυλλάδ. 5—6 σ. 364.

καὶ ἐπειδὴ φρονεῖ ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἀναφέρεται στὴ Λεσβία κόρη, διόρθωσε τὸ Τυρρίνα σὲ Γυρήνω· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ Πώδιος μετέτρεψε αὐτὸ σὲ Τυρρηνοῦντα, ὁ Δερβίλλιος σὲ Γυρίνην ἢ Γυρινοῦντα ἢ Γυρηνώ, ὁ δὲ Τούπιος σὲ Πυρινώ, λέγοντας κατὰ Μάξιμο τὸν Τύριο «ὅτι γὰρ ἐκείνῳ Ἄλκιβιάδης καὶ Χαρμίδης καὶ Φαῖδριος, τοῦτο τῇ Λεσβία Πυρινώ καὶ Ἀτθίς καὶ Ἀνακτορία». Ὅσο γιὰ μᾶς, ἀποροῦμε γιὰ τὴν τόσο μεγάλη προσπάθεια αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ν' ἀπορίψουν τὸ ὄνομα τῆς Σαμίας αὐτῆς κόρης καὶ νὰ γυρεύουν στοὺς σαπφικούς στίχους καὶ στοὺς λόγους τοῦ Μαξίμου ἄλλα ὀνόματα ¹⁵⁵.

Φάλαρις τοῦ Λεωδάμαντα, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὴν Ἄστυπάλαια τῆς Σάμου κι' ἀφοῦ μετανάστεψε στὸν Ἀκράγαντα τῆς Σικελίας ἔγινε τύραννος αὐτοῦ. Παντρεύτηκε τὴν Ἐρύθεια ἀπὸ τὴν ὁποία γέννησε ἓνα γιοῦ, τὸν Παυρόλα. Μέχρι σήμερα, τὸ ὄνομα τοῦ Φάλαρη θεωρεῖται σὰν συνώνυμο μὲ τὸν φαῦλο καὶ τυραννικὸ ἄρχοντα καὶ αἱ ἀρχαῖοι εἶπανε πολλὰ ἐναντίον του.

Ὁ Κλέαρχος, καθὼς γράφει ὁ Ἀθήναιος, μυθολογεῖ ὅτι ὁ Φάλαρις ἔφτασε σὲ τέτοια ὀμότητα ὥστε «καὶ γαλαθηναῖοι θοινᾶσθαι βρέφη» ¹⁵⁶ (δηλαδή ἐτρωγε βρέφη βυζανιάρικα). Ἐπίσης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸν ἀποκαλεῖ παιδοφάγο καὶ «πρὸς τ' ἀφροδίσεια ἐπιρρεπέεστατος» ¹⁵⁷.

Τέλος ὁ Κικέρων λέει ὅτι ἦταν «ὁ σκληρότατος ἀπὸ ὅλων τοῦ τυράννου» ¹⁵⁸. Τουναντίον ὁ Τζέτζης τὸν ἐξυμνεῖ σὰν δικαιοτάτο καὶ πάνσοφο, λέει μάλιστα ὅτι ἔμεινε κι' ἕξη μῆνες κοντὰ στὸν Πυθαγόρα καὶ τὸν παραδάλει μὲ τὸν Ἀριστείδη.

Γιὰ τὸν Φάλαρη λέγεται καὶ τὸ ἐξῆς: Ἐνας χαλκουργὸς ἀπὸ τὴν Ἀττική, ὁ Περίλαος, τοῦ κατασκεύασε ἓνα χάλκινο ταῦρο, κούφιον ἀπὸ μέσα, ποῦ εἶχε στὰ ρουθούνια του μικροὺς αὐλοὺς, καὶ προορίζονταν γιὰ τοὺς καταδικασμένους σὲ θάνατο. Θὰ ἔβαζαν μέσα τὸν κατάδικο κι' ἀφοῦ θ' ἀνάδαν φωτιὰ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά τοῦ ταύρου, θὰ πυράκτωνε τὸ μέταλλο καὶ θὰ ψηνόταν ἔτσι ὁ κατάδικος. Καὶ οἱ σπαρακτικές κραυγές καὶ οἱ ἀναστεναγμοὶ τοῦ θασσανιζομένου θὰ ἔκαναν τοὺς αὐλίσκους τῶν ρουθουნიῶν τοῦ ταύρου νὰ παίζου. Ὁ Φάλαρης παῖνεψε τὸν Περίλαο γιὰ τὸ ἔργο του, νόμισε ὅμως δίκαιο ν' ἀκούσῃ τὴν πρώτη μελωδία ἀπὸ τίς οἰμωγές τοῦ κατασκευαστῆ. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸν ἔβαλε μέσα στὸν ταῦρο, ἔβαλε ἀπὸ κάτω φωτιὰ καὶ τὸν θανάτωσε οἰκτρό, τιμωρώντας τον ἔτσι γιὰ τὸ σκληρό του ἐπιπόνημα.

155. Μουσεῖο Κανταβριγ. τομ. Α' σ. 30 — Λόγιος Ἐρμῆς ἔαρος 1817 σ. 106.

156. Κλέαρχος, στὸν Ἀθήναιο Δ 54.

157. Ἀριστοτ. Ἠθικ. Νικομάχ. Ζ. ε'.

158. Cicero. in Verr. IV 33

Ὁ Τζέτζης περιγράφει μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ τέλος τοῦ Φάλαρη:

*Ἰρηξ ποτὲ περιστερὰς ἐδίωκε μυρίας,
τοῦτο δ' ἰδὼν ὁ Φάλαρις, εἶπε τοῖς παρεστῶσιν.
ἄνδρες, ὁρᾶτε πόσον δρᾶ ἢ ἀγενῆς δειλία;
εἰ μόνη μία γὰρ πασῶν τῶ Ἰρηκι ἀντέστη,
εὐθὺς ἂν ἔσχε τὴν ὁρμὴν τῶν γούρων διωγμάτων·
Τοῦτό τις γέρον παρεστῶς ὡς ἤκουσε τὸ ρῆμα,
ἀρπάσας λίθον, ἔβαλε τὸν Φάλαριν εὐθέως
καὶ καθεξῆς καὶ οἱ λοιποὶ καί, ὡς τινες μὲν, θνήσκει,
ὡς ἄλλοι δὲ τινες φασὶ δεσμώτης κατεσχέθη
καὶ μολυβοῦν ἱμάτιον ἀμφισθεῖς ἐτάχθη
ἕως ἐξίχθη τοῦ πικροῦ καὶ τάλαιπόρου βίου.*

Στὸν Φάλαρη ἀποδίνονται καὶ πολλὰς ἐπιστολές, ἀλλὰ οἱ κριτικοὶ ἀμφισβητοῦν τὴ γνησιότητά τους¹⁵⁹.

Φιλαινίς, μιὰ γυναίκα γιὰ τὴν ὁποία σώζεται τὸ ἐπόμενο ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα τοῦ Διοσκουρίδου:

*Τῆς Σαμῆς τὸ μνήμα Φιλαινίδος· ἀλλὰ προσειπεῖν
τλήθι με καὶ στίλβης πλησίον, ὄνερ, ἴθι·
οὐκ εἶμι ἢ τὰ γυναιξὶ ἀναγράψασα προσάντη
ἔργα, καὶ αἰσχύνῃ οὐ νομίσασα Θεόν,
ἀλλὰ φιλαιδίμων καὶ ἐμὸν τάγον· εἰ δὲ τις, ἡμέας
αἰσχύνων λαμρῶν ἔπλασεν ἱστορίην,
τοῦ μὲν ἀναπτύξαι χρόνος οὐνομα, τὰμὰ δὲ λυγρὰ
ὄστέα τεροθεῖη κλήδον· ἀποσαμενης¹⁶⁰*

Φιλητάς τοῦ Τηλέφου, ποὺ ἄκμασε ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ποιητῆς ἐπιγραμμάτων καὶ γραμματικὸς ἄριστος, ἔγινε δὲ καὶ δάσκαλος τοῦ Πτολεμαίου Β'. Ζητώντας μ' ἐπιμονή «τὸν ψευδόμενον λόγον» ἀπεβίωσε, ἀφοῦ ἀποσκλετωθήκε ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἀγῶνες τοὺς ὁποίους ἔκαμε γιὰ νὰ τὸν εὕρη. Στὴν Ἀνθολογία εἰσκόονται ἔνδεκα ἐπιγράμματα μὲ τ' ὄνομά του.

Φιλότεχος τοῦ Ἡρωίδου, ἀνδριαντοποιός· μαθαίνουμε τ' ὄνομά του ἀπὸ τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα ποὺ βρέθηκε τελευταῖα παρὰ τὸ Ἡραῖον:

*Ὁ δῆμος Σαμίον Γναῖον Δομέτιον
Γναῖον τοῦ δοθέντος ὑπὸ τῆς
Συγκλίτου πάτρωνος τῶ δήμῳ*

159. Τζέτζης. Χιλ. Α. 613 Ε. 957. IB 451.

160. Ἀνθολογία I 443.

ὕπερ τε τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς Ἰστέμι
 δος τῆς Ταυροπόλου ἀρετῆς ἔτεκεν
 τῆς εἰς ἑαυτὸν. Ἡρῆ
 Φιλότεχνος Ἡρωίδου ἐποίει.

Φύλακος τοῦ Ἰστιαίου, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴ μεγάλη ἀνδρεία ποὺ ἔδειξε πολεμώντας ὑπὲρ τοῦ μεγάλου Βασιλιᾶ, γράφτηκε εὐεργέτης του κι' ἐπῆρε σὰν ἀμοιβὴ μιὰ μεγάλη ἔκταση γῆς ¹⁶¹.

Φυτῶ, μιὰ ἀπὸ τὶς δέκα διαβόητες μάντισσες τῆς ἀρχαιότητος, ποὺ ἄκμασε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα, τοῦ ὁποῖου προφήτεψε τὸν πηγαμιὸ στήν Ἰταλία, καθὼς εἶπαμε καὶ στὸ βίο του. Ἦταν δὲ καὶ ποιήτρια κι' ἀποδίδονται σ' αὐτὴν οἱ παρακάτω χρησιμί, οἱ ὁποῖοι βέβαιαι γράφτηκαν πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὴ Φυτῶ:

Εἰς Θεός, ὃς μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης, ἀγέννητος

Ἀτὸν τὸν μόνον σέβουσ' ἡγήτορα κόσμου
 ὃς μόνος εἰς αἰῶνα καὶ ἐξ αἰῶνος ἔτεχεν.

Ἀτὸς γὰρ μορφᾶς ἀνδρῶν καὶ νοῦν ἐτέτισεν
 καὶ λόγον ὀρθὸν ἔδωκεν, ἐπιστήμην τ' ἐδίδαξεν,
 ὀφθαλμοὺς ὁ πλάσας καὶ ὄτα, βλέπων καὶ ἀκούων
 καὶ πᾶν ἐνθύμημα νοῦν, πάντων τε συνίστωρ,
 αὐτὸς ἐὼν, σιγῶν καὶ ὕστερον αὐτὸς ἐλέγχων
 καὶ ἐκπράξων ὅσσα λαθῶν γε βοῶτων τις ἔπραξεν
 ἐλθὼν καὶ ἐπὶ βῆμα θεοῦ θνητοῖσι λαλίσσων
 καὶ κωφοῦ ξυνοῖς καὶ οὐ λαλόντος ἀκούων
 καὶ πόσον τὸ πᾶν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ὕψος,
 ἀρχὴν καὶ τέλος οἶδεν· ὃς οὐρανὸν ἔκτισε καὶ γῆν·
 πάντα γὰρ ἐξ αὐτοῦ, τὰ ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος οἶδε,
 μόνος γὰρ θεὸς ἐστὶ καὶ οὐκ ἔστιν θεὸς ἄλλος

Σοὶ δὲ μόνῃ Σοδομίτι γαίῃ κατὰ πῆματα κεῖται,
 αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν Θεὸν οὐκ ἐνοήσας,
 παίζοντ' ἐν θνητοῖσι νοήμασιν· ἀλλὰ καὶ ἀκάνθαις
 ἔστεπας στεγάνῳ, φοβεροῖν τε χολῆν ἐκέρασσας.

Εἰκόνα δ' ἀνθρώποι θείαν ληθεῖσαν ἀφ' ὕλης
 χερσὶ τε μορφώσαντες εἰς εἶδωλον ἄναυδον
 δοξάσουσι λιταῖς καὶ θρησκείῃσιν ἀνάγκοις,
 τὸν κτίστην προλιπόντες, ἀσελγείαις ἐλάτρευσαν
 πάντως δ' αὐτοῦ ἔχοιτος, οὐ θύσιμα δῶρα θύουσι
 χ' ὡς αὐτοῦ τιμᾶς, τὰ δὲ χρήσιμα πάντα δοκοῦσι

161. Ἡρόδοτ., Α 55.

θοίνη κνισσῶντες, ὡς τοῖς ἰδίοις νεκύεσσιν,
σάρκας γάρ τε καὶ ὀστέα μυελόεντα κάουσι,
θύοντες βωμοῖς καὶ δαίμοσιν, αἷμα χέουσιν,

*Ecce dies, ugras quae tollet lacta tenebras
mox veniet, solvens nodosa voloumina vatum
gentis judaeae, referent ut carmina, plebes
hunc poterunt clatum vinorum tangere regem
humano quem utrgo sinu inviolata sovebit
Annuit hoc coelum, rutilantia sidera mostrant.*

Ἄ Βοασσάρδος κι' ὁ Λαίλιος ἀποδίνουσι στή Φυτῶ καὶ τὰ ἐξῆς:

*Stulta tuum Judaea Deum cum noscere cessas?
cur tibi Felices abjicis ipsa dies?
cur huic pungentem neclisqur parasque coronam?
cur miscer Domino pocula amara tuo?*

*Crudelis Judaea, malo stimularis ab oestro
contemnis regem cum Furiosa tuum,
morti damnatum potu satiabis aceti
proque cido sellis dira aconita dabis,
spinosoque caput sasrum diademate vincis
Vae miserae! summi est iste propago Dei¹⁶²*

Στὴ Φλωρεντία θρῖσκεται μιὰ ἀξιόλογη εἰκόνα τῆς Φυτοῦς, ἔργο τοῦ περιφήμου ζωγράφου Γκουερτζίου.

Φ ὠ κ ο ς, ἔνδοξος ἀστρολόγος, πού ἄκμασε τὸν ἔκτο πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα. Ἐγραψε σύγγραμμα περὶ ναυτικῆς καὶ ἀστρολογίας, τὸ ὁποῖο ἀποδόθηκε ἀπὸ πολλοὺς στὸ Θαλῆ τὸν Μιλήσιο· ἐπίσης βρῆκε καὶ τὴ μικρὴ Ἄρκτο καθὼς λέει ὁ Καλλίμαχος καὶ τὸ ἀναφέρει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος.

*Καὶ τῆς ἀμάξης ἐλέγετο σταθμῆσασθαι
τοὺς ἀστερίσκους, ἧ πλέουσι Φοίνικες¹⁶³*

Χ ο ι ρ ῖ λ ο ς, ποιητῆς γιὰ τὸ εἶος τοῦ ὁποίου καὶ γιὰ τὸ χρόνο πού ἐζησε λέγονται πολλὰ καὶ ἀντιφατικὰ μεταξὺ τους. Μερικοὶ λένε ὅτι ὁ Χοιρίλος ἦταν πρῶτα δούλος Ἐκφαντίδου τοῦ κωμικοῦ καὶ ὅτι ὅταν ἔμεινε στὴ Σάμο σχετίστηκε μὲ τὸν Ἡρόδοτο, ὁ ὁποῖος τὸν εἶδε πού ἦταν ἔξυπνος καὶ τοῦ σύστησε νὰ ἐπιδοθῇ στὴν ποίηση. Ἐγκατέλειψε λοιπὸν κρυφὰ τὸν Ἐκφαντίδη κι'

162. Gallae. Dissertat de Sibyl. enrumque oracul. 133.

163. Καλλίμαχ. στὸ Διογ. Λαέρτ. Α. 23.

ἀκολούθησε τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἡροδότου. Κατὰ τὸν Πλούταρχο καὶ τὸν σχολιαστὴ τοῦ Σοφοκλῆ, ὁ Χοιρίλος ἦταν σύγχρονος τοῦ Λυσάνδρου καὶ συναγωνίστηκε μὲ τὸν Σοφοκλῆ. Ὁ Ἀθηναῖος πάλι λέει ὅτι ὁ Χοιρίλος παρέμεινε στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀρχελαίου, ὅπου καὶ πέθανε τὸ 399 π.Χ. καὶ ἐλάμβανε τέσσερις «μ ν ᾱ ς» κάθε μέρα, πού τις ξόδευε γιὰ νὰ συντηρηθῇ. Τὸ ἄριστο ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Χοιρίλου ἦταν ἡ «Π ε ρ σ η ῖ ς», ποίημα γεμᾶτο χάρη, καὶ ὅπου ἐξυμνοῦσε τὶς νίκες κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐπειδὴ δὲ περισώθηκαν ἀσήμαντα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Περσηΐδα, παραμένει ἄγνωστο ἂν διαιροῦνταν σὲ ἄσματα καὶ σὲ πόσα· ἐπίσης ἂν τὸ ποίημα τελείωνε μὲ τὴν νίκη τῆς Σαλαμίνας ἢ ἂν περιλάμβανε ὁλόκληρο τὸν Περσικὸ πόλεμο. Ἄν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἀποδίδεται στὸν Χοιρίλο κάποια θιασύνη στὸ νὰ λέη καινούργια καὶ πρωτότυπα, ὕφος δὲ περίτεχνο καὶ παιχιδιάρικο, καὶ κατηγορεῖται γιὰ τὶς παρομοιώσεις του ὅτι εἶναι παρμένες ἀπὸ μακρὰ καὶ σκοτεινές, οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως τόσο πολὺ τιμοῦσαν τὴν Περσηΐδα ὥστε ἀποφάσισαν μὲ ψήφισμα νὰ διαβάζεται στὰ δημόσια σχολεῖα ἀμέσως μετὰ τὰ Ὀμηρικὰ Ἔπη.

Ὁ Χοιρίλος ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Περσηΐδα ἔγραψε κωμωδίες, ἐπιγράμματα καὶ ἐπιστολές, ὁ δὲ Σουΐδας λέει ὅτι ἔγραψε καὶ «Λ α μ ι α κ ᾶ». Ὅμως αὐτὰ οἱ νεώτεροι τ' ἀποδίνουν στὸν Χοιρίλο ἀπὸ τὴν Ἰασό, τὸν ὁποῖο τόσο πολὺ σατυροῦσαν ὁ Κοῖντος Κούρσιος καὶ ὁ Ὀράτιος¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Ω ρ ο ς, συγγραφέας πού ἄκμασε πρὶν ἀπὸ τὸν Ὀμηρο¹⁶⁵.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ Σαμιῶτες πού διαπρέψανε κατὰ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ. Κατὰ δὲ τοὺς μέσους χρόνους ἐμεῖς τουλάχιστο δὲν γνωρίζουμε κανένα ἄλλον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο, ἀγιογράφο ἐπιδέξιο, ὁ ὁποῖος ἐπὶ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου τὸ 682 μ.Χ. ἔκαμε τὶς τοιχογραφίες τῆς ἐκκλησίας τοῦ Προδρόμου καὶ Βαφτιστοῦ Ἰωάννου στὸν Ἄθω.

164. Naeke: Chocrili Samii quae supersunt Lipr 1817

165. Εὐσέβ. Εὐαγγελ. Πραπατ. 1, 2 — Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν. 63.

Νομίσματα τῶν Σαμίων

Ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου μᾶς διδάσκει, ὅτι στήν ἀρχαιότατη ἐποχή τὸ ἐμπόριο γίνονταν μὲ βάση τὴν ἀνταλλαγή τῶν χρήσιμων γιὰ τὴν διατροφή καὶ τὶς ἄλλες ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου προϊόντων καὶ ὅτι τὰ μέταλλα (σὰν μέσον ἀνταλλακτικὸ) χρησιμοποιήθηκαν ἀργότερα. Ἔτσι λοιπὸν κι' οἱ Σαμιῶτες στήν ἀρχὴ δὶνανε τὰ προϊόντα τους, ἀνταλλάζοντάς τα μὲ ἄλλα. Ὅταν ἀργότερα συνάψανε ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ ξένους, υἱοθέτησαν κι' αὐτοὶ τὴν χρῆση τῶν νομισμάτων. Αὐτὸ μᾶς τὸ βεβαιώνει κι' ὁ Ἡρόδοτος, ἱστορώντας ὅτι κατὰ τὴν 37ῃ Ὀλυμπιάδα ὁ θαλασσοπόρος Κωλαῖος κέρδισε 60 τάλαντα ¹, κι' ὁ Σουΐδας, ποὺ λέει, ὅτι ἡ Σαμαίνη, σύμφωνα μὲ τὴν γνώμη μερικῶν, ἦταν νόμισμα ².

Πολυάριθμα τέτοια ἀρχαιότατα νομίσματα, χρυσᾶ, ἀσημένια καὶ χάλκινα, μᾶς πείθουν ὅτι οἱ Σαμιῶτες ἀπ' τὰ παλιὰ χρόνια μεταχειρίζονταν δικιά τους μονέδα.

Τὰ σαμιώτικα νομίσματα θὰ τὰ χωρίσουμε σὲ δυὸ κατηγορίες. Στὴν πρώτη θὰ περιλάβουμε ὅσα κοπήκανε τὸν καιρὸ ποὺ ἡ Σάμος ἦταν αὐτόνομη (χρυσᾶ, ἀσημένια καὶ χάλκινα) καὶ στὴ δευτέρα ὅσα κοπήκανε ἐπὶ Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας (μόνο χάλκινα) ³.

Κεφάλι τῆς Ἡρας πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος κεφάλι λιονταριοῦ σὲ κοῖλο κύκλο ἢ χωρὶς αὐτὸν σὲ ἄλλα νομίσματα.

Ὁ ἴδιος τύπος στὸ ἓνα μέρος καὶ ΣΑ. Στὸ πίσω μέρος κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη καὶ ΑΡΙΣΤΟΜ.

Κεφάλι τῆς Ἡρας πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ κεφάλι λιονταριοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος, ἀλλὰ ἀντὶ Σαμίων ὑπάρχει ἡ λέξη ΑΡΤΕΜΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος, ἀλλὰ ἀντὶ Ἀρτέμων ὑπάρχει ἡ λέξη ΕΝΝΑΙΟΣ.

Κεφάλι τῆς Ἡρας κατὰ πρόσοψη. Στὸ πίσω μέρος κεφάλι λιονταριοῦ καὶ ΣΙΜΟΝ.

Κεφάλι τῆς Ἡρας πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ ἄλλο μέρος παγῶνι μὲ μαχαίρι κοντὰ στὴ φτερούγα, κηρύκειο στὰ πόδια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

1. Ἡρόδοτ. Δ 151.

2. Σουΐδας στὴ λέξη Σαμαίνη.

3. Eckel doct. num II 569.—Mionnet descrip, de medeill Tm 8 p 279 Tm 7 p. 404

Ὁ ἴδιος τύπος, ἀλλ' ἀντὶ γιὰ τὴ λέξη Σαμίων ὑπάρχουν τὰ γράμματα ΑΙΠΡΟ καὶ σ' ἄλλα νομίσματα ΗΡΑΙΑ.

Κεφάλι τοῦ Δία πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὴν πίσω μεριά πλήρη καραδιοῦ καὶ ΣΩ-ΣΩΤΑΣ.

Πλώρη ἰδιαίτερης κατασκευῆς. Στὸ πίσω μέρος ἀγγεῖο μὲ στεφάνι πάνω του καὶ ΣΑ.

Κεφάλι λιονταριοῦ μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό. Στὴν ἄλλη μεριά κεφάλι βοδιοῦ σὲ κοῖλο κύκλο ἢ σ' ἄλλα νομίσματα σὲ κοῖλο τετράγωνο.

Μπροστινὸ μέρος ταύρου στραμμένου πρὸς τὰ ἀριστερά. Πίσω, κεφάλι λιονταριοῦ σὲ κοῖλο, στραμμένου ἐπίσης πρὸς τ' ἀριστερά.

Μπροστινὸ μέρος ταύρου. Στὴν ἄλλη μεριά κεφάλι ταύρου μὲ τὸ σῶμα σὲ κοῖλο τετράγωνο.

Δυὸ μισοὶ ταῦροι. Στὸ πίσω μέρος κεφάλι ταύρου, ὕψως καὶ στὸ προηγούμενο.

Κεφάλι λιονταριοῦ. Τὸ μπροστινὸ μέρος βοδιοῦ, γυρισμένου δεξιὰ, σὲ κοῖλο τετράγωνο. Πίσω, κλωνάρι δάφνης καὶ ΣΑ.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ μέτωπο. Στὸ ἄλλο μέρος τὸ μπροστινὸ βοδιοῦ, γυρισμένου δεξιὰ, σὲ κοῖλο τετράγωνο καὶ ΗΓΗΣΙΑΝΑΣ.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ μέτωπο. Στὴν πίσω μεριά τὰ μπροστινὰ ταύρου, σὲ ὀρθία στάση, βλέποντας δεξιὰ καὶ ΣΑ.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ μέτωπο. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τὰ μπροστινὰ ταύρου γυρισμένου δεξιὰ καὶ ΡΩΤΗΣ ΣΑ.

Ὁ ἴδιος τύπος, ἀλλὰ ἀντὶ Ρώτης Σά, ὑπάρχουν οἱ λέξεις ΒΑΤΤΟΣ ΣΑ.

Ὁ ἴδιος τύπος, μὲ τὴ διαφορὰ ἀντὶ Βάττος Σά, ἔχουμε Σ ΕΡΜΟΛΙΚΟ.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ μέτωπο. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τὸ μπροστινὸ μέρος ταύρου, γυρισμένου δεξιὰ, μὲ κλωνάρι δάφνης καὶ ΣΑ ΗΓΗΣΙΑ.

Ὁ ἴδιος τύπος. Ἀντὶ ὅμως τοῦ Σα Ἡγησία, ὑπάρχουν οἱ λέξεις ΗΤΡΟΦΩΝ ἢ ΝΑΝΙΣΚΟΣ ἢ Σ. ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ἢ ΣΑ ΗΙΓΕΝΗ ἢ ΣΑ ΤΑΥΡΕΑΣ.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ μέτωπο. Στὸ πίσω μέρος τὸ μπροστινὸ βοδιοῦ, γυρισμένου δεξιὰ, ἀποκάτω δίκτυο καὶ μονόγραμμι καὶ μπροστά του ΣΑΜΙΩΝ καὶ στάχυ.

Ὁ ἴδιος τύπος στὴ μιὰ μεριά. Στὸ ἄλλο μέρος ἀστέρι, δίωτο, στάχυ καὶ μονόγραμμι.

Ὁ ἴδιος τύπος στὴ μιὰ μεριά. Στὴν ἄλλη πετεινὸς πού λαλεῖ καὶ ἀγγεῖο.

Ὁ ἴδιος τύπος στὸ ἓνα μέρος. Στὴν ἄλλη πλήρη καραδιοῦ καὶ τρίαινα.

Κεφάλι γυναίκα. Στὸ πίσω μέρος κεφάλι λιονταριοῦ καὶ ΣΑ.

Κεφάλι γυναίκα, γυρισμένης πρὸς τ' ἀριστερά. Στὸ πίσω μέρος γυναίκα,

καθισμένη σὲ κἀνίστρο πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ ἔχοντας μπροστὰ τῆς τετράγωνη στήλη Ἑρμοῦ.

Κεφάλι γυναίκας μὲ διάδημα. Στὸ πίσω μέρος κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ μέτωπο καὶ ἀποκάτω ΑΡΙΣΤΟΥ.

Ὁ ἴδιος τύπος. Ἀντὶ ὅμως ΑΡΙΣΤΟΥ γράφει ΕΚΑΤΑΙΟΥ.

Κεφάλι τῆς Ἥρας. Στὴν πίσω μεριὰ πλοῖο καὶ ΣΑ καὶ ἀποκάτω ΦΙΛΟΤΑΣ ἢ σ' ἄλλα νομίσματα ΘΕΟΔΩΡΟΣ.

Κεφάλι τῆς Ἥρας γυρισμένο δεξιὰ. Στὸ ἄλλο μέρος παγῶνι γυρισμένο δεξιὰ πάνω σὲ κηρύκειο, ἔχοντας σκῆπτρο στὴν ἀριστερὴ φτερούγα, μονόγραμμη ἀποκάτω καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι γυναίκας μέσα σὲ κληματόφυλλο. Στὸ ἄλλο μέρος ρύγχος λιονταριοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἄγνωστη παράσταση. Στὴν πίσω μεριὰ ὄρθια ἢ γαμήλια Ἥρα, στρέφοντας πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι γυναίκας καὶ ΜΗΝΗ ΣΑΜΙΩΝ. Στὴν ἄλλη μεριὰ δίσκος φεγγαριοῦ, κεφάλι ἄντρα καὶ ΘΕΟΝ ΣΥΝΚΛΗΤΟΝ.

Κεφάλια λιονταριοῦ καὶ βοδιοῦ ἀντιμέτωπα. Στὸ πίσω μέρος δυὸ θαθιὰ κοῖλα τετράγωνα ἢ σ' ἄλλα ὅμοια νομίσματα, τρία.

Μπροστινὸ μέρος ζώου μὲ κλίση πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ βλέποντας πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ κεφάλι του μοιάζει μὲ τοῦ γρυπὸς καὶ ἔχει λαιμὸ χοντρὸ, σκεπασμένο μὲ λέπια ἢ μὲ τρίχωμα δασύ. Τὰ πόδια του εἶναι μακριὰ, φτάνοντας ἢ πρῶτη τους φάλαγγα ὡς τὴ μέση τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ τελευταία στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὴν κορυφή. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ θαθὺ κοῖλο τετράγωνο, χωρισμένο σὲ 4 μέρη, ἀπ' τὰ ὅποια τὰ τρία εἶναι σχεδὸν γεμάτα⁴.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ μέτωπο. Στὸ πίσω μέρος καὶ τ. τετράγωνο, χωρισμένο σὲ 4 μέρη.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ μέτωπο. Στὸ ἄλλο μέρος κεφάλι βοδιοῦ, μὲ γυρισμένο τὸ λαιμὸ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πίσω του καρπὸς ἢ δίσκος.

Ἄντρας γενειοφόρος, μὲ κοντὸ ἔνδυμα καὶ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα γυμνὸ, καθισμένος πλάι σὲ μιὰ γυναίκα πάνω σὲ ταῦρο ποῦ τρέχει, σηκώνοντας τεντωμένο τὸ δεξιὸ του χέρι καὶ στηρίζοντας τὸ ἀριστερὸ του πάνω στὸ λαιμὸ τοῦ ταύρου καὶ ΣΑ.

Κεφάλι λιονταριοῦ πάνω σὲ στρογγυλὴ ἀσπίδα. Στὴν ἄλλη ὄψη πλευρὰ πλοίου, ποῦ ἀπολήγει σὲ βοῖδοκέρατο.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη. Στὴν πίσω μεριὰ τὸ μπροστινὸ βοδιοῦ

4. Τὸ νόμισμα αὐτὸ ὁ Κουζινέρης τὸ κατατάσσει στὰ σαμιώτικα. Ἄλλοι ὅμως νομισματολόγοι δὲν τὸ παραδέχονται ὡς τέτοιο.

γυρισμένου πρὸς τὰ δεξιὰ μέσα σὲ κοῖλο τετράγωνο καὶ πίσω του κλωνάρι δάφνης.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸ δυὸ μικρὰ ὑστερόσημα. Στὴν ἄλλη ὄψη μέσα σὲ κοῖλο τετράγωνο μπροστινὸ μέρος βοδιοῦ ἀνορθωμένου καὶ γυρισμένου πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀπὸ πάνω του δυὸ ὑστερόσημα.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη. Στὴν ἄλλη ὄψη τὸ ἴδιο ἢ μέσα σὲ κοῖλο τετράγωνο, στολισμένο μὲ κύκλο ἀπὸ σφαιρίδια, κεφάλι λιονταριοῦ μὲ κλίση τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη καὶ πάνω ἀπ' αὐτὸ τ' ἀρχαῖα σημάδια δυσδιάκριτα. Στὴν ἄλλη ὄψη κεφάλι βοδιοῦ μὲ τὸ λαιμὸ γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Μπροστινὸ μέρος ταύρου γερμένου πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ΣΑ. Στὸ πίσω μέρος κλωνάρι ἐλιᾶς μέσα σὲ κοῖλο τετράγωνο. Σὲ μερικὰ ὅμοια νομίσματα μπροστὰ ἀπ' τὸν ταῦρο ὑπάρχει ἓνα Ι.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη. Στὴν ἄλλη μεριὰ τὸ μπροστινὸ μέρος ταύρου γέρνοντας πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἔχοντας μπροστὰ του τὸ γράμμα Ε καὶ πίσω του κλωνάρι ἐλιᾶς.

Σὲ ἄλλα ὅμοια νομίσματα μπροστὰ ἀπ' τὸν ταῦρο εἶναι γραμμμένο ἓνα Σ ἢ Λ. ἢ Ν.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη. Στὴν πίσω μεριὰ σὲ κοῖλο τετράγωνο τὸ μπροστινὸ μέρος ταύρου γονατιστοῦ, ἔχοντας γύρω στὸ λαιμὸ του περιδέραιο, πάνω ἀπ' αὐτὸ ΗΓΗΣΙΑΝΑ καὶ κάτω Θ.

Μπροστινὸ μέρος ταύρου καὶ ΣΑ ΗΓΗΣΙΑΝΑ. Στὸ κάτω μέρος κλωνάρι δάφνης καὶ μέσα σὲ κύκλο κάποιον μονόγραμμα.

Μπροστινὸ μέρος ταύρου γυρισμένου πρὸς τὰ δεξιὰ, στολισμένου μὲ ἀνθοδέσμες καὶ ΗΓΗΣΙΑΝΑ. Στὴν ἄλλη ὄψη κλωνάρι δάφνης, κάτω ἀπ' αὐτὸ ΣΛ καὶ μονόγραμμα.

Ἄλλα τοῦ ἴδιου τύπου νομίσματα ἀντὶ Ἑγησιάναξ ἔχουν ΛΗΣΙΑΝΑ ΣΑ ἢ ΣΑ ΠΡΟΔΟΤΟΣ ἢ ΣΑ ΠΡΟΔΟΤΟΣ Α.

Μπροστινὸ μέρος ταύρου καὶ ΣΑ ΘΑΓΟΡ. Στὴν ἄλλη ὄψη μπροστινὸ μέρος βοδιοῦ μὲ κλίση πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ μὲ στολισμένο τὸ λαιμὸ του, παραδίπλα του κλωνάρι δάφνης καὶ ἀποκάτω μέλισσα.

Μπροστινὸ μέρος ταύρου. Στὴν πίσω μεριὰ μπροστινὸ μέρος βοδιοῦ μὲ κλίση πρὸς τὰ δεξιὰ, ἔχοντας μπροστὰ του ἄνθος ἢ κλαδί καὶ ΣΑ ΝΑΝΙΣΚΟΣ ἢ, σὲ ἄλλα ὅμοια νομίσματα, ΛΕΟΝΤΙΣΚΟΣ.

Ὁ ἴδιος τύπος στὴ μιὰ ὄψη. Στὴν ἄλλη μπροστινὸ μέρος ταύρου, μὲ κλίση πρὸς τὰ δεξιὰ, μὲ περιδέραιο, καὶ ΣΑ ΑΜΦΙ.

Ὁ ἴδιος τύπος στή μιὰ ὄψη. Στήν ἄλλη ΣΑ, πλήρη καραβιοῦ καὶ Δ.

Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη καὶ ΣΑ. Στὸ πίσω μέρος ὁ Ἑρακλῆς βρέφος, γονατιστός, μὲ κλαδὶ κισσοῦ ἐν εἶδει λουριοῦ, πνίγοντας μὲ τὰ χέρια του δυὸ φίδια καὶ ΣΥΝ.

Κεφάλι λιονταριοῦ καὶ ΣΑ. Στὸ ἄλλο μέρος ἀγριογούρουνο μὲ φτεροῦγες. Κεφάλι λιονταριοῦ κατὰ πρόσοψη. Πίσω, κεφάλι γυναίκας γυρισμένης δεξιά μὲ τὰ μαλλιά ἀνασηκωμένα.

Κεφάλι τῆς Ἑρας κατὰ πρόσοψη. Ἀπ' τὴν πίσω μεριά ΣΑΜ καὶ κεφάλι λιονταριοῦ.

Κεφάλι Ἑρας πρὸς τ' ἀριστερά. Πίσω κεφάλι λιονταριοῦ καὶ ΣΑ. Σὲ μερικά νομίσματα τοῦ ἴδιου τύπου εἶναι γραμμένο ΣΑΜΙΩΝ.

Στὸ μέσο ΣΑ. Στὸ πίσω μέρος κεφάλι βοδιοῦ στεφανωμένο μὲ ταινίες. ΣΑΜΙΩΝ καὶ πλοῖο ἰδιαίτερης κατασκευῆς, μὲ σηκωμένα τὰ πανιά σὲ μερικά νομίσματα, καὶ σ' ἄλλα ὄχι. Πίσω, μισὸ ταῦρος πού ἀναπηδᾷ.

Πλήρη καραβιοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ. Στήν ἄλλη ὄψη τὸ μισὸ ταύρου πού ἀναπηδᾷ ἢ, σ' ἄλλα νομίσματα, μισὸ βόδι πού γέρνει, μέσα σὲ καταστικτὸ κύκλο.

Πλήρη καραβιοῦ. Στὸ ἄλλο μέρος ἐπίσης πλήρη καραβιοῦ, στὸ πλάι τρίαινα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τῆς Ἑρας πρὸς τὰ δεξιά. Στὸ πίσω μέρος πλοῖο ἰδιαίτερης κατασκευῆς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τῆς Ἑρας πρὸς τ' ἀριστερά. Στήν ἄλλη ὄψη πλοῖο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι κατὰ πρόσοψη γυναίκας μὲ καλύπτρα καὶ ΣΑΜΙΩΝ. Στήν ἄλλη ὄψη πλήρη καραβιοῦ.

Κεφάλι πρὸς τὰ δεξιά γυναίκας, μὲ φακίολι. Στὸ πίσω μέρος τὸ μπροστινὸ μέρος βοδιοῦ κυρτοῦ, γονατιστοῦ, γυρισμένου δεξιά καὶ Σ.

Κεφάλι τῆς Ἑρας πρὸς τὰ δεξιά. Στήν ἄλλη ὄψη παγώνι, πού στέκεται πάνω σὲ κηρύκειο καὶ ἔχει ὀριζόντια στήν ἀριστερὴ φτερούγα σκῆπτρο, μονόγραμμα καὶ ΣΑΜΙΩΝ. Σὲ μερικά ὅμοια νομίσματα τὸ παγώνι εἶναι γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιά καὶ ἀντὶ γιὰ μονόγραμμα ὑπάρχει τὸ στοιχεῖο Ε.

Κεφάλι τῆς Ἑρας πρὸς τὰ δεξιά. Στὸ πίσω μέρος παγώνι, πατώντας πάνω σὲ κηρύκειο καὶ ἔχοντας δίπλα του καὶ ὀριζόντια σπαθὶ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τῆς Ἑρας πρὸς τὰ δεξιά. Στὸ πίσω μέρος παγώνι, κρατώντας στὸ ράμφος του σπουργίτη πάνω σὲ γυρτὸ κηρύκειο, δίπλα του ὀριζόντιο σκῆπτρο, μονόγραμμα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι, τῆς Ἑρας μὲ διάδημα πρὸς τ' ἀριστερά. Στήν ἄλλη ὄψη ΣΑ, κεφάλι λιονταριοῦ καὶ ἀποκάτω ΘΕΟΔΩΡΟΣ.

Γυμνὸς Ποσειδῶνας πρὸς ἀριστερά, μὲ σκεπασμένο τὸ κεφάλι, κρατώντας στὸ δεξιὸ του χέρι δελφίνι, στὸ ἀριστερὸ του τρίαινα, μιὰ πλήρη καραβιοῦ κοντὰ

στά πόδια του και ΣΑΜΙΩΝ. Στο πίσω μέρος παγώνι, θαδίζοντας προς τὰ δεξιὰ και ΗΡΗΣΙΝΟΣ.

Ἄντρας κατά πρόσοψη, ὑποβαστάζοντας με χέρια τεντωμένα πλατειά τή-
θεννο, πού πέφτει στους ὤμους του και ΝΙΚΑΩ. Στο ἄλλο μέρος ΗΠ, παγώνι,
θαδίζοντας προς τ' ἀριστερὰ και μπροστά του θάμιος.

Ἡ προστάτιδα τοῦ γάμου Ἦρα, ἔχοντας πάνω στο κεφάλι της μύδι και τὰ
χέρια της στηριγμένα σέ μιὰ σούδρα και ΣΑΜΙΩΝ. Στο πίσω μέρος παγώνι, με
διπλωμένες τίς φτεροῦγες προς τὸ μέρος τοῦ κεφαλιοῦ και ὑποβαστάζοντας ἐρ-
γαλεῖα θυσίας.

Κεφάλι Ἦφαιστου προς τὰ δεξιὰ με κεφαλόδεσμο και δίπλα του ματιά.
Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ἡ Σάμια Ἦρα κατά πρόσοψη, με πλατὺ κάλυμμα και τὰ
χέρια τεντωμένα.

Εἰκόνα πού παριστάνει φαρέτρα ἢ πηδάλιο με δριζόντιο κουπί. Στην πίσω
μεριά ἢ γαμήλια Ἦρα, ὄρθια προς τ' ἀριστερὰ και ΣΑΜΙΩΝ ἢ σέ ἄλλα νομί-
σικτα, Ἐρμῆς ἢ, ἀντί γι' αὐτόν, ὁ Πυθαγόρας κατά πρόσοψη και ΣΑΜΙΩΝ.

Τ ἄ ἐ π ἰ Ρ ω μ α ἰ ω ν α ὑ τ ο κ ρ α τ ὁ ρ ω ν.

Α ὑ γ ο ῦ σ τ ο υ (63 π.Χ.—14 μ.Χ.).

ΚΑΙΣΑΡ κεφάλι τοῦ Αὐγούστου με στέμια. Στο πίσω μέρος παγώνι με
σκῆπτρο, πλάγια τοποθετημένο, και ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τοῦ Αὐγούστου με στέμια προς τὰ δεξιὰ. Στο ἄλλο μέρος ἡ Ἦρα
προς τὰ δεξιὰ και ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιὰ μεριά. Ἄπ' τὴν ἄλλη γενειοφόρος ποταμὸς ἔα-
πλωμένος, πού κρατάει στο δεξί του χέρι καλάμι και ΣΑΜΙΩΝ.

Κ α λ λ ι γ ο ῦ λ α (37—41 μ.Χ.).

ΓΑΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ κεφάλι με στέμια προς τὰ δεξιὰ. Στο
πίσω μέρος ἡ Ἦρα, ὄρθια ἀπὸ δεξιὰ και με τὰ χέρια της πάνω σέ δυὸ στηρί-
γματα.

Σέ ἄλλα νομίσματα τοῦ ἴδιου τύπου τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι συγ-
κεκοιμένο ΓΑΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΓΕΡΜ.

Κ λ α υ δ ἰ ο υ (41—54 μ.Χ.).

... ΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΣΕΒ κεφάλι με στέμια. Στην ἄλ-
λη ὄψη ἡ Ἦρα γυρισμένη προς τὰ δεξιὰ και ΣΑΜΙΩΝ.

Ν ἑ ρ ω ν ο ς (54—68 μ.Χ.).

Κεφάλι τοῦ Νέρωνα. Στὴν πίσω μεριά ὁ Ἡφαιστος, σφυρηλατώντας ὄπλα πάνω σὲ ἀμόνι, ὄρθια κοντὰ τοῦ Ἡ Παλλὰς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Δομιτιανοῦ (81—96 μ.Χ.).

ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΕ κεφάλι μὲ στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος δὲ παγώνια ἀντιμέτωπα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ. ΚΑΙ ΔΟΜ. Κεφάλι μὲ στέμμα καὶ μπροστά τοῦ παγώνι πάνω σὲ τετράγωνο. Στὸ ἄλλο μέρος ἡ Ἡρα σὲ τετράστηλο ναὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤΟ ΚΑΙΣΑΡ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΣΕΒ κεφάλι μὲ στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἡ Ἡρα ὄρθια πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΔΟΜΙΤ. ΣΕΒΑ ΓΕΡ κεφάλι τοῦ Δομιτιανοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ ἀκτινωτὸ στέμμα. Ἀπ' τὴν πίσω μεριά ἡ γαμήλια Ἡρα πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Τίτου καὶ Δομιτιανοῦ.

ΤΙΤΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ἐστεμμένο κεφάλι τοῦ Τίτου πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τὸ πίσω μέρος ἐστεμμένο κεφάλι τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΑΜΙΩΝ.

ΤΙΤΟΣ Κ... ΝΟΥ ΧΙΟΣ κεφάλι μὲ στέμμα τοῦ Τίτου πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος κεφάλι μὲ στέμμα τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ ΔΟΜΙΤ. ΚΑΙΣΑΡ.

Δομιτίας, συζύγου Δομιτιανοῦ.

ΔΟΜΙΤΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ κεφάλι τῆς Δομιτίας. Στὸ πίσω μέρος ἡ Ἡρα, βαδίζοντας πρὸς τὰ δεξιὰ, μὲ παγώνι μπρὸς στὰ πόδια τῆς καὶ ΣΑΜΙΩΝ ΔΟΜΙΤΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ κεφάλι τῆς Δομιτίας. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος πλώρη καραβιοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Τραϊανοῦ (98—117 μ.Χ.).

...ΙΑΝΟΣ ΣΕΒΑΣ ἐστεμμένο κεφάλι τοῦ Τραϊανοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ποταμὸς γυρτὸς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ ΚΑΙ ΤΡΑΙΝΟΣ ΣΕΒ. κεφάλι μὲ στέμμα. Στὸ πίσω μέρος ὁ Πυθαγόρας σκεπασμένος μ' ἓνα ἱμάτιο, καθισμένος πρὸς τ' ἀριστερὰ κοντὰ σὲ μιὰ σφαῖρα καὶ ΠΥΘΑΓΟΡΗΣ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΚΑΙ ΣΕΒ ΓΕΡ ΔΑΚ κεφάλι μὲ στέμμα. Ἀπ' τ' ἄλλο

μέρος ὁ Τραϊανός, ὄρθιος πάνω σὲ πλοῖο μὲ κομπιλάτες καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ μεριά. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ Ἡρα, ποῦ ἀπλώ-
νει τὸ χέρι τῆς στὸν αὐτοκράτορα καὶ μὲ πλήρη καραβιοῦ κοντὰ στὰ πόδια τῆς.

Π λ ω τ ί ν η ς, σ υ ζ ύ γ ο υ Τ ρ α ῖ α ν ο ῦ

ΠΑΟΤΕ ΣΕΒΑΣΤΗ κεφάλι πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ὁ Βάκχος
ὄρθιος, γυρισμένος ἀριστερὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἄ δ ρ ι α ν ο ῦ (117—138 μ.Χ.).

ΑΥ ΚΑΙ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΑΔΡΙΑΝΟΣ κεφάλι μὲ στέμματα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ
πίσω μέρος ἢ Ἡρα ὄρθια κατὰ πρόσοψη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

... ΑΝΟΣ κεφάλι του μὲ στέμματα πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ποτα-
μὸς γυρτὸς πρὸς τὰ δεξιὰ, ἔχοντας τὸ δεξιὸ του χέρι στὴν κνήμη, μὲ τ' ἀριστερὸ
του κρατώντας τὸ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

... ΣΕΒΑΣΤΟΣ κεφάλι του μὲ στέμματα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος
ποταμὸς γυρτὸς, μὲ τὸ δεξιὸ κρατώντας καλάμι, τ' ἀριστερὸ στηρίζοντας σὲ ἀνα-
ποδογυρισμένη ὑδρία καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Μ ά ρ κ ο υ Α ὕ ρ η λ ί ο υ (161—180 μ.Χ.).

Κεφάλι τοῦ αὐτοκράτορα. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἡρα ὄρθια μὲ τὰ
σύμβολά τῆς.

Μ. ΑΥΡΗΛΙΟΣ κεφάλι του μὲ στέμματα. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ γαμήλια Ἡ-
ρα πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τοῦ αὐτοκράτορα. Ἀπὸ τὴν πίσω μεριά ἢ Τύχη γυρισμένη πρὸς
τ' ἀριστερὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τοῦ αὐτοκράτορα. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ποταμὸς γυρτὸς, κρατώντας
μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι καλάμι, στηρίζοντας τ' ἀριστερὸ του σὲ ὑδρία, ἀπ' τὴν ὁποία
βγαίνει νερὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Φ α υ σ τ ί ν η ς θ υ γ α τ ρ ὸ ς Μ. Α ὕ ρ η λ ί ο υ.

ΦΑΥΣΤΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ κεφάλι τῆς νεανικό. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμή-
λια Ἡρα, ὄρθια κατὰ πρόσοψη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τῆς Φαυστεινάς. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος γυναίκα, σκεπασμένη μὲ φα-
κιόλι, μὲ τὸ δεξιὸ τῆς χέρι πρὸς τὸ στόμα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Λουκίου Ουήρου, συνάρχαντος Μ. Αύρηλιφ.

Κεφάλι τοῦ Ουήρου. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἦρα ὄρθια καὶ ΣΑΜΙΩΝ ΟΥΗΡΟΣ κεφάλι του με στέμμα. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ Ἦρα με ὀβελούς καὶ παγώνια.

Κομμόδο (180—192 μ. Χ.).

Μ. ΑΥΡ. ΚΟΜ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιά. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἦρα καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς ὄρθιος καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥ. Κ. Μ. ΑΝ. ΚΟΜΜΟΔΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιά. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ὁ Πυθαγόρας ντυμένος ἔνδυμα παλαιὸ καὶ καθιστός, ἀγγίζοντας με ράβδο σφαῖρα, πρὸς τὸ δεξιὸν καὶ ΠΥΘΑΓΟΡΗΣ ΣΑΜΙΩΝ.

Μ. ΑΥΡ. ΚΟΜ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι του με στέμμα. Στὸ πίσω μέρος ὁ Δίας βαστώντας κεραυνὸ καὶ ὁ Ποσειδῶνας, ὄρθιος καὶ γυμνός, με τὸ δεξιὸν χέρι κρατώντας τρίαινα, τ' ἀριστερὸν τοῦ πόδι πατώντας πάνω σὲ θράχιο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ μεριά. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Ἡρακλῆς, βαδίζοντας πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ με τὸ δεξιὸν χέρι σηκώνοντας ρόπαλο. Κάποιος νέος τὸν ἀκολουθεῖ καὶ θέλει νὰ τοῦ δώσῃ κάτι.

Μ. ΑΥ ΚΟΜΟΔΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιά. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ γαμήλια Ἦρα, γυρισμένη πρὸς τ' ἀριστερὰ.

Μ ΑΥ ΚΟΜΟΔΟ ἑστεμμένο κεφάλι του. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἦρα κατὰ πρόσοψη, ἀνάμεσα σὲ δυὸ παγώνια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Μ. ΑΥ ΚΟΜΜΟΔΟΣ κεφάλι του με στέμμα. Ἀπ' τὴν πίσω μεριά ἢ Ἀφροδίτη ὄρθια, γυρισμένη πρὸς τ' ἀριστερὰ, με σκεπασμένο τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμιού της, βαστάει καθρέφτη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ μεριά. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ αὐτοκράτορας ὄρθιος, ἔχοντας τὸ δεξιὸν χέρι ὑψωμένο καὶ φοῖνικα μέσα σ' αὐτό, με τ' ἀριστερὸν κρατάει σκῆπτρο ἐλαφάντινο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥ ΚΟΜ ΑΝΤΩΝΙΟΣ καὶ ἑστεμμένο κεφάλι του πρὸς τὰ δεξιά. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ποταμὸς γυρτός πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΚΛ ΑΥΡ ΑΝ ΚΟΜΟΔΟΣ κεφάλι του με στέμμα, γενειοφόρο, πρὸς τὰ δεξιά. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ποταμὸς γυρτός, κρατώντας με τὸ δεξιὸν χέρι τὸ καλάμι καὶ με τ' ἀριστερὸν τοῦ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας. Στηρίζει τὸν ἀγκῶνα πάνω σὲ ὕδρια, ἀπ' ὅπου ἀναβλύζουν νερὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ. Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ μεριά. Ἀπ' τὴν ἄλλη ποταμὸς γυρτός, βαστώντας με τ' ἀριστερὸν χέρι τὸ καλάμι καὶ στηρίζοντάς του σὲ ὕδρια, ἀπ' ὅπου ξεχύνονται νερὰ.

Κ ρ ι σ π ε ί ν η ς   σ υ ζ ύ γ ο υ   Κ ο μ μ ό δ ο υ

ΚΡΙΣΗΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ κεφάλι της γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος στέκεται ἡ Τύχη, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ πηδάλιο, μὲ τ' ἄριστερό τὸ Ἀμάλθειο κέρας καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΚΡΙΣΗΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ τὸ κεφάλι της. Στὸ πίσω μέρος γυμνὸς ἄνδρας, σκοτώνοντας μὲ λόγχη ἀγριογούρουνο, πού τὸ καταδιώκει σκύλος, καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Σ ε π τ ί μ ο υ   Σ ε β ή ρ ο υ   (1 9 1—2 1 0   μ.Χ.).

ΑΥ Κ Λ ΣΕΥΗΡΟΣ κεφάλι του μὲ στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἡ γαμήλια Ἦρα μὲ τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Σ ε π τ ί μ ο υ   Σ ε β ή ρ ο υ   κ α ι   Κ α ρ α κ ά λ λ α.

ΑΥ ΚΑΙ Λ ΣΕΠ ΣΕΟΥΗΡΟΣ ΑΥ Κ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ἐστεμμένα κεφάλια τῶν δύο αὐτοκρατόρων μὲ πορφύρα. Στὴν ἄλλη ὄψη ὁ Σεβῆρος ἔφιππος, καταπατώντας ἐχθρὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἰ ο υ λ ί α ς   Δ ό μ ν α ς,   σ υ ζ ύ γ ο υ   τ ο ὺ   Σ ε β ή ρ ο υ.

ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ Σ κεφάλι της πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ἡ γαμήλια Ἦρα σὲ τετράστηλο ναὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ κεφάλι της πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἡ γαμήλια Ἦρα ὄρθια μὲ τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος μπροστά. Πίσω, ἡ Ἦρα ὄρθια πάνω σὲ μακρουλὴ τετράγωνη βάση.

ΙΟΥ ΔΟΜΝΑ ΣΕΒΑΣ κεφάλι της πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἡ Τύχη ὄρθια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ μεριά. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἄντρας βλέποντας πρὸς τὰ πίσω, μὲ τὸ πόδι του πάνω σὲ πλώρη καὶ μὲ ἀσπίδα στὸ μπράτσο.

Κ α ρ α κ ά λ λ α   (2 1 1—2 1 7   μ.Χ.).

ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΠΕΙΟΣ ἐστεμμένο κεφάλι τοῦ Καρακάλλα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἡ γαμήλια Ἦρα ἀνάμεσα σὲ δύο παγώνια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΡ Λ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΠΕΙΟΣ ΑΥΤ προτομή τοῦ αὐτοκράτορα ἐστεμ-

μένου, με πορφύρα και θώρακα. Στο πίσω μέρος ή Ήρα με τὰ σύμβολά της. Ἄριστερά της στέκει μιὰ γυναίκα σκεπασμένη και ΣΑΜΙΩΝ.

Μ ΑΥΡΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΠΕΙΟΣ δαφνοστεφανωμένο κεφάλι τοῦ αὐτοκράτορα γυρισμένο πρὸς τὸ δεξιὰ, με πορφύρα και θώρακα. Στο πίσω μέρος ή γαμήλια Ήρα σὲ τετράστηλο ναὸ και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι ὅπως τὸ προηγούμενο. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ὁ Ἡρακλῆς ὄρθιος, στηρίζοντας τὸ δεξί του χέρι σὲ ρόπαλο, με τ' ἄριστερό του κρατάει τόξο, βέλη και λεοντή, και ΣΑΜΙΩΝ.

. . . ΚΡ Μ Α ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΠΕΙΟΣ ΑΥΓΟΥΣ προτομή του με θώρακα πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ή Νέμεσις ὄρθια, με τὸ δεξί της χέρι πρὸς τὸ στόμα, μπροστά της ή γαμήλια Ήρα με τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ή γαμήλια Ήρα με τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὴν ἄλλη ὄψη ποταμὸς ξαπλωμένος κρατώντας με τὸ δεξί του καλάμι, με τ' ἄριστερό του τὸ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας, κοντά του ὑδρία ἀναποδογυρισμένη και ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τοῦ Καρακάλλα με στέμμα. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ὁ Πυθαγόρας καθιστός, μετρώντας πάνω σὲ μιὰ σφαῖρα με διαδύτη και ΠΥΘΑΓΟΡΗΣ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΠΕΙΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στο πίσω μέρος εἰκόνα τῆς γαμήλιας Ήρας πάνω σὲ βάση πού στηρίζεται σὲ δυὸ ξαπλωμένα παιδιὰ και ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορα ἀπ' τὴ μιὰ μεριά. Ἄπ' τὴν ἄλλη ὁ Ἀπόλλωνας γυμνός, ὄρθιος, κρατώντας ἀκόντιο με τὸ δεξί του χέρι, τόξο με τ' ἄριστερό και ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ μεριά. Ἄπ' τὴν ἄλλη ή Ἐφέσια Ἄρτεμη ή γαμήλια Ήρα σὲ στηλίδιο ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἄντρες καθιστούς. Κι ἀπ' τὶς δυὸ μεριές ποταμὸς ξαπλωμένος.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ή Τύχη ὄρθια και ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος μπροστά. Στο πίσω μέρος ή Τύχη, με κοντὸ ἱμάτιο, γυρισμένη ἄριστερά, κρατώντας με τὸ δεξί της χέρι στέμμα, με τ' ἄριστερό της φοῖνικα και ΣΑΜΙΩΝ.

Μ Α ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι του με στέμμα. Ἄπ' τὴν πίσω μεριά πολεμιστῆς ὄρθιος γυρισμένος πρὸς τ' ἄριστερά, κρατώντας με τὸ δεξί του στεφάνι, με τ' ἄριστερό του δόρυ χωρὶς αἰχμή και ΣΑΜΙΩΝ.

Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΠΕΙΟΣ ὁ γενειοφόρος αὐτοκράτορας, γυρισμέ-

νος πρὸς τὰ δεξιὰ, με θώρακα. Στὸ πίσω μέρος ὁ Μελέαγρος πρὸς τὰ δεξιὰ, βαδίζει λογχίζοντας τὸν Καλυδώνιο κάπρο, πού μόνο τὸ μπροστινὸ του μέρος φαίνεται καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Μ ΛΥΡΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΕΥΣΕΒ ἑστειμμένο κεφάλι. Ἄπ' τὸ πίσω μέρος δυὸ ἄντρες πού συμδαδίζουν καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Γ έ τ α ἀ δ ε λ φ ο υ καὶ σ υ ν ἄ ρ χ ο ν τ α τ ο υ Κ α ρ α -
κ ἄ λ λ α (2 1 1—2 1 2 μ.Χ.)

Π ΣΕ ΓΕΤΑΣ κεφάλι του με στέμια. Στὸ πίσω μέρος ἡ Τύχη με τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος μπροστά. Ἄπ' τὴν πίσω μεριά ἡ γαιμήλια Ἡρα, με νυφικά, στὰ πόδια της δυὸ σκύλοι ἢ σ' ἄλλα ὅμοια νομίσματα δυὸ παγώνια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥ ΚΑΙ ΓΕΤΑΣ γυμνὸ κεφάλι. Στὸ πίσω μέρος ποταμὸς γυρτὸς πρὸς τ' ἄριστερά, κρατώντας με τὸ δεξιὸ του καλάμι, με τ' ἄριστερό του τὸ κέρατο τῆς Ἀμαλθείας, κοντὰ του ὑδρία ἀναποδογυρισμένη, ἀπ' ὅπου χύνονται νερὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥ Κ ΠΟ ΣΕ ΓΕΤΑΣ κεφάλι του με στέμια. Στὴν ἄλλην ὄψη ἡ γαιμήλια Ἡρα σὲ τετράστηλο γὰρ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Μ α κ ρ ε ί ν ο υ (2 1 7—2 1 8 μ.Χ.) .

Κεφάλι τοῦ Μακρείνου· ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἡ Ἐφέσια Ἄρτεμη με σούθλες καὶ ἐλάφι. Γύρω ἀπ' τὸ κεφάλι ὑπάρχει ἀπὸ δῶ μισοφέγγαρο, ἀπὸ κεῖ ἄστρο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι Μακρείνου. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος στέκεται Ἀπόλλωνας γυμνός, κρατώντας τόξο, καὶ Ἡρακλῆς με ρόπαλο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Μ ΟΠΕΛ ΣΕΟΥ ΜΑΚΡΕΙΝΟΣ αὐτοκράτορας με στέμια καὶ με πορφύρα. Στὸ πίσω μέρος ἡ Τύχη με τὰ σύμβολά της γυμνή καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ μεριά. Ἄπ' τὴν ἄλλη ἡ γαιμήλια Ἡρα με τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΟΠΕΛ ΣΕΟΥ ΜΑΚΡΕΙΝΟΣ κεφάλι τοῦ αὐτοκράτορα με στέμια καὶ με πορφύρα. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ὁ Ἡρακλῆς, βαδίζοντας πρὸς ἄριστερά, κρατώντας στὸ δεξιὸ του ρόπαλο καὶ πίσω του ἕνας ἄντρας γυμνός.

Κεφάλι τοῦ Μακρείνου. Στὸ πίσω μέρος ἡ γαιμήλια Ἡρα καὶ ἡ Νίκη, προσφέροντας στεφάνι στὸν αὐτοκράτορα πού φορεῖ πορφύρα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τοῦ αὐτοκράτορα. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ Νίκη ὄρθια σέ τετρά-
στηλο ναὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Μ ΟΠΕΡ ΣΕΟΥ ΜΑΚΡΕΙΝΟΣ ἔστεμμένο κεφάλι του. Ἀπ' τὴν
πίσω μεριά δ Μελέαγρος, σκοτώνοντας τὸν Καλυδώνιο κάπρος, δ Ἑφαιστος
ποὺ κατεργάζεται ὄπλα πάνω στ' ἄμόνι του καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Δ ι α δ ο υ μ ε ν ι α ν ο ὦ , υ ἱ ο ὦ κ α ἰ σ υ ν ἄ ρ χ ο ν τ α τ ο ὦ
Μ α κ ρ ε ἰ ν ο ὦ .

Κεφάλι Διαδουμενιανοῦ. Στὴν πίσω μεριά στέκεται ἀθλητής, κρατώντας
μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι στέφανο, μὲ τ' ἀριστερὸ του κλαδί φοινικιάς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι τοῦ ἰδίου. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἄντρας μὲ πορφύρα, κρατώντας μὲ
τὸ δεξιὸ τὸ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας, σκῆπτρο μὲ τ' ἀριστερὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἐ λ ε γ α θ ἄ λ ο ὦ (218—222 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥ ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ κεφάλι πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ στέμμα τοῦ αὐ-
τοκράτορα καὶ πορφύρα. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἑρα ὄρθια, ἔχοντας στὰ
πόδια τῆς δυὸ παγώνια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι τοῦ αὐτοκράτορα χωρὶς πορ-
φύρα. Στὸ πίσω μέρος ποταμὸς γυρτὸς πρὸς τ' ἀριστερά, κρατώντας μὲ τὸ
δεξιὸ του καλάμι, ἀκουμπώντας τὸν ἀριστερὸ του βραχίονα σέ ἀναποδογυρισμένη
ὕδρια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ κεφάλι του μὲ στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ'
τ' ἄλλο μέρος ἢ Τύχη ὄρθια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ μπροστά. Στὸ πίσω μέρος ὄρθια γυναίκα, ποὺ κρα-
τάει μὲ τὸ δεξιὸ τῆς ποτήρι πάνω σέ βωμό, μὲ τ' ἀριστερὸ τῆς τὸ ἀμάλθειο
κέρασ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Σ ο α ι μ ἰ α ς μ η τ ἑ ρ α ς Ἐ λ ε γ α θ ἄ λ ο ὦ .

ΙΟΥΛΙΑ ΣΟΑΙΜΙ κεφάλι. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος δυὸ παιδιὰ καθισμένα,
ἔχοντας ἀνάμεσά τους τὴ γαμήλια Ἑρα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΙΟΥΛΙΑ ΣΟΑΙΜΙ ΣΕΒ κεφάλι. Στὸ πίσω μέρος ἄντρας, ποὺ μὲ τὸ δεξιὸ
κρατάει στέφανο, σκῆπτρο μὲ τ' ἀριστερὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄρθια γυναίκα, ποὺ κρατάει
μὲ τὸ δεξιὸ τὸ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας, μὲ τ' ἀριστερὸ ραβδί καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Μ α ἰ σ η ς μ ἄ μ μ η ς τ ο ὦ Ἐ λ ε γ α θ ἄ λ ο ὦ .

ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΗΣΣ ΣΕΒ κεφάλι. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος γυναίκα ντυμένη με κοντὸ ἱμάτιο, βαδίζοντας πρὸς ἀριστερὰ καὶ γέρνοντας τὸ κεφάλι τῆς πίσω. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι εἶναι σηκωμένο, ὁ ἀριστερὸς τῆς βραχίονας ὀπλισμένος με ἀσπίδα, τὸ ἀριστερὸ τῆς πόδι πατάει πάνω σὲ πλῶρη καραβιοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΙΟΥΛΙΑΝ ΜΑΙΣΑΝ ΣΕΒ τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἢ Τύχη ὄρθια με τὰ σύμβολά τῆς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἄ λ ε ξ ἄ ν δ ρ ο υ Σ ε β ἡ ρ ο υ (222—235 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ τὸ κεφάλι του πρὸς τὰ δεξιὰ με στέμματα καὶ με πορφύρα. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος στέκεται γυμνὸς ὁ Ἡρακλῆς, βαστώντας με τὸ δεξιὸ του ρόπαλο, λεοντὴ με τ' ἀριστερὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΣΕΟΥΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ κεφάλι σὰν τὸ προηγούμενο. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἡρα σὲ τετράστηλο ναὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΣΕΟΥΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ τὸ κεφάλι του ὕψως παραπάνω. Στὸ πίσω μέρος ὁ αὐτοκράτορας ἔφιππος, γυρισμένος πρὸς τὰ δεξιὰ, καταπατώντας ἓνα ἐχθρὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ἔστειμένο κεφάλι του πρὸς τὰ δεξιὰ με πορφύρα. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ Τύχη ὄρθια με τὰ σύμβολά τῆς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Ἄπ' τὴν ἄλλη πολεμιστῆς πού φορεῖ κοντὸ ἱμάτιο, με τὸ δεξιὸ τῆς χέρι ὑψωμένο, στὸ ἀριστερὸ τῆς ἀσπίδα, πατώντας τὸ ἀριστερὸ τῆς πόδι σὲ πλῶρη καραβιοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ μπρῶς. Ἄπ' τὴν πίσω μεριὰ ὁ Μελέαγρος, σκοτώνοντας τὸν Καλυδώνιο κάπρο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ποταμὸς ξαπλωμένος, κρατώντας με τὸ δεξιὸ τῆς καλάμι, με τ' ἀριστερὸ τῆς τὸ ἀμάθειο κέρασ, σιμά του ἀναποδογυρισμένη ὕδρια, ἀπ' ὅπου χύνεται νερὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ κεφάλι του με στέμμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἡρα ὄρθια, με δυὸ παγῶνια στὰ πόδια τῆς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ὁ αὐτοκράτορας με στέμμα καὶ με πορφύρα. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος στέκει ἢ γαμήλια Ἡρα, κρατώντας σὲ κάθε χέρι τῆς ἓνα ποτήρι, στηρίζοντας κάπου τοὺς ἀγκῶνες τῆς, με δυὸ παγῶνια μπρῶς στὰ πόδια τῆς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ὁ αὐτοκράτορας με στέμμα καὶ πορφύρα. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ γαμήλια Ἡρα, ὄρθια ἀνάμεικτα σὲ μισοφέγγαρο καὶ ἄστρο, με δυὸ παγῶνια στὰ πόδια τῆς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ἔστειμένο κεφάλι, με πορφύρα σὲ με-

ρικά νομίσματα και σ' άλλα ὄχι. Στὴν ἄλλην ὄψη ἄντρας, φορώντας κοντὸ ἱμάτιο, βαδίζοντας πρὸς τ' ἄριστερά, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ του στεφάνι, μὲ τ' ἄριστερό του ραβδί και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ κεφάλι του μὲ στέμματα. Σὸ πάνω μέρος ἄνδρας μὲ κοντὸ ἱμάτιο, βαδίζοντας πρὸς τ' ἄριστερά, μὲ τὸ δεξιὸ κρατώντας στεφάνι, μὲ τ' ἄριστερό ραβδί, κοντὰ στὰ πόδια του φίδι πού ἀνασηκίωνεται και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥ Κ ΣΕ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ κεφάλι του μὲ στέμματα και πορφύρα. Στὸ πίσω μέρος ὄρθιο παγῶνι και ΣΑΜΙΩΝ.

Μ α μ έ α ς μ η τ έ ρ α ς τ ο υ Σ ε θ ή ρ ο υ.

ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜΕΑ ΣΕΒ τὸ κεφάλι της ἀπ' τὰ δεξιά. Στὴν ἄλλη ὄψη πρόσωπο ἄντρὸς πού φορεῖ κοντὸ ἱμάτιο, σηκώνει τὸ δεξιὸ χέρι, στὸ ἄλλα ἔχει ἀσπίδα, τὸ ἄριστερό του πόδι πάνω σὲ πλώρη καραβιοῦ, βλέποντας πίσω του και ΣΑΜΙΩΝ.

ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜΕΑ ΣΕΒ τὸ κεφάλι της ἀπὸ δεξιά. Ἀπ' τὴν πίσω μεριά τὸ ἴδιο ἔπος παραπάνω πρόσωπο, μὲ μόνη τὴ διαφορά ὅτι ὁ ἄντρας βλέπει μπροστὰ του και ὄχι πίσω του.

ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜΕΑ ΣΕΒ προτομή. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ Τύχη ὄρθια μὲ τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιά. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Μελέαγρος, σκοτώνοντας ἀγριογούρουνο, κοντὰ στὰ πόδια του σκυλί και ΣΑΜΙΩΝ.

Μ α ξ ι μ ε ί γ ο υ (2 2 5—2 3 8 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΙΝΟΣ ἔστειμμένο κεφάλι του μὲ πορφύρα, γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιά. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαιμήλια Ἦρα μὲ τὰ σύμβολά της ὄρθια κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναό, μὲ δυὸ παγῶνια στὰ πόδια της και ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιά. Ἀπ' τὴν ἄλλην ὄρθια ἢ Τύχη μὲ τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

Μ α ξ ί μ ο υ (2 3 7 μ.Χ.).

ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΙΝΟΣ κεφάλι του πρὸς τὰ δεξιά μὲ στέμματα και πορφύρα. Στὸ πίσω μέρος ἢ Τύχη ὄρθια μὲ τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

Γ ο ρ δ ι α ν ο υ τ ο υ Ἀ φ ρ ι κ α ν ο υ (2 3 7 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΛΦΡ έστεμμένο κεφάλι του. 'Απ' τ' άλλο μέρος ή Τύχη ὄρθια με τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

Γ ο ρ δ ι α ν ο υ Π ί ο υ (2 3 8—2 4 4 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ έστεμμένο κεφάλι του πρὸς τὰ δεξιὰ με πορφύρα. Στο πίσω μέρος ή γαιμήλια "Ηρα και ή Νέμεσις ὄρθια και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπὸ τή μιὰ μεριά. 'Απ' τήν ἄλλη ή γαιμήλια "Ηρ αμέ τὰ σύμβολά της, κάτω ἀπὸ τετράστυλο γαβ, κοντά της ἀγγεῖο με δενδρόλλιο και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπὸ τή μιὰ. 'Απ' τήν ἄλλη ή Τύχη με τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπ' τή μιὰ. 'Απὸ τήν ἄλλη γυναῖκα ὄρθια με κάλυμμα, γυρισμένη πρὸς τὰ δεξιὰ, με ἑνωμένα τὰ χέρια και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ έστεμμένο κεφάλι του πρὸς τὰ δεξιὰ. 'Απ' τ' άλλο μέρος ή γαιμήλια "Ηρα με τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπ' τή μιὰ. 'Απ' τήν ἄλλη ὄρθιος ἄντρας, με κοντὸ ἱμάτιο, ἔχοντας τὸ ἄριστερό του πόδι σὲ πλῶρη καραβιοῦ, στὸ ἄριστερό μπράτσο ἀσπίδα, τὸ δεξιὸ χέρι ἀνασηκωμένο και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπ' τή μιὰ μεριά. 'Απ' τ' άλλο μέρος ὁ Μελέαγρος, σκοτώνοντας κάπρο, σιμά του σκυλί και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπ' τή μιὰ. 'Απ' τήν ἄλλη ή Τύχη ὄρθια με τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπ' τή μιὰ. 'Απ' τήν ἄλλη ποταμὸς γερμένος πρὸς τ' ἄριστερά, κρατώντας με τὸ δεξιὸ του καλάμι, με τ' ἄριστερό του τὸ κέρατο τῆς Ἀμάλθειας, σιμά του ὕδρια ἀναποδογυρισμένη, ἀπ' ὅπου χύνεται νερὸ και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπ' τή μιὰ. 'Απὸ τήν ἄλλη ὄρθιος πολεμιστής, με κοντὸ ἱμάτιο, κρατώντας με τὸ δεξιὸ στεφάνι, με τ' ἄριστερό κλαδί φοινικιάς και ΣΑΜΙΩΝ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπ' τή μιὰ μεριά. 'Απ' τ' άλλο μέρος πρόσωπο ἀνδρός, με κοντὸ ἱμάτιο, κρατώντας με τὸ δεξιὸ του χέρι δόρυ, με τ' ἄριστερό του δείχνοντας κάτω στὸν ἔφιππο αὐτοκράτορα και ΣΑΜΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΙΩΝΙΑΣ.

ΑΥΤ ΚΜ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟ κεφάλι του με στέμμα και πορφύρα, πρὸς τὰ δεξιὰ. Στο πίσω μέρος ή "Ισιδα ὄρθια, κρατώντας φακίολι πὸν κυματίζει στὸν ἄνεμο, και, ΣΑΜΙΩΝ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΝ ΟΜΟΝΟΙΑ.

'Ο ίδιος τύπος ἀπὸ τή μιὰ. 'Απὸ τήν ἄλλη ή γαιμήλια "Ηρα, ἀνάμεσα σὲ δυὸ παγώνια, κρατώντας σὲ κάθε χέρι της ἀπὸ ἓνα ποτήρι και ΣΑΜΙΩΝ.

'Απὸ μερικὰ τοῦ ἴδιου τύπου νομίσματα λείπουν τὰ παγώνια.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄντρας γυρισμένος πρὸς ἀριστερά, μισοσκεπασμένος μὲ χλαμύδα, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὺ ὑψωμένο χέρι του κύλινδρο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἄντρας μέσα σὲ πορφύρα κρατώντας μὲ τὸ δεξιὺ του χέρι λουλούδι, μὲ τὸ ἀριστερὸ ραβδί καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπὸ μπροστά. Ἀπὸ πίσω ἄντρας μὲ κοντὸ ἱμάτιο, βαδίζοντας πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κοιτώντας πίσω του, μὲ τὸ δεξιὺ του χέρι σηκωμένο, μὲ ἀσπίδα στὸν ἀριστερὸ του βραχίονα, τὸ ἀριστερὸ πόδι του στηρίζοντας σὲ πλήρη καραβιοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ μεριά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Μελέαγρος, σκοτώνοντας ἀγριογούρουνο, σιμὰ του σκύλος καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Σὲ μερικὰ ὁμοίου τύπου νομίματα ὁ σκύλος δὲν ὑπάρχει.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄντρας γυμνός, ἴσως ὁ Κάδμος, κρατώντας στὰ χέρια του ὀγκώδη λίθο, πού τὸν ρίχνει ἐναντίον φιδιοῦ πού ὀρμάει καταπάνω του καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

...ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ἔστεμμένο κεφάλι του μὲ πορφύρα πρὸς τὰ δεξιὰ, κι ἀπὸ πάνω στέκεται ἄντρας ντυμένος ἐπίσημα. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ποταμὸς πού γέρνει πρὸς τ' ἀριστερά, κρατώντας στὸ δεξιὺ του καλάμι, τ' ἀριστερὸ του ἔχοντας πάνω σ' ἀναποδογυρισμένη ὑδρία, ἀπ' ὅπου πέφτει νερὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Τ ρ α ν κ υ λ λ ῖ ν η ς, σ υ ζ ὑ γ ο υ Γ ο ρ δ ι α ν ο ὺ.

ΦΟΥΡΙΑ ΣΑΒΙΝΑ ΤΡΑΝΚΥΛΛΙΝΑ ΣΕΒ κεφάλι της πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἡ γαμήλια Ἦρα ὄρθια, κρατώντας σὲ κάθε χέρι της ἀπὸ ἓνα χρυσοπότηρο, μὲ δυὸ παγώνια σιμὰ στὰ πόδια της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη στέκεται ἡ Τύχη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΦΟΥΡΙΑ ΤΡΑΝΚΥΛΛΙΝΑ ΣΕΒ ὁ ἴδιος τύπος κι ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές.

ΦΟΥΡΙΑ ΣΑΒ ΤΡΑΝΚΥΛΛΙΝΑ ΣΕΒ κεφάλι της πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἄντρας μὲ κοντὸ ἱμάτιο, βαδίζοντας πίσω καὶ δεξιὰ, σηκώνοντας τὸ δεξιὺ του χέρι, ἔχοντας ἀσπίδα στὸ ἀριστερὸ, στηρίζοντας τὸ ἀριστερὸ του πόδι σὲ πλήρη καραβιοῦ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος μαχητής, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὺ του χέρι στεφάνι, μὲ τ' ἄλλο κλάδο φοινικιάς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπὸ μπρός. Στὸ πίσω μέρος ἄντρας μισόγυμνος, κρατώντας κάτω μὲ τ' ἀριστερὸ, τυλιγμένος σὲ σάλι καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Πυθαγόρας καθισμένος σὲ ἔδρα ἔχοντας τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμιοῦ του σκεπασμένο μὲ σάλι, τὸ πρόσωπό

του γυρισμένο πρὸς τ' ἀριστερά, ἀγγίζοντας μὲ ραβδί πού κρατάει στὸ δεξιὸ χέρι του σφαῖρα τοποθετημένη πάνω σὲ στήλη, μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατώντας σκῆπτρο καὶ ΠΥΘΑΓΟΡΗΣ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ αὐτοκράτορας, μὲ πορφύρα, στέκεται στ' ἀριστερά, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι στέφανο δάφνης καὶ μὲ τ' ἀριστερὸ του τὸ περιζώνιο.

Φιλιππου τοῦ πρεσβυτέρου (244—249 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ Μ ΙΟΥΛ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ἑστεμμένη κεφαλὴ μὲ πορφύρα, πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναὸ ἢ γαμήλια Ἦρα ὄρθια κατὰ πρόσοψη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄψη ἢ γαμήλια Ἦρα, κρατώντας σὲ κάθε χέρι τῆς ἀπὸ ἓνα χρυσοπότηρο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΙΟΥΛ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ὁ αὐτοκράτορας μὲ στέμματα, πορφύρα καὶ θώρακα. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἦρα κρατώντας σὲ κάθε χέρι τῆς ἀπὸ ἓνα χρυσοπότηρο, ἀπέναντί τῆς γυναῖκα γυμνῆ, μὲ φακίολι, καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ὁ αὐτοκράτορας μὲ στρατιωτικὴ ἐνδυμασία, ἔχοντας τὸ δεξιὸ του χέρι πρὸς τὰ κάτω, μὲ τὸ δεξιὸ κρατώντας δόρυ, πλοῖο κοντὰ στὰ πόδια του καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ μεριά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἄρης ἀντικρυστὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ἢ γαμήλια Ἦρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Μελέαγρος λαβώνοντας κάπρο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ μεριά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη στέκεται ἄντρας μὲ κοντὸ ἱμάτιο, ἔχοντας τ' ἀριστερὸ πόδι του σὲ πλώρη καραβιοῦ, ἀσπίδα στὸν ἀριστερὸ του βραχίονα, τὸ δεξιὸ του χέρι ὑψωμένο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὡτακίλιας, συζύγου Φιλιππου.

Μ ΩΤΑΚΙΛΙΑ ΣΕΥΗΡΑ ΣΕΒ, τὸ κεφάλι τῆς γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος στέκεται ἄντρας, μὲ τὸ ἀριστερὸ πόδι του πάνω σὲ πλώρη καραβιοῦ, ἀσπίδα στὸ βραχίονα, τὸ δεξιὸ χέρι ψηλὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ γαμήλια Ἦρα μὲ τὰ σύμβολά τῆς, ὄρθια, καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἢ Ἦρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο

ναό, κρατώντας σὲ κάθε χέρι της ἀπὸ ἕνα ποτήρι καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἢ γαμήλια Ἦρα, ὄρθια, κατὰ πρόσοψη, κρατώντας σὲ κάθε χέρι της ἀπὸ ἕνα ποτήρι καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Μ ΩΤΑΚΙΛΙΑ ΣΕΟΥΗΡΑ ΣΕΒ κεφάλι μὲ πορφύρα πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἄντρας πού στέκει κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναό καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Μελέαγρος, σκοτώνοντας μὲ λόγχη ἀγριογούρουνο, πού μονάχα τὸ μπροστινὸ του μέρος φαίνεται καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Φιλιππου τοῦ νεωτέρου.

Μ ΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΙΣΑΡ κεφάλι μὲ πορφύρα πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἢ Τύχη ὄρθια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Πυθαγόρας καθιστός, φορώντας χλαμύδα, ἀγγίζοντας μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι σφαῖρα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἄντρας θαδίζοντας καὶ κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ του τὸ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας, μὲ τ' ἀριστερὸ του κλάδο φοινικιάς ἢ σ' ἄλλα ὅμοια νομίσματα στεφάνι καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Σὲ μερικὰ ὁμοίου τύπου νομίσματα ὁ ἄντρας εἶναι ντυμένος στρατιωτικά.

Μ ΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΙΣΑΡ γυμνὸ κεφάλι του, μὲ πορφύρα. Στὸ πίσω μέρος στέκεται ἄντρας, ἔχοντας τ' ἀριστερὸ του πόδι σὲ πλῶρη καραβιοῦ, μὲ τ' ἀριστερὸ κρατᾷ ἀσπίδα, τὸ δεξιὸ του χέρι ψηλά καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἢ Ἦρα κρατώντας σὲ κάθε χέρι της ἀπὸ ἕνα ποτήρι καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ. Στὸ πίσω μέρος ἢ Ἦρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναό καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Μ ΙΟΥ Λ ΦΙΛΙΠΠΟΣ γυμνὸ κεφάλι μὲ πορφύρα, ἀπὸ τὴ πίσω μεριὰ ὁ Μελέαγρος σκοτώνοντας μὲ λόγχη κάπρο, πού φαίνεται μόνον τὸ μπροστινὸ μέρος του, καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Μ ΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΙΣΑΡ κεφάλι ὅπως καὶ στὸ προηγούμενο. Στὸ πίσω μέρος ἄντρας μὲ μικρὴ τήβεννο, θαδίζοντας πρὸς τ' ἀριστερά, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ ὑψωμένον χέρι του κύλινδρο, μὲ τ' ἄλλο τὴν ἄκρη τοῦ ἱματίου του καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τὴ μιὰ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἄντρας ντυμένος μὲ κοντὸ ἱμάτιο, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ στεφάνι, μὲ τ' ἀριστερὸ κλαδί φοινικιάς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τὴ μιὰ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἢ γαμήλια Ἦρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναό καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ποταμὸς γυρτὸς πρὸς τ' ἀριστερά, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ καλάμι, τὸ ἀριστερό του στηρίζοντας σὲ ἀναποδογυρισμένη ὕδρια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Τ ρ α ῖ α ν ο ὺ Δ ε κ ῖ ο υ (2 4 9 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ Γ ΜΕ ΚΥ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΔΕΚΙΟΣ κεφάλι του πρὸς τὰ δεξιὰ, μὲ στέμμα ἀκτινωτὸ καὶ θώρακα, πάνω στὸν ὁποῖο εἶναι σκαλισμένο κεφάλι Μέδουσας. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ὁ Δίας καὶ ὁ Ποσειδῶνας ὄρθιοι μὲ τὰ σύμβολά τους καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Γ ΜΕ ΚΥ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΔΕΚΙΟΣ κεφάλι του πρὸς τὰ δεξιὰ, μὲ ἀκτινωτὸ στέμμα καὶ θώρακα. Στὸ πίσω μέρος γυναῖκα σκεπασμένη, ἢ γαμήλια Ἦρα καὶ ΣΑΜΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΙΩΝΙΑΣ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Στὸ πίσω μέρος ὁ αὐτοκράτορας ἔφιππος, γυρισμένος πρὸς τ' ἀριστερά, προηγεῖται ἄντρας μὲ χλαμύδα, ἔχοντας τὸ δεξιὸ του χέρι σηκωμένο ψηλά, μὲ τὸ ἀριστερό κρατώντας δόρυ δίχως αἰχμή καὶ ΣΑΜΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΙΩΝΙΑΣ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ ἡ Ὑγεία. ὄρθιοι καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ Γ ΜΕ ΚΥ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΔΕΚΙΟΣ δαφνοστεφανωμένο κεφάλι του γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ πορφύρα. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος στέκονται δυὸ γυναῖκες σκεπασμένες, ἢ μιὰ τεντώνει μπροστὰ τὸ χέρι της, ἢ ἄλλη ἔχει στὸ ἀριστερό της μπράτσο εἰκόνα, καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Σὲ μερικὰ ὁμοίου τύπου νομίσματα οἱ γυναῖκες εἶναι ἀκάλυπτες.

ΑΥΤ Κ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΔΕΚΙΟΣ δαφνοστεφανωμένο κεφάλι του, μὲ πορφύρα. Στὸ πίσω μέρος γυναῖκα ὄρθια πρὸς τὰ δεξιὰ, κρατώντας στὰ χέρια της ὕδρια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη γυναῖκα, ἔχοντας πάνω στὸ κεφάλι της μέδιμνο, μὲ τὸ δεξιὸ της χέρι κρατώντας τὴ γαμήλια Ἦρα, μὲ τ' ἀριστερό της τὸ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ μεριά. Ἀπ' τὴν ἄλλη μισόγυμνος ἄντρας, ἔχοντας στὸν ὄμο του χλαμύδα, μὲ τὸ δεξιὸ του κρατώντας βιβλίον καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄντρας ὄρθιος μὲ κοντὸ ἱμάτιο, ἔχοντας τὸ ἀριστερό του πόδι πάνω σὲ πλώρη καρδιῶ, μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι κρατᾷ ἀσπίδα, τὸ δεξιὸ του ψηλά καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄντρας μὲ χλαμύδα, γυρισμένος πρὸς τ' ἀριστερά, μὲ τὸ δεξιὸ κρατώντας κύλινδρο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ μεριά. Ἀπ' τὴν ἄλλη γυναῖκα ὄρθια, ἔχοντας

στο κεφάλι της μέδιμνο, με τὸ δεξί της κρατώντας μικρὴ εἰκόνα τῆς γαμήλιας Ἑρας, με τ' ἀριστερὸ τὸ Ἀμάθειο κέρας καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη Πυθαγόρας καθιστός, ἀγγίζοντας με ραβδί με τὸ δεξί του χέρι σφαῖρα τοποθετημένη πάνω σὲ στήλη, με τ' ἀριστερὸ κρατώντας δόρυ δίχως αἰχμὴ καὶ ΠΥΘΑΓΟΡΗΣ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Στὸ πίσω μέρος ἡ γαμήλια Ἑρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ γαμήλια Ἑρα σὲ κάθε χέρι της κρατώντας ἀπὸ ἓνα χρυσοπότηρο καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπὸ τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ Τύχη με τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη κατσίκα περπατώντας ἀπ' ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ Νέμεσις ὄρθια σκεπασμένη με φακιόλι, τὸ δεξί της χέρι βγαίνει ἔξω ἀπ' αὐτό, τὸ ἀριστερὸ της κρέμεται πρὸς τὰ κάτω, με τροχὸ σιμὰ στὰ πόδια της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ γαμήλια Ἑρα ἀκουμπώντας τὰ χέρια της πάνω σὲ ὀδελίσκους, κρατώντας σὲ κάθε χέρι της ποτήρι, με δυὸ παγώνια δίπλα στὰ πόδια της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄντρας βαδίζοντας πρὸς τὰ δεξιὰ, με κοντὸ ἱμάτιο, ἔχοντας τ' ἀριστερὸ του πόδι πάνω σὲ πλῆρη καραβιοῦ, τ' ἀριστερὸ του χέρι ὀπλισμένο με ἀσπίδα, τὸ δεξί χέρι ψηλά καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΔΕΚΙΟΣ τὸ κεφάλι του δαφνοστεφανωμένο. Ἀπ' τ' ἄλλο μέρος στρατιώτης ὄρθιος πρὸς τ' ἀριστερὰ, κρατώντας με τὸ δεξί του χέρι στεφάνι ἀπὸ δάφνη καὶ με τ' ἀριστερὸ του κλαδί.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ποταμὸς Ἴμβρασος προσωποποιημένος, καθισμένος στὴ γῆ, ἔχοντας τὸ δεξί του χέρι πάνω σὲ παγώνι, στ' ἀριστερὸ του κρατᾷ τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, δίπλα του ἀναποδογυρισμένη ὑδρία καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κεφάλι δαφνοστεφανωμένο τοῦ Τραϊανοῦ. Στὸ πίσω μέρος στέκονται σκεπασμένες ἡ Νέμεσις, κρατώντας χαλινάρι καὶ ἡ γαμήλια Ἑρα, κρατώντας με τὰ δυὸ της χέρια ποτήρι καὶ γύρω - γύρω ΣΑΜΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΙΩΝΙΑΣ.

Ἐ τ ρ ο υ σ κ ἰ λ λ η ς, σ υ ζ ὑ γ ο υ Τ ρ α ῖ α ν ο ὺ Δ ε κ ἰ ο υ.

ἘΡΕΝ ΕΤΡΟΥΣΚΙΑΛΑ ΣΕΒ κεφάλι της γυρισμένο δεξιὰ. Ἀπὸ τὸ πίσω μέρος ἡ Τύχη ὄρθια με τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ ἴδιος τύπος ἀπ' τῆς μιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη γυναίκα βαδίζοντας πρὸς τὰ

δεξιά, κρατώντας μπροστά της ύδρια και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, γυναίκα μὲ μέδιμνο πάνω στὸ κεφάλι της, κρατώντας μὲ τὸ δεξί της χέρι εἰκονισματάκι τῆς γαμήλιας Ἡρας, μὲ τ' ἄριστερό τὸ Ἀμάλθειο κέρας και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Στὸ πίσω μέρος ὁ Μελέαγρος σκοτώνοντας κάπρο, σιμά του σκυλι και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἢ γαμήλια Ἡρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναὸ και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ Ἡρα ὄρθια, ἔχοντας στὸ κεφάλι της μέδιμνο, ἀκουμπώντας σὲ στηρίγματα, μὲ δυὸ ποτήρια στὰ χέρια, δυὸ παγώνια δίπλα στὰ πόδια της και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ Νέμεση σκεπασμένη, ἔχοντας μὲ τὸ ἱμάτιό της σκεπασμένους ἐπίσης τοὺς βραχίονας, σιμά στὰ πόδια της τροχὸς και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Στὸ πίσω μέρος ἄντρας μὲ κοντὸ ἱμάτιο, πατώντας τὸ ἄριστερό του πόδι σὲ πλώρη καραβιοῦ, ἀσπίδα στὸν ἄριστερό βραχίονα, τὸ δεξί του χέρι ψηλά και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Πυθαγόρας καθιστός, ἀγγίζοντας μὲ ραβδί μὲ τὸ δεξί του χέρι σφαῖρα τοποθετημένη πάνω σὲ στήλη, μὲ τ' ἄριστερό κρατώντας δόρυ χωρὶς αἰχμὴ και ΠΥΘΑΓΟΡΗΣ ΣΑΜΙΩΝ.

ΕΡΕΝ ΕΣΤΟΥΚΙΑΛΑ Σ κεφάλι της γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιά μὲ μισοφέγγαρο κοντὰ στὸν τράχηλο. Στὸ πίσω μέρος ἢ Τύχη μὲ τὰ σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ γαμήλια Ἡρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναὸ και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, γυναίκα ὄρθια, κρατώντας στὰ χέρια της μικρὸ ἀγγεῖο και ΣΑΜΙΩΝ.

ΕΡΕΝ ΕΣΤΡΟΥΚΙΑΛΑ ΣΕΒ κεφάλι της γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιά, μὲ μισοφέγγαρο κοντὰ στὸ λαιμό. Στὸ πίσω μέρος ἢ γαμήλια Ἡρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναὸ και ΣΑΜΙΩΝ.

Ἵδιος τύπος ἀπ' τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄψη ὁ Μελέαγρος, ὀδίζοντας πρὸς τὰ δεξιά, μὲ σκύλο συνοδὸ, σκοτώνοντας μὲ λόγχη ἀγριογούρουνο, πού μοναχὰ τὸ μπροστινὸ του μέρος φαίνεται και ΣΑΜΙΩΝ.

Ο Ὡ α λ ε ρ ι α ν ο Ὡ (2 Ὡ 3—2 6 0 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ ΠΟ Μ. ΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ ἢ κεφαλή αὐτοῦ μὲ τὸ στέμμα, φέρει πορφύραν κι' εἶναι στραμμένη πρὸς τὰ δεξιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἢ Ἡρα σὰ

θεά του γάμου στέκεται κατάφατσα, κρατάει στο κεφάλι της μέδιμνο, στηρίζει τους βραχίονές της σε στηρίγματα και κρατάει με το κάθε χέρι της από ένα ποτήρι και ΣΑΜΙΩΝ.

ΚΟΡ ΛΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλή αυτού με κορώνα, φέρει πορφύραν κι' είναι στραμιμένη προς τα δεξιά. Από την άλλη πλευρά ή θεά των γάμων Ήρα καθώς και στο πιδό πάνω, μαζύ με δυο παγώνια στα πόδια της και ΣΑΜΙΩΝ.

Ο αυτός τύπος από τη μιὰ πλευρά. Από την άλλη ή θεά των γάμων Ήρα στέκεται κατά πρόσωπο κάτω από τετράστηλο ναό και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ ΗΟ ΛΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλή αυτού με κορώνα, έχει μικρό υπογένειο.. Από την άλλη, άντρας που φοράει κοντό φόρεμα, που βαδίζει προς τα δεξιά και στρέφεται έχει σηκωμένο το δεξι χέρι, φοράει στο άριστερό μπράτσο την άσπίδα και πατάει με το άριστερό του πόδι στην πλήρη πλοίου και ΣΑΜΙΩΝ.

ΚΟΡ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλή αυτού χωρίς το πηγούνι, φοράει πορφύρα. Από την άλλη άθλητής που φοράει κοντό φόρεμα και βαδίζει προς τ' άριστερά, κρατώντας με το δεξι χέρι στεφάνι και με τ' άλλο κλωνάρι χουρμαδιάς, και ΣΑΜΙΩΝ.

Ο αυτός τύπος από την μιὰ πλευρά. Από την άλλη άντρας που φοράει τήδεγνο ή όποια σκεπάζει το άριστερό του χέρι ενώ το δεξι το έχει σηκωμένο, και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ ΗΟ ΛΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλή αυτού δαφνοστεφανωμένη, φοράει πορφύρα. Από την άλλη πλευρά ή θεά των γάμων Ήρα στηρίζει τους βραχίονές της σε στηρίγματα, κρατάει στο κεφάλι της μέδιμνο κι' έχει στο κάθε χέρι της από ένα ποτήρι και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ ΗΟ ΛΙ ΚΙΝ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ δαφνοστεφανωμένη κεφαλή αυτού φοράει πορφύρα. Από την άλλη, πλευρά δυο γυναίκες, από τις όποιες ή μιὰ έχει το δεξι της χέρι στο κεφάλι της, κι' ή άλλη κρατάει με το δεξι της χέρι πηδάλιο και με τ' άριστερό της το κέρασ της Άμαλθείας και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΡ Τ Κ ΗΟ ΛΙΚΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ, δαφνοστεφανωμένη κεφαλή αυτού προς τα δεξιά. Από την άλλη πλευρά στέκεται ή Τύχη με τα σύμβολά της και ΣΑΜΙΩΝ.

Ο αυτός τύπος από τη μιὰ πλευρά. Από την άλλη μιὰ γυναίκα που κρατάει δυο ποτήρια και ΣΑΜΙΩΝ.

Ο αυτός τύπος από τη μιὰ πλευρά. Από την άλλη ή θεά των γάμων Ήρα κάτω από ένα τετράστηλο ναό και ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΡ Κ ΗΟ ΛΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλή αυτού δαφνοστεφανωμένη. Από την άλλη πλευρά στέκεται καλυμμένη ή Νέμεση, έχει τα χέρια της κάτω από το φόρεμά της και στα πόδια της έναν τροχό και ΣΑΜΙΩΝ.

ΠΟ ΛΙΚ ΚΟΡ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλή αὐτοῦ δαφνοστεφανωμένη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ποταμὸς ξαπλωμένος πρὸς τὰ δεξιὰ, κρατιώντας μὲ τὸ δεξιὸ χέρι ἕνα καλάμι καὶ μὲ τ' ἄριστερό τὸ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας, κοντὰ δὲ μιὰ ἀναποδογυρισμένη κάλπη ἀπὸ τὴν ὁποία χύνονται νερὰ καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

Γ α λ λ ι η ν ο ὕ π ο ὕ σ υ μ β α σ ί λ ε ψ ε μ ἔ τ ὸ ν π α τ ἔ ρ α
τ ο υ Ο ὕ α λ ε ρ ι α ν ὸ (253—268 μ.Χ.).

ΑΥΤ Κ ΠΟ ΛΙΚΙΝ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ κεφαλή αὐτοῦ μὲ τὸ στέμμα, φέρει πορφύρα, εἶναι στραμιμένη πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ γαιμήλιος Ἦρα καὶ ἡ Νέμεση ὀρθῆς καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὀρθῆς ἕνας γυμνὸς μαχητῆς σκοτώνει μὲ μικρὸ μαχαίρι μιὰ γονατισμένη γυναίκα καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἕνας ἄντρας στραμιμένος πρὸς τὰ δεξιὰ πετροβολᾷ ἕνα φίδι ποῦ ὀρθώνεται μπροστὰ του καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι ἡ Τύχη ὀρθῆ μαζὺ μὲ τὰ σύμβολά της καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

ΑΥ Κ ΠΟΛΙΚΙ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ πρὸς τὰ δεξιὰ κεφαλή αὐτοῦ μὲ τὸ στέμμα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ γαιμήλιος Ἦρα ἀκουμπᾷ τὰ μπράτσα της σὲ δύο στηρίγματα καὶ κρατᾷ στὸ κάθε χέρι της ἀπὸ ἕνα δέπαστρο καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι ξαπλωμένος πρὸς τ' ἄριστερὰ ἕνας ποταμὸς καὶ κρατᾷ μὲ τὸ δεξιὸ χέρι ἕνα κουπί, ἐνῶ στηρίζεται μὲ τὸν ἄριστερό του βραχίονα σὲ μιὰ ἀνεστραμιμένη κάλπη καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

ΑΥ Κ ΠΟΛΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ προτομή τοῦ αὐτοκράτορα ποῦ κρατᾷ ἀσπίδα καὶ λόγχη, στραμιμένη πρὸς τ' ἄριστερὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἄντρας ποῦ φορᾷ κοντὸ φόρεμα, ποῦ στηρίζει τὸ ἄριστερό πόδι στὴν πλῶρη καραβιοῦ, ἔχει στὸ ἄριστερό του μπράτσο τὴν ἀσπίδα καὶ ὑψώνει τὸ δεξιὸ του χέρι καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

ΑΥ Κ ΠΟ ΛΙ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ, ὁ αὐτοκράτορας στραμιμένος πρὸς τ' ἄριστερὰ φορᾷ ἀκτινωτὸ στέμμα, κρατᾷ λόγχη καὶ ἀσπίδα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ γαιμήλιος Ἦρα ποῦ στέκεται κάτω ἀπὸ τετράστηλο ναὸ καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

ΑΥΤ Κ Π Λ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ κεφαλή αὐτοῦ δαφνοστεφανωμένη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ Τύχη στέκεται σὲ μιὰ πεδιάδα καὶ δίπλα της εἶναι ἕνα ἀστέρη καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

ΑΥΤ Κ ΠΟ ΛΛΙΗΝΟΣ κεφαλή αὐτοῦ πρὸς τὰ ἄριστερὰ στραμιμένη ἔχει γενειάδα καὶ φέρει πορφύρα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἶναι ἡ Τύχη ὀρθῆ καὶ **ΣΑΜΙΩΝ**.

Ἐὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ πλευρά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ θεὰ τοῦ γάμου Ἡρα κάτω ἀπὸ τετράστηλο γὰρ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἐὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ πλευρά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ Ἐφεσία Ἄρτεμη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἐὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ πλευρά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ Νέμεση μὲ κρήδεμνο δίπλα ἀπὸ τὰ πόδια τῆς εἶναι ἓνας τροχὸς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἐὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ ὄψη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μιᾶ γυναίκα ποῦ κρατᾷ μιᾶ πέτρα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ ΠΟ ΛΙΚΙΝ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ δαφνοστεφανωμένη κεφαλὴ αὐτοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄψη εἶναι ἄντρας μὲ περικεφαλαία, γυμνὸς καὶ στέκει κρατώντας δόρυ μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ καὶ μὲ τ' ἄριστερόν ἀσπίδα, κι' ἀπὸ μέσα θώρακα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἐὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ ὄψη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἄντρας μισόγυμνος μὲ κεφαλοπάγι, ποῦ ἀκουμπᾷ τὸ δεξιὸν χεῖρ στὸ γόνατο καὶ μὲ τὸ ἄριστερόν κρατᾷ ἀσπίδα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ ΠΟΛΙΚΙΝ ΓΑΛΛΙΗΝ δαφνοστεφανωμένη κεφαλὴ αὐτοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἶναι πρὸς τ' ἄριστερὰ ἓνας ἄντρας ὄρθιος ποῦ κρατᾷ μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ στεφάνι καὶ μὲ τ' ἄριστερόν κλαδί χουρμαδιᾶς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ ΠΟ ΛΙΚΙΝ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ δαφνοστεφανωμένη κεφαλὴ αὐτοῦ, χωρὶς γενειάδα, ποῦ φέρει πορφύρα κι' εἶναι στραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἶναι ὁ Κάδμος γυμνὸς καὶ βαδίζει πρὸς τ' ἄριστερὰ ρίχνοντας μιᾶ πέτρα κατὰ φιδιοῦ ποῦ ὀρθώνεται μπροστά του καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ ΠΟ ΛΙΚΙ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ κεφαλὴ αὐτοῦ μὲ μικρὴ γενειάδα, φορᾷ ἀκτινωτὸ στέμμα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ Μελέαγρος ποῦ διαπερνᾷ μὲ τὴν λόγχη ἓνα κάπρο τοῦ ὁποίου φαίνεται τὸ μπροστινὸ μέρος καθὼς θγαίνει ἀπὸ μιᾶ σπηλιά καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΑΥΤ Κ ΠΟ ΛΙ ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ κεφαλὴ αὐτοῦ, φέρει πορφύρα κι' εἶναι στραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ποταμὸς ξαπλωμένος πρὸς τ' ἄριστερὰ καὶ κρατᾷ μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ καλάμι, στηρίζει δὲ τὸν ἄριστερόν βραχίονα σὲ ἀνεστραμμένη κάλη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Σ α λ ω ν ἰ ν η ς , γ υ ν α ἰ κ α ς τ ο ὕ Γ α λ λ ι η ν ο ὕ.

ΣΑΛΩΝ ΧΡΥΣΟΓΟΝΗ κεφαλὴ αὐτῆς ποῦ ὑψώνεται πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ μιᾶ ἡμισέληνο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ γαμήλιος Ἡρα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ἐὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ Τύχη μὲ τὰ σύμβολά τῆς καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΣΑΛ ΧΡΥΣΟΓΟΝΗ ΣΕ κεφαλὴ αὐτῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη γυναίκα στραμ-

μένη πρὸς τὰ δεξιὰ πού κρατάει μπροστά της μιὰ κάλπη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἐπὸ τὴν ἄλλη ἄντρας γυμνὸς πού ρίχνει μιὰ πέτρα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΣΑΛΟΝΙ ΧΡΥΣΣΟΓΟΝΗ, κεφαλὴ αὐτῆς μὲ μιὰ ἡμισέληνο. Ἐπὸ τὴν ἄλλη ἢ Τύχη μὲ τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΣΑΛΩΝ ΧΡΥΣΟΓΟΝΗ κεφαλὴ αὐτῆς στραμιμένη πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἐπὸ τὴν ἄλλη ἢ γαμήλιος Ἦρα μεταξὺ μιᾶς ἡμισελήνου κι' ἑνὸς ἄστρου, καὶ μὲ δυὸ παγώνια στὰ πόδια της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἐπὸ τὴν ἄλλη στέκεται ἢ γαμήλιος Ἦρα μὲ δυὸ παγώνια κάτω ἀπὸ ἓνα τετράστηλο ναὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἐπὸ τὴν ἄλλη ἢ Τύχη μὲ τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΣΑΛΩΝ ΧΡΥΣΟΓΟΝ ΣΕ κεφαλὴ αὐτῆς πρὸς τὰ δεξιὰ στραμιμένη. Ἐπὸ τὴν ἄλλη στέκεται ἢ θεὰ τῶν γάμων Ἦρα καὶ κρατάει ἀπὸ ἓνα χρυσοπότηρο στὸ κάθε χέρι της κι' ἔχει στὰ πόδια της δυὸ παγώνια καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΣΑΛΩΝ ΧΡΥΣΟΓΟΓΟΝΗ κεφαλὴ αὐτῆς πρὸς τὰ δεξιὰ στραμιμένη. Ἐπὸ τὴν ἄλλη στέκεται ἢ Τύχη μαζὺ μὲ τὰ σύμβολά της καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπὸ τῆ μιᾶ. Ἐπὸ τὴν ἄλλη ἓνας ἄντρας πού γέρνει πρὸς τὰ πίσω τὸ κεφάλι του, πατάει μὲ τὸ δεξιὸ του πόδι στὴν πλώρη πλοίου κι' ἔχει ἀσπίδα στὸν ἀριστερὸ του βραχίονα καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΣΑΛ ΧΡΥΣΟΓΟΓΟΝΗ κεφαλὴ αὐτῆς πρὸς τὰ δεξιὰ στραμιμένη. Ἐπὸ τὴν ἄλλη γυναίκα ντυμένη μακρὸ φόρεμα στραμιμένη πρὸς τὰ δεξιὰ κι' ἔχει μπροστά της μιὰ κάλπη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Τ ο ὕ Σ α λ ο ν ί ν ο υ , τ ο ὕ γ υ ι ο ὕ τ ο ὕ Γ α λ λ ι η ν ο ὕ .

ΙΓ ΠΟ ΛΙΚΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλὴ αὐτοῦ δαφνοστεφανωμένη. Ἐπὸ τὴν ἄλλη ἢ θεὰ τῶν γάμων Ἦρα μὲ δυὸ παγώνια κάτω ἀπὸ ἓνα τετράστηλο ναὸ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΚΟΡ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλὴ αὐτοῦ μὲ τὴν κορώννα, φέρει πορφύρα. Ἐπὸ τὴν ἄλλη ποταμὸς χωρὶς γενειάδα πού κάθεταί γονατιστὸς πρὸς τ' ἀριστερὰ κρατάει μὲ τὸ δεξιὸ χέρι καλάμι μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ κέρασ τῆς Ἀλμαθείας δίπλα του δὲ ἔχει μιὰν ἀνεστραμιμένη κάλπη καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Κ ΠΟ ΛΙΚΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλὴ αὐτοῦ δαφνοστεφανωμένη. Ἐπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ποταμὸς μισόγυμνος πού κάθεταί γονατιστὸς καὶ κρατάει ἓνα κουπί μὲ τὸ δεξιὸ χέρι, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ ἀκουμπάει σὲ μιὰ κάλπη ἀπὸ τὴν ὁποία ξεχύνονται νερὰ καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

ΚΟ ΣΑΛ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ κεφαλὴ αὐτοῦ δαφνοστεφανωμένη, στραμιμέ-

νη πρὸς τὰ δεξιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ θεὰ τῶν γάμων Ἦρα ὄρθια καὶ δίπλα τῆς κάθονται χάμου δυὸ ἄντρες καὶ ΣΑΜΙΩΝ.

Αὐτὰ εἶναι τὰ γνωστὰ σὲ μᾶς νομίσματα τῆς Σάμου, ποὺ κόπηκαν εἴτε δταν ἦταν αὐτόνομη κι' ἀνεξάρτητη, εἴτε δταν βρισκόντανε σκλαβωμένη στοὺς Ρωμαίους. Νομίσματα Σαμιακὰ τῆς ἐποχῆς τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἢ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας, ἀπ' ὅτι ἐμεῖς γνωρίζουμε, δὲν ὑπάρχουν. Ὁμολογοῦμε ὅτι ὁ κατάλογός μας αὐτὸς εἶναι ἀτελής, γιατί λείπουν ἀπὸ αὐτὸν νομίσματα, ὅπως παραδείγματος χάρη ἐκεῖνα ποὺ κόπηκαν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Τίτου καὶ Οὐαλεριανοῦ τοῦ νεωτέρου. Ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνῃ ἕνας πλήρης κατάλογος τῶν Σαμιακῶν νομισμάτων, ἔπρεπε πρῶτα - πρῶτα νὰ ὑπάρχῃ κάπου μιὰ πλήρης καὶ συγκροτημένη συλλογὴ τους, καὶ ἔπειτα ἕνας νομισματολόγος εἰδικευμένος κι' ἔμπειρος νὰ τὰ μελετήσῃ καὶ νὰ καθορίσῃ τὸ μέταλλο καὶ τὸ βάρος τοῦ κάθε νομίσματος. Ἀφοῦ ὅμως αὐτὸ δὲν ἔγινε ἀκόμα, ἄς εἴμαστε καὶ μεῖς συγχωρεμένοι γιὰ τὶς ἀτέλειες τοῦ καταλόγου μας.

Στὴν πλούσια συλλογὴ τοῦ διαπρεποῦς Ἀθηναίου νομισματολόγου Παύλου Λάμπρου, βρίσκεται τὸ «μ ο λ υ β δ ὀ β ο υ λ ο» ἐνὸς ἄλλου στρατηγοῦ τῆς Σάμου, τοῦ Κωνσταντίνου Μαγίστρου τοῦ Ἀργυροπώλου· ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά αὐτὸ τὸ μολυβδόβουλο ἔχει τὰ γράμματα ΜΡ ΘΥ καὶ τὴν Παναγία ὄρθια νὰ κρατᾷ μὲ τ' ἀριστερὸ τῆς χέρι στὴν ἀγκαλιά τῆς τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ κι' ὀλόγυρα μὲ κεφαλαῖα γράμματα + ΘΕΕ ΒΟΗΘΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ· ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ σὲ ἕξι στίχους: ΚΩΝ ΜΑΓΙΣΤΡΩΣ ΣΤΡΑΤΗΓ ΤΗΣ ΣΑΜΟ ΤΩ ΑΡΓΥΡΟΠΩΛΩ + δηλαδὴ «Μ ἦ τ ε ρ Θ ε ο ὕ Θ ε ο τ ὀ κ ε β ο ῆ θ ε ἰ τ ῶ σ ῶ δ ο ὕ λ ω Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ω Μ α γ ῖ σ τ ρ ω κ α ἰ σ τ ρ α τ η γ ῶ τ ῆ ς Σ ἄ μ ο υ τ ῶ Ἀ ρ γ υ ρ ο π ῶ λ ω ς». Ἀπὸ τὸ μολυβδόβουλο δὲ αὐτὸ μαθαίνουμε καὶ γιὰ τρίτο στρατηγὸ τῆς Σάμου, ἴδιο μὲ κείνους γιὰ τοὺς δοποῖους μιλήσαμε στὸ 21ο κεφάλαιο.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος γιά τήν επανέκδοση τῶν «ΣΑΜΙΑΚΩΝ»	σελίς 7
Πρόλογος τοῦ συγγραφέα	» 11
Εἰσαγωγή (οἱ συγγραφεῖς ποῦ γράψανε γιά τή Σάμο)	» 17
Γεωγραφική θέση. Μέγεθος. Βουνά. Ποτάμια. Ἀκρωτήρια τῆς Σάμου	» 30
Ὄνόματα τῆς Σάμου κατά τήν ἀρχαιότητα	» 40
Μυθικοὶ χρόνοι. Φοίνικες. Πελασγοί. Κἄρες. Πρώτοι κάτοικοι τῆς Σάμου	» 46
Ἄγκαϊος ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Σάμου	» 50
Σάμος. Αἰολεῖς ἄποικοι. Κυδρόλαος. Ἴππασος. Ἴωνες. Τεμβρίων. Προκλῆς	» 56
Λεωγόρας. Πόλεμος πρὸς τοὺς Ἐφεσίους. Ἐκπατρισμός καὶ ἐπάνοδος τοῦ Λεωγόρα	» 62
Ἀμφικράτης. Συλοσῶν. Δημοτέλης (1110—620 π.Χ.). Ἐπανάσταση τῶν δούλων	» 64
Ἐξουσία τῶν Γεωμόρων. Κατάλυσή τῆς. Δημοκρατία. Ἀρπαγὴ τοῦ Θώ- ρακα καὶ τὸν Κρατήρα. Οἱ Σαμιῶτες λευτερόνουν τριακόσους Κερ- κυραίους	» 67
Ὁ Πόλεμος μὲ τοὺς Πριηνεῖς	» 71
Πολυκράτης ὁ τύραννος	» 73
Ὁ Πυθαγόρας καὶ τὸ σύστημά του	» 86
Μαιάνδριος	» 110

Συλοσώντας	»	114
Αιάκης. Ἐπανάσταση τῶν Ἰώνων	»	116
Θεομήστορας	»	121
Πόλεμος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους	»	127
Ἡ Σάμος κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον	»	134
Κατάργηση τῆς ἀρχῆς τῶν δέκα. Ἐπιδρομὲς τῶν ἀντιμαχομένων στόλων	»	147
Ἡ Σάμος ἐπὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν διαδόχων του	»	153
Ἡ Σάμος στὴν περίοδον τῶν πολέμων κατὰ Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου. Ἰποτάσσεται στὸ βασίλειον τῆς Περγᾶμου. Γίνεται Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία	»	160
Ἡ Σάμος ἀπὸ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ μέχρι τῆς ἐρημώσεώς της (70—1476 μ.Χ.)	»	173
Οἱ ἀρχαῖες πόλεις τῆς Σάμου	»	206
Θρησκεία, διάλεκτος καὶ πολίτευμα τῶν Σαμίων	»	217
Ἐμπόριον, θαλασσοπλοῖα καὶ ἀποικίαι τῶν Σαμίων	»	238
Ποιότητα τῆς γῆς. Προϊόντα καὶ τεχνουργήματα τῶν Σαμίων	»	252
Ἐνδοξοὶ ἄνδρες τῆς Σάμου	»	263
Νομίματα τῶν Σαμίων	ὦ	318

Π Α Ρ Ο Ρ Α Μ Α Τ Α

Στή σελίδα 87, άράδα 18 αντί: Θαίδα, πού είναι γραμμένο, νά διαβαστή: Πυθαίδα.

Στή σελίδα 104, άράδα 24 αντί: μέ ραδίως δεξιάν έμβάλλειν, νά διαβαστή: μή ραδίως δεξιάν έμβάλλειν.

Στή σελίδα 151, πού σαρκάζει: ο Τίμων τον Έπίκουρο, αντί: γραμματοπαιδαγωγός, νά διαβαστή: γραματοδιδασκαλίδης.

Στή σελίδα 158, ύποσημείωση, αντί: Graet, νά διαβαστή: Graec.

Στή σελίδα 170, ύποσημείωση, αντί: Le bas voy archeel, νά διαβαστή: Lebas Voy arch.

Στή σελίδα 173 στο τίτλο του κεφαλ.

άντί: Ούσπεσιανού, νά διαβαστή: Ούσπεσιανού.

‘Ο Α’ τόμος τῶν «ΣΑΜΙΑΚΩΝ» «μεταγλωττίστηκε» στή
δημοτική ἀπό τόν Γιάννη Α. Ζαφείρη καί τόν ποιητή
Νίκο Μότικα

Τήν ἐπιμέλεια τῆς ὕλης ἔκαμε ὁ Γιάννης Ζαφείρης

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΗ ΛΙΝΟΤΥΠΙΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ 39, ΑΘΗ-
ΝΑΙ, ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΑ ΠΙΕΣΤΗΡΙΑ Ι. ΚΟΝΤΟ-
ΠΟΥΛΟΥ, ΓΙΑΤΡΑΚΟΥ 31, ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ
ΕΚΔΟΤΩΝ, ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 1965

Ευρετήριο

Α

- Αβαρίδας ο Υπερβόρειος, 88
Αβροκόμας Κυδαθηναίεύς, 224
Άβυδος, 122, 182, 192, 284
Αγαθαρχίδης, γεωγράφος, 263
Αγάθαρχος, σκηνογράφος, 263
Αγαθήμερος, 30
Αγαθίας ο Σχολαστικός, 289
Αγαθίνος, 244
Αγαθοκλέα, τα περί, 279
Αγαθόκλεια, 269
Αγαθόκλεια, χορεύτρια και αυλη-
τρίδα, 263
Αγαθοκλής, 264, 265
    γεωγράφος, ιστορικός, 264
    στρατηγός, ταξίαρχος, 264
Αγαθονήσι (Γαΐδουρονήσι, Υετούσα),
31
Αγάθων
    γεωγράφος, 265
    ποιητής, 265
αγαλματοποιός
    Κτησικλής, 295
Αγαμέμνονας, 132, 311
Αγαπήνορας, 55
Αγαρηνοί, 183
Αγασίας Αχαρνεύς, 225
Αγάσιος Αχαρνέος, 224
αγέρας, 99
Αγήσαρχος, 72
Αγία Παρασκευή, 39
Αγία Παρασκευή (νησάκι), 31
Αγιάδες, 210
Άγιος Δομίνικος, 198
Άγιος Μηνάς (Κορσέοι), 31
Άγισ, 136
Αγκαίος, 49–55, 207, 257
Άγωνας, 130
αγνεία, 102
Αγνοκράτης Αλαιεύς, 224, 225
Αγορά, 208
Αγορανόμιον, 208
αγριαπιδιά, 218
Αγρίππας, 169
αγώνες
    των Σωτηρίων, 290
αγώνων, περί, 279
Αδηρίτης του Ευκλείδους, 171
Άδης, 219, 306
Άδμητη, 219, 220
Άδραχτος, 57
Αδριανός, 174
αδριαντοποιός
    Πυθαγόρας, 306
    Ροίκος, 308
    Φιλότεχνος του Ηρωΐδου, 314
Άδωνις, 259
Αέθλιος, 217, 252, 256, 257
Αέθλιος, ιστορικός, 265
Αθήνα, 117, 153, 229, 284, 305
Αθηνά, 64, 71, 158, 162, 215, 216, 229,
230, 282
    Αλέα, 54
    Εργάνη, 230
    Εργάτιδα, 230
    Πολιάδα, 131
Αθηναγόρας, 122
Αθηναγόρας του Αρχεστρατίδη, 265
Αθηναίοι, 58, 121, 126–128, 134, 135,
139, 140, 144, 145, 149, 150,
154, 155
Αθήναιος, 31, 85, 253, 265, 270, 303,
305, 311
Αθήμιος Μάτριος, 223
αθλητής
    Άντονος, 267
    Εύθυνος, 282
    Πυθαγόρας του Κράτη, 307
    Χίονις, 280
αθλητών, διαιτολόγιο, 307
Αίακας, 73
Αιάκης, 116, 117, 120, 230, 249
Αιάκης, πατέρας Πολυκράτη, 266

- Αιάκης, τύραννος Σάμου, 266
 Αίαντας, 311
 Αιγαίο πέλαγος, 177
 Αιγιαλεία, 51
 Αιγιαλός, 243
 Αιγιαλός, πόλη, 309
 Αίγινα, 64, 169, 247
 Αιγινήτες, 64, 80, 247
 Αίγλης, ολυμπιονίκης, 266
 Αιγός Ποταμοί, 144–147
 Αιγός ποταμοί, 292
 Αιγυπτιακά, 265, 296
 Αιγυπτιακές θεότητες, 233
 Αιγύπτιοι, 218
 Αίγυπτος, 68, 73, 97, 238, 239, 247, 258
 Αιθαλία, 163
 Αιθαλίδης, 90, 91
 Αικούσιο, 206
 Αιλιανός, 84, 131, 256, 280, 288
 Αιμίλιος, 297
 Αινείας, 17
 Αίνος, 192, 196
 Αιολείς, 58, 65, 76, 124, 160
 Αιολείς άποικοι, 56
 Αίρεση Πυθαγορείων, 98
 Αισάρα, κόρη Πυθαγόρα, 94
 Αισχίων, ποιητής λυρικός, 266
 Αισχρίων, ποιητής λυρικός, 266
 Αισχριωνία, 73, 247
 Αισχριωνία φυλή Σαμίων (περιοχή: Καρλόβασι), 237
 Αισχύλος, 257, 263
 Αίσωπος, μυθοποιός, 289, 290, 303
 Αιτωλία, 55
 Αιτωλοί, 155, 159, 160
 Ακαδαμείς, 248
 Ακακαλίδα του Μίνωα, 206
 ακκίζεσθαι, 266
 Ακκώ, 266
 Ακουστικός, 97
 Ακράγαντας, 250, 313
 Ακραγαντίνοι, 95
 Ακρίτα, 298
 άχρο Μυκάλης, 30
 Ακρόπολη, 229
 Ακρόπολη Αθηνών, 150
 ακρόπολη Αθηνών, 305
 ακρωτήρι
   Άμπελος, 231
   Ανεμούρι, 248
   Αρήιον άκρον, 39
   Δομούζ-βορνού, 38
   Ερμαίο, 297
   Κάβος Φονιάς, 39
   Καρλοβασίου, 38
   Κολώνας, 39
   Κότσικας, 38
   Λυκάς, 297
   Μουλαβραΐμη, 39
   Ποσείδιο, 229
   Ποσίδειον, 38
   Σαμιοπούλας, 39
   Σαρπηδών, 248
   Τριόπιο, 136
 ακρωτήρια (κεραμίδι), 274
 Άκτιο, 168
 Άκτο, 32
 Άκτορας, 50
 Αλανοί, 48, 178
 Αλέα Αθηνά, 54
 Αλειπτικά συγγράμματα, 307
 Αλεξανδρίδης, 18
 Αλέξανδρος, 153–155, 157, 264
 Αλέξανδρος Ισέου, 234
 Αλέξανδρος, ο Μέγας, 310
 Αλέξιος Κομνηνός, 183–185, 196
 Άλεξις, 84, 295
 Άλεξις ο Σάμιος, 18
 Άλεξις, ιστορικός, ποιητής, 266
 Αλεός, 50
 Αλιθέρση, 55
 Αλικαρνασσός, 126, 142, 160, 166, 238
 Αλικίας Πραστεύς, 225
 Αλιβιάδης, 107, 135–139, 141–143, 158, 222, 263, 279, 313
 Αλικίδας, 134
 Αλικιόνη, 303
 Άλκιος Πρασιέας, 224
 Άλτη, 50
 Αλυάττης, 69

Αλυάττης, βασιλιάς Λυδών, 274, 275
 Άλυπος ο Σικυώνιος, 292
 αλφάβητο (προέλευση), 290, 291
 Αλφιδία, 175
 Αλωνάκι, 215
 Αμαζόνες, 215
 Αμαθούσιοι, 118
 Αμάλθειας κέρας, 326, 327, 337, 338, 340, 343
 αμαμηλίδα (μπούκνα), 252
 Άμασης, 73, 80, 88, 222
 Άμασης (συμβουλή προς Πολυκράτη), 74
 Άμασις, 68, 238
 Αμβρακικός κόλπος, 192
 Αμεινοκλής ο Κορίνθιος, 239
 Αμίτων Ελευθερναίου, 309
 Αμμιανός Μαροκελλίνος, 242
 Αμμώνιος, 130
 Αμοργός, 177, 243, 244
 Αμόργος, 309
 αμπέλι Αγκαίου, 53
 Άμπελος, 32, 79, 207, 231
 Άμπελος (κάβος), 38
 Άμπελος Χρυσή, 286, 287
 Αμπού Σοφιάν, 178
 Αμύντας, 276
 Αμφίδοκος Σκύθωνος, 156
 Αμφικλέας Αιγιαλιεύς, 224
 Αμφικλής Αιγυλιεύς, 225
 Αμφικράτης, 64, 80
 Αμφικράτης, βασιλιάς Σάμου, 266
 Αμφικτυονικού πολέμου, περί, 282
 Αμφίλυσος, 37
 Αμφίλυσος (ποταμός), 216
 Αμφίλυσος ποταμός, 35
 Αμφιπόλεμος, 269
 αμφίστομον όρυγμα, 210
 αναβαλλαγόρας (σαμιακή γη), 255
 Άναια, 38, 62, 134, 230, 241, 242
 Ανακρέοντας, 84, 220, 271, 272
 Ανακρέοντας ο Τήιος, 83
 Ανακρέων, 41
 Ανακτορία, 313
 Αναξαγόρας, 156
 Αναξανδρίδης, 18, 113
 Αναξίλαος (τύραννος Ρηγίου), 249, 250
 Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος, 89
 Ανάρμοστος, κολουμβητής, 267
 ανατολικές Σποράδες, 30
 Ανδοκίδης, 263
 ανδριαντοποιός
     Θεμιστοκλής, 285
 Ανδριώτες, 66, 142
 Ανδροδάμαντας, 288
 Ανδροκλος, 62–64, 240, 241
 Ανδροκλος, επόπτης, 267
 Ανδρόνικος Κομνηνός, 192
 Άνδρος, 142, 178
 Ανδροσθένης, 267
 Ανδροσθένης Σωσίστρατου, 171
 Ανδρών, 209
 Ανεμούρι (ακρωτήριο), 248
 Ανθεμίδα, 41
 Ανθεμής, 40
 Ανθεμούσα, 40, 42
 Ανθρωποφάγοι (Κορσέοι), 31
 Άννα (δούκαινα), 183
 Ανίβας, 247
 Ανταγόρας, 125
 Ανταγόρας, ναύαρχος, 303
 Ανταλκίδεια ειρήνη, 148
 Άντανδρο, 114
 Αντήνορας ο Κρητικός, 69
 Αντιαρίσταρχος, 268
 Αντιγένης Ραμνούσιος, 225
 Αντιγόνη, 129
 Αντικλέας, 130
 Αντίμαχος, 145, 304
 Αντιόχεια, 185
 Αντίοχος, 143, 154, 161–163
 Αντίοχος ο Μεγάλος, 160
 Αντίοχος του Σελεύκου, 163, 281
 Αντίπατρος, 155
 Αντίπατρος Σιδωνίου, 306
 Άντισσα, 31
 Αντιστάσιος, 229
 Αντιφάνης, 257, 260
 Αντιφών, 240
 Αντιφών Ελευσίνιος, 224, 225

- αντίψυχο, 219
 Άντονος, αθλητής, 267
 Αντωνείνος, 326
 Αντωνίνος Λιβεράλις, 206
 Αντώνιος, 167, 168
 Αντώνιος Μάρκος, 229
 Άουλος Γέλιος, 259
 Απατούρια, 60
 Απατούριος Μηνίωνος, 234
 αποικία
   Αιγιαλός, 243
   Ακαδαμής, 248
   Αρκεσίμη, 243, 244
   Ασκανδαλία, 248
   Βησάνθη, 243
   Δικαιοαρχία, 247
   Ερασιστράτιος, 248
   Ζάγκλη, 248–250
   Ήραιον ή Ήραιον Τείχος, 246
   Καλένδερεις, 248
   Καλένδρα, 248
   Καρκησία, 244
   Κυδωνία, 247
   Μακάρων νήσος, 247
   Μαρμαράς, 248
   Μεσσήνη (Ζάγκλη), 250
   Μινώα, 243, 244, 247
   Μυκάλη, 248
   Μυνυία, 243
   Νάγιδος, 248
   Όασις, 247
   Ποτίολοι, 247
   Πουζόλοι, 248
   Προχός, 248
   Πύγελα, 248
   Ραιδεστός, 243
   Σαμοθράκη, 240
   Φύγελα, 248
   Φώκαια, 248
   Χαραδρούς, 248
 Απολλάς Απολλωνίου, 236
 Απολλόδωρος, 50, 54, 267, 288
 Απολλόδωρος ο λογιστικός, 100
 Απόλλων, 61, 68, 77, 87, 91, 108, 166,
   206, 228, 229, 271, 286, 290
   Νυμφηγέτης, 229
   Πυθαέας, 228
   Πύθιος, 228, 286
 Απόλλων ο Γεννήτορας, 89
 Απόλλωνας, 36
   Διδυμέας, 271
 Απολλωνίδης Διαφανούς, 234, 235
 Απολλώνιος, 92
 Απολλώνιος από την Τύρο, 108
 Απολλώνιος ο Περγαίος, 292
 Απολλώνιος ο Ρόδιος, 40, 43, 50,
   56
 Απολλώνιος Ποσειδίππου, 235
 Απολλώνιος Ρόδιος, 206
 Απολλώνιος Φύρσωνος, 214
 απορρώγα των Αθηνών, 135
 Απουλία, 182
 Απούλιος, 256, 262, 272
 Αππιανός, 159, 168
 Απρίης, 238
 Αραβία, 177
 Άρακος, 144
 Αργείοι, 135, 219
 Αργινούσες, 144, 290
 Αργολίδα, 59
 Αργοναύτες, 51, 52, 221
 Αργοναυτική εκστρατεία, 289
 Άργος, 91, 218, 219, 221
 Αργύρης Βασίλειος, 182
 Αργώ, 51–53
 Αρεία, 206
 Αρήιον άχρον, 39
 Άρης, 100
 Αριγνώτη, Πυθαγόρεια φιλόσοφος,
   267
 Αριθμητικά Θεολογούμενα, 99
 αριθμοί, 99
   άρτιοι, 99
   περιττοί, 99
 Αρίμνηστος, 222
 Αρίμνηστος, γιος Πυθαγόρα, 94
 Αρίμνηστος, Πυθαγόρειος φιλόσοφος,
   γιος Πυθαγόρα, 267
 Αρισταγόρας, 117, 118, 122, 283
 Αρισταίος του Δημοφώντα, 301
 Αρίσταρχος, 86
 Αρίσταρχος Αγνούσιος, 225

- Αρίσταρχος Αγνουσίου, 224
 Αρίσταρχος, αστρονόμος, 267
 Αριστείδης, 125–127
 Αριστείδης, αστρονόμος, 268
 Αριστεύς, 269
 Αρίστημος Ονασάνδρου, 234
 Αριστήων, 269
 Αρίστιππος, φιλόσοφος, 267
 Αριστογένης του Αριστομένου, 171
 Αριστόδημος, 151
 Αριστοκράτης, 284
 Αριστόκρατος, 40
 Αριστόμαχος Αναφλύστιος, 224
 Αριστομένης, λαμπαδάρχης, 269
 Αριστονίκα, 269
 Αριστόνικος, 164, 165
 Αριστόξενος, 86
 Αριστοτέλης, 85
 Αριστοτέλης ο Σταγειρίτης, 18
 Αριστοφάνης, 131
 Αριστοφάνης ο Βυζάντιος, 304
 Αριστοφόντας, 55
 Αρίστυλλος, αστρονόμος, 269
 Αρκάδας, 51
 Αρκάδες, 51, 58
 Αρκαδία, 218, 240
 Αρκεσίλαος, 68, 77
 Αρκεσίμη, 243, 244
 Αρκεσίμη, πόλη, 309
 Αρχίοι, 31
 Άρκτος, μικρή, 316
 αρμονία, 100
 Αρμονική Σύστασις, 109
 αρμπουκούνες (μπούκνες, ομομηλί-
 δες), 252
 Άρρητος Μιννίωνος, 235
 Αρσινόη, 283
 Αρταξέρξης, 274
 Αρταφέρνης, 117, 121
 Αρτεμίδωρος, 248, 267
 Άρτεμις, 37, 54, 58, 166, 227, 228,
 247, 286, 292, 308, 311
     Δικτύνη, 247
     Εφεσία, 328, 342
     Ιμβρασία, 228
     Καπροφάγος, 227
     Μεγάλη Παναγιά, 228
     ναός, 228
     Πρθενία, 227
     Ταυροπόλιον, 228
     Ταυροπόλος, 69
     Χησιάδα, 228
 Αρτεμισία, 280
 Αρτέμων του Μεγιστείου, 171
 Αρτέμωνας, 130
 άρτιοι αριθμοί, 99
 Αρτύβιος, 118
 αρχαία ονόματα της Σάμου, 40
 αρχαίο τεχνητό λιμάνι Σάμου, 39
 Αρχέβιος Παλληνεύς, 225
 Αρχέλαος, 126, 317
 Αρχέλαος ο Φιλοπάτορας, 292
 Αρχεπτόλεμος, 269
 Αρχεστρατίδης, 122
 Αρχέστρατος, 261
 Αρχέστρατος, ποιητής, 269
 Αρχέστρατου, 139
 αρχή των δέκα, 147
 Αρχίας, 306, 308
 Αρχιμήδης, μαθηματικός, 267, 292
 Αρχινόμος, 269
 Αρχίος, 79
 Αρχίππος
     Πυθαγόρειος φιλόσοφος, 269
 αρχιτέκτονας
     Μανδροκλής, 297
     Ροίκος, 308
 άρχοντας
     Ευκλείδης, 290, 291
     Ευκλής, 290
 Αρχύτας, 108, 296
 Ασία, 125, 145, 282
 Άσιος, 50, 85
 Άσιος ο Σάμιος, 18
 Άσιος, ποιητής, 269, 270
 Ασκανδαλίδα Λυκίας, 248
 Ασκληπιάδης Δημοκράτους, 235, 236
     Ασκληπιάδης ο Σικελίδας, ποιητής,
     270
 Ασκληπιός, 337
 Ασπασία, 128

- Άσπενδος, 141
 Ασπιδοποιία, 275
 άσπρο χελιδώνι, 261
 Άσπρος κάβος, 38
 Ασσωρό (βουνό), 216
 Ασσωρόν, 32, 35
 Αστερίσκος Αστερίσκου, 235
 αστήρ (σαμιακή γη), 253
 Αστραίος, 271
 άστρο Αφροδίτης, 97
 αστρολόγος
     Φώκος, 316
 αστρονόμος
     Αρίσταρχος, 267
     Αριστείδης, 268
     Αρίστυλλος, 269
     Κόνων, 292
 άστυ Νυμφέων, 208
 Αστυκλής, 293
 Αστύοχος, 137, 140
 Αστυπάλαια, 50, 51, 55, 59, 73, 177, 206, 207, 228, 230, 234
 Αστυπάλαια Σάμου, 313
 Αστυπάλαια φυλή Σαμίων (περιοχή: Αστυπάλαια-λιμάνι), 237
- Αταλάντη, 54
 Ατθίς, 313
 Ατραμυτινή, 178
 Ατταλία, 181
 Άτταλος, 159
 Άτταλος ο Β΄, 164
 Άτταλος ο Γ΄, 164
 Αττήν, 184
 Αττική, 124
 Αττικός πάροικος, 152
 Αύγδαμης, 73
 Αύγουστος, 169, 170, 286
 Αύγουστος Οκτάβιος, 229
 Αυλάκια, 214
 αυλητής
     Τηλεφάνης, 310
 αυλητρίδα
     Αγαθόκλεια, 263
 Αυρήλιος, 174
- Αυρήλιος Ποισειδώνιος, παλαιστής, 271
 Αυρήλιος, Μάρκος, 325, 326
 αυτοκράτειρα
     Αικατερίνη, 198
     Ζωή, 183
 αυτοκράτειρα Θεοδώρα, 179
 αυτοκράτορας
     Αλέξανδρος Σεβήρος, 331
     Αλέξιος Κομνηνός, 183–185, 196
- Ανδρόνικος Κομνηνός, 192
 Αντωνείνος, 326
 Βαλδουίνος, 190
 Γαλλιηνός, 341, 342
 Γέτας, 329
 Γορδιανός ο Αφρικανός, 332–334
 Γορδιανός Πίος, 333, 334
 Διαδουμειανός, 330
 Ελεγάβαλος, 330
 Ερρίκος ο Β΄ (Γερμανίας), 182
 Θεοδόσιος, 221
 Ιωάννης Παλαιολόγος, 202
 Ιωάννης Β΄ Κομνηνός, 185
 Καρακάλλας, 327, 328
 Κόμμοδος, 326
 Κωνσταντίνος Η΄ ο Μονομάχος, 183
 Μακρείνος, 329, 330
 Μανουήλ Κομνηνός, 186, 187, 189
- Μαξιμείνος, 332
 Μάρκος Αυρήλιος, 325, 326
 Μιχαήλ Η΄, 197
 Μιχαήλ Ραγκαβέ, 196
 Νικοφόρος Φωκάς, 181
 Ουαλεριανός, 339–341, 344
 Πείος Αντωνείνος, 327, 328
 Σεπτίμος Σέβειρος, 327
 Τίτος, 344
 Τραϊανός Δέκιος, 337
 Φίλιππος ο πρεσβύτερος, 335
- Αυτοκρατορία της Νικαίας, 191
 Αυτοκράτωρ, 174
 αυτός έφα, 93

- Αφείδαντας, 50
 Αφροδισία, 271
 Αφροδίτη, 25, 100, 210, 224, 232, 260, 261, 266, 274-276
     ναός Δεξικρέοντα, 232
 Αφροδίτης άστρο, 97
 Αχαιοί, 80, 108, 311
 Αχιλλέας, 311
 Αχιλλεία, 31
 Αχμέτ πασά, 205
 Αχρίδες, 182
 Αϊδήν, 200, 201
- B
- Βαβυλώνα, 88, 90
 Βαγιαζήτ, 205
 βαδίζειν Ηραίον εμπεμπλεγμένον, 219
 Βαθύλλος, 222
 Βάθυλλος, μουσικός, 271, 272
 Βακχίδα (Σαμία εταιρά), 260
 Βακχίδες, 273, 286
 Βακχικά, 267
 βακχικά έθιμα, 232
 Βακχίς, 273
 Βάχχος, 325
 Βαλδουίνος, 191, 197
 Βαλδουίνος (κόμης Φλάνδρας), 190
 Βαλκέντερος, 304
 Βαλοάς Κάρολος, 198
 Βαρ-Ρασήδ, 180
 Βαρθελεμής αββάς, 215
 Βαρθεμελής αββάς, 214
 Βαρθόλδος, 25, 26
 Βαρίδα της Νεαπόλεως, 182
 Βαρκαίοι, 68
 βασίλειο της Περγάμου, 160
 Βασίλειος Αργύρης, 182
 Βασίλειος ο Β΄, 182
 Βασίλειος ο Μακεδόνας, 179
 βασιλιάς
     Αγκαίος, 50
     Αλυάττης, 274, 275
     Αμφικράτης, 266
     Γουλιέλμος, 190
     Γουϊμάρ (Νορμανδών), 182
     Δημοτέλης, 277
     Εριχθόνιος, 216
     Ευαγόρας, 147
     Εύρητος, 294
     Ηρώδης, 169
     Νουμάς, 297
     Προκλής, 217
     Ρογήρος, 187
     Ρογήρος ο Β΄, 186
     Σκύθης (Ζαγκλαίων), 249
 βασίλισσα Αιγύπτου
     Κλεοπάτρα, 167
 Βασσαριακά, 278
 Βάστα Κάρα, 222
 Βάστα Κάρας, 274
 Βατινήδα, 295
 Βατινήτιδα, 71, 72, 157, 267, 296, 300
 Βατινήτιδα χώρα, 63, 277, 285, 309, 310
 Βάττος, 68
 Βάυλος, 27
 Βεδρεδδίν, 201
 Βενέδικτος από τη Γένοβα, 197
 Βενέδικτος Βορδώνης, 20
 Βενζής (Φλωρεντινός χρονογράφος), 204
 Βερνίκης κόμη, 292
 Βησάνθη, 243
 Βίαντας, 71, 158
 Βιέννη, 89
 Βιθυνία, 164, 191
 βίος Λυκούργου, 294
 Βιτάλη, 310
 Βιτέλλιος, 170
 Βιτέρβη, 191
 Βιτρούβιος, 263
 Βιττώ, εταιρά, 274
 Βίων Ζωίλου, 234, 235
 Βίωνας, 270
 Βλαδίμηρος, 182
 Βοασσάρδος, 316
 Βολούμνιος, 38
 Βορδώνης, 211, 226
 Βοσκίνης, 32
 Βοσκίνι Μάρκος, 22

- Βουενδελεμόντης, 32
 Βουκολικά, 270
 Βουλαγόρας, 301
 Βουλευτήριο, 209, 236
 βουνό
   Άκτο, 32
   Άμπελος, 207, 231
   Ασσωρό, 216
   Ασσωρόν, 32
   Καρβούνης, 32
   Κερκετέας, 32
   Κέρκης, 32
   Κώρυκας, 284
   Μανταλένα, 32
   Μάνταλο, 32
   Μερίδαλο, 32
   Μόργο, 89
   Νότα, 32
   Οίθη, 32
   Φλοιόν, 32
 Βουρνιάς, 33
 Βοχάρτιος, 47
 Βρογάννα, 229
 Βροκ, 32
 Βροντιανή, 26, 201
 Βροντίνος ο Κροτωνιάτης, 94
 Βρυτώ, 245
 Βυζαντινοί, 135
 Βυζάντιο, 114, 125, 150, 297
 Βύζας, κεραμοουργός, 274
 βωμολόχος, 232
- Γ
- Γάιος Λικίνιος Ουήρρος (ύπατος), 166
 Γάιος Σάννιος Γαΐου, 171
 Γάλβας, 170
 Γαλερών λιμάνι (Μουλαβραΐμη), 229
- Γαληνός, 252, 254, 278
 Γαλλία, 197
 Γαλιηνός, 166, 173, 341, 342
 Γαλλική Επανάσταση, 8
 Γάλλοι σταυροφόροι, 191
 Γαστίνης Άγγελος, 203
 Γαυλίτης, 274
- Γαϊδουρονήσι (Αγαθονήσι, Υετούσα), 31
 Γέλα, 249
 Γέλιος Άουλους, 259
 Γελώος, 155, 156
 Γενική Σαμιακή Συνέλευση, 8, 13
 Γένοβα, 190
 Γενοβέζοι, 185, 191, 202–205
 Γερουσία, 236
 Γέτας, 329
 γεωγράφος
   Αγαθαρχίδης, 263
   Αγαθοκλής, 264
   Αγάθων, 265
   Εδρισή, 187
   Νικάνωρ, 303
   Παυσίμαχος, 304
 Γεωμόροι, 64, 66, 67, 236
 Γεωργειρήνης Ιωσήφ, 22, 23, 204
 Γεώργιος Δημητριάδης, 12
 Γεώργιος Θεοδωρόκανος, 183
 Γεώργιος Κεδρηνός, 179
 Γεωφάνιον (πόλη), 256
 Γη, 100
 γη σαμιακή
   αναβαλλαγόρας, 255
   αστήρ, 253
   κολλύριον, 253
   μήλινος λευκή, 255
   Σαμία λίθος, 255
 γιατρός
   Ερασίστρατος, 281
   Μηνόκριτος, 300
 Γιγαρθώ (πηγή), 216
 Γίλλος, 88
 γιορτή
   Απατούρια, 60
 γιός Πυθαγόρα
   Αρίμνηστος, 267
   Μάμαρκος ή Μάμερκος, 297
   Μνήσαρχος, 301
   Τηλαύγης, 310
 Γιουναβέλης, 177
 Γιούρα Κυκλάδων, 265
 Γκερέν, 28, 33, 210, 214
 Γκουερτζίνος, ζωγράφος, 316

- Γκρήνουιτς, 30
 Γλαύκη Μυκάλης, 140
 Γλαυκίας Αχαρνεύς, 225
 Γλαύκος, καλλιτέχνης, 274, 275
 Γλαύκου τέχνη, 274, 275
 Γλυκός Αγκών, 85
 γλύπτης
   Θεόδωρος του Ροίκου, 285–287
   Ροίκος, 285–287
   Τηλεκλής ή Τήλεκλος, 310
 Γλυφάδα, 212
 Γλώριππος, Πυθαγόρειος φιλόσοφος, 275
 Γνάιος Μνάλιος, 171
 Γνωστικοί, 107
 Γονζάγος Φερδινάνδος, 196
 Γοργόνα, 215
 Γόργος, 154
 Γοργυία, 215
 Γοργυιάς Διόνυσος, 215
 Γοργυιεύς Διόνυσος, 231
 Γόργυρα, 215
 Γοργύρα (Καρλόβασι), 206, 231
 Γοργυρέας Διόνυσος, 215
 Γοργυρεύς Διόνυσος, 231
 Γόργυρος Διόνυσος, 231
 Γορδιανός ο Αφρικανός, 332–334
 Γορδιανός Πίος, 333, 334
 Γότθοι, 178
 Γουλιέλμος, 190
 Γουλλιέλμος, αρχιεπίσκοπος Τύρου, 201
 γουρού, 87
 Γουϊμάρ (βασιλιάς Νορμανδών), 182
 γραμματέας
   Μένιππος, 300
 γραμματικός
   Καλλίστρατος, 290, 291
   Λυγκεύς, 296
   Σιμμίας ή Σιμωνίδης, 309
   Φιλητάς του Τηλέφου, 314
 γραμμές, 99
 Γρηάς ποδιά, 39
 Γρηάς ποδιά (Ποσίδειον), 38
 Γρηγόριος Μελισσηνός, 192
 Γύγος, 81
 Γύθειο, 142
 Γύλλιος, 297, 298
 Γυμνάσιον, ναός Έρωτος, 233
 Γυρήνω, 313
 Γυρηνώ, 313
 Γυρίνη, 313
 Γυρινούντα, 313
 Γωμόροι, 65, 68
 Δ
 Δαλλαβάης, 214
 Δαλματία, 185
 Δαμασικλεύς, 224
 Δαμιανός, 180
 Δαμώ, κόρη Πυθαγόρα, 94, 275
 Δάμωνα, 106
 Δάμωνα, γιος Πυθαγόρα, 94
 Δανιήλ, 88, 186
 Δάππερ, 22
 Δαρδανία, 62, 240, 241
 Δάρδανος, 240, 241
 Δαρρείος, 82, 111–119, 121, 297
 Δασκαλειό, 31
 Δασκύλειο, 81
 Δαυΐδ, 182
 Δαυνίας, 92
 δάφνη σαμιώτικη, 253
 δαχτυλίδι του Πολυκράτη, 75
 Δέθλιος, 17
 Δεικτήριο, 206, 215
 Δεινίας, 134, 264, 265
 Δειπνητικές επιστολές, 297
 δέκα, 99
 Δέκιος Τραϊανός, 337
 ΔελαΜαντράη Α., 23
 Δελλαουάης Ιάκωβος, 24
 Δελφοί, 79, 284, 286, 290, 305, 309
 Δελφοί, μαντείο, 275, 276
 Δεξικρέοντα, 232
 Δεξικρέων, πλοίαρχος, 275, 276
 Δεόνυσος (Διόνυσος), 236
 Δέπιγκ, 27
 Δερβίλλιος, 313
 δερβισάδες, 201

Δευτέρα Τυρινής (Σκυλοδευτέρα), 232
 Δήλια, 77
 Δήλος, 77, 89, 91, 123, 126, 127, 148, 178, 218
 Δημαγόρας, συγγραφέας, 276
 Δημάδης, 135
 Δημαίνεπος Δημαινέπου, 234
 Δημαίνετος Δημαινέτου, 235
 δημεγέρτες, 202
 Δήμητρα, 209, 233, 241, 267
     Ελευσινία, 62
     Ενελυσκίδα, 233
 Δημητριάδα, 180
 Δημητριάδης Γιώργος, 28
 Δημήτριος, 157, 276, 283
     Αιξωνεύς, 225
     Ανδρομάχου, 212
     Δημοκράτους, 235
     Μάγνης, 157
     ο Φαληρεύς, 296
 Δημήτριος του Αντιγόνου, 302
 Δημήτρος Ιερών, 92
 Δημοκλήδης (γιατρός), 83
 Δημοκλήδης ο Καλλιφώντος, 82
 Δημοκρίνιος, 223
 Δημόκριτος Αβδηρίτης, 267
 Δημόνικος, ρήτορας, 276
 Δημοσθένης, 153, 269, 310
 Δημοστέλης, βασιλιάς Σάμου, 64, 66, 67, 73, 277
 Δημώ, 277
 Δημώνακτας, 264, 265
 Δημώναχτας, 77
 Διαγόρας, 296
 Διαδουμενιανός, 330
 διαιτολόγιο αθλητών, 307
 διάλεκτος
     Αιολική, 236
     Δωρική, 236
     Ιωνική, 236
     Καρική, 236
 Διανυσόδωρος, 274
 Διαπόρι, 31
 Δίας, 43, 82, 89, 100, 101, 218, 229, 230, 284, 319
 Ελευθέριος, 230
 Ελευθερωτής, 110
 Ολύμπιος, 174
 Πολιεύς, 230
 διασήμεων ανδρών, περί, 280
 διαστάσεις ναού Ήρας Ιμβρασίδος, 221
 Διασυρμός φιλοσόφων, 282
 Διβουτάδης ο Σικυώνιος, 286
 Διδυμέας Απόλλωνας, 271
 Δίδυμος, 239
 Διηφόντης, 59
 Δικαιαρχία, 247
 Δικαίαρχος, 87
 Δικτύναιο, 247
 Διογένης, 277
 Διογένης Αρχίνου, 235
 Διογένης Λαέρτιος, 69, 92–95, 275, 282, 284, 296, 310, 316
 Διογένης του Διογένους, 171
 Διόδοτος Θριάσιος, 224
 Διόδωρος ο Σικελιώτης, 43, 48, 56, 75, 93, 150, 250
 Διοκλής, 155, 156, 304
 Διομέδοντας, 138, 139
 Διονύσιος
     Κόλλυτεύς, 224
     ο Αλικαρνασσεύς, 276
     ο Αλικαρνασσεύς, 131, 291
     ο Περιηγητής, 48
     ο Χαλκιδέας, 69
     του Αμινίου, 171
     του Ηρακλείτου, 277
     του Μητροδώρου, τριήραρχος, 278
     του Μουσωνίου, ιστορικός, 278
     τύραννος, 267
     τύραννος Σικελίας, 281
     τύραννος Συρακουσών, 105, 106
 Διονυσίου στέφανον, 278
 Διονυσόδωρος Φηγούσιος, 225
 Διόνυσος, 209, 219, 231, 232, 267, 280
 Γοργυιέας, 215
 Γοργυιεύς, 231

- Γοργυρέας, 215
 Γοργυρεύς, 231
 Γόργυρος, 231
 Ενόρχης, 231
 Κεχηνότος, 231
 Διόνυσος (σαμιακή προφορά: Δεό-
 νυσος), 236
 Διόξενος Ερεχθείδος, 130
 Διοσκορίδης, καλλιτέχνης, 278, 279
 Διοσκοουρίδης, 254, 296, 314
 Διοσκοουρίδης, ποιητής λυρικός, 279
 Διότιμος Αχαρνεύς, 224
 Διοφάνης, 164
 Διόφαντος, 130
 διπλοί, 180
 διφθέρα, 169
 Διφίλας, 147
 Διώρυγα Κρουπτή, 209
 δόγης Δομίνικος Μικέλλης, 185
 Δογλιόνης Ιωάννης, 21
 Δολαβέλλας, 166
 Δομίνικος Μικέλλης (δόγης), 185
 Δομιτία, 324
 Δομιτιανός, 170, 324
 Δόμνα, Ιουλία, 327
 Δομούζ-βορνού, 38
 Δομούζ-βουρνού, 30, 33
 Δον Ιωάννης ο Αυστριακός, 196
 Δόρυσσα, 41
 Δοσίθεος, 293
 Δοσίθεος Δοσιθέου Αλεξανδρεύς, 235

 Δούκαινα Άννα, 183
 Δούκας Ιωάννης, 184
 Δομούζ-βορνού, 38
 Δομούζ-βουρνού, 30, 33
 Δούρις, 130, 157
 Δούρις ο Σάμιος, 18
 Δούρις, ιστοριογράφος και τύραν-
 νος, 279, 280
 Δράκων, 280
 Δράκων Δράκοντος, 285
 δραχμές, 180, 181
 δρόμονες, 180
 Δρύαντας, 303
 Δρυον (το περί Δρυον σκότος), 71

 Δρούπες, 58
 Δρούσα, 40, 42, 71, 72
 δυάδα, 99
 Δυονουσιακά, 278
 Δυονύσιος (στρατηγός), 119
 Δωδώνη, 218
 Δωριέας, 57
 Δωρικός ρυθμός, 100

 Ε
 εβζέτ, 99
 Εγέρτιλος, 56
 Εγέρτιος, 56
 Εδρισή, 187
 Εθνικά, 280
 είλωτες, 147
 Ειρεσιώνη, 61, 228
 Ειρήνη, 311
 ειρήνη
     Ανταλκίδεια, 148
 Εκαταίος, 239
 εκστρατεία κατά της Κρήτης, 181
 εκστρατεία του Ιμερίου, 180
 Εκφαντίδης, 316
 Ελαία, 164
 ελαιόφυτον, Σάμος, 257
 Ελάτεια, 160
 Ελεγάβαλος, 175, 330
 Ελεγειακά, 270
 Έλει (εν), ναός Αφροδίτης, 232
 Ελευθέρια, 233
 Ελευθέριος Δίας, 230
 Ελευθέριου Διός ναός, 230
 Ελευθερναίοι, 309
 Ελεύθεροι Κτίστες, 109
 ελίκων, περί, 293
 Ελισσά, 47
 Ελληνική Επανάσταση, 12
 ελληνικό αλφάβητο (προέλευση), 290,
     291
 Ελλήνιον ιερό, 238
 Ελληνοταμίεις, 127
 Ελλήσποντος, 123, 142, 161, 180, 192,
     205, 243, 297
 Ελπινίκη, 133
 Έλπις ο Σάμιος, 231

- Ἐλπις, θαλασσοπόρος, 280
 Ἐλωρις, φιλόσοφος Πυθαγόρειος και ποιητής, 281
 εμίρης Σαήτ, 179
 Εμμανουήλ Κρητικίδης, 12
 Εμπεδοκλής, 310
 έμπορος
     Ξάνθος, 303
 εν Ἐλει ναός Αφροδίτης, 210, 232
 εν Καλάμοις ναός Αφροδίτης, 232
 Ενελισκύδα Δήμητρα, 233
 Ενετική δημοκρατία, 185, 186
 Ενετοί, 185, 191, 204, 205
 Ενόρχης Διόνυσος, 231
 Ενούδος, 55
 εξ' αμάξης, 232
 εξέστι τοις Σαμίσις σαλαΐζειν, 237
 εορτή των Μουσών, 108
 Επαίνετος, 281
 Επακταίος Ποσειδώνας, 229
 Επακταίου Ποσειδώνος ναός, 229
 Επαμεινώνδας, 103
 Επαμεινώνδας Σταματιάδης, 7
 επανάσταση των δούλων, 64
 επανάσταση των Ιώνων, 116
 Ἐπανδρος Διογένης, 213
 Επαρχία της Ασίας, 165
 Επαρχία των Νήσων, 173
 επί των όπλων ακκίζεσθαι, 266
 Επίγονος Επιγόνου, 234
 Επιγράμματα, 267
 Επιδάυριοι, 58
 Επίδαυρος, 51, 59, 242
 Επικά, 270
 Επίκουρος, 151
 Επιμενίδης ο Μέγας, 89
 επιμηλίδα, 252
 επίπεδα σχήματα, 99
 επιστημονικό όργανο
     σκαφίον, 268
 Επιστολάς Δειπνητικάς, 280
 επιστολές προς Ιππόλυτο, 297
 επιστολή Πυθαγόρα
     προς Αναξιμένη, 95
     προς Ιέρωνα, 95
     προς Τηλαύγη, 95
 επιτάφιος Περικλή, 132
 επόπτης
     Άνδροκλος, 267
 Ἐποχος, 51
 Επταστάδιος πορθμός, 38
 Επταστάδιος πορθμός (Νταρ-Μπογάζ),
     30
 επτάχορδο, 297
 επωστρίδες, 85
 Ερασινίδης, 143
 Ερασιστρατείς, 281
 Ερασιστράτιος, 248
 Ερασίστρατος, γιατρός, 281
 Ερατοσθένης, 18
 έργα Αρίσταρχου
     Περί μεγεθών και αποστημά-
         των Ηλίου και Σελήνης, 268
     Περί συστήματος Κόσμου, 268
 έργα Πυθαγόρα
     Ιερός Λόγος, 94
     Μαγικά φυτά, 94
     Μυστικός Λόγος, 94
     Παιδευτικό, 94
     Περί βολβών, 95
     Περί ενεργειών, 94
     Περί ευσεβείας, 94
     Περί κράμβης, 95
     Περί Σκίλλης, 95
     Περί του όλου, 94
     Περί ψυχής, 94
     Πολιτιστικό, 94
     Φυσικό, 94
     Χρυσά Ἐπη, 95
 Εργάνη Αθηνά, 230
 Εργάτιδα Αθηνά, 230
 Ερέτρια, 120, 169
 Ερετριείς, 66, 117, 121
 Ἐριδα, 292
 Εριχθόνιος, βασιλιάς Αθηνών, 216
 Ερμαίο, ακρωτήριο, 297
 Ἐρμαννος, 304
 Ερμείας, φιλόσοφος, 282
 Ερμής, 43, 90, 100, 224, 230, 320,
     323
     Χαριτόδοτος, 230

Ερμιονείς, 80
 Έρμιππος, 95
 Ερμοδάμαντας, 88
 Ερμοδάμας, δάσκαλος Πυθαγόρα, 282
 Ερμόδωρος, 282
 Ερμοκράτης, 142
 Έρμονας, 138
 Ερμότιμος, 91
 Ερμόφαντος, 118
 Ερρίκος Βρέβης, 20
 Ερρίκος ο Β΄, 182
 Ερύθεια, 313
 Ερυθραίοι, 119
 Ερυθραίς, 236
 Ερυθρές, 58, 136, 166
 ερυθροκόμοι, 253
 Έρωτας, 233
 Ερώτι, 213
 ερωτικές ωδές, 309
 Έσπερο (άστρο Αφροδίτης), 97
 Εσσαίοι, 109
 εσσαμά, 44
 εταίρα
     Βιττώ, 274
     Κερκούριον, 292
     Λαμπιτώ, 296
     Μυρίνη, 302
     Νάννιον, 274, 303
 εταίροι, 96
 Ετρουσσίλλη, 338, 339
 Ευαγόρας, 147
 Ευάνθης, ιστοριογράφος, 282
 Εύβοια, 30, 117, 139
 Ευβουλίδης Αλαιεύς, 225
 Ευγαίων ο Σάμιος, 18
 Ευγαίων, συγγραφέας, 282
 Ευγέων ο Σάμιος, 18
 Ευγέων, συγγραφέας, 282
 Εύδαμος, 163
 Εύδηλος, 250
 Εύδημος, 263
 Ευδοκία, 196
 Ευδόκιμος, 147
 Ευηγέτης, 304
 Εύθυμος, 306
 Εύθυνος, αθλητής, 282
 Ευκλείδης, 221
 Ευκλείδης, άρχοντας, 290, 291
 Ευκλής, άρχοντας, 290
 Ευκράτης, 130
 Ευκτήμονας, 136
 Ευμένης, 163, 164
 Ευμόλπος Πυθαγόρου, 156
 Εύνομος, 86
 Ευνούχος Ιωάννης, 183
 Ευξάντιος, 206
 Εύξεινος Πόντος, 185
 Εύξενος Θορίκιος, 224
 Ευπαλίνος του Ναυστρόφου, 210
 Εύπομπος, 280
 Εύρητος, βασιλιάς, 294
 Ευριπίδης, 276, 311
 Ευριπίδου και Σοφοκλέους, περί, 279
 Ευρυκόοντας, 290
 Ευρυμένης, 282
 Ευρυνόμη, 50
 Ευρυπίδης, 284
 Ευρουσθέας, 219
 ΕΥρύφημος ο Συρακούσιος, 106
 Ευρώπη, 50
 Ευσέβιος, 95, 247, 284
 Ευστάθιος, 83, 252, 278
 Ευστάθιος πατρίκιος ο Χαρσιανί-
     της, 183
 Ευτρόπιος, 170
 Εύφαντος, 171
 Εύφορβος, 91
 Ευφροσύνη, 19
 Ευφρώ, 282
 Εφεδέτες, 236
 Εφεσία, 178
 Εφέσιοι, 62, 118, 155, 230
 Εφεσίς, 266
 Έφεσος, 58, 144, 161, 163, 178, 185,
     228, 236, 240, 243, 248, 264,
     265, 286, 292
 Έφεσσοι, 215
 Εφέτες, 236
 Εφημερίδες, 266
 Έφοροι, 113, 117

Έφορος, 279, 290
Εχινάδες νήσοι, 52

Z

Ζάγκλη, 120, 248–250, 293
Ζακυνθινοί, 80
Ζάμολξις, 107
Ζάρατος, 88
Ζαχαρίας Κεντηρίωνας Β', 200
Ζαχαρίας ντε Κάστρο Μαρτίνος, 198

Ζεύ φίλε, 294
Ζεύς, 100, 218, 230, 294
Ελευθέριος, 131
Καπιτώλιος, 230

Ζηνόβιος, 274
Ζηνόδοτος, 171
Ζήνωνας, 222, 299
Ζήρυνθος, 241
ζοφασάμ, 44
ζωγραφικής, περί, 279
ζωγράφος

Γκουερτζίνος, 316
Θεόδωρος, 285
Θεοφάνης, 288
Θέων, 288
Καλλιφών, 292
Καλυφών, 292
Νικασθένης, 285
Τιμάνθης, 310, 311
Ζωή (αυτοκράτειρα), 183
Ζωΐλος, 88, 283
Ζώιλος Δημητρίου, 212
Ζώιλος Ζωΐλου, 234, 235
Ζωοδόχου Πηγής, 31

H

Ήβη, 124
Ηγήσανδρος, 250
Ηγησίστρατος, 122, 123, 283
Ηγίας Ελευσίνιος, 225
ηγούμενος Δανιήλ, 186
Ηδύλη, 283
Ηδυλόγος, ιαμβογράφος, 283
Ηδύλος ο Μελικέρτου, 270
Ηδύλος, ιαμβογράφος, 283

Ηλείοι, 51
Ηλείος (μάντης), 82
Ηλέκτρα, 241
Ήλιος, 100, 278
ημερόεσσα, 48
Ημικύκλιον Πυθαγόρου, 89, 236
Ήπειρος, 85, 294
Ήρα, 25, 36, 41, 43, 48, 65, 66, 69, 73, 74, 76, 94, 156, 157, 166, 175, 211, 218, 219, 223–227, 238, 242, 246, 260, 261, 274, 287, 297, 308, 318, 320, 322–328, 335, 344
γαμήλια, 329, 331, 336, 338–343

Ιπνούντιδα, 214
ορθία, 330
Πελασγία, 48
Τελεία, 220

Ηραγόρας, 222
Ηραία, 146, 218, 219
Ηραίο, 26, 27, 76, 142, 147, 151, 155, 208, 213, 223, 224, 228, 230, 232, 269, 272, 274, 285–287, 298, 314

Ηραϊόν ή Ήραιον Τείχος, 246
Ηραΐτης όρμος, 219, 220, 227
Ηράκλεια, 282, 283
Ηράκλεια (Πέρινθος), 242
Ηρακλείδες, 57
Ηρακλείδης, 94, 288
Ηρακλείδης Ηρακλείδου, 235
Ηρακλείδης ο Ποντικός, 18, 114
Ηράκλειες στήλες, 240, 295
Ηράκλειτος, 94

ολυμπιονίκης, 283
του Θεοδώρου, 171
φιλόσοφος, 299

Ηρακλής, 59, 61, 229, 242, 294, 304, 329, 331

Ήρας
ναός, 211
ξόανο, 219–221
τέμενος, 85

Ηρέννιος, 259
Ηριφίλη, 24

- Ηρόδοτος, 22, 58, 64, 69, 74, 75, 78–80, 82, 93, 98, 120, 126, 129, 208, 210, 221, 236, 243, 247, 249, 286, 287, 289, 297, 304, 316–318
 Ηρόδοτος Ζήνωνος, 225
 Ηρόδωρος Ηρακλεότης, 206
 Ηροφίλη, ποιήτρια, 283
 Ηρόφυτος, στρατηγός, 284
 Ηρώδης (βασιλιάς Ιουδαίων), 169
 Ηρώδης ο Αττικός, 217
 Ηρωδιανός, 17
 Ησίοδος, 91, 304
 Ησύχιος, 40, 252, 257, 290
 Ηφαιστιοπόλιδα, 288
 Ηφαιστίωνας, 264, 269, 312
 Ήφαιστος, 323, 324, 330
- Θ
- θαλασσοπόρος
   Έλπις, 280
   Κωλαίος, 295, 318
 Θαλής, 88
 Θαλής ο Μιλήσιος, 316
 Θαλίτης Σφασυδηίου, 285
 Θαλλός, 303
 Θαμύρας, λυριστής, 288
 θάνατος Αγκαίου, 53
 Θεά
   Αθηνά, 215, 216, 229, 230, 282
   Άρτεμις, 37, 54, 69, 227, 228, 247, 286, 292, 308, 311, 328, 342
   Αφροδίτη, 210, 224, 232, 259–261, 266, 274–276
   Δήμητρα, 62, 209, 233, 241, 267
   Ήρα, 25, 36, 41, 43, 48, 65, 66, 69, 73, 74, 76, 94, 156, 157, 166, 175, 211, 218, 219, 223–227, 238, 242, 246, 260, 261, 274, 287, 297, 308, 318, 320, 322–331, 335, 336, 338–344
   Ίσιδα, 233
   Κυβέλη, 256
   Σεράπιδα, 233
   Θεαγένης, 284
   Θεανώ, 297, 301, 310
   Θεανώ (σύζυγος Πυθαγόρα), 94
   Θεανώ, Πυθαγόρεια φιλόσοφος, σύζυγος Πυθαγόρα, 267
   Θεβενώ, 21
   θέματα, 178
   Θεμίσονας, 157
   Θεμιστόκλεια, 86
   Θεμιστοκλής, 127, 299
   Θεμιστοκλής, ανδριαντοποιός, 285
   Θεμίσων, ναύαρχος, 285
   Θεοδορόκανος Γεώργιος, 183
   Θεοδόσιος, 221
   Θεόδοτος, 285
   Θεόδοτος (σαμιακή προφορά: Θεύδετος), 236
   Θεόδοτος του Ερμίππου, 171, 285
   Θεοδώρα αυτοκράτειρα, 179
   Θεοδωρομήδης, 260
   Θεόδωρος, 171, 221, 228
     ζωγράφος, 285
     Λάσκαρης, 191
     ο Ροίκου, Σάμιος, 18
     ο Τήλεκλος, 75
     Πωχοπρόδρομος, 257
     του Διονυσίου, 285
     του Ροίκου, γλύπτης, 285–287
     του Τηλεκλή, 287
   Θεόδωρος του Τηλεκλή, 295
   Θεοκλής, 225
   Θεοκλής Αχαρνεύς, 224
   Θεόκριτος, 304
   Θεόκριτος Θεοκρίτου, 236
   Θεόκτιστος, 179
   Θεομήστορας, 121, 122, 125, 127
   Θεομήτωρ, 288
   Θεόξενος Ελευσίνιος, 224
   Θεόπομπος, 86, 279
 Θεός
   Απόλλων, 206, 228, 229, 271, 286, 290
   Δίας, 43, 174, 218, 229, 230, 284, 319
   Διόνυσος, 209, 215, 219, 231, 232, 267, 280

- Ερμής, 224, 230, 320, 323
 Έρωτας, 233
 Ζεύς, 218, 230, 294
 Ήλιος, 278
 Ήφαιστος, 323, 324, 330
 Ποσειδώνας, 229, 322, 326
 Θεοφάνης
     ζωγράφος, 288
     Κοντινούατος, 179
 Θεόφραστος, 254
 Θεόφραστος ο Εφέσιος, 279
 Θεόφραστος του Ερεσίου, 296
 Θερμοπύλες, 160, 191
 Θέων, ζωγράφος, 288
 Θέωρος Ελευσίνιος, 224
 Θήβα, 153, 186, 247
 Θηβαίοι, 58
 Θήβες, 103
 Θήμενα (Κορσέοι), 31
 Θήρα, 177
 Θηραίοι, 295
 Θόρακας, 68
 Θουκυδίδης, 82, 130–132, 242, 249, 250
 Θούριοι, 126
 Θράκες, 240
 Θράκη, 191, 241, 243, 246
 Θράκη (νησί), 62
 Θρακία, 240
 Θράσιος του Χαριδήμου, 171
 Θρασύνακτας, 224
 Θρασύβουλος, 140–142, 171
 Θρασυκλής, 122, 135, 296
 Θράσυλλος, 139, 140, 142
 Θρησκεία Σαμίων, 217
 Θυάτειρα, 203
 Θωμάς Πορκακίου, 20
 Θώρακας, 145
- I
- Ιαβάν, 47
 Ιάδμονας, μάντης, 289
 Ιάδμων, 288
 Ιάκωβος Β, 22
 Ιάμβλιχος, 40, 93, 103, 108
 ιαμβογράφος
- Ηδυλόγος, 283
 Ηδύλος, 283
 Νικαίνετος, 303
 Ιασέοι, 278
 Ιάσονας, τύραννος Φερών, 280
 Ιασός, 154, 165, 278, 317
 Ιαφέθ, 47
 Ιβήττης, 37
 Ιβήττης ποταμός, 35
 Ίβρασος, 221
 Ίβυκος ο Ρηγίνος, 83
 Ιδαίο, 89
 Ιδαίοι Δάκτυλοι, 89
 Ιδέα, νύμφη, 284
 Ίδμων, 289
 Ιεζεκιήλ, 88
 Ιερή γεωγραφία, 47
 Ιερός Λόγος, 94
 Ιερός λόγος, 267
 ιεροφάντες, 107
 ιερών, περί, 280
 Ιησούς, 344
 Ιθαγένης, 290, 299
 Ικαρία, 30, 191, 198, 202, 204, 250
 Ικαριακό πέλαγος, 178
 Ικαρίας Δρέπανον, 38
 Ικάριο πέλαγος, 30, 58
 Ίλιδα, 210
 Ιμβρασία, 41, 42
 Ιμβρασία Άρτεμις, 228
 Ίμβρασος ποταμός, 35, 92, 218, 338
 Ιμβράσιος, 41
 Ίμβρος, 36
 Ιμέρα, 210
 Ιμέριο, 180
 Ίναχος, 291
 Ινδοί, 169
 Ίνυκος, 249
 Ιόλη, 294
 Ιορνάνδος, 297
 Ίος, 177
 Ιουλία, 175
 Ιουλία Δόμνα, 327
 Ιουλιανός, 177
     Μισοπώγων, 281
 Ιουστινιάνες της Χίου, 203, 204

- Ιουστινιάνος, Θωμάς Λόγγος, 202
 Ιουστίνος, 93
 Ιπνός, 214
 Ιπνούντιδα, 206
 Ιπνούς, 214
 Ιπνουσία, 206, 214, 215
 Ιππαρέτη, 279
 Ίππαρχος, 97, 269
 Ίππασος, 56, 57, 86, 274
 Ιππέας, 144
 Ιππεύς, στρατηγός, 290
 Ιππίας, καλλιτέχνης, 280
 Ιπποδάμαντας, 224
 Ιππόδαμος, μετεωρολόγος, 290
 Ιπποκράτης, 249
 Ιππόλυτος, 297
 Ιππόνικος, 279
 Ίππων, Πυθαγόρειος φιλόσοφος, 290
- Ισαίος, 176
 Ίσιδα, 233
 Ισιδωρος, 31
 Ισοκράτης, 92, 149, 296, 299
 Ιστιαίος, 116, 117
 ιστορία
   της Λιβύης, 280
   της Μακεδονίας, 280
 Ιστορίας (έργο Δουρίδος), 279
 ιστορικός
   Αγαθοκλής, 264
   Αέθλιος, 265
   Διονύσιος του Μουσωνίου, 278
   Παυσίμαχος, 304
 ιστοριογράφος
   Δούρις, 279, 280
   Ευάνθης, 282
 Ιταλία, 90, 258
 Ιφιγένεια, 311
 Ιφικράτης, 148, 150
 Ίφιτος, 294
 ιχθύων, περί, 281
 ιχώρα, 100
 Ιωάννης
   Β' Κομνηνός, 185
   Α' του Τσιμισκή, 181
   Γ' ο Βατατζής, 191
- Δούκας, 184
 Νοτάριος, 183
 Παλαιολόγος, 202
 Ιωαννίκιος, 34
 Ίωνες, 51, 62, 76, 80, 121, 124, 125, 160, 238, 247
 Ιωνία, 58, 63, 179, 184
 Ιωνικάί Αρχαιότητες, 26
 Ιώσηπος, 109
- Κ
- Καβάσιλας Νικηφόρος, 182
 Κάβειροι, μυστήρια των, 241
 Κάβος Φονηάς (Αρήιον άκρον), 39
 Κάδμος, 249, 291, 342
 Καθηστός, 50
 Καίσαρ Μάρκος, 174
 Καίσαρας, 167
 Καισάριος Δαπόντες, 24
 Καλάμοις (εν), ναός Αφροδίτης, 232
- Καλαμπάχτασι (Κανθάριον) (Καλιθέα), 38
 Καλαμπάχτιασι (Καλλιθέα), 30
 Καλαυρία, 190
 Καλή Ακτή, 120, 249
 Καλικίνης Υάκινθος, 202, 203
 Κάλιππος, χορευτής, 290
 Καλιγούλας, 169
 Καλλιδάμας Φυλάκου, 225
 Καλλικάντζαροι, 8
 Καλλικράτης, 290
   Καλλιβίου, 285
   Καλλικράτους, 285
 Καλλικρατίδας, 143, 144
 Καλλίμαχος, 36, 217, 294, 316
   Αφιδναίος, 224
 Καλλίμαχος Αφιδναίος, 225
 Καλλίστρατος, γραμματικός, 290, 291
- Καλλιτέλης, 65
 καλλιτέχνης
   Γλαύκος, 274, 275
   Διοσκορίδης, 278, 279
   Ιππίας, 280
   Κολώτης, 311

Καλλιφών, ζωγράφος, 292
 Καλογιάννης, 185
 Καλόν όρος, 181
 Καλυδώνια, 54
 Καλυδώνιος κάπρος, 331, 333, 334, 336, 339, 342
 καλυπτήρες (κεραμίδι), 274
 Καλυφών, ζωγράφος, 292
 Καμβύσης, 77, 81, 88, 111, 247
 Κάμινος, 60
 Κάνδαυλος, 17
 Κανθάριον (Καλαμπάχτασι) (Καλιθέα), 38
 Κάννες, 182
 καντήλι Κέρκη, 21
 Καπιτώλιο, 230
 Καπιτώλιος Ζεύς, 230
 Καπρέες, 31
 Καπροφάγος Άρτεμις, 227
 Καρ, 48
 Καρακάλλας, 327, 328
 Καραφας (καρδινάλιος), 204
 Καρβούνης, 32, 65, 201
 Κάρες, 40, 46, 48, 49, 58, 62, 63, 68, 206, 220, 238
 Καρία, 144
 Κάριο, 71, 72
 Καρκέσιος, 244
 Καρκησία, 244
 Καρλόβασι, 30, 215
 Καρλοβασίτικο ρέμμα, 37
 Καρμανιόλοι, 8
 Κάρολος ο Ανδεγαυητός, 191
 Κάρπαθος, 77, 201, 300
 Καρυές, 278
 Καρυστίωνας, 129
 Καρχηδόνα, 93
 Κάσσιος Λογγίνος, 167
 Κασσονήσι, 31
 Καστρί, 33, 207
 Κάστρο
     της Λουλούδας, 201
     του Λαζάρου, 201
     των Σαράντηδων, 201
 Κατάβασις εις Άδην, 306
 καταστροφή της Χίου, 12
 κατηγορίες μαθητών Πυθαγόρα
     Ακουστικός, 97
     Μαθηματικός, 97
     Οικονόμος, 97
     Πολιτικός, 97
     Σεβαστικός, 97
     Φυσικός, 97
 Καύκασος, 92
 Καυλωνία, 96
 Καύνος Καρίας, 129
 Κάφυρος, 190
 Κέκροπας, 291
 κεντηνάρια, 180
 Κεντηρίωνας Β΄ Ζαχαρίας, 200
 Κεραμεικός, 132
 Κεραμείς, 60
 κεραμουργός
     Βύζας, 274
 κέρας της Αμάλθειας, 326, 327, 337, 338, 340, 343
 κεραυνία λίθος, 89
 Κερκετέας, 32, 33
 Κερκετεύς, 33
 Κέρκης, 21, 33, 89, 256, 297
 Κερκήτιος, 37
 Κερκήτιος ποταμός, 35
 Κερκούριον, εταιρία, 292
 Κέρκυρα, 69, 186
 Κέρκυραίοι, 69
 Κερκυραίοι, 70, 78
 Κεφαλληνία, 45, 49, 51, 182, 205
 κηρύκειο, 318
 κηρύκιο, 230
 Κηφισοκλής Μαραθώνιος, 224
 κιθάρα οκτάχορδη, 297
 Κικέρων, 90, 166, 313
 Κικέρωνας, 96, 165, 279
 Κιλικία, 180, 248
 Κιλίτζ-πασάς, 7
 Κιλλικιώντας, 130
 Κιλώνιο, 297
 Κίμων, 284
 Κίμωνας, 125, 130, 133
 Κινύρας, 248
 Κίρκη, 61
 κισσός, 219, 231

- Κλαζομενές, 165, 184, 236, 238
 Κλαμάδο, 206
 Κλάμαδον, 216
 Κλάρος, 284
 Κλεαρέτη, 298
 Κλέαρχος, 85, 313
 Κλειπίδης του Δεινία, 134
 Κλείσοφος ο Σηλυμβριανός, 295
 Κλείτος, 84
 Κλεόβουλος, 84
 Κλεομένης, 78, 113, 117
 Κλεομήδης, 144, 292
 Κλεοπάτρα, 310
 Κλεοπάτρα (βασίλισσα Αιγύπτου),
     167
 Κλέωνας, 269, 290, 300
 Κληΐδες, 118
 Κλημέντας ο Δ΄, 191
 Κλήμης Αλεξανδρεύς, 267
 Κλύμενος, 156
 Κνίδιοι, 70, 165
 Κνίδος, 147, 238
 Κνώπος, 57
 Κνωσσός, 219
 Κόδρος, 57, 304
 Κοδρύλος, 57
 Κοίη, 155
 Κοίης, 156
 Κοΐντος Κούσιος, 317
 κόκκινος κύρηκας, 80
 κολλύριον (σαμιακή γη), 253
 Κολοφώνας, 29, 58, 164, 236
 Κολοφώνας (Σιγατζίκ), 30
 Κολοφώνιοι, 164
 κολπίσκος
     Αγίας Παρασκευής, 39
     Ασπρόχορτου, 39
     Κασονησιού, 39
     Κυριακού, 39
     Λάκκου, 39
     Μακριάς Πούντας, 39
     Μολαβραΐμη, 39
     Σαΐτανιού, 39
     Τηγανίου, 39
 κολυμβητής
     Ανάρμοστος, 267
 Κολχίδα, 51, 52
 Κολώνα, 39
 Κολώτης, καλλιτέχνης, 311
 κόμη της Βερενίκης, 292
 κομήτης (ο εν Σάμω), 233
 Κόμμοδος, 174, 175, 326
 Κοντακείκα, 32, 201
 Κοντολέων, 182
 Κόνων, μαθηματικός, αστρονόμος,
     292
 Κόνωνας, 142–144, 147, 158, 222
 Κοπέρονικος, 268
 Κοραής, 26, 252
 Κορησός, 118
 Κόρινθος, 69, 78, 186, 286, 310
 Κόρμιο, 297
 Κορνήλιος Νέπως, 150
 Κορονέλλης Π., 23
 Κορσέοι, 31
 Κορσοί ή Φούρνοι, 30
 Κορώβιος, 295
 κόσμος, 100
 Κοτρώνη, 197
 κοτσαμπάσης, 7
 Κότσικας, 38
 Κουζαΐος Νικόλαος, 109
 Κούνχιος, 278
 Κούριο, 118
 κουροτρόφος, 60
 Κούρτιος Κάρολος, 29
 Κούσιος Κοΐντος, 317
 Κοϊόντος Κικέρων (ύπατος), 167
 Κραταιμένης, 249
 Κραταιμένης ο Σάμιος, 248
 Κραταιμένης, πειρατής, 293
 Κράτης ο Κωμικός, 18
 Κρεοφίλη, 50
 κρεωφαγία, αποχή Πυθαγόρεια, 282
 Κρεώφυλος, 88, 282
 Κρεώφυλος, ποιητής, 293
 Κρηθίς, 294
 κρησίπαιδα, 219
 Κρήτη, 30, 64, 80, 89, 179, 191, 206,
     219, 247, 273
 Κρητικίδης Εμμανουήλ, 28

- Κρητικοί, 244
 Κρίακος Ζεύς, 56
 Κριναγόρας, 284
 Κρισπέινη, 327
 Κριτόλεος του Ηροκρίτου, 171
 Κριτόλεως, 295
 Κροίσος, 68, 69, 76, 286
 Κρομμύονιος Συς, 55
 Κρόνος, 100, 127
 Κρότωνας, 88, 92, 108, 267, 301
 Κροτωνιάτες, 91, 94
 Κρουσοί (Κορσέοι), 31
 Κρυπτή Διώρυγα, 209
 Κτησικλείδης Ευωνυμεύς, 224
 Κτησικλής, αγαλματοποιός, 295
 Κτίσεις, 304
 Κυβέλη, 256
 Κυδία, 151
 Κυδρόλαος, 56, 57, 65
 Κυδωνία, 64, 80, 247
 Κυδωνία (μητέρα Κρήτης), 247
 Κυιντιλιανός, 304
 Κυιντιλιανός, 288, 311
 Κυκλάδες, 178, 183, 190, 201
 Κύκλωπας, 311
 Κυλικέρονες, 304
 Κύλωνας, 108
 Κυμαία, 249, 259
 Κύμη, 122
 Κυμικοί, 107
 Κυνός κεφαλής, 160
 Κυπαρισσία, 40, 42
 Κυπρίδα (Αφροδίτη), 259
 Κυπρόθεμις, 149
 Κύπρος, 30, 55, 118, 178, 181, 221, 239, 275
 Κυρηναίοι, 295
 Κυρήνη, 68, 77, 93
 Κύρονος, 30
 Κύρος, 76, 77, 221, 274
 Κυφελίδες, 85
 Κωλαίος, θαλασσοπόρος, 68, 222, 287, 295, 318
 κωμικός
     Μένανδρος, 296
     Πλαύτος, 273
 Κωνσταντίνεια Αγορά, 225
 Κωνσταντίνος Δαλασσηνός, 184
 Κωνσταντίνος Η' ο Μονομάχος, 183
 Κωνσταντίνος ο Πασπαλάς, 179
 Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος, 178, 181
 Κωνσταντίνος Πασπαλάς, 182
 Κωνσταντινούπολη, 179, 180, 184, 191, 201, 221, 225, 298
 Κώρυκας, βουνό, 284
 Κως, 51, 177, 178, 185, 191, 192, 197, 249, 281

 Λ
 Λαβόρδ
     Αλέξανδρος, 27
     Λέοντας, 27
 Λαβύρινθος, 209, 286, 287
 Λάδη, 118–120, 122, 249
 Λάζαρος, κάστρο του, 201
 Λαίλιος, 316
 Λακεδαιμονικά, 280
 Λακεδαιμόνιοι, 65, 68, 69, 74, 77–80, 113, 131, 141–144, 222
 Λακροά Λουδοβίκος, 28
 Λακύδας, φιλόσοφος, 282
 Λάκων, φιλόσοφος Πυθαγόρειος, 296

 Λάκωνες, 142
 Λαμία, κόρη Ποσειδώννα, 284
 Λαμία, συμπόσιο εν, 297
 Λαμιακά, 317
 Λαμίσκη, 296
 Λαμίσκος, φιλόσοφος, 296
 λαμπαδάρχης
     Αριστομένης, 269
 Λαμπιτώ, εταίρα, 296
 Λάμπονας, 122
 Λάμπρου, Παύλος, 344
 Λάμπων του Θρασυκλή, 296
 Λάμφακος, 144
 Λαντούλφος, 185
 Λαοδίκη, 292
     Σωκράτους, 213
 Λάσκαρης Θεόδωρος, 191
 Λατίνοι, 191, 192

Λαύρα, 209
 Λαύσου, 221
 Λάχερος, 247
 Λαχτάντιος, 259, 272
 Λέβεδος, 178, 236
 Λέιμπνιτς, 109
 Λειψία, 31
 Λειψός, 31
 λειψυδρία, 248
 Λέλεγες, 49, 50, 58, 221
 Λέμβιον, 296
 Λέοντας, 138, 139, 143, 178, 180
     ο ΣΤ', 179
 Λέοντας ο ΣΤ', 180
 Λεοντίσκος, 155
     Μινίνου, 156
 Λέοντος του Ύψιθέμιδος, 171
 Λεόντυχος, 210
 Λέρος, 30, 183
 Λέσβιοι, 65, 74, 76, 119, 125, 134, 208
 Λέσβος, 30, 31, 88, 127, 129, 130, 133, 177, 184, 191, 198
 Λεύκιος Άννιος, 170
 Λεύκιος Τρεμήλιος Γναΐου Καμμελίας, 171
 Λευκοθέα (πηγή), 216
 λευκοκόμοι, 253
 Λεωγόρας, 62–64, 230, 241
 Λέων
     Γραμματικός, 179
     του Λεοντίου, 296
 Λεωνίδα, 305
 Λεωτειχίδης, 240
 Λεωτυχίδης, 122–124
 Ληκ, 221
 Λήμνος, 86, 114, 180, 182, 286, 297
 Λιβεράλις Αντωνίνος, 206
 Λιβέρτος Φρομόνδιος, 268
 Λίβιος, 161, 163
 Λιβύη, 247, 295
 Λίθλιος ο Σάμιος, 17
 λιμάνι
     Γαλερών, 229
     των Πυγέλων, 181
 λίτρα, 255
 λίτρες χρυσού, 181
 Λόγγος, Θωμάς Ιουστινιάνος, 202
 Λογοθέτης
     Ιμέριος, 180
     Λυκούργος, 8
 Λόζυρος Σάνθου, 214
 Λοκροί, 94, 249
 Λουβαίνη, 268
 Λουδοβίκος
     Δεσάγης, 21
     ΙΓ, 21
     ΙΣΤ, 25
 Λούκουλος, 165
 Λουλούδα, κάστρο της, 201
 Λυβικά, 280
 λυγαριά, 218, 220
 Λύγδαμις, τύραννος, 77, 158, 304
 Λυγκεύς, γραμματικός, 296
 Λύδες, 85
 Λυδία, 149, 179
 Λυδικός ρυθμός, 100
 Λυδών Άνθη, 85
 Λυκάονας Πελασγός, 51
 Λυκάρετος, 111
 Λυκάρητος, 115, 297
 Λυκάς, ακρωτήριο, 297
 Λυκάσπιδα, 84
 Λυκαών, μουσικός, 297
 Λυκία, 248
 Λύκιος, 156
 Λύκιος (δήμαρχος), 155
 Λυκομήδης, 55
 Λύκος ποταμός, 51
 Λυκούργος, 50, 89, 91
 Λυκούργου βίος, 294
 Λυκόφρονας, 50, 69, 215
 Λύκωπας, 79
 λυριστής
     Θαμύρας, 288
 Λύσανδρος, 142–147, 317
 Λύσιδα, 69
 Λυσίμαχος, 24, 157, 158, 162
 Λυσίμαχος του Αρτεμίδωρου, 171
 Λύσιππος, 88
     ο Σικυώνιος, 289
 Λύσις, 103, 106, 108

- Λυσίωνας, 264
 Λύσανδρος, 292
   Στειριεύς, 224
- Μ
- μα τον αριθμό τέσσερα, 98
 μαγειρικής τέχνης, περί, 281
 Μαγικά φυτά, 94
 Μαγίστρος Κωνσταντίνος, του Αρ-
   γυροπώλου, 344
 Μαγνησία, 81, 82, 139, 141, 161, 164,
   178
 Μαγυλία, 214
 Μαθηματική Σύνταξη, 269, 292
 Μαθηματικοί, 97
 μαθηματικός
   Αρχιμήδης, 292
   Κόνων, 292
 μαθητές Πυθαγόρα
   Αριγνώτη, 267
   Αρίμνηστος, 267
   Αρχίππος, 269
   Γλώριππος, 275
   Δαμώ, 275
   Έλωρις, 281
   Μέλισσα ή Μελίσσα, 298
   Μυρία ή Μυία, 301
 Μαιάνδριος, 81, 82, 110–113, 230, 310
- ο Μιλήσιος, 72
   τύραννος, 209, 297
   Χάροπος, 225
 Μαιάνδρος, 55, 118, 192, 203
 Μαιάνδρος (ποταμός), 81
 Μάιση, 330, 331
 Μάκαρ, 56
 Μακαρέας, 56
 Μάκαρες, 48, 49
 Μακάριος, 196
 μάκαρος, 49
 Μακάρων νήσοι, 252
 Μακάρων νήσος, 247
 Μακεδόνες, 153–155
 Μακεδονία, 157
   ιστορία της, 280
 Μακρείνος, 329, 330
- Μακρόβιος, 304
 Μακρονήσι (Κορσέοι), 31
 Μαλαγάρι, 214, 215
 Μαλακός (ιστοριογράφος), 242
 Μαλτβούν, 27
 Μάμαρκος ή Μάμερκος, γιός Πυθα-
   γόρα, 297
 Μαμέα, 332
 Μανδράβουλος, 222, 297
 Μανδράβουλου, επί τα, 297
 Μανδροκλής, 222, 298
   αρχιτέκτονας, 297
 Μανές, 48
 Μανουήλ
   Κομνηνός, 186, 187, 189
   Πύργιος, 23
 Μανταλένα, 32
 Μάνταλο, 32
 μαντείο
   Δελφών, 77, 275, 276, 286, 290
   Υβλα, 220
 μάντης
   Ηλείος, 82
   Ιάδμονας, 289
   Πανύασις, 304
 μάντισσα
   Φυτώ, 315, 316
 Μαξιμείνος, 332
 Μάξιμος, 259, 332
 Μάξιμος ο Τύριος, 313
 Μαονέοι, 202, 204
 Μαραθόκαμπος, 28, 39
 Μαραθονήσι, 243
 Μαραθώνας, 121
 Μαρδόνιος, 120, 302
 Μαρχελλίνος Αμμιανός, 242
 Μάρκος Αντώνιος, 229
 Μάρκος Ιούνιος Βρούτος, 167
 Μάρκος Καίσαρας, 174
 Μαρχύα, 214
 Μαρμαράς, 248
 μάρμαρο Σάμου, 256
 Μαρσιάλης, 260
 Μάρσυος, 233
 Μαρτίνος Ζαχαρίας ντε Κάστρο, 198

Μασσαγέτες, 76
 μαστίχα, 187
 μάχη Πλαταιών, 283
 μάχη της Χαιρώνειας, 153
 μάχη των Πλαταιών, 265, 296, 304
 Μαϊάδες, 46
 Μεγάβαζος, 114
 Μεγαβάτης, 117
 Μεγάβατος, 118
 μεγάλη Ελλάδα, 90
 Μεγάλη Παναγιά (επί ναού Αρτέμιδος), 228
 Μέγαρα, 310
 Μεγαρείτης, 190
 Μεγαρίτες, 67, 68, 209
 Μέγας Αλέξανδρος, 310
 Μεγίστη, νησί, 310
 Μέγιστος, 84
 μέδιμνο, 150
 Μέδοντας, 57
 Μέδουσα, 215
 Μεθοδιστές, 281
 Μεθυμναίοι, 134
 Μεθύμνη, 177
 Μελάμφυλος, 40
 Μελάνθεμος, 40, 42
 Μελάνθιος, 117
 Μελέαγρος, 42, 54, 55, 253, 270, 277, 331, 333, 334, 336, 339, 342
 Μελέτιος, 31, 43, 216
 μέλη, 284
 Μελής, 182
 Μελίσσα (ή Μελίσσα), φιλόσοφος Πυθαγόρεια, 298
 Μελισσηνοί, 192, 196, 200
 Μελισσηνός Θεόδωρος, 196
 Μελισσος, 129
 Μελισσος, στρατηγός, φιλόσοφος, 290
 Μελισσος, φιλόσοφος, πολιτικός, στρατιωτικός, 299
 Μελίτη, 282
 Μέλφης, 196
 Μέμαρκος, γιος Πυθαγόρα, 94
 Μένανδρος, 252
 κωμικός, 296
 Μενάνδρου, κριτική επί του, 297
 Μενεγάκι, 36
 Μενεκλής Φιλοκράτους, 234, 235
 Μενεκράτης, ποιητής, 300
 Μενέλαος, 91
 Μενεσθέυς Μενεσθέος, 234
 Μένιππος, γραμματέας, 300
 Μενόιτης του Διοφανούς, πλοίαρχος, 300
 Μεούρσιος, 278
 Μεριδάλο, 32
 Μεροπίδα, 142
 Μερτζίκι, 30
 μεσημβρινή Ιταλία, 93
 Μεσόκαμπος, 237
 μέσπιλο, 252
 Μεσσήνη (Ζάγκλη), 250
 Μεσσηνιακός κόλπος, 196
 Μεσσήνιοι, 65, 78, 131
 Μεσσεραίμ, 48
 μετά χελανδίων
 ουσιακών, 181
 παμφύλων, 181
 Μεταπόντιο, 96, 105
 Μεταπόντιο Ιταλίας, 92
 Μέτελλος, 168
 μετεωρολόγος
 Ιππόδαμος, 290
 μετόχι Αγ. Ιωάννου (ναός Αθηνάς), 230
 Μηδεΐς αγεωμέτρητος εισίτω, 100
 Μήδες, 249
 Μήδοι, 124
 Μήθυμνα, 56
 μήλιμος λευκή (σαμιακή γη), 255
 Μηλίσιοι, 74, 236, 249
 Μήλος, 177, 255
 Μηνιάδες, 46, 47
 Μηνόδοτος, 221, 260
 Μηνόδοτος ο Σάμιος, 19
 Μηνόδοτος, συγγραφέας, 300
 Μηνόκριτος, γιατρός, 300
 Μήσαρχος, γιος Πυθαγόρα, 301
 μητέρα Κρήτης (Κυδωνία), 247
 Μητροβάτης, 81

Μητρόδωρος Απολλοφάνους, 234
 μηχανικός
     Αρτέμωνας, 130
 Μιθριδάτης, 165
 Μιθριδατικός πόλεμος, 225
 Μικρά Ασία, 153, 167, 177, 184, 185,
     198, 200, 201
 μικρή Άρκτος, 316
 Μιλήσιοι, 66, 124, 128, 135, 140, 141,
     158
 Μίλητος, 37, 84, 117, 118, 123, 128,
     135, 136, 154, 166, 192, 196,
     206, 207, 258, 259
 Μίλητος του Απόλλωνα, 206
 Μίλητος του Ευξαντίου και της Α-
     ρείας, 206
 Μιλτιάς ο Κροτωνιάτης, 105
 μίλτος, 80
 Μίλωνας ο Κροτωνιάτης (αθλητής),
     90, 95, 302
 Μίνδαρος, 142
 Μιννείς, 58
 Μιννίων, 154
 Μινύα, πόλη, 309
 Μινώα, 243, 244, 247
 Μίνωας, 49, 91, 206, 244
 Μισηνό, 31
 Μισώ, 26
 Μιχαήλ
     Ανδρόνικος ο Α΄, 191
     Γ΄, 179
     Ε΄ του Καλαφάτη, 183
     Η΄, 197
     Ραγκαβέ, 196
 μνήμα Ραδίνης και Λεοντύχου, 210
 Μνήσαρχος, 86
 Μνήσαρχος, γιος Πυθαγόρα, 94
 Μνήσαρχος, πατέρας Πυθαγόρα, 86–
     88, 228, 267, 271, 301
 Μνησίλοχος του Νικοβούλου, 273
 Μνησίμβροτος, 233
 Μολοσσοί, 58
 μολυβδόβουλο, 344
 μονάδα, 99
 Μόργο (βουνό), 89
 Μοσχίνη, 283
 Μόσχος, 270
 Μοτζενίγος Πέτρος, 204
 Μουλαβραάμη, 39
 Μουλαβραάμη (Γαλερών λιμάνι), 229
 Μουράτ, 202, 205
 Μουράτ Α΄, 203
 Μουσείον, 93
 Μούσες, 312
 μουσικός
     Βάθυλλος, 271, 272
     Λυκάων, 297
     Στήσανδρος, 309
 Μουσταφάς Παρκλιτζία, 203
 Μπλουντ Αιμίλιος, 23
 Μποβέη, 21
 μπούκνες (αρμπουκούνες, ομομηλί-
     δες), 252
 Μπρούνο Ιορδάνης, 109
 Μύγδονες, 58
 μυθοποιός
     Αίσωπος, 289, 290
 Μυία (Μυρία), κόρη Πυθαγόρα, 94
 Μυία ή Μυρία, κόρη Πυθαγόρα, 301
 Μυκάλη, 30, 124, 125, 154, 229, 243,
     248
 Μύκαλη, 38, 123, 140, 141
 Μύλλερ, 221
 Μύλοι, 278
 Μύνδος, 160, 164
 Μυνυία, 243
 Μυούσιοι, 119
 Μυρία (Μυία), κόρη Πυθαγόρα, 94
 Μυρία ή Μυία, κόρη Πυθαγόρα, 301
 Μύρινα, 178
 Μυρρίνη, εταίρα, 302
 Μύρσος, 81
 μυρτιά, 219
 Μύρτιλλος, 17
 Μύρωνας, 229
 Μυς, 302
 μυστήρια των Καβείρων, 241
 Μυστικός Λόγος, 94

- Μυτιλήνη, 143, 180, 183–185, 192, 205
- Μωαβιάχ, 178
 Μωάμεθ Α', 201, 202
 Μωάμεθ Β', 203, 204
 Μωχαμέτ Αβδαλλάχ, 178
- N
- Νάγιδας, 248
 Ναζαράτος, 88
 Νάννιον, εταίρα, 274, 303
 Νάξιοι, 244
 Ναξιώτες, 117
 Νάξος, 58, 84, 177, 178, 184, 274
 ναός
 Αθηνάς Εργάνης (μετόχι Αγ. Ιωάννου), 230
 Αθηνάς Εργάνης (Χώρα), 231
 Αρτέμιδος, 286, 292
 Αρτέμιδος (Μεγάλη Παναγιά), 228
 Αρτέμιδος (Ταυροπόλιον), 228
 Αρτέμιδος στην Έφεσο, 308
 Αφροδίτης Δεξικρέοντα, 232
 Αφροδίτης εν Έλει, 232
 Αφροδίτης εν Καλάμοις, 232
 Αφροδίτης, Δεξικρεοντίου, 276
 Αφροδίτης, εν έλει, 210
 Δεξικρεοντείου Αφροδίτης, 276
 Δικτύνης Αρτέμιδος, 247
 Διονύσου (Νέο Καρλόβασι), 231
 Διός Ελευθερίου, 230
 Ειρήνης, 311
 Έρωτος Γυμνάσιον, 233
 Έρας, 106, 211, 222, 225, 308
 Έρας Ιμβρασίδος, 221
 Έρας Ιπνούντιδος, 221
 Έρας Ιπνουσίας, 221
 Κεχηνότος Διονύσου, 231
 Ομόνοιας, 287
 Ποσειδώνα Επακταίου, 229
 Ποσειδώνα Υπαιθρον, 229
 Τύχης, 306
 Χαριτοδότου Ερμή, 230
- νάρθηκας (ιερό φυτό Διονύσου), 231
 Ναρθηκίαι (Ναρθηκίδες) (νησάκι), 31
 Ναρθηκίδα, 231
 Ναρθηκίδες (Ναρθηκίαι) (νησάκι), 31
 Ναρκίοι, 31
 ναύαρχος
 Ανταγόρας, 303
 Άρακος, 144
 Αστύοχος, 140
 Ερμοκράτης, 142
 Θεμισών, 285
 Λέοντας, 180
 Λεωτειχίδης, 240
 Μεγαρείτης, 190
 Νικήτας Ωρορύφας, 179
 Ουλιάδης, 303
 Παυσίμαχος, 161
 Πολυξενίδα, 161, 163, 164
 Στησαγόρας, 309
 Ναύκλος, 57
 Ναύκρατις, 238
 ναυμαχία
 Άβυδου, 284
 Σαλαμίνας, 122, 280
 Συστού, 284
 της Λάδης, 249
 Ναυσιγένης, 130
 Ναϊάδες, 47
 Νεα Έφεσος (Κουσάντασι), 30
 Νέα Φώκαια, 203
 Νεάνθης, 86
 Νεάπολη, 87, 196, 198, 204, 243
 Νεάπολη Ιταλίας, 279
 Νείλος, 238
 Νέμεση, 339, 340, 342
 νεο-Πυθαγόρειοι, 108
 Νεοκλής (πατέρας Επίκουρου), 151
 νερό, 99
 Νέρων, 169, 170
 Νέρωνας, 324
 Νέσσος, 92
 Νεώ ποιήσις, 286
 Νέων Δίωνος, 234, 235

- Νηιάδες, 46
 Νηλέας, 58, 59, 304
 νησάκι
     Τραγία, 129
 νησάκια της Σάμου, 31
 νησί
     Μεγίστη, 310
     Ναρθηκίδα, 231
 νησιά
     Μακάρων, 48
     του Κότσινα, 31
 νήσος
     ελευθέρα, 169
     Μακάρων, 247
 Νικάδρος, 237, 256
 Νικαίνετος (ποιητής), 253
 Νικαίνετος, ιαμβογράφος, 303
 Νικάνδρος, 162
 Νικάνορας ο Σταγειρίτης, 154
 Νίκαντρος, 40
 Νικάνωρ, γεωγράφος, 303
 Νίκαρχος, 310
 Νικήρατος ο Ηρακλειεύς, 145
 Νικήτας
     Κασταμονίτης, 184
     Χωνιάτης, 225
     Ωορύφας, 179
 Νικηφόρος
     Καβάσιλας, 182
     Μελισσηνός, 196
     Φωκάς, 181
 Νικόμαχος ο Γερασηνός, 99
 Νικομήδης, 164
 Νικοσθένης, ζωγράφος, 285
 Νικώ, 303
 Νίκων
     Μηνοδότου, 212
     πλοίαρχος, 303
 Νίνωνας, 108
 νόμισμα
     Σαμαίνη, 318
 νομίσματα, 318
 νομισματολόγος
     Παύλος Λάμπρου, 344
 νομοί, 178
 νόμων, περί, 279
 Νότα, 32
 Νοτάριος Ιωάννης, 183
 Νουμάς, 90
     βασιλιάς, 297
 νούμια, 180, 181
 Νταρ-Μπογάζ (Επταστάδιος πορ-
     θμός), 30
 ντε Κάστρο, 200
 Νυμφαία, 31
 Νύμφες, 221
 Νυμφών άστου, 208
 Νύμφη, 311
     Ιδέα, 284
 Νυμφηγέτης Απόλλων, 229
 Νυσσία, 18
 Νύχτα, 308
 Νώε, 47

     Ξ
 Ξάνθη, 192, 196
 Ξάνθιππος, 122
 Ξάνθος, 282, 289
     έμπορος, 303
 Ξενοκράτης, 285
 Ξενοφάνης, 101
 Ξενοφάνης, φιλόσοφος, 299
 Ξέρξης, 121, 122, 280
 Ξηράνθεμα, 220
 Ξόανο Ἴηρας, 218–221
 Ξύλινος λόχος, 80

     Ο
 Όασις, 247
 Όθων, 170
 Οιάνθη, 303
 Οίθη, 32
 Οικονόμοι, 97
 Οινέας, 50, 54
 Οινιάδες, 155
 Οινούσες, 198, 202, 204
 Οινουφέας ο Ηλιουπολίτης, 88
 Οιχαλίας άλωσις, 294
 οiwνοματία, 48
 Οκταβία, 167
 Οκτάβιος, 166–168
     Αύγουστος, 229

- Ολιβιέρως Ιωάννης, 202
 Ολυμπία, 218
 ολυμπιονίκης
     Αίγλης, 266
     Ηράκλειτος, 283
 Ολύμπιχος, 19, 221
 Όμβρος, 36
 Όμηρος, 44, 59, 60, 275, 291, 293
 ομομηλίδα (μπούκνα), 252
 Ομόνοια, 287
 Ομούρ, 184
 Ονήσιλος ο Σαλαμίνιος, 118
 όνομα Σάμου
     Ανθεμίδα, 41
     Ανθεμίζ, 40
     Ανθεμούσα, 40, 42
     Δόρουσα, 41
     Δρυούσα, 40, 42
     Ιμβρασία, 41, 42
     Ίμβρασσος, 41
     Κυπαρισσία, 40, 42
     Μελάμφυλος, 40
     Μελάνθεμος, 40, 42
     Παρθενία, 40, 42, 43
     Παρθενοαρούσα, 40, 43
     Σάμος, 43
     Στεφάνη, 40, 42
     Φυλλάς, 40
     Φυλλίδα, 41
     Φυλλίζ, 40
 Ονομακλής, 135, 136
 ονόματα της Σάμου, 40
 Οξωνία, 72, 158, 268
 Οράτιος, 317
 Όργια, 93, 98
 Ορέστης, 242, 288
 όρκος Πυθαγορείων, 98
 όρμος
     Ηραΐτης, 219, 220
 Ορόδοχος, 309
 Οροίτης, 80–82, 112
 Οροσάγγης, 122
 όρυγμα αμφίστομον, 210
 Ορφέας, 306
 Ορφικά μυστήρια, 97
 Οστρογότθοι, 48
 Οτάνης, 112, 114
 Ουαλέντας, 177
 Ουαλεντιανός, 177
 Ουαλεριανός, 339–341, 344
 Ουαλέριος Μεσσαλίνας, 170
 Ουεσπεσιανός, 170
 Ουήρρος, 166
 Ουιλλίβαλδος, 179
 Ουλιάδης, 125
 Ουλιάδης, ναύαρχος, 303
 Ουμούρ, 203
 Ούνοι, 178
 Ουόσσιος, 292
 Ουρβανός Η΄, 197
 Ουσεπεσιανός, 173

 Π
 παγκρατιστής
     Σώφιλος, 282
 Παγώνδας, 33
 παγώνι, 221
 παγώνια σαμιώτικα, 261
 Παιδευτικό, 94
 Παίονες, 118
 Πακουριανός, 181
 Παλαβιτζίνης Παρσεβάλιος, 203
 Παλαιολόγος Ιωάννης, 202
 παλαιστής
     Αυρήλιος Ποισειδώνιος, 271
 Παλαιστίνη, 179, 185
 Παλαίφατος, 296
 Πάλιο χρονικό, 58
 παλμών, περί, 284
 Πάμφιλος, 151
 πάμφυλοι, 180
 Παναγία η Σαραντασκαλιώτισσα, 34

 Παναγία του Κακοπέρατου, 26, 34
 Παναθήναια, 126
 Πάναιμα, 206, 215
 Παναίτιος, 304
 Πανάρετος, 34
 Πανθός, 91
 Πάνορμος, 161, 163
 Πανόφκας, 43, 76
     Θεόδωρος, 26

- Παντάγνωτο, 73
 Παντάγνωτος, 111
 Πανύασις, 126
     ποιητής, μάντης, 304
 παραβολής τετραγωνισμού, περί, 293

 παραδόξων ερώτων, περί, 282
 Πάραλος, 139
 Παράμυθος Αλαιεύς, 224
 Παράσσιος ο Εφέσιος, 311
 Παρθένης, 37
 Παρθενία, 40, 42, 43, 87
 Παρθένιος, 36
 Παρθενοαρούσα, 40, 43
 Παρθενόπη, 55
 Παρθενώνας, 216
 Παρχλιτζία Μουσταφάς, 202, 203
 Παρμενίδης, φιλόσοφος, 299
 Παρμονίδης Τρικορύσιος, 224
 Πάρος, 142, 177, 185
 Παρσεβάλιος Παλαβιτζίνης, 203
 πασάς
     Αχμέτ, 205
 Πασπαλάς Κωνσταντίνος, 182
 Πασσώβιος, 312
 παστέλια, 69
 Πατάβιος, 181
 Πατζινάκοι, 183, 184
 Πάτμος, 30, 183, 187
 Πατούσες, 31
 Πατροκλής, 59
 Πάτροκλος, 91, 292
 Πάτταρα, 163
 Παυρόλας, 313
 Παυσανίας, 50, 54, 58, 86, 125, 126,
     218, 221, 233, 239, 242, 248,
     252, 270, 274, 275, 284, 303,
     306, 308
 Παυσίμαχος, 161, 163
     ιστορικός, γεωγράφος, 304
 Πάφος, 55
 Πεδάριτος, 136
 πέδες, 68
 Πεδητής, 68, 209
 Πεζάρος Βενέδικτος, 205
 Πείος Αντωνείνος, 327, 328

 Πειραιάς, 290
 πειρατής
     Κραταιμένης, 293
 Πείσανδρος, 138, 139
 Πεισίδα, 215
 Πεισιστρατίδες, 85, 121
 πέλαγος
     Ικάριο, 58
 πελάργησις, 93
 Πελασγίδος έδρανον Ήρας, 48
 Πελασγοί, 46–48
 Πελλήνη, 311
 Πελλοπονήσιοι, 125
 Πελοποννησιακός πόλεμος, 134, 145,
     232, 278, 282, 291
 Πελοποννήσιοι, 135, 138, 140
 Πελυσιών (αρχαίος μήνας), 236
 Πεντηκονθήμερον, 19
 Περγαμηνοί, 164
 Πέργαμος, 163–166, 247
 Πέρδικας, 155
 Περδίκας, 264
 περί
     Ασίας, 263
     αυταρκειάς, 266
     Αφροδίτης, 266
     βολβών, 95
     γεωργίας, 266
     ενεργειών, 94
     ευσεβείας, 94
     κράμβης, 95
     μεγεθών και αποστημάτων Η-
         λίου και Σελήνης, 268
     Σκίλλης, 95
     συστήματος Κόσμου, 268
     του όλου, 94
     ψυχής, 94
 περί λίθων, 263
 περί ποταμών, 265
 περί της Δήμητρος μυστηρίων, 267
 περί του κύκλου, συλλογή μύθων,
     278
 Περίανδρος, 69, 70
 Περιγένης Περιγένου, 234
 Περιηγητικά, 23

Περιήγησις ο Χαλκιδέας, 248, 249, 293
 Περιθεώριο, 192, 196
 Περικλής, 128–130, 132–134, 299, 309
 Περικτυόνη, 50
 Περίλαο, 55
 Περίλαος, χαλκουργός, 313
 Περίνθιοι, 67
 Πέρινθος, 242, 246
 Περίπλους Ερυθράς θαλάσσης, 263
 περιττοί αριθμοί, 99
 περιφέρεια της Σάμου, 31
 Περπέννας, 165
 Περσέας, 215
 Πέρσες, 112, 114, 116, 123, 124, 138, 144, 148, 154, 284, 288
 Περσηΐς, 317
 Πέρσης, 80
 Περσία, 88, 280
 Περσικά, 263
 Περσικοί πόλεμοι, 290, 317
 Πετέλος, 177
 πέτρα Υαμπεία, 290
 Πέτρος Βελών, 20
 Πέτρος ο ερημίτης, 184
 Πετρωνάς, 179
 πηγή
     Γιγαρθώ, 216
     Λευκοθέα, 216
     Μεσακής, 37
     Μυτιληνούς, 38
     Πλατάνου, 37
 Πηλέας, 51
 Πηλού Νησία, 31
 Πιασένζας, 22
 Πιθηκούσα, 31
 Πινακοθήκη, 222
 Πίος, 168
     Γορδιανός, 333
 Πίος, Γορδιανός, 334
 Πίσσα, 190
 Πισσαίοι, 185
 Πισσούθνης, 128, 129
 πιτά, 87
 Πιτάνη, 79
 πιττάκιο, 183
 Πιτυρέας, 59
 Πλαγγώνα, 273
 πλακούντες, Σάμου (τηγανίτες, ψαι-
     στά), 257
 πλαστική, εφεύρεση τής, 286
 Πλαταιές, 265, 283
 Πλαταιών, μάχη, 296
 Πλάτανος, 214
 Πλατέα, 295
 Πλατεά, 68
 Πλάτωνας, 293, 294
 Πλαύτος, κωμικός, 273
 Πλίνιος, 31, 40, 82, 94, 169, 173, 209, 247, 252, 254, 256, 280, 286–288
 πλοίαρχος
     Δεξικρέων, 275, 276
     Μανοίτης, 300
     Νίκων, 303
 Πλούταρχος, 32, 56, 90, 94, 95, 128, 131, 132, 157, 159, 167, 209, 239, 258, 263, 264, 274, 285, 294, 317
 Πλωτίνη, 325
 ποζουλάνα, 248
 ποιητής
     Αγάθων, 265
     Αισχίων, 266
     Αισχρίων, 266
     Αρχέστρατος, 269
     Άσιος, 269, 270
     Ασκληπιάδης ο Σικελίδας, 270
     Διοσκουρίδης, 279
     Έλωρις, 281
     Κρεώφυλος, 293
     Μενεκράτης, 300
     Νικαίνετος, 253
     Πανύασις, 304
     Πρόδικος, 306
     Σιμμίας ή Σιμωνίδης, 309
     Φιλητάς του Τηλέφου, 314
     Χοίριλος, 316, 317
     Χοιρίλος, 146
 ποιήτρια
     Ηροφίλη, 283

- Ποκόκκιος, 221
 Ποκώκ, 25
 Πολέμων, φιλόσοφος στωϊκός, 304
 πόλη
   Αιγιαλός, 309
   Αρκεσίμη, 309
   Αστυπάλαια, 206, 207, 313
   Γεωφάνιον, 256
   Γοργυία, 215
   Γοργύρα, 206, 231
   Γόργυρα, 215
   Δεικτήριο, 206, 215
   Ιπνούτιδα, 206
   Ιπνούς, 214
   Ιπνουσία, 206, 214, 215
   Καρλόβασι, 215
   Κλαμάδο, 206
   Κλάμαδον, 216
   Μίλητος, 206
   Μινύα, 309
   Πάναιμα, 206, 215
   Σάμος, 206, 207
   Τηγάνι, 207, 211, 212
   Χησία, 206
   Χώρα, 207, 212
 Πολιεύς Δίας, 230
 πολιορκία Σάμου, 309
 Πολιτεία Σαμίων, 18
 Πολιτεία, 264
 πολίτευμα Σαμίων, 217
 Πολιτικοί, 97
 πολιτικός
   Μέλισσος, 299
 Πολιτιστικό, 94
 Πολύαινος, 149
 Πολύαρχος, 304
 Πολύβιος, 159
 Πολύγνωτος, 55
 Πολυδεύκης, 257
 Πολυχράτης, 9, 24, 26, 65, 73, 74,
   76–86, 88, 90, 110, 111, 169,
   207, 208, 221, 230, 239, 243,
   247, 258, 271, 272, 287, 297,
   310
 Πολυξενίδα, 163, 164
 Πολυξενίδα (ναύαρχος), 161
 Πολυσπέρχων, 157
 Πομπήια, 278
 Πομπήιος, 165, 167, 285
 Πόμπιλο, 37
 Πόμπιος, 223
 Πόντου περίπλους, 265
 πόπανα μέλιτος, 258
 Πόπλιος Ιούλιος Ρούφος, 175
 Πορθεσίλαος Κλεογένους, 235
 Πορχάκης, 32
 πορφύρα, 97
 Πορφύριος, 86, 87, 92, 282
 Πορφύριος από την Τύρο, 108
 Ποσειδίο, 30, 229
 Ποσειδώνας, 50, 229, 322, 326
   Επακταίος, 229
 Ποσειδώνιος Αυρήλιος, παλαιστής,
   271
 Ποσής, 305
 Ποσίδειον, 38
 Ποταμάκι, 123
 ποταμοί Αιγός, 144–147, 292
 ποταμός
   Αμφίλυσος, 35, 216
   Ιβήττης, 35
   Ίμβρασος, 35, 92, 218, 221, 338
   Κερκήτιος, 35
   Λύκος, 51
   Μαϊάνδρος, 81
   Χήσιος, 35, 208
 Ποτάμων, 19
 Ποτίολοι, 247
 Ποτοκάκι, 232
 Πουζουλά, 26
 Πουλόζοι, 248
 Πραϊνεστός, 286
 Πραξιτέλης, 308
 Πρηίνιοι, 119
 Πρηξώ, 305
 Πρθενία Άρτεμις, 227
 Πρίαμος, 292
 Πριηνείς, 63, 71, 72, 157, 158, 162,
   170, 171, 236, 277, 285, 295
 Πριήνη, 71, 158, 170
 Πρόδικος, ποιητής, 306
 Προκλής, 56, 59, 62, 207, 217

- Προκόννησος, 198, 248
 Προκόννησος, 142, 179
 πρόκριτος, 7
 Προμηθέας, 291
 προνοητής, 183
 Προποντίδα, 182, 191, 192, 243
 προς Ιέρωνα, 95
 προς Τηλαύγη, 95
 Προσελήνη, 177
 Προσονήσι, 31
 Προυσσία, 164
 προφορά σαμιακή, 236
 Προχός, 248
 Προχύτη, 31
 Πρυτάνεις, 236
 Πτολεμαίος, 49, 157, 162, 243, 247, 263, 269, 285, 292
     ο Β', 314
     ο Επιφανής, 304
     ο Φιλοπάτωρ, 158
     Φιλαδέλφου, 283
 Πυθαγόρας, 26, 86–92, 94–108, 222, 228, 267, 271, 275, 282, 284, 313, 323, 324, 328, 339
     αδριαντοποιός, 306
     πυγμαχός, 233
     του Ερατοκλή, 307
     του Κράτη, αθλητής, 307
 Πυθαγόρεια
     Αίρεσις, 93
     αποχή κρεωφαγίας, 282
 Πυθαγόρεια μυστήρια, 103
 Πυθαγόρειος Δεσμός, 93
 Πυθαγορικές παροιμίες, 104
 Πυθαγορισμός, 109
 Πυθαγόρου Ημικύκλιον, 89, 236
 Πυθαέας Απόλλων, 228
 Πυθαΐδα, 86, 87
 Πυθάνακτας, 94
 Πυθία, 80, 87
 Πύθια, 77
 Πυθίας Χολλείδης, 225
 Πύθιοι, 77
 Πύθιος Απόλλων, 228, 286
 Πυθογένης, 249
 Πυθοκλής, συγγραφέας, 308
 πυραμίδων της Αιγύπτου, περί, 280
 Πυρινώ, 313
 Πυροκλής, 273
 Πύρρος, 91
 Πώβιος, 313

 Ρ
 Ραγκαβής, 24
 Ραδίνα (ποίηση), 210
 Ραδίνη, 210
 Ραδικέτερ, 87
 Ραιδεστός, 243
 Ρεκανέλλης Πέτρος, 202
 Ρεκενσέζ, 204
 ρεμλ, 99
 ρέμμα
     Καρολοβασίτικο, 36, 37
     του Πύργου, 36
     των Μύλων, 36
     των Μυτιληνών, 36
     των Φούρνων, 36
     Φουρνιώτικο, 37
 Ρενουάρδος Γεώργιος, 312
 Ρηγίλλος, 163, 164
 Ρηγίνη, 31
 Ρήγιο, 108, 249, 250
 Ρηγνίδα, 57
 Ρήνεια, 74, 77
 Ρήνη, 43
 ρήτορας
     Δημόνικος, 276
 Ρίβα της Κολώνας, 219
 Ριεδέσελ, 25
 Ριχάρδος Ποκώκ, 23
 Ροβερβαλ, 268
 ρόγα, 180
 Ρογήρος, 187
 Ρογήρος ο Β', 186
 Ρόδιοι, 160, 163, 171, 172
 Ρόδιος Μελιτεύς, 225
 Ρόδιος Μελιτέως, 224
 Ροδίτες, 71, 160
 Ροδόπη, 303
 Ρόδος, 30, 142, 149, 161, 173, 177, 185, 201, 238, 277, 278, 285, 290,

295, 296, 300, 309, 310
Ροιά, 304
Ροίκος
    γλύπτης, 285, 286
    ο Σάμιος, 221
    του Φιλέου, αδριαντοποιός και
    αρχιτέκτονας, 308
Ροίκος, γλύπτης, 287
Ρος Λουδοβίκος, 27
Ρόστης Παύλος, 202
Ρουφίνος, 292
Ροχέττιος, 247
ρυθμός
    Δωρικός, 100
    Λυδικός, 100
Ρυπαρά, 31
Ρωμαίοι, 107, 159, 160, 255, 259,
    262
Ρωμανός, 180
Ρώμη, 166, 170, 201, 229, 262, 282,
    287
Ρωξάλανοι, 48

Σ

Σαβελλικός (ενετός ιστοριογράφος),
    204
Σαήτ (εμίρης), 179
Σάιοι, 44
σαλαϊΐζειν (εξέστι τοις Σαμίαις), 237

Σαλαμίνα, 280, 288
    Κύπρου, 285
    μάχη της, 317
Σαλονίνος, 343
Σαλωνίνη, 342
σαμά, 44
σαμάγιρ, 44
Σάμαινα (πλοίο), 239
Σαμαίνη, νόμισμα, 318
σάμεμρούμ, 44
σάμεν, 44
Σάμη, 51
Σάμης, 131
Σαμία λίθος (σαμιακή γη), 255
Σάμιαι νήες, 239
Σαμιακά, 7, 9, 15

Σαμιακή Λαύρα, 85
σαμιακή προφορά, 236
Σαμιοπούλα (αρχαία Τραγία), 31, 39

Σαμίων Ώρους, 279
Σαμνιτικός πόλεμος, 107
Σαμοθράκη, 45, 62, 165, 240, 241
Σαμοθράκης Ιστορία, 291
Σάμος, 43, 206, 207
Σάμος (γιός Αγκαίου), 56
Σάμος νήσος εν τω Νείλω, 238
Σάνδλερ, 71
Σάνδοκος, 248
Σάνδου, 21
Σάος, 43
Σαρακηνοί, 178–181, 183
Σαράντηδες, κάστρο των, 201
Σάρδεις, 68, 69, 80, 85, 116, 118, 128
Σαρουχάν, 200
Σαρπηδόνας, 206
Σαρπηδών (ακρωτήριο), 248
σατράπης του Δασκυλείου, 81
Σατύρη, 282, 308
Σάτυρος, 308
Σαύριος, τεχνίτης, 308
Σαϊτάνι, 38
Σεβαστικοί, 97
Σεβήρος, Αλέξανδρος, 331
Σελεύχεια, 180
Σελήνη, 99, 268
Σελίμ σουλτάνος, 21
Σελτζουκίδης Σουλεϊμάν, 183
Σεμέλη, 219
Σενέκας, 292
Σεπτίμος Σέβειρος, 327
Σεράπιδα, 233
Σέρβιος Τύλλιος, 90
Σερούιος Φολούιος Κοϊντου, 170
σεστέριο, 255
Σεύθας Διοξένου, 214
Σεϊτάνι, 32
σημεία, 99
Σήσαμος, 52
Σηστός, 284
Σιβυλλικοί χρησμοί, 169
σιδηροκόλληση, 274

Σιδώνα, 88
 Σικελία, 30, 31, 85, 135, 177, 179, 249, 259, 283
 Σικυωνία, 57
 Σιμάκων Σεύθου, 212
 Σιμαλέων του Ευφράνορα, 308
 Σιμάλη, 84
 Σιμμία, 19
     ή Σιμωνίδης, γραμματικός, 309
         ο Αμοργού, 243
 Σιμωνίδης ή Σιμμίας, γραμματικός, 309
 Σιρίτιδα χώρα, 251
 Σισμάν, 202
 Σιτάνιο, 252
 Σίφνος, 79, 80, 177
 Σκαλίγηρος, 280
 σκαφίον, 268
 σκηνογράφος
     Αγάθαρχος, 263
 Σκιάς Λακεδαιμονίων, 286
 Σκίλλη, 283
 Σκιπίωνας, 259
 Σκίρωνας, 135
 σκιτσογραφία, 308
 σκιτσογράφος
     Σαύριος, 308
 σκούδα, 204
 Σκουρίδος Σωφίλου του Επινίκου, 171
 Σκύθες, 117, 183, 184
 Σκύθης (βασιλιάς Ζαγκλαίων), 249
 Σκυθικά, 265
 Σκύλακας, 242, 248
     ο Καρυανδεύς, 30
 Σκυλοδευτέρα (Δευτέρα Τυρινής), 232
 Σκύμνος, 242, 250
 Σκύρος, 48, 84
 Σμέρδης, 84
 σμιλευτικής, περί, 279
 Σμίλιδας, 221
 Σμίλις, 286, 287
 Σμύρνη, 178, 184, 185
 Σοαιμία, 330
 Σολομώντας, 285
 Σολοσών, 64
 Σόλωνας, 89
 Σοννίνης, 25
 Σουαζέλ Γουφριέ, 26
 Σουΐδας, 94, 236, 239, 244, 274, 276, 281, 284, 289, 291, 294, 296, 310, 317, 318
 Σουλειμάν Σελτζουκίδης, 183
 σουλτάνος
     Μουράτ Α΄, 203
     Μωάμεθ Α΄, 202
     Μωάμεθ Β΄, 203, 204
 Σούνιο, 191
 Σούσα, 117, 280
 Σοφοκλέους και Ευριπίδου, περί, 279
 Σοφοκλής, 129
 Σοφύς, 107
 Σπαθαράιοι, 33
 Σπάρτη, 78, 85, 89, 113, 117, 153, 305
 Σπαρτιάτες, 78
 σπήλαιο
     Αγίας Τριάδας, 34
     Καντήλι, 34
     Κασόλη, 34
     Κοιμήσεως της Θεοτόκου, 34
 σπήλαιο του Πυθαγόρα, 89
 Σποράδες, 179, 190, 201
 Σταματιάδης, 9
 σταυροφορικοί πολέμοι, 185
 σταυροφόροι, 184, 190, 191
 σταφυλή, Σαμία, 257
 στερεά σχήματα, 99
 στερεά σώματα, 99
 Στεφάνη, 40, 42
 στέφανον, Διονυσίου, 278
 Στέφανος Βυζαντινός, 248
 Στέφανος Βυζάντιος, 214, 242, 243
 Στέφανος ο Βυζάντιος, 32
 στήλες του Ηρακλή, 122
 στηλοσκοπας, περιγηγητής, 305
 Στησαγόρας, ναύαρχος, 309
 Στήσανδρος, μουσικός, 309
 Στησιγόρας, 129

- Στησίχορος, 210
 Στοκώβιος, 21
 Στράβων, 207
 Στράβωνας, 31, 32, 40, 56, 59, 82, 114, 240, 241, 248, 250, 256, 294
 στρατηγός
   Αγαθοκλής, 264
   Βαρ-Ρασήδ, 180
   Βασίλειος Αργύρης, 182
   Γεώργιος Θεοδωρόκανος, 183
   Δαυΐδ, 182
   Διφίλας, 147
   Ερασινίδης, 143
   Εύδαμος, 163
   Ευδόκιμος, 147
   Ευκτήμονας, 136
   Ευστάθιος πατρίκιος ο Χαρσιανίτης, 183
   Ηρόφυτος, 284
   Θεμίσιονας, 157
   Θεόκτιστος, 179
   Ιππέας, 144
   Ιππέυς, 290
   Ιφικράτης, 150
   Κοντολέων, 182
   Κωνσταντίνος Μαγίστρος, 344
   Κωνσταντίνος ο Πασπαλάς, 179

   Κωνσταντίνος Πασπαλάς, 182
   Λέοντας, 143
   Λίβιος, 161
   Μέλισσος, 290
   Νικήτας Κασταμονίτης, 184
   Νικηφόρος Καβάσιλας, 182
   Ονομακλής, 135, 136
   Πεδάριτος, 136
   Περδίας, 264
   Πετρωνάς, 179
   Πίος, 168
   Ρωμανός, 180
   Σκίρωνας, 135
   Στρομβιχίδης, 136, 140, 141
   Τελυτίας, 147
   Τιμόθεος, 150
   Φιλόδικος, 147

   Φρόνιχος, 135, 137, 138
   Φωτ, 179
   Χαβρίας, 148
   Χάρης, 150
   Χαρμίνος, 136, 139
 στρατιωτικός
   Μέλισσος, 299
 Στρατονίκεια, 165
 Στρατονίκη, 281
 Στρομβιχίδης, 135, 136, 140, 141
 Στυηήνορας, 118
 στυλοβάτης, 229
 Στυμόνας, 118
 Σύβαρις, 251
 Συβαρίτες, 85
 Συβυλλικοί Λόγοι, 44
 συγγραφέας
   Δημαγόρας, 276
   Ευγαίων, 282
   Ευγέων, 282
   Μηνόδοτος, 300
   Πυθοκλής, 308
 σύζυγος Πυθαγόρα: Θεανώ, 94
 Σύλλας, 165
 Συλλογή αποφθεγμάτων και αξιωματικών πράξεων, 296

 Συλοσών, 111–113
 Συλοσώντας, 24, 65, 66, 73, 114, 115, 230
 Συμεών Μάγιστρος, 179
 Σύνταξη, Μαθηματική, 269
 σός τόπος, 239
 Σύρα, 74
 Συρακούσιοι, 95
 Συρία, 160, 178
 σχήματα
   επίπεδα, 99
   στερεά, 99
 σχολή Πυθαγόρα
   Δήμητρος Ιερών, 92
   Ημικύκλιον, 89
 Σώγχιδας, 88
 Σωκράτης
   Αιγιαλιεύς, 224
   ο μέγας, 126

- Σωλίνος, 287
 Σώπατρος, 258
 Σώπατρος Στρατωνίδου, 212
 Σωσθένης
     Ευωνυμεύς, 224, 225
 Σωσίβιος Φιλοξένου, 235
 Σωσικλής του Νικαρότα, 310
 Σωστράτη, 273
 Σώστρατος, 267
     Σωστράτου, 235
 Σώφιλος, παγκρατιστής, 282
- Τ
- τα εξ' αμάξης, 232
 Ταγγρίπερπος, 185
 Ταλλώτ, 23
 Ταμών, 141
 ταξίαρχος
     Αγαθοκλής, 264
 Τάραντας, 105, 131, 198, 258
 Ταρχύνιος Σουπέρβος, 90
 Ταρραίος, 43
 Ταρτησός, 295
 Τάρωνος, 156
 Ταυρομένιο Σικελίας, 92
 Ταυροπόλιον (ναός Αρτέμιδος), 228
- Ταυροπόλος Αρτέμιδα, 69
 Τεγέα, 54
 Τελεία Ήρα, 220
 Τελέσαρχος, 110, 310
 Τελετάς Διονύσου, 267
 Τελευτίας, 147
 Τεμβρίων, 56, 59, 207
 Τεμβριών, 62
 Τέναγος, 56
 Τένεδος, 177, 198, 201
 Τερέντιος Ουάρρων, 43
 Τέρτυλλα, 18
 Τερτυλλιανός, 278
 τετραγωνισμός παραβολής, 293
 Τετρακτύς, 98
 Τέχνη οψωνητική, 297
 τεχνίτης
     Σαύριος, 308
 Τέω, 236, 238
- Τέως, 178
 Τζακατζάς, 184
 Τζαχάς, 184
 Τζέτζης, 96, 313
 Τζουνεΐδ, 203
 Τηγάρι, 27, 30, 207, 211, 212, 232, 243
 τηγανίτες (ψαιστά), 220
 Τήιοι, 119
 Τηλαύγης
     γιος του Πυθαγόρα, 275, 310
 Τηλαύγης, γιος Πυθαγόρα, 94
 Τηλεκλής, 229, 286, 287
 Τηλεκλής ή Τήλεκλος του Ροίκου, γλύπτης, 310
 Τηλέμαχος του Μάτρωνα, 310
 Τηλεφάνης, αυλητής, 310
 Τήμενος, 59
 Τήνος, 177, 178
 Τιβέριος, 169
 Τίβουλος, 259
 Τιγράνης (Πέρσης ύπαρχος), 149
 τίγρεις, 169
 Τιείο, 52
 Τιμαίνετος Αιγιαλεύς, 224
 Τιμάνθης, ζωγράφος, 310, 311
 Τιμόθεος, 150, 151, 158, 222, 231
 Τιμόθεος του Κόνωνα, 149, 150
 Τιμοκλής, 131
 Τίμυχα, 105
 Τίμων, 151
 Τίμων του Αρχέλαου, 311, 312
 Τίμωνας, 271
 Τισσαφέρωνης, 136, 138, 141, 142, 278
 Τίτος, 344
     Λίβιος, 90
 Τιτώ, 312
 Τίφυς, 51
 Τληπόλεμος, 130
 Τμώλος, 118
 Τόνα, 219, 220
 Τόνον, 100
 Τοπικές ιστορίες, 278
 Τορλάκ ου κεμαλή, 202
 τορνευτικής, περί, 279
 Τούπιος, 313

- Τουρκία, 27
 Τούρκοι, 201, 203, 204
 Τούρμας, 178
 Τουρνεφόρ, 214
 Τουρνεφόρτιος, 23, 25, 226, 229
 Τραγία (Σαμιοπούλα), 31, 129
 τραγωδίας, περί, 280
 Τράλλεις, 178
 Τρανκυλλίνη, 334
 Τραϊανός, 174, 324
 Τραϊανός Δέκιος, 337
 τριακόσιοι Κερκυραίοι, 67
 Τριάντα τύραννοι, 145
 τριήραρχος
     Διονύσιος του Μητροδώρου, 278
- Τρίοπιο (ακρωτήρι Κνιδίας), 136
 Τρίπολη, 180
 Τρίτωνας, 163
 Τροία, 91, 132, 240, 284
 Τροιζήνιοι, 80
 Τρύπα του Πανάρετου, 34
 Τρωγύλιο (Σκιαδάκη), 30
 Τρωική, 241
 Τρωικός πόλεμος, 55
 Τσόπελα, 33
 Τυμβρίων, 59
 τύραννος
     Αιάκης, 266
     Αναξίλαος (Ρηγίου), 249, 250
     Διονύσιος, 267, 281
     Δούρις, 279
     Ιάσοντας, 280
     Λύγδαμης, 304
     Μαιάνδριος, 209, 297
     Φάλαρις του Λεωδάμαντα, 313
- Τύριοι, 218
 Τύρος, 180, 185
 Τυρρηγία, 247
 Τυρρηγοί, 219
 Τυρρηγός, 86
 Τυρρηγούντας, 313
 Τυρρίνα, 313
 Τύρρινα, 312
 Τύρρος, 86
- Τύχη, 328–330, 333, 334, 336, 338,
     341
     ναός, 306
- Υ
- Υάκινθος Καλικίνης, 202, 203
 Υαμπεία πέτρα, 290
 Υβήττης, 37
 Υβήττης ποταμός, 35
 Ύβλα (μαντείο), 220
 Υγεία, 337
 Υγίνος, 50
 Ύδρα, 80
 υδραγωγείο, 210, 211
     Ευπάλινου, 28
     του Βολουμνίου, 38
 υδρηλή, 35
 υδρυλή, 45
 Υδώλη, 284
 Υετούσα (Αγαθονήσι, Γαϊδουρονή-
     σι), 31
 Ύπαιθρον, Ποσειδώνος ναός, 229
 Υπέρβολος, 139
 Υπερείδης, 269
 υπεριονίδα, 99
 υπέρπυρα, 202
 Υπέρων (ιερεύς Ίσιδος), 233
 Ύστασπος, 111
 Ύψελα, 203
 ύψος
     Αμπέλου, 32
     Καρβούνη, 32
- Φ
- Φάβιος Μάξιμος, 131
 Φαία, 55
 Φαίνιππος Κήττιος, 224
 Φάλαρις του Λεωδάμαντα, τύραν-
     νος, 313
 Φαληνός, 282
 Φάλκος, 57
 Φαρνάβαζος, 143
 φατριά, 237
 Φαυστίνη, 325
 Φεγγάρι, 100
 Φειδιάδης Αιθαλίδης, 224

Φειδίας, 308
 Φερδινάνδος Γονζάγος, 196
 Φερεκύδης, 54, 88
 Φιλάγαθος, 244, 245
 Φιλαινίδα, 266
 Φιλαίνις, 314
 Φιλήμων, 295
 Φιλητάς του Τηλέφου, ποιητής και
     γραμματικός, 314
 Φίλιππος, 157, 159, 160, 264, 310
     ηγεμόνας Τάραντα, 198
     ο Μακεδόνας, 153
     ο νεώτερος, 336
     ο πρεσβύτερος, 335
 Φιλίππου του βασιλέως, περί, 297
 Φιλόδημος, 277
 Φιλόδικος, 147
 Φιλοκλής Φρεάριος, 224
 Φιλοκτήτης, 306
 Φιλόλαος, 95
 Φιλοσοφικά, 267
 φιλόσοφος
     Αρίστιππος, 267
     Γλώριππος, 275
     Έλωρις, 281
     Επίκουρος, 151
     Ερμείας, 282
     Ηράκλειτος, 299
     Ίππων, 290
     Λακίδας, 282
     Λάκων, 296
     Λαμίσκος, 296
     Μάρκος Αυρήλιος, 325, 326
     Μέλισσος, 129, 290, 299
     Μέλλισα (ή Μελίσσα), 298
     Ξενοφάνης, 299
     Πάμφιλος, 151
     Παρμενίδης, 299
     Πολέμων, 304
 Φιλόστρατος εξ Οίου, 224, 225
 Φιλόστρατος Κηφισιεύς, 224
 Φιλότεχνος του Ηρωΐδου, αδριαντο-
     ποιός, 314
 Φίλων Λαμπτρεύς, 224
 Φιλώτας, 58
 Φιντίας, 106
 Φλαβιανός Αντώνιος, 202, 203
 Φλάνδρα, 190
 Φλέβα του Αη Γιάννη, 28, 38
 Φλιούντα, 86
 Φλιούντας, 57
 Φλοϊόν, 32
 Φλωρεντία, 316
 Φλώρος, 247
 Φοίνικας, 50
 Φοίνικες, 46, 218
 Φοίνισσες Ευριπίδη, 276
 Φολούιος Κοΐντου, 171
 Φόρβαντας, 50
 Φορνέτος
     Θωμάς Ιουστινιάνης, 204
     Ραφαήλ, 202
 Φορνούτος, 296
 φόρος υποτελείας, 148
 Φόρος Μελιτεύς, 224
 Φουζάνος Ανδρέας, 196
 Φουρνιώτικο ρέμμα, 37
 Φούρνοι, 32, 260
 Φούρνοι ή Κορσοί, 30
 Φράγκοι, 190
 φράτορας, 237
 Φρομόνδιος Λιβέρτος, 268
 φρούριο
     Άναια, 62
     Ήλιδας, 44
 Φρουγία, 118, 149, 169, 191
 Φρουγικά, 263
 Φρόνιχος, 135, 137, 138
 Φτεριά του Κέρκη, 36
 Φύλακος, 122
 Φύλακος του Ιστιαίου, 315
 φυλή Σαμίων
     Αισχριωνία, 237, 247
     Αστυπάλαια, 237
     Χησία, 237
 Φυλλάς, 40, 51
 Φυλλίδα, 41
 Φυλλίς, 40
 Φυσικό, 94
 Φυσικοί, 97
 Φυτώ σίβυλλα, 21, 90
 Φυτώ, μάντισσα, 315, 316

Φωκαεῖς, 58
Φωκαία, 184, 197
Φώκαια, 163, 236, 238, 248
Φωκαιεῖς, 119
Φωκάς Νικηφόρος, 181
Φώκος, αστρολόγος, 316
Φώκυλος, 233
Φώσφορο (άστρο Αφροδίτης), 97
Φωτ, 179
φωτιά, 99
Φώτιος, 94, 279, 292

X

Χαβρίας, 148
Χαιρέας του Αρχέστρατου, 139
Χαιρεφάνης Αλαιεύς, 224
Χαίρων Κικαννεύς, 225
Χαιρώνεια, 153
Χαλδαῖοι, 88
Χαλκηδόνα, 114, 297, 298
Χαλκίδα, 51
Χαλκιδέας, 135
Χαλκιδέοι, 66
χαλκουργός
    Περίλαος, 313
Χαμ, 47, 48
Χαραδρούς, 248
Χάρης, 150
Χαρίας Ξυπεταιών, 224
Χαρίκλεια, 264, 265
Χαρίλαος, 112
Χαριτόδοτος Ερμής, 230
Χαρμίδης, 313
Χαρμίνος, 136, 139
Χαροπίνος, 118
Χάρωντας, 108
Χασάν-βέης στόλαρχος, 29
Χεζάς, 37
Χερρόνησος, 143
Χερσόνησος Ελλησπόντου, 196
Χηράμνη, 223
Χησία, 59, 73, 206
    φυλή Σαμίων (περιοχή: πεδιά-
    δα-Μεσόκαμπος-Μυτιληνιοί), 237
Χησιάδα, 228

Χησιέοι, 237
Χήσιος ποταμός, 35, 208
Χίονις, αθλητής, 280
Χίος, 30, 58, 60, 129, 130, 133, 136,
    144, 148, 149, 159, 166, 177,
    178, 183-185, 191, 192, 197,
    198, 201, 202, 204, 205, 236,
    238, 241, 250
Χιώτες, 76, 125, 135
Χλαμύς Συλοσώντος, 115
Χοίριλος
    ποιητής, 316, 317
Χοιρίλος, 146
χορευτής
    Κάλιππος, 290
χορεύτρια
    Αγαθόκλεια, 263
χρησιμοί, 284
    Συβυλλικοί, 169
Χριστόδωρος ο Κοπτίτης, 107
Χριστόφορος Βουενδελμόντης, 19
Χρυσά Έπη, 95
Χρυσή Άμπελος, 286, 287
Χρύσιππος, 95
Χρυσόβουλλος Λόγος, 192
Χρυσόχερος, 182
χώμα, 99
χώμα εν θαλάσση, 211
Χώρα, 207, 212, 229

Ψ

ψαιστά (τηγανίτες), 220
Ψαμμήτιχος, 238
ψετο-Ηρόδοτος, 59
ψευτο-Πυθαγόρας, 76

Ω

Ωδείο Σπάρτης, 286
Ωκυρόη, 36, 37
Ώραι, 36
Ωραίων Σαμίων, 265
Ώροι Σαμίων, 266
Ώρους Σαμίων, 265, 282
Ωτακιλία, 335